JUOZAS BRAZAITIS

RAŠTAI

III

JUOZAS BRAZAITIS

RAŠTAI

III

LITERATŪROS BARUOSE
KNYGŲ VERTINIMAI
TAUTOSAKA

Į LAISVĘ FONDAS
LIETUVIŠKAI KULTŪRAI UGDYTI

REDAKCINĖ KOMISIJA:
ALINA SKRUPSKELIENĖ IR ČESLOVAS GRINCEVIČIUS

Aplankas ir viršelis ADOS SUTKUVIENĖS

Leidinys Nr. 13

Spausdino „Draugo" spaustuvė,
4545 W. 63 Str., Chicago, Ill.

LITERATŪROS BARUOSE

ŽMOGUS IR ŽODIS TAUTOS KŪRYBOJE

Tauta yra magiškas žodis. Jį tardami ramiai atsisveikina su gyvenimu patriotai kankiniai. Jo spindėjimu pridengia savo juodus darbus piktadariai.

„Paskutiniais metais tautos žodis labai piktnaudojamas", — kalbėjo 1849 m. Prūsų landtage Bismarkas. — „Kiekvienas supranta juo tai, kas pritinka jo paties kromeliui, o paprastai — būrį tam tikrų individų, kurie jam pasiseka pritraukti prie savo pažiūrų".

Tautos vardas pavartojamas ir šventvagiškai. Tautos sąvoka ir falsifikuojama. Tačiau pelų ir šiaudų niekas nefalsifikuoja. Falsifikuojamos tik didžios brangenybės.

Brangenybės laikomos brangenybėmis, kad jos retos, kitos — kad patvarios; kad saulėje sublizga nuostabaus grožio spektrais.

Tauta yra brangenybė, kurioje glūdi retų dvasinių vertybių lobis; kuri jį patvariai saugoja; kuri jį brandina ir sublizgina tam tikroje atmosferoje. Ir juo dvasinės vertybės sodresnės, juo pati tauta vertesnė nepriklausomos egzistencijos, juo greičiau jos reikšis objektyviais kūrybos vaisiais.

Tautos taurumas yra vertesnis už jos didumą, — teisingai parašyta vienuos Egipto rūmuos. Teisingai groži-

masi dvasios taurumu daugiau nei politiniu kai kurių laikų ekspansyvumu nuo jūrų iki jūrų.

Ir nors daugel istorinių šaltinių būtų žuvę ar iškraipyta, lietuvių tautos netolimos praeities dvasia dabar mums aiški iš objektyvių jos kūrybos vaisių — iš liaudies meno, iš dviejų šimtmečių rašytinės literatūros. Čia skaidriausiai spinduliuoja tautos dvasia, jos evoliucijos etapai bei veiksniai.

Skurdu ir primityvu, kai palygini tuos mūsų 19 amžiaus raštus su europiniais. Bet juos reikia lyginti ne su europiniais, o su ankstesniais lietuvių kūrybos laikais. Tada išsitiesia prieš akis tuose raštuose greitu tempu besiplėtojanti lietuvių tautinė, socialinė, religinė, estetinė, politinė sąmonė. Ji apima vis platesnius sluoksnius. Ji reiškiasi vis naujesnėmis meninėmis formomis, ypačiai žodinėmis. Prieš akis rieda nuolatos besikratąs nuo svetimybių, begrynėjąs, betaurėjąs lietuviškas žodis. O pradėjo gi jis kaip Robinzonas: nuo primityviausio makaroninio mišinio. Per kelias dešimtis metų jau matom tokį švarų, skaistų, krištolinį žodį, kad subtiliausiems minties niuansams Baranauskui jokių skolinių nereikėjo. Ir juo labiau įsižiūrim į tą 19 amžių, juo aiškiau matom bundant, bręstant, aktyvėjant tautos sąmonę; grynėjant, grakštėjant žodį, tą klusnų įrankį talentų rankoje.

Talentų, žinoma, reikėjo. Austrų dramaturgo Grillparzerio gal ir per griežtu pasakymu, tauta tai daugelis tuščių nulių, kuriuos šalia savęs pristato tas, kuris pasijaučia esąs skaitmuo. Tokis skaitmuo tai didieji tautoj žmonės.

Šituose didžiuosiuose susikondensuoja su didesne įtampa tos jėgos ir idėjos, kurios palaidai blaškosi visoje masėje. Juose sąmoningai prabyla tas epochos balsas, kuris masėje tik instinktyviai kuteno širdį, nesurasdamas žodžio pasisakyti. Ir jų gyvenimas bei kūryba yra tas gaubtasis veidrodis, kuriame pamatom sukondensuotus, išryškintus, paspalvintus epochos esminius bruožus.

Arba vėl — tie didieji tautoje prašoka gyvenamąją epochą. Jų dvasia nujaučia ir akis įžvelgia naujo gyvenimo bei naujos dvasios perspektyvas. Jų veikalai sugestijuoja tautos ateičiai naujus kelius. Jie daros tautos pranašai ir vadai.

Mūsų rašytojus, menininkus ir matom tuos dvejopus: ir dabarties reiškėjus, ir ateities rodytojus vadovus. Atgyjančioje tautoje Daukantas yra visuomenę pralenkęs ir paskelbęs naują tautinę ideologiją — savaimingo lietuvio, atsipalaidavusio nuo unijos su lenkais. Iš tolo jis stovėjo ir it švyturys traukė į savo idealą visuomenę.

Kaip Daukantas, nesiveržė taip toli Valančius. Naujos ideologijos jis nesudarinėjo. Jis stovėjo tų pačių žmonių tarpe ir dalino jiems, ką su savim turėjo: dalino mokslą, stiprino moralę, ekonominį, religinį, tautinį būvį, kuris yra būtina dirva bet kurioms pozityvioms (kad ir daukantinėms) idėjoms tarpti.

Aukštaitis Baranauskas vėl naujas tipas ir naujas sąmonės atstovas. Jis sustingęs senojoj ideologijoj — unijinėj Lietuvoj. Atrodo, kad ir Lietuvą jis nori laikyti šitame sustingime. Bet ir tai reikalinga: jis galingas prisirišimu prie tradicijų; jis svetimoms įtakoms atsparos skelbėjas. Ne jo unijinis nusistatymas pavergs atgimstančią Lietuvą, bet galingasis jo prieštaravimas, „kad tu nesulauktum“, kaitins lietuvius iki *Aušros* ir po jos.

Kada su aušrininkų sąjūdžiu tautai vadovauti stojo šviesuomenė, kilusi jau iš valstiečių, daukantinė ideologija atgyja, sustiprėja, suvisuotinėja. Ji dabar pagilinama, motyvuojama. Žiūrėdami šiuo tarpu į Pietario ideologiją, pajaučiam ir kitų aušrininkų mintis bei nusiteikimus, su kuriais jie ėjo naujo gyvenimo kurti.

Toliau sąmonė tautoje plečias, šakojas. Su pirmaisiais laikraščiais valstietinė šviesuomenė ėmė diferencijuotis jau pagal savo religines ir socialines pažiūras. Maironyje pajau-

čiam poetą ne tik tautinės, bet ir religinės sąmonės. O religinę sąmonę gyvąja akcija ir gyvenimo varomąja jėga paverčia Jakštas Dambrauskas.

Su spaudos atgavimu aiškėja nauji aspektai tautos sąmonėje. Patriotinis idealas rašytojuose nėra toks stiprus, kad jis nustelbtų visus kitus interesus. Jau pamatom, kaip rašytojo gyvenimas ir kovos dėl tautos idealų apskritai pavirsta kova dėl konkrečių tos tautos individų ir savo egzistencijos (L. Pelėda). Dar įdomiau, kada rašytojas pasijunta savo kūryboje nebe kovotojas dėl patriotinių, dėl socialinių idealų, o tik kovotojas dėl žmogaus ar iš viso tik menininkas, žmogaus vaizduotojas. Antrojo tipo rašytojas ypačiai stiprėja laikotarpyje, spaudą atgavus. Bet atsidurti dviejų laikotarpių riboje, pereiti nuo rašytojo visuomenininko, partinio veikėjo iki rašytojo grynojo menininko skaudžiausiai teko Biliūnui. Jam teko pakelti ryškiausiai tą vidaus kovą dėl rašytojo pašaukimo. Kitiems po jo jau lengviau. Jie iš karto eina menininko keliu. Toks jau ir Dobilas. Tik jis irgi naujų kelių ieškotojas. Jis nori prasimušti į ateitį ir surasti naują žmogaus, lietuvio idealą, jau ne patriotinį, ne socialinį, ne religinį herojų, bet humanistą — žmogų, daugiau nieko. Šituo keliu kiekvienas šio laikotarpio rašytojas savaip ieškos žmogaus idealo ar bebus tik žmogaus sielos gelmių vaizduotojas ir žodžio menininkas.

Taip, dabar ir žodis menininko rankoj tikrai aktualėja.

Imama sąmoningai rūpintis ta galingąja priemone, kuri, anot Kiršos, kaip žiūrinti siela mirusį kelia ir audrą nutildo. Juo kūrėjas aukštesnis, juo didesnis jis žodžio valdovas. Pasakos bernelis žodžiu kalną atidarė. Rašytojas, jei jis turi tą žodžio magiškąją galią, skaitytojo širdį atidaro.

Juo tautos sąmonė aukštesnė, juo ir žodis virsta tobulesnė pasisakymo priemonė. Lietuvių kalbos žodis dar įdomesnis, nes jis daugiau už kai kurias kitas kalbas duoda

gausybę priemonių smulkiausiems minties niuansams išreikšti. Jos morfologinių formų gausumas, jos sintaksinis paprastumas ir laisvumas, jos fonetinis įvairumas yra lanksti, jautri, tiksli medžiaga menininko rankoje.

Žiūrėdamas, kaip menininkas jį kultyvuoja, sąmoningai ar nesąmoningai kultyvuoja, įžvelgi anapus žodžio patį menininką su jo psichologine konstrukcija. Perspektyvoje vaizduojiesi ir jo gyvenamąją tautos epochą.

Ex ungue leonem cognosces.

Pro žmogų ir žodį skaidrėja tautos dvasios plastėjimai.

Šitam tautos dvasios plastėjimui per atskirus lietuvių rašytojus iliustruoti yra surinkti šie palaidi literatūriniai straipsneliai, atsiradę ne vienu laiku ir nuo tiesioginio darbo nuvogtomis valandomis.

NAUJOSIOS LIETUVIŲ LITERATŪROS LINKMĖS

Vokiečių literatūros kritikas Schroederis, norėdamas suvokti vokiečių naujosios literatūros ryšį su pačiu gyvenimu, pradeda nuo šios priimtinos premisos: ,,Kiekviena tikra kūryba yra jos laikų dvasios apraiška lyrinio eilėraščio, pasakojimo, dramos forma... Visas dvasinis sąjūdis, dvasinis nusiteikimas, santykiai su Dievu, su artimu ir su gamta, dorinis kartos aukštumas ir žemumas duodasi išskaitomas be vargo.(1) Epochos dvasia ypačiai išryškėja, kada sugretini kelių kartų kūrybos vaisius. Kintant kartoms kinta žmogaus santykiavimas su metafiziniu ir fiziniu pasauliu, kinta jo pažiūros į literatūrą, kinta ir pati kuriamoji literatūra; kinta idėjiškai ir formiškai.

Lietuvių naujojoje literatūroje tebedalyvauja, apskritai imant, dar keturios kartos. Viena jų, brendusi dar spaudos draudžiamaisiais laikais, beturi tik pačius paskutiniuosius mohikanus (Jakštas, Bitė). Antra, idėjiškai susiformavusi ir kūrybiškai pasireiškusi spaudą atgavus, tebėra gausinga ir produktyvi (Čiurlionienė, Gira, Krėvė, Šeinius, Vydūnas, Vaitkus; kiek paskesni: Kirša, Vienuolis, Sruoga, Putinas...). Trečioji aktyviai pasireiškusi karo bangų atoslūgyje (Binkis,

Santvaras, Švaistas, Tarulis, Tysliava, Vaičiūnas). Pagaliau ketvirta jauniausia ir judriausia, dabar dominuojanti (Aleksandravičius, Boruta, Brazdžionis, Cvirka, Dovydėnas, Grušas, Inčiūra, Miškinis, Nėris, Orintaitė, Paukštelis, Ramonas, Simonaitytė, Vaičiulaitis, Venclova, Zobarskas...). Ir kiekviena tų kartų pasirodo iš pradžių su didelėmis pastangomis atsiriboti nuo ankstesnės kartos, išeiti su sava pasaulėžiūra ir sava kūryba. Šiuo pranešimu ir mėginama iškelti, koks tų kartų evoliucijoje dominavo pasaulėžiūros tipas ir kiek jis reiškėsi pačioje kūryboje.

Sunku betgi surasti matas, kuriuo galėtum sugretinti tų kartų pasaulėžiūras kontrasto ar paralelizmo forma. O Walzelis(2) labai vertina literatūros istoriko ir teoretiko W. Dilthey iškeltus tris pasaulėžiūros tipus: iš vienos pusės du, kurie jaučiasi artimi gamtai; iš antros — vieną, kuris gamtą pajungia dvasiai. Pirmas iš tų dviejų esąs materializmo bei pozityvizmo tipas. Antrasis — objektyvus panteistų ir panenteistų idealizmas. Trečiasis — laisvės idealizmas. Pirmasis tipas dvasinį pasaulį aiškina tik fiziniu. Antrasis pasaulyje mato kažko dvasiško apraišką; mielai įžvelgia dievybės išsiliejimą pasaulyje; gamta jiems dievybės dalelė. Bet ir pirmasis ir antrasis tipas tą aplinkinį pasaulį tik pasyviai priima. Neužsimoja apveikti jį ir performuoti. To siekia tik trečiasis tipas. Trečiojo tipo yra valios žmonės, kuriems dorinis apsisprendimas yra viskas. Tuo principu jie nori ir pasaulį formuoti. Kalbėdami apie Dievą, supranta jį kaip gryną dvasią, kuri stovi aukščiau pasaulio ir gamtos ir juos valdo.

Nors šitas Dilthey suskirstymas ir įdomus, bet metodiškai ir jis neturi vieno pagrindo. Šiuo tarpu atrodo ar nebus parankesnis jo variantas: žiūrėti, kas yra centras, į kurį orientuojasi visa pasaulėžiūra: psichofizinė ar metafizinė būtybė, žmogus ar dievybė, vadinas: antropocentrinė ar teocentrinė pasaulėžiūra. Nuo to, kas yra kūrėjo pasaulėžiūros centre,

priklausys ir paties kūrėjo santykiavimas su Dievybe, ir su pasauliu, ir su pačiu savimi. Priklausys nuo to ir jo paties kūrybos idėjinės forminės žymės.

Pirmoji karta

Spaudos draudimo laikais brendusiųjų rašytojų pasaulėžiūra jau buvo išsidiferenciavus. Literatūroje dominavo ta teocentrinė linkmė, kuri, rūpindamasi visuomeniniais interesais, ideologijos centrą betgi turėjo Dievybę. Į ją atsižvelgdamas, žmogus sprendžia ir savo santykius su ja, su visuomene, su tauta. Jaučiasi jis įpareigotas elgtis taip, kaip reikalauja elgtis aukštasis gyvenimo principas. Jaučiasi esąs tik vykdytojas to, kas jam paskirta. Jaučiasi pajungtas aukštesniam už save objektyviam autoritetui. Jo individualizmas dėl to taip neprasimuša jo darbuose. Pirma patį darbą matysi, o tik paskiau jo kuklų autorių. Antra vertus, šitoks teocentrinės pasaulėžiūros žmogus nesijaus esąs vienas. Jis turi paskatinimo į idealistinius žygius. Turi tam tikrų aiškių direktyvų, paguodos, optimizmo gyvenimo kelyje. Ir nors pasireikš įprastinis kiekvienam žmogui traukimas į žemę, bet tas žemės gyvenimas blanksta idėjų šviesoje. Ir to tipo žmogus, kad ir klupdamas, imasi save ir gyvenimą aktyviai performuoti.

Šita teocentrinė ideologija, sutapusi su atgimstančios Lietuvos epocha, yra davusi mūsų literatūrai stambių laimėjimų: Maironį, Jakštą, Pietarį, Šatrijos Raganą, Vaižgantą. Tą ideologiją išreiškia ypačiai pirmieji du.

Literatūros teorijoje ir kritikoje Jakštas žmogaus kūrybą orientuoja į Dievo kūrybą. Žmogus esąs kūrėjėlis Dievo Absoliuto paveikslu. Absoliuto žymės, kurios reiškiasi per Jo kūrybą — kosmą, gamtą, yra sykiu ir žmogaus kūrybai normos. Atvirumas, aiškumas, logiškumas, natūralumas, sai-

kingumas — tie Jakšto reikalavimai žmogiškajai kūrybai yra jo aiškios teocentrinės ideologijos apraiškos.(3)

Pati kūryba turėjo realizuoti objektyvųjį grožį literatūrinėmis priemonėmis. Vadinasi, čia neakcentuojamas pats kūrėjas su savo pergyvenimais. Šio laikotarpio rašytojai atitraukia save į užpakalinį planą, net lyriniuose veikaluose. Dominuoja tautiniai, visuomeniniai, kosminiai interesai, didieji herojiškieji žygiai, o gyvenimo smulkmenos tirpte tarp žygių sutirpusios (Maironis).

Netgi personažų dvasios chaotiškoji pusė šio tipo rašytojuose yra pajungta tvarkingumo principui — dvasiai. Kad ir kažin kaip miela būtų pasiduoti jausmų gyvenimui, po vidaus kovos herojus paklus pareigos balsui, susirasdamas metafizinę paguodą (Rainys, Viktutė, Mamatė...).

Aiškiai, tiksliai, griežtai Maironio pasaulėžiūrai atsako netgi išviršinė forma: aiškus, taisyklingas ir sykiu paprastas jo sakinys, taisyklinga išbaigta strofa.(4)

Antroji karta

Su naująja karta, jau spaudą atgavus, pasirodo naujos ideologijos stiprių prošvaisčių. Bene pirmasis jos reiškėjas akivaizdžiai pasirodė Čiurlionis. Savo galingomis vizijomis jis aprėpė visatą kosmą, pajuto paslaptingas jo gyvąsias jėgas, kurios melodingais ritmais ir chaosais, procesijomis ir saulės garbinimais veržiasi į pirmapradį šaltinį. Čiurlionio žmogus yra vaikas, kuris džiaugiasi pienės siūleliais, nepaisydamas viršum galvos plėšraus paukščio. Čiurlionio žmogus yra ir milžinas Dvasia, kuris stengiasi pakilti aukščiau už visą kosmą, suvokti jo prasmę ir kelius, žalčio pavidalu apskrieti kalnus ir vandenis ir pagrobti karališkąją karūną. Nors ir Jakšto ir Čiurlionio pasaulėvaizdis apima tolimiausias būties priežastis, nors abiejų žmonės gravituoja į aukštesnįjį pradą, tačiau Čiurlionio žmoguje nebėra tos jakštiškos, mairo-

niškos vienybės ir aiškumo. Jo dvasia kupina galingų antitezių ir abejojimų. Senajai ideologijai, kuriai gyvenimo prasmė buvo aiški, tuo metu neatrodė priimtinas tas naujas Čiurlionio ieškojimas, pasireiškęs tapybinėmis formomis. Ir kilo senosios ideologijos atstovų konfliktas su Čiurlioniu.(5) Naujoji karta Čiurlionyje nujautė naują didį keliarodį.(6) Jos dvasiai ypačiai artimas tapo tas antrasis Čiurlionio žmogus Prometejus Titanas.

Tuo metu ir Herbačiauskas veržiasi iš senosios teocentrinės ideologijos (*Gabija,* 1907; *Eilėraščių vainikas,* 1908). Kaip kiekviena nauja srovė, Herbačiauskas aiškesnis savo neigimu, nekaip pozityvia ideologija. Neigimas turįs sudaryti audrą, kad senąsias vertybes sunaikintų. „Audrai užėjus, bus, žinoma, baisu, o jai praėjus, bus ramu, gražu, linksma. Lietuvių sielos atsipeikės“ (*Erškėčių vainikas,* 73). O joms reikią atsipeikėti nuo prislėgusios senosios ideologijos. Naujojo žmogaus ideologiją kurdamas, Herbačiauskas atmeta bet kokį dieviškąjį ar žmogiškąjį autoritetą. Žmogų atpalaiduoja nuo priklausomybės. Padaro jį sau valdovą, autonomišką, genijų lygų Dievui, Jam prieštaraujantį, prometėjiškai maištaujantį, nes tikrasis menas tik tada kyląs, kada žmogus genijus nusistato prieš Dievą. Tas genijus amžinai neramus, nuolatos blaškosi, yra savo kelio ir savo tautos kelio ieškotojas.

Čia jau aiškiai pasinešta antropocentrine linkme, žmogus tampa pasaulėžiūros centru, pagal kurį viskas orientuojasi.

Herbačiausko skelbiamas individualizmas, griaujamas ir ieškomas, betgi tebėra svetimas materializmui bei pozityvizmui, lygiai kaip tas materializmas iš esmės buvo svetimas Čiurlioniui.

Pozityvistinis žmogus, arba kaip Herbačiauskas vadina „sociologiškas gyvulys“ — moka tik griauti, dvasia gi žmo-

gystos — moka griauti ir statyti! Niekindami dvasią, paniekina žmogų ir iš griuvėsių tveria „žvėriažmogio karalystę" (*Erškėčių vainikas*, 34). Atmeta Herbačiauskas ir pozityvistiškai suprantamą tautą — kaip žmonių grupę, suvestą draugėn socialinių ir ekonominių interesų. „Materiališkai tautiškas susipratimas gali išmokyti puikių puikiausiai rėplioti čia — ant žemės, biznieriškai suprastos... bet suvis negali išmokinti prakilniai ereliškai lekioti, žaibiškai jausti ir protauti, perkūniškai tverti tikrą „Laisvės karalystę" (*Erškėčių vainikas*, 32). Tauta turinti dvasią. Surasti tą dvasią, surasti tautos esmę ir ją atgaivinti esąs poeto kūrėjo uždavinys (*Erškėčių vainikas*, 47). Ieškoti jos turįs Lietuvos gamtoje, legendoje, pačiame savyje, savo individualybėje.

Pati kūrėjo individualybė daros jo kūrybos norma. „Tikras poetas nesibijo išreikšti savo individuališkus jausmus savo individuališkoje formoje, nors jį... išpravardžiuotų dekadentu, ekskomunikuotų modernistu" (*Erškėčių vainikas*, 48). Kritiko uždavinys, sakė tada jau B. Sruoga, esąs ieškoti, kiek autorius yra atvėręs savo sielą, ir „vien tik sielos atvėrimo galingumu" galime veikalą vertinti (*Baras*, 1915, 202).

Šita individualistiška, autonomiška, panteistiška dvasia buvo aktuali ir kitiems to meto žmonėms.(7)

Nauja ideologija, naujas žmogus literatūroje sušvitėjo keliomis atošvaistėmis. Sušvitėjo labai stipriai, intensyviai. Atsipalaidavimas nuo autoriteto, nerimstamas ieškomasis individualizmas yra sutelktas Krėvės *Šarūne* (1911) ir Šeiniaus *Kuprely* (1913). Šarūnas ir Kuprelis yra du tos naujos ideologijos ryškiausi padarai ir skelbėjai, dvi jos fazės. Abudu susikuria naują gyvenimo prasmę — meilę. Veržiasi į ją su intensyvumu. Abudu tragiškai pergyvena nusivylimą tuo savo idealu. Abudu ieško naujos gyvenimo prasmės. Ji — garbė: nori apskrieti pasaulį sakalais, būti „garsingesni nei patsai Dievas" (*Kuprelis*, 38), kad mirdami paliktų apie save

garsą. Tik Šarūnas eina į tą garbę su kardu, Kuprelis eina į ją per knygas. Kardas padeda nulenkti Šarūnui visas Dainavos krašto galvas. Knyga padeda Kupreliui suprasti, kad jis pagarsės kultūros darbais: mašinas išradinėdamas, laikraštį leisdamas. Šarūnas atmetė senąją religiją. Kuprelis ne tik atmetė, bet ir naują susidarė: panteistinę. Šarūnas akcijos žmogus, Kuprelis — kontempliacijos; viskas baigėsi jo norais, o darbų nėra. Tai paskesnis, palyginti su Šarūnu, kultūros evoliucijos etapas.

Tokių žmonių ir daugiau švystels šitoje epochoje (Krėvės Vainorus).

Naujos ideologijos individualistiškas didingumas ir panteistiškas santykiavimas su kosmu prasiveržia net veikalo architektonikoje. *Šarūno* akcija banguoja didingąja gamtos ritmika: niaukiasi, sužaibavo, audra pasikėlė, ir perkūnas sugriaudė, saulei tekant. O su Kuprelio pergyvenimais eina gamtos akompanimentas: perkūnai ir giedriosios valandos.

Antra tos naujos ideologijos atošvaistė — pasukimas į gamtą, į liaudies žmones ir liaudies poeziją. Tik liaudyje dabar ieškos ne socialinių santykių bei etnografijos, kaip Žemaitė, Lazdynų Pelėda, bet žmonių dvasios. Iškils paskutiniai liaudies mohikanai su autonomiška animistiška ar panteistiška dvasia (Lapinas, Dalba, Burzdulis, Mykoliukas, Rapolas). O lyrika pasuks liaudies kūrybos link, pasisavindama tautosakinį stilių. Šitas žmogus yra toks artimas Čiurlionio pirmajam žmogui, primityviam žmogui, Žmogui Vaikui, besidžiaugiančiam pienės siūleliais.

Perėjimas iš teocentrinės pasaulėžiūros į antropocentrinę, į autonomiškąją, senosios griuvimas, naujosios susikūrimas yra davęs Dobilo *Blūdą* (1912). *Blūdo* Bajoriūnas neturėjo savo viduje ramumo ir dėl to jautėsi nelaimingas, kol gyveno senąja ideologija: pasikliovė svetimu autoritetu, degė herojiškuoju noru kovoti. Vidaus konfliktai išnyko, kada prisi-

ėmė naują ideologiją: žengti „savo išmintu taku", savo dvasios nujaučiamu. Jo nuojautas stiprino ne žmogaus autoritetas, tik gamta, kurios dėsniai jam rodėsi pačios Dievybės dėsniai. O gamtoje Dobilo žmogus matė kiekvienam augmenėliui paskirtį augti, tarpti, klestėti. Ir žmogui dėl to esą skirta ne kentėti, ne kankintis šioje žemėje, ne kovoti, bet ramiai džiaugtis gyvenimu ir eiti savo kasdienines pareigas, kaip jas eina pilkasis Lietuvos „artojėlis", ne herojus karžygys.(8) Gyvenimo džiaugsmą Dobilas pastato prieš asketizmą, asmenybės savarankiškumą prieš autoritetą.(9)

Atpalaiduotam, autonomiškam individui yra du keliai: eiti savo dvasinės prigimties keliu, arba pasileisti savo materialinės prigimties vedamam. Kol dominavo dvasinis individualizmas, literatūra davė gražiausių literatūrinių personažų, bet su pokariniu gyvenimu į literatūrą ateina sensualistinės prigimties žmogus. Ateina be dvasios, be valios, tik su nervais. Tautos visuomenės interesai jo nevilioja, amžinybės ilgesio nebelikę. Tik asmeniniai, egotistiniai pergyvenimai.

Šitoks žmogus prasiveržia ir lyrikoje, ir beletristikoje. Lyrika, dabar niekam netarnaudama, yra tik individualių pergyvenimų reiškėja. Tie pergyvenimai neįvairūs, daugiausia erotika ir gamtos kontempliacija. Bet jie to meto žmonėms yra net dievų takai.

Atpalaiduotas žmogus, atpalaiduota ir forma nuo klasinio griežtumo. Duodama formai laisvė. Forma dailinama, ja žaidžiama, ji gauna atstoti ir emocijos neįvairumą. Pavadinta ji buvo dekadentizmo vardu. Tas vardas tinka jai dėl emocijos nuskurdimo ir suasmenėjimo, bet ne dėl formos. Jos talentingiausias reiškėjas tuo metu pasirodė Balys Sruoga, davęs pradžią vadinamajai neoromantinei ar simbolinei lyrikai, kuri paskiau turės žymiai evolvuoti idėjinio turiningumo ir forminio grakštumo linkme.

Daug bedvasiškesnį žmogų, kuriam nerūpi visuomeniniai, tautiniai ar kiti idėjiniai interesai, kuris pavirtęs tik savo sensualistinio gyvenimo vergu, kuris iš savęs ir iš kitų moka tik šaipytis, bet kuris moka galantiškų manierų — yra parodęs Jurgis Savickis.

Antropocentrinėje ideologijoje nebus vietos visuomeniniams reikalams nei savo paties dvasinei prigimčiai ilgai reikštis ir jaunesniuose rašytojuose ir poetuose. Tai žmogaus sumenkėjimo momentas. O to pasikeitimo skausmingą procesą su visu nykumu talentingiausiai atskleidžia Putinas *Altorių šešėly*. Tenai pasikartoja dvasinė evoliucija, parodyta pirmąsyk Dobilo *Blūde*. Tik čia naujas, tolimesnis laipsnis, nusileidžiant iš teocentrinės ideologijos į antropocentrinę, iš idealizmo į hedonizmą.

Betgi jis dar nepasiekęs Savickio herojų lygmens. Vasario dvasioje likę pirmykščio idealizmo. Tas idealizmas, susidūręs su hedonistiniais palinkimais, sukelia sieloje skaudžią dramą. Ji išnyks, kada visas žmogus su savo darbais ir mintimis taps vieningas, kaip ir Savickio žmonės.

Pasaulėžiūros atžvilgiu, kokia evoliucija, palyginti, su pirmosios kartos herojais: nuo Rainio, nuo Mamatės, nuo Viktutės per Šarūną, Kuprelį, per Bajoriūną iki Vasario, Liucės ir J. Savickio žmogaus!

Trečioji karta

Žmogaus idėjinis didingumas ne daug pasikeitė ir futurizmo *Keturių vėjų* kolektyvo ideologijoje, kuri turėjo išreikšti „šių dienų epochą“ (*KV*, 1926). 1922 m. *KV*, pasirodė su stipria negacija: prieš estetus, grožio saugotojus, prieš tuos, kuriems menas „švelniai ir atsargiai kasytų papades“ (*KV*, I), prieš „anemišką simbolizmą“, prieš „surūgusį tautinį romantizmą“, prieš jų žodį, prieš sakinį.

Nors lietuviškųjų futuristų pozityvioji ideologija mažiau

išplėtota, bet aišku, kad joje žmogus nepripažįsta jokio autoriteto. Herbačiausko individualiste buvo mistinės dvasios, kuri kankinosi, veržėsi, o futuristų individas išdidumo išdidus, tačiau tuščias. Žmogus eina lygiomis su daiktais (Archipenka). „Futurizmas parodė menininkams, kad mechanizmas taip pat gražus kaip ir pats žmogus ir kiti daiktai" (*KV* I, 61). Iš čia ir pagarba tiems epochos mechanizmams — mašinoms.

Prie mašinos tūkstančiai žmonių, ir poetai turi atsidurti tame tūkstantyje, tapti kolektyvo nariais. Kolektyvinė dvasia turinti išeiti iš valstybės ir tautos ribų, tapti universali, kosmopolitinė. Proklamuojamos tarptautinės parodos, suvažiavimai, sąjungos. Šitas kosmopolitizmas ir kolektyvizmas iškyla prieš ankstesnės kartos estetų individualizmą.

Mašiniškoje kolektyvinėje ideologijoje ir menas esąs tik amatas. „Menas yra tik viena grandis visoj gamyboj prekių vertybių" (*KV* I). Įkvėpimo nereikią. „Stengiamės geležinės valios pagalba išmokti valdyti žodį" (*KV* I). Jie ir nekuria, bet dirba daiktus (*Keturių vėjų pranašas*).

Matome, *KV* ideologijoje menas netekęs aureolės, kurią jai buvo suteikus ankstesnė karta. Netekęs nei autonomijos. Menas — priemonė naujam žmogui formuoti.

Visai nuoseklu, jeigu šitas menas pasirodė *KV*, daugiausia propagandinis, aktyviai skelbdamas tą naują ideologiją. Jų poezijoje nėra pagarbos nei Dievui, nei gamtai, nei žmogui. Dievas šaukiamas į tamsą: „Ei, brolau Dieve, tamsoj mes pauliosime" (*KVP*). Tą žemę, kuri su tokiu pietizmu buvo traktuota Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, Dobilo, Krėvės, Šeiniaus, futuristų poetas traktuoja kaip mergiotę, meilužę (*KVP*). O žmonėse linkęs matyti sifilitikus, kokainistus. Todėl Binkis manifestiškai eilėraštyje skelbia: Tegyvuoja radijas, telefonai! šalin knygų supelėjęs balastas! Klausykite, ten toli miestai alda! Tai

fabrikų, mašinų choras dainuoja mums moderniškąją maldą! (*KV*, 1926). Mašina su mašinos muzika. Jos ritmą turi išreikšti muzikiniai žodžių efektai, grafiniai ženklai. Kalami nauji žodžiai, gausiai vartojami tariamieji beprasmiškieji, parenkami iš esamųjų, kuriuose daug aplombo ir paniekos kitiems. Ritmas retorinis, kaip kalbėtojo. Skiriama kolektyvui literatūra gauna plakatinį pobūdį.

Šita ideologija literatūroje atsispindėjo, tik nedavė tokių aukštos vertės dalykų, kaip ankstesnės. Vien Binkis ir Tysliava, neabejotini talentai, tedavė po keletą vertingų eilėraščių, ta ideologija paremtų, o toliau savo talentą apvertė menui amatui.

Ketvirtoji karta

Su tokiu pat išdidžiu aplombu ir simbolizmą ir futurizmą atmetė *Trečiojo fronto* kolektyvas (1930, I). Bet jo pozityvioji ideologijos dalis aiškesnė. Ji skelbė „lietuviško berno" idealą. Tas bernas turėjo pasirodyti ne tik literatūrinis tipas, kaip Žemaitės, bet naujos programos skelbėjas, kaip miesčionio antipodas.

Palyginti su *KV* tai tas pats žmogus — laisvas nuo bet kurio autoriteto, pats save aukštinąs, taip pat kolektyviškas. Bet nauja tai, kad šitas žmogus grindžiamas jau vienu luomu — proletariatu. Čia kuriamas klasinis, luominis žmogus, o *KV* tekalbėjo šiaip sau apie liaudį. Antra, tas žmogus yra kovos žmogus, klasinės kovos aktyvistas. Jis reikalauja sau pirmavimo gyvenime, „pasiųsdamas velniop tą darbą trukdantį ir jo prakaitu mintantį miesčionį" (*TF* 3, 36).

Menas jiems, kaip *KV*, yra tik „įrankis, didžiulis buomas, kuriuo verčiam, kas supuvo, ir statom, kas dygsta ir auga" (*TF* 1931, 4, I). Kiekvienas žodis turįs mušti į tikslą, demaskuoti atgyvenusią visuomenę ir griauti jos supuvusias drebančias kojas (ib.). Iš antros pusės literatūra turi atvaiz-

duoti „mūsiškės visuomenės pažangųjį veržimąsi“ (*TF*, 2, 22). Ne formalizmas, bet idėjinis pradas, būtent, marksistinis, turįs vyrauti literatūroje.

Šita ideologija visai nuosekliai reiškėsi literatūroje ir pasirodė produktyvesnė nei *KV* (Boruta, Venclova, Kapnys, Cvirka). Talentingiausiai tuos du aktyvistų literatūros uždavinius yra realizavęs Cvirka. Jo *Frank Krukas* atlieka pirmąjį uždavinį: griauja tariamąją buržuazinę santvarką: etiką, religiją, socialinį, politinį gyvenimą. Griaujamajai ideologijai tinka net pati romano forma: satyra, ironija, mefistoteliškas juokas iš — visa ko. O *Žemėje maitintojoje*, šalia griaujamosios ideologijos, personifikuotas ir idealusis „lietuviškas bernas“: aktyvus, valingas, religija atsikratęs, kolektyviškas, tik prie žemės prisirišęs (ne panteistiniais, tik biologiniais, ekonominiais ryšiais, kaip prie maitintojos).

Naujosios ideologijos dvilypiam tikslui (kovai ir konstruktyvizmui) tinka ir romano formoje dvejopų personažų sukonstruavimas. Vienas — senosios santvarkos karikatūra, antras — būsimosios santvarkos idealas. Vienu griaujama, antru statoma. Vienas ligi galo blogas, antras geras. Gresia pavojus tokiems vedamiesiems personažams pavirsti schemomis kaip pasakoje.(10) Vadinas, gresia pavojus primityvėti literatūrai ir literatūriniam skoniui.(11)

Lygiagrečiai su *KV*, *TF* reiškėsi ir kitos ideologijos. Šalia sensualistinės, oportunistinės, marksistinės — idealistinė, etinė, religinė. Tik jos nepasirodė literatūroje ir gyvenime taip efektingai, su reklaminėmis programomis. Efektas buvo svetimas net pačiai jų ideologijai. Jos reiškėsi daugiau pačia kūryba. Bet populiarios nebuvo. Nepajėgė ilgai sudaryti sąjūdžio, kaip juos, atrodo, buvo sudarę *KV* ar *TF*. Idealistinės pasaulėžiūros linkmė tarpo labai pamažu.

Reikšmingiausias jos inspiratorius St. Šalkauskis. Jo *Ruomuva* (1921) paskelbė panaujintą ir pagilintą teocentrinę

pasaulėžiūrą. Joje žmogus pakeliamas iš hedonistinio, sensualistinio pasaulio interesų į idealistinius. Jame išnyksta priešgyniavimas tarp Dievo ir žmogaus. Lyg susitaikydamas su Dievybe, žmogus grįžta prie visados jaunų Evangelijos lapų, su atviru protu ir gryna širdimi prie dieviškosios išminties šaltinių. Nuo jų išsižadės savo įpročių, temdančių dvasinį žvilgį, ir patirs „savo būtybės viduje tą šviesos potvynį, kuris visa ką išaiškina, visa ką įvertina, visa ką gaivina, visam kam nurodo tinkamą vietą. Nes vienas tėra tikrojo gyvenimo principas... Jis veda mus į nenuilstamą gyvenimo kovą ir kartu teikia amžinos rimties vainiką" (*Ruomuva,* 1921, 10). — Tai naujas teocentrinės pasaulėžiūros, kovojančios pasaulėžiūros, arba, kaip Dilthey pavadintų, laisvės idealizmo žmogus. Jis artimas Jakšto, Maironio teocentriniam žmogui.

Antra vertus, misteriškai kalbėdamas apie tautos gelmių šventąją vietą, kur deganti tautos amžinoji ugnis, tautos sąmonė; sintetiškai ieškodamas tautos pašaukimo ir kelių, Šalkauskis nebuvo svetimos dvasios nei antrosios kartos antropocentrinei idealistinei pasaulėžiūrai, čiurlioniškai, vydūniškajai. Abidvi, vadinasi, savyje sutelkė, susintetino. — Šalkauskio mestos idėjos pamažu ir labai pamažu betgi formavo šviesuomenės sąmonę. Patys nesijausdami, dalis šviesuomenės, ypačiai jaunoji, pradėjo kalbėti Šalkauskio terminais, sąvokomis, kultūrinėmis ir tautinėmis temomis: apie rytų ir vakarų kultūrų sintezę, apie tautinę kūrybą, kurioje lytis individuali, tautinė, o turinys visuotinis, apie mistiškąją Evangelijos veikmę pačiam kūrėjui ir t.t. Formavosi naujas žmogus.

Apie 1929—30 m. šitas naujasis besiformuojąs žmogus mėgina kolektyviškai pasireikšti literatūros teorijos klausimais (*Piūvis, Granitas, Naujoji romuva*) jau panaujintomis, pakeistomis linkmėmis. Palyginti su *KV* ar *TF,* šie kolek-

tyviniai leidiniai rodo susirūpinimo irgi ne viena literatūra, bet visu gyvenimu, tik ne atskiru luomu, o visa tauta. Tautai gresianti vakarų ir rytų stichija. Tarp jų tauta galėsianti išlikti tik sukūrus ideališką, krikščionišką kultūrą (*Piūvis,* 1929). Menas ir čia jau netekęs principo: menas menui. Menas esąs galingiausias veiksnys, trukdąs materijai įsiviešpatauti (ten pat 100).

Kaip *TF* sau tradicijų ieško Žemaitėje ir Biliūne, taip šitų atsigręžiama į Jakšto ir Tumo tautinį pasaulėvaizdį. „Su Jakštu ir Tumu labiau pakeliui, nei su Sruoga ir *Keturiais vėjais* (*Piūvis,* 1929, 2, 93).

Kitas kolektyvas *Granitas* (1930), gilindamasis į kūrybos psichologiją, vėl iškelia kūrėjo autonomijos klausimą ir naujai jį nušviečia. Kūrėjas turįs būti laisvas, bet laisvas dvasiškai. Kūrėjo dvasia turi viešpatauti savo paties materialinei prigimčiai. Dvasia, valdydama doros principais žemesniąją prigimtį, ne tik neužmuša kūrybinio karščio, bet priešingai — jį dar labiau sudinamina (*Granitas*). Ragina atstatyti atgaivinti kūrėjo asmenybę. Palenkti ją katalikybės autoritetui, nes niekas kitas taip neišvadavęs žmogaus nuo gamtos demonų vergijos, niekas kitas nepastatęs žmogaus dvasiškai ant kojų — kaip katalikybė. Jos principai darosi pažangiausias veiksnys kūrybai, nuolatos naujai, dinamiškai, naujomis formomis kylančiai iš dieviškos pilnaties pasiilgimo, intymiai susijusio su žmogaus sielos gyvenimu (ten pat). Tuo šitų idealistų supratime išsiskiria poezijos kūryba prieš *KV* poezijos amatą, išsiskiria poezija, kylanti iš žmogaus santykių su gyvenimu, kosmu, dievybe, prieš *TF* poeziją, kylančią iš luominės kovos. Poezijai grąžinama aureolė; artėjama vėl į teocentrinės modifikuotos ideologijos plotmę. Neatitrūkstama nuo realaus gyvenimo į metafizines sferas. Nepasiliekama tik materialinio, ekonominio gyvenimo plotmėje. Abudu sintetinami. Sintetinamas ir žmogus: jame koordinuojami mate-

rialiniai ir dvasiniai interesai su dvasinių interesų persvara. Kuriamas, jų žodžiu, pasiskolintu iš Šalkauskio, — pilnutinis žmogus.

Šitokia pasaulėžiūra, nepriklausomai nuo teorinių samprotavimų, jausti pasireiškusi ir kūryboje, davus gausių vaisių visų trijų žanrų. Bet ypačiai lyrikos: (*Aleksandravičius, Brazdžionis, Miškinis*...). Lyrikai plėtoja forminį lankstumą ir idėjinį turiningumą. Idėjiniu atžvilgiu poezija vaduojas iš siauro sensualistinio pasaulio, vaduojasi iš grynai individualistinių, asmeninių jausmų. Atsiranda dvasinių interesų: veržimosi santykiauti su Absoliutu, su tėvyne ar tėviške, su visuomene. Imama gilintis ne į savo asmeninius išgyvenimus, bet įsijausti į kitų žmonių dvasią, ką jie turėjo pergyventi tam tikrais momentais. Motyvai objektyvėja, gausėja. Žmogus darosi pilnesnis, vispusiškesnis. Jis pajunta ir savo intymius ryšius su žeme; jis ir visuomenės reikalais serga; jis ir amžinybę jaučia, jis retkarčiais ir su dievybe kalbasi, toks nusižeminęs ir kaltas pasijutęs. Nuoširdžiausi ir giliausi ligi šiol pasirodė tie, kuriuose reiškiamos tautinės, visuomeninės emocijos.

Tuos interesus naujoji poezija gyvena kitokia vidaus forma. Prieš objektyvųjį pasaulį autoriai jaučiasi daug kuklesni, neiškiša savo asmens į pirmąsias eiles, nerodo paniekos kitiems, bet nėra juose ir tokio herojiško didingumo, kaip tos pirmosios teocentrinės kartos poetuose.

Jie pergyvena intymiai, su paprastumu, daugumas elegiškai.

Pergyvena emocijomis, nors šalimais esama ir intelektualinio pergyvenimo, bent iš ankstesnės kartos (Kirša). Jų lyrinė emocija reiškiasi ne prakalbos forma, ne retorika, bet daina, recitacija. Lietuviškoje dainoje dominuoja ne griežtasis ritmas, bet melodija. Ir lyrikai savo eilėraščio melodingumą instrumentuoja asonansiniais, aliteraciniais sąskam-

biais. Operuoja pačiais mažaisiais, pačiais subtiliaisiais to žodinio orkestro instrumentais.

Su smulkiosiomis garsinėmis žodžio priemonėmis eina ir smulkiosios vaizdinės (rugiagėlių, žiogelių, kūkalių, čiobrelių... simbolika). Su natūraliu paprastumu eina ir paprasta natūrali sakinio konstrukcija. Ir formos ir minties manierizmas nyksta. Einama į sintetinį formos meistriškumą ir turinio gilumą bei įvairumą, kurio duoda šitos ideologijos rėmai.

Dvasinio gyvenimo ima daugiau rodytis ir dramaturgo Balio Sruogos dramose. Šalia gyvenimo banaliosios pusės iškelia bent kiek ir žmogaus humaniškąjį idealistinį religinį gyvenimą.

Šitai linkmei daug artimesni ir ankstesnieji Sruogos, Binkio kartos žmonės lyrikoje — Kirša, Santvaras, Vaičiūnas, o dramoje Vydūnas. Jų visų trijų pasaulėžiūros horizontas platesnis — apima žmogų su jo kosminiais ir Dievybės ryšiais. Jų žmogus etinė būtybė, nuolat besiveržianti etiškai tauręti. Bet jie kitų poetų tarpe stovėjo nuošaliai, vieni rodės banalūs, kiti nepriimtini to meto rašytojo dvasiai dėl savo metafizikos, nepalaužiamos, pasak Sruogos, gyslomis.(12) Dabar jie atrodo artimesni šitoje kartoje ir populiaresni.

O beletristikoje žmogus, kuriame jau susijungęs dvasinis ir materialinis pradas, pasirodė Vaičiulaičio novelėse, Paukštelio apysakose, Grušo romane. Grušo *Karjeristai* idėjiniu atžvilgiu šitai grupei ypačiai pažymėtini. Gyvenimą čia formuoja ne luomas, ne kolektyvas, bet asmenybė. Ne luomas kuria ar pagraužia gyvenimo pagrindus, bet taurus ar sumenkėjęs žmogus. Dėl to ir romane, forminiu atžvilgiu, gausu charakterių, ne kolektyvinių scenų. Kaip Cvirka deda į mažažemių luomą negatyvų savo herojų luominį atstovą dvarininką ir jį proteguojančią administraciją, taip Grušas ne luomo atstovo, tik asmenybę deda į morališkai sunykusių

žmonių karjeristų tarpą. O tokios asmenybės idealas — asmenybė, morališkai tauri, valinga, pagrįsta religija.

Panaši asmenybė, Domantas, toje karjeristų aplinkumoje yra artimas Putino Vasariui, apsuptam praktikų ir teoretikų hedonistų. Abudu juodu gerų norų, abudu jausmingi, abudu filosofuoją. Tik Domantas skiriasi savo religiniais nusiteikimais, kurie jam yra atrama savam dvasios gyvenimui išlaikyti nepriklausomam. Gal dėl to ir jų likimas skirtingas: Vasaris, nors sopamai, bet pamažu savo vidaus struktūrą priderina prie tų gyvenimo hedonistų, į juos vis daugiau panešėdamas. Domantas tos pačios aplinkumos fiziškai sulamdomas, bet dvasioje jam išliko savarankiško žmogaus savijauta. Jis ne sutirpdomas karjerizmo jūroje, o tik išplaujamas, išmetamas į pašalį, kaip skiedrelė. Tačiau gyvenimą paimti už ragų, aktyviai jam pasipriešinti, kovoti ir jį savai minčiai palenkti — Domantas, kaip ir Vasaris, netinka. Šitas pasyvumas charakteringas daugeliui apžvelgiamo tipo idealistų, tiek epikų, tiek lyrikų. Gyvenimo akivaizdoje jie yra tik receptyvūs. Nors jie teocentrikai, idealistai, betgi dėl savo pasyvumo jie netiktų į tą tipą, kurį Dilthey buvo pavadinęs laisvės idealizmu. Ne jiems gyvenimas valdyti, kol jie nėra pasiekę dar to aktyvumo laipsnio, kurį šitos linkmės pradininkas ir filosofas yra išreiškęs tokiais žodžiais: „... vienas tėra tikrojo gyvenimo principas, ir jame visa kas glūdi savo esmės pradžia. Jis veda mus į *nenuilstamą gyvenimo kovą* (m. p.) ir kartu teikia amžinosios rimties vainiką... Mūsų idealas neleidžia mums pasitenkinti visiškai jokiomis žemės gyvenimo lytimis. Jis draudžia mums daryti stabų iš šitų lyčių ir liepia eiti į priekį pažangos keliais, visur ir visada. Ir šitas žengimas yra *nesiliaujanti kova* (m. p.)... Kovos laimėjimo paslaptis turi nustatyti ir mūsų ir jūsų kovos taktiką. Šita paslaptis tesireiškia mums vienu vardu, taip gerai žinomu ir taip dažnai kartojamu, o vienu laiku taip giliai pamirštamu. Tai —

kryžius! Šituo ženklu tenorėtume kovoti, nes jis neša tikrąjį laimėjimą: jis reiškia laimėjimą ne tik kovoje su priešais, bet ir su savimi..."(13)

Buvo škicais nubrėžta, kaip mūsų literatūra banguoja tiek idėjiniu, tiek forminiu atžvilgiu. Banguoja tarp tų dviejų kraštutinių ribų: teocentrinės ir antropocentrinės pasaulėžiūros. Bet tarp jų yra daugel niuansų, sudarančių vis kitokį pasaulėžiūros tipą, kartais kontrastingą, kartais gimininišką. Ryškiesiems mėginta duoti ir tam tikri vardai.(14)

Kiekvienas tų pasaulėžiūros tipų yra palikęs pėdsakų mūsų literatūroj, didesnių ar mažesnių, jeigu tik jo pasaulėžiūra nuoširdžiai buvo išgyventa. Nuoširdus susigyvenimas su sava pasaulėžiūra yra viena iš būtinųjų sąlygų vaisingai kūrybai. Prisimesdamas kitokios pasaulėžiūros žmogum, autorius gali apgaudinėti kitus ir save, bet jį išduos jo paties kūrinys. Maironio ar jaunojo Putino patosas išduoda, kad jie nėra tiek jautę, kiek jie parašė. Salomėjos Nėries proletariškos poezijos skurdumas parodo, kad proletariškoji ideologija josios asmenybei dar tebėra svetima, nors ji ir stengiasi pasirodyti proletariška. Netgi Cvirkos sugebėjimas vaizduoti gyvenimo nuskriaustąjį žmogų daug geriau už luomo kovotoją rodo, kad ir jo asmenybė tebėra nesusigyvenusi su ta marksistine ideologija. „Lietuviško berno" idealas jam artimas žodžiais, teoriškai, bet gaivališkai, nesąmoningai pačiu gyvenimu tas idealas jam yra daug tolimesnis nekaip paprastos kaimo moters Monikos paveikslas.

Šitas kūrybos psichologijos faktas įspėja koriguoti paskutiniais laikais pasiskardenančius balsus, kad rašytojai imtųsi tam tikros krypties, tam tikros ideologijos veikalus kurti. Koriguoti šia prasme: prieš kuriant kitos linkmės veikalus, reikia patį save perkurti: pirma gyventi bet kuria ideologija, o tik tada išplauks šia ideologija pagrįstas veikalas. „Ko menininkas nemylėjo, ko nemyli, to jis neturi vaizduoti,

to jis negali vaizduoti", sakė Goethe.(15) Teisingas yra ir Vydūnas sakydamas:

„Nors bus parenkami patys garsieji žodžiai, patys puikieji paveikslai, vis dėlto neskambės jie ir neturės gyvybės. Bet prasčiausieji apreikš Dievybės grožį, jeigu juos tars ir statys žmogus, kurio širdis grožybe kvėpuoja ir gyvena" (*Vairas*, 1914 4 Nr. 4 p.).

Kūrėjo restauravimas restauruos pačią kūrybą, nes idealistinės teocentrinės linkmės reiškėjo, prof. Šalkauskio, žodžiais betariant, kūrėjų žodis neprivalo skirtis nuo jų gyvenimo.

FORMOS PROBLEMA NAUJOJOJ LIETUVIŲ LITERATŪROJ

Kai tik patekau jaunam bernužėliui,
Jaunam berneliui, didžiam vargeliui,
Nuo mano kaklo perlai nubiro,
Nuo mano rankų žiedai nukrito.

Taip dainuoja lietuvė mergaitė, patekus į vargą. Varge puošnumas, grynieji grožiniai interesai nustelbiami. Taip ir pavergtų tautų kultūra, menas, literatūra tegali tik vegetuoti, ne klestėti. Kada tauta jau pradeda tautiškai susiprasti, kada savo tautinę sąmonę ima reikšti literatūroje, jai pirmiausia rūpi ne literatūros forma, bet turinys — mintys, norai, pasiryžimai. Forma literatūros kūriniui tada ateina savaime, spontaniškai, be sąmoningo susirūpinimo forma.

Tolesnėje tautos gerovės ir literatūros evoliucijoje paprastai forma vis daros reikšmingesnė, ja vis daugiau rūpinamasi. Kūrėjas rūpinasi originaliau savo dvasioje kuriamąjį objektą pergyventi emociniu ir vaizdiniu būdu. Rūpinasi originaliau pasireikšti ir išviršine forma: žodžiu, sakiniu, metru.

Šitoje formos stadijoje galima prieiti iki vienašališkumo. Besirūpinant formos kultyvavimu, į formą suvedama visa literatūros kūryba, ir literatūra gali pavirsti beidėjiniu formalizmu. Toks formalizmas svetimas tikrajai literatūros prasmei, nes literatūra yra žodžio kūryba, o žodžio prigimtyje yra abudu pradai: turinys ir forma. Dėl to ir literatūroje, po

didelio susirūpinimo formos kultūra, dažnai pasigendama gilaus, originalaus turinio. Ir tada prasideda turinio ir formos pusiausvyra. Ji viena yra tikrasis literatūrinės kūrybos idealas.

Ir lietuvių literatūros istorijoje panašiai santykiavo turinys ir forma. Čia turinio persvara; paskui jau sąmoningai ieškoma formos, ir ji kultyvuojama; paskui vėl pastangos abudu elementus susintetinti ir išlaikyti formos ir turinio pusiausvyrą.

Turinio persvara

Visuotinis lietuvių literatūros sąjūdis, parodęs tautos ateities aspiracijas ir jomis visą tautą uždegęs, prasidėjo su pirmaisiais laikraščiais spaudos draudimo metais, 19 amžiaus pabaigai artėjant. Atgimstančios lietuvių tautos poetams ir rašytojams pirmiausia rūpėjo sukelti tautinis susipratimas, meilė savo kalbai, praeičiai, tradicijoms, žmonėms. Forminės intencijos nebuvo aktualios. Forma veržėsi savaime su turiniu, kaip vieversio daina, kaip pirmosios gėlės iš po sniego. Nors jų melodijos, spalvos kasmet panašios, bet kasmet jose reiškiasi naujas džiaugsmas, naujos vitalinės sultys.

1864—1904 metų laikotarpyje lietuvių literatūros turinys buvo taurus, patriotinis, herojinis. Tokia jau buvo paties laikotarpio dvasia, nes teko herojiškai nusiteikti kovai, pasiryžti laimėjimui ar pralaimėjimui. Dėl to ir šio laikotarpio literatūra negali stovėti šalia gyvenimo, objektyviai gyvenimo faktus stebėti ir juos fiksuoti. Rašytojai, aktyvūs tos patriotinės kovos dalyviai, reaguoja į tos kovos aktualijas emociniu būdu. Tokia visuomeninė nuotaika yra palankiausia publicistiškai, o dailiojoj literatūroj — lyriniam žanrui.

Lyrinis žanras visam šitam laikotarpy dominuoja.

Lyrikas yra ir stipriausias šio laikotarpio poezijos atstovas Maironis. Tiesa, jis pasireiškė ir epe bei dramoj, bet ir ten jis stipriausias lyriniais momentais. Tai lyrinė viso laikotarpio dvasia.

Lyriškai su pasauliu santykiuodamas, lietuvis moka ir liūsti ir džiaugtis. Bet šitame kovos laikotarpyje lietuvių literatūroje pasaulis pajaučiamas herojiškai, entuziastiškai arba elegiškai su depresija. Tiesa, Kudirka, Jakštas yra mėginę į gyvenimą pažvelgti humoriškai, satyriškai, bet satyrinis gyvenimo priėmimas yra negausus ir blankus, palyginti su anuo herojiniu ar eleginiu. Dėl to labiausiai populiarus šiame laikotarpyje yra eilėraštis ir poema, kurią pati tradicija sieja su herojine atmosfera. Tik lietuviškoji poema, kaip sakyta, imponuoja ne tik epiniu vaizdingumu, kiek lyriniu entuziazmu.

Šitokia vidaus forma santykiavimas su pasauliu yra atsiliepęs ir literatūros išviršinei formai. Žodinės išraiškos vaizdas yra didingas, herojiškas, tariamas su plačiu mostu ir vidaus patosu:

Išvydau ją, kad vakarinė
Žvaigždė skaisčiai danguos mirgėjo,
O marių erdvė begalinė
Nuo pilno mėnesio spindėjo...

Arba:

Oi, neverk, matušėle, kad jaunas sūnus
Eis ginti brangiosios tėvynės,
Kad pavirtęs kaip ąžuolas girių puikus
Lauks teismo dienos paskutinės.

Maironis

Net neeiliuotas epas, atsilikdamas nuo lyrikos, buvo panašaus herojinio, eleginio ar idilinio charakterio tiek didžiojoj

formoj — apysakoj, tiek mažojoj — novelėj. Tik lietuvių novelės struktūra charakteringa tuo, kad ji daugiausia yra vaizdelis. Vaizdelyje dėmesys sutelkiamas ne į vieną įvykį, net ne į atskirą asmenį, o daugiau į bendrą būties vaizdą. Vaizdeliais pagrįsti net didžiojo masto epiniai veikalai. Juose, kaip ir poezijoje, dažnai stipriausi esti eleginiai, idiliniai ar herojiniai fragmentai (Pietaris, Šatrijos Ragana, Vaižgantas).

Šitokiu būdu Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, o taip pat Lazdynų Pelėdos, Žemaitės rankose brendo lietuvių literatūra idėjinė, patriotinė, be didelių forminių siekimų ir pretenzijų.

Formos rūpestis

Atėjo 1904 spaudos laisvė ir 1905 revoliucija. Į literatūrinę kūrybą atėjo nauja karta. Jos atstovai, paragavę daugiau laisvės, pasijuto ne tik patriotai, bet ir pasaulio piliečiai kosmopolitai. Jie atsinešė šūkį kurti literatūrą ne tik patriotinę, bet tautinę ir apskritai žmogiškąją.

Tautinės dvasios ieškojo ne tiek etnografiniame gyvenime kaip ankstesnioji karta, bet žmogaus išvidiniame reagavime į pasaulio reiškinius ir žodinėje to reagavimo išraiškoje. Tokiu būdu įsigalėjo gilesnis žmogaus psichologijos stebėjimas. Psichologinis stebėjimas tiek liaudies žmogaus, tiek ir šviesuomenės. Šitas stebėjimas sustiprino literatūroje objektyvumą, epiškumą. Vis dėlto lietuvių rašytojas ir šiame laikotarpyje gyvenimą pažįsta ir priima ne grynai epiškai, bet su tragiška mistika, kuri egzistuojanti ir tautos ir net atskiro asmens likime. Dėl to čia ir sustiprėjo dramos misterijos žanras (Vydūnas, Krėvė).

Sustiprėjo literatūroje ir žvelgimas į gyvenimą pro liaudies atstovo akis; sustiprėjo pastangos išsireikšti tautosakos žodinėmis priemonėmis. Tokiu būdu šitos kartos dalis sąmo-

ningai atkreipė dėmesį į literatūros formą, ėmė jos kultyvavimu daugiau rūpintis, sąmoningai įvedė į literatūrą tautosakinę formą. — Herbačiauskas vienas iš pirmųjų davė naują stilizuotą žodį, stilizuotą individualiai, pagal savo temperamentą, o tautosakinę epinę formą originaliai pavartojo Krėvė, kuris davė populiariausius Dainavos šalies senų žmonių padavimus. Daug gausiau tautosakinė forma buvo įvesta į lyriką (Krėvė ir L. Gira). Tai buvo naujas laimėjimas lietuvių poezijos formoje.

Tautosakinė forma yra paremta gausiais deminutyvais, kurie duoda poezijai didelio švelnumo, net sentimentalumo. Herojinio vaizdo vietoj įeina paprastumas ir nuoširdumas. Su gausiais palyginimais, pakartojimais, paralelizmais, laisvu dainuotiniu ritmu eilėraštis gauna ne rečitavimo, deklamavimo, bet dainavimo charakterį.

Tautosakinė forma turėjo didelį pasisekimą lietuvių poezijoje. Paskui ji susiliejo su naujais formos pradais... bet apie tai dar paskiau. O tuo tarpu apie antrą formos linkmę, kuri poezijoje reiškėsi šalia tautosakinės formos.

Dalis naujosios kartos atstovų, išaugę Maironio literatūrinėse tradicijose, palaikė ir jo formą. Tačiau nuo Maironio patriotinės poezijos pasukdami giliau į žmogiškąją, asmeninę poeziją, jie modifikavo ir paveldėtą iš Maironio tradicinę formą. Juose išliko panašus herojiškumas, kuris reiškėsi nuotaikos ir vaizdų didingumu. Tačiau tie vaizdai jau pavirto tolumų, neaiškumų, platumų simbolika — vietoj konkretaus, tiesiogiai suprantamo Maironio vaizdo. Šitaip prašneko poezijoj Putinas (*Tarp dviejų aušrų*), F. Kirša, S. Santvaras.

Saulėtekio giesme pagarbinti noriu
Didingo gyvenimo skaistų altorių
Ir dieviškos galios įkvėptą kūrybą.

Putinas

Ant lango saulė dega.
Po langu akmens rymo.
Ir kraigas vėjuj braška.
Beržuos aidai užkimo.

Žiūriu in žemės kraštą,
Migla užtemdo kelią,
Ten mintys nenušvinta,
Vyzdys pralėkt negali.

F. Kirša

Pro juodus debesis prasimušė rausva ugnis.
Diena, pabaigus vieną ratą amžinos kelionės,
Nuėjo rytdienon pasikartot,
O vakaras į ūkanotą naktį brenda.

S. Santvaras

Su šitais poetais į ankstesnės formos tradicijas įsiliejo naujos simbolistinės formos pradai.

Naujų formos mėginimų pastebima daugiau ir šitos kartos prozoje. Su Šeiniaus *Vasaros vaišėmis* į daiktus imama žiūrėti impresionistiškai, fiksuoti įspūdis po įspūdžio tiek išorinius įvykius, tiek psichologinius momentinius niuansus. Impresionistinis pažvelgimas atsiliepia ir žodžio bei sakinio struktūrai su sutrauktiniais, net negramatiniais sakiniais, su logiško nuoseklumo ir ryšio stoka tarp atskirų vaizdų.

Važiuoju sodžiun. Šiandien, dabar! Žiūriu į krepšį, ryšulius, sudėtus prie pat slenksčio ir vis dar negaliu įtikėti, kad jau šįvakar manęs nebebus Maskvoje. O apie vidunaktį, o! jau kur aš būsiu. Rytoj gi šiuo metu ties Vilniumi sustos mano traukinys. Vilniuje užtruksiu neilgam. Kad ir buvęs Lietuvos sostapilis, bet vis tik miestas.

Sodžiun! Sodžiun!

O gyvenimas tam sodžiuj! Laukai be galo, be krašto; lygios, pakalnėmis nusitiesusios pievos. Miškai, vainikuoją vaizdratį. Greitos skaidrios upės; nendrėmis apaugę ežerai. Jaunimo dainos, gražumas šienapjūtės!

Ig. Šeinius

Impresionistiškas traktavimas lietuvių literatūroj toliau stiprėjo. Į naują fazę jį pastūmėjo J. Savickis jau pokariniais laikais. J. Savickis iš elegiško, melancholiško pasaulio pajautimo perėjo į humorišką, parodišką. Jam gyvenime nėra absoliučių vertybių, dėl kurių verta būtų herojiškai kovoti, desperatiškai nusivilti ar žavėtis. Tariamosios vertybės tik reliatyvios. Jos rimto santykio su žmogum nevertos. Jos praeina net be kokio logiško ryšio viena su kita, kažkaip mašinaliai. Tokis reliatyvizmas ir abejingumas gyvenimo vertybėms, loginio ryšio nepastebėjimas gyvenime atsiliepė ir J. Savickio beletristikos išorinei formai, kuri ypačiai kultyvuojama:

Dvare visi ramiai susėdo už stalo ir valgė. Po stalu landžiojo velniukas šposininkas ir žnaibė visiems į kinkas.

Kaliošais apsiavęs, ispaniškų rankovių ilgas karūnėles išleidęs, šventą brevijorių bevartydamas, slyvyne vaikščiojo kunigas.

Kieme vyrai nevykusiai mindė naujintelaitį, blizgantį, pavogtą dviratį, norėdami juo pavažinėti: „Pašauk Joną, jis Amerikoje buvęs, dviračiu mokės pavažiuoti".

Atbėgusių piemenų gauja savo klyksmu kaip stiklą suardė tylą.

— Dėde, Tamstos arklius užgriebė!
— Tamstos arklius muša.
— Su kucinais...

Šventadienio sonetai

Impresionistinė forma su įvairiais variantais ilgą laiką buvo prigijusi lietuvių prozoje. Ji sąmoningai buvo kultyvuojama, stilizuojama. Nuo čia ypačiai įsigalėjo prozoje stilizuoto žodžio ieškojimas. Kai kada net iki kraštutinumų.

Naujas impulsas pokarinėje literatūroje pasirodė su nauja karta, kuri pradėjo reikštis kūryboje dar prieš karą, bet suklestėjo jau laisvoje valstybėje. Staiga pasikeitęs aplinkumos gyvenimas atsinešė ir naujus literatūros idealus. Efektingiausiai jie buvo pagarsinti per *Keturis vėjus* (1922). Jie iš pagrindų norėjo pakeisti poeto vidaus santykiavimą su gyvenimu, pakeisti pažiūras į pačią literatūrą. Dažnai vadinami lietuvių futuristais šios grupės žmonės į gyvenimą žiūri nebe elegiškai ar herojiškai, bet su pašaipa, sarkazmu, nelyginant kaip Savickis. Literatūra turinti reikšti ne atskiro asmens pasaulį, bet epochos dvasią. Epochos dvasia turinti prašnekti ypačiai per formą. Nauja forma, naujas žodis turi būti kuriamas geležinės valios pagalba. Joje akcentuojamas tiek žodžio vaizdas, iš konkretaus, banalaus gyvenimo, tiek muzikiniai efektai, ypačiai asonansai ir aliteracijos. Tradicinis ritmas bei rimas suardomas. Eilėraštis pavirsta beveik proza. Vietoj dainuotinio charakterio įsigali retorinis, kaip prakalboje:

Sutemo.
Gatvyne pasidarė raina.
Aš išėjau,
Ir mane pasitiko

Alkis.
Akyse raina ir tamsu,
Akyse parkai,
O už tų parkų —
Vien alėjos ir alėjos.
Juk man vis tiek —
Išeisiu į laukus,
Ar čia po miestą klaidžiosiu, —
Vis tiek nesusitiksiu duonos.
O duona vaikščioja,
Kai kam net ir ant stalo užlipa,
O kai kam dar būna ir prie duonos

Tysliava

Tai vis pastangos laimėti naują formą naujam dvasios turiniui.

Daugiausia rezultatų čia davė suminėtasis Tysliava, o ypačiai Binkis.

Po jų šiame laikotarpyje ypačiai sustiprėja poezijoje jei ne parodinis, satyrinis pasaulio priėmimas, tai bent pilko kasdieninio gyvenimo vaizdai:

Miglos. Liktarnos. Skersgatviai, gatvės.
Klykianti varna ant juodo dangaus.
Kaip man neklykti žaliosios jaunatvės,
perkūnijų vėtros ūžimo smagaus.

Oi, varna, varna. Kokia negerovė
Mudviejų riksmą iš girios žalios
ant suodino miesto padangės pakorė,
kuriai nesulaukti rytinės žaros.

Klaidžios gal šviesos palaidos, rainos,
ligota, nudryžus pašvaisčių dėmė,

ir — aš, paklydęs bernas iš kaimo,
tu — žalių girių juoda duktė.

K. Boruta

Turinio ir formos pusiausvyros ieškant

Nusistojant valstybiniam gyvenimui, naujų efektingų impulsų formai nepastebima. Tačiau poezija, kurį laiką pasvyravusi po efektingų teoriškų ginčų dėl literatūros, savaime, natūraliu evoliucijos keliu ėmė ieškoti naujų formos niuansų. Šitos naujos formos kilo, sintetinant anksčiau pasireiškusias formos linkmes ir jas tobulinant. Antai dabartinėj poezijoj grynai tautosakine forma jau niekas neberašo. Tačiau tautosakinės formos elementai jungiami su individualine forma. Šituo keliu jau buvo pasinešęs B. Sruoga, tautosakinę formą jungdamas su simbolistine. Šituo keliu žymių literatūrinių laimėjimų yra pasiekęs Putinas su Rūpintojėliu. Po jų, rodės, jau sunku bus poetams toliau rodytis su tautosakinės formos motyvais. O vis dėlto jų pasirodė su vertingais laimėjimais, nors ir su tautosakinės formos atspindžiais. Tautosakinis dainiškumas skamba Salomėjos Nėries poezijoj. Tautosakinis dainiškumas ir keturvėjiškas, ironiškas reagavimas į gyvenimą bei retoriškas mostas atsiliepia A. Miškinio eilėraščiuose. O tautosakinis konkretumas bei paprastumas geriausiai susijungė su simbolistinės formos elementais Aleksandravičiaus kūryboje:

Tu nematei, kaip vakaras pravirko tąsyk,
Kaip galvas nulenkė ramunės,
Kaip voratinkliuos pakibo karoliukais rasos,
Kaip buvo ten ramu.

Tu nematei, kaip vakaras linus užmerkė,
Tu nežinai, kaip miela buvo.

Ten smilgos aičiojo, tenai čiobreliai verkė,
Ten buvo baisiai įstabu!

Tokis miniatiūriškas vaizdas poezijai duoda nuoširdumo ir jaukumo. Ypačiai artima tokia poezija atrodo pačiam lietuviui, kuris pažįsta tuos gimtųjų laukų simbolius.

Su miniatiūrišku vaizdu, su emociniu išgyvenimu kaip anksčiau, eina muzikiniai efektai smulkiosiomis priemonėmis: asonansais ir aliteracijomis. Jie paskutinių laikų lietuvių lyrikoje pasiekė net virtuoziškumo laipsnį. Tačiau su jais eina ir į poeziją sugrįžęs kaip maironiniais laikais griežtasis ritmas bei rimas. Tokiu būdu poezijoje susidaro turtinga muzikinė instrumentacija.

Dar labiau pažymėtina, kad į poeziją pradeda grįžti šalia miniatiūrinio vaizdo ir anas Maironio laikų herojinis. Jis atgyja su tauria didinga mintim, kurios paskutiniu laiku vis daugiau pasigesta, ir kurios bent 1936 metais pasirodė su Santvaro, B. Brazdžionio rinkiniais. Ypačiai pažymėtinas tas 1936 lyrikos laureatas B. Brazdžionis.

Poezija apskritai yra perėjusi įvairių formos bandymų. Kiekvienas jų tolesnei evoliucijai reikšmingas, ir be vieno kurio laipsnio sunkiai būtų suprantamas kitas naujesnis. Dabar yra pasiekusi didelių laimėjimų tiek formos, tiek turinio srityje. Gal didžiausias laimėjimas, kad ji artinasi prie tos stadijos, kurioje turinys ir forma sueina į pusiausvyrą.

Tos pusiausvyros nėra pasiekusi beletristika, nors ji dabartinėje kartoje daugiau kultyvuojama kaip lyrika, daugiau ir pasisekimo visuomenėje turi, ypačiai po Putino *Altorių šešėlyje*, kuris atidarė duris į literatūrą romano žanrui, o taip pat patraukė skaitytoją į literatūrą.

Romanistai Grušas, Paukštelis, Marcinkevičius yra mėginę paimti svarbią turinio atžvilgiu tautinio gyvenimo medžiagą. Šeinius net mėgino išsimušti į tarptautines aktualiąsias problemas, spręsdamas rasizmo problemą. Tik dar jiems

nėra pasisekę surasti tokią pat epišką formą, su epiniu charakterių ir situacijų plastiškumu, su originalia fabula, kad iš tautinės literatūros duotų ir tarptautinio masto veikalus. Iš kitos pusės naujieji romanistai labiausiai formą ir plėtoja. Bet daugiausia formos detales. Ieško originalesniu būdu nupiešti būties ar gamtos miniatiūrišką vaizdą, sugauti psichologinį niuansą. Ir čia yra parodę didelio sugebėjimo, net virtuoziškumo kad ir 1936 romano lauretai Cvirka ir Dovydėnas. Tačiau šitas formos kultyvavimas tesireiškia daugiausia stiliaus kultyvavimu. Nueita net iki žalingo kraštutinumo. Eilė rašytojų, ypačiai blankesnio talento, tenkinasi tuščiaviduriais, šiaip taip suregztais veikalais, nes jie atpratinti nuo griežtesnių minties, turinio reikalavimų. Nepagelbėjo čia nė literatūrinės premijos. Kaip tik su premijomis, dalijamomis ir lengva ranka, sutapo literatūrinių mizerijų infliacija. Ap[illegible]i-resnieji jau pamatė, kad metas literatūros kursą stabilizuoti ir pasukti kūrybą ne į daugumą, bet į gilumą, kurioje sintetintųsi gili minties ir žodžio kultūra.

Šita linkme jau buvo bent kiek pasinešę du laureatai: Simonaitytė ir Vaičiulaitis. Paskiausiais metais dar toliau pažengė Grušas. Tačiau lietuviškajam romanui ar novelei tebėra aktuali problema pasiekti pusiausvyrą tarp gilaus turinio ir originalios meniškos formos.

IDEOLOGINIŲ GRUPIŲ SANTYKIAI *AUŠROS* IR *VARPO* GADYNĖJE

Įžanga: *Religinio prado persvara lietuvių šviesuomenės ideologiniuose konfliktuose.*

Religiniai sąjūdžiai kiekvieną kraštą sukrečia labiau nekaip politiniai ar net socialiniai perversmai, nes religija ir jos tradicijos žmoguje glūdi giliau nekaip profesiją, luomas. Nesunkiai apsipras valdininkas, kai jam plunksną pakeisi mašinėle, ar ūkininkas, kai jam arklo vietoj įduosi traktorių. Bet religiją pakeisdamas kita religija, sužaloji žmogaus dvasią ilgiems laikams, nes religiją pakeisti yra pakeisti visą žmogaus dvasią. Pastangos prievarta religiją keisti ar bet kokis pasikėsinimas prieš religiją apskritai sukelia atkakliausius konfliktus. Visai suprantamos dėl to humanistų valstybininkų pastangos išlaikyti savo krašte religinę taiką. Bet, antra vertus, aukščiausių ambicijų jozefinistiniai valstybininkai nesitenkina fiziniu savo valdinių valdymu, o kaip tik ir kėsinasi sielas valdyti, vadinas, kėsinasi ir į religinę laisvę.

Krikščionybei Lietuvoje teko pakelti keletas konfliktų. Pirmasis konfliktas — su pačia pagonybe, ilgam įleidusia šaknis Lietuvoje. Antrasis — aršus ir žiaurus susidūrimas su kita krikščionybės šaka, su protestantizmu. Po šio antrojo konflikto katalikybei ilgai reikėjo gydytis ir taisytis, kad galėtų

pakelti naują antpuolį. Tas trečiasis antpuolis buvo pastangos katalikybę pakeisti vėl nauja krikščionybės šaka — pravoslavija. Ir ketvirtasis žygis prieš katalikybę — pastangos ją pakeisti netikėjimu, ateizmu ar bent apskritai religiniu indiferentizmu.

Pakeisti katalikybę Lietuvoje pravoslavija mėgino rusai nuo to laiko, kada Lietuvos—Lenkijos valstybė buvo padalyta, čia stipriau, čia silpniau, bet ypačiai po 1863 sukilimo, spaudos draudimo metu.

Pakeisti ją ateizmu, indiferentizmu rodė pastangų savieji, patys lietuviai inteligentai, jau tuo pačiu spaudos draudimo metu, jau tautiškai atgimstančioje Lietuvoje. Pirmosios šių pastarųjų pastangos iškyla aikštėn *Aušros ir Varpo* laikais, kada lietuvių šviesuomenėj pradėjo bręsti organizacinė dvasia, kada atsirado grupės. Šitos grupės lietuvių šviesuomenėje iš esmės pradėjo skirstytis ne tiek pagal tautines pažiūras, net ne tiek pagal socialinius idealus, kiek pagal savo pažiūras į religiją. Jie skyrėsi principiniu klausimu: su religija ar be religijos. Iš čia prasideda vienų pastangos religiją paneigti ar net nukovoti — jei ne pačią religiją, tai bent jos skelbėjus; iš antros pusės pasirodys pastangos religiją ginti ir religinius idealus sąmoningai nešti į gyvenimą. Dėl to ir šiam pranešimui skirtoji tema — Ideologinių grupių santykiai *Aušros* ir *Varpo* gadynėje — čia gauna specialų pobūdį — pasvarstyti:

1) kaip pradėjo kurtis atgyjančioje Lietuvoje inteligentų ideologinės grupės ir kokie jų ryšiai su religija,

2) kokie santykiai susidarė tarp pačių grupių ir kokie tų santykių vaisiai.

I

Lietuvių šviesuomenės ideologinio formavimosi židiniai: 1. Rusuose — materializmas, aktyvus religinis ateizmas ar indi-

ferentizmas. 2. Lenkuose — pozityvizmas, pasyvus religinis indiferentizmas. 3. Seminarijose — religinis idealizmas.

Lietuvių šviesuomenė, pradėjusi visuotiniau formuotis apie 1870 metus, jokių tradicijų neturėjo. Ji buvo beveik visa kilusi iš neseniai nuo baudžiavos atleistų valstiečių, kurių dabar pirmasis idealas buvo išleisti vaikus į mokslą. Mokydamiesi rusiškose Marijampolės, Suvalkų, Šiaulių, Kauno ar Kuršo gimnazijose vaikai atitrūkdavo nuo primityvių kaimo religinių tradicijų. Studentauti teko Rusijoj, Varšuvoj ar Kurše, Latvijoj. Rusijoje jų laukė rusiškoji atmosfera, Varšuvoje — lenkiškoji, Kurše — jau vokiškosios žymi įtaka.

Pirmiausia lietuvių studentų žymesnius būrelius randam Petrapilio ir Maskvos universitetuos. Juos paskatino į Rusijos universitetus ir anos stipendijos, kurias Mikuckis buvo išrūpinęs studentams iš Marijampolės ar Suvalkų gimnazijų su lietuvių kultūros pamokomis. Tos stipendijos turėjo panardinti lietuvius rusų kultūros maudyklėje.

Pati rusų šviesuomenė tuo metu (apie 1860) reiškėsi stipriausiai dvejopa ideologija, arba, anot rusų literatūros istoriko Sakulino (*Die russische Literatur*. Wildpark-Potsdam.), rusai gyveno dviejų kultūrų ribose: idealistinės ir realistinės. Abidvi grupės turėjo savas kultūrines, politines, tautines pažiūras. Idealistinės pasaulėžiūros šviesuomenė kultūrinėj srity buvo daugiau palinkusi į Rytų kultūrą, paneigdama Vakarus, palinkusi į tautinę kultūrą, paneigdama kosmopolitizmą. Tautinę kultūrą atrėmė į liaudį, nepasikliaudama vien aristokratais. Nors politikoje rodė daug autokratinių tendencijų, bet atsižvelgdama į liaudį, šita šviesuomenės grupė nebuvo labai nutolusi ir nuo demokratinių principų bei žygių. Nuo religijos ne tik neatsisakė, bet aiškiai palinko į ortodoksiją. Tik pripažindama sąžinės laisvę, idealistinė srovė rodėsi tolerantinga.

„Kasdienine prasme tautinė sąmonė yra nusimanymas tautoje, kad ji yra savaiminga, su savitu charakteriu, savitais siekimais ir likimu. Juo labiau tauta nusimanys savitumą, juo labiau norės jį pareikšti bet kuriose srityse: politikoje, visuomenės gyvenime, ypač raštuose. Raštai daugiausia parodo tautinės sąmonės laipsnį".

Juozas Brazaitis, Raštai I, 405 p.

„Lietuvių rašytojų" titulinis puslapis.

Šios grupės ideologijai buvo priešingas Sakulino vadinamasis realizmas, tikriau — materializmas. Realistinė ideologija apie 1860 metus buvo atsirėmusi į paskesnius Vakarų materialistus: Feuerbachą, R. Vogtą, L. Büchnerį, Maleschottą, pozityvistą A. Comte'ą. Jiems buvo primestas ir nihilistų vardas. Filosofijoj populiarino jie materializmą ir pozityvizmą, religijoj — ateizmą, socialiniam gyvenime — socializmą, kultūros filosofijoje didelė dalis linko į Vakarus (zapadninkai). Jie kovojo prieš mistiką, prieš bet kokį irracionalizmą, prieš bet kurią, kaip tada buvo sakoma, romantiką. Kultūrą ir Rusijos gyvenimą norėjo pagrįsti liaudimi dar labiau kaip slavofilai. Dėl to rusiškieji socialistai vadinosi narodninkais, liaudininkais.

Idealistų grupės ideologija daugiau buvo prigijusi aristokratinėj šviesuomenėj, paskui aukščiausią ir tobuliausią savo viršūnę pasiekė su Vl. Solovjovo filosofija, publicistikoje jai atstovavo Aksakovas. Realistų ideologiją skelbė uoliausi propagatoriai: V. G. Černyševskis, Pisarevas, paskiau Lavrovas ir Michailovskis, uolus darvinizmo propagatorius. Ši grupė aiškiai persvėrė, turėjo daugiau pasekėjų.

Tokių idėjų susigrupavimą Rusijos šviesuomenėj rado pirmieji lietuvių studentai draudžiamuoju periodu. Universitetuos tą susigrupavimą ir kovą dėl idėjų gaudavo patirti užkulisiuos. Caristinei Rusijai buvo pavojingos tiek vienų, tiek ir antrų idėjos. Jos adeptai pasirūpino suvaržyti universitetų autonomiją. Jau nuo pat 1872 iki 20 amžiaus pradžios eina ištisa kova dėl universitetų laisvės. Vyriausybės užsimojimai (skirti rektorius ir dekanus, įvesti un-tą baigusiems valstybinius egzaminus prie ministerijos, neleisti studentų korporacijų...) susilaukė didelio pasipriešinimo iš pačių universitetų, riaušių iš studentų. Ta kova ilga ir žiauri, su ministerių atsistatydinimais ir net atentatais prieš ministerius (1901), kol bent korporacijoms buvo duota laisvė... Šitokioje

kovos atmosferoje universitetai savaime formavo vyriausybei nepalankią opiniją. Joje galėjo populiarėti daugiau ta ideologija, kuri buvo radikalesnė, taigi socialistų, nihilistų, demokratų, narodninkų.

Aplinka ir jos opozicinė nuotaika veikė ir lietuvius studentus, kurių Maskvoj ir Petrapily gausiau pradėjo rodytis nuo 1870 metų. Nors lietuviai kitokio charakterio, nors jie kitokių tautinių aspiracijų, bet idėjinės rusų šviesuomenės tendencijos ilgam apsprendė daugelį mūsų lietuvių inteligentų, išaugusių Rytuose. Organizacijos jų tarpe iš pradžių nematyti, tautinės programos nežymu, susirinkdavo lietuvių studentų būrys pas kurį draugą, pasišnekėdavo lietuviškais klausimais (plg. V. Pietaris, *Iš mano atsiminimų*. Chicago, 49 p.). Bet 1873 į Maskvą atvažiavo Basanavičius. Nuo tada Maskvoje sustiprėjo ir tautinis sąjūdis.

Petrapily lietuvių studentų pasirodė tuo pačiu metu kaip ir Maskvoje. Kaip ir Maskvoje jų dalis buvo sulenkėję, dalis sugudėję. Bet jau 1870 metais žemaičių bajoras nuo Viekšnių Česlovas Pancerzynskis, Liepojos gimnazijos ir Tartu unto auklėtinis, su valstiečių Lukša Petrapily suorganizavo lietuvių draugijėlę. Į ją prisidėjo ir P. Vileišis, tais pačiais metais atvykęs į Petrapilį. Vileišis ir buvo tikrasis spiritus movens, kaip Basanavičius Maskvoj. Maskva, tas miestas, kuris dominavo Rusijoj prieš susidedant su Vakarais, Rusijai simbolino tautinę rusų dvasią, Petrapilis, kuriuo buvo prakirstas langas į Vakarus, simbolino rusų realistinę dvasią. Skirtingi tuose miestuose buvo ir Basanavičius su Vileišiu. Pats Vileišis pabrėžia tą maskviškių ir petrapiliškių skirtingumą: „Jūs, maskviškiai, daugiau esate idėjiniai, — rašė Vileišis Basanavičiui. — Mūsų jaunimas siekia aukso veršio" (J. Tumas, *Draudžiamojo laikotarpio paskaitos,* 160 puslapis). Tačiau nei Basanavičius, nei Vileišis nebuvo pasidavę rusų šviesuomenės pačioms kraštutinėms ten-

dencijoms, siekiančioms politinių perversmų. Jiedu ir daugelis susipratusių lietuvių buvo tik kultūrininkai. Vis dėlto ir tokis Basanavičius neatsispyrė laiko dvasiai ir tapo mažų mažiausia indiferentu religijos atžvilgiu.

Tačiau šalia Basanavičiaus ir Vileišio, kultūrininkų, buvo Petrapilyje susidaręs būrelis ekonomistų revoliucionierių, kuriems pirmiausia rūpėjo ne tautiniai reikalai, bet politiniai tarptautiniai; tik pirma juos sutvarkius, susitvarkysią ir lietuvių reikalai. Tų lietuvių ekonomistų vadas buvęs grafas Vladimieras Zubovas, kurį nuo policijos ypačiai saugojęs jo titulas. Žinoma, religijai palankūs ekonomistai nebuvo. Tokie pat ekonomistai buvę 1882 jau ir Maskvoje. Jie, anot A. Rimkos, įsivėlė pirmiausia į rusiškojo nihilizmo ramstymą (Albinas Rimka *Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai ir Aušros — Varpo gadynės socialekonominiai raštai.* Teisių fakult. leid. Kaunas, 1932, 47 psl.).

Iš Petrapilio išėjo ir Jonas Šliūpas, stiriausiai pasireiškęs savo ideologine, būtent, antireligine akcija. Tiesa, jis sakosi nepriklausęs tik ekonomistams revoliucionieriams, nepriklausęs nei istorikams kultūrininkams. Jam rūpėję abudu rateliai, tarp jų Šliūpas buvęs tarpininkas, o priešas buvęs ne tik religijos, kiek kunigų. Vis dėlto savo straipsniuose Šliūpas yra aiškus materialistas, pasidavęs jaunystės dienų lektūrai: Büchneriui, Heckeliu, Tindaliui, Vogtui, Spenceriui ir kt. Ateizmas, materializmas Šliūpui nėra tik jo paties asmeninis reikalas. Juos įkalbėti nori ir kitiems. Aktyvusis materializmo platintojas Lietuvoje išvertė net į lietuvių kalbą tą populiariąją anuo metu Büchnerio knygą *Kraft und Stoff,* tą, pasaulinio masto literatūros istoriko Walzelio pasakymu, daugiau cinišką pamfletą nekaip mokslinį įrodinėjimą...

Naujas lietuvio inteligento tipas formavosi truputį paskėliau kitame svarbiame židinyje — Varšuvoje. Varšuvoje buvo bent truputį kitokia atmosfera nei Maskvoje ar Petrapilyje.

Vietoj rusiškojo materializmo ir nihilizmo buvo jau įsigalėjęs pozityvizmas, atkilęs tiesiai iš Prancūzijos. Tiesa, Comte'o, Taine'o ir kitų sukurtoji pozityvizmo srovė reiškėsi visose gyvenimo srityse: filosofijoje, religijoje, ekonomikoje, socialiniam gyvenime, literatūroje. Kaip filosofinė doktrina pozityvizmas tepripažino reiškinius, patiriamus pojūčiais, patikrinamus eksperimentais. Nuo metafizinio pasaulio nusikreipė, nes jis nesąs ir negalįs būti moksliškai pažįstamas. Tačiau su pačiu religijos faktu pozityvistai skaitėsi. Religijos faktą tiktai kildino ne iš žmogaus troškimo būti vienybėje su Dievu, o iš troškimo būti vienybėje su visais žmonėmis. Į vietą antgamtinio Dievo stoja žmonija, kaip visuma gyvenančių, mirusių ir būsimų žmonių. Žmogus negalįs palaikyti ryšio su visa žmonija, tad jis norįs būti vienybėje bent su didžiaisiais žmonėmis. Ir moralinėje srityje dėl to reikalaujama iš individo pasiaukoti kolektyvinei žmonių gerovei. Šita pozityvizmo filosofija atsiliepė ir mokslų kultui. Su ypatinga pagarba imama vėl žiūrėti į mokslus, tik šiuo tarpu į tiksliuosius mokslus, gamtamokslį, fiziką...

Lenkuose pozityvizmas reiškėsi dviem kryptim: negatyvine ir pozityvine. Negatyvine — pozityvizmo skelbėjai aistringai griovė romantikų ideologiją, bajoriškąsias tradicijas, religiją. Tiesa, prieš religiją lenkų pozityvistai švelniau kovojo. Jie matė, kad skirtinga katalikų religija padeda išlikti lenkams katalikams nesusimaišius su vokiečiais protestantais. Vadinas, lenkai suprato, kad religija buvo talkininkė lenkiškajam savitumui išlaikyti. Antra, patys lenkai pozityvistai, kilę iš religingos tautos, instinktyviai jautė savyje neišblėsusias religines tradicijas.

Pozityvine linkme — lenkai varė didelę propagandą už mokslą, už ekonominį gyvenimą, pramonę, prekybą. Ekonominė ir kultūrinė nepriklausomybė lenkų pozityvistams buvo aktualesnis reikalas už politinę nepriklausomybę. „Jokios

politikos, nes politika mus pražudė, rinkimės ramiai kultūrintis", buvo lenkų pozityvistų šūkiai.

Šitokioje žymiai pažangesnėje nekaip Rusų nihilizmas ir realiau atremtoje į gyvenamąją vietą ir epochą dirvoje augo ir mūsų Varšuvos studentai, kurių tarpe vadovaujamoji vieta teks V. Kudirkai. Jie neis religijos atžvilgiu taip toli kaip Jonas Šliūpas. Jie neis socialiniame gyvenime taip toli kaip paskui maskviškiai. Patys būdami religijoje liberalai ar net ateistai, jie neims kovoti tiesiai su religija, nebent tik su kunigais. Tai pasyvūs liberalai, palyginti su Šliūpo areliginiu ar antireliginiu aktyvizmu.

Tuo pačiu metu, kada augo lietuvių šviesuomenės ateizmas arba religinis indiferentizmas, buvo dar svarbus židinys, kuriame tarpo ir tautinė ir religinė sąmonė. Tai kunigų seminarijos Seinuose, Kaune, Petrapilyje — dvasinė akademija. Esam iš tradicijos pratę teigti, kad pasaulinė šviesuomenė buvo tautiškai susipratusi, o kunigai, seminarijos, buvę prolenkiški. Patriotiškai nusiteikusiam dabarties žmogui savaime kyla simpatijos pirmiesiems, antipatija antriesiems, kaip pirmųjų antitezei. Atrodo betgi, kad anas tradicinis nusistatymas dėl kunigų tautiškumo tenka daug kur reviduoti ar bent precizuoti. Aiškiai skirtini dvejopi kunigai: žemaičių vyskupijoj senesnieji kunigai, vis dar kilę daugumas iš šiokių ar tokių bajorų, žymi dalis tų senųjų buvo lenkiškai orientuoti. Jaunimas buvo lietuviškas, ypačiai Seinų seminarijoj, kur suplaukdavo beveik tik valstiečių vaikai.

Seinuose klierikai anksti pradėjo tautiškai bruzdėti ir organizuoti. Apie 1870 metus, vadinas tada, kai dalis pasaulininkų inteligentų dar tik žadėjo veikti, iš Seinų seminarijos jau ėjo lietuviški apaštalai: knygnešių organizatorius kun. Grinevičius, poetas, lietuviškus dalykus pradėjęs spausdinti dar prieš *Aušrą*, paskui aušrininkas ir Basanavičiui įtakos daręs Bartninkų vikaras kun. S. Norkus, kunigai Skinkys,

Kedys, Dabrila, paskiau kankinys dėl lietuviškų knygų kun. Kačergis, pagarsėjęs Talmudo studijomis, lietuvių organizuotojas Rusijoj, steigėjas draugijos nukentėjusiems dėl lietuviškų knygų šelpti kun. Pranaitis, dar paskiau Būčys, Kudirka, Milukas, Krokinininkas, Urbanavičius, Dargis, Civinskas, Laukaitis, Staugaitis, Dvaranauskas ir kt. *Aušros* laikais jau buvo susidariusi seminarijoje patriotinė draugija. Joje buvo beveik visi klierikai. Draugijai vadovavo Staniukynas, Aleksandravičius. Leido ir ranka rašomą laikraštėlį. Išėję į gyvenimą vieni tų kunigų įvesdinėjo lietuviškas pamaldas (Veisėjuose jau 1870 įvedė kun. Leonavičius), kiti rašinėjo, o svarbiausia daugumas tą spaudą platino.

Jei neskaitysim Baranausko ar dar kitų prieš jį anksčiau buvojusių Vakaruose, tai ar ne pirmasis atidarys kelią į Šveicarijos Friburgą gausesniam lietuvių šviesuomenės antplūdžiui kun. Juozas Stankevičius. Ten susidarys ilgainiui naujas lietuvių šviesuomenės židinys, davęs daug sąmoningo religinio elemento tiek kunigų, tiek ir pasauliečių šviesuomenės ideologijai. Friburge ilgainiui susidarys ir lietuvių studentų organizacija „Rūta", pirmoji iš viso lietuvių katalikų studentų organizacija. Jau į Romą patraukė kun. Vincas Varnagiris, būsimasis *Tėvynės sargo* bendradarbis, pirmojo Skotijoj lietuvių laikraščio *Vaidelytės* steigėjas, paskiau Brooklyne (1900) *Žvaigždės* leidėjas. Dėl lietuvybės teko Milukui iš seminarijos į Ameriką išsikraustyti.

Kiek paskiau ir sunkiau tautiniam susipratimui kilti buvo Žemaičių seminarijoje. Už tat iškyla čia patys šulai: Pakalniškis, Maironis, Jakštas, Vaižgantas.

Taigi daros bevertis seniau ideologinėj kovoj vartotas argumentas: kunigams esą tautos reikalai nerūpėję, ir jie būtų anais reikalais nesirūpinę, jei pasaulininkai inteligentai nebūtų jų autoriteto palietę. Teisingai A. Rimka pasako, kad „šitoks aiškinimas neatitinka nei gyvenimo faktų, nei gali būti

pagrįstas kuriomis nors mokslo teorijomis ar logikos išvadomis. Iš gyvenimo mes žinome, kad tiek kituose kraštuose, tiek Lietuvoje anksčiau yra buvę ir dabar yra nemaža dvasininkų, kurie darbštumu, pasišventimu ir pasiryžimu dirbti tam tikriems idealams drąsiai gali lygintis ir net konkuruoti su bet kurios kitos profesijos žmonėmis" (*Lietuvių tautos atgimimo socialiniai pagrindai...* 28 psl.).

Faktas lieka tiktai pažymėtinas, kad šituose skirtinguose židiniuose kaitusi patriotinė lietuvių šviesuomenė vis dėlto skiriasi savo religiniais nusistatymais. Religiniai nusistatymai šitas grupes skyrė, o patriotinis karštis visus jungė. Taip, schemiškai imant, buvo tuo metu, kada pasirodė organizuotas patriotų darbas su *Aušra*. Tiktai klausimas:

ar ilgam ištvers tas visus jungiantysis patriotinio entuziazmo ryšys? ar nesustiprės kada nors juos skiriančioji ideologija, kuri galėtų sudiferencijuoti lietuvių šviesuomenę?

II

Ideologinis lietuvių šviesuomenės išsidiferenciavimas: 1. Pastangos ideologinei taikai išlaikyti ir pirmosios skiriančiojo prado apraiškos. 2. Pakartotos ideologinės taikos pastangos ir jų žlugimas. 3. Areliginės ideologijos keliu. 4. Katalikybės keliu su dvejopa taktika.

Aušros leidėjai buvo linkę neliesti tų ideologinių ar net luominių dalykų, kurie skirtų jau anksčiau sucharakterizuotus šviesuomenės tipus. „...mes tuomet ir neturėjom nė priežasties, nė noro, nė užkabinėti kunigiją, nė su ją kariauti; atpenč — mes geidėme su ją ramiai gyventi, turėdami tarpe jų vieną — kitą gerą draugą ir sandarbininką" (J. Basanavičius, rink. *Dvidešimtmetinės Auszros sukaktuvės*. Tilžė 1903, 24 psl.). Neliesdama religinių reikalų *Aušra* skelbėsi

būsianti tik laikraščiu „svietišku". Ir pirmasis *Aušros* išleidimo žygis tikrai sukėlė daugumos entuziazmą, daugumą buvo sujungęs.

Tačiau lengva pasakyti — neliesim tų dalykų, kurie vienus nuo kitų skiria. Net ir „svietiškame" dalyke žmogus pasirodo su visa asmenybe, pasireiškia su ideologijos bruožais, jeigu ta ideologija žmogų yra persunkusi ir jeigu žmogus nori nuoširdžiai prabilti ir nuoširdžiai būti suprastas. Nenuostabu, kad iš pat pradžių Kraszewskio *Vitolio Raudos* recenzijoje, kad ir naiviai, bet nuoširdžiai buvo idealizuojama senovinė lietuvių religija, Kraszewskio knyga lyginama su Šv. Raštu. Bet taip pat nuoširdžiai, kad ir perdėtai, religijos entuziastai tokiu palyginimu piktinosi, o kun. A. Baranauskas į *Przegląd Katolicki* parašė protestą dėl tos recenzijos ir dėl jo dainelės įdėjimo *Aušroje* be jo žinios.

Kaip entuziastai žavėjosi, taip entuziastai ir piktinosi. Bet netrukus atsirado didesnio pagrindo ideologiniam konfliktui. Jį davė Jonas Šliūpas. Dar prieš *Aušrą* buvo žinomas Šliūpo konfliktas su kunigais dėl tikėjimo dalykų (žiūr. Basanavičiaus str. rinkinyje *Dvidešimtmetinės Aušros sukaktuvės,* 25 psl.) ir pats faktas, kad Šliūpas pasiskelbė nuo *Aušros* Nr. 7 „rėdiku", davė pagrindą nepasitenkinti ir su rezervais jau žiūrėti į *Aušrą* ne tik žemaičių kunigams, bet ir kai kuriems pasauliečiams inteligentams (Basanavičius, op. cit. 25 psl.). Įtarimas pasirodė nebe pagrindo, nes Šliūpas netrukus ir „svietiškus" dalykus pradėjo interpretuoti socialistiškai. Basanavičius giriasi, kad ateizmo *Aušroje* ne su žiburiu nerasi, tačiau pripažįsta, kad Šliūpas įnešė „socializmo kvapą" (16 psl.). O mūsų laikų tyrinėtojas Albinas Rimka tvirtina, kad beveik visuose to laiko rašiniuose, kiek jie liečia bendruosius ekonominio ar socialinio gyvenimo klausimus, jauti socializmo įtakos *(Lietuvių tautinio atgimimo socialiniai pagrindai...*42 psl.). Dalis katalikų šviesuo-

menės jau nepatenkinti traukėsi nuo *Aušros*. O energingasis kun. S. Gimžauskas, dar *prieš Aušrą rašęs* ir platinęs lietuviškas knygeles, uolus pačios *Aušros* platintojas ir bendradarbis, — kai tik *Aušroje* pasirodė tas, anot Basanavičiaus, „socializmo kvapas", reagavo aktyviai. 1885 jis išleido Krokuvoje *Priešaušrį*.

Aušra turėjo žlugti ne tik dėl pinigų stokos, bet ir dėl tos ideologinės diferenciacijos. Jau stiprėjo kiekvienoje grupėje tie ideologinio veido bruožai, kurie išskyrė grupę iš kitų grupių tarpo. Stiprėjo skiriantieji bruožai, silpo jungiantieji.

Iš šitos diferenciacijos ir tenka kildinti paraleliniai laikraščiai *Varpas* ir *Apžvalga*. Religinės ideologijos bazė — *Apžvalga,* areliginės, liberalinės — *Varpas*.

Tačiau visame šiame laikotarpyje vis dar randam atskirų žmonių, kurie tebesistengia surasti bendrą plotmę visų ideologijų žmonėms bendradarbiauti. Tokių pastangų rodė visas *Šviesos* kolektyvas. Jame senasis *Aušros* motto „homines historiarum ignari, semper sunt pueri" pakeistas net sąmoningai vienybės reikalą pabrėžiančiu šūkiu: „Concordia res parvae crescunt, discordia maximae dilabuntur". *Šviesa* jau pirmame nr. pasmerkė *Aušros* pradėtą tariamąją nesantaiką. Ji paskelbė trokštanti, „idant tarp gyventojų visų stonų ir pašaukimų viešpatautų broliška meilė ir maloni sandoros vienybė". Ten ir Maironis, prisidengęs slapyženkliais S. Z., šaukė visus stovėti ant krikščioniško mokslo ir nesiskaldyti. Niekas dėl anų *Aušrai* smerkiamųjų žodžių neprotestavo, ir lojaliai *Šviesoje* bendradarbiavo Leonas, Kriščiukaitis, Mašiotas, Sakalauskas ir kt.

Net pasirodęs iš pradžių *Varpas* ir iš Varšuvos iniciatyvos susidariusi Draugystė „Lietuva" pasisakė neliesianti „tikėjimiškų daiktų". Neliesianti dėl to, kad galėtų sutartinai dirbti. Atskiri balsai *Varpe* piktinasi tais, kurie ėmėsi kovos su tikėjimu. Joniškio Lozoraičio žodžiais betariant, Lietuvoje

dar negalima pakeisti religijos mokslu (*Varpas* 1893, 40 psl.). Rimtasis dr. Petras Matulaitis, kuris tais laikais buvo vienas iš autoritetingiausių veikėjų ir varpininkų ir kuris šiaip mūsų yra negailestingai nepastebėtas (apie jį žiūr. A. Milukas, *Daktaras Petras Matulaitis*. Philadelphia, PA. 1926), piktinasi Šliūpo pradėta kampanija prieš tikėjimą (*Varpas* 1894, Nr. 5). Rimtai oponuoja ir Šernas Adomaitis čia *Lietuviškajam balse,* čia ir *Varpe* prieš pastangas Lietuvoje įvesdinti socializmą. Jis pasisako ne prieš patį socializmą, bet prieš jo įvedimą į Lietuvą kaip tik tuo laiku. Socializmas esą būtų naudingas tik vyriausybei, rusams, o „dėl mūsų tautybės būtų tai De profundis" (*Liet. balsas* 1887 Nr. 24).

Saugoti nuo areliginės ar antireliginės propagandos saugojo bent kiek ir tas faktas, kad Petras Kriaučiūnas buvo baigęs kunigų seminariją, Antanas Dubinskas (kurio rolė tautinėje akcijoje irgi per maža yra mūsų pastebėta!) net dvasinę akademiją, Vincas Kudirka buvo porą metų seminarijoj praleidęs. Vieni jų buvo religinės ideologijos atstovai, kiti jeigu ir buvo indiferentai religijos atžvilgiu, tai bent akcija prieš pačią religiją jiems buvo svetima. Asmeninės jų pažintys su klierikais ir kunigais palaikė vienybę ir kontaktą tarp pasauliečių inteligentų ir dvasininkų. Pirmaisiais keleriais metais dėl to pats *Varpas* laikėsi jungtinėmis jėgomis — pasauliečių ir dvasininkų, religininkų ir indiferentų. Seiniškiai ypačiai rėmė pinigais ir platinimu (žiūr. Miluko *Daktaras Petras Matulaitis*. 5 psl. ir kt.). Pasaulininkai daugumas *Varpą* pripildydavo raštų.

Mažiau prie *Varpo* prisidėjo žemaičių kunigai. Jie išleido kaip tik savąją *Apžvalgą* (1890). Nors *Apžvalga* vedė griežtą polemiką su *Varpu,* kur tik susidūrė religiniai reikalai arba reikalai, kuriuos buvo galima prie religinių prijungti, — vis dėlto ir čia atsiranda atskirų balsų, pasiilgstančių bendro darbo:

„Broliai inteligentai! Jūs kiekviename straipsnyje bemažko žadinate brolius į vienybę, bet patys vienybės neužkenčiate, patys darote partijas ir stumiate nuo savęs tuos, kurie su jumis ieško vienybės! Todėl pirmu patys užlaikykite vienybę, o tuokart apie tai kitus mokykite, nes kitaip reiks mums pasakyti, jog savo brolio akyje matote krislelį ir norite jį išmesti, o savo akyje nematote rąsto. Nors ne iš mūsų pusės paeina ta nevienybė, vienok paduodame jums brolišką ranką, nes to reikalauja geras tėvynės, ir užmirštame nuoskriaudimus, kuriuos mums padarėte išpeikdami be jokios priežasties „Apžvalgą", jei jūs tik nepradėsite laužyti savo programo „nekariauti prieš tikėjimą ir jo tarnus", turėsite „Apžvalgoje" paspirtį ir seserį" (*Apžvalga* 890 Nr. 5).

Nors kalbama apie vienybę, betgi jungiamieji ryšiai ilgainiui atsileidžia. Stipręja skiriantieji. Tegul *Varpas* ir vengė religinių klausimų, tegul puolė daugiau tik lietuvybei nepalankiuosius kunigus, vis dėlto vertino pasirodančias knygas, sprendė socialinius klausimus. Knygas vertindamas ne sykį nepalankiai atsiliepė apie tuos veikalus, kurie katalikų pozicijose buvo branginami. Socialinius ekonominius klausimus nušviesdavo, atsirėmęs į žinomuosius pozityvistus Spencerį, Renaną, Taine'ą, Tocqueville, Nordau ir net materialistus. Kai kurios tų pozityvistų straipsnius tiesiog vertėsi. Šitokia kryptimi turėjo pagrindo būti nepatenkinti religinės ideologijos žmonės, ypačiai jausdamiesi laikraštį platiną ir pinigus jam duodą. Iš antros pusės ne visi ir inteligentai, šiaip jau indiferentai religijos atžvilgiu, buvo patenkinti *Varpu*. Ypačiai tie inteligentai, kuriems rūpėjo eliminuoti iš viešojo gyvenimo religiją, o ekonominį socialinį gyvenimą tvarkyti socialistų doktrina, atsiremiant darbininkų luomu. Šitie kairieji varpininkai, daugiausia maskviškiai, reikalavo *Varpą* pasukti

labiau socializmo dvasia. Juos padrąsino ne tik rusų socialistų veikimas, bet ir lietuvio Šliūpo veikimas iš pradžių Prūsuose, paskui Amerikoje. *Apšvietoje, Naujoj gadynėj, Lietuviškajame balse* socialinius ekonominius, kaip tiksliai įvertina čia jau cituotasis A. Rimka, Šliūpas svarsto didelėje istorinio materializmo ir darvinizmo įtakoje (op. cit. 67 psl.). O šio aušrininko taktas ir tonas jau anais laikais nerodė noro ne tik palaikyti kokią nors vienybę, bet ir žmogų pagerbti. Šliūpas kovotojas jau nuo tų laikų — kovotojas visomis žodžio priemonėmis, nekalbant nei apie taktą, nei apie toną. Tik iš tokio žmogaus valdomo laikraščio (*Apšvietos*) galėjo byrėti šios stiliaus retenybės: „košernas kunigas", „rakalis", „lietuviška klierikališka species labai vaisinga — kasmets pagamina po keletą praskųstų galvų", „Šventabezdiška Vienybė" ir kt. Net jau anais laikais dr. Matulaitis dėlto rašė: „... nuo Naujos Gadynės tiesiog dvokia abnegacija" (*Varpas*, 1894 Nr. 6). Šiandien, tiesiog nuostabu, kaip sąžiningai tos rūšies toną yra išlaikę ir dabartiniai tos pačios srovės laikraščiai.

Šioje atmosferoje patys Lietuvos socialistai jau 1893 pasiskardeno atskiromis brošiūrėlėmis, o 1896 nuo varpininkų pasisuko į kairę ir sudarė Lietuvos socialdemokratų partiją.

Ideologijos buvo tiek išsidiferenciavusios, kad jau aiškiai trūko bendros šnekos. *Varpas* pasuko žymiai kairėn, likusieji varpininkai, pasiremdami valstiečių luomu, sudarė Lietuvos Demokratų partiją, paskui dar Valstiečių s-gą.

Ilgiausiai savo ideologinio veido oficialiai ir organizuotai neužfiksavo katalikų grupė. Jie iš pradžių tenkinosi *Apžvalgoje* gausiai ir griežtai kritikuodami nesusiderinančius su katalikybe tezes, nepašykštėdami tokio tono, kuriuo paprastai kalba vyresnysis, negalėdamas prileisti minties, kad kažkoks šalia jo atsiradęs jaunikis imtų savą tvarką įvesdinėti. O reikėjo susitaikyti. Kas nenorėjo prisiderinti prie naujos

psichologijos, turėjo žlugti ir perleisti pozicijas jaunesniems. Ir *Apžvalgą* pakeitė *Tėvynės sargas*.

Ne ideologija, tik taktika pasikeitė su *Tėvynės sargu*. Ta pati katalikybė ir tautybė liko pagrindiniai principai. Tik *Tėvynės sargas* mėgina šituos principus tiksliau suderinti. Lyg reaguodamas į *Varpo* mintis, kad religija yra toleruotina Lietuvoje kaip gera priemonė lietuvybei išsaugoti *Tėvynės sargas* patį principą stengiasi atitaisyti, atpalaiduoti katalikybę nuo tarnavimo lietuvybei. Jau nuo Nr. 11 deda motto: „Mylėk Viešpatį Dievą už visa labiaus, Artimą kaipo pats save, o Tėvynę už save daugiaus". Tokiu būdu save ir artimą, tėvynę, Dievą suvedė į tam tikrą harmoniją, kurioje pirmesnis dalykas yra subordinuotas paskesniam. Šitokioje harmonijoje nebetenka ginčytis, kas aukščiau stovi: tautybė ar katalikybė. Pati tautybė čia nušviečiama religijos dvasia, ir tautybės reikalai sprendžiami atsižvelgiant į Dievybę, laikantis krikščioniškųjų Dievo įsakymų. Tautybės ir religijos santykis išspręstas giliai ir teisingai. Jis ne kitaip sprendžiamas ir modernioje katalikų ideologijoje.

Skelbdamas katalikišką ideologiją, *Tėvynės sargas* pakeičia jau metodus. *Apžvalga* katalikybe rėmėsi iš tradicijos autoriteto keliu, kaip Dievo įsakytu dalyku. *T. sargas* katalikybę brangino ne tik dėl to, kad ji yra Dievo leista, įsakyta, bet kad ji yra ir kultūros pagrindas. Tik ji viena, skolinanti tautoms kultūras, o pačios krikščionybės jokios vilnys neišgriovusios. Religija *Tėvynės sargui* yra visų didžiausias ir visų plačiausias Lietuvos dvasios apsireiškimas. Lietuvišką kultūrą didinti ant religijos pagrindų yra didžiausias *TS* noras.

Religinius pagrindus *T. sargui* dar labiau stiprina jo įsižiūrėjimas į Vakarų Europą (ne į Rytus!). Laikraštis nurodo, kad jau ir Vakaruose materializmas bankrutavęs, tenai grįž-

tanti krikščionybė, tikisi, kad ne vienas ir lietuvis susilaikys nuo ligšiolinio paklydimo (plg. 1896 Nr. 19 psl.).

Šitoje *TS* ideologijoje galima įsižiūrėti užuomazgą naujam religiniam atgimimui, kuris nori ne išlaikyti turimą įtaką, bet ją plėsti. Tik plėsti jau visai kita taktika: ne grasinimais, moraline prievarta, bet patraukti kitų simpatijas, nukariauti širdis, užimponuoti katalikybės kilnumu, idealizmu. Dėl to *Tėvynės sargas* ligi oportunizmo vis stengiasi ieškoti savo kaimynuose *Varpe, Ūkininke* ir dar *Apžvalgoje* ko nors gero, teigiamo. Pačių katalikų tarpe, ypačiai senųjų apžvalgininkų tarpe, susilaukė net gana pagrįsto nepasitikėjimo.

Nors *Tėvynės sargas* pakeitė *Apžvalgą,* bet ideologija iš esmės liko ta pati, lygiai ir tolesniame religinės ideologijos sąjūdyje, religinės sąmonės evoliucijoje išliks abiejų laikraščių taktikos pradai. Iš vienos pusės katalikų griežtas laikymasis dogmos ir atsiribojimas nuo tų, kurie nuo dogmos nukrypsta. Iš antros pusės katalikų pastangos su savo religija eiti į visus, nors jie ir nebūtų visu šimtu procentų sutarę su dogmomis, nors nebūtų net krikščioniškosios ideologijos išpažintojai. (Tik prisiminkim Jakšto *Draugiją* ir paskui *Židinį,* vėl atgimusią siauro ekskliuzivizmo *Draugiją* ir labai jau plačios penetracijos *N. romuvą*).

Tam tikrose sąlygose abidvi taktikos galimos ir pateisinamos. Pirmoji populiaresnė, kada reikia religinės ideologijos žmonėms apginti savo pozicijas, antroji — kada religinė ideologija stengiamasi permesti į didesnius visuomenės plotus ir religine ideologija nuteikti visas gyvenimo sritis. Pirmoji yra defenzyvos taktika, antroji ofenzyvos. Pirmajai pavojus — sustingti vietoje ir apmirti, nes kiekvienas organizmas iš savo prigimties reikalauja plėstis, augti. Jeigu jis neauga, jis turės mirti. O gyvenimas, persiliejęs per apmirusiuosius, eina savo vaga toliau. Antrajai taktikai pavojus — išsiplėsti, išsilieti, ištirpti, netekti savojo kvapo. Neištirpsta ir

nenustoja savo ideologija pagrįsto gyvenimo tas, kas yra stiprios asmenybės. Tik stiprios dvasios žmonės kitų skonį sudarinėja pagal savąjį. Tokiu būdu ofenzyva neįmanoma be pirmykštės defenzyvos, kurioje žmogaus asmenybė susikristalizuoja.

Ofenzyvinė taktika įsigalėjo Lietuvoje visuotiniau jau mūsų amžiuje, pradedant tik su trečiojo dešimtmečio pabaiga, su naująja katalikų šviesuomenės karta, išaugusia jau Vakarų kultūros įtakoje. Vaisių, apčiuopiamų vaisių visose kultūros gyvenimo srityse ji davė jau pusiau patenkinamų — ir literatūroj, ir mene, ir spaudoj, bent kiek socialiniame gyvenime. Bet jeigu dar tenka nusiskųsti per mažu sėkmingumu ir per menkais vaisiais, tai ne kartą priežastis yra ir patys religinės ideologijos skelbėjai, o ne būtinai tos nepakeliamos sąlygos, kuriose jie gyvena. Dalis religinės ideologijos žmonių skelbia krikščioniško idealizmo šūkius, bet nestengia paspinduliuoti savo asmeniniu pavyzdžiu ar tvarkydami savo socialinius santykius su darbininkais, ar su valdiniais, ar derindami savo asmeninio gyvenimo komfortą su artimo interesais, ar pasirinkdami priemones, būdus savam gyvenimo nuovargiui bei nuobodžiui išblaškyti. Dar labiau krikščioniškosios ideologijos įsigalėjimą gyvenime sukliudo tie, kurie, jaunystės karščiu degdami, barstė ugningus idealistinius šūkius, o išėję į gyvenimą įgyja, pasak Maironio, gudrybės, išblėsta aplinkumoje ir tampa filisteriais blogąja prasme. Nuo tos visuomenės, kurioje jie skelbė savo idealus, jie nepasislėps už jokios kategorijų, rūmų, vilų sienos. Gal visuomenė iš jų pasišaipys, gal nutylės, bet užtenka idealams diskredituoti, kad matys, jog žodis netampa kūnu.

Tai amžina istorija. Ir dėlto nenuostabu, kad po stiprios defenzyvinės taktikos su entuziazmu priimamas ofenzyvos šūkis, bet po nepavykusios ofenzyvos vėl tyliai kalbinama:

sugrąžinti iš ekspancijos religinės ideologijos kovotojus atgal į save, išugdyti juose pačiuose gyvosios dvasios... Tokie reiškiniai duodasi pastebimi ir dabartinėj Lietuvoje šitoje religinės ideologijos visuomenėje...

Grįžtant į *Aušros, Varpo* laikus — religinės ideologijos pagrindais kuriamos visuomenės idealas buvo suformuotas Lietuvoje žymiai vėliau nei kitų grupių. Tik prieš pat Vilniaus didįjį seimą Petrapilio dvasinės akademijos inspektorius kun. Maculevičius Maironis, profesorius kun. Dambrauskas Jakštas, akad. adjunktas kun. Būčys sudarė „Lietuvos Krikščionių demokratų susivienijimo programos projektą". Tačiau krikščioniškosios ideologijos konfliktą su religijai nepalankiomis ideologijomis jau anksčiau Maironis buvo iškėlęs poezijoje savo librete *Kame išganymas,* išleistame tais pačiais metais, kada buvo sudaryta Lietuvos Socialdemokratų partija. Mažoje *Kame išganymas* knygelėje Maironis sprendžia didelį klausimą, ano meto lietuvių šviesuomenei ypačiai pažįstamą iš rusų Herceno dilemos: krikščionybė ar socializmas? Maironis tik varijavo to klausimo redakciją: kame išganymas — asmens, šeimos, socialinio gyvenimo, tautos — su Dievu ar be Dievo? Tai jau nebe tautinė, bet plačioji gyvenimo filosofijos problema, kurios išsprendimas priklauso nuo sprendėjo ideologijos.

Maironis rodo librete įvairios ideologijos atstovus, norinčius išspręsti „kame išganymas". Vieni nori tvarkyti gyvenimą pagal materialistinę ateistinę pasaulėžiūrą. Jie iš gyvenimo nori imti, kas tik jiems malonu ar naudinga. Savaime suprantama, kad tokia filosofija pagrįstas gyvenimas veda į egoizmą ir kito žmogaus išnaudojimą. Tačiau tokis materialistinis ateizmas nėra tiek pavojingas kaip idealistinis ateizmas. Pirmasis atstumia dažną savo brutalumu, ciniškumu. Idealistinis ateizmas žmonių tarpe susiranda daugiau simpatijų, nes jo atstovai visuomenėje atrodo aplinkumos skriau-

džiami, o einą su geromis idėjomis, gerais norais. Maironis ir parodo, kaip tokie ateistai atsiranda ir kaip juos ištinka katastrofa dėl jų neteisingos ideologijos, pagal kurią jie gyveno. Jie iš namų yra išsinešę tikėjimą. Tik gyvenime, pakeliui, jo netekę, pametę. Su pasiilgimu jie žiūri į jaunystės tvirtą, nepalaužtą tikėjimą, kurį mato vaikuose. Bet su liūdesiu konstatuoja, jog ateis laikas, kada ir jų tikėjimas sugriūsiąs. Širdies tuštumą šitie areligininiai žmonės stengiasi kuo nors užpildyti. Užpildo moterimi. Bet moteris, nesivadovaudama pastovesniais religijos, dorovės principais, gali jį pamesti, atradus sau kitą, patrauklesnį. Ir žmogui tada belieka keikti su Nieztsche ar su Schopenhaueriu moterį, kuri visais amžiais pavertusi vyro gyvenimą pragaru. Vadinas, be religijos žmogus nejaučia savo viduje pasitenkinimo, kurio negali duoti nė moteris. Be religijos nėra pastovumo šeimoje... Iš naujo žmogus užpildo po moters ištuštėjusią širdį visuomene. Dirbti dėl žmonių jau aukštesnis idealas. Bet kada tiems žmonėms skelbiama luomų kova, kova dėl materialinės gerovės, kada iš jų tarpo išbraukiami religijos ir doros principai, luomas pavirsta gaivaline zoologine banda. Ji visa griauja, ir kaltininkus, ir savo geradarius, nes nėra, kas ją nuo griovimo apsaugotų. Ji nušluoja ir tuos, kurie ją buvo sukurstę į kovą. Kas dėl to kaltas? Kalti patys minios švietėjai, kad jie tik sukėlė žmonėse geismą naujo gyvenimo, bet tik materialinės gerovės; jie sukėlė minios energiją, bet atpalaidavo nuo dorovės dėsnių; jie sukėlė pavasario upėje vandenis, bet nuėmė krantines; kitus paskandino, patys buvo paskandinti, ir minia bejėgiškai po griaujamojo darbo išsekė. Taigi ir idealistinis ateizmas nėra išganymas. Nėra išganymas nei asmeniniame gyvenime, nei šeimoje, nei luomų bei tautų santykiuose. Ir vienintelė išeitis, į kurią žmogų jis veda — eiti Hartmanno filosofijos keliu — nusižudyti, ieškoti išga-

nymo bent nebūtyje, nirvanoje. Šitokiu būdu Maironis kritikavo ateistinės filosofijos teorijas.

Prieš tas teorijas „be Dievo" jis pastatė kitos ideologijos žmones — teistinės, krikščioniškosios. Krikščioniškosios ideologijos šviesoje moteris gauna didesnės prasmės — ji savo dvasia papildo vyro dvasią, savimi įkvepia vyrą naujiems darbams; socialiniuose santykiuose krikščioniškoji ideologija įveda ne tarpusavio kovą, bet artimo meilę, solidarumą, krikščionišką tarpusavio pagalbą; net nuskriaustasis, vadovaudamasis krikščioniškuoju atlaidumu ir dovanodamas nusikaltimą, sušvelnins tarpusavio konfliktų pavojų, o savo širdyje jausis patenkintas... Krikščioniškas idealizmas tai tikrasis išganymas žmogui, šeimai, visuomenei, tautai.

Anoji maža Maironio knygelė, kaip matom, yra svarus indėlis suprasti ideologinių konfliktų evoliucijai lietuvių šviesuomenėje. Matom, kad toje evoliucijoje jau apie 1896 metus, religijos atžvilgiu grupės aiškiai susiskirsčiusios. Nors evoliucija eina toliau, akcentuodama ir socialinius elementus, bet religiniai santykiai visuomet bus palydovas — vieniems su religija, kitiems be religijos...

Pasekus ligi religinio išsidiferenciavimo jau išbaigiamas šios temos plotas.

Pabaiga: *Antireliginė akcija tautos interesų šviesoje.*

Surastasis diferenciavimasis dėl religijos gali būti įvairiai vertinamas. A. Rimka aiškina jį kaip būtiną evoliucijos stadiją. Šviesuomenė negalėjusi tikėti, kaip tiki kaimietis. „Tačiau taip pat sunku norėti, kad tikintis katalikų ar kitos kurios bažnyčios kunigas visai ramiai žiūrėtų, kaip jo globoj esamų žmonių tarpe skleidžiamos mintys ir idėjos, su jo atstovaujamos tikybos mokymu nesuderinamos, o iš to

išeina, kad iš pat pradžios prasidėjusi kunigų akcija prieš pasaulinių inteligentų užimtą ir vedamą poziciją *Auszroje*, *Varpe* ir kt. buvo visai natūrali ir neišvengiama..." (op. cit. 40 p.). Vadinasi, ir tie indiferentai ir kunigai kitaip ir negalėjo padaryti. Jie buvo išaugę savo laikų atmosferoje, kurią sudarė ypačiai mokykla ir apie mokyklą susitelkusi visuomenė, kaip anksčiau buvo mėginta nušviesti. Toje aplinkoje jie buvo susidarę savas ideologijas, su jomis susigyvenę ir jas reiškę. Tik ypatingos asmenybės galėjo daugiau išsivaduoti iš aplinkos poveikių.

Suminėtuose židiniuose lietuvių šviesuomenė kaito ne tik antireliginėje, bet ir demokratinėje atmosferoje. Demokratinė kryptis, besąlyginis pasisukimas į valstiečius, į kaimą, susirūpinimas jais ir jų kultūra buvo naudinga kryptis Lietuvai. Ji derinosi su lietuvių tautos interesais, nes naujoji Lietuva ir tegalėjo būti atremta svarbiausia į valstiečius.

Jau kitas klausimas, ar religinio indiferentizmo ar net ateizmo banga galėjo būti naudinga tautai, ar ji kilo iš lietuviškos dirvos, ar ji derinosi su lietuvių tautos aktualiaisiais siekimais?

Reikia labai suabejoti. Pati liaudis iš esmės buvo religinga. Pastangos ją nureliginti plaukė ne iš jos dvasinių ar socialinių interesų, o tik iš lietuvių šviesuomenės parneštinių iš svetimo krašto teorijų.

Antireliginė akcija ar net ir religinis indiferentizmas vargiai ar derinosi su visos tautos kova dėl kultūros. Jau anksčiau cituotos vieno kito aušrininko, varpininko mintys, kad kova su religija laikyta bent per ankstyva, vadinas, kraštui nenaudinga. Tik modifikuoja tokią nuomonę ir šių dienų žmogus A. Rimka tvirtindamas, kad lietuvių liaudies atsparumas prieš rusus rėmėsi pirmiausia religija, kad rusų akcija prieš lietuvius pirmiausia norėjo pakirsti ne tautybę, bet religiją... „valdžios akcija buvo nukreipta ne tik prieš

valstiečius ar specialiai ūkininkus ir ne prieš lietuvius, o *prieš katalikus*" (pabr. Rimkos, op. cit. 30 p.).

Šitą A. Rimkos teigimą apie rusų intencijas Lietuvoje galėtų dar labiau paremti Vilniaus mokslo globėjo I. Kornilovo nuomonė, slaptai rašyta ministerio bičiuliui 1868:

> „Kai kas mano, jog latinizmas pavojingas tik dėl to, kad jis yra sujungtas su polonizmu. Jeigu bažnyčiose, rašo toliau Kornilovas, maldos bus skaitomos rusiškai, o ne lenkiškai, tai ir lotinizmas ir polonizmas nebūsią pavojingi. Aš žiūriu kitaip ir manau: kol bažnyčios Lenkijoj ir Vakarų Europoje bus hierarchinėj Rymo popiežiaus priklausomybėje, tol Rusija ir jos pravoslavija nesugyvens su lotinizmu, nors ir rusų kalba... Kol vakarų krašte bus katalikybė, ar rusų, ar lenkų, ar kuri kita kalba — vis tiek, tolei čionykščiai katalikai links į Lenkiją, kaip silpniausioji dalis į stipriausiąją, kaip dalis į visumą. Jeigu norite, kad rusų žmonės vakarų gubernijose palinktų į rytus, gaivinkite pravoslaviją, palaikykite jau kilusį šia prasme sąjūdį, bet nesukliudykite jo, įpilietindami, kaip sakant, katalikybę rusų tautos akyse, duodami jai rusų pilietines teises... Lotinizmas vakarų krašte pavojingas ne dėl to, kad šituose kraštuos bažnyčioje lenkų kalba, bet kad jis pavojingas savaime. Lotinizmas yra keliavedys popiežiaus įtakai, o su ja kišimuisi katalikiškų imperatorių, palaikančių popiežiaus valdžią politiniais sumetimais... Mes turime dabar rūpintis visais būdais silpninti katalikybę, paremti mūsų dvasininkus ir versti žmones iš katalikybės į pravoslaviją" (I. Kornilov, *Russkoje dielo o sievero zapadnom kraju*. S. Petersburg, 1901, 87, 8 p.).

Vadinas, atrodo logiška išvada: kas griovė katalikybę anuo metu, griovė pagrindus, kuriais rėmėsi pati tautybė,

pats lietuvių tautos savarankiškumas. Kas silpnino religijos pagrindus liaudyje, tasai, kad ir nesąmoningai, talkino rusų užmačioms Lietuvoje. Antra, jeigu dalis kunigų žiūrėjo su nepasitikėjimu į atgimstančią lietuvių tautinį susipratimą, tai ne tik dėl to, kad tas atgimimas buvo „litvomanų" darbas, bet ypačiai dėl to, kad buvo mėginamas šitas patriotinis darbas sujungti su socializmu ar su šiokiom tokiom areliginėm apraiškom. Šitas į lietuvybę įmaišomas religinis indiferentizmas ar „socializmo kvapas" buvo viena iš priežasčių tos tarpusavio kovos, kuri teko pakelti lietuvybei. Maironis turėjo pagrindą savo librete rodyti idealistus ateistus, kurie nuoširdžiai nori visuomenei gerovės skelbdami savo teorijas, tačiau eina tragizmo keliu: juo uoliau ateizmą, religinį indiferentizmą platina, juo labiau artina pačią tautą į katastrofos pavojų.

Tačiau, anot Goethės *Fausto*, ir demonas griaudamas — kuria. Ir antireliginė ar bereliginė akcija Lietuvoje greičiau pažadino religinę reakciją. Iš slypinčio pasyvaus ir naivaus religingumo Lietuvoje bus pereita į aktyvų ir sąmoningą religingumą, kaip anksčiau iš instinktyvaus prisirišimo prie savo krašto, kalbos, papročių išaugo sąmoningas tautinis susipratimas. Ir prasidės tada naujas religinio gyvenimo etapas lietuvių šviesuomenėje — po tautinio atgimimo religinis atgimimas, kurio aiškios užuomazgos, organizacinės pastangos ir išsiplėtimas priklauso jau laikotarpiui po spaudos atgavimo.

LAUREATŲ AKIVAIZDOJ

Šį vakarą mintis krypsta į du dalyku: į mūsų šios dienos laureatus ir į 30 metų praeitį. Laureatų atžvilgiu, tariu, nebus nemandagu susirinkusiųjų dėmesį nuo jų kreipti į praeitį, nes jie yra taip pat tos praeities aktyvūs dalyviai, kaip lygiai ir visi čia susirinkusieji.

Praeities kaleidoskope šiandien kaip tik noriu įžvelgti lietuvių rašytojų kūrybinį palikimą ir jo neištrinamus ženklus, įspaustus jų dygiame kelyje kartu su visa tauta nuo mielojo Nemuno iki šaltojo Reino ar rūsčios Pečoros.

Mintis natūraliai šiandien sustoja prie Lietuvos herojinio laikotarpio: prie Lietuvos Tarybos aktų, savanorių žygių, prie kraujo lašų, kuriais buvo nužymėtos Lietuvos sienos; pagaliau ir prie politinių klastų, nukreiptų prieš Lietuvą jau anais laikais.

Ir tuos prisistačius, kyla pasididžiavimas tauta. Ji ne tik išdrįso pareikšti: „Esu gyva ir noriu būti laisva", bet savo žodį pavertė veiksmu ir kraujo aukomis atkurtą valstybę apgynė. Tada — ir tik tada ją norom nenorom pripažino tarptautiniai areopagai ir kitos valstybės.

Ir naujai atgimusi valstybė ne tik save apgynė. Ji prisi-

dėjo prie to, kad Europa būtų išgelbėta nuo bolševizmo pirmosios invazijos į Vakarus, kur jis turėjo virsti viską lemiančia galybe, susiliejęs su revoliucinama Vokietija. Lietuva su savo kaimynais iš šiaurės ir pietų vėl atliko misiją, kurią senoji Lietuva buvo atlikusi Europai viduriniais amžiais, keliais atvejais apgindama ją nuo Azijos antplūdžio.

O rašytojas tuo metu?... Jei didesnio masto kūrybai rašytojas turi būti autonomiškas — turi turėti ir laiko kūrybai, turi būti įgalintas iš perspektyvos pažvelgti į gyvenimą, ypačiai į savo meto gyvenimą, tai anos, herojinės Lietuvos rašytojas tokių sąlygų neturėjo. Jis buvo pirmiausia tos kovojančios Lietuvos narys, o tik paskui rašytojas. Toli pavyzdžių neieškant, štai ir šios dienos laureatų pirmasis — F. Kirša — anuo metu savo gyvenimą sujungė su Lietuvos herojine kryptimi — jis karo mokyklos lektorius, bene karo mokslo istorijos dėstytojas. Karo istorija lūpose Kiršos, to taikingiausio žmogaus! Bet to reikalavo ano meto kovojančioji Lietuva.

Baigėsi herojinis laikas. Prasidėjo kūrybinis periodas, energingas ir audringas — su žemės reforma, iš pagrindų keičiančia visą Lietuvos socialinę struktūrą, su konstitucija, su ūkio šakų kaitaliojimu, su nauju pinigu, su visuotiniu mokymu, su universitetais, akademijom, institutais, konservatorija, operos, dramos, baleto teatrais, meno galerijom, muziejais... Bet ši ūkinio ir kultūrinio gyvenimo visuma organizavo vis dar tik sąlygas meninei kūrybai; joje dar ruošėsi būsimasis kūrėjas; jos sudarė materialinę atramą dvasinei kūrybai.

Rašytojas ir šiame laikotarpyje negaljėo būti atpalaiduotas nuo tiesioginės tarnybos visuomeniniam gyvenimui ir pirmuoju savo darbu laikyti literatūrinę kūrybą. Ir šios dienos laureatai Ramonas, Jankus, Bradūnas, Dovydėnas buvo paversti švietėjais, Pulgis Andriušis — gyvąja laikraščių

dvasia. Nedaug tokių kaip Kirša, kuriam pavyko tapti nepriklausomu žmogum, pavirtus ūkininku.

Sąlygos dar neleido rašytojam savo akim pažvelgti anapus savo krašto sienų, kad naujais įspūdžiais, naujais išsamiais patyrimais, palyginimo keliu, praturtintų savo dvasią.

Sąlygos dar neleido sueiti mūsų rašytojams į tarptautinį bendravimą, jei neskaitysim mūsų baltiškųjų kaimynų. Lietuvis dar nebuvo suspėjęs ta prasme virsti europiniu žmogum, pasilikdamas tautinio gyvenimo ribose.

Dėl tų pačių sąlygų ir savo kūryba jis nebuvo suspėjęs įsijungti į pasaulinio ar bent europinio masto problemas ir jų sprendimą. O jei ir mėgino spręsti (Vydūnas, Šeinius, Ramonas), pasaulyje jis buvo dar nebylys.

Ir nenuostabu: literatūros kuriamos šimtmečiais, o lietuvių literatūra teturėjo laisvo gyvenimo vos pora dešimtmečių. Tačiau per šį laiką lietuvių kūrybos pažanga ėjo nepalyginti didesniu tempu, nei tose tautose, kurios jau seniai naudojosi visais kultūrinio gyvenimo laimėjimais ir savo rankose jau turėjo visuotinai pripažintus kūrybos laurus. Per tą laiką lietuvių rašytojai suspėjo:

1) išdirbti literatūrinę techniką, ypačiai lyrikoje, iki europinio lygio.

2) per tą laiką savo gyvenamo laikotarpio vaizde pajėgė atskleisti ženklus tos dvasios, kuri glūdi apskritai lietuvių kūrybinėse tradicijose ir kuri lietuvius išskiria iš kitų tautų.

Savo tematika nepriklausomybės laikų literatūra yra besikuriančios Lietuvos vaizduotoja. Kaip visas laikotarpis buvo dinamiškai sutelktas į dabartį, į naujo gyvenimo organizavimą, nesidairant nei į erdvę, nei į laiką, nei į praeitį, nei į kitus kraštus, taip ir literatūra fiksavo iš esmės dabarties, lietuviškos dabarties gyvenimo, socialinio ir idėjinio gyvenimo raidą, jo tempą, pergyvenimus.

Socialiniu atžvilgiu atsikuriančioje Lietuvoje jau formavosi naujas luomas, senuoju terminu tariant, tas trečiasis — buržuazinis, arba tikriau pasakius, tik buržuazinė dvasia. Jis augo šalia tradicinio patriarchalinio valstiečių luomo, kuris buvo atkūręs ir apgynęs nepriklausomą valstybę.

Buržuazinio luomo reikšmė esti tik ta, kad jis išaugęs įgauna vadovaujamo vaidmens valstybės ir kultūros gyvenime. Svarbiau, kad jo dvasia pereina paprastai ir į kaimą, į valstiečių luomą, dezorganizuoja patriarchalines tradicijas, įskiepija ir jam miesčioniškuosius buržuazinius palinkimus. Jų paveiktas gali kaimas išlikti išviršiniu atžvilgiu kaip buvęs, bet jau be savo tradicinės patriarchalinės dvasios. Tas pats, bet naujas.

Kituose kraštuose buržuazinėje dvasioje reiškėsi labai stiprus polinkis į materializmą, ieškojimą iš visako materialios naudos. Toliau — joje esti išaugęs hedonizmas, malonumų ieškojimas. Visai natūrali to viso išvada — oportunizmas, nesidomėjimas pilietinėmis teisėmis, prisitaikymas prie visų režimų, prie visų galingesniųjų, atsisakant nuo principų, nuo asmenybinio nugarkaulio. Šitie buržuazinės dvasios bruožai apsprendžia į ją linkusio asmens santykius su visomis būties ir gyvenimo sritimis. Religijos atžvilgiu jis nei nuoširdus ateistas, nei nuoširdus tikintysis, jis priklauso prie tų drungnųjų. Artimo atžvilgiu jis dvejopas, pagal tai, ar jam iš artimo bus naudos ar ne. Pirmuoju atveju su juo bus palaikomi santykiai nuoširdūs; antruoju atveju jo stengiamasi nusikratyti ir jam bus padedama tik tiek, kad jis netrukdytų ramybės. Bet teisingumo ar žmoniškumo principais santykių su artimu buržuazinės dvasios žmogus negrindžia. Meno atžvilgiu jis gerbėjas to meno, kuris jam duoda malonumo, o jo malonumo akstinų skalė labai neplati — ta, kuri neverčia įtempti intelektinių bei emocinių galių, o tenkinasi tik pojūčiais. Savaime suprantama, kad buržuazinėje dvasioje klesti taiko-

masis menas ir net vadinamas šunmenis. Valstybės atžvilgiu jis neturi didelių pretenzijų reikšti savo valią valstybėje. Ją mielai perleidžia nors ir diktatoriam, kuriems pataikauja, kol jie yra galybėje, o paskui ramia širdimi juos niekina, kai režimas pasikeičia. Jie paprastai patogūs valdančiajam režimui, nes jie visados yra pozicijoje.

Kiek šita buržuazinė dvasia Lietuvoj jau buvo laimėjusi pozicijų — kitas klausimas. Tik ji neabejotinai jau reiškėsi. Ji tiesiogiai jau reiškėsi mieste. O jeigu norim šitokio buržuazinės dvasios žmogaus paveikslo, jį rasime kad ir šios dienos laureato Ramono knygoje *Dulkės raudonam saulėleidy*. Tačiau buržuazinės dvasios įtaka brovėsi ir į kaimą dėl to, kad ryšys tarp miesto ir kaimo vis augo, ir žmonių apykaita didėjo.

Mūsų beveik visoj beletristikoj figūruoja ši dvejopa dvasia, nelyginant smėlio laikrodis su dviem balonais, tarp kurių pakaitomis byra smėlio grūdeliai. Kaimo žmogaus kelias į miestą ir miesčionėjimą. Miesčionies pastangos pabėgti į kaimą ir susigrąžinti kaimo dvasią — šito proceso įvairiausios moduliacijos tai pagrindinė mūsų beletristikos tematika. Ta pati medžiaga buvo ir teatre; tuo pagrįsta visa gausioji Vaičiūno dramaturgija. Net ir lyrika — ji iš esmės kilus iš poeto santykiavimo su šituo faktu, pastebėtu pačiame savyje ar savo aplinkoje (Aistis, Miškinis).

Tačiau visiem mūsų rašytojam būdinga, kad šitai buržuazinei dvasiai jie atsistojo opozicijoje. Opozicijoj buržuaziniam materializmui, opozicijoj hedonizmui ir oportunizmui. Būtų per daug nediskretu šioj vietoj kalbėti apie asmeninį atskirų rašytojų pasireiškimą. Tačiau apskritai galime teigti, kad savo asmenine veikla ir laikysena rašytojai, su labai mažom išimtim, pademonstravo savo laisvą apsisprendimą ir idėjingumą tiek savojo režimo metu, tiek ir užėjus nepalyginamam svetimajam.

Ir visai suprantama tokia mūsų rašytojų pozicija. Jų absoliuti dauguma buvo anos patriarchalinės kultūros vaikai savo dvasios pagrinde. Patriarchalinės Lietuvos dvasios jie negalėjo išsižadėti vardan buržuazinių idealų. Ir dėl to su elegija, skausmu, ironija, su pasipiktinimu ir protestu jie sutiko reiškinius, kur nauja buržuazinė kultūra slopino patriarchalinę. Nutylėsim čia šiandien Brazdžionį, nutylėsim Santvarą ir kitus, kurių poezijoje šita buržuazinė dvasia pavirto suvisuotinto blogio šaltiniu, o gamta, natūralusis gyvenimas idealine gėrio karalyste. Ši diena leidžia čia priminti bent F. Kiršos *Pelenus*, deja, nepakankamai savo laiku pastebėtus. Kiršos *Pelenai* tai buvo lyg Jonos, pranašo, šauksmas ninivičiams; ne humoro, bet pasipiktinimo ir maldavimo šauksmas iš sugeltos širdies. Be susijaudinimo negalime prisiminti tų jo giesmių, kur poetas vaizduojasi Lietuvą, apvalytą nuo gyvenimo dulkių, idealizmo grožio papuoštą.

Sprendžiant iš idėjų ir personažų, mūsų rašytojas kūrė ir naujos Lietuvos idealą. Jo pagrindas tai ta patriarchalinė Lietuva, kurios dvasia akivaizdžiausiai yra atsiskleidusi liaudies kūryboje. Lietuvių liaudies kūryboje, labiau nei jos kaimynų kūryboje, ryškėjo trejopi pagrindiniai bruožai kūrėjo charakteryje: idealizmas, moralinis taurumas, dvasios pusiausvyra, arba nuosaikumas.

Liaudies kūryboje glūdi tas pats idealizmas, vardan kurio anų laikų lietuvis pakėlė kazokų smūgius Kražiuose, vardan kurio išaugo nežinomasis knygnešys, vardan kurio krito nežinomasis savanoris ir dabar krinta nežinomasis partizanas. Nė vardan materialinės naudos jie nelenkė galvos prieš svetimų režimų užmačias, nepažindami ne tik oportunizmo vardo, bet ir jo esmės.

Moralinis taurumas tokis ryškus lietuvių liaudies dainų ideologijoje, kai jas palygini su slaviškomis, yra tas pats,

kuris sukūrė Lietuvoje Marijos kultą, kuris paliko net ir rigoristiškai griežtas tradicijas atžvilgiu tokių būsimųjų „paskenduolių"; kuris parodė iš kitos pusės ir didelio atlaidumo nusikaltusiems.

Kalbama apie tą dvasios pusiausvyrą ar nuosaikumą, dėl kurio liaudies audiniai išvengė rėkiančių spalvų, disharmoniijos, dėl kurio liaudies dainos, kaip Čiurlionis pastebėjo, dažnai tenkinasi neplačia tonų skale savo pergyvenimams išdainuoti. Ta pati dvasios pusiausvyra saugojo lietuvį ir nuo kraštutinumų naujų visuomeninių valstybinių režimų antplūdyje; nė į vieną lietuviai nepuolė su visu kraštutinumu.

J. Girnius lietuvių charakterį yra pavadinęs karališku. Tepastebėsiu, kad anie trys bruožai, įžvelgti lietuvių liaudies kūryboje, visiškai derinasi su to karališkumo sąvokos turiniu.

Nukreipdami akis nuo liaudies kūrybos į mūsų individualinę literatūrą, ar ne tuos pačius charakterio bruožus randame ir mūsų rašytojų personažuose — tuose personažuose, kuriuos rašytojai vaizduoja su simpatija, į kuriuos sudeda savo idėjas ir nusiteikimus, nors tie personažai jau naujo laiko, jau intelektinės kultūros atstovai? (Grušo *Karjeristų* Domantas, Paukštelio *Kaimynų* herojus, Putino *Krizės* herojus...). Juose reiškiama dvasia amžiais susiklosčiusi tautos tradicijose su naujo kultūrinio gyvenimo formom. Tai žmonės, kurie išeina iš kaimo ir atkyla į miestą, bet išvengia tos buržuazinės dvasios ir tampa nariu šviesuomenės, kurioje susijungia ir demokratizmas (santykių su kitais tautos nariais atžvilgiu) ir dvasinis aristokratizmas (dvasinių žmogaus interesų atžvilgiu).

Šitas mūsų rašytojų antiburžuazinis nusiteikimas ir konstruktyvi žmogaus dvasios kūryba, atsirėmus į tradicijas ir naujuosius kultūros laikus, sudarė mūsų nepriklausomos Lietuvos literatūrai idėjinius pagrindus.

Forminiu atžvilgiu lietuvių rašytojai pasirodė jautrūs lite-

ratūriniam sąjūdžiam, ateinantiem iš vakarų tiesiai ar dažniau per rytus. Turėjome bandymų prigydyti lietuvių literatūroje ne tik juslinį impresionizmą, bet ir plakatinį futūrizmą, formalistinį simbolizmą ir štampinį socialistinį realizmą.

Pirmasis davė vertingo indėlio mūsų literatūrai. Šalia mūsų impresionistų pionierių (Šeiniaus ir Savickio) turime galvoje ir mūsų šios dienos laureatus (Ramoną ir Jankų). Tačiau impresionizmo atstovai linkę pereiti į nuosaikų realistinį vaizdavimo būdą. Ir tai kūrybiniu atžvilgiu jiem, rodos, išeiną į naudą.

Futūrizmas sukėlė nemaža subruzdimo, bet greit išblėso, greičiausiai neatitikdamas lietuviškos dvasios, nemėgstančios reklamos, triukšmo, propagandos.

Simbolizmas neišblėso. Bet jis prisitaikė prie lietuviškų sąlygų. Jis atsipalaidavo vaizduose nuo beprasmių miglų, nusikratė tuščiu skambėjimu (muzika dėl muzikos) ir perėjo į realistinį simbolizmą; realistinį vaizdų parinkimo atžvilgiu simbolizmą, nujaučiamos aukštesnės prasmės ar nuotaikos atžvilgiu. Tai ypačiai aiškiai matyti Putino lyrikos raidoje. Visuomenei ši lyrika buvo priimtina, nes rodės sava. Jos vaizdas jai buvo lengvai suvokiamas ir asociavo simbolinę prasmę kaip ir anas dainos aukštas dangus ir šviesios žvaigždės, didelės ir mažos.

Atsistojus ant lietuviško palinkimo pergyvenimus išsakyti simboliais, ant simbolių realistinio paprastumo formos ir idėjos pusiausvyros, lietuvių lyrika davė geriausius savo lyrikos kūrinius, kuriais tik galima grožėtis nepriklausomoje Lietuvoje (Putinas, Sruoga, Kirša, Aleksandriškis, S. Nėris, Brazdžionis, Miškinis, Bradūnas...). Ar tik ne to forminio palinkimo — su lyriniu atspalviu, su lengva realistine simbolika — yra ir geriausi lietuvių pasakojimai (*Altorių šešėly, Kaimynai, Valentina, Aukštųjų Šimonių likimas)*. Jei kalbėsim apie čia esančius, tai tokis pat mums vaizduojas ir

savo aprašomuose pasakojimuose laureatas Pulgis Andriušis.

Jeigu štampinis, arba standartinių formų, soc. realizmas pats mus turėjo keletą talentingų pasakotojų, tai greičiausiai dėl to, kad jis išryškino vieną lietuviui būdingų bruožų — idėjingumą. A. Maceina savo veikale *Kultūriniai laimėjimai nepriklausomoje Lietuvoje* teisingai pastebi, kad idėja lietuviui persveria prieš pavidalą. Idėja gali būti teigiama ar neigiama, bet ji patraukia jau dėl to, kad ji idėja. Paskui, kad ją pažįsti — kas kita. Ir turime faktus, kad ta idėja, einanti per soc. realizmą, apvylė ne vieną jos atstovą, kuris į ją buvo žiūrėjęs su nuoširdumu. Ir ne vienas nuo jos ir nuo soc. realizmo nusikreipė, gal pats nesuvokdamas tikrosios nusikreipimo priežasties. O iš esmės tai buvo nusikreipimas pačios lietuviškos prigimties, kurios tradicijoms ana idėja kategoriškai yra priešinga.

Sutraukiant pastebėjimus, — atsikuriančios Lietuvos literatūra nenutolo nuo tos dvasios, kurią buvo palikę kūryboje mūsų tėvai. Iš kitos pusės aną idėjingumą, moralinį taurumą, minties pusiausvyrą, lyrinį simbolinį pergyvenimą, realistinį formos paprastumą, kurie liaudyje glūdėjo gaivališkai, rašytojas praturtino bei pagilino filosofiškai ir išreiškė naujo gyvenimo pavidalais. Jeigu tam patvirtinti dar sykį grįžtelsime į Kiršą — argi jo *Piligrimų, Maldų ant akmens* poezija nėra tos pačios dvasios kaip ir liaudinis Vienažindžio suposmuotas „Oi gi gražus gražus tolimasis dangus“ tik atitinkamai pagilintas filosofiškai galvojančio ir jaučiančio intelektualo.

Literatūros faktai tikina, kad nepriklausomos Lietuvos literatūroj tikrai skleidėsi lietuviška tautinė dvasia, apie kurią dažnai pakalbam, nesistengdami įžiūrėti konkretesnio tos tautinės dvasios turinio...

Čia buvau pamėginęs konkrečiau paryškinti jos turinį,

iškeldamas žymes, kurios įžvelgiamos tiek liaudies kūryboje, tiek ir individualinėje. Jas ryškinau atsargiai, suprasdamas, kad lengva suklysti apibendrinimuose. Ir pačiam ateina abejojimas: gal tai tik žymės, pakuždėtos sentimento žmogaus, nuo kurio anoji nepriklausomos Lietuvos kūrybos tikrovė jau slepiasi už nemažo erdvės ir laiko atstumo? O gal kaip tik šitame atstume jos ir tejmanomos įžvelgti, nes ir žvaigždės įžvelgiamos tik tamsiausioj naktyje.

Aišku, kad čia iškeltos mūsų tautinio charakterio literatūroje žymės yra ne visos ir nepilnos. Jas koreguoti, paneigti ir papildyti būtų konstruktyvus uždavinys mūsų meninės literatūros kritikos. Tada geriau pažintume ir lietuvišką savitumą, ir atkristų reikalas vienas kitam apivarus mindžioti dėl smulkmenų.

Tenka nutraukti kalbėjus apie nepriklausomos Lietuvos literatūrą nuo to momento, kada pati nepriklausomybė buvo pertraukta svetimos jėgos. Man vaidenas, lyg su šiuo momentu būtų atsistojęs prie lietuvių tautos kažkoks siaubingas gigantas, kuris su lietuvių tauta ir jos rašytojais įsigeidė daryti eksperimentus. Dvejopus eksperimentus. Lyg pagal Zola teoriją — palikti rašytoją savo žemėje ir apie jį sukurti naują aplinką, stebint, kas su juo darysis, arba išrauti rašytoją iš jo žemės ir nukelti į naują aplinką.

Pirmieji, kuriem sukurta nauja aplinka, yra tėvynėje likusieji rašytojai. Jiems sudarytos fizinės, materialinės sąlygos: jie geriau maitinami. Bet jie lyg uždaryti narve, kurio sienose įrašyti įsakymai: įsakymas kurti, kurti pagal ideologiją, diametraliai priešingą tom tradicijom, kuriose buvo išaugęs jų mentalitetas. Ir pats narvas nepaliekamas ramybėje. Jis kilnojamas su rašytoju į tas vietas, kuriose yra kuo daugiau politinio erzelio, kur rašytojas turi įsijungti į visų bendrą giesmę pagal partijos statutą. Menininkas net turi būti pirmasis tame politiniame vaidinime, ir dėl to K. Petraus-

kas dabar deputatas, Putinas-Mykolaitis savivaldybininkas.

Rezultatas? Rezultatą nusako Vilniaus universiteto istorijos-filologijos fakulteto dekanas Korsakas: „Iš pagrindų pasikeitė ir lietuviškos knygos turinys. Buržuazinio valdymo metais liaudžiai buvo daugiausia teikiama šlykštus dvasinis penas — bulvariniai romanai, literatūra, vaizduojanti atgyvenusias svajones. Šiandieną Lietuvos skaitytojui pateikiama knyga, kuri jį apšviečia, pakelia jo dvasią. Vietoj dekadentinės literatūros, kurią Lietuvos buržuazija vergiškai perteikė iš Vakarų, šiandieną lietuvis skaitytojas gali gėrėtis rusų ir kitų broliškų tautų didžiaisiais kūriniais“ (*Izvestija* 1947 12.9, Nr. 288).

Kokia ta broliškų tautų literatūra ir kiek reiškiasi originalinė lietuvių kūryba, patikslina pats aukščiausios tarybos prezidiumo pirm. Paleckis: „Buržuazinėje Lietuvoje privatūs leidėjai, vaikydamiesi didesnio pelno, išleidinėdavo žemos vertės pornografinę literatūrą. Buvo leidžiamos fašistinio ir klerikalinio religinio turinio knygos, kurios nuodijo tautos sąmonę, silpnino jos dvasines jėgas kovoj už išsilaisvinimą.

Sovietinėje Lietuvoje nėra ir negali būti vietos panašios rūšies literatūrai. Sovietinėje Lietuvoje, kur knyga yra ginklas kovoje už progresą, už kultūrinio idėjinio lygio pakėlimą tautoje, plačiausiai paplito marksizmo leninizmo klasikų kūriniai. Lietuvių kalba pasirodė pirmas iš dviejų tomų Lenino kūrybos, Stalino knygos *Leninizmo klausimu, Trumpas VKP (b) istorijos kursas* ir kitos knygos. Paruošta spaudai ir eilė tomų iš Lenino ir Stalino kūrybos. Išleista daugel veikalų Markso ir Engelso.

... Silpnoji mūsų literatų darbo vieta yra didelė dailiosios literatūros kūrinių stoka šių dienų temomis. Daugiausia iš visų yra parašęs pokarinio periodo dienos temomis jaunas rašytojas J. Dovydaitis, išleistos dvi jo apysakų

knygos. Šiuo metu literatūros žurnale *Pergalė* spausdinamas jo pirmas romanas *Po audros*. Šių dienų temos dalinai yra paliestos kai kuriuose kūriniuose Marcinkevičiaus, Baltušio, Baužos, o taip pat kai kurių jaunųjų rašytojų. Bet tai tik pradžia mūsų literatų plataus kūrybinio darbo" (*Pravda*, 47.12.7, 47).

Taigi eksperimento rezultatai — rašytojai liko ištikimi sau ir nutilo. Nutilo kaip išgąsdintas paukštis, kuriam šaukiama narvelyje častuškas giedoti. Oficialiai skelbiami dideli knygų tiražai, bet originalios kūrybos... dvi pradedančiojo apysakų knygos! Vadinas, kūryba sustojo, rašytojams nutilus. Kas nenutilo ir mėgino sava pasakyti, tie iškeliavo — Keliuotis, Boruta, Jakubėnas, Lukauskaitė. Keista, kad tyloje nuskendo ir tie, kurie buvo soc. realizmo pionieriai. Nei S. Nėris, nei Cvirka, nei Gira nuo antros okupacijos nieko vertingesnio nebedavė. Ir jie visi, vienas paskui kitą, iš gyvųjų pasitraukė. Liko rašytojam ir jų draugijai vadovauti tėvynėje — enkavedistas.

Kai pasekam sovietinės Lietuvos spaudą, pasiklausom sovietinės Lietuvos muzikos, baugus jausmas kyla: tėvynėje ne tik kūryba sustoja; ten Lietuva norima palaidoti gyva po spaudos nuodais, pilamais dešimtimis tūkstančių tiražų po sovietinėm melodijom. O kai rašoma apie pergalingus literatūrinius laimėjimus, kurie sudarysią nemirštamą paminklą liaudies kovai, man kyla atminime *Prabočių šešėliuose* Vydūno sukurtas vaizdas, kuriame tėvynės plotuose materializmo apaštalas Kaulius stato paminklą ne gyvybę skelbiantį, bet mirties paminklą.

Žiaurusis eksperimentatorius nubloškė 60% rašytojų į kitą aplinką — į visokio materialinio nepritekliaus sąlygas. Kaip šventraščio Jobą metė visokiem mėginimam. Rašytojas pusalkanis, svaidomas kaip daiktas, degraduotas į nepastovumo ir nežinios padėtį. Bet jam palikta laisvė galvoti, laisvė rašyti, laisvė rašyti, ką nori ir kaip nori.

Ir rezultatas — rašytojai tremtyje tikri Dievo paukšteliai: dainuoja ir pasakoja. Ne dvi, ne dešimtį originalinės kūrybos knygų išleido, bet kasmet dešimtimis! O jeigu įsižiūrim į jų dainas ir pasakojimus, tai juose byloja ta pati lietuviškoji dvasia kaip ir nepriklausomoje Lietuvoje ir meninis lygis jau vėl stipręja. Jie išlaikė tą patį idealizmą ir idėjingumą. Jie pačiu kūrybos ir jos demonstravimo stovyklose faktu atsistojo opozicijoje tremtinius atsekusiam emigracijos vėžiui, kur visa kalba tik ir sukasi apie materialias gėrybes; kur reiškiasi stipri anarchija ir noras visiems prieš visus kovoti. Emigracinė nuotaika, ilgesniame laiko tarpe ir didesnėje erdvėje išdėstyta, tai nuotaika, kuri yra sukoncentruota į trumpą valandėlę skęstančiame laive. Ir jeigu kapitonas įsako groti orkestrui, kuris turi nelaimingųjų nervus raminamai veikti, tai raminimai veikia, optimistiškai ir dvasingai nuteikia tremtinių rašytojų ar kitokių meno kolektyvų kūrybą šitame DP laive, taip atkakliai skandinamam to, kuris kraujuje paskandino tėvynę. Bet laivas, tikime, nuskęs tik tada, kai paskutinis DP bus išgelbėtas.

Vertinant tremties rašytojų literatūrą produkcijos kiekiu, jos įtaka visuomenei, jos pastangom įeiti į pasaulį, atrodo, kad čia atkelta ne 60% rašytojų, bet visa faktiškai kuriančioji Lietuva, o ten, tėvynėje, liko Lietuva rezistuojanti ir kenčianti.

Šita situacija lemia ypatingą paskirtį visiem lietuviam, esantiem svetimuose kraštuose, o taip pat ir rašytojam. Jiem tenka perimti lietuvių tautinės kultūros išlaikymą ir populiarinimą, kuris tėvynėje daros nebeįmanomas.

Šito uždavinio akivaizdoje ruošiamasi viso pasaulio lietuvius sutelkti, kad nedingtų nė viena lietuviška širdis. O esame naujame pasaulyje, kuriame tikrai lengva atitrūkti nuo tautos kamieno. Tik iš šalies stovįs galėtų pastebėti, kiek mes visi keičiamės. Ne tik mūsų nervai, bet ir kalba ir

charakteris yra išstatyti pavojun. Ypačiai jaunoji karta, kuri, išėjusi iš savo tėvynės ribų, virsta europiečiais ir savo vidum, ne tik UNO piliečiais tapatybės kortelėje.

Rašytojas, budėjęs tautinio charakterio ir tautinės kūrybos sargyboje ligi šiol, tautinio išlikimo misijoje gautų du uždaviniu: būti ir toliau tuo Krėvės vaidyla, kurio žodžiais teka tėvų dvasia; būti taip pat tuo pionierium, kuris įsiveržtų su savo kūryba į europinės bendruomenės šeimą ir laimėtų lietuvių literatūrai tinkamą vietą. O ten lietuvių kūrėjas bus ne paskutinėje vietoje, jei... jei jau šiandien vienos garbingos tautos vienas garbingas profesorius randa reikalo vieno mūsų profesoriaus veikalą nusirašyti ir leisti savo vardu...

Mūsų ateitis neaiški, bet kelias į ją aiškus. Tokį kaip mes jį žengiame, tokį jį vaizduojasi mum skirtą iš šalies stovėdami svetimieji. Vokiečių meno istorijos ir kultūros istorijos profesorius H. L., kuriam buvo pasiųstas „40 raižinių" rinkinys, atsiliepė:

„Kokia tamsi ateitis slypi prieš jus, dar tamsesnė nei prieš mus. Bet jūs ėmėtės su atkaklumu to, kas išgelbsti: reikšti meilę jūsų dvasios savitumui, duoti gyvą pavidalą tam, kas jūsų tautos gyvenimą padaro prasmingą".

Baigiau — ir susirinkusiųjų dėmesį grąžinu šios dienos laureatams...

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS LITERATŪRA

LITERATŪROS STEBĖTOJO ŽVILGSNIS ATGALIOS: KELIAI IR KELEIVIAI NEPRIKLAUSOMOJE ŽEMĖJE

Nepriklausomybės atgavimas nebuvo riba, nuo kurios literatūrinis gyvenimas būtų tuojau pasikeitęs. Pasikeisti galėjo tik pamažu — naujose salygose išaugant naujiems žmonėms su naujais literatūriniais siekimais.

Nepriklausomos Lietuvos literatūroje pilnai pasireiškė trys rašytojų generacijos: (a) Maironio, Vaižganto..., (b) Sruogos, Putino, Krėvės, Vienuolio..., (c) Miškinio, Aisčio, Brazdžionio, Grušo... Per pirmą nepriklausomos valstybės dešimtmetį vyravo pirmos ir antros generacijos rašytojai, per antrą — antros ir trečios, o taip pat augo jau ketvirta generacija (Mačernis, Bradūnas, Nagys, Nyka-Niliūnas, Mazalaitė, Baronas...), kuri iškils jau pokario metais.

I. Pirmoji generacija

1. Literatūriniai siekimai. — Maironio generacijos rašytojai savo literatūrines pažiūras buvo susidarę tautinio atgimimo metu, prieš spaudos atgavimą. Jiems literatūra turėjo visuomeninį-patriotinį uždavinį: prašnekti į lietuvių tautą, pažadinti joje meilę savo kraštui ir žmonėms, sukelti ver-

žimąsi į mokslą, kultūrą, žmoniškumą, lietuvių vienybę. Su tokiais siekimais suaugusi ir su jais pasireiškusi savo kūryboje spaudos draudimo metu, ši generacija ir nepriklausomoje Lietuvoje nepakeitė savo kūrybinio veido.

2. Jos indėlis nepriklausomybės metu. — Nepriklausomybės metu tos generacijos reiškėsi daugelis vardų: Maironis, Vaižgantas, Vydūnas, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana, Bitė-Petkevičaitė, Žemaitė. Maironis betgi iš lyrikos labiau pasinešė į dramą. Jo dramos buvo vaidinamos valstybės teatre iškilmingomis tautos progomis (*Kęstučio mirtis, Vytautas pas kryžiuočius, Vytautas karalius*). Draminių veikalų tuo metu buvo didelis trūkumas, ir Maironis savo dramomis gelbėjo padėtį, iki atėjo gausiausias dramų rašytojas Petras Vaičiūnas, jau antros generacijos žmogus. — Beletristikoje didžiausias indėlis buvo Vaižganto *Pragiedrulių* serija ir Šatrijos Raganos *Sename dvare*, lietuviškojo romantizmo viršūnė.

II. Antroji generacija

1. Jos pradžia. — Antrosios generacijos savitas veidas pradėjo reikštis tuojau po spaudos atgavimo. Naujus literatūrinius siekimus išreiškė Juozas Herbačiauskas (*Gabija*, 1907, *Erškėčių vainikas*, 1908), Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė (leidinys *Lietuvoje*, 1910), L. Giros ir J. Rinkevičiaus leidžiamas žurnalas *Vaivorykštė* (1913—14). Prieš pat pirmąjį pasaulinį karą šios generacijos literatūrinis veidas jau buvo išryškėjęs.

2. Literatūriniai siekimai. — Naujos generacijos reiškėjai išėjo su revoliuciniais šūkiais prieš ankstesnės generacijos idealus. Herbačiauskas ir kt. atmetė literatūros paskirtį tarnauti visuomeniniams, patriotiniams, religiniams ar moraliniams tikslams. Atmetė taip pat materialistinę filosofiją.

Atmetė literatūrinį stilių — natūralizmą bei realizmą (Kymantaitė).

Nauji idealai: rašytojo autonomiškumas — jo kūriniai turi tarnauti tik jo paties pergyvenimams išreikšti; estetizmas — turi kurti grožio vertybes ir jomis gėrėtis; tautinio genijaus ieškojimas tautosakoje — joje reikia ieškoti tautos dvasios ir jos formų; tas liaudies kūrybos formas reikia prisiimti individualinei kūrybai. Naujos generacijos siekimai rado gyvo atgarsio pačioje šio laiko kūryboje.

3. Tautosakinis kelias: L. Gira ir V. Krėvė. — Liudas Gira labiausiai pasireiškė tarp tų, kurie savo poezijai prisiėmė liaudies dainų formą. Beletristikoje liaudies dainų formą ėmė vartoti V. Krėvė-Mickevičius (*Dainavos šalies senų žmonių padavimai,* 1912). Iš kitos pusės į tautosakinę formą ir iš tautosakos paskolintų personažų dvasią Krėvė dėjo tuos autonomiško, nei dievų nei žmonių nebijančio veikėjo nusiteikimus, individualizmą, kuris buvo to laiko mada ir labai artimi paties Krėvės dvasiai (*Šarūnas,* 1911).

Tai buvo pradžia dar prieš nepriklausomą Lietuvą. Į nepriklausomą Lietuvą L. Gira ir Krėvė atėjo su savo tokia pat kūryba. Tik Gira turėjo įtakos daugiau kaip kritikas, ne kaip kūrėjas. Krėvė tuo tarpu tiesėsi ir toliau savo kūryba — beletristika ir drama. Beletristikoje (*Šiaudinėj pastogėj*) dzūkų etnografinio gyvenimo fone piešė originalius ir retus liaudies atstovus, kurių dvasioje buvo likę senovinio animistinio tikėjimo pėdsakų. Dramose (*Skirgaila, Mindaugo mirtis)* tęsė toliau Šarūno individualizmo tragediją. Primityvios dvasios vaizdavimu, žmogaus ryšio su gamta iškėlimu Krėvė ir Vaižgantas lietuvių literatūroje yra nepralenkti. Antrosios generacijos tai pats didžiausias indėlis beletristikai ir dramai nepriklausomoje Lietuvoje.

4. Impresionizmas: Šeinius ir Savickis. — Šiai generacijai priklauso dar trys beletristai, kurie pradėjo rašyti taip pat

prieš nepriklausomybę atgaunant, bet kurie savo kūryboje ėjo skirtingais keliais: Ignas Šeinius-Jurkūnas (1889—1959), Jurgis Savickis (1890—1952), Antanas Vienuolis-Žukauskas (1882—1957).

Ignas Šeinius atnešė naujus personažus ir naują stilių; jo *Kuprelis* (1913) yra Krėvės Šarūno partneris savo panašumais ir kontrastais. Panašus į Šarūną fiziniu deformuotumu, dvasios individualizmu, nepriklausomumu nuo dievų ir žmonių. Bet kontrastas tuo, kad Šarūnas buvo primityvaus gamtos gaivalo atspindys — Kuprelis jau yra civilizacijos padaras. Gamtos gaivalas Šarūnas turi galingą valią ir energiją veikti, bet miglotą racionalinį supratimą. Kuprelis galingas savo sugebėjimu mąstyti, jausti iki didelių kraštutinumų, bet jis neturi valios bei energijos veikti. Kitais veikalais Šeinius (*Vasaros vaišės, Bangoms siaučiant*) jau ima vaizduoti lietuvio inteligento intymiuosius pergyvenimus, būdingus impresionistiniam žmogui. Impresionistas Šeinius yra ir savo stiliumi. Tai buvo nauja lietuvių literatūroje. Šeiniaus hamsuniškas impresionizmas turėjo sekėjų Lietuvoje — Vincas Ramonas, Jurgis Jankus ir kt., iki išsivadavo iš tos įtakos ir apsistojo nuosaikiame realizme.

Jurgis Savickis nuėjo kita kryptimi: pradėjo nuo ekspresionizmo ir atsidūrė taip pat realizme. Jo kūryboje (*Šventadienio sonetai, Ties aukštu sostu, Šventoji Lietuva, Raudoni batukai, Žemė dega*) jau persveria miesto žmogus, su nepaprastai jautria erotine prigimtimi, kaprizais, užgaidomis. Jį autorius traktuoja su neslepiama ironija. Ironija prašneka net jo romanas *Šventoji Lietuva* pačiu savo vardu, kuris kalba apie šventumą, o tam terminui duoda visai priešingą prasmę. Vaizduojamo gyvenimo tuštumas, o to vaizdavimo elegancija, formos žaismas yra būdingi visai Savickio kūrybai. Savickis nepaliko tokios įtakos kaip Šeinius — ekspresionistinis vaizdavimo būdas mažiau buvo artimas

lietuviui nei impresionistinis. Ir pats Savickis nuo jo tolo — artėjo į realizmą.

Antanas Vienuolis — rusų realistų pavyzdžiu įstojo į realizmo-natūralizmo kelią ir jo laikėsi ištikimai, kartais kiek pakrypdamas į sentimentalumą, kartais į romantiką. Jautrus savo gyvenamai aplinkai, Vienuolis pradžioje davė Kaukazo vaizdų ir legendų, o atsidūręs Lietuvoje linko reaguoti jau į lietuviško gyvenimo aktualius klausimus. Dėl to jo romanų didžioji dalis liečia dabarties gyvenimą. Piktinasi negerovėmis (*Prieš dieną, Ministeris*), žavisi herojiniais Lietuvos gyvenimo momentais kaip Klaipėdos vadavimas, Dariaus bei Girėno skridimas per Atlantą, (*Viešnia iš šiaurės*). Prirašė apie 10 tomų. Lietuvių literatūros istorijoje betgi populiariausi lieka jo trumpesni pasakojimai: „Kaukazo legendos“, „Paskenduolė“, „Vėžys“, kuriuose yra daug nuotaikos.

5. Poezijos simbolizmas: Sruoga, Kirša, Putinas. — Šio meto lyrikos pačiose viršūnėse ar savo svoriu ar populiarumu yra šie vardai: Balys Sruoga, Faustas Kirša, Vincas Mykolaitis-Putinas, Kazys Binkis, Stasys Santvaras, Petras Vaičiūnas. Kiekvienas jų savas, skirtingas.

Balys Sruoga (1896—1947) pradėjo naują kelią lietuvių poezijoje — simbolizmo kelią. Tą kelią jam parodė Jurgis Baltrušaitis, Balmontas, Briusovas ir kt. rusų simbolistai. Labiausiai Sruogą žavėjo jų kalbos muzikinė forma. Tad ir savo eilėraščiuose, kuriuos pradėjo dar prieš Pirmą pasaulinį karą, Sruoga ėmė žaisti muzikinėmis priemonėmis — asonansais, aliteracijomis. Jos turėjo kelti nuotaiką. Eilėraščio turinys buvo nustumtas į užpakalinį planą. Pergyvenimai buvo smulkūs — asmeninis žavėjimasis jaunyste, meile, gamta... Šiandien daugelis Sruogos eilėraščių nebedaro įspūdžio — labai jau žymu, kaip jie vienašališki savo meistriška muzikine forma, bet be paties pergyvenimo, kuris turėtų būti anapus tos formos. Tačiau anuo metu Sruogos poezija buvo

revoliucija prieš Maironio laikų klasinę poeziją ir jos griežtą ritmą bei rimą. Ji atidarė kelius naujai poezijai.

Faustas Kirša (1891—1964), Sruogos amžininkas, tos pačios literatūrinės srovės lyrikas. Tačiau jis pasuko kitu keliu. Pradėjęs nuo žaismingos, tautosakinės formos, ilgainiui Kirša linko vis į kietesnę, monumentalinę formą — į žodžius, kurių prasmė buvo miglota, tik kėlė kažkokio didingumo, paslaptingumo įspūdį. Šia forma Kirša reiškė vis didingesnes ir didingesnes žmogaus gyvenimo problemas. Jas nurodo jau patys Kiršos poezijos rinkinių vardai: *Giesmės, Maldos ant akmens, Piligrimai, Tolumos.* Tai refleksija apie žmogaus gyvenimo kelią, apie jo santykius su antgamtimi, apie kosmo amžiną raidą. Tai filosofinė poezija. Ji yra kontrastas Balio Sruogos poezijai. Prieš Sruogos poeziją, kurioje persvėrė forma, Kirša atėjo su poezija, kurioje persveria mintis. Tik į paskesnius laikus Kiršos poezijoje sklaidosi miglos, atsiranda daugiau saulės, paprastumo, žvelgimo ne į tolius, o į čia pat esamus daiktus. Lyg anos filosofinės problemos jo jau išspręstos, ir poetas moka pasidžiaugti gyvenimu, giliai atsiliepti į dienos tautinius klausimus. Iš aukštybių nusileidžia į žemę, iš miglotų didingų simbolių pasaulio į kasdieniškos būtovės realistinį, smulkų ir mielą vaizdą.

Kirša įtakos kitiems vargiai turėjo labiau apčiuopiamos. Visuomenėje nebuvo pastebėti nė jo su dideliu įkvėpimu parašyti *Pelenai* — nepriklausomos Lietuvos negerovėm satyros.

Vincas Putinas-Mykolaitis (1894—1967) labiausiai derino savo poezijoje tas dvi Sruogos ir Kiršos kraštines linkmes. Nuo pradžios iki galo jo poezijoje eina pusiausvyra tarp turinio ir formos, nors ir turinys ir forma laiko eigoje keitėsi.

Putino poezijos turinys, lyriniai pergyvenimai, daugiausia ėjo iš jo konflikto su pašaukimu. Tame konflikte jausdamasis vienišas, poetas natūraliai ieškojo artimumo su

gamta. Gamtos vaizdai dėl to virto jo pergyvenimams pagrindiniais simboliais. Didingi, monumentalūs, migloti, paslaptingi tie simboliai (granito uolynai, rūkais debesuota padangė, skaidrūs, kieti skliautai, vaivorykštės metmens, vidurnakčio slaptybės, padangių žvaigždynai...). Ilgainiui poeto pergyvenimai aprimo. Vasario žodžiais, atėjo išsivadavimas iš to kankinančio dualizmo. Tada Putino poezijoje atsiranda giedra ir mokėjimas džiaugtis gyvenimo bei gamtos šukelėmis. Ryšium su pakitusiu pergyvenimu pakinta ir forma: vietoj didingos gamtos vaizdo atsiranda smulkus, vietoj kontūrinio — spalvingas, vietoj paslaptingo, migloto — aiškus, konkretus (sprogstantis beržas, pražydusių puokščių pusnynai, papuręs medelis, ratuota bitutė, piemenėlio ragelis, prie vieškelio kryžių smutkeliai, rasa apdulkėjusi žolė, karklo ir gluosnio dūdos...). Vietoj simbolizmo Putino poezijoje ateina nuosaikus estetinis realizmas, dažnai atremtas į liaudies dainų formos elementus. Paskutiniame poezijos rinkinyje vėl gausu maištingos nuotaikos. Bet tai jau kito šaltinio poezija. Tai konfliktas tarp laisvės troškimo ir išorinės režimo prievartos (Langas).

Putinas poezijoje buvo tiek reikšmingas kaip Krėvė beletristikoje. Jo poezija — pati viršūnė šios generacijos kūryboje. Ji ir kitiems turėjo didelės įtakos — kaip Maironis savo epochoje. O Putino poezijoje iškeltas „rūpintojėlis" visuotinai išpopuliarėjo kaip lietuviškos kultūros ir lietuvių tautinio savitumo simbolis.

6. Futūrizmo eksperimentas: K. Binkis. — Antroji generacija susilaukė taip pat perversmo prieš jos nutiestą simbolizmo kelią lietuvių poezijai. Perversmą surengė ne nauja generacija, bet tos pačios generacijos kiti atstovai, suorganizavę *Keturių vėjų* žurnalą (1922—27). Pats reikšmingiausias šiame revoliuciniame sąjūdyje buvo Kazys Binkis (1893—1942).

Keturių vėjų sąjūdis norėjo „nupūsti“, kas lig tol buvo literatūroje: grožio saugotojus, estetus, kuriems menas „švelniai ir atsargiai kasytų papades“, nupūsti „anemišką simbolizmą“ ir „surūgusį tautinį romantizmą“. Pasisakė už naują literatūrą, kuri turėjo išreikšti „šių dienų epochą“. Tokia „šių dienų epochos“ literatūra esąs fūturizmas. Jo idealai: (a) iškelti ir pagarbinti mašiną, mechanizmą — („Futūrizmas parodė menininkams, kad mechanizmas taip pat gražus kaip ir pats žmogus ir kiti daiktai“); (b) pagarbinti prie mašinos sutelktą kolektyvą — rašytojas turi jaustis esąs kolektyvo narys ir reikšti kolektyvinę dvasią; kolektyvinė dvasia negali sutilpti valstybės ir tautos ribose ir turi tapti universali, kosmopolitinė; tai pasisakymas prieš ankstesnės generacijos estetizmą ir individualizmą; (c) menas esąs ne kūryba, o amatas — („Menas yra tik viena grandis visoj gamyboj prekių vertybių“); ne įkvėpimas menui reikalingas, o „geležinės valios pagalba išmokti valdyti žodį“.

Futūristų supratime menas yra netekęs ne tik mistikos, bet ir pagarbos Dievui, gamtai, žmogui. Tą žemę, kuri su tokiu pietizmu buvo pergyventa Maironio, Vaižganto, Šatrijos Raganos, Krėvės, Šeiniaus, futūristų poetas vadina mergiote, meilužė, žmonėse linkęs matyti sifilitikus, kokainistus...

Kai Binkis skelbia, kad „Tai fabrikų, mašinų choras dainuoja mums modernišką maldą“, tai reiškia, kad ir poezijoje turi ateiti mašinos muzika — mašinos garsiniai efektai — žodžiai be prasmės, kurie tik savo skambėjimu keltų efektą. Tai retorinė, prakalbinė, plakatinė forma.

Keturių vėjų futūrizmas buvo paskolintas iš italų (Marinetti), tarpininkaujant rusų Majakovskiui. Taigi ne pačioje Lietuvoje gimęs. Lietuvos gyvenimas nebuvo dar supramonintas, ir mašina neturėjo tokios reikšmės. Tad futūrizmas neturėjo Lietuvoje visuomeninės atramos. Antra,

nebuvo ir poetinių talentų, kurie būtų parodę, kad futūristų ideologija galima sukurti didelius meno kūrinius. Tarp lietuviško futūrizmo atstovų talentingiausi buvo Kazys Binkis (1893—1942), Juozas Tysliava (1902—1961), Salys Šemerys (g. 1898). Tačiau ir tie patys greitai iškrypo iš futūristinės poezijos. Viso triukšmingo sąjūdžio reikšmė buvo ta, kad paskatino kitus rašytojus įdėti daugiau „geležinės valios“, kad „apvaldytų žodį“. To labiausiai buvo pasiekta jau trečioje generacijoje.

Prieš pereinant į ją, skyrium minėtini dar lyrikai (ir dramaturgai) Petras Vaičiūnas (1890—1959) ir Stasys Santvaras (g. 1902). P. Vaičiūnas pavadinamas „saulės poetu“ dėl jo mėgstamo saulės garbinimo, dėl saulėtos nuotaikos, optimizmo, entuziazmo. Jis pratęsė ir Maironio visuomenines patriotines tradicijas. Jam priklauso ir daina „Mes be Vilniaus nenurimsim“, kuri išreiškė to laikotarpio aktualiausią siekimą. Stasys Santvaras, pradėjęs nuo migloto simbolizmo, ilgainiui išniro į konkretumą ir buvo artimas Vaičiūnui savo idealizmu, bet skirtingas nuo jo savo melancholiška nuotaika; Vaičiūnui būdinga „saulė“, Santvarui — „pakalnių debesys“. Abiem būdinga tai, kad savo įtaka kitiems abudu rašytojai labiau reiškėsi scenos menui.

III. Trečioji generacija

1. Dvejopi keliai. — Trečioji generacija — tai žmonės, jau išaugę (mokęsi, subrendę) nepriklausomoje Lietuvoje. Jų ideologinės pažiūros griežtai išsiskyrė dvejopom šakom.

Vieni savo lietuvišką kultūrą norėjo sieti labiau su vakarų Europos pažanga. Antri suko veidą į rytus, į Rusijos gyvenimo pavyzdžius. Pirmieji daugelis buvo mokęsi vakarų Europoje, lankę ją ar bent pažinę ten besireiškiančias dvasines ir kūrybines tendencijas iš literatūros. Antrieji rusų gyvenimo bei kūrybos stilių sekė daugiau iš sovietinės lite-

ratūros ir iš vyresnės kartos akademikų, kurie buvo mokęsi Rusijoje ir natūraliai turėjo rusų gyvenimui bei kultūrai simpatijų.

Pirmieji kritiškai žiūrėjo į pirmos ir antros generacijų kelius ir norėjo surasti pusiausvyrą tarp jų. Jiems „su Jakštu ir Tumu labiau pakeliui, nei su Sruoga ir *Keturiais vėjais*" (*Piūvis* 1929). O tai dėl to, kad jie kritiškai vertino įvykius Vakaruose ir Rytuose: Vakaruose tai buvo augančio totalizmo (fašizmo ir nacizmo) laikai, o Rytuose kita totalizmo forma — komunizmas. Tarp jų atsidūrusiai lietuvių tautai gresia „vakarų ir rytų stichija". Tauta galėsianti išlikti tik sukūrus „ideališką, krikščionišką kultūrą".

Bet šios generacijos žmonės buvo norėję pasisavinti ir iš antrosios generacijos kūrėjo laisvės, autonomiškumo principą. Tik kūrėjo laisvę supranta naujau. Kūrėjas turįs būti laisvas, bet laisvas dvasiškai. Kūrėjo dvasia turi viešpatauti savo paties materialinei prigimčiai. Dvasia, valdydama kūrėjo materialinę prigimtį moralės įstatymais, ne tik neužmuša kūrybinių polėkių, bet priešingai — juos dar labiau sudinamina (*Granitas* 1930). Ten pat raginama atstatyti kūrėjo asmenybę, palenkti ją katalikybės autoritetui, nes niekas kitas taip neišvadavo žmogaus nuo gamtos demonų vergijos, niekas kitas nepastatęs žmogaus dvasiškai ant kojų — kaip katalikybė... Jos principai šiame žurnale rodomi kaip pažangiausias veiksnys kūrybai, nuolatos dinamiškai, naujomis formomis kylančiai iš dieviškos pilnaties pasiilgimo, intymiai susijusio su žmogaus sielos gyvenimu.

Tai viena dvasinė kryptis šioje generacijoje. Antros krypties žmonės buvo susitelkę apie *Trečio fronto* žurnalą (1930). Jo siekimai iš dalies buvo sutapę su buvusiais *Keturiais vėjais*. *Trečias frontas* taip pat skelbė kolektyvizmą; tačiau kolektyvo vardu jis jau aiškiai vadino proletariatą. *Trečias frontas* atsirėmė viena socialine klase, kurios simbolis buvo

„lietuviškas bernas“. Tas „bernas“ rodomas aktyvistas. Jam priklauso perimti gyvenimą į savo rankas, „pasiunčiant velniop tą darbą trukdantį ir jo prakaitu mintantį miesčionį“.

Menas ir *Trečio fronto* žmonėms yra tik „įrankis, didžiulis buomas, kuriuo verčiame, kas supuvo ir statome, kas dygsta ir auga“. Kiekvienas žodis turįs mušti į tikslą, demaskuoti atgyvenusią visuomenę ir griauti jos supuvusias kojas. Iš antros pusės, literatūra turinti atvaizduoti „mūsiškės visuomenės pažangųjį veržimąsi“.

Ne formalizmas (kaip Sruogai), bet ideologijos skelbimas turįs vyrauti literatūroje — marksizmo skelbimas.

2. Nuosaikus realizmas poezijoje: Miškinis, Aistis, Brazdžionis. — Tie trys iš didelės daugybės pavardžių labiausiai išreiškia šios generacijos kelius ir laimėjimus poezijoje. Jie pratęsė Putino lyrikos kelią ir jį papildė naujais laimėjimais. Pergyvenimų srityje papildė naujos rūšies patriotika, naujos rūšies asmeniniais motyvais, naujos rūšies žmogaus ir žmonijos tragikos pajautimu. Formoje išplėtojo tautosakos melodingumą, smulkiąsias priemones (asonansus, aliteracijas); išplėtojo vaizdines smulkiąsias priemones (rugiagėlių, čiobrelių, žiogelių, kūkalių simboliką); vaizdines priemones papildė naujomis — iš kultūrinio pasaulio, iš technikinio civilizacinio gyvenimo... Su antruoju nepriklausomos Lietuvos dešimtmečiu poezija lengvai ir palaipsniui pasisuko iš miglotų aukštybių į gyvenamą žemę, į nuosaikų realizmą. Tuo keliu ėjo paskiausiai jau ir Putinas bei Kirša, antrosios generacijos poetai. Tačiau kiekvienas jų turėjo savitą poetinį veidą.

Antanas Miškinis (g. 1905) labiausiai iš visų trijų plėtojo patriotinius visuomeninius motyvus. Čia jausti poetas, kuris nuoširdžiai myli savo kraštą, stebi jo evoliuciją ir su elegija pergyvena lietuviško gyvenimo miesčionėjimą. Labiausiai iš visų trijų Miškinis savo poezijos formą yra pagrindęs dainų melodingumu.

Jonas Aistis (Aleksandravičius), g. 1904, labiausiai iš visų poetų išplėtojo asmeninę lyriką — su gyvenimo nuovargiu ir nuobodžiu; labiausiai iškultivavo formoje tas smulkiąsias vaizdines priemones; meistriškai vartojo retorinius pasikartojimus ir kitas figūras. Tokis smulkus jo eilėraščio pasaulis buvo taip meistriškai sukurtas, taip nuoširdžiai išgyventas, kad Aistis buvo laikomas didžiausiu šioje srityje šioje generacijoje. Rašė Aistis paskiau, tremtyje, ir patriotinės lyrikos. Tačiau ji nepakilo iki tokio laipsnio kaip jo *Imago mortis, Chimeros akys* antrame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje.

Bernardas Brazdžionis (g. 1907) yra tevynės, žmogaus, žmonijos likimo poetas. Ne toks betgi kaip Aistis ar Miškinis. Brazdžionis yra unikumas lietuvių poezijoje. Prieš jo akis stovi dvi buvimo plotmės: idealinė ir realinė. Jas sugretindamas ir parodydamas, kaip realinės plotmės reiškiniai yra nutolę nuo idealinės, Braždžionis sukuria didelės draminės įtampos nuotaiką. Patriotiniame eilėraštyje „Paskutinis žodis pasmerktojo miriop" draminė įtampa kyla tarp oficialaus teisingumo ir natūralaus teisingumo. „Neregio elegijoje" tokia įtampa tarp žmogaus paskirties matyti ir negalėjimo tą paskirtį, žmogaus natūralią teisę, vykdyti. Kai Brazdžionis dar prisistato trečią plotmę, antgamtinę, metafizinę, eilėraščio nuotaika pakyla iki mistikos. Kontrasto keliu jungdamas nekaltumo ir nuodėmės vaizdus, smulkius gamtinius simbolius su monumentaliais civilizacinio gyvenimo vaizdais; stipriomis retorinėmis figūromis (ypačiai pakartojimais) Brazdžionis pasiekia didelio efekto.

Jonas Aistis savo kūrybinę viršūnę ir populiarumą pasiekė nepriklausomoje Lietuvoje. Bernardas Brazdžionis kūrybinę viršūnę pasiekė nepriklausomoje Lietuvoje, o populiarumu pralenkė save ir visus kitus jau tremtyje.

3. Nuosaikusis realizmas pasakojimuose. — Belet-

ristikoje ilgą laiką tesireiškė mažasis pasakojimas — novelė. Kelią didžiajam pasakojimui — romanui — pralaužė Putino *Altorių šešėly* (1932—33). Nuo tada jau lygiomis rodėsi trumpieji ir ilgieji pasakojimai tų pačių rašytojų kūryboje.

Pasakojimų formoje išnyko manierizmas — tokis, kaip Savickio *Šventadienio sonetai*. Silpo pamažu ir Šeiniaus atneštas ir daug pasisekimo rodęs impresionizmas. Jis užleido vietą realizmui — nuosaikiam, estetiniam realizmui (panašiai ir poezijoje simbolizmas keitėsi į nuosaikų realizmą).

Formoje rūpestingiausiai buvo stiprinama stiliaus kultūra. Žodžio ir vaizdo kultūros viršūnėje yra A. Vaičiulaičio ir V. Ramono pasakojimai. Pirmasis beletristikoje yra toks meisteris kaip poezijoje Aistis. Formos naujumu jau tada ėmė reikštis Nelė Mazalaitė.

Pasakojimuose tebėra gausu aprašinėjimo, vaizdavimo, lyrizmo. Net *Altorių šešėly* gražiausios vietos yra lyrinės. Vaizdavimo bei aprašinėjimo gausumas silpnina intrigą, lėtina jos eigą. Reta išimtis iš tos bendros krypties yra Jurgio Jankaus pasakojimai. Jie turi mikliai pinamą intrigą, kuri pririša skaitytoją prie knygos (tai pirmojo intrigos meisterio lietuvių pasakojimuose Pietario vertas papėdininkas). Pasigendama ir charakterių, kurie būtų tiek visuotiniai ir tiek gyvi, kad užmirštum aplinką, įvykius ir pasilaikytum atminime portretus.

Tai šios generacijos pasakojimai formos atžvilgiu.

Tematika šios generacijos beletristikoje gausėja. Tiesa, ji ribojasi lietuviška realistine tikrove. Fantastinių pasakojimų nežymu. Realistinio gyvenimo pasakojimuose mažiau vaizduojama istorinė Lietuvos praeitis, daugiau to meto dabartis. Pasakojimų iš Lietuvos istorijos tedavė Jonas Marcinkevičius (*Kražių skerdynės*), Ieva Simonaitytė (*Aukštųjų Šimonių likimas, Karalius Vilius*).

Praeities daugiau rodoma dramos veikaluose — šalia Maironio, Krėvės istorinių dramų pasirodė Balio Sruogos istoriniai personažai (*Milžino paunksmė, Baisioji naktis, Radvila Perkūnas*), Petro Vaičiūno (*Aukso gromata* — 1863 baudžiavos naikinimas), A. Vienuolio (*1832 sukilimas*), Petrulio (*Strazdelis*) ir kt. Tačiau ir šiais istoriniais veikalais daugiau reiškėsi antros kartos rašytojai, ne trečiosios.

Trečiosios generacijos beletristai daugiausia dėmesio buvo nukreipę į kaimą, tęsdami Žemaitės, Vienuolio, Vaižganto, Krėvės tradicijas. Bet jie žiūrėjo ne tiek į socialinę kaimo būtį, net ne į etnografinę, o į psichologinę. Kai kuriuos kaimo žmonių dvasios bruožus jie iškėlė naujau. Vaičiulaitis savo miniatūrose pvz., iškėlė „užsispyrimą nepasiduoti", vedantį į dvejopas išeitis — arba aiškėja, kad motyvas, dėl kurio veikėjas „nepasiduoda", yra niekingai ir juokingai menkas — ir tada „nepasidavimas" nutrūksta; arba tas „nepasidavimas" eina iki galo, iki veikėjo žuvimo. Tuo pat keliu ėjo ir Liudas Dovydėnas, rodydamas pavydą, neužsileidimą, kuris nuveda kaimynus į teismą (*Broliai Domeikos*). Vincas Ramonas trumpuose pasakojimuose pažvelgė į kaimo žmonių erotinių pergyvenimų formas (*Dailininkas Rauba*). Juozas Grušas tokiame uždarame kaime praskleidė žmogaus prigimties dualizmą, kuris veda į dramiškas ar komiškas situacijas. Jurgis Jankus sustojo prie kaimo, ar tikriau — provincijos mokytojų ir mokinių gyvenimo. Juozas Paukštelis į kaimo patriarchalinį gamtinį gyvenimą paleido miesto civilizacijos srovę, stebėdamas, kurie tos civilizacijos momentai labiausiai veiks kaimo žmogų ir kuria linkme.

Miestą, miesčionėjančią Lietuvą, plačiau jau užgriebė Juozas Grušas (*Karjeristai*). Čia jau rėkiančiu kontrastu iškilo tragiškoji Lietuva, kurioje išaugęs idealizmas susilaukia smūgių iš svetimose žemėse augintų ir Lietuvą užplūdusių

karjeristų, norinčių Lietuva pasinaudoti, nes „Lietuvos nebuvo ir vėl gali nebūti, o mums gyventi reikia".

Šauksmas prieš karjerizmo grėsmę Grušo romane yra tos pačios nuotaikos kaip Antano Miškinio susirūpinimas poezijoje, kur mes nuvesim Lietuvą ir ką dovanų jai duosim; kaip Brazdžionio dramiškasis pasmerktojo žodis, pasmerktojo už tai, kad jis sąžinės nepardavė; kaip Fausto Kiršos satyra *Pelenai*, kuriuose rodė Lietuvą skaisčią, idealią, bet išnaudojamą ir niekinamą... Rašytojai išliko Lietuvos idealizmo sargyboje.

4. Socialistinis realizmas: S. Nėris, P. Cvirka. — Apie *Trečią frontą* susitelkę rašytojai daugiau skardenosi savo publicistiniais pareiškimais nei pačia kūryba. Tarp šios grupės kūrėjų labiausiai pažymėtini — Salomėja Nėris-Bačinskaitė (1904—1945), Kazys Boruta (1905—1965), Petras Cvirka (1909—1947).

Salomėja Nėris buvo poetė panašaus pobūdžio kaip Aistis. Savo pergyvenimais labai asmeniška, žaidžianti erotiniais motyvais, didelis natūralus gaivalas, turinti laisvą, lankstų žodį, kuris jos poezijoje veikia kaip daina. Nuo 1931 ji lūžo į kitą pusę — pasiskelbė *Trečiame fronte*, kad nuo „šio laiko aš sąmoningai stoju prieš darbininkų klasės išnaudotojus ir savo darbą stengsiuosi sujungti su išnaudojamų masių veikimu, kad mano ateities poezija būtų jų kovos įrankis ir reikštų jų norus ir kovos tikslus".

Tais žodžiais S. Nėris išreiškė socialistinio realizmo credo: poezija turi būti įrankis proletariato revoliucijai. Nuo to laiko S. Nėris ir rašė dvejopos poezijos. Vieni eilėraščiai buvo pagarbinimas kovojančiam proletariatui, Stalinui, Leninui, Maskvai. Poetė Nėris tapo įrankiu Sovietų atstovybės Kaune rankose. Kiti eilėraščiai buvo, kaip anksčiau, mylinčios moters, mylinčios motinos, paskiau, kai 1941 pabėgo su bolševikais, žmogaus, pasiilgusio savo gimtojo krašto.

Pirmoji poezija buvo svetima jos prigimčiai. Ji buvo rašoma, anot jos, užsispyrus, žinant, kad taip reikia, ir kitokios išeities nebeliko. Antroji poezija nuoširdi, gaivališkai tekanti iš širdies kaip ir anksčiau.

Petras Cvirka buvo talentingiausias šioje srovėje pasakotojas. Socialistinio realizmo reikalavimus jis geriausiai įvykdė trumpame romane *Žemė maitintoja*. Joje užgriebia laikus, kurių nebuvo pakankamai panaudoję kiti, kada su nepriklausoma Lietuva atėjo žemės reforma ir naujai susidariusi ar bent sustiprėjusi klasė — naujakurių, mažažemių, kurie iš dvarų gavo žemės. Cvirka iš šios socialinės klasės pasiima sau veikėją „lietuvišką berną“. Tai yra naujo gyvenimo idealas: aktyvus, valingas, atsikratęs religija, kolektyviškas, prie žemės prisirišęs ne dvasiniais (kaip Krėvės ar Vaižganto veikėjai), o biologiniais, ekonominiais ryšiais, nes — žemė maitintoja. Tai idealas žmogaus, kurį reikia sukurti. Socialistinis realizmas betgi, prieš kurdamas, reikalauja nugriauti senąją santvarką. Užtat Cvirka ir rodo to senojo gyvenimo karikatūras.

Jeigu literatūroje charakteris vertinamas pagal tai, kiek jis natūralus, gilus ir gyvas, tai *Žemėje maitintojoje* tais atžvilgiais vertingesnis išėjo ne kolektyvinės dvasios herojus, o jo žmona, gyvenanti moteriška ir motiniška širdimi. Nors Cvirka *Frank Kruk* romanu demaskavo Amerikos lietuvių gyvenimą ir parodė jį juokingą, išsigimusį, tai betgi literatūriškai vertingesnis jo romanas *Meisteris ir sūnus,* kur jis vaizduoja liaudies menininkus. Vaizduoja be jokių socialistinio realizmo reikalavimų. Lygiai vertingesni ir jo pasakojimai jaunimui *Cukriniai avinėliai.*

5. Kai kurios paralelės. — Buvo nužymėtos generacijų literatūrinės viršūnės. Tarp jų tektų įdėti dar šimtinę vardų. Jie papildytų literatūrinį laikotarpio vaizdą. Bet naujų literatūrinių ieškojimų ir laimėjimų vargiai parodytų. Jie derintųsi arčiau prie vieno ar prie kito jau nurodytų vardų.

Grįžtant prie antros ir trečios generacijos darbų, nesunku pastebėti, kad trečioji generacija kūrėjų vardais žymiai gausesnė nei antroji. Tačiau to negalima būtų pasakyti apie jų kūrybos lygį. Būtų priimtina išvada, kad trečioji generacija daugiausia pažangos padarė poezijoje. Joje antrosios generacijos laimėjimus pakylėjo, praturtino. Pasakojimuose trečioji generacija nepralenkė nei Krėvės, nei Putino. Krėvės nepralenkė liaudies žmonių portretais. Putino nepralenkė miestiškosios Lietuvos vaizdais (*Altorių šešėly*). Putinas atskleidė ne tik hedonistinę, materialistinę dvasią lietuvių intelektualiniame pasauly. Jis parodė konkrečiai, kaip ir iš kur ta dvasia yra atsekusi į Lietuvą, kaip dalis jos atkeliavo su tais, kurie grįžo iš Rusijos; su tais, kurie mokslus ėjo vakaruose; net ir su tais, kurie tebegyveno lenkų kultūros įtakoje.

Jei pirmos generacijos buvo trys viršūnės: Maironis — poezijoje, Vaižgantas — pasakojimuose, Jakštas-Dambrauskas — moksle ir publicistikoje; jei antrosios generacijos viršūnės buvo Putinas ir Krėvė, o moksle-filosofijoje Šalkauskis, tai į kuriuos du ar tris žmones suvesti trečiosios generacijos atstovavimą, dar būtų sunkiau.

Tai viena paralelė — generacijų nepriklausomoje Lietuvoje. Tačiau tarp šių generacijų nebuvo jausti didelės rivalizacijos ir tarpusavio kovos. Daug didesnė įtampa buvo tarp ideologijų. Nebūtinai visi rašytojai priklausė tam ar kitam ideologiniam sąjūdžiui. Tačiau jie savaime sviro vienas daugiau, kitas mažiau į vieną ar antrą pusę. Viena, jie gyveno tomis srovių nuotaikomis, kurios negalėjo nedaryti jiems įtakos. Antra, ta visuomenė buvo užnugaris jų kūrybai. Trečia, pati kūryba neįmanoma be ideologijos. Tad tiesiogiai ar netiesiogiai to meto ideologiniai sąjūdžiai veikė rašytojus.

O įtampa tarp dviejų ideologinių krypčių virto atvira kova — tarp tų, kurie rėmėsi krikščioniška ideologija ir

kreipė veidą į Vakarus, iš kitos pusės — tų, kurie rėmėsi ateizmu ir sukosi į Rytus. Kai dalis akademikų 1936 išleido žurnalą *Literatūrą*, kuriame tęsė *Trečio fronto* tradicijas ir dar pridėjo agresyvias laisvamybės idėjas, kilo aštri polemika. Tai buvo kova dėl vadinamo kultūrbolševizmo. Iš abiejų pusių reiškėsi toje kovoje rašytojai.

Kita įtampa buvo dėl moralės. Iš vienos pusės karjerizmas, hedonizmas, iš antros — idealizmas, principingumas. Karjerizmas, noras maloniai šia diena pagyventi buvo įsimetęs į ne vieną kurią visuomeninę klasę ar grupę. Su karjerizmu bei hedonizmu ėjo abejingumas tautinei kultūrai, literatūrai, tautiniams idealams. Tai jau moralės „nuosmūkis". Prieš jį kilo atvira kova tų, kurie reikalavo didesnio moralinio susidrausminimo ir didesnės pažangos tiek materialiniame, tiek ir kultūriniame gyvenime. Tai buvo „šaltasis karas" visuomenės opinijai laimėti. Toje opinijoje rytų orientacijos šalininkai jautėsi galį pralaimėti, jie ėmė ieškoti, šių dienų terminu tariant, „koegzistencijos" (*Literatūros* žurnalo redaktoriaus V. Krėvės „paliaubų' kreipimasis į *Naujosios romuvos* redaktorių J. Keliuotį). Darbininkija ypačiai pasirodė priešinga komunizmui, kuris buvo socialinė tos rytų dvasios dovana. Tuo tarpu kovoje už moralės, už tautinio gyvenimo idealus, už literatūros kilimą daugiausia entuziazmo rodė mokyklinis jaunimas.

Buvo pagrindo laukti, kad įtampa dėl idėjos baigsis tautinės krikščioniškos vakarietinės ideologijos laimėjimu, o įtampoje dėl moralės atgis ir sustiprės dvasinis dinamizmas, kuris veda į pažangą, taigi sudaro ir literatūrai naujas palankias perspektyvas.

Tačiau šios perspektyvos buvo prievarta ir staiga suardytos iš šalies. Anot Baranausko, ta pati galybė, kur mišką išgraužė, širdį, dūšią užgriuvo ir giesmę nulaužė...

Nepriklausomos Lietuvos kūryba nutrūko.

LITERATŪRA SPAUDOS DRAUDIMO LAIKAIS

Spaudos draudimo metu (1864—1904; žr. LE XXVIII 334—337; be to, LE XV 331—332) lietuvių tauta išgyveno procesą kaip vanduo uždarame, bet kaitinamame katile. Nuo kaitinimo auganti jėga buvo per silpna, kad susprogdintų katilo šonus, bet pakankama, kad veržtųsi pro įmanomus plyšius. Tenka pirmiausia sužymėti to proceso visuomenines idėjas ir apraiškas, kurios kaitino visuomenę, kildino to meto literatūrinius faktus, rado juose atgarsio ir turėjo grįžtamos veikmės pačiai visuomenei.

1. Idėjos ir sąjūdžiai

a. Reakcijos metas (1864—1883). Spaudos draudimu, kunigų deportavimu, bažnyčių ir kryžių statymo bei remontavimo suvaržymu; iš kitos pusės — baudžiavos naikinimo technika, Lietuvos valstiečiams palankesne nei Rusijos, Marijampolės gimnazijos įsteigimu su stipendijomis Maskvos bei Petrapilio universitetuose studijuoti; dar iš kitos — rusų kolonistų gabenimu į Lietuvą, rusų raidyno (graždankos) įvedimu lietuvių spaudai, cerkvių pagausinta statyba ir kitomis

administracinėmis priemonėmis Rusijos valdžia siekė — atitraukti lietuvius valstiečius nuo lenkų bei katalikybės ir priartinti prie rusų bei stačiatikybės.

Lietuviai, nesipriešindami dauguma tolimui nuo lenkų, griežtai pasipriešino rusinimui bei stačiatikinimui, tame pasipriešinimo procese vis aiškiau ir konkrečiau susirasdami trečią kelią — lietuvišką, nepriklausomą lenkų ir nepriklausomą rusų.

Pasipriešinimui pradžią davė vysk. M. Valančius, spausdindamas knygeles Prūsuose ir organizuodamas pirmuosius knygnešius, o savo šešiose brošiūrose (1867—69) duodamas antirusišką, antistačiatikišką pasipriešinimo programą. „Lietuviai, žinokite, kol bus maskoliai mūsų krašte, tol nesiliaus katalikus persekioję". Siūlė konstruktyviai: neleiskite vaikų į valdžios mokyklas, steikite slaptas mokyklas, neskaitykite graždankos, skaitykite Prūsuose leidžiamuosius raštus, nedraugaukite su stačiatikiais, persekiojami kentėkite, bet nesiduokite stačiatikinami ir rusinami, saugokitės išdavikų, susispieskite apie savo kunigus, o jeigu pasitaikytų parsidavėlis kunigas, „bėkite šalin... nebeikite pas jį išpažinties ir saugokitės kaip vilko, avikailiu apsimovusio". Kunigams: „pasenęs ir greitai turėdamas išduoti Dievui apyskaitą iš savo ganytojavimo... pakeliu balsą į jus, kunigai, mano draugai, kovotojai, žadindamas jūsų uolumą, kviesdamas jus stovėti sargyboje. Nepriimkit jokių raštų, nesutinkančių su katalikų bažnyčios mokslu, ir neskelbkite jų iš sakyklos... Jokia baimė, jokie grasinimai, kankinimai, ištrėmimas, pagaliau net pati mirtis tenenugąsdina jūsų". Net savo testamentinėj gromatoj: „Kentėkite visa, ką daleis Viešpats: nerūgokite ir žinokite, jogei sulauksite gadynės, kurioje praslinks persekiojimai, ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčioje žemaitiškai ir lietuviškai šventas giesmes".

Pasipriešinimo idėja didžiausios atramos rado liaudyje,

valstiečiuose, kurie atmetė graždanką, organizavo „ratelio" mokyklas ir buvo atviri knygai lotyniškomis raidėmis, pradžioje labiausiai maldaknygei. Nuo 1864 iki 1883 valdinėmis rusų raidėmis buvo išleistos 37 knygos, draudžiamųjų lotyniškomis raidėmis 484. Draudžiamų raštų gamintojai daugumas buvo kunigai; jų priekyje vysk. M. Valančius — kaip ir prieš sukilimą.

Daugumui einant pasipriešinimo ir nelegalios spaudos keliu, atskiri veikėjai mėgino legaliu būdu spausdinti knygas. Laurynas Ivinskis — metskaitlius-kalendorius 1878 metams, Jonas Juška, padedamas prof. J. Baudoin de Courtenay, išleido brolio kun. A. Juškos liaudies dainų rinkinius (1878, 1880—82), Petrapilio Mokslų akademija — *Donelaičio Metus* 1865. Petras Vileišis galėjo 1877 išspausdinti savo parašytas liaudžiai skirtas knygeles (*Jonas ir Aniuta, Jurgis Stefensonas, Pas mus ir kitur*).

Tie viešai išleisti raštai demonstravo lietuvių kūrybinį pajėgumą, kėlė tautinę savijautą šviesuomenėje, skatino kitus liaudies kūrybą rinkti ar patiems kurti. Tai buvo padrąsinimas reakcijos metuose. Bet tai buvo tik atskirų negausių dinaminės prigimties asmenų darbai. Su nauju dešimtmečiu jų partizaninė veikla išvirs jau sąjūdžiu.

b. Patriotinis sąjūdis (1883—89). Per politinės reakcijos dešimtmetį išaugo nauja lietuvių šviesuomenės karta. Išaugo iš valstiečių luomo, kuriam valdžios socialinės ir švietimo reformos buvo sudarę minėtas palankias sąlygas išleisti vaikus į mokslą. Tos sąlygos pastūmėjo lietuvių studentus į Maskvos ir Petrapilio universitetus daugiau, į Varšuvos mažiau. Tačiau sąlygos nedavė to, ko valdžia siekė — neįkvėpė ištikimybės caro valdžiai ir Rusijos monarchijai. Akademinė atmosfera Maskvoje ir Petrapilyje buvo prisisunkusi iš Vakarų atėjusių idėjų, nepalankių caro režimui. Europinės tautinio savitumo idėjos rado atgarsio ir tarp lietuvių

studentų. Dar prieš 1880 Maskvoje ir Petrapilyje, kiek vėliau Varšuvoje, jie pradėjo organizuotis. Tuo pačiu metu brendo lietuviškas patriotizmas ir organizavosi slaptos kuopelės kunigų seminarijose — Seinuose, Kaune, vėliau Petrapilio dvasinėje akademijoje.

Šiame laikotarpyje nauja buvo ne tik tai, kad patriotinė idėja susilaukė sąjūdžio, bet ir tai, kad sąjūdžiui duoti toną ėmėsi daugiau pasauliečiai. Būdinga ir tai, kad sąjūdžiui naujų idėjų davė lietuviai emigracijoje (Basanavičius Bulgarijoje; Šliūpas, Kėkštas, Žilius, Burba Amerikoje). Sąjūdžio tribūna buvo *Aušros* laikraštis (1883—86), kurioje sąjūdžio kryptį labiausiai formulavo Jonas Basanavičius. Jo tikslas — gaivinti lietuvių tautinę sąmonę. Priemonės — lietuvių herojinės praeities, iš jos paveldėtos kalbos, papročių, kūrybos pažinimas, branginimas ir išsaugojimas nuo sunykimo. Taktika — galimai mažiau liesti kitas tautas, jei tik jos neigiamai neliečia lietuvių, vengti aštresnio pasisakymo prieš Rusijos valdžią, vengti pasisakymų prieš religiją.

Tokioje platformoje galėjo geriausiai būti realizuota lietuvių vienybė. Tačiau neilgam. Joje sekėsi išsilaikyti, kol redaktorius buvo Basanavičius. Tačiau jis redagavo tik 4 numerius. Nuo 1883 nr. 5 ištisus metus redagavo Jonas Šliūpas, sustiprindamas ūkinių klausimų svarstymą su „menku socializmo kvapu“ (anot Basanavičiaus), įnešdamas poleminio tono. Slystelėjimas nuo pirmykštės platformos jau antrais metais suskaldė lietuvių negausią šviesuomenę. Daugumas kunigų pradėjo laikytis rezervuotai, o dinamiškasis Silvestras Gimžauskas atskira knygele *Priešaušriu* ėmėsi polemizuoti su *Aušra*. Dalis pasauliečių iš Maskvos pareiškė taip pat nepasitenkinimo *Aušros* kryptimi. Nuo 1884 nr. 6 perėmė redaguoti Martynas Jankus, Jurgis Mikšas, Mačys Kėkštas, Juozas Andziulaitis, bet *Aušra* nestengė atgauti bendro pasitikėjimo. J. Mikšo spaustuvės bankrotas 1886

tebuvo išviršinė priežastis *Aušrai* sustoti. Antano Kriščiukaičio ir kun. Antano Vytarto pastangos atstatyti patriotinio sąjūdžio vienybę *Šviesoje* (1887—90) nebuvo sėkmingos, nes stiprėjo jėgos, kurios patriotinį sąjūdį kristalizavo jau srovėmis.

Šis trumpas *Aušros-Šviesos* laikotarpis turėjo betgi didelės organizuojamosios reikšmės: sutelkė per 70 autorių; juos surišo su skaitytojais; nors skaitytojai dar nebuvo gausūs, bet jie jau buvo užuomazga prasidedančiai visuomenei, kurioje ryškėjo ir stiprėjo vienas jungiantis bruožas — patriotinė sąmonė. Tai buvo jau atrama, stengiantis paveikti visą tautą.

c. Visuomeninė kristalizacija (1889—1904). *Aušros* sąjūdyje negalėjo sutilpti lietuviai patriotai ne dėl skirtingo nusistatymo tautiniais klausimais — rusifikacijos, polonizacijos, germanizacijos. Pirmiausia ir labiausiai jie išsiskyrė ties pasaulėžiūriniu klausimu: su religija, be religijos ar prieš religiją?

Naujoji šviesuomenės karta kristalizavosi universitetų idėjinėje atmosferoje, kurioje buvo populiarūs nusistatymai: už laisvę, prieš asmens ir visuomenės pavergimą; už demokratiją, prieš monarchiją, taigi ir prieš carą — politinėje srityje; už socializmą, prieš kapitalizmą; už darbo žmonių klasę, prieš dvarininkus bei kapitalistus — socialinėje srityje; už liberalizmą, prieš dogmas; už individualizmą, prieš bažnyčios autoritetą; mažuma dar už materializmą bei ateizmą, prieš idealizmą bei religiją — filosofinėje, religinėje srityje. Persvėrė dar rusams būdingi revoliuciniai, esamosios santvarkos neigimo nusiteikimai. Varšuvoje, priešingai, stipriau reiškėsi pozityvių ir konstruktyvių kelių ieškojimas. Pagal pozityvizmo doktriną lenkiškieji pozityvistai stipriau pabrėžė reikalą kelti kultūrinę, ūkinę, moralinę tautos padėtį esamose politinėse sąlygose, nelaukiant, iki jos bus pakeistos.

Lietuviai, kurie buvo Maskvoje ar Petrapilyje, dauguma prisiėmė religinį liberalizmą, bažnytinių dogmų ir autoriteto atmetimą. Praktiškai tai virto atsisakymu nuo tradicinės religinės praktikos, pasisakymais prieš kunigų autoritetą. Tik maža dalis lietuvių prisiėmė filosofinį materializmą ir virto ateizmo skelbėjais.

Nauja šviesuomenė jautėsi vadai be armijos, be visuomenės; natūralu, kad jie pirmieji ir ieškojo būdų laimėti tą lietuvišką armiją, kuri lig šiol buvo išimtinai kunigų įtakoje. Priemonės vėl buvo spauda: *Varpas* 1889 skirtas intelektualams, *Ūkininkas* 1890 — valstiečiams. Jiems atsakymas buvo *Apžvalga* 1889, nuo 1896 *Tėvynės sargas — daugiau valstiečiams, 1900 Žinyčia, Dirva-Žinynas* ir kt. — intelektualams. Tai buvo dvejopų srovių išraiška. Abiejų veikėjai buvo ir patriotai ir demokratai, bet skyrėsi nusistatymu dėl religijos, kiekvieno nusistatymu masę turėti savo įtakoje. Išsiskyrimas dėl religijos ilgiems laikams bus esminis taškas, ties kuriuo šviesuomenė dalijosi srovėmis pačioje Lietuvoje ir emigracijoje Amerikoje.

Antra kryptim kristalizavosi besikurianti lietuvių visuomenė ties klausimu: kuri veikimo sritis aktualiausia — moralinė, kultūrinė, ūkinė ar politinė; ar siekti pažangos evoliuciniu būdu esamoje politinėje santvarkoje, ar siekti tos pažangos santvarkos griovimu, revoliucija? Politinę sritį ir revoliucinį veikimo kelią pasirinko socialdemokratai, dėl to anksčiausiai ir susiformavo į Lietuvos socialdemokratų partiją 1896. Jie stengėsi paimti savo įtakon tik pradėjusios Vilniuje ir Kaune organizuotis pramonės darbininkus ir žemės ūkio proletariatą, ugdydami juose revoliucinę sąmonę. Buvo natūralu, kad Varšuvoje brandinę savo pozityvistinę programą varpininkai paskiau nukreiptų dėmesį į politinę sritį ir susiformuotų į Lietuvos demokratų partiją tik 1903. Pavėlavimo priežastis atrodo ta, kad jie pagal savo

programą daugiau dėmesio kreipė į ūkinius, kultūrinius reikalus, kurdami šios rūšies pažangą, mažiau į politinius. Tokios pat rūšies veiklą plačiausiai vykdė ir kunigų organizuotoji spauda, keldama liaudies moralę, blaivinimą, švietimą, kurstydama pasipriešinimą režimo pasikėsinimams į religiją, mažiausia dėmesio skirdama aktyviai politinei veiklai. Tai buvo ta pati kryptis, kurią šioje kartoje anksčiausiai buvo pradėjęs Petras Vileišis savo knygelėmis ir kuri buvo atremta į ankstesnes Valančiaus tradicijas.

Tas dvi kryptis, politinį revoliucingumą ir kultūrinį evoliucingumą, Lietuvoje rado 1905 revoliucija. Tai buvo metas patogesnis pasireikšti pirmajam elementui. Tada ir kunigai organizavo formaliai krikščionių demokratų srovę, nes reikėjo pasireikšti Vilniaus seime, o savo programos metmenis paskelbė tik 1907. Po revoliucinio sumišimo, įsigalėjus reakcijai, politiniai veikėjai buvo suimti ar pabėgo, ir didysis darbas su mase perėjo vėl tiems, kurie organizavo skaityklas, steigė vartotojų bendroves, arbatines, mokytojų kursus, mokyklas. Taip bendradarbiavo revoliucinis politinis su revoliuciniu kultūriniu elementu.

2. Raštai ir raštininkai

Reakcijos metai sustabdė lietuvių literatūrą, stipriau pradėjusią reikštis prieš sukilimą. Po sukilimo vieni rašytojai buvo priversti nutilti (A. Baranauskas, K. Aleknavičius, J. Želvavičius); A. Akelaitis emigravo. Kiti buvo ištremti, tačiau dalis jų ištrėmime rašė ir laiškais siuntė į Lietuvą (kunigai A. Jasevičius, J. Dovydaitis, P. Rimavičius, matininkas J. Anusavičius). Reikšdami gimtojo krašto pasiilgimą, teigiamai vaizduodami sukilėlių heroiką, vaizduodami Lietuvos idilę iš prisiminimų, jie davė pradžią tremtinių literatūrai, pratęsdami Kipro Nezabitauskio-Zabičio emigrantinę po 1831

sukilimo literatūrą. Lietuvoje išliko Antanas Vienažindys, kurio dainos ir toliau plito liaudyje ir tik 1894 išėjo atskiru rinkiniu. Jo dainose šiuo metu stiprėjo eleginis tonas ir politinis motyvas ryšium su rusų persekiojimais po nepavykusio sukilimo. M. Valančius plėtė didaktinio pasakojimo tradicijas (*Paaugusių žmonių knygelė*, 1865, *Palangos Juzė*, 1869, *Antano tretininko pasakojimas*, 1872), skatindamas laikytis savo papročių, kratytis kitataučių išnaudojimų, ugdyti asmeninį tvirtumą, savarankiškumą, moralę. Valančiaus didaktinei sugestijai išlaikyti liaudies kūrybos pavyzdžius uoliausiai talkino kun. Antanas Juška, kurio dainų rinkiniai buvo išspausdinti Kazanėje.

Po M. Valančiaus mirties 1875 tarp naujų šio meto rašytojų energingiausiai pasireiškė kun. Silvestras Gimžauskas (1844—97). Poezijos rinkinėliuose (*Ant naujų metų Lietuvai dovanėlė, 1879* ir *Lietuvos bičiulis*, 1881) prašneko su dideliu pagarbinimu Lietuvos gamtai, gimtajai kalbai, kunigaikščių laikų heroikai, pilių griuvėsių liudijimai. Tai pradžia tos ideologijos, kurią *Aušros* pasirodymas pavertė patriotiniu sąjūdžiu, dažnai vadinamu patriotiniu romantizmu.

Patriotinis sąjūdis davė naujų rašytojų, kurių daugumas mėgino pasireikšti poezija. *Aušros* poezijai būdingiausi yra Andrius Vištelis-Višteliauskas (1837—1916), Jurgis Sauerveinas (1831—1904), Juozapas Miliauskas-Miglovara (1845—1937). Čia rodėsi taip pat Juozas Andziulaitis-Kalnėnas (1864—1916), Petras Arminas-Trupinėlis (1853—1885), Augustinas Baranauskas-Špokas (1861—1923), Stanislovas Dagilis (1843—1915), Mečislovas Davainis-Silvestravičius (1849—1919), Aleksandras Fromas-Gužutis (1822—1900), Jonas Mačys-Kėkštas (1867—1902), Liudmila Malinauskaitė-Eglė (1864—1928), Simanas Norkus (1841—1913), Ksaveras Sakalauskas-Vanagėlis (1863—1938), Motiejus Slančiauskas (1850—1924), Tomas Žičkus (1844—1929). Čia pirmusyk

pasirodė Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas (1860—1938), Antanas Kriščiukaitis-Aišbė (1864—1933), Vincas Kudirka (1858—1899), Jonas Mačiulis-Maironis (1862—1932), kurie savo talentus išplėtojo vėliau.

Naujame ideologinės kristalizacijos laikotarpyje literatūra praturtėjo naujais rašytojais. *Varpe* ir *Ūkininke,* kurie buvo sutelkę apie 150 bendradarbių, pirmusyk parodė savo raštus Jonas Biliūnas (1879—1907), Liudvika Didžiulienė-Žmona (1856—1925), Jonas Gaidamavičius (1860—1912), Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis (1852—1916), Gabrielė Petkevičaitė-Bitė (1861—1943), Vincas Pietaris (1850—1902), Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana (1877—1930),(1) Sofija Pšibiliauskienė-Lazdynų Pelėda (1867—1926), Pranas Vaičaitis (1876—1901), Julija Žymantienė-Žemaitė (1845—1921). *Apžvalgoje* ir *Tėvynės sarge* bei paskiau *Žinyčioje* ar *Dirvoje-Žinyne* kartojosi dalis tų pačių rašytojų, bet pasireiškė ir naujų — Aleksandras Burba (1854—1898), Kazimieras Pakalniškis-Dėdė Atanazas (1866—1933), Juozas Šnapštys-Margalis (1877—1921), Juozas Tumas-Vaižgantas (1869—1933), Jonas Žilius-Jonila (1870—1932).

Su naujais talentais augo nauji literatūriniai faktai, riedėdami iš didaktinės krypties į romantinę, iš romantinės į realistinę; reikšdamiesi stipriausiai poezijoje, silpniau beletristikoje, silpniausiai dramoje. Šitas laikotarpis taip pat davė pradžią literatūrinei kritikai, publicistikai, vertimams. Atskiruose žanruose rado atgarsio skirtingais būdais laikotarpio interesai ir idealai.

3. Poezija

a. Temų raida. Laikraščių publicistika nėra taip ryškiai ir sugestyviai išsakiusi tautinio atgimimo idealų bei nuotaikų kaip poezija. Ta ideologija pavadinama tautiniu romantizmu, kuriame skirtingos spalvos jausmu yra pergyvenama praeitis

ir dabartis. Praeitis, labiausiai politinės galybės laikai, Kęstučio-Vytauto epocha, pergyvenama su apoteoze. Su meile priimama ir tai, kas iš anų laikų išliko mūsų laikams — milžinų kapai, pilių griuvėsiai, kalba, papročiai, pati Lietuvos gamta. Dabartis pergyvenama kaip apgailėtinas praeities kontrastas. Tačiau ir dabartyje su simpatija ir meile pergyvenamas tas luomas, kuris šiame laikotarpyje virto pagrindiniu tautos likimą lemiančiu veiksniu — liaudis, valstiečiai. Juose randamos įkūnytos sveiko natūralaus žmogaus dorybės, kurios žymėjo ir senosios praeities lietuvius. Liaudis, valstietis, Lietuvos žmogus apskritai yra apgailimas ne dėl savo išvidinio sunykimo, bet dėl jam primestos svetimos priespaudos ir svetimos įtakos. Šio laiko nuotaikoms būdinga ir tai, kad praeities bei dabarties sukontrastavimas reiškia ne rezignaciją, kuri silpnina valią ir sulaiko nuo veikimo, bet priešingai — dabartinio skurdumo vaizdai turi konstruktyvinės veikmės ateičiai: žadina valingus pasiryžimus „prikelti Lietuvą mūsų".

Tautinei sąmonei gaivinti poezijoje vartojama įvairiais variantais ta pati programa: išlaikyti kalbą, papročius, meilę praeičiai, meilę Lietuvos žmogui, Lietuvos žemei, išlaikyti tarp lietuvių vienybę, žengti mokslo, kultūros, ūkinės gerovės kėlimo keliu. Tai pozityvi kuriamoji programa, kuriai atstovavo *Aušros* sąjūdis ir kuri atskirais motyvais įvairavo poezijoje.

Naujas žingsnis tematikoje — dabarties realistinis vertinimas, kada įžvelgiama, jog lietuvio suskurdimo priežastis ne išorinė, ne svetimi žmonės, bet išvidinė — pačių lietuvių moralinis sugedimas, klaidingos pažiūros, tarpusavio nesugyvenimas ir t.t. (Maironis, P. Vaičaitis, V. Kudirka, Kėkštas).

Gretimai su patriotine poezija ėjo religinė, pratęsdama A. Baranausko, A. Strazdo, A. Vienažindžio tradicijas

(Maironis, Jakštas, Margalis). O individualiniai motyvai ėmė stiprėti kiek paskiau. Asmens likimas, asmens santykis su gamta, su gyvenimu stiprėjo (Maironis, Vaičaitis, Kėkštas) į laikotarpio pabaigą, kad visu gaivalingumu išsilietų ir persvertų visuomeninę poeziją, jau spaudą atgavus.

b. Formos. Laikotarpio poezijai būdingas jausminis pergyvenimas — supatetintas, eleginis ar apoteozinis. Jį labiausiai įpilietino Maironis ir paliko dominuoti lietuvių poezijoje ilgiems laikams kaip būdingą lietuvių daugumos santykiavimą su gyvenimu. Silpnesnis buvo intelektualinis santykiavimas, davęs protinę poeziją (V. Kudirka, A. Jakštas).

Dominuojanti eilėraščio forma buvo elegija (Maironis, Vaičaitis); antroj eilėj satyra (Vaičaitis, Jakštas), literatūrinė parodija (Jakštas, Kėkštas). Šalia lyrinio eilėraščio gausiai augo epinė pasakėčia (Arminas, Kudirka, Dagilis), nes turėjo praeityje gausias tradicijas (Donelaitis, Stanevičius, Tatarė). Negausiai, bet augo istorinės dainos (Vaičaitis), kurios pratęsė Valiūno tradicijas. Augo baladės (Maironis, Margalis), epinės idilės (Jonila). Augo ir didysis eiliuotas pasakojimas — lyrinė poema (Maironis), atsiremiant į Baranausko eiliuotus pasakojimus.

Eiliavimas vyravo klasikinis. Jį papildė tautosakinis laisvas eiliavimas. Eiliavimo technikoje naujas žingsnis buvo — perėjimas iš skiemeninės eilėdaros į toninę, kurią Maironis įpilietino į lietuvių poeziją jau visiems laikams.

c. Palikimas. *Aušros* sąjūdžio poetų daugumas teturi praeinamos reikšmės kaip savo epochos liudininkai. Kai kurie, nors ir nedidelio talento, bet savo vienu kitu eilėraščiu paliko gyvi ir kituose tautos gyvenimo laikotarpiuose: Vištelis („Op, op, kas ten, Nemunėli"), Sauerveinas („Lietuviais esame mes gimę"), Sakalauskas („Kur banguoja Nemunėlis"). Gausesnis palikimas Kudirkos, Vaičaičio, Jakš-

to, Jonilos. Gausiausias ir aukščiausiai už visus savo laiko poetus iškilęs ir laikotarpiui dominavęs yra Maironis. Jo poezijos visuomeninė reikšmė, estetinė vertė ir įtaka ateičiai buvo pati didžiausia. Maironis sukūrė savo literatūrinę mokyklą, kurios pagrindinės žymės yra šios: idealistinis gyvenimo supratimas; supatetintas jausminis jo pergyvenimas; pergyvenimo išraiškos aiškumas, logika; pasisakymas tradicine klasikine technika, pasisakymas tiesioginiais vaizdais bei terminais, imtais iš aplinkinės gamtos bei liaudies žmonių kalbos.

4. Pasakojimai

a. Laiko problemos. Pasakojimai pradėjo rodytis paskiau už poeziją laikraščiuose. Su *Varpu* bei *Ūkininku*, *Apžvalga* bei *Tėvynės sargu* iškilo eilė pasakotojų: Antanas Kriščiukaitis, Vincas Pietaris, Vincas Kudirka, Kazimieras Pakalniškis. Pradėjo, bet tik paskiau pilnai pasireiškė moterys pasakotojos: Gabrielė Petkevičaitė, Julija Žymantienė, Marija Pečkauskaitė, Sofija Pšibiliauskienė, taip pat Juozas Tumas, Jonas Biliūnas.

Patriotinio sąjūdžio rūpimus klausimus labiausiai išreiškė Pietario *Algimantas:* ankstyvasis istorijos fonas, lietuvių santykiai su rusais. Čia autorius turėjo progą kurti dvejopos spalvos personažus — idealizuotus lietuvius, jų šeimos santykius, valdinių santykius su valdovais, senosios religijos atstovus, iš kitos pusės rodyti neigiamus rusus ir stačiatikius bei išgamas lietuvius. Kaip Maironio poezija, taip Pietario pasakojimas buvo patriotinė proklamacija gerąja prasme — reiškianti šviesų tikėjimą Lietuvos atgimimu. Lietuvos praeities idealistinius paveikslus rodė ir Šatrijos Ragana (*Istorijos pasakos*).

Akcija prieš rusų administraciją dabartyje buvo V. Kudirkos ir K. Pakalniškio satyros, taip pat Vaižganto alego-

rijos (*Dėdė lapę nušovė*). Kova prieš režimo atstovus pasakojimuose buvo aštresnė ir stipresnė nei poezijoje. Tačiau pasakojimams svetimos revoliucinės nuotaikos. Priešingai, Lazdynų Pelėda į 1905 revoliuciją pažiūrėjo neigiamai, tematydama joje tik beprasmišką žmonių laimės naikinimą. Net ir Biliūno *Liūdnoje pasakoje* 1863 sukilimas rodomas su giliu pasiilgimu laisvės ir žemės idealas, kurio revoliucija betgi siekė ir nepasiekė, palikdama geriausiems žmonėms tik sunaikinimą.

Laikotarpio pasakojimai daugiausia dėmesio telkė į kaimo gyvenimą. Į jį žvelgė iš įvairių pusių. Dažniausia temų grupė — tautinės sąmonės kilimas: vaikų leidimas į mokslus, viltis juos būsiant kunigus, konfliktas tarp tėvų ir vaikų, kai vaikai tėvų idealą „išdavė" (Petkevičaitė, Žemaitė, Pakalniškis, Pietaris), naujosios šviesuomenės nusigrįžimas nuo religijos ir nuo Lietuvos, mergaičių švietimo klausimas. Plačiausiai tai paliesta Pietario (*Keidošių Onutė*). Tai atvirkščia paralelė Maironio *Tarp skausmų į garbę*. Antras to paties proceso vaizdas, tik jau šviesus — Šatrijos Raganos (*Viktutė*), kur tautinis susipratimas apima abiejų luomų jaunąją kartą. Tai išraiška *Aušros-Šviesos* idealo neatstumti nuo patriotinio sąjūdžio nė bajorų luomo. Liaudyje kylančią jaunąją Lietuvą rodė Žemaitė (*Rudens vakaras*), o ypačiai Šatrijos Ragana (*Vincas Stonis*). Veržimasis į mokslą, per mokslą santykių gerėjimas šeimoje, ūkinės pažangos kilimas, prisirišimas prie gimtosios žemės ir savų žmonių — vis tai programa, kurios siekė ir pozityvistai ir katalikai ir kuri rado gyviausią atgarsį literatūroje.

Nauja tema yra kaimo etnografinis gyvenimas ir jame susidarę socialiniai ūkininkų, baudžiauninkų, valsčiaus administratorių, žydų tipai. Juos pradėjo A. Kriščiukaitis, V. Pietaris, K. Sakalauskas ir tęsė visos moterys rašytojos. Žemaitės pasakojimuose etnografijos ir tipų daugiausia: visų

metų darbai, šeimos sudarymas, kultūrinis lygis, santykiai su dvaru, šiek tiek su miestu. Pastaruoju klausimu jau parodomas ir klasikinis konfliktas — tarp kaimo ir dvaro, o konfliktas tarp darbininko ir fabrikanto daugiau liečiamas Lazdynų Pelėdos, ir taip pat pirmuose Biliūno pasakojimuose. Tačiau darbininkas ir fabrikas rodomas ne Lietuvoje, nes pramonė Lietuvoje nebuvo tokia, kad klasiniai fabrikanto ir darbininko konfliktai patrauktų visuotinį dėmesį.

Paskiausias motyvas — pastangos pažvelgti į kaimo žmones ne etnografiniu bei socialiniu atžvilgiu, bet humanistiniu, išryškinant žmogiškuosius pergyvenimus, kai tas žmogus siekia laimės, nori save išsakyti. Šituo keliu Lazdynų Pelėda atskleidė keliais personažais kaimo žmonių menininkų psichologiją. Dar stipresnis žingsnis J. Biliūno, kuris kad ir kaip aplinkos skriaudžiamame žmoguje surado ką nors kilnaus ir giedro, kas davė jam vidaus pasitenkinimo. Iš čia jau tik vienas žingsnis į naujo laikotarpio pastangas giliau atskleisti žmonių psichologiją.

b. Pasakojimo formos. Pasakojimo žanras buvo pradėtas trumpais vaizdeliais (Kriščiukaitis, Pietaris, Sakalauskas). Daugumas ir tenkinosi trumpaisiais pasakojimais. Didesnio masto apysakos tebuvo Pietario (*Keidošių Onutė*, *Algimantas*), Šatrijos Raganos (*Viktutė*). Pastarųjų rašytojų ilgesnio tūrio pasakojimai priklauso jau vėlesniam laikotarpiui.

Pasakojimo technikoje daugumas reiškėsi vaizduotojo talentu. Dėl to gausiai buvo rodomas gamtos, etnografinis žmonių ir daiktų pasaulis. Didžiausia vaizduotoja pasireiškė Žemaitė. Pasakotojo talentu, kuris sugeba pinti įvykių siūlą, talentingiausiai pasireiškė tas vienas V. Pietaris; jo *Algimantas* ir kitiems laikams paliko labiau dominąs pasakojimo intriga. Šalia Pietario didesniu sugebėjimu pasakoti buvo dar ir Lazdynų Pelėda.

Pasakojimo nuotaika monotoniškiausia Žemaitės — rūstus realistinis skurdumas, pragiedrulys retas svečias. Petkevičaitės pasakojimuose kaitaliojas sentimentalumas su natūralizmu. Lazdynų Pelėdos pasakojimuose — sentimentalumas, natūralizmas, idilė. Pastarojo tono jos pasakojimai nuotaikingiausi. Šatrijos Raganos — idiliškas realizmas, Kriščiukaičio, Pietario humoras, ironija, Kudirkos, Pakalniškio sarkazmas, šaržas, Biliūno melancholinis lyrizmas. Visumoje — nuotaika ar gyvenimo priėmimas labai įvairus.

Žodžio turtingumas didžiausias Žemaitės. Žodžio taupumas vaizdui kurti — Kriščiukaičio, Biliūno. Didžiausias jautrumas žodžiui, kaip sudedamajai stiliaus daliai, — Šatrijos Raganos, Biliūno.

c. Palikimas. Beletristai laimingesni nei poetai. Jų kūriniai yra ne tik meninė savo laikotarpio išraiška, bet kai kurie turi išliekamosios vertės ir estetiniu atžvilgiu. Tarp tokių yra Aišbės kai kurie vaizdeliai, Žemaitės gamtovaizdžiai ir jos sukurti tipai, Lazdynų Pelėdos kaimo žmonių su meniniais palinkimais paveikslai, labiausiai Biliūno pasakojimai. Didesnio masto pasakojimai — labiausiai Pietario *Algimantas*, Šatrijos Raganos paskesni kūriniai.

Pietaris davė taip pat pradžią atsiminimų žanrui (*Iš mano atsiminimų*). Taip pat jis vienas pirmųjų, kurie ėmė stilizuoti ir liaudies pasakas (*Lapės gyvenimas ir mirtis*).

Tačiau pasakojimuose nėra vieno tokio, kuris dominuotų visą laikotarpį taip, kaip Maironis dominavo poeziją.

5. Drama

Dramos žanras plėtojosi paraleliai su pasakojimais. Jos atstovai nebuvo gausūs. Viena, drama dar neturėjo tradicijų. Antra, drama gali augti scenoje, o jos dar nebuvo. Tik 1895 buvo pirmasis lietuviško veikalo spektaklis Palangoje. Tik

nuo tada kilo ir lietuviškų veikalų scenai reikalas.

Dramos raidoje pirmiausia žymėtinas Aleksandras Fromas-Gužutis. Draminis jo talentas nedidelis, bet jo parašytų veikalų skaičius didelis — 10. Dramų turiniu ir nuotaika jis labiausiai atitiko aušrininkų dvasią — dramino tautosakinę, mitinę medžiagą (*Eglė, žalčių karalienė; Jūratė marių karalienė; Rūmai ežero dugne*). Tos rūšies dramos jis yra pirmatakas Krėvei, kuris paskiau tautosakinę medžiagą ne tik jungs į pjesės vaizdus, bet ir įkvėps jai gilios prasmės. Kita Gužučio dramų grupė — istorinės (*Gedimino sapnas, Kauno pilies išgriovimas, Vytauto verguvė Krėvoje, Vaidilutė* arba *Žemaičių krikštas*). Jose idealizuojama Lietuvos praeitis. Dėmesio verta, kad Gužutis vaizdavo ir netolimą praeitį — 1863 sukilimą (*Baisioji gadynė*). Tai įdomus epochos nuotaikų dokumentas, neturėjęs betgi visuomeninės reikšmės. Daugiau jos turėjo dvaro ir kaimo santykių drama *Ponas ir mužikai* (1894), kuri buvo gausiai vaidinama. Mėgino Gužutis ir komediją (*Gudri našlė*), tačiau įeiti su komedija į lietuvišką sceną pirmiausiai ir talentingiausiai pasisekė ne jam, o J. Vilkutaičiui-Keturakiui, kurio *Amerika pirtyje*(2) buvo 1895 Palangoje pradėtas lietuviškas teatras. Nuo tada ji nesitraukė iš scenos savo turiniu artima kaimo socialiniams santykiams (ūkininkas, siuvėjas, žydas, tarnaitė) ir mikliai logiškai plėtojamomis komiškomis situacijomis.

Tuo pačiu metu pasirodė Maironio drama-libretas *Kame išganymas*. Ji buvo svarbi savo idėjomis socialiniam klausimui spręsti, nuotaikinga savo monologų poezija, bet ji nebuvo skirta to laiko scenai.

Scenos reikalavimą tenkindami, rašė dar Vaižgantas (*Nepadėjus nėr ko kasti*), Žemaitė drauge su Petkevičaite, Pietaris, tačiau dramos žanro žymesnė pažanga priklauso vėlesniam laikotarpiui.

6. Publicistika

Pirmieji laikraščiai įgalino pasireikšti publicistinius talentus. Tarp tų, kurie taikėsi į liaudies psichologiją, pirmasis buvo M. Valančius dar prieš *Aušrą* savo publicistinėse brošiūrose, mokėjęs pajusti, kas yra tikrieji liaudies idealai, mokėjęs juos pristatyti tiesiu, paprastu žodžiu, susimplifikuota dialektika, žadinančia aktyvumą, pagaunančia valią. Valančiaus tradicijas tęsė K. Pakalniškis. Jau Amerikoje masei taikė savo žodžius Jonas Šliūpas ir Aleksandras Burba kovoje pasaulėžiūros klausimu.

Skirtingo tipo buvo publicistai ir tie, kurie derinosi į išprususį skaitytoją, labiau inteligentinį. J. Basanavičiaus mokslinis, sukto sakinio stilius, kartais su patosu, su prasiveržiančia jausminga apoteoze tegalėjo skaitytoją nuteikti, paskatinti į susimąstymą, mažiau į veikimą. Jam priešingas buvo A. Dambrausko publicistinis tipas, kurio žodis buvo skirtas taip pat labiau išprusintam skaitytojui, taip pat intelektualinis, tačiau skaitytoją jis labiau galėjo pagauti savo aštria logika, griežtais sprendimais. V. Kudirka tuo metu gausiausiai pasireiškė publicistikoje. Prieinamas intelektualui ir liaudžiai, rafinuotos formos — apeliuoja čia į skaitytojo intelektą, čia į jausmus ir vaizduotę. Apeliuoja įtikinimais, ironija, sarkazmu, lyrizmu. Vaižgantas jam artimesnis, nors mažiau šakotas. Artimesnis, apeliuodamas mažiau į intelektą, daugiau į vaizduotę ir jausmą, savitas originalumu, optimizmu ir entuziazmu, nuteikdamas kartais ir mistika.

Tai publicistikos svarbieji talentai, išaugę draudžiamoje spaudoje.

7. Kritika ir vertimai

Kritikos ir literatūros istorijos pasireiškė užuomazgos. Kritika jau mėgino vadovauti literatūrinio gyvenimo eigai.

Pirmuoju atsiliepimu apie literatūrą galima laikyti A. Vištelio susižavėjimą *Aušroje* Kraševskio *Vitolio rauda*. Susižavėjimas buvo ženklas patriotinio entuziazmo tuo, kas yra lietuviška. Savo patriotizmą reikšdami, aušrininkai ir puolėsi rašyti eiles.

Jau 1885 *Aušroje* J. Mačys-Kėkštas pasmerkė nevykusį eiliavimą ir jį išparodijavo. S. Dagilis atskubėjo *Aušroje* (1886) su patarimais: „Keli žodžiai apie poeziją abelnai, o ypačiai apie sudėjimą eilių". Rimčiausiai eiliavimo technikos mokė V. Kudirka *Varpe* (1898) — „Tiesos eilėms rašyti". Tai jau literatūros teorijos, poetikos, pradžia.

Stiprėjančius balsus prieš poeziją ir pasisakymus už pasakojimus griežčiausiai išreiškė S. Matulaitis tardamas: „Iš visų per 5 paskutinius metus išleistų poetinio turinio knygučių vos tik viena, Petro Armino raštai, yra gera"; kitos, tarp kurių A. Jakšto *Dainų skrynelė,* Maironio *Tarp skausmų į garbę,* „priguli prie tokių, kurios nė kokio procento atnešti negali; yra tai kapitalas į purvus įmestas" (*Varpas* 1895 Nr. 8), o paskiau dar griežčiau prieš poeziją: „nauda ne poezijoje, bet prozoje" (*t.p.* 1896 Nr. 1). Tai buvo ne tik pasisakymas prieš poeziją prozos naudai, bet ir reikalavimas, kad literatūra būtų tų idėjų, kurios yra priimtinos marksizmui. Tai ideologinės kritikos srovė. Taip pat ideologija, tik jau patriotine ir katalikiška, buvo iš kitos pusės veikalai matuojami *Apžvalgoje, Tėvynės sarge.*

Kita literatūrinės kritikos kryptis buvo galima įžiūrėti V. Kudirkos vertimuose. Kritikuodamas Gužučio *Ponus ir mužikus,* Kudirka reikalavo, kd veikale charakteriai būtų gyvi ir gyvenimiški, kad akcija plėtotųsi logiškai. Tai jau formalinės-estetinės kritikos ženklai. Ją gilino toliau J. Biliūnas.

Didesnė pažanga vertimuose. Jų pastebima pirmiausia iš lenkų literatūros. Buvo verčiami lenkų romantikai, su Lietuva

susiję, iš Lietuvos kilę ar apie Lietuvą rašę. Daugiausia atgarsio rado Adomas Mickevičius. Jį vertė jau J. Anusevičius; toliau ėjo versdami net ir tuos pačius dalykus S. Dagilis, K. Bukaveckas, J. Žilius, P. Arminas, Gužutis, S. Norkus, A. Vištelis, Miglovara, Kudirka, Kėkštas, Maironis. Buvo verčiami taip pat L. Kondratavičius (Norkus, Arminas), J. Kraševskis (Vištelis), F. Bernatavičius (T. Žičkus), A. Asnykas, J. Slovackis (Kudirka). Tai ankstyvasis laikotarpis. Paskiau atėjo eilė lenkų realistinio laikotarpio rašytojams: B. Prūsas, E. Orzeszkowa (Ožeškienė), M. Konopnicka, M. Rodziewiczówna (Rodzevičiūtė), M. Baluckis, H. Sienkievičius, R. Dygasinskis ir kt.

Rusų rašytojų pirmiausia susilaukė vertimų Krylovas, kurio pasakėčias vertė Arminas, Dagilis, Dovydaitis, Kudirka, Vanagėlis; Puškinas (Arminas, Vaičaitis), Lermontovas (Dagilis, Gužutis, Kėkštas). Paskiau atėjo Gogolis, Turgenevas, Saltykovas-Ščedrinas. Kai kurie vertė ir ukrainiečių rašytojus.

Paskiausiai ima versti iš Vakarų literatūros. Labiausiai buvo išpopuliarintas Schilleris, kurio *Vilių Telį* ir *Orleano mergelę* išvertė Kudirka; jis išvertė taip pat Byrono *Kainą*. Kudirka juos parinko, nes tais veikalais tarėsi prabilsiąs lietuviui kovoti už laisvę — krašto ir asmens laisvę. Truputis teko versti Kėkštui iš Goethės ir Heinės, J. Andziulaičiui iš Maupassanto. Šio laikotarpio vertimuose pirma vieta tenka Kudirkai.

Vertimai rodo, kokioje svetimoje literatūrinėje atmosferoje brendo lietuvių rašytojai. Rodo taip pat, kad lietuviai vertėsi pirmiausia tai, kas būtų artima lietuvių visuomeniniams siekimams — tautinei sąmonei ir laisvės kovos nusiteikimams žadinti.

Minint jau lietuvišką senesnių rašytojų atmosferą, kurioje augo šio laikotarpio rašytojų idėjos ir joms reikšti

formos, labiausiai pažymėtinos A. Baranausko, Daukanto, Valančiaus ir Donelaičio tradicijos.

Visuomenėje knyga ir laikraštis laisvai ėjo tik Vakaruose, daugiausia emigracijoje JAV, kur buvo leidžiama gausiai laikraščių. Ten atviriau bei aštriau vyko ir emigracijos kristalizacija ideologinėmis srovėmis. Iš užsienio ateinančiam laikraščiui sunkiau buvo sukelti Lietuvoje masinį judėjimą, tačiau jis vis tiek parengė pakankamus kadrus rašytojų, veikėjų, o taip pat ir būtiniausius visuomeninius branduolius tam laikui, kada ateis spaudos laisvė, revoliucinis judėjimas su naujais politiniais ir literatūriniais idealais.

SOVIETINAMAS LIETUVIŲ LITERATŪROS MOKSLAS

Donelaitis ir Malenkovas

Kristijonas Donelaitis susilaukė Lietuvoje dėmesio. Išleistos jo rankraščių fotokopijos. Parašyta pora monografijų. Viena iš jų yra L. Gineičio *Kristijono Donelaičio Metai*, išleista 1954.

Su malonumu sutinki kiekvieną lietuvišką knygą ar knygą apie lietuvius. Tačiau paskaitęs Gineičio knygą, jauti didelę užuojautą knygų autoriams Lietuvoje, kad jie yra verčiami į lietuvišką medų pilti sovietišką degutą. Tokis degutas Gineičio knygai tai šaukimas į literatūrinius autoritetus tokių „specialistų", kaip Malenkovas. Malenkovo literatūrinius nurodymus autorius yra priverstas laikyti gairėms Donelaičiui nagrinėti. Autorius rašo:

„Draugo G. Malenkovo ataskaitiniame pranešime partijos XIX suvažiavimui duotasis tipiškumo apibrėžimas atveria kelią į teisingą Donelaičio kūrybinio metodo, jo sukurtų veikėjų, jo vartojamų satyrinių priemonių įvertinimą. Šių nurodymų šviesoje ir tenka įvertinti Donelaičio literatūrinį palikimą" (17 p.).

Žinojom, kad Malenkovas buvo specialistas 1940 lietuvių deportacijoms paruošti. Rūpestingas specialistas, kuris slaptame Rygos pasitarime su NKVD viršininkais galėjo griežtai įsakinėti žodžiais: argi jūs neturite pakankamai šautuvų jiems likviduoti (enkavedisto Molino liudijimas). Dabar to specialisto metodas taikomas ne tik žmonėms, bet ir knygoms... Jis pasirinktas lietuvių literatūrai specialistu turbūt dėl to, kad knygelė išleista 1954, vadinas, paruošta Malenkovo viešpatavimo laikais. Šiais laikais jau būtų geriau į autoritetus tikęs Chruščiovas. Tarp jo ir Donelaičio būtų didesnio artimumo, nes Chruščiovas rastų *Metuose* sau draugą Dočį, kuris, girtas būdamas, visokių niekų prisakė ir kaimynų trobas padegė...

Šiuo sarkazmu tegalima vertinti literatūrinių autoritetų pasirinkimą Gineičio knygoje. To pat vertas ir autoriaus „niekinimo-gyrimo" metodas, net rašydamas apie 18 amž. Lietuvą, niekina „buržuazinę Lietuvą" ir ima girti „tarybinę Lietuvą". Girdi, „buržuazinėje Lietuvoje Donelaičiu niekas nesirūpino, jo kūrybą nuo liaudies slėpė (!), ją iškraipinėjo ir tik tarybinė santvarka atvėrė neribotas perspektyvas ir Donelaičio populiarumui". Esą „jau pirmasis *Metų* leidimas, išėjęs atkūrus tarybinę santvarką Lietuvoje, susilaukė didžiulio skaitančios visuomenės pritarimo ir įvertinimo". Taip rašo Gineitis. Taip jam įžangoje pritaria ir K. Korsakas. Taip girdami sovietinės santvarkos nuopelnus Donelaičiui, abudu nutyli vieną dalyką — kad tas leidinys, kuris, anot Gineičio, buvo „tarybinės spaudos teigiamai įvertintas kaip reprezentacinis ir autentiškas", buvo visai ne sovietinės santvarkos padaras. Jis buvo užsakytas tos bolševikų niekinamos „buržuazinės Lietuvos" Švietimo ministerijos, paruoštas J. Ambrazevičiaus ir iliustruotas V. K. Jonyno. Jų darbą priskiria dabar Gineitis „tarybinei santvarkai". Tai įprastinis sovietinis nusavinimas. Jeigu nusavinamas namas, kodėl

negali būti nusavinamas veikalas. Vakaruose tai vadinamas vagyste ir melu, o Lietuvoje tai Malenkovo metodo pritaikymas...

Niekinimo metodą Gineitis taiko net svarstydamas Donelaičio literatūrinį žanrą. Autorius sako: *Metai* tai poema, tačiau „buržuazijai viešpataujant" *Metai* buvo vadinami idilėmis. „Šitokios buržuazinių literatūros tyrinėtojų peršamos nuomonės nebuvo atsitiktinio pobūdžio. Siekiant pridengti tuometiniame kaime vykstantį žiaurų išnaudojimą ir plačiųjų valstiečių masių pavergimą... buvo stengiamasi vaizduoti kaimo gyvenimo idilę". Vadinas, štai dėl to „buržuaziniai tyrinėtojai" vadino *Metus* idilėmis! Kiek ir tas aiškinimas yra naivus ir kiek paremtas melu, rodo *Lietuvių enciklopedija,* kurioje Donelaičio *Metai* vadinami kaip tik „aprašomąja poema".

Tokių melų čia nesuskaičiuosi. Autorius žino, kad rašo netiesą, bet įgąsdintas girti bolševikus ir niekinti „buržuazinę Lietuvą" taiko iki galo Malenkovo metodą, t.y. likviduoti faktus, kurie nesiderina su Malenkovo nurodymais.

Gineičio knyga yra pats primityviausias literatūros faktų sovietinimas. Visai kitokio pobūdžio yra B. Pranskaus paruošta *Lietuvių poezija XIX amžiaus,* išleista 1955. Tai 19 amžiaus poezijos antologija, pradedant nuo Klemento ir baigiant Vaičaičiu ir Mačiu Kėkštu. Ar metų skirtumas, ar kitas autorius yra nulėmęs, kad ir knyga yra kitokia. Gal per vienerius metus bus sumažėjęs Maskvos spaudimas, o gal autorius pasirodė savarankiškesnis, kad įžanginėje apžvalgoje apsiėjo ne tik be tokių autoritetų kaip Malenkovas, bet ir iš viso be rusų autoritetų. Apsiėjo ir be tokio brutalaus faktų nubraukimo ar pramanymo, kaip Gineičio knygoje. Faktus, kurie jam, tikriau, jo sistemai nepatinka, jis smerkia, bet prieš jų buvimą neužmerkia akių. Tik tada, kai niekaip negali faktų įglausti į marksizmo sistemos rėmus, juos apkarpo, retu-

„Imu susiprasti su istorijos filosofijos mintim, jog kiekviena civilizacija suklesti, pasiekia viršūnę, paskiau išsigimsta, ateina barbarai, ją nušluoja ir pradeda naują civilizacijos erą. Man vaizduojas, kad tokis perėjimas iš vienos civilizacijos į kitą stovi ‚už durų'. Barbarai užplūdo ne tik iš šalies, kaip hunai, kaip mongolai, bet užplūdo iš vidaus taip pat. Tai intelektualų idėjos, kurios susprogdino Rusiją, susprogdins ir Naująjį pasaulį".

Iš vieno laiško 1972.3.1

Prof. J. Brazaičio rankraščio pavyzdys. Vieno laiško faksimilė.

Pasuaičiau aprašymą ano nelaimingo
mirėjimo. Nei rimkas, nei feljetonininkai, kad neži-
nia, ar nadabes kaikonis rimkai ar jėokai.
Pasuaičiau p.S. pakter laiško sakiniu. Tokorim:
jei nepriestoroutum, mielai paskelbtume kokia
pasuaiter didžiąją dalį, nes šventia naujai tik
kas uošuarėčiuosius daiktus, per vieną ar du
numerius naip išvaida poriną mirėjimą.
Jei sutiktum pasuaitą atrišti, dėsok kreizą;

šuoja. Pranskaus straipsnis ir yra dėmesio vertas kaip pastangos lietuvių literatūrą aiškinti istorinio materializmo supratimu.

Faktai, kurie netelpa į prokrusto lovą

Pagal istorinio materializmo metodą autorius turi pasmerkti visa, kas yra susiję su religija bei religinės ideologijos pažiūromis, pasireiškusiomis literatūroje. Pranskus vadina tai reakcija ir klerikalizmu. Turi pasmerkti „feodalizmo" atstovus — dvarininkus, bajorus. Turi kelti ir aukštinti visa, kas reiškia „liaudies", paskiau „proletariato" kovą už išsivadavimą — už socialinį išsivadavimą iš dvarininkų, už politinį išsivadavimą iš caro režimo. Literatūra tą išsivadavimą turi vaizduoti, rodydama, kaip to išsivadavimo avangarde eina rusų „liaudis".

Didžiausia kliūtis šitam metodui ir argumentas prieš jį yra patys lietuvių istorijos faktai. Į tuos faktus atsitrenkia ir Pranskus. Trejetas pavyzdžių.

1. Autorius negali praeiti pro Lietuvos valstybės 1795 padalinimą, kada didžiąją jos dalį paėmė Rusija. Bet negali to fakto pasmerkti. Jis turi parodyti, kad tai turėjo pozityvios reikšmės lietuviams. Lyg nenoromis ir atsargiai jis sako: „Lietuvos prijungimas prie Rusijos imperijos (1795) nutraukęs išimtiną lenkiškosios bajorijos ir dvarininkijos įsigalėjimą Lietuvoje". Vadinas, prijungimas prie Rusijos teigiamas ideologinei, tautinei ir klasinei kovai. Tačiau su tokia mintimi toliau pakliūva į prieštaravimus pats sau, nes rašo, kad po 1831 sukilimo ir toliau vyko Lietuvos bajorų intensyvus lenkėjimas (7 p.), o ir artėjant antram sukilimui, rašo: „Jei šimtmečio pradžioje dar galima pastebėti žymų skaičių iš bajorų kilusios inteligentijos, dirbančios lietuvių literatūros dirvoje, tai XIX a. viduryje tokios inteligentijos skaičius ne padidėjo, o sumažėjo, intensyviai vykstant bajorijos

nutautėjimui, atsišliejimui nuo lietuviškai kalbančios liaudies" (16 p.). Išvada: jei Lietuvos įjungimas į Rusiją būtų nutraukęs lenkiškos bajorijos įsigalėjimą, tai nebūtų tekę paskiau kalbėti apie Lietuvos bajorų didėjantį lenkėjimą. Faktai sugriovė pastangas pateisinti Lietuvos įjungimą į Rusiją.

2. Antra faktų grupė, kuri nesutelpa į sistemą, tai 1863 metų sukilimas, jo dalyviai ir jo siekimai. Autorius kalba, kad tai buvo „liaudies išsivadavimo judėjimo pakilimas tiek visoj Rusijoje, tiek ir Lietuvoj... Liaudies išsivadavimo judėjimas Rusijoje vyko idėjiškai vadovaujamas rusų revoliucionierių demokratų, kurių pasekėjų buvo ir Lietuvoje (Ant. Mackevičius), besirūpinančių tą judėjimą paversti ginkluotu valstiečių masių sukilimu, kuris išsiveržė 1863 m." (12 p.). Vadinas, rusų revoliucionierių įtakoj sukilo liaudis... Taip pagal „sistemą". Bet vėl su tokiais tvirtinimais autorius pakliūva į prieštaravimus. Į prieštaravimus faktams... Kai rusų revoliucionierių įtakos pavyzdžiu nurodo Mackevičių, tai užmiršta pasakyti, kad tas Mackevičius, sukilimo vienas iš vadų, buvo... kunigas, ir tikrai nebuvo rusų revoliucionierių pasekėjas. Kai kalba apie „liaudies išsivadavimo judėjimą", tai vardan „sistemos" yra priverstas nutylėti, kad tame išsivadavimo judėjime dalyvavo ne viena klasė, bet ir liaudis, ir dvarininkai, ir kunigai ir kad visi lygiai rusų malšintojų buvo gabenami į Sibirą. Taigi ten buvo ne klasių kova. Kai kalba apie išsivadavimą, tai negali sakyti, kad buvo vaduojamasi iš Rusijos jungo. Marksistinis aiškinimas sugalvojo triuką — sakyti, kad ne prieš rusus kovojo, bet prieš carą. Vadinas, tegul tik caras bus nuverstas, bus pakeistas režimas, ir bus viskas gerai, lietuviai norės būti tų pačių rusų valdžioje. Pranskus betgi nenuslėpė fakto, kad to meto „savo eilėraščiuose poetai dažnai nedaro skirtumo tarp Rusijos carizmo ir visos rusų tautos" (13 p.). Ir tie, kurie 1863 sukilo, norėdami išsivaduoti, siekė ne carą nuversti, bet išsivaduoti iš Rusijos

jungo, vis tiek, ar jis būtų dengiamas caro vardu ar Stalino ar Chruščiovo. Toki yra faktai.

Per šituos faktus nepajėgia perkopti marksistinis aiškinimas. Juos galima būtų, Gineičio pavyzdžiu, visai atmesti. Bet jie tokie dideli ir taip žinomi, kad jų atmetimas pakirstų pasitikėjimą ir sovietiniu marksistiniu aiškinimu kitiems faktams.

3. Spaudos draudimo laikais pasireiškusios lietuvių tautoje masinės tendencijos autorius jau nemėgina užtempti ant kurpalio; jis tik skiria priimtinus ir nepriimtinus dalykus. Priimtini: lietuvių tautos nacionalinio savarankiškumo propaganda, lietuvių kalbos aukštinimas ir reikalavimas jai pripažinti lygias teises su kitomis kalbomis, meilė savo kraštui, jo žmonėms, savo tėvynei — Lietuvai, nes jie „atitinka visos liaudies interesus". Pasisakymai prieš spaudos draudimą ir kitokią prievartą vertinami taip pat teigiamai, nes tai „sutapo su demokratinių laisvių reikalavimais, kaip vienu esminių reikalavimų, kovojant prieš Rusijos carinę vienvaldystę. Tačiau konkretus priespaudos suvokimas ir nužymėjimas kelių, kuriais eitina, kad būtų ji pašalinta ir lietuvių tauta išlaisvinta, žymioje tos poezijos dalyje buvo jau ne bendrai demokratinio, o buržuazinio pobūdžio, žymėjo buržuazines tos poezijos tendencijas" (19 p.). Ir tai jau nepriimtina. Nepriimtina, nes „jie neįžvelgė rusų liaudies išsivadavimo judėjimo, su kuriuo tik išvien einant buvo galimas carinės santvarkos sudaužymas. Nacionalistiniai išpuoliai prieš rusų tautą, žinoma, nieko bendro neturėjo su lietuvių liaudies nacionalinio išsivadavimo siekiais, jie buvo buržuazinio nacionalizmo, jau žymaus šio laikotarpio lietuvių poezijoje, apraiškos. Tokio nacionalizmo apraiškos buvo ypač ryškios kai kuriuose A. Baranausko eilėraščiuose" (13 p.).

Šiomis ilgesnėmis ištraukomis norėjom pažymėti, ko nori sovietinis vertinimas iš lietuvių tautinio atgimimo vaiz-

duotojų — rodyti, kad lietuvių liaudis ėjo iš vien su rusų demokratine liaudimi. Norėjom taip pat pažymėti autoriaus pripažinimą, kad taip iš tikrųjų nebuvo. Tokioje padėtyje poezijos rinkinio autoriui belieka eilėraščius kaip minėto Baranausko „Kelionė Peterburkan" rinkiny praleisti, nutylėti; iš kitos pusės ieškoti ir kelti aikštėn tokius poetus, kurie bent kiek pabrėžtų revoliucinę kovą prieš caro režimą, socialinę vienos klasės kovą su kita, tos kovojančios klasės žygiavimą su rusų demokratine liaudimi. Taip ir daroma rinkiny. Bet tuo keliu atsitrenkiama vėl į prieštaravimus. Prieštaravimus „sistemai" ir faktams. Jei soc. realizmo sistema ieško literatūrinių faktų, kurie būtų radę visuotinio atgarsio liaudyje ir kurstę ją kovai, tai „Kelionė Peterburkan" ir buvo pats populiariausias lietuvių liaudyje eilėraštis, o jo šūkis „kad tu, gude, nesulauktum" ilgus dešimtmečius (ir net dabar!) išreiškė tos liaudies kovą ne tik prieš caro režimą, bet prieš rusų okupaciją apskritai. Tai reiškė, kad lietuvių liaudis norėjo eiti savu keliu, nerišdama savo likimo su rusų tautos likimu.

Tiesa, buvo grupių net 1917 metais, kurios reikalavo sieti lietuvių kovą su rusų demokratinių grupių kova ir be jų atsiklausimo nenorėjo net pasisakyti už Lietuvos nepriklausomybės skelbimą. Tačiau gyvenimas parodė, kad laimėjo ne jos. Priešingai — jos pačios netrukus savo žygio išsižadėjo ir net išsigynė, vadinas, nelaikė jo lietuvių tautai tinkamu keliu. O lietuvių literatūroje tas noras jungti lietuvių tautos likimą su rusų likimu nerado jokio atgarsio — tokis jis nebuvo gyvas. Už tat sovietinio tyrinėtojo noras ieškoti tokių poetų, kurie reikštų kovą ir lietuvių norą jungti savo tautos likimą su rusų tauta, yra literatūros tempimas ant prokrusto lovos.

Tokiu prokrusto keliu turi eiti Lietuvoje literatūros mokslas.

„Tautinio komunizmo“ pėdsakai?

Tos dvi peržiūrėtos knygos gali būti vertinamos ir kaip sovietinės okupacijos Lietuvoje dvejopų laikotarpių liudininkai. Pirmoji knyga yra išraiška to laikotarpio, kada, okupanto įsakymu, Lietuvoje buvo niekinama visa, kas lietuviška, ir garbinama, kas rusiška ir komunistiška. Rusiškas komunizmas — tai pats naiviausias ir brutaliausias laikotarpis Lietuvoje. Antroji knyga yra lyg atgarsis rafinuotesnio laikotarpio, kuriame ima kalbėti apie „tautinį komunizmą“. Jame su Maskva Lietuvą turi jungti bendras „tikėjimas“ — komunistinė ideologija (socialistinis turinys) ir skirti skirtinga tautinė individualybė (nacionalinė forma). Lietuvoje buvo taip pat pajustas reikalas ir išdrįsta pabrėžti lietuvio teises pačioje Lietuvoje, tas teises demonstruoti mokslinių, meninių veikalų, lietuviškų literatūros klasikų leidimu, lietuviškomis programomis koncertuose ir pramogose, pareiškimais apie savo tėvynę Lietuvą (ne Sovietų Sąjungą). Tai gyvo organizmo reakcija prieš svetimo elemento apsėdimą ir lietuvių stūmimą iš žemės ir gyvenimo. Šituo atžvilgiu dabartinėje okupacijoje lietuviai pasijunta panašioje padėtyje kaip tautinio atgimimo laikais — turį kovoti prieš rusifikaciją. Tai jaučia ne tik „buržuaziniai nacionalistai“; daugelis ir kom. partijos narių jaučia reikalą kovoti ne prieš komunizmo doktriną, bet prieš rusų kolonialinį išnaudojimą.

Tokia atrodo dabartinė Lietuvoje lietuviška aspiracija. Bet ji susiduria su faktu, kad Lietuva yra rusų ginkluotos jėgos okupuota. Tada daromas kompromisas. Kompromisas, atrodo, yra pasireiškęs ir *Lietuvių poezijos* knygoje: bendra su Maskva ideologinė-komunistinė plotmė, skirtinga tautinė. O anas atsargus pagarbinimas Rusijai, prisijungusiai Lietuvą, pagarbinimas rusų liaudžiai, vadovavusiai „išlais-

vinimo" sąjūdžiui gali būti priimtas kaip faktinė pastanga neprarasti geros akies Maskvoje... Ir vis dėlto tokia platforma Maskvos nepatenkino: žinia, kad knygos platinimas buvo kurį laiką sulaikytas, per daug joje patriotinio elemento, per daug kovos už žmogaus laisves... „Nacionaliniu komunizmu" Maskva netiki.

Ties šitomis „tautinio komunizmo" pastangomis Lietuvoje ir sustojome, toliau tylomis stebėdami eigą. Nei giriame jo dabar, nei smerkiame. Neatsargūs, reiktų manyti, tie vertintojai, kurie pasiskubina pasmerkti tą ar kitą žinomą Lietuvoje vardą, pasireiškusį sovietinėje spaudoje. Užuot vadinus juos „maskolberniais" ar „pataikūnais", būtų prasmingiau, teisingiau ir politiškai išmintingiau kritikuoti jų pareikštas nepriimtinas mintis ir, svarbiausia, demaskuoti tą sovietinio okupanto metodą savo propagandines mintis varyti lietuvio rašytojo prievarta atveriamomis lūpomis.

NIETENDENCYJNA LITERATURA LITEWSKA

Cztery pokolenia

Dziwne zdaje się w naszych czasach mówić o literaturze tendencyjnej i nietendencyjnej. Mówi się przecież, że każdy artysta tworząc, kieruje się pewną „tendencją", różnica więc między utworem „tendencyjnym" a „nietendencyjnym" jest względna, tylko ilościowa. Lecz np. *Pana Tadeusza* Mickiewicza nie nazwiemy tendencyjnym, za tendencyjną zaś uważamy dzisiejszą literaturę sowiecką, tendencyjną nazywamy też hitlerowską, gdyż nakreślone z góry cele utylitarne przesądzają cały jej charakter. A cele te wynikają nie z samej natury twórczości literackiej, lecz z interesów politycznych, społecznych i klasowych.

W ten sposób rozumiejąc literaturę tendencyjną (taka zaś literatura ostatnimi czasy jest aktualna!), znaczną większość dzisiejszych pisarzy litewskich wypadnie uważać za nietendencyjnych. Łączą ich niepolityczne, społeczne cele, w imię których piszą i według których kształtują odtwarzany przez siebie świat, lecz podobnie i w podobnych okolicznościach ukształtowała się ich osobowość; w atmosferze tradycyjnej litewskości i religijności. Wypowiadając

się szczerze, nie wykazują przynależności do jakiejś sfery: są to wogóle Litwini. Nie spotyka się u nich tendencyj ani jaskrawo ateistycznych ani też gorąco religijnych.

Jakkolwiek mianem współczesnych pisarzy określamy tych, którzy obecnie tworzą, możemy wśród nich rozróżnić niemal cztery pokolenia. Jedno z nich ukształtowało swe oblicze twórcze jeszcze w czasach zakazu prasy litewskiej. Dziś pokolenie to już wymiera. Tłem literackim dla tej grupy pisarzy, jak i dla całej wówczas Litwy była wieś i stykający się ze wsią dwór. Najaktualniejsze z nich problematy, to kwesje narodowościowe, patrjotyczne, społeczne. Nastrój ich — bohaterski lub pełen depresji, zależnie od sukcesów narodu i ludu, lub jego nieszczęść, rzadziej z przyczyn osobistych. Styl romantyczno — realistyczny.

Drugie z tworzących obecnie pokoleń ukształtowało się z chwilą odzyskania prasy (r. 1904). Nie było już wówczas potrzeby prowadzenia walki o samą prasę, lecz należało za pomocą tej odzyskanej prasy ukazać własne litewskie oblicze narodowe. Zrozumiano, że dawniejsza literatura, poświęcona ludowi, niekoniecznie jeszcze musi być narodowa. Herbačiauskas pierwszy zaczął szyderczą, ostrą krytyką burzyć stężałość strarszego pokolenia w tradycjach literackich, domagając się nowości, potępiając pozytywizm materjalistyczny, żądając mistyki, głosząc zastąpienie literatury ludowej — narodową, poszukującę pierwiastków narodowych w podaniach (1908).

Do formy podań pierwsi silnie nagięli swą twórczość dwaj „dzukowie": Krėvė-Mickevičius (obecnie prof. uniwersitetu) i Gira.

Indywidualiści — Emocjonaliści

Wielka wojna zmieniła warunki twórczości. Odzyskano niepodległość. Rozpoczęła się praca realna, z którą zazwyczaj

związany jest egoizm, pogoń za karjerą. I poezja z gruntu obywatelskiego i patrjotycznego uczyniła kilka kroków w kierunku osobistego życia uczuciowego. Poezja zaczęła odtwarzać przeżycia spowodowane przez motywy nie społeczne lecz indywidualne.

Pozatem stosunki ze Wschodem i z Zachodem w ciągu wojny i po wojnie doprowadziły do zaznajomienia się z literaturą obcą, z której litewskiej literaturze narodowej najwięcej odpowiadał symbolizm. Najwybitniejszym może i pierwszym, który wzbogacił poezję litewską pięknym pieśnianym, a często i podaniowym symbolizmem, jest Sruoga (obecnie prof. uniwersytetu), także teoretyczny badacz symboliki pieśni. Zapowiada się on jako poważny dramaturg.

Dawną poezję podaniową najlepiej zespolił syntetycznie z symbolizmem Putinas-Mykolaitis (prof. uniwersitetu) w wierszu „Rūpintojėlis", w którym poeta w smętnym nastroju prostemi słowami podziwia światła nocy, wielkie i małe gwiazdy, wychodzi na równą drogę, gdzie tylko młodym szerokie dumy dumać. Przy równej drodze Żywiciel koi troski i poeta prosi: „Przyjmij mnie troskliwy Żywicielu, bym spoczął w tę noc przy równey drodze". Podaniowa poezja Giry i Krėvė-Mickevičiusa znajduje tu wyraz wyższego stopnia; z podań przyjęto nie tylko słownik z końcówkami zmniejszającemi i pieszczotliwemi lecz i ducha podania oraz odpowiednią symbolikę.

W innych utworach Putinas jest indywidualistą. Wyraża uczucia, być może patrjotyczne, lecz swoje osobiste; gorące pragnienie życia życiem matki — ziemi, smutek, surowe rozmyślanie o losie, które wieńczą pesymistyczne hymny ... Putinas wypowiada się romantycznie, wielkiemi symbolami mórz, czarnych aniołów, sokołów, białych ptaków, gołębi, lochów i innemi symbolami żywiołów przyrody. W ostatnich

czasach nastrój poety stał się niefrasobliwy, umie on już, jak Goethe, w zwykłej przyrodzie znaleźć źródło radości.

W dramatach swych Putinas traktuje również tematy nie patrjotyczne lecz psychologiczne, filozoficzne, a jeżeli nawet ujmie temat patrjotyczny — szuka w nim sensu filozoficznego. Nawet w najpoważniejszej powieści literatury litewskiej *Altorių šešėly* Putinas w sposób autobiograficzny i liryczny rozwija temat psychologiczno — indywidualny: powołanie księdza — poety i kobieta. Bohater powieści, jakkolwiek walczy, nie przezwycięża osobistych zainteresowań uczuciowych. Nie jest w stanie wyrzec się siebie i poświęcić się ideałom, jakby to uczynił człowiek z pokolenia Maironisa.

To trzecie pokolenie przeżywa już wiek nie poezji, ale powieści. Bliska romantycznemu symbolizmowi lub indywidualnemu emocjonalizmowi Putinasa jest znaczna część najmłodszego pokolenia, która rozpoczęła karjerę literacką w połowie trzeciego dziesięciolecia b.w. Ideologja jej naogół jest narodowo — religijna. Oni sami, to synowie wsi: wyrośli na wsi, trafili do miasta, jak mówi jeden z poetów: „Więc wyszedłem zabłąkałem się na świat ... chałupka omszała znikła w oddali". Ze zmianą warunków życia fizycznego następuje i duchowe przekształcenie. W porównaniu ze wsią miasto nęci nieodparcie, a zarazem odstrasza swemi pokusami. Zaczyna się objawiać odraza od miasta, tęsknota za pogodną młodością i wspomnieniami wsi wraz z melancholją i filozofowaniem. Przeniesiona ze wsi wiara młodzień cza i zżycie się z przyrodą jest dla nich nie źródłem siły krzepiącej do nowej walki, lecz raczej bratnią mocą, dającą ulgę w smutku, jak w utworze Putinasa „Rūpintojėlis".

Najwyższy poziom i talent wykazał w tej grupie Nėris-Bačinskaitė, która wydała dwa zbiorki wierszy. Poezja jej, to nieustanna tęsknota za szczęściem. Te tematy szczęścia

zabarwione są elegijnością, urozmaicone czasem zachętą do życia i radości, gdyż jesteśmy „młode i wolne sokoły“, gdyż „nasze dnie są jak święto, jak kwitnienie wiśni“. Jakkolwiek zakres jej tematów nie jest szeroki, umie ona urozmaicić go cieniowaniem i nadać formę, w której przeważa pieśniowy element muzyczny oraz symbolika zaczerpnięta przeważnie z przyrody, jak kwitnienie wiśni, wolny wiatr, srebrne jagody, zielone sosny, złote dni, dalekie góry, bławatki, płomienne maki, siwe orły, białe gołebie, ciemne aleje itd.

Obok Nėris należy postawić szczerego poetę An. Miškinisa. Formę nie pieśniową, lecz recytacyjną i treść obfitszą w problematy reprezentuje Brazdžionis. Okazał się on, według opinji pewnego krytyka, człowiekiem naszego wieku, znajdującym się podwójnej sytuacji: pragnąłby z jednej strony zachować przymierze z Bogiem, z drugiej zaś słyszy wołanie Zbawiciela, ale ucieka od niego jak Żyd Wieczny Tułacz. W poezji Brazdžionisa odczuwa się nienasycenie rzeczywistością życia, pragnienie wyswobodzenia się z otoczenia a przez to skłonność do spojrzenia na przedmioty i wypadki przez pryzmat mistycyzmu, pesymizmu, czasem melancholji. Nastrój ten w niektórych utworach znajduje wyraz w stylu psalmowym, choć naogół utwory Brazdžionisa mają formę twardą, zawiłą nie bez maniery.

Rówieśnik jego Anglickis lubi filozofować o rzeczach podstawowych, stylem zwartym, zbliżonym do aforyzmu.

Wielkie nadzieje w grupie tej rokuje Kossu-Aleksandravičius symbolista — romantyk, który wydał dotychczas jeden tylko zbiór poezyj (1932). Jest to szczery poeta przyrody litewskiej, z którą usiłuje nawiązać intymną przyjaźń. „Ze szczegółów barwnego świata — pól, łąk, lasu i gwiazd — stworzyłem sobie świat, bajeczny kraj. Nie nacieszywszy się nim sam, oddałem go słowami“.

Do tego świata wchodzi i ojczyzna i Bóg. Kossu, choć

ironizuje z powodu niegodnego postępowania niektórych synów ojczyzny, miłuje ją jednak tak, że nawet „połykając łzy, jak groch rozkwitły, długo o tobie myślałem". A do Boga woła w smutku: „Śnieg mnie zasypał, deszcz mnie zmoczył i znużył mnie świat i pieśni. Chciałbym zobaczyć Ciebie, Mesjasza, lecz zobaczę dopiero na Sądzie".

Społecznicy

Obok indywidualistów istnieje inna grupa, którą zajmują bardziej tematy społeczne, obywatelskie i patrjotyczne. Używa ona stylu bardziej uroczystego, nie tak potocznego jak indywidualiści. Ze starszego (trzeciego) pokolenia po Girze najwybitniejszy jest Vaičiūnas. Jak Putinas w utworze „Rūpintojėlis" dokonał syntezy symbolizmu z poezją podaniową tak Vaičiūnas całą istotę swego kierunku społecnego zawarł w pieśni „Mes be Vilniaus nenurimsim". („My bez Wilna nie uspokoimy się...").

Jest to najwyższy wyraz zainteresowań i dążności uspołecznionego Litwina — patrjoty. Toteż pieśń ta stała się jedną z najbardziej popularnych w całej Litwie. Tematami obywatelskiemi i patrjotycznemi karmi Vaičiūnas publiczność teatralną; jest to jeden z najpłodniejszych i najpopularniejszych dramaturgów.

Z beletrystów społeczników do starszego pokolenia należy płodny do ostatnich czasów Vienuolis-Žukauskas. Dla swych nowel, opowiadań i powieści bierze on tematy aktualne — życie uchodźców z czasów wielkiej wojny, obrazy wojenne, walki Litwinów z bolszewikami i Polakami, powstanie kłajpedzkie — odtwarzając pierwsze lata życia niepodległej Litwy. Wysuwa nie rysy bohaterstwa, lecz opowiada, jak poszczególni karjerowicze wyzyskiwali idealizm społeczeństwa. Główną uwagę poświęca Vienuolis

treści: styl jego jest niekiedy nierówny. Wydał on już sześć tomów beletrystyki.

Godny uwagi jest wymowny entuzjasta, liryk, epik i dramaturg Inčiūra i Paukštelis, który przeszedł od liryki i dramatu do powieści. Jest to odtwórca wypadków wewnętrznych, obyczajów i losów jednostek z ludu, pastuchów, uczniów, studentów.

Życie zewnętrzne, zwłaszcza urzędników i wojskowych tworzącego się państwa obrazuje Švaistas — Balčiūnas: zwraca on już więcej uwagę na psychologję bohaterów. Dalej w tym kierunku poszedł Grušas w swych nowelach. Umie on zwłaszcza pochwycić rozdwojenie psychologji ludzkiej, gdy dwa uczucia — impulsywne i refleksyjne — ścierają się, krzyżują i powodują tragizm wewnętrzny. Skutkiem tego większość jego nowel ma charakter dramatyczny. Grušas pisze stylem naturalnym, nieozdobnym.

Znaczenie troskliwiej, bardziej po malarsku stylizuje Vaičiulaitis, zagłębiający się w psychologję społecznictwa wiejskiego. Udają mu się szczególnie, jak portrety Murilla, obrazy dzieci. Używa formy baśniowej aby odtworzyć psychologję mas lub problemat psychologiczny jednostki, wynikający ze stosunku człowieka do zasad moralnych, do niewidzialnej lecz odczuwalnej boskości. Na odtwarzany przez siebie świat i jego słabostki patrzy spokojnie z lekkim humorem.

Literatura Mieszczańska

Zarówno na indywidualistach jak na społecznikach zaciążyło zetknięcie się z wsią. Lecz już w latach powojennych pod wpływem zagranicznego futuryzmu niewielka grupa pisarzy postanowiła przenieść do literatury miasto z jego życiem technicznem. Tysliava wzywał w poezji Litwina, aby porzucił zielone lasy i szedł na asfalt miasta. Miesz-

czański futuryzm reprezentowało czasopismo *Keturi vėjai* (1924), szybko jednak upadło i naśladownictwo futuryzmu już jest kwestją historji. Przedstawiciele jego zrezygnowali całkiem z literatury. Na pamiątkę po nich pozostało trochę istotnie dobrych wierszy, chociaż, prawdę mówiąc, najlepsze należą do symbolistów.

Nie mając nic wspólnego z ruchem *Keturi vėjai,* przed nim jeszcze (1922) wniósł miasto do poezji Savickis, człowiek nowej, wyrafinowanej kultury miejskiej. Jakkolwiek za tło jego utworów beletrystycznych służy często przyroda lub życie wiejskie, właściwie zaczerpnął on już kultury mieszczańskiej. Lecz Savickis nie analizuje życie mieszczańskiego, nie rozbija go na szczegóły, jak to czynili realiści. Wyraża on subjektywnie syntetyczne wrażenie. W ten sposób życie realne w jego twórczości staje się schematycznie przeistoczone. Schematyzmowi temu odpowiada styl lokaniczny, tworzony często ze zdań nielogicznych lecz psychologicznych, z samych zdań pobocznych, z samych części zdań. Na ukazany przez siebie świat autor patrzy z chłodną obojętnością, ironią i cichym humorem.

W litewskiej patrjotyczno — romantycznej literaturze ludowej Savickis, zdaniem Putinasa, odsłanił nową kartę. Zwłaszcza młodsze pokolenie uległ jego manierze stylizacji — rąbana i łamania zdań. Spośród tych młodych najbardziej utalentowanym jest Ramonas nowelista, który z takiem samem nastawieniem odnosi się do wybieranych przez siebie przedstawicieli życia-elegantów miejskich, chłopów i dziewcząt. Uwypukla on w nich starannie, podobnie jak Savickis, poczynania ludzkie, wynikające z instynktu erotycznego. W ostatnich jednak czasach sam Ramonas odsuwa się już od tego człowieka fizjologicznego, szukając w nim wyższych sił.

Esteci i Reflekcjoniści

Całkiem na uboczu od indywidualistów, emocjonalistów i społeczników stoi kilku estetów, filozofów życiowych. Przedewszystkim ks. Gustaitis (zm. w. r. 1928) znany tłumacz *Sonetów krymskich, Parysa* i *Dziadów* Mickiewicza. *Tematy jego liryk są objektywne* — klęski i zwycięstwa narodu i ojczyzny. Nastrój — klasycznie spokojny i podniosły. Szyka on wszędzie przykładów poświęcenia dla narodu, społeczeństwa, wzniosłych ideałów równości, braterstwa i moralności religji chrystusowej. Forma klasyczna troskliwie opracowana.

Bardziej jeszcze na uboczu stoi Kirša, tłumacz *Witolraudy* Kraszewskiego. Stosunek swój do życia realnego charakteryzuje tak: „Jak ból, wygnany z ciała, wzniosłem się twarzą nad ziemię. Jedni ukochali słońce, inni — kwiaty, lecz w mojej piersi — głaz". Usunął się on z rzeczywistości w świat zjaw i złud, na które reaguje i który usiłuje wypowiedzieć zapomocą monumentalnych symbolów lub pojęć abstrakcyjnych. W rezultacie autor uskarża się, że nie wypowiedział swego „ja", ogólne zaś wrażenie jego poezji, to „gniewny i chłodny obraz, jak targanego przez wiatr całunu".

Vydunasa ukazuje tragedia *Gaisras* jako pisarza filozoficznego, chociaż opracował on tu tematy realne z czasów wielkiej wojny.

Wszyscy ci esteci, filozofowie życia, stoją oddzielnie jak kamienie przydrożne przez młodsze pokolenie niedoścignięci, choć podziwiani.

* * *

Ramy artykułu informacyjnego pozwalają nam na wymienienie jedynie najbardziej charakterystycznych pisarzy. Większość tych, jak powiedziano pisarzy nietenden-

cyjnych, grupuje się dookoła czasopism *Židinys*, *Naujoji romuva*, *Vairas* i in. W roku 1932 szereg młodszych pisarzy orjentacji katolickiej, pobudzanych przez entuzjastycznego publicystę i krytyka Keliuotisa do dynamiczności i aktywności, wydał almanach *Granitas*. Większość tej grupy utworzyła towarzystwo „Šatrija", wszyscy zaś niemal wyszczególnieni tu literaci zgrupowali się w Towarzystwie Pisarzy Litewskich. Nie wchodzi do niego tylko kilku, tworzących zespół *Trečias frontas* o ideologji wyraźnie marxowskiej, zmuszającej literaturę do służenia ideologji klasowej. Byli oni wzmocnionym wyrazem tej tendencyjnej literatury proletarjackiej, której pierwiastki znajdujemy w literaturze litewskiej jeszcze z czasów zakazu prasy. Przeciw ich organowi zastosowano środki takie, jak przeciw propagandzie komunistycznej, sami zaś trzeciofrontowcy rozeszli się.

W ostatnich czasach wśród literatów litewskich powstał znowu spór o literaturę tendencyjną. Tendencja ta miałaby być tym razem nacjonalistyczna. Gorącym jej propagatorem jest Alantas-Jakševičius, który w wydanym wcześniej zbiorze nowel dał się poznać jako esteta klasycznie ogładzonej literatury mieszczańskiej. Większość jednak młodszych i starszych pisarzy doby obecnej broni swobodnej twórczości, trwając na stanowisku, że pozytywne wartości literatury winny wynikać same przez się z natury samego utworu, nie zaś być inspirowane zgóry.

LETTERATURA (LITUANIA)

LETTERATURA. — La poesia religiosa, sviluppatasi dopo l'adozione del Cristianesimo come un nuovo filone dal ricchissimo patrimonio dei canti popolari, è anteriore nella sua forma anonima orale alla poesia scritta e creò canti e inni sacri di rara bellezza e di intenso sentimento cristiano. Molti vengono cantati dal popolo durante la Messa, ed anche coralmente nelle famiglie come preghiera collettiva di Quaresima, Avvento del Natale e Pasqua.

I primi libri in lituano videro la luce per opera dei predicatori luterani. I Gesuiti, accorsi per combatterli, promossero con la predicazione popolare la pubblicazione di numerosi libri cattolici in lingua lituana. Degli scrittori di quel periodo si ricordano il canonico Mikalojus Daukša (1527—1613) e il gesuita Konstantinas Sirvydas (1580—1631). Un posto a parte merita C. Donelaitis (1714—80), autore di un poema in esametri intitolato *Metai* (Le stagioni).

Dalla letteratura religiosa del sec. XIX si nuclea il nuovo ramo della narrativa didattica, composto per lo più di racconti edificanti per il popolo. Ne è stato fecondo autore il

vescovo di Samogizia Motiejus Valančius (1801—1875), suguito da alcuni sacerdoti lituani, tra cui Dovydaitis e Tatarė. Sorgevano intanto, nutriti dalla poesia popolare, i primi rappresentanti autenticamente lituani della poesia colta: il sacerdote Antanas Strazdas (1763—1833), il vescovo Antanas Baranauskas (1835—1902) e il sacerdote Antanas Vienažindys (1841—92), la cui produzione lirica divenne quasi subito patrimonio popolare e contribuì moltissimo a tenere desti la fede cattolica e l'amor patrio in mezzo al popolo. Un posto preminente spetta al poeta del risorgimento nazionale, il prelato Jonas Maironis-Mačiulis (1862—1932). Guida per le generazioni di tutta un'epoca, nella sua lirica (raccolta sotto il titolo di *Pavasario balsai* [Voci della primavera]), nei poemi e nelle opere teatrali egli esprimeva gli ideali della rinascita patria con suggestiva bellezza e profondo ottimismo. Nella narrativa e nella pubblicistica un influsso simile aveva esercitato il canonico Juozas Tumas-Vaižgantas (1869—1933). Nel suo capolavoro *Pragiedruliai* (Schiarita), classico della prosa lituana moderna, nessuno come lui seppe mostrare come la coscienza nazionale, oltre ad essere un fatto interiore dell'anima individuale, è anche un fatto collettivo dell'anima di tutto un popolo. Altro capolavoro di Vaižgantas, tutto pervaso di francescano amore del creato, è il *Dėdės ir dėdienės* (Zii e loro mogli), in cui si sofferma a illustrare i misteriosi e sottili legami esistenti tra le vicende della natura e la vita umana.

Alla propagazione e all'approfondimento della ideologia cattolica dedicò la sua opera multiforme il prelato Aleksandras Dambrauskas, alias Adomas Jakštas (1860—1938). Personalità poliedrica, egli seppe fondere in sé armoniosamente e con larghezza di vedute la filosofia cristiana dell'Oriente (Soloviev) con il tomismo occidentale; sempre sulla breccia in difesa dei valori cattolici, esercitò un influsso

incalcolabile nella rinascita cattolica tra gli intellettuali lituani.

Dopo la ricostruzione dello Stato indipendente i nuovi movimenti letterari giunsero tra i giovani scrittori, recando le idee del liberalismo e del marxismo anche a lato delle altre tendenze letterarie di avanguardia in voga nell'Occidente europeo. Nondimeno i cattolici sono rimasti sulle posizioni di guida anche in questo periodo. Propulsore principale del movimento di pensiero filosofico, pedagogico e sociale fu Stasys Šalkauskis (m. nel 1942), anima di apostolo e pensatore di buona formazione tomistica, e conoscitore della filosofia di Soloviev. Crebbe alla sua scuola Antanas Maceina (n. nel (1908), che continua ora nell'esilio la sua attivita letteraria.

Nella poesia ha raggiunto un posto considerevole il simbolista Jonas Aleksandriškis-Aistis (n. nel 1904), la cui lirica indaga gli angosciosi problemi dell'esistenza umana, senza che la ideologia cristiana riesca del tutto a rasserenarne il pessimismo. Faustas Kirša (n. nel. 1891) medita, invece, sul problema dell'eternità, verso la quale egli è incamminato come un pellegrino, che mentre è in via cerca di coglierne il mistero, e mentre le nebbie dapprima gli ostacolavano la visione dell'essenza dell'eternità, ora chiaramente intravvede la Divinità come Provvidenza che tutto sostiene. Non cercatore filosofo come il Kirša, ma profeta e araldo di Dio eterno è Bernardas Brazdžionis (n. nel 1907). Nelle sue liriche spesso s'incontra l'antitesi tra la primordiale innocenza della natura e l'umanità che, allontanatasi dal Creatore, va ciecamente insieme con tutta la sua civilizzazione verso la perdizione. Dei poeti della presente generazione, Brazdžionis è forse il piu dichiaratamente cattolico e il più popolare. Kazys Bradūnas, canta con talento i sentimenti del rurale lituano, tenacemente attaccato alla sua terra e a Dio.

Nel campo della prosa la maggior parte degli scrittori

cattolici descrivono la vita lituana con i suoi problemi. Una parte di essi tratta figure e ambiente attingendo al passato e soffermandosi a indagare la psichologia del loro popolo. Tra questi un posto di prim'ordine spetta a Antanas Vaičiulaitis (n. nel. 1906), miniaturista del paesaggio lituano ed evocatore del contenuto dolore dell'umile gente. Degni di nota anche il novellista Juozas Grušas (n. nel 1901), e il romanziere Vincas Ramonas (n. nel 1905), autore di *Dulkės raudonam saulėleidy* (Pulviscolo nel tramonto rosso) e *Kryžiai* (Le Croci), che si riferiscono ambedue all'invasione bolscevica della L. Jurgis Jankus (n. nel (1906) in forma di romanzo novellistico ha trattato del destino umano sotto l'influsso del duplice regime totalitario (*Naktis ant morų:* La notte sui gelsi). L'invasione bolscevica ha costretto all'esilio il settanta per cento degli scrittori lituani: quelli rimasti in patria tacciono, venuta meno la libertà.

KNYGŲ VERTINIMAI

A. Išeivijoje

BALTRUŠAIČIO LIETUVIŠKASIS PALIKIMAS

Kokią audrelę buvo sukėlęs A. Vaičiulaičio straipsnis *Amerikoje*, kur jis buvo pakaltinęs Amerikos lietuvius, kad jie nesirūpiną lietuviškos kultūros kūrimu nei palaikymu! Kaip vienas to nesirūpinimo įrodymų buvo faktas, kad jie nepajėgia net išleisti sukurtų literatūros veikalų. Jausdami šitą negalią, kultūrinės kūrybos nenuilstami skatintojai ir organizatoriai susitelkė į Lietuvių kultūros institutą, kurio priekyje stojo kun. P. M. Juras, instituto širdis ir turbūt kišenius, vienas iš tų negausių kultūros ramsčių Amerikoje. Kai paimi šią storą poezijos knygą, mintimis pirmiausia jam padėkoji, o paskui skaitai, ilgai skaitai Baltrušaitį ir baigi kruopščiai, rimtai, su erudicija paruošta J. Aisčio studijėle apie Baltrušaitį ir jo kūrybą.

Pati Baltrušaičio kūryba... Jakštas kitados apgailestavo, kad Baltrušaitis lietuvių literatūrai dingęs. Senasis kritikas patriotas labiau vertino mažą duoklę savai kūrybai, negu glėbius svetimiesiems nuneštus. Sruoga Baltrušaičio rusišką poeziją laikė lietuviška, o į gyvenimo pabaigą parašytą Baltrušaičio poeziją lietuvių kalba buvo linkęs vertinti aukščiau už jo rusiškuosius rinkinius. — Šitas skirtingas vertinimas iš

esmės remiasi skirtingais vertinimo atžvilgiais. Jakštas išėjo iš klausimo, kiek Baltrušaičio rusiškoji poezija davė naudos lietuvių tautai, pakėlė jos tautinę sąmonę, jos kūrybinius polėkius, jos garsą pasaulyje. Ir čia jis turėjo pagrindą neigiamai nusistatyti. Sruogai rūpėjo kitas klausimas: ar toje rusiškoje poezijoje nekalbėjo lietuviška dvasia, kuri taria kitokią mintį, kitokiu tonu... Šitas klausimas teisėtas ir svarbus, susidūrus su liūdnu faktu, kad dalis lietuvių kūrėjų panoro įsijungti į pasaulio kūrybą ne per savo tautą, bet tiesiogiai ar per svetimąsias. Mickevičius, Milašius, Baltrušaitis — visų tas pats kelias.

Ką Milašius yra davęs Vakarams, Baltrušaitis — Rytams, tame jų kūrybos įnaše jaučiam vieną bendrą bruožą, kuris atrodo lietuviškas. Tai jų kūrybos problemingumas, pasaulėžiūrinis idealizmas. Aukštas dangus ir šviesios žvaigždės — to idealizmo simbolis liaudies kūryboje — yra būdingi ir abiem mūsų kalbamiem poetam. Būdingas yra problemų sprendimas be tragizmo, tik su graudumu, kuris kyla iš kančios ir vargo, neišvengiamai sutinkamo gyvenime, tik su nuosaikiu optimizmu, kuris plaukia iš įsitikinimo, kad kančia yra sudėtinė ir esminė bendros harmonijos dalis. Tai yra lietuviškas pergyvenimas, lietuviškas gyvenimo suvokimas, kuriuo lietuvis poetas yra praturtinęs svetimųjų kūrybą. Tai lietuviška spalva svetimų gėlių puokštėj.

Atitraukiant kūrybos sąvoką nuo tautų, nuo individų, galima būtų teigti — kūrybos lobynui vis tiek, ar toji spalva atėjo su viena puokšte ar su kita. Bet žinant, kad gyvenime kūryba apskritai neegzistuoja, kad ji reiškiasi per vieną ar kitą tautą, mums yra lygiai gaila, kad ta lietuviškoji spalva, lietuviškasis akordas yra nuskambėjęs ne su savųjų indėliu, bet su svetimųjų. Šita prasme ir Sruoga teisingas, rasdamas Baltrušaičio rusiškoj poezijoj lietuviškumo, bet teisingas ir apgailestavimas, kad Baltrušaičio, lygiai ir kitų mūsų kūrėjų,

tekusių svetimiesiems, kūryba jungėsi į pasaulio kūrybą per kitus, o ne per savo tautą.

Savai tautai Baltrušaitis atidavė šiame rinkinyje sutelktą savo gyvenimo galo poeziją. Kaip minėta, Sruoga Baltrušaičio lietuvišką poeziją vertino aukščiau už rusiškąją. Dabartinis ne vienas skaitytojas nusiskųs nusivylęs. Ir vėl skirtingas požvilgis... Negalima nesižavėti Baltrušaičio poetiniu pasauliu. Jame tiek meilės žmogui, gamtai, vargui, kančiai, tiek nusilenkimo žvaigždynams ir Viešpačiui, kad visa žmogaus būtis yra pavirtusi vienu Viešpaties valios akordu; tiek tobulos harmonijos sąrangoje visatos, kurioje širdies ir minties virpėjimais yra neatsiejama pulsuojančios visatos didinga dalelytė. Aistis teisingai pastebėjo giminystę tarp Baltrušaičio ir Čiurlionio — giminystę tuo plačiu pasaulėvaizdžiu, kuriame telpa visatos valdovo sostas ir pienės pūkeliai, telpa išminčiaus paslaptingoji šviesa ir kūdikio naivus žaismas. Čiurlioniui spalvos skambėjo ir klostėsi preliūdais, sonatomis. Baltrušaičiui žodis ir mintis skamba giesmėmis, dainomis, sutartinėmis, raudomis, melodijomis, psalmėmis, akordais, serenadomis... Muzikuojantis tapytojas, dainuojantis poetas, dainuojantis visatos vientisą pilnybę, dinamiką, žmogaus vargo kelią ir didybę. Ir Baltrušaičio žodžių srovė poezijoje skamba griežtais ritmais, rimais, nelyginant kaip vidurinių amžių bažnytiniai himnai, kuriuose dėstomas objektyvinis dogminis pasaulio suvokimas, o ne subjektyviniai pergyvenimai.

Tačiau Baltrušaitis, kaip minėta, ne vienam atrodo svetimas, nes jis nėra iš tokių poetų, prie kurių lietuvių poezijos mėgėjas yra pripratęs — kaip Maironis, Putinas, Aistis, kurie mus yra pavergę savo emocine galia. Pripratom prie jų tiek, kad lyg susiaurinom ir poezijos sąvoką, apribodami ją emocijom. Ir Baltrušaičio poezijoj mūsų dienų skaitytojui artimesni tie eilėraščiai, kurie yra suemocinti ir

susubjektyvinti („Vakaro giesmė", „Motina žemė", „Sutemų giesmė", „Dainiui"). Bet Baltrušaitis yra daugiau objektyvinio pasaulio stebėtojas, kuris suvokia jo esmę, giliąją esmę. Tokie yra patys gerieji Baltrušaičio eilėraščiai — „Audėja", „Apynys", „Ramunėlė", „Gegužės daina", „Bado giesmė", „Verpėja"...

Juose Baltrušaitis linkęs net į epą. Epiko talentas dar stipriau prasiveržia jo epiniuose fragmentuose: „Amžių vaidas", „Dulkės ir žvaigždės", o taip pat satyrinėj poemoj „Žiurkės įkurtuvėse". Ir gaila, kad bent senstantis poetas nėra gausiau eiliuoto epo keliu ėjęs. Galima būtų buvę laukti gerų vaisių... Likdamas lyrikos srityje, Baltrušaitis iš esmės yra minties poetas, mąstytojas. Tuo atžvilgiu jis artimesnis jo kūrybą apgailestavusiam Jakštui, Gustaičiui, Kiršai, o tolesnis jį branginusiam Sruogai.

Intelektualinė poezija pas mus nėra populiari. Tačiau intelektualinė poezija yra estetiškai vertinga, kada jos giliosios mintys reiškiamos vaizdais, kada konkretaus gyvenimo vaizdai gauna aukštesnę prasmę, virsdami anų minčių simboliais. Čia ir glūdi Baltrušaičio poezijos formalinė jėga. Jos sugestyvumas remiasi dideliu pasakymo ir minties sukondensavimu. Mintis tarytum vos vos sutelpa formoje — ne tik ritminiuose garsų, bet ir vaizdų vienetuose. Skaitytojas turi sustoti skaitęs, kad suimtų visą minties platumą ir gelmę, sutelktą trumpam pasakyme. Šitokia forma yra kupina sentencijų, aforizmų:

Menka, ką tu vien protu žymi —
Būtį reikia minti širdimi...
Ir žmogus tik tąsyk atsidus,
Kai jo širdžiai skausmas bus saldus...

Tokių sentencijų — rieškučiomis!

Pats vaizdų pasaulis yra gamtinis ar ūkininko būties.

Taigi čia ir poezijos rūbas, anot Maironio, lietuviškas. Kaip pačiam pasaulėvaizdyje sutelkti toliai ir artumos, dangaus šviesa ir žemės šypsniai, taip ir poetinių vaizdų rinkinyje rasime tuos abudu polius: amžių mirksnius, šventus aukurus, amžių mįsles, saulės juoką, būties šventovę... tą visą arsenalą, kurį taip mėgsta simbolistai, ir iš kitos pusės čia yra ramunėlė, beržai, skiedros, drožtės, kryžius ir svirtis, skurdūs gluosniai prie takelio, apleistas kiemas, prie vartų šunes... kurie duoda realistinio paprastumo, natūralumo, o abeji sykiu — natūralaus vaizdingumo su aukštesnės simbolinės minties šviesa.

Kaip dažnas iš simbolistų, Baltrušaitis kuria naują žodį, kuris veiktų muzikaliai ir žadintų savo naujumu: graudis, liekas sprindis, skirtis - lemtis, psalmės kartis, troškis, možis, gąstas, mojis, dienunta, suoslės, žiežula, imbuvys... Bet šitie žodžiai retai kur pasiekia reikiamą poetinį efektą. Poetas negalėjo pasivyti lietuvių kalbos pažangos, kurią pasiekė lietuvių poezija per tuos porą dešimčių metų. Ir Aistis pasakė teisingai, kad Baltrušaičio poezijos pastraipos nuskamba proziškai. Dėl to ir skaitytojas, pataikęs į šias silpnąsias vietas, jaučias nejaukiai nustebintas. Jaučias taip dėl to, kad į Baltrušaitį yra papratęs žiūrėti à priori su didele pagarba jo poezijai ir nėra nusiteikęs rasti ir joje dulkių. Knygos sutikimą baigiam linkėjimu skaitytojui užkliūti ne už poeto lietuviškos kūrybos gruodo, bet susirasti ir skonėtis jo tauriosios minties grūdu.

Jurgis Baltrušaitis *Poezija*. Išleido kun. P. M. Juras 1948 m. Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Spaudai parengė J. Aistis. 270 psl.

P. NAUJOKAIČIO „LIETUVIŲ LITERATŪRA“

Literatūros istorijos pobūdis priklauso nuo jos paskirties — ar ji taikoma mokyklai ar visuomenei; ar literatūrą jau pažįstantiems ir tik jos gelmių ieškantiems, ar tik norintiems su ja susipažinti; ar galintiems literatūros faktus pažinti iš pačių veikalų, ar turintiems tenkintis tik literatūros istorija. Naujokaitis turėjo prieš akis gimnazijos mokinius ar gimnazinio išsilavinimo skaitytojus. Dar svarbiau, kad jis bus turėjęs prieš akis skaitytoją, kuris maža turi progos pačius veikalus pasiskaityti. Dėl to Naujokaičio knygos uždavinys enciklopedinis — duoti kuo daugiau elementariausių, „visuotinai“ pripažintų, faktų: biografinių, bibliografinių, siužetinių, o ne naujos interpretacijos, naujų priežastinių ryšių ieškojimo. Šitas uždavinys nulėmė ir autoriaus metodą: duoda trumpą laikotarpio charakteristiką, paskui nagrinėja atskirus rašytojus. O rašytojai nagrinėti schema — gyvenimas, bendra kūrybos apžvalga, atskirų veikalų turinio atpasakojimas ir trumpas įvertinimas, visuomeninis bei literatūrinis. Autorius teisingai suvokė skaitytojo tremtinio padėtį bei jos diktuojamus reikalavimus ir juos gerai patenkino. Gerai ta prasme, kad literatūrinius faktus pateikė teisingai ir juos

išdėstė sklandžiai. Pateikė tiek, kiek jų galima pateikti 316 psl. knygoje. Žinoma, gaila, kad tokiam *Altorių šešėly* tegalima buvo skirti vos pusantro puslapio, o vienas iš giliausių ir įdomiausių mūsų literatūroje personažų Skirgaila tegavo savo charakteristikai vos keliolika eilučių. Bet ką padarysi, kad tokios rūšies knygai reikia visokių žinių, visko — užtat tik po truputį.

Senajai ir senesniajai literatūrai autorius turėjo gerą vadovą — V. Mykolaičio *Lietuvių literatūros* I dalį. Naujausiajai literatūrai autoriui teko pačiam spręsti, pasitelkiant atskiriems teigimams daugiausia A. Vaičiulaičio autoritetą. Bet ir čia, kas pasakyta, pasakyta teisingai ir tiksliai.

Imant veikalo dalių proporcijas, šios dienos rašytojas apgailestaus, kad senoji literatūra plačiau nušviesta nei naujausioji. Bet ir čia autorius bus derinęsis daugiau prie gimnazinės programos, ir rimto priekaišto dėl to negali būti.

Imant veikalą tokį, koks jis yra, reikėtų dėmesys atkreipti į kai kuriuos jau pas mus įsipilietinusius netikslumus, kuriuos pakartojo ir Naujokaičio knyga. Kalbant apie draudžiamuosius laikraščius, reikėtų skirti du *Varpo* laikotarpius: iki 1895 m. ir po jų. Kas tinka kalbėti apie pirmojo laikotarpio *Varpą*, netikslu taikyti antrajam ir atvirkščiai. Tik turint galvoje pirmąjį laikotarpį, gali būti arčiau tiesos autoriaus teigimas, kad *Varpas* „tikėjimo reikalus iš esmės nelietė". Nekritiškai prisiimtas ir tradicinis samprotavimas apie draudžiamųjų laikraščių programas. Kalbama apie *Varpo* programą, apie *Tėvynės sargo* „gana plačią" programą, o *Apžvalga* esą „aiškesnės visuomeninės programos neturėjo". Kalbant apie tas programas, reikia skirti jas dvejopai: formuluotas ir deklaruotas, ir programas, ištirpusias ir įsiliejusias pačiame laikraščio idėjų turinyje. Antrąja prasme programą suprantant, negalima pasakyti, kad *Apžvalga* jos nebūtų turėjusi. Ir pačioj knygoj, kada

autorius ima išskaitinėti, ką *Apžvalga* gynė ir su kuo kovojo, tai jos programa atrodo net konkretesnė, ne kaip toliau išskaityta iš deklaracijos *Tėvynės sargo* programa, kuri čia vadinama „gana plati". Tiksliau būtų teigti, kad visi ano meto laikraščiai turėjo savo programas gana aiškias, tik vienų daugiau defenzyvinio pobūdžio, kitų konstruktyvinio, vieni turėjo jas formuluotas ir deklaruotas, kiti jas reiškė pačiu savo veikimu.

Naujuose laikuose, kalbant apie *Vilniaus žinias* ir *Viltį*, abudu laikraščiai vadinami nepartiniais. Jeigu į tai dėmesys kreipiamas, tai kaip tik būtų pravertę suminėti visuomeninė lietuvių diferenciaciją. To nenušvietus, neaišku yra ir bus, kas ten per metamorfozės darės tuose laikraščiuose, o net ir tų laikraščių tarpusavio santykiuose. Ano meto visuomeninio išsidiferenciavimo raida padeda suprasti ir mūsų dienų visuomenę.

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio literatūrai padaryta skriauda, medžiagą klasifikuojant ir išimant Krėvę, Vienuolį, Šeinių, Savickį ir net Putiną, Kiršą, Sruogą, Vaičiūną, Binkį ir nukeliant juos į priešnepriklausomybinį laikotarpį. Galima pastarojoj rubrikoj minėti — ir reikia — kiek pirmoji grupė laužė naujus kelius dar prieš nepriklausomybę atgaunant. Bet jų negalima išimti ir iš nepriklausomybės laikotarpio. O antroji grupė tik ir suklestėjo su savo kūryba nepriklausomoje Lietuvoje. Nevertėtų tenkintis šioj vietoj tik ta karta, kuri nepriklausomoje Lietuvoje jau išaugo ir tik joje pradėjo rašyti. Kitaip medžiagos klasifikacija duoda kreivą vaizdą.

Ne visi atsargiai vartojami klasifikaciniai terminai. Pvz., pasakyti, kad *Tėvynės sargo* pozityvistinė dvasia buvo gana stipri (99 p.), sukelia skaitytojui geriausiu atveju neaiškumą, nepasakius, kuriuo gi atžvilgiu *Tėvynės sargui* prikergiama pozityvistinė dvasia, nes blogesniu atveju, suprantant tą terminą, kaip jis paprastai suprantamas, toks teigimas jau

būtų netiesa. — Lygiai netikslu teigti, kad Baltrušaičio žmogaus santykiavimas su pasauliu ir su Dievybe yra panteistinio pobūdžio, kada kitame puslapy cituojamas poeto pasakymas: „Kodėl tu, Tėve, žmogui įdėjai / Dvejopą širdį į jo krūtinę“. Čia gi aiškus santykiavimas su Dievybe kaip su asmenine būtybe! — Man taip pat atrodo netikslinga klasifikuoti Krėvės kūrinius į romantinius ir realistinius, kada tarp romantinių atsiduria „Skirgaila“, „Skerdžius“, „Antanuko rytas“, o tarp realistinių „Galvažudys“, „Silkės“. Krėvė visur tas pats. Jau tiksliau skirstyti jo veikalus pagal žanrus į beletristinius ir draminius.

Suminėtų rūšių dalykus autorius ir pats, be abejo, būtų patikslinęs, jeigu ne tremties sąlygos, labai nepalankios bet kokiai intelektualinei kūrybai. Jos neleidusios jam net rankraščio kaip reikiant taisyti. Į jas atsižvelgiant, reikia su dėkingumu priimti autoriaus įnašą į lietuvių literatūrą; priimti sykiu kaip svarbų ir brangų palydovą į emigracijos nežinią. Knyga juo labiau vertintina atsimenant, kad net per nepriklausomybės laikotarpį nebuvom suspėję paruošti savos literatūros tokio vadovėlio. Naujokaičio knyga, Balio *Tautosakos skaitymai* yra pereitų metų kapitaliniai dalykai tremties lituanistiniam mokslui.

Pranas Naujokaitis: *Lietuvių literatūra*. Patrijos leidinys, 1948, 316 psl.

J. JANKAUS „NAKTIS ANT MORŲ"

Dienos nebe knygai. Naujas rūpestis kultūrinius reikalus tremtyje nustelbė. Jankus ir kiti pereitų metų laureatai buvo praeiti tylomis. O jie verti žymėti tarp kultūrinių laimėjimų. Dėl to net, kad sąlygose, kuriose skaitytojas neteko galimybės skaityti, tose pačiose sąlygose rašytojas dar suranda savyje jėgų rašyti. Rodos, tos jėgos toliau turės pailsti ir išsekti. Bent kuriam laikui. Parodyti kūrybą viešumai bus taip pat sunkiau. Tad paskutiniai tremties Vokietijoje laimėjimai tenka priimti kaip paskutinis kūdikis su juo didesne meile, nors jis ir nebūtų tobulas.

Jankaus *Naktis ant morų* turi gruodo, kuris nemaloniai pakrato. Medžiagos aktualumas, nesenas pūliuojančių žaizdų (nacinis ir bolševikinis žmogaus išniekinimas) palytėjimas nupurto. Tokia medžiaga yra dar labai arti skaitytojo, ir reikia tankesnės, nei atokiai, nebeaktualiai medžiagai, meninės skraistės, kad pro ją nematytum žalios tikrovės ir susidarytum meninės iliuzijos vaizdą. Kur tokios skraistės nepajėgiama nuausti, ten geriau tikrovę uždengti visišku nutylėjimu. Taip reikėjo padaryti su ana šunų ir niekinamų mergaičių scena, kuri neleistinai plika ir dėl to nemeniška.

Meninį pavidalą autorius norėjo pavaduoti širdį ir vaizduotę draskančiais įvykiais ir spalvomis. Tai ersatzmeno priemonės. Jos pritrenkia, bet ne nuteikia. — Antras pritrenkiantis įrankis tai įvykių tarpusavio ryšys, pagrįstas atsitiktinumais. Labiausiai įtikinamos jėgos tiems atsitiktinumams pritrūksta „Paskutinėse pastangose", kada nežinomasis pulkininkas išsigabena pusiau nualpusią Nijolę. Kodėl jis taip padarė, taip ir palieka suslėpti galai. Dar sunkiau įtikimas „Nežinomame žmoguje" tas senio kacetininko pasirodymas. Jis lyg iš Šerloko Cholmso kriminalistiškai vaiduoklinių scenų.

Tai yra tie gruodai, kurie sukliudo meniškai žavėtis *Naktim ant morų*. Pridėkim prie jų kiek per didelį ištęsimą, sunkinantį sutelkti mintį ir vaizdą.

Esti knygų, kurios visuma gera, detalės — ne. — Esti ir priešingai — kuriose yra atskirų deimančiukų, bet visuma silpna. Jankaus knyga yra pirmosios rūšies. Rūpestingiau prižiūrėjus ir žymi dalis tų nepasisekusių detalių būtų buvę išlyginta. O visuma gera. Jeigu tą aktualiąją medžiagą autorius pajėgė taip apipavidalinti ir įprasminti, kaip dabar yra, tai jau užtenkama. Ją apipavidalindamas, Jankus pasirodo pirmiausia su tuo, kuo Jankus yra stipriausias pačioj naujojoj lietuvių literatūroje — mokėjimu pinti intrigą. Tai Jankui ne naujiena. Čia naujai pažymėtini knygos visumoj stiprūs architektoniniai sugebėjimai. Įdomūs ir visai naujo pobūdžio patys bendrieji kompoziciniai apmatai: klasinio Boccacio novelinę techniką, grynai mechaninę, statinę techniką, Jankus pavertė organiška, dinamiška. Dėl to kiekvienas pasakojimas pilną savo prasmę atskleidžia tik visus pasakojimus perskaičius. Ir tik visą knygą perskaičius, matyti, kad tai nėra pasakojimai kas sau, bet vieningas, organiškai vieningas veikalas. Pirmas pasakojimas yra ekspozicinis. Jis išveda veikėjus, sentimentalių rūpesčių gimnazistus. Kiekviename kitame

pasakojime, žiūrėk, iškyla kas nors iš tų pačių veikėjų, iki tremties banga, bėgimas nuo bolševizmo grėsmės, juos atsitiktinai subloškia draugėn ir parodo, kuo jie pavirto rudojo ar raudonojo totalizmo siautėjime. Jankaus kompozicinės tvarkos vertė labiau išryškėja, pastebėjus, kad ji atskleidžia ir autoriaus idėjinį žmogaus bei pasaulio suvokimą. Žmogus čia yra skeveldrėlė, kurią svaido kylanti ar slūgstanti chaotingo gyvenimo banga. Ir kiekvienas pasakojimas tai nauja to chaoso banga, kuri atneša atsitiktinai tą ir kitą mūsų pažįstamąjį, mėginantį kaip nors įsikibti ir išsilaikyti ligi šiokio ar tokio uosto, kitą mėginantį vaizduotis, kad pats kuriąs ir formuojąs tas gyvenimo bangas.

Pastarųjų įdomiausias ir meniškai stipriausias yra vokiečių pulkininkas, iškyląs bent trijuose pasakojimuose. Jis yra išraiška tos pagoniškosios rasistinės dvasios, kurią išaugino vokiečių filosofų ir junkerių elitas. Tai išraiška Žemės jėgos, gaivališkai ekspansyvios, sadistiškai plėšrios ir gyvuliškos, atsipalaidavusios nuo bet kokių Dangaus normų. Prasmingas ir tos jėgos čia likimas: žmogaus jėga, tegul ir destrukcijai vartojama, tą rafinuotą žmogų-gyvulį sutrėškė. Bet ir žūdamas jis leido savo pirštus į tą kietą kelio žemę, kurios gyvuliškiesiems instinktams jis buvo visa būtybe tarnavęs. Simbolinio prasmingumo ir personažinio ryškumo nėra antrojo totalizmo—bolševikinio—atstovuose. Pro smulkius nesudėtingus to režimo eilinius herojus kyla nebent viena būdinga idėja bei nuotaika — skaitytojas pajaučia, kad kiekviename žemės kampelyje yra nutiesti tos Rytų jėgos voratinkliai. Juose vieni apsvaiginti, kiti užmigdyti, treti naikinami ir ryjami.

Tą dvejopų pasaulių epochą autorius simboliškai charakterizuoja *Naktim*. Ne žmogaus, Europos sutemomis, bet tikriausia naktim. Naktim ne gimdančia naujo pasaulio svajones ir naujos kūrybos vizijas, bet naktim, košmariška,

migdančia žmogų *Moruose,* pakeliui į *Mirtį.* Tai mūsų laikų gyvenamoji naktis. Ne tik pavergtųjų, ne tik Europos, bet viso pasaulio naktis, kuri jį neša į kapinyną.

Jankaus knyga tai šauksmas tos nakties chaose. Rašytojas negali nešaukti. „Ką daryti, kad ir širdis jaučia, ir mintis nerimsta. Man pasirodė, kad užėjo naktis, o visas pasaulis guli ant morų ir kietai miega. Gi duobkasiai jau ateina. Iš rytų. Ir duobė jau iškasta. Tik jie ateis, paims morus ir miegantį pasaulį nuleis į duobę. Jei jis tepabus, kai žemės ims ant galvos birti, bus per vėlai. Bet kas jį pažadintų anksčiau? Mes galim šaukti čia tuose tyruose, kiek norim. Neprižadinsim. Jie tik supyks, kad neleidžiam ramiai miegoti. Užčiaups burną, užspaus, kad kvapo neatgautumėm". Ir vis dėl to reikia šaukti. Atlikti bent savo širdies pareigą. Reikia manyti, kad šitam šauksmui Jankus ir griebėsi aukščiau suminėtų drastiškų įvykių, rėkiančių spalvų.

Po Pirmojo pasaulinio karo panašus šauksmas, nukamuoto, nužmoginto žmogaus šauksmas, buvo Remarque *Vakarų fronte nieko naujo.* Tada karšti pergyvenimai anam rašytojui neleido surasti grynos meninės formos. Bet pats jo šauksmas buvo išplaukęs iš milijonų masės pergyvenimų, ir dėl to susilaukė ana knyga tokio visuotinio dėmesio. Jankaus veikalas yra tokis pat šauksmas, iš pergyvenimo, gilaus, baisaus. Jis dar baisesnis nei anuo metu Remarque, nes Jankaus pergyvenimas dar nebaigtas. Jį ir kitus tebedrebina autoriaus baigiamasis klausimas: ar tas rudasis vyras iš tyrų neužbaigs savo pasakos kur kitur... Tačiau Jankaus knyga negalės susilaukti tokio susidomėjimo. Lietuviai nuo to rudojo vyro užsiėmę bėgimu iš naujo. O pasaulio negali knyga pasiekti dėl žinomų priežasčių. Taigi šauksmas naktyje, tyruose... išvada liūdna, bet dėl to ne autorius kaltas.

Iš atskirų pasakojimų geriausias ir savo charakteristikomis, ir intriga, ir epiniu saikingumu „Grabas".

„BRONIUS KAZYS BALUTIS“

Tai pirmas veikalas apie mūsų diplomatus. Tos rūšies veikalai gali pažiūrėti įvairiomis kryptimis: nušviesti patį asmenį bei jo reiškimąsi veikloje, nušviesti pro asmenį pačias diplomatines problemas ir jų sprendimo eigą, nušviesti su jo veikla Lietuvos diplomatijos ir jos kadrų brendimą. Pirmasis atžvilgis turi daugiau asmeninės reikšmės, antrieji du — visuomeninės, valstybinės.

Knyga apie Balutį yra pasirinkusi daugiau pirmąjį uždavinį. Vaizdžiai aprašyta Balučio jaunystė, jo gyvenimas ir augimas Amerikoje, jo reiškimasis diplomatijoje, jo bendradarbių ir visuomenės veikėjų šilti atsiliepimai apie Balutį žmogų ir įstaigos viršininką. Balutis čia išauga gyvas lietuvis patriotas ir sumanus apdairus diplomatas.

Bet Balučio diplomatinės veiklos pilno vaizdo knyga neduoda. Ryškus Balutis jo diplomatinės karjeros pradžioje. Būtent, jo vaidmuo Suvalkų derybose, derybose dėl sutarties su Želigovskiu ar lenkų vyriausybe plebiscito reikalu, dėl Hymanso projekto. Tačiau Balutis paskiau buvo kelerius metus Lietuvos atstovas Washingtone, nuo 1933 metų Londone. Knygoje teaprašyta, kaip jis santykiavo tenai su

lietuvių išeivine visuomene. Bet tai nėra atstovo tiesioginis uždavinys. O jo tiesioginė veikla, santykių tarp Lietuvos ir Amerikos, paskiau Anglijos plėtojimas neaprašytas. Lyg tos veiklos visai nebūtų buvę. Suminima, su kokiais bendradarbiais teko Balučiui dirbti pasiuntinybėse, bet net nesuminima, kas prieš jį Lietuvai tose valstybėse atstovavo. Lyg jokių santykių nebūta. Tie laikai jau nėra jokia paslaptis, kad apie juos reiktų tylėti.

Šaltiniai apie Balučio veiklą — daugiausia paties Balučio pasakojimai. Tuose pasakojimuose jis iš dalies atlieka ir antrąjį aukščiau suminėtą uždavinį — parodo, kokiose aplinkybėse teko organizuoti anuo metu Lietuvoje diplomatinis darbas. Įdomių vaizdžių smulkmenų duoda. Jis pasakoja, pvz., kaip važiavo į Suvalkų derybas, kaip buvo pakviesti aliantų atstovai, kaip ten Suvalkuose vaišinosi, kaip Balučio šoferis ant akmenų krūvos užlėkė. Visa tai gyva ir įdomu. Bet pačios derybų esmės, klausimų kėlimo iš lietuvių ir lenkų pusės, net rezultatų taip ir neduodama. Panašiai nutinka ir su kitais klausimais. Derybose su latviais dėl sienų patiriam, kaip delegacija ant šiaudų nakvojo, kaip su savim ir maistą ir gėrimą turėjo vežiotis, bet kokia buvo latvių pozicija bei argumentacija, kokia mūsų, nepatiriam. Gal prileidžiama, kad visa tai žinoma. Tuo atveju tektų pastebėti, kad šita prielaida nėra teisinga, turint galvoje dabartinį jaunesnį skaitytoją. Arba plačiai aprašoma gruodžio 17: kaip Balutį gabeno į štabą, kas buvo to sukilimo organizatoriai, kaip pats Balutis tą sukilimą vertina. Bet iš Užsienių reikalų ministerijos žmogaus būtų įdomiau sužinoti, kaip užsienio dėl to buvo reaguota, ar iš ten turėta kokių sunkumų.

Kaip pareigūnas, Balutis turėjo daug santykių su kitais žmonėmis. Juos ir jų veiklą atestuoja labai kurtuaziškai. Tai tauru ir sykiu diplomatiška. Bet negalima pasakyti, kad istoriškai, pvz., būtų teisingai nušviesta atskirų asmenų rolė

Klaipėdos sukilime; kad knyga teisingai būtų įvertinusi Užsienių reikalų ministerijos diplomatinio kadro paruošimą.

Malonu, kad apie Balutį knyga parašyta; ypačiai naudingi paties Balučio pasipasakojimai apie diplomatijos žygius, bet knyga parašyta taip, lyg tai būtų tik jubiliejinis paminėjimas. Dar labiau tokį knygos pobūdį ryškina M. Biržiškos įvadinis asmeninių įspūdžių straipsnis. Tatai mažina jos pastovią visuomeninę ir istorinę vertę.

Bronius Kazys Balutis. Jo gyvenimas ir darbai. Spaudai paruošė Vytautas Širvydas. Išleido J. J. Bachunas. 1951, 128 psl., kaina 1.50 dol.

„LIETUVA“

Lietuva, politikos žurnalas, leidžiamas Patariamosios Lietuvių Grupės, bendradarbiaujant su Laisvosios Europos Komitetu, redaguojamas kolegijos — Juozo Audėno, Broniaus Nemicko, Vinco Rastenio, Vytauto Vaitiekūno. Išeina kas trys mėnesiai, kaina metams 3 dol., atskiro nr. 50 c. Šio nr. — liepos—rugsėjo — 96 psl.

Visa metrika surašyta. Pridėkim dar turinį — redakcinės kolegijos žodis, V. Sidzikausko: Ties lietuviškomis problemomis, V. Manelio: Žemės valdymas išlaisvintoje Lietuvoje, J. Paplėno: Lietuvos socialinės politikos bruožai, J. Lanskoronskio: Taikos ir karo prielaidos, J. Puzino: Kalbotyra apie lietuvių protėvynę, Pavergtosios Europos išlaisvinimo deklaracijos, laisvinimo veiksnių veiklos apžvalga, dokumentai ir knygos. Turinį — tokį, koks jis yra — galima priimti teigiamai tik su viltimi, kad čia tėra pradžia ir kad kituose nr. žurnalas įsibėgės ir ims spręsti problemas, aktualias laisvinamos ir išlaisvintos Lietuvos reikalams. Šiame nr. prie tokių klausimų, nors ir nedrąsiai, tėra priėjęs V. Manelis. Straipsniai kaip Lietuvos socialinės politikos bruožai ir Kalbotyra apie lietuvių protėvynę šiame žurnale be nuostolių

galėtų būti ir praleisti. Su dideliu užsimojimu J. Lanskoronskio straipsnis savo turiniu dublikuojasi su V. Sudimanto nors ir trumpa tarptautinės politikos apžvalga. Naudingi yra įdėtieji praeities dokumentai.

Žurnalą perskaičius pirmas įspūdis — ar nebūtų galėjus ta pati medžiaga būti skelbiama kituose jau esančiuose žurnaluose ir laikraščiuose; ar buvo reikalingas specialus politikos žurnalas, jei net nepriklausomoj Lietuvoj politikai specialaus žurnalo neturėjom; ar nepasitvirtina humoristų charakteristika apie lietuvius: kur susirenka trys lietuviai, ten leidžiamas ir laikraštis. Bet šitiems ar-ar išblaškyti yra rimtas argumentas: jeigu tam reikalui yra nelietuviško pinigo, tegul sau gyvuoja ir šviečia. O į ranką paimti malonus — skoningai sutaisytas, ir formatas patogus.

Č. GRINCEVIČIAUS „VIDURNAKČIO VARGONAI“

(LAIŠKAS AUTORIUI)

Prie knygų, kaip ir prie žmonių, esu linkęs prieiti su „nepasitikėjimu“. Toks jau mano metodas. Esti malonu, kai matai, kad žmogus arba ir knyga pasirodo geresni, nei buvai nusistatęs juos priimti. Panašiai nusiteikęs skaičiau ir Tavo *Vidurnakčio vargonus,* sykį ir antrą.

Man paliko simpatingą įspūdį, kad Pats laikaisi tarp dvejopų pasaulių — tarp empyrinio ir fantastinio, arba šiuo atveju idealinio. Nevadinčiau jų realistiniu ir fantastiniu, nes empyrinio ir idealinio pasaulių suderinimas ir suliejimas į vieną tebūtų tikrasis realizmas. Mes tą terminą taip dažnai iškreipiame, tevadindami juo tik empyrinį pasaulį, kai tuo tarpu tikrovė apima abejus pradus. Simpatinga tokia Tavo pozicija gyvenimo atžvilgiu ir subjektyviniu, ir visuomeniniu atžvilgiu, nes skaitytoją, kuris per dienų dienas yra panardintas į empyrinio gyvenimo sritis, grąžina į tikresnį ir prasmingesnį gyvenimą ar užkrečia jo nuotaika.

Tavo pozicija tarp dviejų pasaulių atsiliepia ir Tavo pasakojimų pobūdžiui. Vienuose labiau persveria empyrinė plotmė, kituose fantastinė. Katra Tau geriau sekas? Empyrinė? Taip, ją matai konkrečiais pavidalais — tiek gamtą, tiek

žmones. Matai su spalvomis, kontūrais, bet nepaskęsti jų analizėje, išskaitinėjime. Tenkiniesi pačiais ryškiaisiais, esminiais, nesudėtingais.

Objektyviam epiškam pasakojimui duoda šilumos atsargiai ir nedidele doza primaišytos nuotaikos — truputį lyrinės, truputį humoro.

Pasakojimo technikoje šitoks priėjimas reiškiasi taupia, ryškia ir sultinga fraze. Ji sudaro įspūdį, kad žodis valdomas sąmoningai, su įgudimu ir tvirtu pasitikėjimu. Jei norėtum, kad pavyzdžiais kalbėčiau, tai gamtos vaizdui tokis būdingas yra pirmasis pasakojimas „Kalbanti uola". Žmonės — Tavo ubagėliai su jų spalvingais ubagiškais dialogais. O dar gražesnis dialoginis žaismas yra „Pavėjui nunešto" pasikalbėjimas su dvasele.

Fantastinės srities pasakojimuose žavi yra Tavo empyrine, sakykim tradicine prasme, realistinė fantazija. Tavo „danguje" yra tikrai „kaip ir ant žemės". Tiesa, tai nėra Amerikos atradimas. Ir Krėvės vyrai bei moterys danguje jautėsi kaip Liškiavos bažnyčioje. Tačiau Tavo pasakojime vis tiek žavi tas žaismingas šventųjų nuo pjedestalo nukėlimas į kasdienį gyvenimą. Nukėlimas su jiems būdingais bruožais. Kalbu čia apie Tavo apaštalus „Nutilusių dainų žemėje". Lygiai simpatingi nenaudėliai angeliukai, nudžiovę mažąjį vargonų vamzdelį.

Tačiau kaip tik šituose fantastinio pobūdžio pasakojimuose sukliūva filosofavimas tokios rūšies kaip „Kalbančiojo uoloj", „Baltuosiuose balandžiuose". Suprantu, jie turėjo įprasminti tam tikrus empyrinio gyvenimo reiškinius. Bet įprasminimo skalė gali būti labai didelė — pradedant nuo įprasminimo, kurį pažymėkim zero, iki įprasminimo maximum. Tavo pasakojimų dalis tenkinasi, kaip dažnai Vaičiulaičio, spalvingu anekdoto atpasakojimu („Atlaidų išvakarėse", „Nenuobodi vasara", „Pavėjui nuneštas"); kitų,

kaip Biliūno, yra simbolinė nuotaika ar prasmė (tokie „Kalėdų žiburėliai“, „Vidurnakčių vargonai“, „Naujųjų metų naktį“); trečiuose yra filosofiniai samprotavimai. Man atrodo, kad stipriausiai veikia, kur imiesi antruoju būdu įprasminti kasdienės būties reiškinius. Susidaro pakilesnė nuotaika, tam tikras skaidresnio oro padvelkimas. Ir to užtenka.

Apžiūrėjau Tavo pasakojimus lyg naujokus ėmimo komisijoje. Jei reiktų dabar pasakyti, kuriuos Tavo „naujokus“ norėčiau mobilizuoti literatūrinei tarnybai, tai rinkčiau šiuos: „Vidurnakčio vargonus“, „Kalėdų žiburėlius“, „Nutilusių dainų žemėje“, „Devynbalsė paukštė“, o taip pat minėtus anekdotinio pobūdžio pasakojimus. Iš komisijos atleisčiau „Baltuosius balandžius“, „Draugą“, „Kalbančios uolos“ dialoginę pusę.

Turėčiau dar vieną norą. Jei Pats pavadinai savo pasakojimus neįtikėtinom istorijom, tai vis tik reiktų taip daryti, kad jos skaitytojui būtų kuo įtikimiausios. Taip pats padarei „Neįtikėtinoj istorijoj“, dvarininką numarindamas visai įtikinamu būdu. O kaip atrodytų, jei ir su „Vargonais“ būtum, sakysim, taip padaręs: senelis klebonas prieš savo ligą skaitė ne apie vagies nubaudimą, bet ką nors tokio, kas jam būtų priminęs jo praeities malonų ar nemalonų pergyvenimą su vargonais; tada jo vizijos susilietų su jo paties gyvenimo atgarsiais jo pasąmonyje. Ar neatrodytų tai „įtikimesnė istorija“?

Užteks apie Vargonus kalbėti. Tegul jie patys groja klausytojui, skaitytojui. Tegul groja ir Pačiam, nustelbdami dūšioj kartumą, aitrumą to gniaužiančio rūpesčio, kuris turi būti kaip nors išsakomas, kad žmogaus nesusprogdintų.

P. JURKAUS „PAVASARIS PRIE VARDUVOS“

Paulius Jurkus seniai rašo ir skelbia savo raštus — legendas, humoristinius pasakojimus, eilėraščius, istorijas apie meilę, gabalus iš eiliuotos pasakos-poemos apie 12 brolių, juodvarniais lakstančių. *Pavasaris prie Varduvos,* kurią dabar išleido Čikagos knygos klubas, yra tik gabalas tos Jurkaus kūrybos.

Tačiau jo pakanka, kad liudytų autoriaus jautrumą ir skonį literatūrinio žodžio vaizdiniam-jausminiam grožiui; rūpestingumą jį kultyvuojant ir dailinant; sugebėjimą jo formom apvilkti savo rašytojiško pasaulio nuolaužas.

Taip, Jurkus turi savo pasaulį, kūrybinį, kaip sakoma, veidą. Knygos vardu autorius gali neatsargų skaitytoją sugundyti, kad jis ieškotų knygoje Varduvos apylinkių, Žemaičių Kalvarijos ar kitų vietovių istorinės-geografinės kronikos. Varduvos apylinkių patriotas ieškos kronikos ir jaudinsis, kad neras knygoje ten gyvenusios savo dėdės ar bobutės... Jurkus įrašo Varduvos upės vardą ir eilę vardų, bet jis čia ne istorikas (nors ir žemaitis). Jo pasakojimai nėra susiję nei su konkrečia geografine vieta (ne tik vardu), bet ir su konkrečiu istoriniu faktu. Jie yra riboje tarp tikrovės ir fantazijos, tarp realistinio pasaulio ir svajonės.

Jo pasakojimuose žmonės yra taip pat tarp aistros ir idėjos. Jų nepagauna aistra, kuri prašnektų visomis jų gyslomis ir blokštų į verpetus ir dramines situacijas iki laimėjimo ar sunaikinimo. To nėra — nei kruvino keršto, nei žudančios meilės. Tik tiek kaip dainų bernelio ar mergaitės.

Pasakojamos istorijos eigoje žmogaus dvasioje vis labiau nušvinta idėja, daros jam sava ir ima jį ir jo santykius su kitais valdyti — teisingumas, artimo meilė, Dievo meilė, tėvynės meilė. Ir nors pasitaiko vargo, tačiau ilgainiui idėja sušvinta vis skaidriau ir gyvenimą laimi, išsivaduoja ir atsiskleidžia talentai, atsileidžia tarpusavio įtampa ir kovos, grįžta ramybė ar herojinis pakantrumas.

Dėl to Jurkaus pasaulis negali būti lyginamas su srove ir verpetuojančia upe. Jis sukelia įspūdį plačios be įtampos tekančios upės, viršum kurios vis stipréja giedrėjančios pavasarinės šviesos. Tokia yra ta Jurkaus Varduvos upė. Tai ne draminis pasaulis. Tai lyrinis. Ir logiška išvada — skaitytoją patraukia ne tiek intrigos peripetijos, jų išradingumas, kiek lyrinė nuotaika.

Skaitytojas jaučias ne taip, kaip prie tos knygos, kuri kelia nervingą klausimą, „o kaip bus toliau?", bet kaip prie lyrinio veikalo, kuris sukelia nuotaiką — vienur elegišką, kitur simbolingai pakilią.

*

Labiausiai toks yra pirmas pasakojimas, ilgiausias, „Auksinis paveikslas", kuriame parodytas konfliktas merginos dvasioje tarp lenkomanijos ir litvomanijos. Savaime jis neturi nei naujos medžiagos nei naujų žmonių. Tačiau skaitytoją gaivina į pasakojimo peripetijas sudėta nuotaika — pirmiausia ilgesys, gimtojo krašto netekus. Tas amžinojo miesto „auksinis paveikslas" čia nėra intrigos variklis, o tik ilgesio regimasis ženklas — simbolis. Kita nuotaikos rūšis —

širdies entuziazmas, perkėlus pėdas į gimtąjį kraštą. Negalima nepasigrožėti fragmentu, kuriame šios nuotaikos ekstazę Jurkus pataikė išreikšti originalia kūrybine lietuviškos gamtos metafora:

„Išlėkėm namo! Kelias šiltų vėjų išdžiovintas, vingiavo per kalnelius, šoko per tiltelius ir žaliose lygumose išsitiesė kaip juosta. Pašlaitėse — beržai! Lyg iškilmingoje procesijoje, apsivilkę kamžom, atėjo pasveikinti manęs, nešdami dideles žalias pavasario vėliavas. Ir jos, ilgais kutais nusvirę, lenkėsi prieš mane! Prie jų glaudėsi eglaitės, krūmokšniai, skambino lapeliais, kėlė metūges, lyg žvakeles, ir choru šaukė: — Pažiūrėk, kaip mes išaugom, kaip mūsų galvelės dailiai sušukuotos, kokie gražūs, tamsiai žali kaspinai parišti po mūsų kaklu. Toliau ant kalvų įsirėmė ąžuolai. Kaip seni ilgaūsiai ūkininkai, apsivilkę pilkais kailiniais, supos sutiktuvių procesijoje, o lengvas vėjas šureno jų milžiniškas galvas, jų šimtmetines mintis praskleidę".

Ir šitos su dvejopa nuotaika dvi pasakojimo dalys įdėtos dar į lyrinius rėmus — į graudų ilgesį iš viso praeitų dienų, kuriose įsipynę motinos, jaunystės ir jų dienų pergyvenimai. Tai nuotaikos crescendo.

Taip sudaro Jurkus ir kitus pasakojimus — „Kregždės ant Nukryžiuotojo pečių", „Užsklęstos durys", priartėdamas tik labiau į legendos žanrą. Atlikta grakščiai. Jau kiek kitoki „Vargonai", o ypačiai „Vieno auksino istorija".

*

Lyrinės nuotaikos gausumu Jurkus įsirikiuoja į pasakojimus, kurie labiausiai Lietuvoje buvo kultyvuojami ir vertinami. Tokiu pasakojimų lyrizmu kaip tik populiarėjo Putinas, Simonaitytė, Paukštelis, arba net pirmas mūsų romanistas Pietaris. Tokia susidarė tradicija. Tačiau verta susimąstyti, kad lyrika yra tik pagelbinis elementas pasakojimui, kuriame

turi vyrauti epinis elementas, pirmiausia įvykis, intriga. Intrigos mes pasigendam savo literatūroje. Tad šiuo atveju dėmesį labiau patraukia Jurkaus minėta „Vieno auksino istorija“. Čia jau pasakojamasis stilius, kondensuotumas, epinis objektyvumas, o jo pabaigoje vykusiu simboliu įlukštenta ir tikro auksino prasmė, paskirtis — jis prasmingas tada, kai jis suveda vieną ranką su kita meilės ryšiais.

Epiškumu, idėjiniu prasmingumu, pasakojimo medžiagos originalumu tektų laikyti šį „Auksiną“ geriausiu rinkinio kūrinėliu.

Knyga parašyta su šiluma. Su šiluma ją tenka ir priimti. Tačiau tebus pastebėta, kad autoriaus tolimesnėje kūryboje dar verta būtų sustoti prie kuriamojo pasaulio pobūdžio. Jis yra pavojingoje riboje — tarp realistinio ir fantastinio, tarp istorijos ir pasakos. Realistiniam pasakojimo elementui tokiu atveju gresia palikti simbolio ar alegorijos plotmėje neišplėtojant psichologinio gilumo; fantastiniam elementui gresia nuslysti į alegoriją.

Ar neverta tad būtų autoriui tvirčiau atsispirti į vienos plotmės pasaulį, gal greičiau — realistinį pasaulį, kuris įgalintų labiau nusileisti į psichologinius ir filosofinius klausimus ir kuriame rašytojai labiausiai savo jėgas yra išplėtoję. Į tai skatintų ir „Vieno auksino istorija“.

DR. S. ALIŪNO SUTAISYTI VALERIJONO LAŠAI

Vienas gydytojas pasakojo, kad jis turėjo katę, kuri labai mėgusi valerijoną; jo paragavusi būdavusi labai žvali ir linksma.

Gal panašaus linksmumo, kuriuo suvirpa iki plaučių gilumos, šių dienų skaitytojas-klausytojas patiria iš satyros, pajuokiamosios dainelės, anekdoto, kurie tokie mėgstami yra Amerikoje. Jam autorius S. Aliūnas parašė knygelę, arba kaip jis sako, sutaisė ir sumaišė „Valerijono lašų".

Sutaisė ir sumaišė — sumaniai. Moka maišyti gyvenimo nuotrupas, jo žieveles ir padaryti jas tokiais savo vertinimo prieskoniais, kad visa mišrainė imtų veikti, kaip tie valerijono lašai.

Autoriaus maišymo receptai nėra sudėtingi. Vienas jų — pastebi kokį gyvenimo reiškinį vienoje vietoje ir tuojau tų pačių ženklų ima ieškoti aplinkiniame gyvenime. Sudaro tokiu būdu štai kokių vaizdų grandinę: dega žvaigždės ant dangaus, bet ir jos nukrinta; kino žvaigždės per porą dešimčių metų — irgi nukrinta; mergina kaip žvaigždė krinta ant kelių, ir iš visos žvaigždės telieka mama; krinta žvaigždės valdovam nuo antpečių, tik penkios žvaigždės ant butelio

niekur nenukrinta, o jų vietoj krinta po stalu jos pagarbintas autorius. Palygink satyras apie apvalumus, apie atsilpinėjimą ir rasi tą patį „maišymo" receptą.

Kitas receptas — tai parodijos: į kitų poetų eilėraščius įdeda savus žodžius ir vaizdus, vietoj taurių kilnių vaizdų ir tokios pat nuotaikos įdeda banalius kasdieninius žodžius bei vaizdus; vietoj žirgelio liaudies dainoje pavartoja dabartinės aplinkos susisiekimo priemonę — ševroletą ir t.t. Taip suparodijuotas yra trejetas liaudies dainų, pora Brazdžionio eilėraščių, vienas Aisčio. Geriausiai iš tų nusisekę Brazdžionio parodijos „Per stovyklas keliauja pirklys", „Paskutinis žodis pasmerktojo vedybom".

Toks yra S. Aliūno formalinis „maišymo" menas.

„Medžiaga", kurią maišo, yra naujo ateivio į Ameriką, o jei nori dar tiksliau, į Chicagą gyvenimas. Jis neturi bėdos dėl duonos. Priešingai, matai jį dirbantį ir gerai uždirbantį, automobiliais važinėjantį, ar apie juos svajojantį, brangiai geriantį ir daugel rūpesčių skiriantį meilės avantiūrom. Darbas fabrike, vakaras saliūne nuo penkių rožių po stalu ar su viena rože po ranka — tai visa jo dienos programa. Kultūros reikalai, knyga jam svetimi. Patriotizmas virto prakalbiniu tuščiažodžiavimu (vykusiai pagauta „Didelės šventės minėjimas"); atvirumo valandą jis prasitaria negrįšiąs į Lietuvą, nes ten nebus tokio gyvenimo standarto kaip čia.

Ar tai teisingai atvaizduota čionykščio gyvenimo tikrovė, — čia ne vieta ir neprasminga svarstyti. Bet tenka prisipažinti, kad tas juokas, kuris buvo pagavęs skaitant satyras, sustingsta veide, kai nuo satyrose rodomų pajacų nuimi kaukes ir pamatai ten savo brolį, tėvą, save patį supanašėjus į aną gyvulėlį, kuriam linksmybės duoda valerijonas. Tragiškas juokas iš nykstančio žmogaus, bedvasio, labiausiai prasiveržia „Nekukliam prisipažinime", kur autorius sakos niekam nepavydįs — nei Šimučiui, nei Babrauskui, nei Sodeikai, kurie dirba kultūrinį darbą, bet pavydi graboriui, nes jo darbas pelningiausias — laidojimo darbas.

Tai jau vaiduokliškas juokas, kuris nebepakelia, užtraukia nykią, nihilistinę nuotaiką. Čia yra satyros pati pavojingoji pusė: ardymas, skaldymas, griovimas. Užtat ir bolševikai šį žanrą taip pamėgę.

Prisiminiau Fausto Kiršos satyras *Pelenus*, mažai Lietuvoje pastebėtus. Juose Kirša plakė nepriklausomos Lietuvos negeroves. Bet jo satyrose buvo dvi plotmės: realistinė, kurioje buvo pūliuojančios gyvenimo votys; idealistinė — kurioje iš tolo žavėjo tyros, skaisčios, kūrybinės Lietuvos idealas. Kiek pirmasis gyvenimas buvo su pasipiktinimu plakamas, tiek antrasis buvo išreikštas su tokiu giliu širdies pagavimu ir ilgesiu, kad skaitytojas veržėsi iš plakamos kasdienybės į aną idealistinę Lietuvos plotmę.

Šitokiu būdu Kirša išvengė satyros nihilistinio poveikio ir davė jai taurinančios ir kuriančios prasmės.

Kai Aliūnas maišys kitus lašus, norėtum, kad juos maišytų taip pat ne tik saliūne, žiūrėdamas į tas penkias nekrintančias žvaigždes, bet kad išeitų iš saliūno tvankos ir parodytų, jog tolimame danguje dar yra taip pat nekrintančių ir žavinčių žvaigždžių.

IŠPARDUOTOJI KNYGA

Mūsų laikais dėmesio verta yra ne tiek išleistoji, kiek išparduotoji knyga. Daugel išleistų knygų stovi mažai judinamos. Prie gausiai pajudėjusių ir, leidėjai sako, jau veik išparduotų knygų priklauso Stasio Raštikio *Kovose dėl Lietuvos* I dalis, pasirodžiusi 1956. Knyga pavadinta dar ir pridėtiniu vardu — „kario atsiminimais".

Atsiminimų literatūra ar tik nebus gausiausia tremtyje. Pirmiausia jos davė kacetininkai. Jų viršūnėje stovi Stasio Ylos *Žmonės ir žvėrys*. Partizaninės literatūros viršūnėje stovi J. Daumanto *Partizanai už geležinės uždangos*. Lietuvos okupavimo procesas davė dviejų diplomatų knygas — Igno Šeiniaus *Raudonąjį tvaną*, sumaniai ir laiku parašytą švediškai, ir Jurgio Savickio *Žemė dega*, tuščią knygą, tegalinčią priminti diplomatams, kad jie savo puslapių dar nesurašė. Iš valstybininkų dėmesio verti dr. K. Griniaus atsiminimai, vaizduoją tautinio ir valstybinio kilimo laikus. Juos dabar pratęsė ir papildė naujesniais laikais buvusio Lietuvos kariuomenės vado Stasio Raštikio knyga.

Raštikio knyga susilaukė nevienodo priėmimo. Vienas teisininkas sužavėtas atsiliepė: tai gražiausias paminklas,

kokį tik autorius galėjo pastatyti savo tėvams. Kitas teisininkas reiškė jau nepasitenkinimą: va, vokietis generolas parašė visą karo strategiją, o lietuvis generolas tik asmeninius nuotykius. Laikraštininkas ėmė polemizuoti knygos pasirodymo proga su buvusiu kariuomenės vadu dėl jo reikalautų milijonų kariuomenės apmokymo ir apginklavimo planui vykdyti. Vienas iš politikų vėl su pasitenkinimu aiškino: bent vienas atvirai ir nuoširdžiai atskleidė tautininkų valdymo aukštuosius užkulisius...

Kiekvienas iš tų vertintojų teisus savo požiūriu. Tačiau teisus ir eilinis skaitytojas, kuris savo nuomonės nereiškė ir knygą skaitė neatsitraukdamas, tuo rodydamas pasitenkinimą, kad knyga atsako pagrindiniam skaitytojo reikalavimui — ji turi būti patraukli...

Patrauklią knygą autorius padarė keliomis priemonėmis. Pirmiausia, pasakodamas įvykius atsiminimų forma, platesnio masto įvykius taip pat perleisdamas per savo tiesioginį pergyvenimą ar patyrimą. Tai duoda pasakojimui asmeniškumo, o jis visada įdomesnis. Antra, knygai patraukiumo davė nuoširdus atvirumas. Skaitytojo akyse autorius nieko neslepia ir nevaidina herojaus. Priešingai, prisistato su tam tikru menkavertiškumo pajautimu, sakysim, kad jis laimėjo Vokietijoje arklių lenktynes, nuopelnus priskirdamas ne sau, bet pasibaidžiusiam arkliui. Trečia, skaitytojo dėmesį patraukia autoriaus konkreti, smulkmeniška ir vaizdi atmintis. Savaime nereikšmingą medžiagą, kaip Kaukazo gyvenimo vaizdus ar Anglijos karaliaus karūnacijos ceremonialą, mielai skaitai dėl detalių vaizdingumo ir epinio ramumo. Šitai ir bus padarę, kad knyga tokio pasisekimo susilaukė visuomenėje.

Priimdamas mielai knygą su tuo, kas joje yra, būtum galėjęs nebent trijų dalykų pageidauti. Viena, labiau koncentruoti pasakojimą, vengiant tą pačią mintį kartojančių sakinių.

Antra, vengti apologetinio-poleminio pobūdžio formos tuose dalykuose, kur autorius norėtų atsakyti į savo buv. oponentų priekaištus. Visos knygos pobūdžiui labiau pritiktų objektyvus, gal su humoru, su lengva ironija kitados kariuomenės vadui darytų priekaištų ir jo paties tuometinių minčių ar planų referavimas. Trečia, netektų laikyti vykusiu knygos vardo, kuris savo herojiniu skambėjimu nevisai atsako knygos intymiam turiniui. Jam labiau būtų pritikęs antrinis vardas: „Kario atsiminimai".

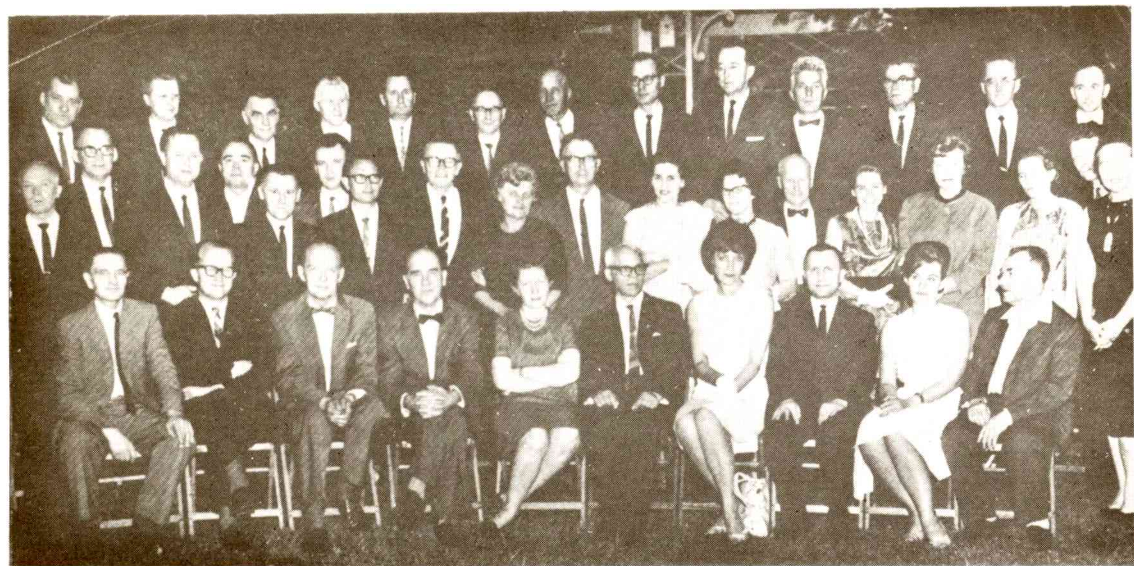
Tai iš formalinės pusės. Vertinant knygos turinį ir stebint, ką ji nauja davė mūsų nepriklausomos Lietuvos vaizdui, tenka pirmiausia apgailestauti, kad viena tų atsiminimų dalis nebuvo išpopuliarinta anksčiau, dar nepriklausomoje Lietuvoje, būtent, autoriaus patyrimai bolševikų kalėjimuose ir tardymuose. Tai būtų buvę svarbu tada, kai Lietuva buvo nepriklausoma, kai į Lietuvą buvo infiltruojamas iš Maskvos kultūrbolševizmas. Gal tie pergyvenimai tada būtų buvę įspėjimas. Mes tada nutylėjom pergyvenimus sovietiniuose kalėjimuose ir vysk. T. Matulionio ir eilės kunigų, o eilės mūsų akademikų ir rašytojų buvo populiarinami Maskvos bolševikiniai „kultūriniai" laimėjimai. Šitos rūšies praeities faktas verčia mus dabar susigalvoti, ar mes turim teisę piktintis Vakarais ir rūstauti ant jų intelektualų, kada jie nemato žmogaus naikinimo sovietuose, o tekalba apie sovietų pacifizmą... Vakarai daro tai, ką mes buvome darę.

Daugiausia naujos ir patikimos medžiagos autorius atskleidžia iš autoritetinio valdymo laikų, iš savo santykių su buv. prezidentu A. Smetona, su tautininkais. Tuos santykius šioje knygoje galima sekti kaip tylią kovą tarp dvejopų žmonių, atstovaujančių dvejopam nusistatymui. Iš vienos pusės prezidentas A. Smetona iškyla su autoritetinio žmogaus pagrindiniu bruožu — įsitikėjimu, kad tik jis ir dar Tubelis tegali būti vieninteliai autoritetai lietuvių tautai. Bet

„Pelų ir šiaudų niekas nefalsifikuoja; falsifikuojamos tik didžiosios brangenybės".

Juozas Brazaitis

Prof. J. Brazaitis Lietuvių fronto bičiulių konferencijoj Clevelande, Ohio, 1964 gegužės 23—24 su dalyviais ir svečiais.

kokis kitas autoritetas mažintų Smetonos autoritetą, ir dėl to jis neleistinas. Iš knygos aiškėja, kaip Smetona buvo veikiamas iš dviejų pusių. Iš vienos pusės tautininkų žmonės kurstė Smetoną, kad jis dar labiau savo autoritetą stiprintų, slopindamas opoziciją ir suimdamas į savo rankas ginkluotą jėgą, paversdamas režimo įrankiais kariuomenę ir šaulių sąjungą. Iš kitos pusės veikė kariuomenės vadas, kuris Smetoną gerbė, bet buvo demokratinio nusistatymo ir norėjo lenkti prezidentą į grįžimą prie demokratinių formų — šauktų seimą, bendradarbiauti su opozicija. Kariuomenės vadas, stengdamasis sustiprinti kariuomenės moralinę dvasią, pakelti jos karinį pajėgumą, rūpinosi išlaikyti kariuomenę krašto, ne režimo tarnyboje. Jam teko atremti eilę pasikėsinimų į kariuomenę ir šaulių sąjungą. Tai sukėlė tik aštresnį tautininkų vadų įniršimą ir intrigas prieš kariuomenės vadą prezidentūroje, kad pats prezidentas pasijustų nustelbiamas kylančio kariuomenės vado autoriteto.

Visa šita knygoje pateikta santykių medžiaga yra draminio pobūdžio. Ji rodo, kaip kariuomenės vadui, demokratinio nusistatymo atstovui, teko palaipsniui nusivilti savo pastangomis paveikti autoritetinį prezidentą; kaip jis pats buvo priverstas iš kariuomenės vadų ir kariuomenės pasitraukti. Prie tos draminės medžiagos priklausė dar vienas momentas — pagunda — pačiam kariuomenės vadui panaudoti karinę jėgą Smetonos tautininkų diktatūrai pašalinti. Karininkai su dideliu nuoširdumu tai jam siūlė. Visuomenės vadai, buvę prezidentai įtikinėjo, kad kariuomenė įvedusi diktatūrą, kariuomenė turinti ją pašalinti. Iš arti tada stebint, kariuomenės vado atsisakymas nuo naujo karinės jėgos pavartojimo diktatūrai šalinti galėjo sukelti nepasitenkinimo juo, laikyti jį neveikliu, neryžtingu. Iš perspektyvos žiūrint, atrodo kitaip — demokratinių nusistatymų žmogus, norėdamas būti ištikimas savo demokra-

tybei, negalėjo imtis karinės jėgos diktatūrai pašalinti, nes tai būtų ta pati diktatūra ir tokiu pat būdu perimta, tik į kito asmens rankas...

Skaitant tų užkulisių medžiagą, įspūdis daros labai gūdus apie to laiko Lietuvą — kokia ji bėdina buvo, kaip ji buvo menkai valstybiškai subrendusi, kaip stengėsi nematyti tikrųjų pavojų ir apsigaudinėjo dideliais vardais ir frazėmis. Iš kitos pusės nepaneigiamas knygoje įspūdis, kad pro valstybinio ir visuomeninio gyvenimo menkystes kalėsi nauja dvasia, kariuomenėje ir visuomenėje, pažangi, gyva, kūrybinė ir demokratiška ne vardu, bet savo dvasia ir darbais. Ji plito, ji skverbėsi vis į didesnius visuomenės sluoksnius, nors ir trukdoma cenzūros ar kitų valstybinio gyvenimo prievartos priemonių. Jos augimą staiga nutraukė svetimo ir jau žvėriško autoritetizmo okupacija.

Autoriaus knygos pasirodymas laimingai sutapo su jo amžiaus 60 metų sukaktimi. Tai prasmingas ir vaisingas sukakties paminėjimas. Lauksime jo atsiminimų antros dalies.

Stasys Raštikis: *Kovose dėl Lietuvos*. Kario atsiminimai. I dalis. Išleido „Lietuvių dienos". Tiražas 2000, kaina $7.00, 704 psl.

K. BRADŪNO „MORENŲ UGNYS“

1.

Morenų ugnys — taip yra pavadinta nauja Kazio Bradūno poezijos knyga...

Morenom yra vadinami ledynų sunešti akmenys, uolos. Sunešti senais priešistoriniais laikais, kada žmogaus pėda to krašto nebuvo palietusi. Morenų gausumas ir jų rūšys duoda pobūdį krašto terenui, paviršiui... Poezijoje morenos gali būti simbolis, ženklas anų pirminių elementų, ant kurių pradėjo kurtis žmogus ir ėmė plėtotis žmogaus santykis su tuo gyvenamo krašto paviršium.

K. Bradūno poezijos temos ir išreiškia tuos pagrindinius elementus, kurie yra toki svarbūs pirminio žmogaus gyvenimo pradžiai; ugnis, vanduo, medžioklė, namai. Toliau pirminiai žmogaus išradingumo veiksmai — malimas, druska, metalas. Ir pirmasis žmogaus natūralus su gentim ryšys, kuris yra pagrindas tolimesnei tėvynės meilei ir istorijos pajautimui: Pilėnai, Voruta, Mindaugas, Šiluva, tėvynė... Ir žmogaus gyvenimo rotacinis vyksmas, kuris prasideda su lopšiu; kurio eigoje toks tvirtas žmogaus ryšys su gamta ir

antgamte (religija) ir kuris baigiasi su budyne, išėjimu (mirtimi).

Sustodamas prie šitų žmogaus būties elementų, Bradūnas atsiduria toje pačioje gyvenimo plotmėje kaip žemdirbys, artojas, ūkininkas ar dar ankstesnis už jį medžiotojas, klajoklis.

Tik *ne* kaip dabartinis žemdirbys ar medžiotojas.

Dabarties metu žemdirbys į tas morenas žvelgia daugiau jau praktinėm, ūkinės naudos akim. Bradūnas žvelgia kitaip. Jo pažvelgimo rūšį išduoda jo knygos vardo antrasis žodis — ugnys. Tai simbolis gaivinančios, deginančios, kuriančios jėgos, kuri slypi tose morenose, kuri siekia patį žmogų, tarp tų morenų gyvenantį, ir tas morenas daro sudvasintas, aukštesnės prasmės kupinas, savaip paslaptingas, mistiškas. Konkrečiau kalbant, vanduo Bradūnui yra tekanti jėga, kuri nuprausia pirmgimį, nuplauja nuodėmes, velionį numazgoja, vis tekėdamas į vakarus, kaip ir visas žmogaus gyvenimas. Namai — tai vieta ne tik gyviesiems gyventi, bet ir vieta, į kurią susirinks vėlelės klajūnėlės prie ugniakuro. Vanagas, paukštis, virsta simboliu žmogų deginančios jo prigimty esančios grobio aistros. O dirvožemyje ir debesyse yra sutelktas žmogaus ir kosmo dinaminis procesas — pavargę sunkios rankos virsta dirvožemiu ir išsilygina kauburėlis pievoje, o tuo tarpu vieni debesys savo judėjime yra amžini, nes jie plaukia ir plaukia per lygumas...

Nėra įmanoma toliau minėti Bradūno morenų gilesnės dvasinės prasmės. Tenka tik pažymėti, kad tuo keliu eidamas, Bradūnas artėja prie praeities žemdirbio, augančio jau krikščioniškoje šviesoje, kurio dvasia yra davusi dainas, padavimus, vadinamą tautosaką. Ana praeities dvasia, žvelgianti į gamtos reiškinius sudvasinančiom, animistinėm akim,

kuriančiom paralėles ir kontrastus tarp žmogaus ir gamtos reiškinių, sugrįžta Bradūno poezijoje sąmoningai ir giliai. Sugrįžta dvasia pagilinta, supoetinta daugiau nei pačioje tautosakoje.

Ir savo forma Bradūno poezija kai kuo artima liaudies dainom. Nekalbant apie kitų vartotus ir jau nuvartotus mažybinius žodžius bei vaizdus, dėmesio vertas tų vaizdų sujungimas (kompozicija). Bradūnui čia būdinga paberti kelis vaizdus, neieškant tarp jų logiškai nuoseklaus ryšio. Sudaro įspūdį, lyg tarp vieno ir kito vaizdo yra peršokimas per kitus, nutylėtus... Lyg tai būtų fragmentai, nuolaužos, nuotrupos iš kokio didesnio kūrinio. Taip yra kai kuriose dainose, ypačiai mitologinėse.

Šitokis formos kelias Bradūnui leidžia sukurti eilėraščius, kurie iš kitų poetų išsiskiria ypačiai savo trumpumu, kondensuotumu, nelyginant aforizmais.

Visa tai originalu ir įdomu. Tačiau kyla klausimas, ar šitokia nuolaužinė forma pasiseka perduoti ir skaitytojui perimti autoriaus giliaprasmius pergyvenimus?

Iš 60 eilėraščių tarp geriausiųjų tektų skirti tokius: cikle „Grįžtanti saulė" — Vanduo, Duona; cikle „Mindaugas" — Voruta; cikle „Komunijos kviečiai" gal daugiausia — Tėviškė, Adoratio rustica, Švento Izidoriaus vakarienė, Malimo malda; cikle „Juodoji druska" — Dievdirbis, Dirvožemis ir debesys, Vanagas, Pilėnai, Bulvienojai; cikle „Pro vėlių langelį" — Kad nebūtum viena; cikle „Brolių kelionė" — Kraujas, Nostalgija.

Sekant tuos eilėraščius, atrodo, kad autorius labiau pasiekia savo pergyvenimais skaitytoją tais eilėraščiais, kurie yra labiau išrutulioti.

Tokis bent čia rašančio įspūdis.

2.

Morenų ugnys yra tolesnis tiriančio poeto žingsnis į „naują" žemę — jau seniau Bradūno užsimintas, *Devyniose baladėse* aplankytas ir, iš tikrųjų, ne naujas, o labai labai senas, senovinis, poledyninis, — kai Bradūno ir mūsų protėviai nežinojo nė savo tautos vardo, bet tebuvo anoniminių „genčių" vaikai.

Gerai parinktas knygos vardas: morenų ugnimis nušviečiamos rūsčiosios senovės uolos, vos brėkštantys žemės plotai, laukiantys žmogaus. Nušvinta ir pats žmogus, medžiotojas ir žvejys, atrandąs žemę.

Skaitydamas pirmiausia jauti keistą, lyg ne šio pasaulio šviesą, kuri, pati gimdama, apčiuopia ir giliais šešėliais iškelia reljefą tos nerealios realybės. Kaip sapne, nėra spalvos. Ir nėra jokio gyvo, paprasto daikto. Negyvenamas, nykus peizažas, šiaurinė perspektyva, ryškiu, juodu horizonto lanku aprėžta. Sapno tikrovė — sapno ritmas.

O netikėtu modernumu šiame priešistoriniame fone nuskamba senosios K. Bradūno poezijos krikščionybės simbolių vardynas, arba jau istorinių kunigaikščių žygiai.

Toks yra naujesnysis Bradūnas. Amžių gelmės, kurių jisai siekia, kaip mistiškų būties šaknų, įaugusių visako prasmėn, terandamos leidžiantis į savęs dugną. Reikia prakopti atsitiktinį įvykį, aktualų laiką, prasiveržti pro buitiniais daiktais užgožtą, pernelyg pažįstamą, iki paskutinio žiupsnio išgyventą paviršiaus žemę. Naujoji giesmė nori išsiveržti iš pačių žemės gelmių — iš ten, kur susijungia labiausiai nutolusios grandys ir žmogus vėl tampa žeme.

Naujoji senovinė Kazio Bradūno žemė dar nėra ištirta — ji tik neseniai atrasta. Todėl išbaigtumo prasme dažnas senesnis eilėraštis buvo tobulesnis: jo forma lengviau sprendėsi ištirtų poetinių motyvų rate. Dabar poeto įžengtuos laukuos nėra įspaudęs pėdos Maironis, nei Putinas, nei

Brazdžionis. Didieji moreniniai luitai trupa rankose, ieškančiose jiems pavidalo.

Kaip ir visada, Kazys Bradūnas yra rimtas, nuoširdus, visas savo žinias ir mokėjimą sukaupęs naujajam rūmui statyti. Iš svarių žodinių akmenų augąs pastatas primena pagonišką šventyklą — derliaus, vandens, ugnies dievams. Tik sapno logika leidžia šalia Žemynos minėti Sopulingąją ir morenų žemėje nuaidėti visa supratusiems, giedrumoje visa tirpdantiems krikščioniškiems varpams.

Skaitydami naujus žodžius, jaučiame kažką skylant: tai mūsų įprastinis, įsigalėjęs Bradūno — „poeto žemdirbio" vaizdas. Atsiskiria ir savo keliu nueina burtažodžių žinovas, žynys.

Galėtume ir taip pasakyti: buvo metas, kai Kazio Bradūno poezija žinojo visus atsakymus, ramius ir tradicinius, ir dėstė juos giedria dvasia. O dabar poetas — ir vėl ramiai, ne primygęs, ne šaukdamas, ne šiurkščiai išrito didelius, sunkius klausimus. Neatsako jų, tik lyg akmenis nustumia aptikton bedugnėn — ir tylėdamas klausosi jis ilgo aido gūdžioje morenų žemėje.

Nuploviau langą
Prie tavo lopšio,
Kad žvaigždės tekėtų.
Tekėdamos mirgėtų,
Kad nebūtum viena,
Per naktužę viena.

Linguosiu gluosniu
Prie lygaus kelio,
Kad paukštis nutūptų,
Nutūpdamas čiulbėtų,
Kad nebūtum viena,
Kelionėje viena.

Kalnan palydėsiu,
Smiltimis nubyrėsiu,
Kad vėjelis pustytų,
Pustydams migdytų.
Kad nebūtum viena,
Žemelėje viena.

Šiame *Morenų ugnių* eilėraštyje („Kad nebūtum viena", p. 56) vykusiai išreikšti keli naujojo Bradūno stiliaus elementai. Visų pirma, pats tonas — žynio, ar vaidilos, ar burtininko tonas, lyg pusiau giedamas. Organiškas liaudies dainos panaudojimas. Ir pagrindinis idėjinis-tematinis ciklius, ypač atkakliai šiame rinkinyje varijuojamas; lopšys — kelionė — karstas. Šiame rate, sugestijuoja poetas, ir glūdi būties prasmė.

Ankstyvesniam Kazio Bradūno stiliui šiame rinkinyje atstovautų „Elegija" (38 p.):

Mūsų amžius toks trumpas, toks trumpas —
Kaip širdis tų dienų negailės,
Kai jos bėga ir stirnom suklumpa
Nuo likimo strėlės.

O prašau, o meldžiu neskubėti
Paskui saulę toli už kalnų,
Bet palieka tik skliautai žvaigždėti
Ir tik žodžiai dainų.

Giminninga tik tema — gyvenimo trapumas. Bet ar šiai elegijai įmanoma įsivaizduoti vaidilą kankliais tariant? Nejust čia nei liaudies kūrybos elementų, nei archaiško aromato. Sklandus ir lengvas paeiliavimas, užtikrintas stovėjimas literatūrinės tradicijos rėmuose. Gal ir gražu, ir skambu, tik nepalyginti blankiau, mažiau savita, nei ano pirmojo cituotojo eilėraščio inkantacija. Su daugelio kūriniais galima būtų

lyginti „Elegijos“ rašymo būdą. Tik vieno Bradūno savitas balsas girdimas tokiame eilėraštyje, kaip „Kad nebūtum viena“. O savo, atskiro balso atradimas yra jau vienas didžiųjų laimėjimų. Dėl to galima drįst pranašauti, kad jau tuo, ką Bradūnas ligi šiol yra sukūręs, jisai lietuvių poezijoje išliks — gal ne tarpe naujas epochas atskleidžiančių ar formuojančių poetų, gal tik keliais eilėraščiais, bet — išliks.

Devyniomis baladėmis ir *Morenų ugnimis* Bradūnas leidosi į mūsų poezijos dar neištirtas sritis. Kas žino, ar toliau nebėra kur eiti, ar, priešingai, žygis tėra tik prasidėjęs? Naujoji vizija prašosi naujų žodinių formų. Kas žino, ar jos gims?

Bet gerbtinas yra pats žygis, veržiantis į naujas žemes, pats atsižadėjimas per lengvo, jau išvaikščioto kelio, kuriame skamba jau žinomos dainos.

Ar tik nėra visa poezija — didžiulė, dažnai — beviltiška misija: pasakyti žodžiu, kas žodžiu nepasakoma?

Kazys Bradūnas. *Morenų ugnys*. Išleido Literatūros lankai. Viršelis Viktoro Petravičiaus. 1958, 400 egz. Kaina 2 dol.

K. BRADŪNO „DONELAIČIO KAPAS“

AR GALIMA PATRIOTINĖ POEZIJA MŪSŲ LAIKAIS?

Su gavėnios pradžia žvilgsnis tebus nukreiptas į poezijos lobyną, kuris reikalingas didesnio susitelkimo ir susimąstymo...

Darbininko popietėje sausio 31 Pr. Naujokaitis informavo, kad 1970 metais poezijos knygų pasirodė mažiau kaip prozos. Ir tai tiesa. Poezijos tebuvo ketvertas, penketas knygų. Pati didžiausioji — Bernardo Brazdžionio poezijos rinkinys — priklauso 1970 metam labiau tik bibliografiškai ir visuomeniškai, nes tai viso jo gyvenimo iškiliosios poezijos pakartota atranka. Naujų rinkinių pasirodė J. Augustaitytės-Vaičiūnienės *Rūpestis* — beveik 100 eilėraščių rinkinys, Danguolės Sadūnaitės *Laiškai Dievui*, Kazio Bradūno *Donelaičio kapas* — prabanginis leidinys su 60 eilėraščių.

Pirmasis rinkinys pataikytas išleisti autorės 70 metų sukakčiai — vadinas, priklauso ankstyvajai generacijai. Šiai generacijai priklauso ir J. Sakalo (rašomąja mašinėle multiplikuotas) rinkinys *Švyturiai ir žvaigždės* — su 20 eilėraščių. Antrasis — jaunesniajai generacijai, o Bradūno poeziją galėtum skirti tarpinei — vidurinei generacijai, kuri dabar jau ėmė lemiamai dominuoti ir visuomeniniame gyvenime.

Trijų generacijų poezija, suprantama, yra skirtinga. Ir kiekviena jų bus artimesnė savo generacijos skaitytojui, kuris suauga su tos dienos skoniu ar mada.

Šiam apžvalgininkui, sakykim — jo skoniui, artimesnė K. Bradūno knyga. Daugumas jos eilėraščių neatsisako nuo tradicijos žodį kuo tobuliau vartoti kaip muzikos instrumentą — dažniausiai su klasinėm tos muzikos priemonėm — ritmu bei rimu, nors ir individualiai vartojamais. Tai padeda išsilaikyti pergyvenamam nuo palaidumo, kuris gresia dabar vartojamam laisvam eiliavimui, tepasinaudojančiam žodžio retorinėm priemonėm — pauzėm, knygoje išreiškiamom grafiniu būdu, kas kelintam svarbiajam žodžiui skiriant atskirą eilutę.

Bradūno poezija originaliai išnaudoja ir žodžio vaizdinį elementą. Originaliai ta prasme, kad šios poezijos žodis buvo ir pasiliko bradūniškas — konkretus, dažnai miniatiūriškas, paimtas iš kasdieninio ūkinio gyvenimo ar lietuviškos gamtos reiškinių (šiuo atveju ne kartą suspindi — sužvilga ir visai iš Donelaičio!). Bradūno žodyje — nieko išpūsto, nieko miestiško, nieko „civilizacinio“. Tačiau paprastą žodį pavartodamas tam tikroje vietoje, laimi nepaprastą efektą. Skaitytojui nelauktu naujumu dažnai švystelia tie žodžiai, kai juos pavartoja metaforine — prozopopejine prasme. Lyg liaudies dainoje „Mėnuo saulužę vedė...“ Iliustracijai:

Jau lapai sugulė — viršūnės nori miego.
Antra diena jas daužo vėtrų spragilai (21 p.).
Pasislėpė žodžiai po medžiu (23).
Medžių kojos vėtrų išdarkytos
Ir plaukai suvelti kaltūnu.
Kraujas teka upėm iš dainų —
Guli jos, kaip žmonės, nužudytos (47).

Pačiam Bradūnui tinka pasakymas, kuriuo jis apibūdino Donelaičio vartojamą žodį:

Karštą žodį po žodžio atrasdamas,
Ridinėji delnuos kaip kaštoną.
Čia pat iš tų žodžių iškepdamas
Šiltą hegzametro duoną (23).

Ir toliau Bradūnas pasako kritišką žodį apie mūsų laikų poezijos elgesį su žodžiu:

O mes dabar, tartum patrakę,
Tarškiam ratais kitais,
Žodžius lyg arklius užplakę
Devyniais prakaitais,
Kol nugriūva jie užkapoti
Pakelio akmenyse —
Ir Donelaitis ima raudoti
Žodžio šermenyse (23).

Bradūno poezijoje žodis neprarado ir savo trečio elemento — plačia prasme tariant, idėjos. Ilgas ar trumpas eilėraštis, klasinio ar naujovinio sukirpimo, jis turi aiškią autoriaus pasaulėjautos nuotrupą. Ji nelengvai suvokiama. Ji įlydyta į žodį giliai, kaip į brangų akmenį. Ir tik du tris kartus paskaitęs, susimąstęs, pajauti tuose žodžiuose autoriaus pasaulėjautos bruožus. Kai jie prieš tave atsiskleidžia, pajauti savy papilnėjimo ir sykiu pasigrožėjimo, kaip autorius talentingai išnaudoja visus žodžio elementus.

Savo pasaulėjauta Bradūnas galėtų rodytis svetimas tiem, kurie nuoširdžiai ar dėl mados šūktelia: žiūrėkim į ateitį, ne į praeitį! O Bradūnas kaip tik bradūniškas tuo, kad jo pergyvenimai nukreipti į praeitį. Anksčiau jis buvo žvelgęs į priešistorinius „morenų" laikus; žvelgęs į istorinius „marų" laikus. Paskui sustojo prie naujesnių laikų milžino Čiurlionio, o dabar prie tokio pat milžino Donelaičio.

Jo dainos apie Čiurlionį ar Donelaitį tai ne „istorinės" dainos, kurias lietuvių literatūroje pradėjo Valiūnas ir talen-

tingai tęsė Vaičaitis. Anie istoriniai įvykiai ir asmens Bradūnui yra tik paskata lyriškai susimąstyti. Ir prie Donelaičio jis sustoja ne tiek dėl to, kad etniškai tarmiškai Donelaitis ir Bradūnas yra kaimynai („Ten mūsų tėviškės tiktai per paukščio skrydį" — 14 p.). Lyriniame susimąstyme Donelaitis iškyla kaip kūrybinis genijus, kuris pralaužia mirties tiesiamas ribas; kaip išdava tos pačios žemės, kurios „morenas" Bradūnas anksčiau dainavo, kurios dalim jaučiasi ir pats Bradūnas. Taip tektų suprasti jo žodžius apie Donelaitį ir save:

Ir kai jau vėju atūžia ruduo,
Kada pusnynuos ima staugti vilkai,
Kai po žole ir mano palaikai,
Aš jį randu, jau nesusietą
Nei su laiku, nei su erdve.
Ne užkastą Tolminkiemy poetą,
O žemę, gimdančią save (14).

O tą žemės kūrybinę jėgą, sušvitusią Donelaity, ir jo vietą epochos istorijoje Bradūnas išreiškia labai kondensuotu istoriosofinės prasmės eilėraščiu „Kančios išvakarėse" (29 p.).

Bet ta žemė nėra tik „gimdanti". Prasmingas pabaigoje eilėraštis, kuriame grįžta prie to paties motyvo ir žemę jau vadina „žudančia save". Žudančia, kada

Vaikai apkurto,
Anūkai gimsta nebyliai...
Ir būtyje kažkur giliai
Gyvybės trapų medį purto
Angelas ir velniai (82).

Tokioj pasaulėjautoj autorius negali išvengti skausmo, dramatizmo ir laukimo su nuogąstaujančia širdimi, kas iš tos žemės bus („Kur mūsų tėviškės?" 89 p.).

Rinkiny Bradūnas nesiriboja vienu Donelaičiu. Kaip tos pačios žemės, tautos likimo elementai prieš jo akis iškyla ir jo tėvų bei draugų likimas, miško brolių kapai, mišios Vorkutoje... Ne kartą vėl grįžta į priešistorinius „morenų" laikus, į mitologinius elementus. Nes vis tai tos pačios žemės dalis. Stoja prieš jo akis ir egzistencialistinio nusiteikimo asmenim populiarus mirties motyvas. Bet šis motyvas čia be įprastinio siaubo ir tamsos („Būtis ir mirtis nebaisi" 15 p.).

Ir šioje išplatėjusioje pasaulėjautoje matai, kad Bradūno žvilgsnis į praeitį yra sykiu žvilgsnis į save, į dabartį, į ateitį. Tie trys laikotarpiai yra neperskiriama tautos ir asmens vienuma.

Istorinių ar priešistorinių įvykių pažadintuose pergyvenimuose Bradūno „reakcija" yra — tyla. Tylos motyvu jis dažnai reaguoja („Aš tik atsiklaupiu ir kaip žemė tyliu" 14 p.). Nei audros, nei protesto. Tik lyriškas susimąstymas. Lyg atogarsis to, ką regime Rūpintojėly. Retas atvejis, kada Bradūnas pakelia balsą ir sušunka — kaip jis tai padaro dėl Donelaičio tėviškės surusinimo (45 p.). Bet tai lyg iškrypimas iš bradūniško stiliaus, ir tada jis praranda poetinį įtaigumą.

Donelaičio kapas, kai jį perskaitai, nuveda mintis ir prie dažnai ginčijamo klausimo: ar mūsų laikais galima „patriotinė poezija?" Knygos kūrybinė vertė (o ji šiam apžvalgininkui rodosi didesnė nei autoriaus paskutinė knyga apie Čiurlionį!) atsako: taip, ji galima; tik vienaip ji buvo kuriama Maironio, kitaip Brazdžionio, vėl naujai — Bradūno.

(Kazys Bradūnas, *Donelaičio kapas.* Išleido Mykolas Morkūnas, 1970. Grafika: Vytautas O. Virkau. Tiražas 1000 egz. 94 p.).

L. ANDRIEKAUS „SAULĖ KRYŽIUOSE“

GIESMĖ DIEVUI, LIETUVOS ŽEMEI IR JOS ARTOJUI

Rūpintojėlio figūra buvo pirmiausia pastebima mūsų meno tyrinėtojų. Rūpintojėlį iškėlė į poeziją pirmiausia Putinas Mykolaitis. Jo eilėraštis „Dievuli mano, kas per šviesios naktys“ į rūpintojėlį atkreipė dėmesį visuotinai. Rūpintojėliu išreikštus lietuvių santykius su Dievu vėliau plėtojo, papildė ir tobuliausiai bei plačiausiai reiškė Leonardo Andriekaus poezija.

Tokis yra istorinis kelias į jo poezijos knygą, vardu *Saulė kryžiuose.*

Saulė kryžiuose — tai poetinio apmąstymo, meditacijų poezijos knyga. Apmąstymo apie Dievą, žmogų ir Lietuvą. Apmąstymo gilaus ir lietuviško. Gilumos siekia autorius, rodydamas santykius tarp Dievo, žmogaus ir žemės. Dievas jo poezijoje dalyvauja žmogaus ir gamtos buvime. Dalyvauja, apreikšdamas per juos savo gyvybę, grožį ir kitas dieviškąsias žymes. Dalyvauja, atpirkdamas žmogų, palaikydamas būtį ir toliau kurdamas. Tas procesas nėra baigtas. Nebaigtas kūrimas nei atpirkimas. Atpirkimo kančia, prasidėjusi Golgotoje, tebesitęsia dabar, nes tebesitęsia Dievo kryžiavimas. Lyg būtų ištirpusios erdvės ir laiko ribos. Lyg

Palestinos ir Lietuvos žemės susilieja vienoje laiko ir erdvės plotmėje. Lyg atpirkimo paslaptis paliečia ne tik žmogų, bet ir gamtą.

Tokis apmąstymas daro gilumo ir naujumo poezijoje įspūdį.

Kai autorius apmąsto Dievą pasireiškiant pro žemę ir žmogų, įvairiausiais variantais svysčioja, sakytum, Dievo charakterio ženklai. Bet labiausiai tie, kuriuos jame randa ir pergyvena Lietuvos žemės žmogus — žemės artojas. Šioje poezijoje nėra baisiojo ir galingojo Dievo, drebančio, grūmojančio ir teisiančio. Čia yra žmogų suprantantis, globojantis, atleidžiantis, bet taip pat sielvartaujantis, kantriai naujus nukryžiavimus kenčiantis Dievas. Tačiau ir žmogus, tas Lietuvos žemės artojas, nėra didžiais nusikaltimais rūstinąs Dievą; tik mažos silpnybės, dulkės aptraukia jo spindėjimą. O Lietuvos žemė yra kupina dieviškos šypsenos, giedros, amžino tekėjimo ir grožio. Kupina saulės pro kryželius, nes joje reiškiasi tas pats Dievas.

Šituo atžvilgiu L. Andriekaus poezija yra pakili giesmė Lietuvos žemei. Dar daugiau. Joje randi susitikus su Dievo Apvaizda tos žemės artoją, kuris sukūrė padavimus apie užkeiktus akmenis, keliaujančius ežerus, apie vaiduoklius ir velnius pro kapus keliaujantiem; randi artoją, lankantį klėtelę, maldaujantį gero oro, laiminantį suklupusius vaikus ir lydimą giesmėm per ištuštėjusius kelius į kalnelį, o gal naktim žvelgiantį iš kapo į vaikų likimą. Ir su tais artojo gyvenimo etapais Kristus atsiunčia sykiu ano artojo smulkias silpnybes ar palaiko vaikus laiminančią jo ranką.

Tai gražus pagarbinimas Lietuvos artojui, kurio dvasia susiklojo anuo metu. Pagarbinimas yra prasmingas dabar, kai pačioje Lietuvoje švenčiamas džiūgavimas dėl ano artojo ir jo dvasios sunaikinimo.

Formoje — jaučiama statytojo ir tekintojo dvasia. Eilė-

raščio statybai būdinga ramios bangos pavidalo strofa — kylanti iki strofos vidurio ir lygiai ramiai nusileidžianti, ne užlūžtanti. Kilimo ir nuleidimo ritmui pasigauna labiausiai pakartojimo figūros. Rūpestingai nutekinti yra vaizdai, kurie plaukia iš artojo vaizduotės ar jos kasdieninės aplinkos — su naivaus paprastumo, miniatiūriškumo nuotaika. Vaizdai konkretūs ir nebanalūs, kitų nenuvartoti.

Tokis pirmas įspūdis. Tai dėmesio verta poezijos knyga, elegantiškai išleista, T. Valiaus iliustruota. Jei ko galėtum pageidauti, — tai, kad ji būtų mažesnė. Tada būtų išvengta monotoniškumo, praleidus tuos eilėraščius, kuriuose sumažėja naivaus paprastumo ir nuoširdumo pergyvenimas, kokiu žavi Vieversys, Amžiai, Laidotuvės, Vėlės, Trupiniai, Pagarbinimas, Palaiminimas, Žvilgsnis, Gerumas, Rankos, Paukščiai, Teismo diena, Palaima, o ypačiai Susitikimas.

(Leonardas Andriekus, *Saulė kryžiuose,* Brooklynas 1960, išleido Pranciškonai, iliustravo Telesforas Valius, 208 psl.).

L. ANDRIEKAUS „PO DIEVO ANTSPAUDAIS“

ANDRIEKUS — NAUJOJE POETINĖJE ROLĖJE

Su vėlyvu rudeniu ar žiemos pradžia dingsta išvykos į gamtą. Turėtų būti daugiau laiko ir knygai. O artėjant Kalėdom knyga gali būti dėmesio verta ir kaip švenčių dovana. Imame tad pristatyti knygas, kurių susikrovė geroka kupeta. Imame pirmą nuo viršaus, vadinas, vieną iš paskiausių, naujausių — Leonardo Andriekaus *Po Dievo antspaudais*.

L. Andriekaus poezijos nuo 1955 pasirodė keturios knygos. Paskutinėje *Po Dievo antspaudais* L. Andriekus yra kitoks poetas nei ankstesnėse. Ankstesnėse jis reiškė tiesiogiai savus išgyvenimus — iš santykių su Dievu ir Dievo lietuviškuoju pasauliu. Naujos knygos pobūdį paaiškina antrinis knygos vardas — „Vytauto Didžiojo godos“. Vadinas, L. Andriekus grįžta prie istorinio asmens, kurį Maironis dainavo savo poezijoje ir vaizdavo dramose. Vytautas buvo pagrindinis asmuo ir Balio Sruogos dramoje *Milžino paunksmėje*. Tačiau Sruoga priėjo prie Vytauto kitaip nei Maironis — Vytauto nerodė ir neleido jam kalbėti, tik kiti apie jį kalbėjo ir jo įtakoje veikė. Kiti buvo Vytauto šešėly — Milžino paunksmėje. L. Andriekus tik ir leidžia pačiam Vytautui kalbėti —

kalbėti taip, kad išreikštų jo pergyvenimus dramiškiausiose padėtyse — santykiuose su tėvu, kuris buvo kalėjime pasmaugtas, santykiuose su žmona, kuri pasiliko kalėjime, kad vyras pabėgtų, santykiuose su pusbroliu Jogaila, dėl kurio klastos turėjo bėgti pas kryžiuočius ir jų pagalbos prašyti, santykiuose su kryžiuočiais, kuriems už pagalbą turėjo Žemaičių žemę užrašyti, santykiuose su pralaimėjimu prie Vorkslos ir laimėjimu Žalgirio laukuose, negavimu karaliaus vainiko...

Vytautas Andriekaus poezijoje yra šarūniškas savo temperamentu — su dideliu nerimu, polėkiais ar, kaip Andriekus visą skyrių vadina, „laisva dvasia". Šarūniškas charakteris sukilnintas aiškiu jo visų pastangų valstybiniu tikslu — Lietuvos gerove.

Andriekaus eilėraščiai yra Vytauto monologai anose dramatinėse situacijose. Poetas čia tampa lyg aktorium Vytauto rolėje.

Toks Andriekus yra įdomus, nes naujas, originalus.

Galbūt jis bus pajutęs, kad po trijų stambių knygų reikia ieškoti naujų kelių, nes kitaip ateina grėsmė kartotis. Tačiau senajam poetui virsti naujuoju nėra lengva. Ypačiai intymiam lyrikui, kontempliuojančiam, sunku prisiimt priešingą rolę — virst herojišku, dramatišku poetu. Poetui, operavusiam vaiskiom trapiom vaizdų miniatiūrom, staiga reikia pereiti prie monumentalaus vaizdo, prie jėgos, kurios reikalauja herojiška dramiška rolė.

Monologas savo esme artėja į retoriką. Tarp retorinių priemonių, kuriom operuoja L. Andriekus, labiausiai dėmesį patraukia strofos konstrukcijos būdas. Strofa laisvo eiliavimo, laisvo eilučių skaičiaus, laisvo eilučių ilgio, bet geriausių eilėraščių strofoje esti du retoriniai periodai, pirmas trumpesnis su kilimu ir slūgimu, antras ilgesnis tokio pat charakterio. Abudu jungia švelnus rimas ar bent asonansas. Ta muzikinė frazė ir yra čia įdomiausia.

Blankesnė vaizdinė pusė. Dažnai poetas turi tenkintis konvencionaliais epitetais: karališka didybė, begalinė urna, eiklusis žirgas, išdidūs bokštai, karališka puikybė, atkaklus priešgina, klajūnas vėjas, atšiauri naktis. Kad išsiveržtų iš publicistinės grėsmės, poetas Vytauto kalbai kolorito mėgina duoti naujadarais, sudurtiniais žodžiais — šventgirės, naktovidžiai, šviesžemės, mirtnešos, žvėrbalsis, beržlapiai, šventdvasė, siaubmečiai, klystžvakės, liūnžvakės, tieskalba, šviesnaktė, baltkalniai...

Ne visi eilėraščiai lygios poetinės jėgos. Tarp tų, kurie skaitytoją labiausiai pagauna, tektų žymėti — „Pas svetimus“, „Po Jogailos vedybų“, „Lenkams“ II, „Žemaitijai“ II, „Motinai“ I, II, „Savo karalienei“ II, III. Gal tai bus tie eilėraščiai, kurie savo lyrika artesni ankstesnei kūrybai.

Turbūt nebus prasilenkta su tikrove spėjant, kad naujoje rolėje poeto raida gali būti panaši kaip ankstesnėje poezijoje, kuri stipriausiai pražydo su antrąja knyga.

Andriekaus visos knygos — puošnios — tai T. Valiaus darbas. Šioje knygoje abstraktinės iliustracijos, didelės, per visą puslapį, daro įspūdį nerimo, dramatizmo, susiderinančio su poezijos nuotaika.

(Leonardas Andriekus, *Po Dievo antspaudais*, Vytauto Didžiojo godos, Iliustravo Telesforas Valius, išleido Pranciškonai, New Yorkas 1969, 106 psl.).

ŠVENTINIS VIZITAS MANO BIČIULĖMS

Ponas Toks pasiskelbė, kad per šventes jis nelankys draugų ir vizitų vietoj siunčia pinigą ir senus batus Balfui. Retas ir gerbiamas žygis, jei ir laikraščiai apie tai parašo. Norėjau pasekti ponu Tokiu ir savo šventinį dėmesį nukreipti ne į bičiulius, o į savo bičiules, su kuriom galima pabendrauti per šventės nuliekamą dieną — į bičiules šių metų knygas, kurios teikėsi mane aplankyti.

1. Nepasiųsi kalėdinės kortelės vyskupui Antanui Baranauskui ir nepadėkosi jam, kad jis šiais metais atleido savo *Anykščių šilelį*. Prieš šimtą metų jis tą Šilelį išaugino. Kitais metais bus jau 60 metų vyskupui amžiną atilsį. Bet jį gražiai primena jo *Anykščių šilelis,* pasirodęs papuoštas nauju simpatingu ir iškilmingu drabužiu, parūpintu dail. Lapės ir Romuvos leidėjo. Tai bičiulė iš praeities.

2. Palieti ranka gražiai, rūpestingai išleistą Jono Aisčio knygą, pavadintą *Poezija*. Ir čia praeitis. Artimesnė nei Baranausko. Vartai ją, ir kyla atminimai apie intymių jausmų gyvenimą, apie nostalgiją, net gyvenimo nuobodulį, apie miniatiūriškų, trapių vaizdų, pustoniais skambančios muzikos formą. Visa tai žavėjo ir svaigino poezijos mėgėjus,

o labiausiai jaunimą nepriklausomoje Lietuvoje. Čia yra tas nepriklausomos Lietuvos Aistis, visą savo kraitį lietuvių poezijai sukrovęs į rimtą storą, elegantišką knygos skrynią, parūpintą taip pat Romuvos leidėjo.

3. Ir dar praeitis. Artimesnė mūsų dienom. Vytautas Mačernis, jaunas, žuvęs Lietuvoje, savo eilėraščių pilną rinkinį, vardu *Poezija,* parodė pirmąkart čia Amerikoje. Šauni, reprezentatyvi knyga, papuošta taip pat jau amžiną atilsį dail. P. Augiaus. Jo bičiuliai ir gerbėjai Lietuvoje ir Vakaruose pasirūpino, kad Į Laisvę fondas paleistų *Poeziją* į pasaulį. Seki jos sonetus ir vizijas ir jauti, kad ta Mačernio praeitis dar tokia artima. Ji kalba tais pačiais egzistenciniais motyvais, kuriais išsamiau ir rafinuotesne forma ėmė kalbėti jo draugai; išlikę gyvi ir laisvame pasaulyje subrendę savo poezija.

4. Nukreipiu akis į mažesnę, kukliau apsitaisiusią bičiulę — Bernardo Brazdžionio knygą *Vidudienio sodai.* Ji su *Aidų* žurnalo premijos vainikėliu. Joje kalba tas pats Lietuvoje subrandintas ir premijom dovanotas Brazdžionis, bet kalba dabartine kūryba, su poetine jėga, su pranašiška rimtimi, kurios jam neatėmė tremties gyvenimo dienos.

Palieku poezijos bičiules, kalbančias įtaigingai ir svariai, nors gal nedaug yra norinčių klausytis jų pakilaus žodžio. Pasisuku į šventiškai išsirikiavusias kitas, kurios taip pat norėtų kartoti senojo Mažvydo žodžius: „Imkiet mane ir skaitykiet“. Jos ne tokios rimtos, jos vadinamoji proza, tai su jom galima ir pajuokauti.

5. Prisistato Prano Naujokaičio knyga, vardu *Įlūžę tiltai.*

„O sveikutė esi plonesnė nei tavo vyresnioji sesuo *Upeliai negrįžta į kalnus.* Ar linijas saugoji ar neprivalgai Amerikoje“, mėginu juokauti.

„Tai kas, kad plonesnė. Ar, gerbiamas, nežinai, kad mažam puodely gardi košelė. Už tat kiek manyje jausmo,

pakilimo, meilės, patriotikos, žmoniškumo". Ir nusijuokdama pridėjo:

„Taip sakant, instant pergyvenimai".

„Bet sveikutė neprimaitinai savo veikėjų, — juokaujame drauge toliau, — jie toki išbalę, be kraujo, lyg nevaikščioję po šį gyvenimėlį".

„Na, taip nesakyk, nes imsiu ir supyksiu: priešingai, jie visi iš gyvenimo, o gal dar ir tavo pažįstami"...

Ne tokis vakaras, kad keltume literatūrinius ginčus su bičiulėm. Pasikalbam draugiškai, kad tas gyvenimas tai kaip New Yorko vanduo iš krano: jame putos, kalkės, chemikalai — tikras drumzlynas; tik po poros minučių, kai nusistoja, pasirodo grynas vandenėlis. Galbūt ir knyga virsta kūryba, kai jai pasiseka išskirti iš gyvenimo drumzles, autoriaus pergyvenimų putas, ir parodyti esminius ryškiuosius bruožus. Tada ir veikėjuose ima tekėti gyvenimiškas kraujas.

„Na, nieko", — protingai atsakė, geros nuotaikos neprarasdama bičiulė. — „Kita mano sesutė bus kitokia", — ir, šelmiškai šyptelėjus man, pridėjo: „O jos aš tikrai susilauksiu".

6. Nuošaliam kamputy tik tik suspėjusi pritūpti knyga be vardo. Tik mėlynė pro langą, ant kurio išsirangiusi didelė viena raidė *Ė*. Tai elementorius, kurį sutaisė Ignas Malėnas. Sako, tai naujas metodas pagreitinti vaiko išmokimą skaityti — mokantis ne atskirus garsus (raides), bet garsų junginius (skiemenis).

„Ar sunku iš tavęs mokytis?" klausiu knygą *Ė*.

„O ar mėgsti tuos, kaip čia sako, kryžiažodžius, kur reikia surasti žodį į tuščią langelį?" klausia bičiulė *Ė*.

„Ir dar kaip".

„Tai imk mane, rasi žodį ir rasi piešinį, vietoj piešinio įstatyk žodį — taip kaip kryžiažodyje. Taip ir išmoksi".

„Tai gaila, kad tavęs nebuvo tada, kai man reikėjo badyti raides ‚discipulka', iki pasidarydavo skylė".

„Geriau vėliau, negu niekad", atkirto mano bičiulė, kreipdama dėmesį jau ne į mane, bet į kitus, kuriem tenka mokytis vėliau.

7. Pagaliau sustojau prie bičiulės, kuri buvo viešai susilaukus jau daug komplimentų. Tai dr. Juozo Girniaus dovanota į Į Laisvę fondo išleista knyga *Tauta ir tautinė ištikimybė.* Ji tokia rimta, kad juokauti noro nebuvo. Su dėkingumu klausiausi, kaip ji kalbėjo man ir kitiems. Ji kalbėjo susvyravusiam ir pavargusiam, kad sustiprintų jo energiją kelyje; kalbėjo susipainiojusiam tarp minčių ir įvykių, kad padėtų surasti teisingą kelią; kalbėjo jauniesiem, kurie šioje geroje šalyje auga, kad padėtų jiem apsispręsti, kuris kelias jiem pasirinkti — lietuviškas ar nelietuviškas. Kalbėjo autoritetingai, tai su ramiais įrodinėjimais, tai su pakilimu ir pasmerkimu. Nutaikęs tylos momentą paklausiau:

„Sako, kad per daug tu į mus iš aukšto žiūri, bičiule, mokai, bari".

„O kaip gi kitaip šiais laikais patrauksi akis. Pasakysi ramiai, niekas neišgirs tavęs per kitus balsus. Reikia toną pakelti. Reklamos amžius — ir triukšmo".

Ne visas bičiules spėjau ir pakalbinti. Tik uždusus atkeliavo Aloyzo Barono knyga, vardu *Lieptai ir bedugnės* su *Draugo* premijos vainikėliu, ir dar P. Gaidos *Didysis nerimas.* Jų skaičius gal pagausės su metų galu, kaip žvaigždelės rudenio danguje. Bet mano šventiška diena baigės; turėjo baigtis ir mano vizitas mano bičiulėm.

TRIS KNYGAS PERSKAIČIUS

Romanas

Nusiskųsdavom, kad istoriniai veikalai vis be vaizduojamo laikotarpio kolorito. To skundo nenusipelno Juozo Kralikausko romanas *Titnago ugnis*. Jo veikalas labiausiai ir būdingas tuo, kad istorinį koloritą jis davė ir tose srityse, kuriose nemėgino duoti bet kuris kitas rašytojas. Ne tik vaizduojamo laikotarpio būtinė, apyvokinė aplinka, bet žmonių charakteriai — jų galvojimas, jautimas, tikėjimas, reagavimas, kalbėjimas yra tos sritys, kuriose J. Kralikauskas mėgino parodyti veikėjus kaip savo epochos atstovus. V. Krėvė savo padavimuose, kuriuose vaizduoja priešistorinius laikus, buvo išryškinęs charakterių gaivalinius, primityvius akstinus, kurie skatina žmogų veikti. J. Kralikauskas ankstyvosios istorijos, Mindaugo laikų žmonėse, šalia tų gaivalinių žymių — meilės, neapykantos, keršto ir garbės troškimo paryškino dar religinius supratimus, įvaizdžius, tradicijas. Mitologinę dvasią, kurią randame tautosakoje likusią, jis įkūnijo anų laikų žmonių paveiksluose.

Dar naujas žingsnis laikotarpio paveikslui — kalba; autorius leido savo veikėjam prašnekti anų laikų morfologinėm

formom ir nepaprastai turtingu vaizdingu žodynu. Tai įdomus eksperimentas restauruoti epochos kalbą. Kalbininkai gali vertinti tą eksperimentą kalbiniu atžvilgiu, t.y. ar romano vartojamos morfologinės formos realiai gali atitikti ano meto kalbos praktiką. Kitaip eksperimentas vertinamas literatūriniu atžvilgiu kaip priemonė archainio laikotarpio įspūdžiui; ta prasme eksperimentas teigiamai priimtinas. Dar ir trečiu atžvilgiu, praktiniu, — ar knyga prieina prie skaitytojo, ypačiai turint prieš akis dabartinį skaitytoją? Jam knygos dialoginės dalys gali apsunkinti skaitymą ir supratimą. Kažin ar pirmoji teigiamybė atsveria antrąją žalą? Romanas betgi parašytas su autoriaus dvasine įtampa ir poetiniu polėkiu.

Drama

Istorija yra ir Jono Griniaus *Gulbės giesmėje*. Tai naujesnė istorija, karaliaus Žygimanto laikai. Dramatinė įtampa telkiama apie Žygimanto ir Barboros Radvilaitės vedybas, dėl kurių sueina į konfliktą širdies reikalai, politinės varžybos tarp Radvilų ir Lenkijos didikų bei dėl įtakos valdžioje. Jei pirmieji stengiasi turėti įtakos, išleisdami savo seserį už karaliaus, tai antrieji siekia tas vedybas sukliudyti, kad Barbora nebūtų karalienė. Toje dviejų grupių kovoje nėra abejinga ir pati Barbora, nes ji Žygimantą myli ir taip pat siekia karalienės vainiko. Įtampa auga dramatiškai, dialogas sultingas. Veiksmas ir dialogas ryškiausiai atskleidžia paties Žygimanto charakterį — mažiau karalių, daugiau poetą, mažiau valdovą, kuriam brangus valstybinis egoizmas, daugiau žmogų, kuriam brangūs širdies polėkiai. Norėtum iš jo lūpų betgi išimti jo beprasmius žodžius apie jo bezdžionligę ir pasikalbėjimą su velionies Barboros dvasia, tai gresia sumelodraminti šiaip jau poetinę dramos finalo nuotaiką. Karaliaus paveikslas įdomesnis už pačią Barborą, kuri vadinama vyturėliu, yra jausminga ir verksminga, įdomesnė tada, kai vienu mo-

mentu blyksteli jos diplomatinis sugebėjimas palenkti į savo pusę arkivyskupą. Norėtum iš jos charakterio išimti sentimentalumo dozę, sumažinti pareiškimus apie čigonės pranašavimus, o ir pačią čigonę, kuri yra vartojama kaip priemonė veiksmo intrigai varyti, pakeisti kuo kitu, kas labiau atitiktų karaliaus dvaro aplinkos nuotaikas.

Poezija

Stasio Santvaro *Aukos taurė* yra poezija apie Dievą ir žmogų. Į jų santykius susitelkta labiau nei ankstesniuose rinkiniuose. Dviem atžvilgiais įdomus priėjimas tiem santykiam plėtoti. Viena, ima Pater noster, Ave Maria, Credo ir tų maldų ar tikėjimo išpažinimo sakinius išplėtoja atskirais eilėraščiais. Antra, cikle „Eilėraščiai apie Meisterį" rašo apie Dainių, Prekiją, Kardinolą, Gydytoją, Fleitininką, Sėjėją, Sodininką, Elektriką ir t.t., ir tuose eilėraščiuose pajunti, kad simboliškai čia atskleidžiami įvairūs aspektai to paties valdančio, kuriančio, globojančio Dievo.

Klystum laukdamas, kad S. Santvaras laikysis objektyvinėje stebėtojo, vaizduotojo, tapytojo plotmėje, tuos aspektus ryškindamas. Santvaras yra lyrikas. Kiaurai lyrikas. Tik pradės apie Dainių, Prekiją, Gydytoją ir tuojau nukrypsta į savo, į žmonių, į tautos likimą, kurį pergyvena su skausmu. Tada ir pakyla su savo atviru, pakiliu pergyvenimu, nukreiptu į Dievą — daugiausia su skausmo skundu, maldavimu, net retorinėm figūrom reiškiamu nustebimu — kodėl gi taip, nejaugi nebus kitaip... Ta prasme S. Santvaro poezijai būdingesnis yra skausmo taurės bruožas. Tik į pabaigą skausmas išgiedrėja, prisiminimų perspektyvoje iškyla motinos, sūnaus veidai, kyla dėkingumo motyvas.

St. Santvaras jau tokio amžiaus poetas, kad nelaukia jaunatviško blykščiojimo, o sykiu ir tokios literatūrinės kultūros bei patirties, kad nesibaimini rasiąs strofų, kurios

grėstų išvirsti retorika ar publicistika. Tai lygi pakilios poezijos srovė, iš kurios galėtum pasirinkti, sakysim, tokius gabalus: Kalėdos, Tu pagirta, Tikiu nuodėmių atleidimą, Pirmoji dėkingumo giesmė, Ruduo, Medis už miesto kaminų, Kai kas, Pranašas, Džiaugsmas, Lopšinė, Drugelis (populiaraus ankstesnio Vabalėlio variantas), Motinos stovykla, o taip pat Baltrušaitiškai.

Aukos taurė gal labiausiai išryškina S. Santvaro poetinį veidą jo visoje poezijos kelionėje. O tas veidas išsakomas dviem šio rinkinio eilutėm:

Esi tu atskala poeto ir artojo —
Ir vis dar laimės ilgesio ugnim degi.

ANTANO JASMANTO POEZIJA

Šios poezijos rinkinį pirmu kartu teko skaityti 1942 metais. Jį perdavė kun. St. Yla, kuris tada buvo Kauno kunigų seminarijos profesorius. Maniau, tai vienas iš daugelio klierikų entuziastų, mėginančių savo plunksną. Paskaitęs buvau maloniai apviltas: buvo įspūdis, kad tarp klierikų kyla aiškus literatūrinis talentas. Rinkinio poezijos naujienom teko pasidalyti su literatūros mylėtojais, kurių didesnis ar mažesnis būrelis tais vokiečių okupacijos metais savo literatūrinį domesį mėgino reikšti kolektyviai, rinkdamiesi tai vienoj, tai kitoj šeimoj. Viena tokia proga buvo pristatyti naujos poezijos gabalai. Jie susilaukė visų teigiamo dėmesio, nors autorius ir toliau liko nežinomas.

Po dešimties metų, kai teko iš Vokietijos keltis į Naująjį Pasaulį, gavau atminimui iš savo bičiulio jo ranka rašytą knygelę — tai buvo tos pačios poezijos papildytas rinkinys. Kitų akį patraukė ta poezija, kai buvo vienas kitas jos gabalas *Aiduose* A. Jasmanto slapyvardžiu, iki jį atskleidė *Lietuvių enciklopedijoje* Antano Maceinos biografas... O dovanotą atminimui rinkinį ne vieną vakarą užkliūdavo mano akis ir širdis, kai užeidavo ilgesys atsigauti intelektualiai, moraliai, atidėjus į šalį dienos reikalus.

1962 metais, taigi vėl po dešimties metų, mane pasiekė tos pačios poezijos dar papilnėjęs rinkinys su pasiteiravimu: tiktų ar netiktų *Draugo* poezijos konkursui Maironiui pagerbti? Neabejoju, kad tai galėtų būti Maironiui tinkamas pagerbimas. Bet čia teko vėl nusivilti. Nusivilti ne poezijos pajėgumu ir jos tikimu Maironio dvasiai pratęsti. Ne, nusivilti teko savo spėjimu, kad mano vertinimas sutiks su vertinimo komisijos narių nusiteikimais.

Nebūtina, kad poezijos kūrinį visi vienodai priimtų. Nebūtina į jį žiūrėti neklystančio svėrėjo ir teisėjo akimis. Nebūtina autorių kvalifikuoti etiketiniais vardais ir rūšiuoti į genijus, grafomanus, mėgėjus. Nevartočiau ir šios poezijos autoriui nė vieno iš tų sveriančių vardų, pasirinkdamas kitą kelią į poeziją — kokį įspūdį ji daro man, individualiam skaitytojui; patinka ar nepatinka; o jei taip, tada mėginčiau suvokti ir intelektualiai išsiaiškinti, kuo ji skaitytojo dėmesį pagauna, pergyvenimą pažadina, praturtina. Mėginant suvokti šios konkrečios poezijos veikmę sau, nejučiomis kyla fone paties kūrėjo poetinis paveikslas.

Išorinė eilėraščio forma — tegul bus dalykas, kuris A. Jasmanto poezijoje pirmiausia patraukia dėmesį. Dvejopa jo vartojama forma — sonetas ir laisvos architektonikos eilėraštis.

Soneto architektonika savaime imponuoja matematinės, loginės tvarkos pamėgimu. Į nustatytą griežtą dviejų ketureilių ir dviejų trieilių strofų formą įspraudžiamas poetinis vaizdas su individualiais išgyvenimais ar apibendrinančia mintim. Reikia sugebėjimo patenkinti tuos reikalavimus ir sudaryti įspūdį, kad vaizdas ir pergyvenimas laisvai, organiškai yra prisiėmęs tą griežtą formą — ne jon sprauste įspraustas. A. Jasmantas tuo atžvilgiu be priekaištų.

Tos logikos nėra varžomas laisvos architektonikos eilėraštis. A. Jasmantas gausiai naudojasi šia laisve. Didžioji dalis

jo geriausių eilėraščių kaip tik ir yra šios išorinės formos. Tačiau ir joje imponuoja griežtas logikos pajautimas, rimų nelauktais deriniais, strofos dalies pakartojimais, eilučių sutrumpinimu ar prailginimu, sudarant aiškaus kilimo ir slūgimo ar užlūžimo muzikinę frazę. Už tos muzikinės konstrukcijos įsivaizduoji kūrėją, jaučiantį grožį dalių tvarkoje, garsų melodijoje, jungiantį į muzikinę vienumą ne tik atskiras strofas, bet ištisą eilėraštį. Ir tokios muzikinės architektonikos eilėraščiai yra įdomiausi „Ruduo", „Mano kambarys", „Gruodas", „Panaktinis", „Vidunaktis", „Requiem", „Velykų rytas".

Eilėraščio vaizdiniai elementai nėra apgaubti optine migla, neryškiom linijom, spalvų maišatim. Vaizdai aiškūs, konkretūs. Vaizdai pažįstami tiem, kurie yra susigyvenę su rudens, pavasario gamta, su žemdirbio aplinka, su lietuviškų švenčių tradicijom. Tik retkarčiais įvairinami muzikinės technikos ar Šventosios žemės aplinkos vardais. Vaizdai veikia nelauktu originalumu, intymumu, lėtos dinamikos, tekėjimo, srovenimo, gaudesio slėpiningumu.

Už tų vaizdų jausti autorius, kuris nesitenkina reikšdamas gyvenimo nuobodį, miglotą savo klajojimą, kankinimąsi, baimę mirties akivaizdoje, gyvenimo beprasmiškumą. Ieškojimas dėl ieškojimo Jasmantui nėra būdingas. Jasmanto poezijos autorius žino, ko jis ieško ir ko siekia savais vaizdais. Jis siekia suvokti daiktų, žmogaus gyvenimo esmę ir prasmę. Jis veržiasi savo paties egzistencijoje atskirti atsitiktinybes nuo esmės. O tos esmės pagrindinė žymė — siekimas surasti ryšius tarp savo egzistencijos ir amžinybės, tarp savęs ir Dievo.

Jei eilėraščio priekiniame plane vaizdai yra aiškūs, konkretūs, tai jų netiesioginė prasmė, perspektyvinis planas daros slėpiningas, mistiškas. Bet jis ir yra ta būties dalis, kurią atskleisti veržiasi autorius regimaisiais simboliais. Ji yra

ta būties esminė dalis, kurią turi pajausti skaitytojas. Grožėdamasis pačio vaizdo plastika, muzikine fraze, turi pajausti savo paties egzistencinį likimą aname kosmo tekėjime į amžinybę.

Leidiesi su autorium į žmogiškosios egzistencijos išgyvenimą. Jį labiausiai pajauti „Didžiosios nebūties" cikle. Nebūtis yra dažnas terminas egzistencialistų žodyne. Sprendžiant iš eilėraščių, A. Jasmantas jį bus pavartojęs kita prasme. Bus pavadinęs juo čia tą žmogaus gyvenimo dalį, kuri nėra esminė jo egzistencijai, kuri yra atsitiktinė, praeinama, dažnai net užgožianti esminę. „Nebūties" sričiai čia tenka tas gyvenimas, kuriame reiškiasi „marguojanti minia su grojančių čigonų būdomis, su šokančiom bezdžionėmis ir su juokdariais" („Vėlumos sonetas"). Esminis yra asmens gyvenimo kelias tas „grįžimas"; grįžimas iš „nebūties plačių kraštų", grįžimas prie mirties slenksčio, ties kuriuo iškyla jau tikrasis būties klausimas.

Idėjinė šio ciklo prasmė gal ryškiausia yra eilėraštyje „Gruodas". Gruodas — tiesiogiai tai žiemos ženklas, gyvybę sukaustančios, stingdančios jėgos simbolis. Čia jis virsta simboliu žmogaus jėgas kaustančios senatvės, kuri artina į mirtį, pastato „prie vartų". Bet šios prasmės gruodas nėra sunaikinimą nešanti jėga. Tai jėga „kuždanti ir daug žadanti", netgi ištroškusiam „vandens paduodanti" (vilties).

Gruodo paguodžiančius kuždesius sustiprina dar ilgesys iš gyvenimo pasitraukusio brangaus žmogaus — „stirnos blizgaodės", kuri nuo pirmo šalčio nubėgo, ir „jos pėdos kaip aidas kviečia šaukia mus"...

Nors A. Jasmanto poezijoje žmogus nejaučia to šiurpo, kuriuo daugelis egzistencialistų sutinka mirties idėją, tačiau ir jam miela ši žemė. Nors žemėje lydi jį nerimas, kančia, ilgesys, tačiau, „prie vartų" sustojęs, dar norėtų žemėje pabūti — „Juk gražu — Ar ne? — dar kiek pabūti".

Poetiniu atžvilgiu eilėraščio pabaigoje yra įspūdingas vaizdas, originaliai suskaldant individą ir atskirais pavidalais paverčiant jo būties esmines žymes lydėjusias jį per gyvenimą — nerimą, sesuvą kančią, rūpestingą ilgesį, kurie baltais drabužiais pasipuošę laukia susėdę prie vartų...

„Prie vartų" cikle skleidžiasi žmogaus santykis su pačiu būties šaltiniu — Dievu. Dievas suvokiamas kaip gyvybės ir dinamikos šaltinis. Dievas reiškiasi ir medžių ošimu ir arimų raštu. Dievas pajaučiamas ir kaip žmogaus saugotojas ir net tarnas, kaip pačios žmogaus būties dalis. Jausti savyje Dievo buvimą yra giliausias žmogaus siekimas. Jausti savyje Dievą, Jį prarasti, Jo netekti, ieškoti, ilgėtis, nusivilti ir vėl tikėtis yra žmogaus dvasios istorija.

A. Jasmanto poezijoje įvairiais variantais skleidžiasi tas žmogaus būtyje Dievo aptemimas ir pragiedrėjimas. Stipriausiai išreikštas Dievo ir žmogaus santykis viename didžiausios poetinės jėgos eilėraščių „Panaktinyje". Žmogaus simboliu čia yra paukštelis, palūžusiu sparnu, beplunksnis, vėjuotą, tamsią naktį iškritęs iš lizdelio. Tą žvarbią naktį, kada ir šunes miega galvas panarinę, sodą apeina Panaktinis (Dievo simbolis), randa aną bečypsintį paukštelį, paima ir „nešasi prie krūtinės". Tačiau Panaktinis įspėjamas, kad būtų atsargus: tas nors ir beplunksnis kandžiojasi ir gali suleisti nagus „ligi kraujo". Tai asmens bejėgiškumas kosme, o betgi maištingas individualizmas Dievo atžvilgiu.

„Maldoje" — Dievas pajaučiamas kaip einąs „pro liūdinčias vagas laukų arimo", o žmogus — Jam tegali duoti vieną vienintelę dovaną — viltį.

„Užgesęs Viešpats" — apie Dievo praradimą:

Aš paliečiau Tave, tylus Kūrėjau,
Lyg vaikas žvakės liepsną piršteliu —
Tiktai mintim — užpūsti nenorėjau.
Bet užgesai, ir aš įžiebti negaliu.

„Voverės sonete" — pajunta ir vėl Viešpaties šaukimą, bet šaukimą nustelbia susirūpinimas susirasti „lizdą būčiai atskalūnei".

„Nakvynės sonete" iniciatyva iš Dievo pusės jaučiama:

Lyg ošimu pušų, lyg rago gaudimu
Tu mus kvieti ir vadini Tu mus
Nakvot į savo tolimus namus.

Bet mums... Ak, mums čia taip ramu:
Žiūrėk, lyg Tavo žvaigždės, vabaliukai žvilga.
O kelias tas... toksai sunkus, toks ilgas.

„Šešėlio sonete" — kodėl Dievas nejaučiamas:

Tiktai Tavęs, kodėl Tavęs man nematyti?
Kažkas čia, sako, švyti.
Kažkas čia pat, prie mano kojų.
Tai aš turbūt savu šešėliu
Tave užstoju.

„Elgetos sonete" — žmogus jau lyg pakeliui į Dievą, kuris viskam dalina būtį — žvaigždėm, mėnesiui ir žiogui:

Tik mes pavartėj galvas panarinę,
Nuo šalčio ir lytaus lyg stagarai pajuodę,
Vis stovime jau ilgus ilgus amžius,
Ir drebanti ranka kelintą
Jau kartą vis pakyla ir paglamžius

Varpelio tavojo virvelę krinta
Atgal ir mąsto:
Turbūt Tavęs namie nerastų.

Pacituoti keli variantai neišsemia, bet iliustruoja, kaip A. Jasmanto poezijoje reiškiasi žmogaus santykių su Dievu plati

skalė: egzistencinis būtinumas Jį turėti, Jo pasitraukimas dėl žmogaus iškilusio individualizmo, kuris nustelbia Dievą savo šešėliu, laikinis užmiršimas dėl susirūpinimo lizdu savo „būčiai atskalūnei", ieškojimas sau pačiam pasiteisinimų — gal gi Jo „namie nėra". Tai esminis ciklas A. Jasmanto poezijoje, pergyvenimai nuoširdūs, originaliai išreikšti.

„Kristaus istorijos" cikle Dievas, kuris buvo suvokiamas „Prie vartų" cikle, jau sukonkretėja Kristaus pavidalu. Santykiai su Kristum iš esmės tie patys kaip su Dievu apskritai: Kristaus pasiilgimas, laukimas ir, dažnai, nesulaukimas. Bet čia ypatingai gausėja nauja efektinga autoriaus vartojama poetinė priemonė — qui pro quo, „apsigavimas". Tai poetinė priemonė, kurios netiesioginės prasmės ilgis, laukia žmogaus, o tesulaukia tik tiesioginę prasmę. Pavyzdžiais tai iliustruojant — „Apreiškime": Laukėm, rymojom ateinant, ir jau

Varteliai girgžtelia — lyg atdaryti.
Kažkas lyg takeliu paslydo
Ir tylomis duzgena, ir lyg šydo

Kraštelis auksu ore švyti.
Ak — tai bitė
Pavakariop į avilį paklydo.

Tokia pat priemonė „Verbų sekmadieny", kada laukiama atėjimo, kada visi pašaliai tam išpuošti, bet „iš laukto tolio niekas niekas neartėja".

„Veronikos" eilėrašty tas pats Kristaus ilgesys, negalėjimas Jo niekur pamatyti. Bet...

Bet šiandien aš atvožiau savo kraičio skrynią,
Ir tu iš jos lyg kvapas drobės
Pūstelei ir pasikėlei.
Ne, ne! Ak ne!

Tai tik dugne
Lengvučiai krikšto marškinėliai.

Jau priešinga prasme pavartoja vaizdus „Velykų ryto" procesijoje, kada

... ir mes lyg pirmutinė smilga
Nedrąsiai stiebiamės pasižiūrėti,
Kaip mūs laukų grumsteliai žiburėti —
Ne, ne! kaip paauksuotos tavo rankos žvilga.

Tuo pakiliu eilėraščiu užverti poezijos knygą, nedidelę, tik su penkiasdešimt vienu eilėraščiu, bet rimto poetinio ir filosofinio svorio; knygą, kurioje išlaikyta pusiausvyra tarp minties, pergyvenimo ir išraiškos; kurioje nėra pozos nei pompos, o tik nuoširdus intymus pergyvenimas to, kas esminga dažno žmogaus egzistencijoje. Užverti su jausmu, lyg pats būtum pakilęs aukščiau už save kasdieninį.

A. Jasmanto poezija sutvirtina norą paprieštarauti A. Maceinos minčiai (*Die Literaturen der Welt* knygoje), kad lietuvių poezijai buvo svetima religinė tematika. Jei religiją vadinam Žmogaus ir Dievo santykį, tai ir A. Jasmanto poezija yra giliausia prasme religinė. Religinės tematikos poezijos lentynoje A. Jasmantui tenka atskira vieta. Naujoje literatūroje šalia maištaujančio (prieš Rexą) Putino Mykolaičio, šalia Dievo majestotą ir atpirkimo paslaptį skelbiančio B. Brazdžionio, šalia sielvartaujančio, maldaujančio ir garbinančio St. Santvaro, šalia kosmo chaose Dievo kuriančią ranką jaučiančio F. Kiršos, šalia miniatiūrose Dievą jaučiančio L. Andriekaus — A. Jasmantas yra Dievo ieškotojas pirmiausia savyje, savo būtyje, jį surandąs ir vėl prarandąs individualizmo antplūdyje.

Nesunku pastebėti, kad savo formos muzikine (ne vaizdine) architektonika, o ir savos egzistencijos suvokimu A.

Jasmantas yra tam tikra prasme artimas vokiečių Rainer Maria Rilkei. Kaip Maironiui brangiausias buvo patetiškasis laisvės skelbėjas Schilleris, taip Jasmantui buvo artimiausias Dievo ieškojimo poetas Rilke.

Kaip Rilke gyvenimo srovėjimą ir Dievo reiškimąsi jame mėgino suvokti, klajodamas Rusijos stepių plotuose, taip A. Jasmantas savo intelektualinį alkį tenkino Rusijos žemės rašytojų Solovjovo ir Dostojevskio idėjų plotuose.

Dėl šio ryšio su R. M. Rilke buvo įdomu patirti paties autoriaus dabartinė nuomonė. „Aš ir pats ilgai tikėjau, kad Jasmantas yra Rilkės įtakoje. Kadangi aš Rilkę patį skaičiau ir apie jį net paskaitų universitete turėjau, tad — galvojau — savaime šis tas pasilieka... Tačiau man buvo įdomus šitoks pergyvenimas: nuo 1942—43 metų buvau Rilkės nė neturėjęs rankose ligi 1962, taigi ištisą dvidešimtmetį. Bet 1962 pasiėmiau jo *Stundenbuch* ir pradėjau skaityti, ir jis man pasirodė toks svetimas, kaip jokis kitas poetas... Rilke savo esmėje yra ateistas; jis aprašinėja Dievo ieškojimą, tačiau pats jo neieško. Ir man pasidarė aišku: Jasmantas buvo prieš 20 metų Rilkės pagautas todėl, kad jis tada jo nesuprato. Jasmantas manė, Rilkė rašo taip ir taip, nori išreikšti tą ir tą. O iš tikro Rilkė rašo ir nori išreikšti visai ką kitą. Jasmantas buvo sužavėtas ne tikru Rilke, o nesuprastu Rilke, tokiu Rilke, kokį jį Jasmantas perleido per savo prizmę... Tačiau gera būti kito paskatintam, nors ir klaidingai jį suprastum: tada turinys pasilieka originalesnis“.

Lietuvių poezijos istorijos raidoje A. Jasmanto poeziją galima būtų gretinti su Vytauto Mačernio poezija. Abiejų poezijos savo atsiradimo eiga tenka Antrojo pasaulinio karo pradžios generacijai. Abiejų leidosi ne į visuomeninius motyvus, bet į asmeninės egzistencijos. Tos egzistencijos svarstymuose betgi nuėjo skirtingais keliais.

Jei V. Mačernio poezija vertintojų pavadinama egzisten-

cialistinės poezijos pradininku, tai A. Jasmanto poezijai tektų krikščioniškojo egzistencializmo vardas. A. Jasmanto *Gruodas* egzistencijos problemas pergyvena krikščioniška dvasia, kaip A. Maceina *Jobo dramoj* egzistencijos problemas sprendžia krikščioniška išmintim.

Antanas Jasmantas: *Gruodas*. Brooklyn 1965, 95 psl. $3.00.

M. VILTIES „NEPARAŠYTI LAIŠKAI"

Mielas Pirmininke,

Ačiū už poezijos pluoštą, atsiųstą susipažinti... Tai vėl nežinomo autoriaus poezija... Ėmiausi ją skaityti ir perskaičiau vienu užsimojimu... Neįprasta tai poezija.

Ne forma joje stebina. Forma ji nemėgins prilygt Aisčio, Brazdžionio, Jasmanto — dainuojančios, trimituojančios, skambančios formos, kurią garsiai skaitydamas lyg klasinę muziką girdėtum. Tada buvo poezijos formos aukso amžius. Čia rašo poetas, kuris neturi nei kada nei jaučia vidaus būtinumo forma grožėtis ir ją dailinti. Šių dienų poeto įpilietintu žodžiu sakant, tai neornamentuota kalba. Lyg poetui būtų tiek ko pasakyti ir taip jam svarbu pasakyti, kad nesisieloja, kaip tai pasakyta bus. Ne forma, o pergyvenimai pirmiausia traukia čia dėmesį.

Nemėginu teirautis, kas autorius yra. Pati jo poezija rodo pergyvenimą žmogaus, kuris gyvena (ar gyveno) ne mūsų sąlygose. Gyveno sąlygose, kuriose žmogus atsiduria prie pat ribos — nebegyventi. Nuo tos ribos stebint, daug kas rodosi kitaip. Tai sąlygos partizano, sąlygos ištremtojo Sibiro šachtose. Jo pergyvenimai anose sąlygose, jo santykiai su pasauliu yra šios poezijos turinys. Ar autorius, atsidūręs laisvame pasauly, ilgainiui pakis ir priartės prie tokių kaip čia mes visi čia — kas žino. Bet dabartinėje poezijoje jis tebėra anų specifinių sąlygų produktas ir veidrodis.

Partizano ir ištremtojo dalioje praeitis, dabartis ir ateitis kitaip išgyvenama. Dabarties lyg visai jo poezijoje nematyti. Tai lyg ana ledų kalno didžioji dalis, nuskendusi vandenyse. Bet ją jauste jauti. Jeigu ne ši tik užuominom paliečiama dabartis, kitaip rodytųsi ir praeitis, kurios vaizdai poezijoje dominuoja. Tos praeities elementai, kaip prisiminimai, plaukia visu skaidrumu. Kitaip ir saulė pro miglas atrodo nei giedrą dieną; kitaip ir garsai sklinda drėgmės prisotintoje atmosferoje. Netektas dienas atsiminimuose iškelia nuskaidrintas nuo kasdienybės dulkių. Koki mieli ir gražūs tie buvę ryšiai su gimtom panemunėm, su egle ir ąžuolu, su draugais, kurie tave erzindavo, su vaikais, anot poeto, dar negimusiais... Ištrėmimas atplėšė fiziškai, bet negalėjo atplėšti širdies nuo to, kas gimtojoje vietoje palikta. Partizano kelias neatvedė į laimėjimą — tik į mirtį ar geresniu atveju — Sibirą. Bet čia nėra desperacijos dėl tos nesėkmės. Pasipriešinimas sunaikintas, bet nesunaikintas tikėjimas pačiu siekimu. Ir siekimas liko kartom. Ir mirtis meilesnė, kad ji ištiko „po savo skarota egle“; kad „mūsų jaunas kraujas sunkiasi pro merdinčią žemę, per kartų kartas į gimusias ir gimsiančias širdis“; kad „laisvės vėjai... supasi nulenkusių viršūnes ąžuolų, prisikėlimą sapnuodami“.

Nekalbama apie priešą ar kankintoją; nematyt jam neapykantos, pagiežos. Nekalbama apie savo žygius; nematyt herojizmo. Nekalbama ir apie kentėjimus kitaip kaip tik santūriu atodūsiu. Nesakytum, kad tai martirologinis pergyvenimas. Ne. Tačiau savo esme tie pergyvenimai yra martirologijos vaisiai. Tos martirologijos, kuri žmogaus dvasią nuskaidrina; kuri nesunaikina anų idealų, dėl kurių kovota ir kentėta; kuri juos padaro dar brangesnius širdžiai ir vienintele žmogiškąja vertybe. Tai dvasinis herojizmas, artėjantis į šventumą ir juo šviečiantis kartų kartom.

Į poetinę plotmę anas pergyvenimas pakyla, ir jo elementai ima rikiuotis dvejopu būdu. Vienas gali būti iliust-

ruotas konkrečiu „Jaunesniojo brolio“ pavyzdžiu. Tai žvelgimas „jaunystėn“ apskritai — ir jai kontrastas yra poeto asmeninė jaunystė. Jaunystė apskritai suvokiama kaip vasaros naktim dainuojantis ilgesys, dainuojantis žmoguje ir gamtoje. Jo fone asmeninis kontrastas: „Yra kažkur ilgų naktų. Bet aš nebespėjau visų dainų tvaskančių vasaros naktį išdainuoti“. Šio motyvo nuotaika sklinda iš atskirų vaizdų, atsiminimuose palaidų vaizdų, lyg ledo gabalai plaukiančioje srovėje. Jie visi nuplaukia, palikdami įspūdį, kad ir autoriui ir jo jaunesniajam broliui buvo „pavogta jaunystė“. Eilėraščio pabaiga pakyla dar labiau apibendrinančion plotmėn pergyvenimu: „O Viešpatie, kokios trumpos buvo dainuojančios naktys ir mano jaunystė“.

Gilus pergyvenimas, atotrauka į bendresnę nuskaidrintą plotmę iki aukščiausio pakilimo pabaigoje — tokia struktūra yra daugelio eilėraščių. Ir čia yra autoriaus poetinė jėga.

Kitu būdu autoriaus pergyvenimas reiškiamas skyrelyje *Neparašyti laiškai.* Jais kreipiasi autorius į gyvuosius — į gimines, kovos draugus, ūkininkus, poetus, muzikus, teatralus, dailininkus, kad jie visi savais būdais primintų anuos kovojusius ir kentėjusius. Jeigu nebus priminta, veltui dings jų kovos ir kentėjimų pats siekimas: nes „mūsų širdys neišlaikys, jeigu ir jūs nutilsite“. Šis šauksmas nenutilti, prabilti žodžiu, garsais, spalvom susiranda sau išraišką lyg ir psalmių retorinėse formose.

Maniau, tai naujas indėlis į mūsų poeziją. Indėlis, kuris praplečia, papildo naujom temom, naujais pergyvenimais — tokiais aktualiais kaip tik šiais metais, minint 1941 metų tautos sukilimo ir rezistencijos 25 metų sukaktį.

Dar kartą ačiū už atrastą ir parodytą naują poetą.

Mykolas Viltis: *Neparašyti laiškai.* Eilėraščiai. Į Laisvę fondo leidinys, Nr. 6. Viršelis ir piešiniai Pauliaus Jurkaus. Brooklyn, N.Y. 1966, 56 psl. Kaina $2.00.

M. SAULAITYTĖS „KAI MES NUTYLAM“

(NORS TAI RETAI ESTI...)

Šiame puslapyje prof. A. Maceina kalbėjo apie hipnotinį miegą ir kultūrinę kūrybą kaip priemonę tuo miegu nusikratyti, nes kultūrinė kūryba grąžina žmogų į tikrovę“. Ir dėl to: „šviesia viltimi žiūriu į būrelį — tegu ir nedidžiausią — tų mūsų *tautiečių, kurie kaip tik veikia šiose srityse*“.

Vieną naują to būrelio narį ir jo įnašą čia tenka minėti. Tai poezijos knygelė, kukliai, skoningai išleista, pavadinta *Kai mes nutylame,* o jos autorė yra Sesuo Marija Jurgita Saulaitytė. Knygelė išleista 1967 metais, „sukaktuvinių metų išvakarėse“, spausta Putname.

Paskaičius teko vėl ir vėl sustoti prie paskutinio eilėraščio „Ieškau“. Jis yra raktas autorės priėjimui prie pasaulio suprasti. Kada jį supranti, vėl skaitai su nauju pasigrožėjimu, kuris jau yra ir sąmoningas, ir juo didesnis...

Ir eidama
dar vieno ieškau:
Kas ateitų
ir tyliai,
saulės nuramintais vakarais,

klausytų,
ką kalba žemė ir dangus,
kai mes nutylam.

Po paskutinės eilutės susimąstai: ar mes kada nutylam? ar leidžiam kalbėti žemei ir dangui? ar mėginam įsiklausyti, ką jie kalba?... Čia yra mūsų laikų žmogaus didybė ir tragika. Didybė, nes žmogus užvaldė žemę ir dangų, ir jis vienintelis kalba, ir kalba, ir kalba per savo išradinguosius civilizacijos pabūklus. Kalba tiek tragiška didmiesčiuose, tiek ir mažamiesčiuose. Tragika tai, kad psichiatrai tikina, jog niekur žmogus nesijautė toks vienišas kaip dabar didmiesčiuose. Slegiančio vienišumo pajautimą mėgina nustelbti savo sukurtos civilizacijos garsais, stiprindamas ir gaivindamas save savo sukurtos civilizacijos svaigalais. Tai dilgina nervus, daro žmogų neurotiką, bet retai kada tokį, kuris išsivaduotų iš vienišumo ir pasijustų patenkintas. Problema ne nauja ir jau Goethes *Fauste* genialiai vaizduota. Bet mūsų laikai ją labiau suaštrino, sutragino ir įvilko į naujus drastiškesnius pavidalus.

Anas Jurgitos eilėraštis ir kalba apie nutilimą, apie klausymą to, ką kalba žemė ir dangus, ką kalba anie du esminiai paties žmogaus egzistencijos elementai — gamta ir atngamtė. Šios knygelės poezija ir būdinga tuo, kad autorė mėgina įsiklausyti į tų esminių būties elementų kalbą. Sudaro efektą, lyg kalba ji ne iš savęs, bet ką nusiklauso iš Žemės ir Dangaus. Visai poezijai tai duoda ypatingą priėjimą prie gyvenimo ir daiktų — žvelgimą iš labai tolimos perspektyvos, iš kurios tegali būti suvokiama dalyke jo esmė, ne jo atsitiktinybė.

Iš anos tolimos perspektyvos poezijos rinkiny ir žvelgiama į tuos elementus, kurie sudaro šiame konkrečiame laike ir šios konkrečios autorės asmenybės egzistencinį

turinį. Juos išreiškia pačiais skyrelių pavadinimais: Dabar, Ten, Čia, Mes.

Skyrelis „Dabar“ yra žvelgimas į žmogaus etapus, kurie sudaro jo egzistencijos kaleidoskopą. Tuos etapus išreiškia eilėraščių vardai: Gimimas, Laimė, Neviltis, Nerimas, Klajojimas, Nuovargis, Viltis, Skausmas, Malonė, Pergalė, Tikėjimas, Ramybė, Malda, Badas, Prakeiktieji, Ateizmas, Krikščionybė, Neapykanta... Tie vardai rodo, kad tai yra šios dienos žmogaus egzistencijoje rūpimos temos.

Skyrelyje „Ten“ — jau kreipiamas žvilgis į tėvynę. Kuriais atžvilgiais tėvynė įsirėžia į egzistenciją čia esančios ir tą tėvynę mažai pažinusios autorės? Atsako vėl vardai: Kamienas, Gintaras, Tauta, Žemė, Tėvynė, Partizanas, Sibiras, Tremtis, Baimė, Laisvė, Grįšiu... Tai visas čia augusio žmogaus santykių su tėvų kraštu kompleksas.

Trečias ir ketvirtas skyreliai, „Čia“ ir „Mes“, nukreipia autorės dėmesį į artimesnį savosios kasdieninės aplinkos pasaulį — nuo ryto iki vakaro ir nakties gyvenimo. Ir šiame jos asmeniniame pasaulyje nesvetimas jai vienišumo jausmas — toks būdingas epochai. Tačiau perspektyviniame žvilgyje į gyvenimą tas vienišumas praeina be žmogų naikinančios audros, elegiškai.

Toks priėjimas prie tikrovės yra originalus ir įdomus.

Toks priėjimas tegali būti išreikštas jį atitinkančia forma. Negalima čia ieškoti spalvų, emocijų. Žvelgimas iš tolo duoda apibendrintas, konvencionalias, šaltai objektyvias formas. Tai gresia, žinoma, racionalistiniu sausumu. Bet gelbsti du dalykai. Vienas stebinantis — taiklus dalyko esmės suvokimas. Kaip taikliai išreikšta „kritika“ ateizmui: arba dabartinei krikščionybei (žr. — pavyzdžius skyrium!). Antras — žodžio taupumas, sakinio kondensuotumas ir — skonis. Kalbamas taupumas eilėraščius padaro daugelį aforizmais.

Bet čia yra pavojus — neišplėtoti kiek reikiant temos. Ir

skaitytojui arčiau prie širdies labiau išplėtoti — toki kaip Neviltis, Nuovargis, Prakeiktieji, Partizanas, o tarp trumpųjų meistriški — Ateizmas, Krikščionybė, Neapykanta, Tremtinys, Laisvė, Tavo ir kt.

Jei reiktų Jurgitą gretinti prie kitų jau poezijos istorijon įėjusių vardų, ar neartėtų ji prie Kiršos monumentalios mistikos, iš kitos pusės prie K. Bradūno žvilgio į Lietuvos priešistorines nuolaužas, palikusias šių dienų žmogaus dvasioje, ir išreikštas kondensuota, akmenskaldžio forma, kuri yra dariusi įtakos naujesniem talentam.

Turi pagrindo K. Bradūnas jaustis atlikęs panašią rolę talentam kreipti į savo kelią — kaip nepriklausomoje Lietuvoje Putinas. O skaitytojas turi pagrindo pasidžiaugti, kad kitame kontinente, naujos kultūros fone išauga poezijos talentai — lietuviški talentai, šios kultūros egzistencines problemas ataudę lietuviškais pergyvenimais.

LIETUVIŲ LITERATŪRA SVETUR 1945—1967

Knygos autoriai iš trijų generacijų, ir kuo jie skiriasi

Kelios stambios knygos buvo kultūrininkų įnašas į laisvės kovos metų laimėjimus. Tarp jų yra *Lietuvių literatūra svetur*, kurioje apžvelgiama daugiau kaip poros dešimtų metų lietuvių literatūrinė kūryba Vakaruose, arba, kaip J. Girnius toje knygoje vadina, egzode. Tai kūryba tokio pat ilgio laikotarpio, kaip ir nepriklausomos Lietuvos gyvenimas. Uždavinys didelis. Ypačiai mūsų sąlygose, kai turime labai nedaug žmonių, tiesiogiai dirbančių literatūros tyrimo srityje; kai rašyti reikėjo laiku, nuvagiamu nuo poilsio ar profesijos darbo. O literatūros apžvalgai laiko reikėjo daug. Vienas iš apžvalgos autorių (St. Santvaras) užsimena knygoje gyvenęs tris mėnesius dramos sritimi. Kitiem, kurių apžvelgiamas kūrybinis lobis platesnis, tikriausiai reikėjo dar daugiau. Iš viso tai kelerių metų darbas. Už tą visuomeninę auką priklauso pagarba ir padėka visiem autoriam. Didžiausias nuopelnas tenka priskirti redaktoriui Kaziui Bradūnui, kuris čia vėl pasirodė kaip didžiausias šio meto rašytojų tarpe

kolektyvinių leidinių organizatorius. Pagarba priklauso taip pat Į Laisvę fondui, kuris finansavo knygos išleidimą.

* * *

1. Knyga rašyta kolektyvo, kuriame sutelkti bendradarbiai iš trijų kartų. Vyresnės kartos — Antanas Vaičiulaitis rašo apie poeziją, Stasys Santvaras apie dramą, Vladas Kulbokas apie literatūrinę kritiką; jaunesnės, šiame krašte brendusios, mokslus išėjusios — Kęstutis Keblys apie romaną, Rimvydas Šilbajoris apie novelę; vidurinei kartai tektų priskirti patį knygos redaktorių organizatorių Kazį Bradūną, bendras išvadas „Visumos žvilgsniu..." padariusį Juozą Girnių ir knygą užsklendusį literatūrine bibliografija Česlovą Grincevičių.

Kolektyviniam darbui dažnai gresia nevieningumas (metodo, vertinimo, stiliaus), jeigu redaktorius iš anksto nenužymėjo visiem bendrų gairių ar gautų raštų pats neperredagavo. Juo labiau tokio nevieningumo galima laukti, kai rašo skirtingų kartų autoriai. — Viena visiem bendra gairė yra aiški — visi rašo apie knygą, ne apie autorių ir skaitytoją. Visi mėgina savo rašinių gale žymėti bendras išvadas apie savo žanrą. Tačiau nebuvo, atrodo, sutarta, ar rašiniuose turi persverti apžvalga ar kritika, informacija ar vertinimas. Šiuo atžvilgiu autoriai skiriasi. Vaičiulaičio ir Santvaro rašiniuose persveria informacinis momentas. Vienas ir kitas kelia aikštėn poezijos bei dramos kūrybines žiežirbas. Priešingo metodo laikosi Keblys — jis yra aštriausias čia kritikas, kūrybinių dėmių kėlėjas. Šilbajoris vidury tarp jų, o taip pat Kulbokas, kuris epitetiniais žodžiais savo vertinimą įglaudžia į informaciją (tas ir tas kritikas pastebėjo „teisingai", „pagrįstai", „rimtai", „svariai"...).

Jeigu būtų atsižvelgta į skaitytojus, kurių žymi dalis nebus pačios knygos skaitę ir nori apie tą knygą gauti

informacijos iš šios apžvalgos, tai informacinio metodo persvara būtų tikslingesnė. Maža ką pasako skaitytojui kritika dalyko, kurio jis nėra pažinęs.

2. Nevienodai ima ir knygas grupuoti. A. Vaičiulaitis atskirus autorius grupuoja generacijom, K. Keblys — chronologiškai (tais ir tais metais pasirodė toki ir toki veikalai ir jie tiek ir tiek verti), S. Santvaras ir Šilbajoris — pavardėm, V. Kulbokas kritikus pradeda rūšiuoti kryptim („švelnieji kritikai", „pažangieji, kovingieji"), vėl diskusijų temom ir pagaliau generacijom („naujausioji karta"). — Kas nori turėti rašytoją epochos fone, vadinas, žiūri į jį istoriškai, tam tikslingiausias rodysis generacijų metodas. Tas metodas lengviau padėtų suprasti ir tas keturias kartas, besireiškiančias šio nagrinėjamo laikotarpio literatūroje — 1. nepriklausomoje Lietuvoje subrendusius bei kūrusius ir tas tradicijas atsinešusius į čia, 2. pradėjusius Lietuvoje ir išsiplėtojusius savo kūryba čia, 3. subrendusius šioje šalies kultūroje ir jos įtakoje ėmusius kurti, 4. pagaliau į literatūrą ateinančius ir jau pradedančius talentingai reikštis.

3. Vertinamosios išvados — vyresnės kartos optimistiškesnės, jaunesnės pesimistiškesnės. A. Vaičiulaitis apie lyriką kalba: „Apžvelgtieji metai sudaro visą epochą, lietuvių poezijai davusią reikšmingų kūrinių... šiandien nedaug kas gali pasigirti tokiu būriu gerų poetų" (81 p.). S. Santvaras apie dramą (kuri labiau nei kiti žanrai negausi) išvadą duoda taip pat teigiamą: „Šio laikotarpio derlius labiau negu patenkinamas... lietuvių tremties dramaturgija, sukurta 1945—1967 m. laikotarpy, meninių laimėjimų nestokoja, ji neatsiliko nuo laiko dvasios ir modernaus teatro ieškojimų, savo kūrybine mintim ir forma įveikė apstą sunkių sąlygų ir yra žymiai svaresnė, negu karo meto, tremties ir emigracijos aplinkybėse būtų buvę galima laukti" (394 p.). Be optimizmo vertina K. Keblys, rasdamas, kad tik trečdalis romanų buvo

rašyti romanui tinkama forma. „Tačiau ir iš šio trečdalio tik trečdaliui pavyko prasiskverbti pro kūrybinio vidutiniškumo miglas“ (202 p.). O Šilbajoris apie novelę: „sunku susidaryti bendrą ir galutinį įspūdį. Meninis veikalų lygis, deja, ne vienu atveju nėra aukštybėse“ (299 p.).

Galima manyti, kad poezijos žanras pralenkė kitus. Galima taip pat manyti, kad jaunesnieji vertintojai yra, kaip paprastai, reiklesni, radikalesni, jų rašiniuose pasitaiko ir tokių atsiliepimų: „gimnazistiško lygio debiutas“, „romanas daros panašus į intymų ‚slaptą‘ gimnazistės dienoraštį, kurį ji paliko nerakintame stalčiuje, kad draugės pasiskaitytų“; arba vėl: rašytojo veikalai vertinami kaip „cukriniai avinėliai“. Toki išsireiškimai stilių daro spalvingesnį, bet jie rašinį iš mokslinės srities nukelia į publicistiką.

4. Juozo Girniaus „Visumos žvilgsnis...“ turi knygoje ypatingą vaidmenį. Jei visų kitų rašinius galėtum vadinti horizontaliniu pjūviu — literatūrą padalinant žanrais, tai J. Girniaus „Visumos žvilgsnis...“ eina paralelinėm vertikalėm: paralelėm tarp atskirų egzodo autorių, paralelėm tarp egzodo literatūros ir tos, kuri yra sukurta okupuotoje Lietuvoje. Vertingiausia rašinio dalis kaip tik ir yra paralelė su dabartinės Lietuvos literatūriniais laimėjimais ir iškeltas klausimas, ar tokia literatūra, kokia yra sukurta egzode, būtų buvusi galima pavergtoje Lietuvoje. Atsakymas aiškus — ne. Po tokio atsakymo logiška išvada: tautos literatūrinė kūryba tebeina dviem šakom — Lietuvoje ir už Lietuvos; abidvi šakos kada nors susijungs, egzode sukurtą literatūrą grąžins į bendrą tautos kūrybinį lobyną.

J. Girniaus rašinys atlieka dar ir kitą funkciją — papildo kitų praleistas pavardes, švelniai koreguoja anksčiau rašiusių kategoriškus teigimus. Šią funkciją vykdant, deja, sunku išsiversti be pasikartojimo to, ką kiti buvo rašę (pvz. apie ginčą dėl Ramono *Kryžių* kalba net trys šios knygos autoriai).

5. Bendras įspūdis tebus baigtas pasigrožėjimu gera stilinga kalba, nors kiekvienas autorius vėl savotiškas. Meistriškai subtilus, taiklus yra Vaičiulaičio žodis. Nuoširdus, atlaidus, kiek ištęstas yra Santvaro. Preciziškas, konkretus, kiek su ironija yra Šilbajoris (bet su nevienodu rūpestingumu rašęs apie novelės autorius; pvz. rūpestingai apie Vaičiulaitį, Škėmą, nerūpestingai apie Ramoną). Tiesmukas, smogiantis, dažnai miglotos prasmės yra Keblio žodis. (Atsiliepdamas neigiamai apie Gliaudos „gramozdiškai daiktavardinį stilių", paskatina skaitytoją atkreipti dėmesį į jo paties mėgstamas daiktavardines formas: „žmogaus atskleidimui", „aplinkos vaizdavimui", „žmogaus išryškinimui". Tai buvo anksčiau taisoma į stilingesnę veiksmažodinę formą: „žmogui išryškinti", „aplinkai vaizduoti". Kalbama „gramozdiška" daiktavardinė forma gausiai vartojama okupuotoj Lietuvoj; dabar ima ji gausėti ir čia).

Literatūriniai matai, kurie gali virsti prokrusto lova, ir knygos, apie kurias nekalbama

Po bendro knygos visumos įspūdžio tenka kritiškiau pažiūrėti į kai kurias detales. Jei, palyginti, mažiau kontraversinė gali rodytis geriausių knygų atranka, tai tos atrankos teoriniai motyvai vietomis rodosi abejotino teisingumo. Savo teorines pažiūras labiau dėsto jaunesnės kartos autoriai. Pažiūras, kurios yra jų matai konkretiem kūriniam ir gairės literatūrinės kūrybos pažangai.

1. Tarp K. Keblio pažiūrų į romaną dažniausiai kartojamas romanui uždavinys — „žmogiškosios tikrovės atskleidimas" ir „naujosios Vakarų literatūros įtakos" prisiėmimas. Jo žodžiais: romano uždavinys „betarpiškai atskleisti žmogiškosios tikrovės prasmingumą"; „romanas bus vertingas tiek, kiek tobulai jis pajėgs atskleisti žmogų". Savo matus

taikydamas konkretiems veikalam, pvz. apie Alės Rūtos *Trumpą dieną* nuvertinamai kalba, kad ji neieško „prasmingo žmogaus atskleidimo“ (138 p.); tokia pat prasme taiko antrą matą Ramono *Kryžiam:* juose „nesimatė naujosios vakarų literatūros įtakos“ (110 p.). Ir priešingai tais matais teigiamai matuoja Škėmos noveles, kurios mėgino „atverti mūsų literatūrai langus dabarties reikalavimam“ (148 p.); teigiamai vertina to paties autoriaus *Baltą drobulę,* kuri atveria „betarpišką mūsų chaotinių laikų žmogaus pažinimą“ (150 p.); teigiamai matuoja Landsbergio *Kelionę,* kuri atneša „vakarietišką romano koncepciją“ (124 p.) ir vartoja visas priemones „romano tikslui, žmogaus atskleidimui prasmingos tikrovės ribose“ (125 p.).

Turi pagrindo, kurie suabejoja čia minėtais matais, nes „žmogaus atskleidimo“ matas nėra joks specifinis matas romanui — matas romanui per plačios prasmės. „Žmogų atskleidžia“ ir visi kiti literatūriniai žanrai ir visos kitos meno rūšys. Ir architektūros kūrinys „atskleidžia“ savo kūrėją.

2. Kai kalbama apie antrą matą, apie „naujosios Vakarų literatūros įtakos“ prisiėmimą, apie „modernumą“, „pažangą“, „dabarties žmogų“, „dabarties reikalavimus“, aiškėja, kad faktiškai tie vardai čia vartojami susiaurinta prasme, reiškiančia tik vieną literatūrinę filosofinę srovę, grįstą egzistencialistų pažiūrom.

„Mūsų chaotiškų laikų kenčiantį žmogų“, „žmogų be Dievo“, „žmogų ieškantį ir grįžtantį į save“ — tokį žmogų suvisuotinti ir juo riboti „mūsų laikus“, mūsų žmones ir modernumą bei pažangą reiškia tikrovės susiaurinimą, griežčiau tariant, gal net išimties pavertimą taisykle. Gyvenimo tikrovės plotas yra daug didesnis; jame yra ne vienos krypties žmonės, kurie taip pat reiškia modernumą, pažangą, mūsų laikus.

Galima grožėtis tokių žmonių iškėlimu ir forminiu jų api-

pavidalinimu, bet tai nereiškia, kad mūsų moderniuose laikuose nėra ir ne „chaotiško vidaus“ žmonių, anot R. Šilbajorio, ne „Dievo ieškančių“, bet „vykdančių Dievo valią“, kurių buvimą literatūroje taip pat vertiname pagal tai, kiek jie yra parodyti meniniu pavidalu.

„Žmogiškosios tikrovės prasmingumo“ matas jau nėra taip akcentuojamas ir suvisuotinamas R. Šilbajorio matų eilėje, kai jis kalba, jog Škėmai „kaip kūrėjui vertinti reikia taikyti kitoki išmatavimai, negu tie, kurie tinka daugumai“ (226 p.). Ir Keblys sutinka, kad Krėvės *Dangaus ir žemės sūnūs* yra aukštos meninės vertės, nors negalima „šio veikalo griežtai įsprausti į šiandieninės literatūros reikalavimų ribas“ (171 p.).

Pažymėtina, kad savo matą taikęs liaudies gyvenimą vaizduojančiai *Trumpai dienai* (138 p.), jau nebetaiko jo tokio pat liaudies gyvenimo veikalui Katiliškio *Miškais ateina ruduo* ir tą netaikymą imasi pateisinti. Būtų neteisinga manyti autorių vertinant čia pagal kokias „simpatijas“. Teisingiau būtų manyti, kad konkrečių veikalų analizėje jis pasidarė išvadą, jog prie kiekvieno kūrinio tenka prieiti individualiai ir kad prokrusto lova netinka net tos pačios epochos kūriniam.

Susiaurintą romano uždavinį į „žmogiškosios tikrovės prasmingumo atskleidimą“, susiaurintus „mūsų laikų reikalavimus“ galima būtų laikyti viena puse pinigo, kurio antroj pusėj yra atitikmuo — socialistinės tikrovės atskleidimas, reikalaujamas socialistiniame realizme.

J. Girnius „Visumos žvilgsny...“, atrodo, netiesiogiai mėgina atitiesti savo bendradarbio formulę: vietoj „žmogiškosios tikrovės prasmingumo atskleidimo“ sakydamas, kad „dabartinių rašytojų kūrybos vertę sudaro ne primestos ar prisiimtos tezės, o meninis dabartinės lietuviškos tikrovės atskleidimas“ (526 p.). Kas domėsis literatūrinės paskirties

klausimais, atkreips dėmesį į tų dviejų formulių skirtumą; jis duoda tiksliau apibrėžtas gaires lietuviškos kūrybos pažangai.

3. Gali būti dėmesio verta kita eilė matų — neigiamų, kūrybos vertę menkinančių. Tarp jų čia dažnokai kalbama apie „tezinius" ir „netezinius" veikalus. „Tezės" vardas, siejamas dar su „pasaulėžiūriniu veikalo pamušalu", vartojamas literatūrinio nuvertinimo prasme. Tokia prasme jis vartojamas prie Ramono *Kryžių*, Jankaus, Dovydėno, Alanto. Jis nevartojamas prie kitų rašytojų veikalų. Lyg jų kūriniai apsieina be „tezės" ir be „pasaulėžiūrinio pamušalo".

Neigiama prasme vartojamas, tas terminas gali daryti klaidinantį įspūdį, nes „tezės", „pasaulėžiūros" reiškiasi ir Krėvės, ir Landsbergio, ir Škėmos, ir visuose kūriniuose. Lygiai klaidinantį įspūdį gali daryti neigiamas atsiliepimas apie „epochinius" ar „etninius šarvus", nes visa tai yra žmogiška ir autoriui, ir jo vaizduojamiem asmenim.

Veikalą daro nepriimtiną ne pasaulėžiūros, tezės, epochiniai ar kitoki šarvai, bet nemokėjimas duoti tiem visiem žmogiškiem dalykam meninio pavidalo.

4. Galbūt tais pačiais matais vertinama ir nepriklausomoj Lietuvoj kilusi kūryba, kaip sakoma „atsineštinis kraitis". Vertinimas gali atrodyti kontraversinis, kada *Lietuvių literatūroje svetur* taip kalbama apie to nepriklausomo laikotarpio romano kaimo žmogų: „dažnai buvo vaizduojamas kaimas, bet labai retai atskleidžiamas kaimo žmogus" (94 p.). Kurie prisimena literatūrinius kaimo žmones, pradedant nuo Lazdynų Pelėdos, Krėvės, Vaižganto ir baigiant Grušu, Vaičiulaičiu, turi laisvę sakyti, kad toks vertinimas yra tiek teisingas, kaip „vaikų" vertinimas „tėvam" — esą jie „atsilikę nuo gyvenimo"; esą jie „old-fashioned".

5. Su neslepiamu nepalankumu Keblys, Šilbajoris žiūri ir į savo laikų lietuvišką visuomenę, kurioje dabartiniam rašytojui teko išaugti ir tenka savo kūrybai atramos ieškoti. Ta visuomenė esanti atsilikusi, atbukusi literatūriniam jautrumui, nukultūrėjusi, izoliavusis praeityje, nesuvokianti tikrovės, gyvenanti iliuzijose, užsidariusi nuo Vakarų pažangos, neapkenčianti naujų ieškojimų ir juos laikanti tėvynės išdavimu, nepritarianti literatūriniam avangardui (žr. Keblys 98, 177, 203, 204, 207 p., Šilbajoris 215, 277, 279 p.).

Tenkinantis tuo neigiamu žvilgsniu, nemėginta įžvelgti tremties visuomenės raidos literatūriniuose pomėgiuose. O raida būtų specifiška čia apžvelgiamam laikotarpiui — DP lageriai bei prisiminimai apie bėgimus, emigracijos bei įsikūrimo didžioji banga, su pirmaisiais ryšininkais iš Lietuvos kilęs partizaninio kulto sąjūdis; su antruoju dešimtmečiu emigracijoje išaugęs naujas intelektualinis profesionalinis elitas. Pirmame tarpe žymėtinas visuomenės entuziazmas, bet kokiai lietuviškai knygai, paskiau jautrumas literatūrinėm meninėm manifestacijom (daugiau nei politinėm!) — literatūriniam vakaram, šventėm. Be anketos sunkiau pasakyti, kiek ir kokiai knygai rodė dėmesio naujasis elitas; senajam būdingas atokus laikymasis nuo tokios kūrybos kaip absurdo teatro mėginimai, bet nukrypimas į knygą, susietą su netolima istorine tikrove — konkrečiai į memuarinę knygą. Tos rūšies knygos tuojau buvo išpirktos. Tos mėgstamos memuarinės knygos žymėtinos trejopos — nepriklausomos Lietuvos laikus vaizduojanti, kacetinė (vokiško ir sovietiško kaceto) literatūra, partizaninė literatūra. Tai specifinė tremties laikotarpio apraiška.

Jei neskaitysim *Lietuvių literatūroje svetur* suminėtų Vaitkaus memuarų, Daunoro reportažinio *Duonos beieškant*, Katiliškio *Išėjusiems negrįžti*, visa kita memuarinė literatūra apeita tylom. Galima aiškinti, kad knyga teturėjo

tikslą rodyti grožinę literatūrą. Bet tokioje St. Ylos kacetinių memuarų knygoje kaip *Žmonės ir žvėrys* yra itin apstu to gilinimosi į žmogų kacetinėse situacijose. O J. Daumanto memuariniuose *Partizanuose* yra ne tik kūrybinių žiežirbų. Iš tos tylom apeitos knygos sėmėsi medžiagos eilė rašytojų savo veikalam (tik Santvaras jos vardą suminėjo ryšium su Stepono Vykinto rotatoriniu vaidinimu). Į Laisvę leidykla (įsteigta kaip tik pagerbti vardui partizanų Lukšos ir Būtėno!) galbūt dėl to neturės pretenzijų, bet memuarinės knygos apskritai nutylėjimas J. Girniaus minimą šio laikotarpio „lietuviškos tikrovės“ vaizdą daro nepilną.

*

Grįžtant vėl prie bendro knygos vertinimo, tektų baigti išvada: 1. *Lietuvių literatūra svetur* yra 22 metų laikotarpio ne tiek literatūros istorija, kiek literatūros kritika — lyg *Literatūros lankų* tęsinys; 2. ji labai vertinga surinktąja informacija; 3. nors kai kurie teigimai bus sutikti kaip kontraversiniai, bet jie gali būti naudingi, jei vers skaitytoją susigalvoti; 4. pats tokios knygos pasirodymas yra naujo intelektualinio pajėgumo ir organizacinių sugebėjimų liudijimas.

(*Lietuvių literatūra svetur 1945—1967*. Redagavo Kazys Bradūnas. Išleido Į Laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. Dailininkas Vytautas O. Virkau. Chicago, Ill. 698 psl., kaina 10 dol.).

K. GRIGAITYTĖS „TRAPUS VAKARAS“

PAMIRŠTAM, KAD TARP DVIEJŲ GYVENIMŲ ĮSTRIGOM

Poezijoje mados ateina ir praeina — kaip ir drabužiuose. Dabar poezijon atėjo mada — mini-eilėraščiai: trumpi, laisvo eiliavimo, asociacijos keliu dėliojamų vaizdų konstrukcijos, intelektualistinio, objektyvinio turinio. Tokis poezijos pobūdis yra lyg atitikmuo šio meto vadinamam abstraktiniam menui.

Yra tai priešybė taip neseniai viešpatavusiai klasinei formai — grįstai strofom, su emociniu, subjektyviniu turiniu.

Tiek viena, tiek kita ar dar ateisianti forma poezijai gali būti vertinga. Tik čia minima naujoji forma lengviau gali nuslėpti poetinio talento trūkumus. Kaip abstraktiniame mene yra ir diletantiškų, taip ir šios rūšies poezijoje diletantizmas lengviau gali pasislėpti.

Tikroji poezija, reiškiama ta ar kita forma, bus ta, kuri pažadins skaitytojui pergyvenimą ar savo refleksiniu ar emociniu tikrumu bei gilumu.

Kotryna Grigaitytė naujame poezijos rinkinyje *Trapus vakaras* stovi lyg slenkstyje tarp vienos ir antros formos. Pasirodo mokanti save išreikšti ir vienaip ir kitaip. Tebetęsia

savo anksčiau vartotą tradicinę ketureilinę, kuria ji reiškėsi natūraliai, žaismingai. Tos rūšies poezijos šiame rinkinyje daugiausia yra trečiajame skyriuje „Pastelinėm spalvom". Tačiau rinkinį pradeda naujosios formos eilėraščiais. Ir šiam korespondentui rodos, kad tame skyriuje yra daugiausia eilėraščių su tikru pergyvenimu, vadinas, daugiausia tikrosios poezijos („Į Lapkritį", „Saulėgrąža", „Medis", „Gyvenimas teka", „Nusistojęs vanduo"...).

Pergyvenamo turinio atžvilgiu poetė stovi riboje tarp praeities ir dabarties, anot jos, „tarp dviejų gyvenimų įstrigom..." Žvilgsnyje į praeitį kartojasi grakšti žaisminga erotika („Trapus vakaras"). Kartojasi žvilgsniai į savo paliktąją tėvynę-žemę, kovotojus. Grakščiausiai gimtosios žemės pasiilgimas išsakytas „Žalio kilimo" eilėraščiu. O tarp proginių eilėraščių (kurie paprastai sunkiai duodasi rašomi) poetei pavyko sukurti labai nuoširdų „Atsisveikinimą (tragiškai žuvusiam A. Vainiui)", „Tada pamirštame (Broliui Jonui)", Paskutinis prašymas (Mylimam Fredui)".

Dabarties, tekančios dabarties, pergyvenimų pobūdį žymi pats pirmo skyriaus pavadinimas „Į Lapkritį". Lapkričio motyvas jau reiškėsi ir poetės priešpaskutiniame rinkiny — „Rudens sapnuose"... Naujame rinkiny jis išplėtotas ir įprasmintas. Jis gali būti suprantamas kaip gyvenimo lapkritis, kada „neatsparūs vėjo šiurkštumui Nei baltai miglų vėsai, Leidžiamės į skardį" („Į Lapkritį"); kada „Byra valandos, Lyg sėklos perdžiūvę, Atgal į žemę" („Saulėgrąža"). Tai žmogaus svirimas į gyvenimo saulėlydį.

Tačiau tokios perspektyvos akivaizdoje poetei yra svetima niūri egzistencialistinė nuotaika. Svetima nuotaika, kuri kyla, kai nejaučiama gyvenimo nei mirties prasmės. O eilėraštyje „Absurdo akimis" poetė tarsi polemizuoja su tais, kurie „brenda beprasmybės liūnu... žiūri absurdo akimis į tuos, kurie jų pagimdytoj tamsoj Nešasi žiburį. Žiburį, kuris

niekas neužgęsta". Autorė tebežiūri į žmogaus ir tautos gyvenimą, tikėdama „Prisikėlimu" (žr. „Tikėjimas", „Visata", „Priekaištas"). Iš čia melancholija, švelnus optimizmas, bet ne tragizmas.

Trapus vakaras jau penktas tos pačios autorės lyrikos leidinys, žymėtas dar 1968 metų data. Kiti jos lyrikos rinkiniai buvo — *Akys pro vėduoklę* 1937, *Paslaptis* 1950, *Širdis pergamente* 1956, *Rudens sapnai,* (*Draugo* premiją gavęs 1963). Naujuoju rinkiniu K. Grigaitytė tebesilaiko stipriausių šio meto poečių viršūnėse.

Rinkinys įdomus dar ir tuo, kad jis turbūt vienintelis toks „sutelktinis" šeimos darbas: motina parašė, sūnus Raimundas padarė skoningą viršelį, o išleido savo lėšom dukra Rūta.

Kotryna Grigaitytė, *Trapus Vakaras*. Lyrika. Laisvės Kovos Metai, 1968. 108 psl., kaina 3 dol.).

V. BOGUTAITĖS „LIETUS IR LAIKAS“

APELICINIAM TEISME UŽVEDĖ BYLĄ BEŽEMĖ TAUTA

Sustoji prie žodžių, kurie pasikartodami kalba apie „apeliaciniame teisme bežemės kartos užvestą bylą“ Vitalijos Bogutaitės poezijos antroje knygoje *Lietus ir laikas* (Pirma knyga buvo prieš 8 metus — *Veidrodis jūros dugne)*. Spėji, kad tie žodžiai reiškia „bylą“ kartos (knygoje kartais vadinamos ir „genties“), kuri jaučiasi be žemės, be atramos į konkrečią geografinę vietovę, be atramos į tėvynę, į tėviškę ir joje gyvenančius žmones. Tai ‚byla‘ genties, kuriai visi kontinentai, visos religijos, visos kultūros, visos rasės yra lygiai širdyje. „Byla“ genties, kurios dvasia sudėliota iš tos visos žemės nuotrupų.

Tokiom nuotrupom galėtum laikyti knygos poetinius įvaizdžius: upė į rytus, upė į vakarus; mirę miestai, miestų žiburiai, vakaro fontanai, bažnyčių varpai, gatvės nuorūkos, skenduolių kūnai ir žaliuojantys laukai, tyrai, negyvenamos salos, mėnulio pilnatis, saulės užtemimas ir fosforinė naktis; plaukiojantys laivai, klajoklių pulkai, artojai, piemenys ir apeliaciniai teismai, laidotuvių direktoriai; šventieji, pranašai, angelai; aliejais tepamos kaktos, krikšto vanduo, avinėlio

kraujas, kryžius, sandaros kraujas, skudučiai ir fakyras; ryžių laukų sodinimo liturgija, devyni žalčiai, kraujo puta; stiklinės seserys, juodos seserys, dramblių kaulo krašto moterys, dramblių kaulo krašto minia, apsamonoję kaulai, miręs dievas, paklydę šventieji; žuvies ir duonos dalinimas, palaiminta tamsa, palaimintos naktys, šventųjų pagarbinimas, namų suradimas, pabudimas, prisikėlimas, audringas iškeliavimas...

Toki įvaizdžiai — kartais drąsūs, išradingi, kartais provokuoją („pirmasis išradimas buvo kaulas... pirmasis žodis buvo kaulas..."), apimdami, kaip sakyta, visus kontinentus, visus tikėjimus bei jų liturgijas, visas rases, kultūras, žvelgdami į universumą iš atokios perspektyvos, galėtų rodyti žmogų su išaugusia universaline dvasia, kuriai tėvynė yra visa žemė, kuriai broliai yra visi žmonės.

Universalinė dvasia (jei tokia yra galima) betgi skirtina nuo „eklektinės" dvasios, kuri prisirenka elementų iš visos žemės ar universumo. Eklektinė dvasia yra pasaulio trupinius savin susėmus, bet jų nesutirpinusi ir nepavertusi nuosavu organišku pasauliu. Ji primena vaiko kelnaičių kišenėlę, kurioje rasi peiliuką, blizgančią sagą, vandens nušlifuotą akmenuką, saldainio popieriuką, gaidžio plunksną...

Ar *Lietaus ir laiko* poezijoje tie universumo elementai yra virtę nuosavu pasauliu su jam vienam būdingom linijom?

Mėgindamas surasti atsakymą, sustoji prie eilėraščio „Lietus ir laikas". Čia galima pajausti, kad tos bent spėjamos linijos tai visa ko srovenimas į žemę ir iš žemės grįžimas naujam gyvenimui. Lietus ir laikas čia gali būti pajaučiami kaip to proceso simboliai ir sykiu veiksniai. Kitos poezijos žymioj daly nejauti tokio sulydinimo. Joje jauti pasaulio atplaišas, chaotiškai sumišusias. Jei pro jų visumą suvoki žmogų, lydimą nežinojimo, nusivylimo, kentėjimo, skausmo ar kovos, tai šie elementai Bogutaitės poeziją daro giminišką su egzistencialistų pergyvenimais. Tačiau egzistencialistiniai

pergyvenimai tai dar nėra universalumas — tai vienos epochos tam tikros grupės žmonių dvasia. Gal jie kada virs visuotiniais, o gal ir jie praeis kaip laiko mados ženklas? Kaip daugelis madingų maištavimų praėjo, mažai palikdami kūrybinės duoklės.

Kūrybinės duoklės dairydamasis Bogutaitės *Lietuje ir laike*, kreipi dėmesį į eilėraščių struktūrą. Jos atžvilgiu Bogutaitės poezija nepriklauso prie „mini-poezijos". Eilėraščių didžioji dalis — cikliniai: vienas kitą pratęsia ir daro įspūdį lyg poemėlės. Tokios konstrukcijos poezija išvengia fragmentiškumo, atlaužų įspūdžio. Ji giliau ir prieinamiau išplėtoja temą. Tai pozityvus bruožas.

Tačiau šios konstrukcijos poezijoje autorė tyčia ir netyčia suplaka skirtingus elementus — tai, ką vadinam poezija, su tuo, kas yra paprasta korespondencija ar reportažas. Vaizdingai tai rodo pvz. skyrius „Laiškas broliui", kuriame rašoma: „Ačiū už laišką. Šiandien gavau. Norėčiau atsakyti. Tik tavo adresas nubluko. Nebeįskaitomas... Rašau be adreso. Gal gausi. Turiu pasidalinti su tavim..." (10 p.). Šių žodžių išskirstymas į atskiras eilutes negali juose įžiebti to, ką vadiname poezija.

Kūrybiniu originalumu galėtum laikyti eilėraščio įvaizdžių tekėjimą asociacijos keliu. Bet įvaizdžių asociacinis ryšys tiek palaidas, kad skaitytojas dažnai pasijunta pasimetęs eilėraščio pergyvenimuose. Tada jis turi pagrindo susimąstyti dėl pačios žodžio funkcijos poezijoje.

Žinia, kad tiek žodis, tiek sakinys, tiek sakinių sąryšis turi dvejopą funkciją: išreikšti asmens pergyvenimą ir būti komunikacijos priemone tarp vieno asmens ir kito. Kada klausytojas praranda ryšį su sakytoju, — kalba neatlieka savo funkcijos. Tiesa, sakoma, kad rašytojas rašo sau. Jei taip iš tikrųjų yra, tai poezijoje pateisinama kalba, kuri viena autoriui tesuprantama. Bet jei autorius rašo ir savo raštus

skelbia knygom, tai, matyt, jis nori prabilti į kitus. Tokiu atveju tenka vartoti kalbą, kuri būtų prieinama ir skaitytojui — jei ne masiniam, tai rinktiniam, jei ne dabarties, tai ateities... *Lietuje ir laike* lengviau suvokiamas ciklas „Žuvis ir duona“, taip pat kai kurie eilėraščiai „Vandenų“ skyriuje. Sunkiai suvokiamas visas ciklas „Dainuoki, broli, savo likimą“, skirtas A. Mackui. Čia kalba beveik nustoja komunikavus su skaitytoju, teatlikdama pirmąją funkciją — išreikšdama autorės poetinius pergyvenimus jai vienai suprantamu būdu. Taigi šios knygos didžioji dalis gali būti vertinama ne tiek kaip laimėtas poezijos grūdas, kiek kaip naujų kelių ieškojimas, eksperimentas.

Jei jau buvo siekta išreikšti „bežemės kartos užvestą bylą“, tai su rizika, kad „apeliaciniame teisme“ byla be „vertėjų“ nebus suprasta tiek, kiek to norėtum linkėti.

(Vitalija Bogutaitė, *Lietus ir laikas*. Ateities leidinys, 60 psl., kaina 2 dol.).

V. ŠLAITO „AGUONŲ GAISRAS“

DVIEJŲ PASAULIŲ POETAS

Eilėje kita poezijos knyga, simpatingu P. Jurkaus viršeliu papuošta — tai Vlado Šlaito *Aguonų gaisras*, taip pat tik dabar pasirodžiusi knyga. Tai jau septintas rinkinys vieno iš poetų, išaugusių Vakaruose; pirmuoju rinkiniu buvo pasirodęs 1949.

Šioje knygoje poetas pasirodo su aiškiai savitu veidu. To savitumo ženklai — pirmiausia paprastumas. Jis ir pats poezijoje sakosi: „Gimiau paprastas ir paprastas prasčiokėlis numirsiu“. Paprastumas iki tiek, kad eilėraštis labai dažnai artimas apmąstymui ar susimąstymui, išreikštam logine sakinio konstrukcija su ‚kadangi‘, ‚nes‘, ‚dėl to, kad‘. Poetiniai vaizdai kasdieniniai; žymiau reiškiasi pasikartojimo figūra — kaip retorikoje. Atrodytų tai paprasti prozos gabalėliai, jei ne antras savitumo ženklas — nuoširdumas, ir dar trečias ženklas — mokėjimas kasdienio gyvenimo reiškinį parodyti santyky su aukštesne gyvenimo plotme; tuo būdu tam kasdieniniam reiškiniui duodama pakilesnės simbolinės prasmės, arba, kaip pats poetas sako, „antro pasaulio“ plotmės.

V. Šlaitas yra „dviejų pasaulių" poetas; esą „vieno pasaulio per maža". Jis gailis poetų, kurie gyvena tik vieną pasaulį. Pats gyvai jausdamas ir antrąją gyvenimo plotmę, Šlaitas savo gyvenimą šioje plotmėje pergyvena be tragizmo, be nusivylimo, be mirties baimės. Atsiminimus, išnyrančius iš praeities, pergyvena su nuoširdžia šiluma ir pasiilgimu. Kito pasaulio perspektyvą pergyvena su viltimi ir net džiaugsmu. Dabartinės aplinkos reiškinius, dabartinės civilizacijos dvasią vertina kaip neturėjimą vilties ir skubėjimą sudegti.

Tai giliai tikinčio ir Dievu pasitikinčio, Jam dėkingo žmogaus poezija, kartais išvirstanti malda.

Poetinė vertė — apibendrinant galima sakyti: ten, kur tepajaučiamas tas vienas pasaulis, eilėraštis nesiskiria nuo prozos, nuo informacijos, nuo samprotavimo gabaliuko (plg. Be namų... Aguonų gaisras, Apie dantį ir pelytę...). Kur eilėraščio pabaiga simboliškai susiliečia su kažkuo aukštesniu ir gauna pagilintos prasmės, ten yra geriausieji eilėraščiai. Tarp tokių: Kai saulė rieda pakalnėn, Nesu vienišas, Be tavęs, Chrizantemos, Vyšnios ir meilė, Gluosnis ant kranto, Medžiam IV.

(Vladas Šlaitas, *Aguonų gaisras*. Ateities leidinys. Viršelis P. Jurkaus, spaudė Pranciškonų spaustuvė, Brooklyn, 1969. 56 psl., kaina 2 dol.).

„TILTAI IR TUNELIAI"

ATĖJO SU SAVO ŽODŽIU NAUJA GENERACIJA

Jau Vakaruose visa jėga pasireiškė ir dominavo dar Lietuvoj gimusi ir ten pradėjusi poetinius žingsnius Bradūno-Nagio-Niliūno generacija. Už juos jaunesnieji ėmė reikštis ne revoliucija prieš vyresniuosius, bet greičiau kaip jų epigonai, tęsėjai, paskiau susiradę savitus veidus.

Revoliucijos nuotaikų nejausti nė *Tiltuose ir tuneliuose,* kur surinkta dešimties poezijos pavyzdžiai: Remigijaus Bičiūno, Jurgio Bradūno, Indrės Damušytės, Kęstučio Gaidžiūno, Marikos Kvietkauskaitės, Mirgos Pakalniškytės, Teresės Pautieniūtės, Ramunės Sakalaitės, Laimos Švėgždaitės, Aldonos Zailskaitės.

Jie gimę tarp 1945 ir 1952, vadinas, amžiaus riba 17—24 metai, išskyrus K. Gaidžiūną, gimusį 1939. Visi jie gimę Vokietijoje, išskyrus vėl Gaidžiūną, gimusį Kaune, ir Sakalaitę, gimusią Kanadoje. Dalis jų studijas baigę, kai kurie tebestudijuoja. Visi jie yra augę jaunimo organizacijose — ateitininkuose, skautuose, neolituanuose. Kai kurie aktyviai tebedirba organizacijose, bendruomenėje.

Visi jie yra augę ir tebėra veikiami didmiesčių aplinkos.

Rinkinio leidėjų žodžiais: „Jie brendo ne lietuviško šilo pavėsy, bet Vakarų civilizacijos mūruose. Todėl ir jų kūrybinis pulsas plaka ne betarpiai išgyventu rugio varpos lingavimu, o greitkelių ritmu". To ritmo pobūdį galima įžiūrėti išreikštą ir rinkinio vardu — Tiltai ir tuneliai. Tai judėjimo, dinamikos, tempo ir nežinios išraiška.

Visiem šiem poetam bendra tai, kad jų pasaulis yra apribotas santykiu su šia technikine civilizacija. Bendra ir tai, kad ta aplinkos dvasia neduoda jiem susižavėjimo, džiaugsmo. Jų poezijos nuotaika, jei nesakytum niūri, tai bent jau ne saulėta. Ne taip kaip kitados futuristų (Lietuvoje *Keturių vėjų*) ar jiem artimo „socialistinio realizmo" laikais, kurie žavėjosi technika ir mašinai himnus giedojo.

Dešimtuko tarpusavio skirtumai ima rodytis, kai sustoji prie klausimo: kiek jis rezignuojamai skęsta aplinkoje, kiek skelbia jai pasipriešinimą? — Jurgis Bradūnas gal aiškiausiai išsako savo svetimumą, net aversiją metalui, laboratorijai, kuri „atsiduoda tuštuma ir mirtim". Savo širdies polėkį išreiškia noru būti „už lango", kur „vilioja gyvybė". Tai pabrėžia ir „autobiografinėje" nuotrupoje: „Tapsiu gamtininku-miškininku, o laisvu laiku nuvirtęs kur po egle, pamiklinsiu plunksną".

Bėgimą nuo technologijos ir miesto triukšmo pabrėžia ir Indrė Damušytė: „Technologijos perteklius numarino mūsų jautrumą ir kūrybiškumą. Mūsų laisvalaikis virto ūžimu, skubėjimu. Mes pripratom prie įtampos ir manom, kad taip ir reikia gyventi. Bet ne. Vidinio žmogaus pulso nepajusi reklamomis paskendusiame mieste". Ir poezijoje ji rodo savo svajones gamtos fone, gamtiniais vaizdais, su nykumu pergyvendama gatvę ir miestą be žmogaus.

Turbūt tokia pat nepasakyta opozicija aplinkai slypi Marikos Kvietkauskaitės žodžiuose, kuriais ji reiškia savo pozityvų siekimą: „Noriu, kad pasaulyje vyrautų taika ir

pagarba žmogui". Poezijoje ji tarsi užsidaro nuo aplinkos ir pasineria asmeniniuose žmogiškuose (miglotai erotiniuose) pergyvenimuose bei apmąstymuose.

Kitu variantu žiūri į gyvenimo dinamiką Teresė Pautieniūtė. „Mane žavi rytojaus paslaptingumas. Pasaulis, kasdien vis kitokiu veidu, mane stebina, verčia liūdėti, juoktis ir kartais — rašyti". Betgi juoko jos poezijoje nėra. Savo užsidarymu nuo aplinkos ji kiek panaši į Kvietkauskaitę.

Visai priešingai Mirga Pakalniškytė — ji gyvena reklamos užgožtą vakarą, virtuvės prozą, aerodromo cigaretės dūmus. Ji mėgina žvelgti į aplinkos atlaužas atvirom akim.

Aldonai Zailskaitei aplinka yra medžiaga, iš kurios žmogus gali kurti naują pasaulį. „Pasaulis bus tiek gražus, kiek patys jį tokiu padarysim. Viskas mūsų rankose. Tik reikia duoti bent tiek, kiek tikimės gauti". Poezijoje ji atvirai žvelgia į miesto vaiką, kurio „gyslose teka sniegas ir juodas ledas". Tačiau ano teoriškai pareikšto aktyvumo pasauliui padaryti gražesniam pačiuose eilėraščiuose nematyti.

Skirtumus imi pastebėti taip pat, sustojęs prie klausimo: kokios formos imasi šio rinkinio poetai savam pasauliui reikšti? — Visiems bendras yra atsisakymas nuo klasinės formos, kuri eilėraštį sudisciplinuoja strofom, rimais, ritmais. Dabar populiari yra palaida pusiau retorinė, pusiau reportažinė forma, kuri turi daryti natūralumo įspūdį, bet kuri taip pat yra pagunda pasitenkinti reportažu. Tai pagundai ne visi atsispiria. Kai kurie šio rinkinio poetai betgi jaučia išvidinį ritmą; jį reiškia kilimo slūgimo periodais. Tuo keliu stipriausiai disciplinuoja savo eilėraštį Kvietkauskaitė, o šalia jos gal ir Švėgždaitė.

Mada yra „mini" eilėraštis. Tokia forma labiausiai išsiskiria Gaidžiūnas, tenkindamasis kartais trim eilutėm. Ta kryptim kiek pasinešus ir Pautieniūtė.

Labiausiai krinta į akis Bičiūno eilėraščių ir forma, ir pergyvenimas. Jo formą galima būtų lyginti su forma, vartojama abstraktiniame mene. Joje neieškok logikos tarp žodinių vaizdų, neieškok nei harmonijos vaizdų kombinacijoj. Realistinis artumas ir idealistinis atokumas, publicistinis konvencionalinis žodis ir poetinis konkretus žodis, reportažas ir lyrika susilieja disonansais į žodžių kaleidoskopą. Pridėk dar atsisakymą nuo skyrybos ženklų — taškų, kablelių. Tokia forma yra Bičiūno tam pergyvenimui, kuriame pajauti aplinkos absurdą... Galima laikyti tai formos savotiškumu (originalumu — ne, nes ir svetimoje poezijoje to randi), bet galima laikyti ir beformiškumo maniera dėmesiui labiau atkreipti.

Jei būtų klausimas: kuris iš anos dešimties duoda daugiausia vilčių, atsakymas vargiai būtų įmanomas. Galima tik atsakyti apie tai, kas čia duota... Taip vertinant, atrodo stipriausiai išgyventa ir apvaldyta Kvietkauskaitės.

Jei tikrovės įžvalgumas, žvilgsnio aštrumas priklauso prie poetinių sugebėjimų, tai jo aptinkam Pakalniškytės, Švėgždaitės, Zailskaitės eilėraščiuose.

Jei mokėjimas pergyvenimą apipavidalinti yra kita poetinė dorybė, tai jo randam Bradūno, Damušytės, Sakalaitės poezijoje.

Pakalniškytė pasisako prieš „retorišką" pasididžiavimą „jaunais poetais". Ji nori „rimtos kritikos", kuri „skatina poezijos augimą". Skatinamosios retorikos žodis čia ir nereikalingas, nes tie, kurie čia skelbia savo eilėraščius, jaučia reikalą rašyti, ir, anot Gaidžiūno, „dabar sustoti jau neįmanoma". O geriausia kritika jiem bus jų pačių pirmyn bėgantieji metai. Su metais atsisakys manieros ar plokščios formos, aštrės jų konkretus gyvenimo tikrovės suvokimas ir jų santykis su tikrove, stiprės jausmo ir minties suglaudimas į atbaigtą poetinį vienetą, ateis mokėjimas istoriškai žiūrėti į

poezijos formų ir temų raidą, kuri reiškiasi pasikartojančiom bangom.

Su dėkingumu tektų vertinti leidėjų iniciatyvą pristatyti jaunuosius, kurie ir seniesiem įdomūs. Galima apgailestauti, kad dešimtukas nepailiustruotas nuotraukom. Galima ir pageidauti ateičiai, kad organizuotų rinkinį jaunųjų pasakojimų, kurie mažiau praktikuojami, bet dėl to ypatingai skatintini.

(*Tiltai ir tuneliai,* jaunųjų poezijos rinkinys. Literatūros serija Nr. 2. Išleido Ateitis, 1969, 126 psl. Viršelis Giedrės Žumbakienės).

ŠIUOLAIKINĖS LIETUVIŲ LITERATŪROS BRUOŽAI

Tokiu vardu Lietuvių kalbos ir literatūros institutas Vilniuje 1969 išleido stambią, 516 psl. knygą, kurioje yra 8 autorių rašiniai, redaguoti Vytauto Kubiliaus.

Knygos aplanke sakoma, kad ji pratęsia ir papildo *Lietuvių literatūros istorijos* IV tomą, būtent, rodo paskutinio dešimtmečio „literatūros raidos etapo linkmes, perspektyvas ir atskirus reiškinius".

Kalbėdami apie paskutinį dešimtmetį, visi šios knygos autoriai griežtai skiria po karo okupuotoje Lietuvoje du dešimtmečius. Pirmą užbaigė ir antrą pradėjo Stalino mirtis 1953 ir Stalino demaskavimas 1956. Stalino vardo nevartodami, visi autoriai kalba apie XX suvažiavimą, kuris likvidavęs „asmenybės kultą" — ir tai buvo riba tarp dviejų laikotarpių.

Vieni santūriau, kiti griežtais žodžiais gretina abudu dešimtmečius ir aną „asmenybės kulto" dešimtmetį laiko buvus žalingą literatūrai. Esą nustatytos turinio ir formos dogmos sustingdė literatūros augimą. Tik su „asmenybės kulto" likvidavimu prasidėjo „literatūrinių vertybių perkainojimas" ir po literatūrinio sustingimo prasidėjo literatūrinių ieškojimų, įvairėjimų dešimtmetis.

Įvairėjimai minimi dvejopom kryptim. Viena, atsisuko į ankstesnės lietuvių literatūros tradicijas — impresionizmą, ekspresionizmą (Šeinius, Savickis). Antra, dar stipresnė — labiau pasisuko į Vakarų Europos literatūrines problemas bei formas. Šio dešimtmečio visuose žanruose nuo socialinės klasinės aplinkos pasukta labiau į žmogų — į jo egzistencinius pergyvenimus, konfliktą su aplinka, savo paties konfliktus, į jo pasąmonės srautą. Pasukta ir į naujas formas, kuriom yra patogiau to naujo literatūrinio žmogaus pergyvenimam reikštis.

Šią bendrą kryptį kiekvienas šios knygos autorius rodo ir iliustruoja savo nagrinėjamo žanro ar problemos srity. Suprantamas tad tos pačios idėjos pasikartojimas įvairiuose rašiniuose.

Knygos teigimus aiškiausiai gali rodyti pačių autorių žodžiai.

Algimantas Radzevičius rašiny apie „Asmenybės koncepciją prozoje ir dramaturgijoje" sako, kad po karo „lietuvių rašytojų kūryboje ilgą laiką vyravo klasiniai — politiniai žmogaus vertinimo ir charakterizavimo principai, kad žmogus visų pirma buvo vaizduojamas kaip reikšmingų socialinių įvykių ir procesų dalyvis" (8 p.). Naujo žmogaus koncepcija atėjusi su partijos XX suvažiavimu, kuris įteisino, kad „ne žmogaus priklausymas tai ar kitai grupei, organizacijai, profesijai lemia jo dvasinį turinį, o atvirkščiai — individualūs asmeniniai žmogaus charakterio ypatumai, vidinė asmenybės vertė apsprendžia jo vietą ir reikšmę visuomenėje. Dar daugiau — žmogaus asmenybė, jos dvasinis turinys neretai kertasi su savo socialine padėtim, savo pareigomis" (9 p.).

„Anksčiau tarybinėje literatūroje vadovaujantys asmenys paprastai būdavo vaizduojami neklystančiais pranašais, tiesiogiai išreiškiančiais etinį autoriaus idealą. Dabar

galima pastebėti priešingą tendenciją: daugeliu atvejų parodoma, kad pagal savo asmenines savybes šie žmonės nėra verti užimamų pareigų“ (38 p.).

Su naująja asmens koncepcija sustiprėjo „domėjimasis dvasiniu jaunimo gyvenimu“. Jauno žmogaus vaizde vyraujanti „jaunystės idealizacija“ ir „natūralaus žmogaus apoteozė“, o „natūralus“ jis būsiąs tada, kai jis nustos buvęs „sraigteliu“, bus išjungtos iš jį gniuždančios rutinos ir aplinkos „karuselės“ (20 p.). Natūralus žmogus statomas prieš idealaus herojaus teoriją pokario metais (23 p.).

Iš čia einąs „dramatiškas herojaus santykis“ su aplinka, „žmogaus pasipriešinimas visokioms užtvaroms, slopinančioms jo prigimtį“ (Pavyzdžiais rodo J. Mikelinsko, J. Grušo veikėjus).

Algimantas Bučys rašinį apie „Pasakojimą pirmuoju asmeniu ir romano struktūrą“ pradeda: „Po 1956 m. sparčiai pragiedrėjusi mūsų šalies visuomeninio ir literatūrinio gyvenimo atmosfera“ (49 p.) skatino ieškoti naujos romano „problematikos bei poetikos“ (61 p.). Buvo atnaujinta ikitarybinės impresionistinės prozos tradicija. „Plačiai nuskambėjusiam psichologiniam romanui“ (69 p.) pavartota „vaizdų srauto“ struktūra; lietuvių romanistai „savo sprendžiamomis problemomis tarsi priartėja prie tų Vakarų Europos rašytojų, kurie savo prozos centre taipogi įtvirtino žmogaus asmenybę ir pavertė ją savotišku ir svarbiausiu vertybių kriterijumi“ (70—71 p.).

Asmeninio atskleidimo ar atsiskleidimo reikalui imtasi ir kito pasakojimo būdo. Priminęs J. P. Sartre pavartotą autobiografinį pasakojimo būdą, autorius nurodo, kad „pasakojimo pirmuoju asmeniu“ ėmėsi J. Baltušis, J. Marcinkevičius. Tą jų pasakojimo formą patobulino „vidinių monologų ir sąmonės srauto technika, plačiai paplitusi Vakaruose“ (93 p.). Tokis esąs J. Mikelinskas, A. Bieliauskas savo romanuose.

Albertas Zalatorius tyrinėja „Lietuvių smulkiosios prozos transformaciją“. Kuo ta „transformacija“ reiškiasi, rodo taip pat kontrastuodamas du dešimtmečius. Autoriaus teigimu apie antrąjį dešimtmetį (1956-66), „pirma, jame buvo reabilituota daug prozos meninių principų, pokario metais dėl įvairiausių aplinkybių paverstų tabu; antra, per šį dešimtmetį lietuvių novelistika gerokai priartėjo prie pasaulinės prozos pasiekimų formos srityje“ (119 p.).

Pirmame dešimtmety: „Personažai to meto prozoje paprastai yra tiksliai apibrėžti vienokių ar kitokių klasinių ir moralinių dorybių reiškėjai, dažniausiai pastovūs, statiški arba atsidūrę ant persilaužimo ribos. Kūrinyje aiškiai matosi autoriaus simpatijos ir antipatijos... Pasakojama dažniausiai visa žinančio pasakotojo lūpomis, prisidengus fiktyvaus objektyvumo skraiste, nuosekliai aprašant procesus, detaliai apibūdinant daiktų ir žmonių išorę“.

„Šiuo požiūriu būtų galima rasti nemaža paralelių tarp pokario apsakymų poetikos ir Žemaitės, G. Petkevičaitės-Bitės, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos kūrybinių principų“ (123 p.). Vis tai buvo susiję su „asmenybės kulto ideologija ir kūrybine atmosfera“ (129 p.).

Antras dešimtmetis: „Po 1956 m. prasidėjusi lietuvių smulkiosios prozos transformacija palietė ne visų rašytojų kūrybą: ir šiandien tebėra stiprus tradicine maniera rašomų kūrinių srautas, bet faktas, kad į jį daugiausia patenka senesnės kartos prozininkai, verčia galvoti, jog tradicinių priemonių gyvybingumas, jeigu ne iš esmės, tai nors iš dalies pareina nuo inercijos“ (124 p.). „Po 1956 m. pastebimai išaugo menininko idėjinis aktyvumas. Pradėjo nykti empiriškas atskirų faktų kopijavimas, baukštus paplitusių tezių iliustravimas ir kitos kūrybinio darbo anomalijos. Rašytojui parūpo suvokti buities ir psichikos reiškinių šaknis, pamatuoti žmogaus elgesį ir moralę ne trumpalaikiu ideologinės ar ekono-

minės aktualijos masteliu, o pastoviu gyvenimo vertybių mastu. Vis labiau populiarėjo kardinalių, visą žmoniją jaudinančių klausimų pamąstymas — individo ir visuomenės santykių, žmogaus egzistencijos pagrindo ir prasmės ieškojimas... Visa tai ne tik sustiprino intelektualinį ir psichologinį pradą kūrinyje, bet pasakojimą padarė ekspresyvesnį, kondensuotesnį, subtilesnį... Aktyvaus subjektyviojo prado stiprėjimas nulėmė laisvą, asociatyviniu mąstymu paremtą kūrinio komponavimą, monologines ir dienoraštines pasakojimo formas" (138—139 p.).

Pavyzdžiu nurodo A. Pociaus, M. Sluckio, J. Mikelinsko noveles, kur „įvykių, atsitikimų, peripetijų kiekis šiuolaikinėje prozoje žymiai sumažėjo, — tiesiog sunku kūrinius papasakoti... Veiksmo laikas sutrumpėjo iki minimumo — kelios valandos, keliolika minučių...Kūrinio atomazga nenuramina skaitytojo — kūrinys staiga nutrūksta, sužadinęs klausimą, abejonę, susimąstymą, atitinkamą nuotaiką" (128 p.). Antrame dešimtmety vietoj „pokario prozos oficialumo, pompastikos, dirbtinio optimizmo, neteisingai suprasto heroizmo" (145 p.) atėjo „paprastumas, betarpiškumas, įtikinamumas". Tokiam pasakojimui tinkamiausia forma „atsiminimai", „pasakojimas pirmuoju asmeniu" (166 p.).

Kita priešinga asmenybės koncepcija minima — „antibuitiško", intelektualaus žmogaus koncepcija. Tai „modernizuotas rusoizmas", kuris pasireiškia bėgimu į gamtą, jos poetizavimu. „Natūros kulto" pavyzdžių nurodo V. Dautarto, I. Mero, J. Apučio, A. Sprindžio, E. Mikulėnaitės pasakojimuose. Šios koncepcijos įsigalėjimas transformavo ir stilistinę išraišką. „Išpopuliarėjo retorinis, emocingas, anaforomis, pakartojimais, ritmingais periodais išmargintas pasakojimas, artimas XX a. pradžios lyrinėms impresijoms ir ritminei prozai" (149 p.).

Algio Samulionio rašinys „Šiuolaikinės lietuvių drama-

turgijos struktūriniai pakitimai" pirmo dešimtmečio dramaturgų eilėje mini Baltušį, Gricių, Paukštelį. Nuo 1953—58 metų, „tik pasirodžius J. Grušo *Herkui Mantui,* pirmosioms K. Sajos, V. Rimkevičiaus, Just. Marcinkevičiaus pjesėms" (180 p.), jaučiamas pakilimas. Paskui juos atėjo V. Miliūnas, D. Urnevičiūtė, G. Kanovičius, R. Samulevičius. Minėtą pakitimą ir jis sieja su partijos XX suvažiavimu, kuris, atmesdamas „asmenybės kultą", „išvadavo dramaturgiją nuo bekonfliktiškumo teorijos, iki tol labai trukdžiusios šio žanro plėtotę" (181 p.). Nuo šiol dramaturgija kaip ir proza pakrypo „į moralinę problematiką", į dramaturgiškus žmogaus ryšius su aplinka, į „pilnavertės asmenybės formavimąsi". Sustiprėjo dramaturgijoje psichologizmas, prieštaringų jausmų analizė, „sąmonės srauto poetika".

Šią kryptį norėdamas atriboti nuo pokario dramaturgijos, autorius kartoja režisierės K. Kymantaitės posakį: „Kol teatras iš scenos mokė kolchozų pirmininkus, kaip reikia sėti, o įmonių direktorius — kaip vadovauti gamybai, — originalių pjesių spektakliai nekeldavo didesnės polemikos... Bet dabar mes norime nukreipti prožektorius į patį žmogų, jo vidų" (186 p.).

Šalia psichologizmo dar kalbama apie kitą dramos kryptį — „intelektualinę dramą". „Šios dramos centre ne charakterių tyrimas, o problemos" (109 p.). „Pirmasis žingsnis į intelektualinę dramą buvo J. Grušo tragedija *Herkus Mantas*" (210 p.).

Iš viso daugiausia kalbama apie J. Grušo ir K. Sajos dramas. Tai esąs priartėjimas prie Vakarų teatro. Tačiau — pastebi autorius „naujosiose moderniau sukonstruotose lietuviškose dramose nėra pesimizmo ir nihilizmo, kuris sudaro idėjinę dalies aukščiau minėtų Vakarų dramaturgų esmę" (227—228 p.).

Kęstučio Nastopkos rašiny „Poetinė lyrikos kalba"

teigiama, kad karo ir pokario lyrikoj, kuriai atstovavo A. Venclova, K. Korsakas, iš dalies L. Gira, — šių poetų kūryba išsiskyrė „klasikinės formos aiškumu, oratorinėmis intonacijomis, stiliaus iškilmingumu“ (235 p.). Netgi ir S. Nėries poezija. Tai buvo „vienspalvė oficiali patetika“ (273 p.).

Naujai atėjo laisvas eilėraštis, paremtas intonacijom, su Mieželaičio eksperimentais. Toliau praktikavo J. Degutytė, J. Vaičiūnaitė, V. Šimkus, J. Juškaitis, S. Geda, M. Martinaitis. Su jais atėjo poetinės kalbos konkretumas, intymesnis santykis su skaitytoju. (Skyrium analizuojama V. Mykolaičio—Putino poetinė kalba).

Išvadoje autorius taria: „Atgaivinus ryšius su pomaironinės mokyklos tradicija, parėmus XX a. Europos poezijos patirtį, susikūrė diferencijuota poetinės kalbos sistema. Klasikinių formų dekanonizavimas, įvairūs stilistiniai eksperimentai turėjo ir neigiamų pasekmių: susilpnino atskiro žodžio svorį, neretai buvo lydimi poetinės formos amorfiškumo, negalios suvaldyti žodžių srautą... Po įtempto naujų išraiškos formų ieškojimo ‚grįžimas‘ prie griežtesnių, paprastesnių formų, kaip rodo vėlyvojo laikotarpio V. Mykolaičio-Putino lyrika, taip pat paskutinieji K. Borutos, kai kurie A. Miškinio eilėraščiai, gali būti visai vaisingas. Galimas dalykas, kad po dekanonizavimo, vadavimosi iš kaustančių tradicijų laikotarpio mūsų lyrikoje dabar kaip tik bręsta priešingas — naujos šių pasiekimų sintezės laikotarpis“ (321 p.).

Ričardo Pakalniškio rašiny „Tarybinės lietuvių poemos tendencijos“ rodomi tos poemos autoriai — Mieželaičio *Broliška poema*, dar „kupina šventiško pakilumo ir idiliškumo“ (341 p.); toliau jau J. Marcinkevičiaus *Dvidešimtas pavasaris*, A. Baltakio *Kelias aukštyn* — tai „lyriniai susimąstymai“, „lyrinio herojaus išpažintis“. Esą naujas laipsnis J. Marcinkevičiaus *Kraujas ir pelenai*, o daugiausia kalbama apie to paties autoriaus *Donelaitį* ir *Sieną*.

Vytauto Kubiliaus „Romantizmo likimas“ informuoja, kad komunizmas buvo pasmerkęs romantizmą. Vadino: „Tai idealizmas naudingas tik buržuazijai... Revoliucingai nusiteikusiems rašytojams romantizmas buvo tik praeities atplaiša, kurią reikėjo pašalinti iš kelio“ (402 p.). Tačiau laikai apsivertė: „Visam socialistiniam literatūros frontui nubrėžus antiromantinę liniją, apginklavus jį tik ‚blaivaus realizmo‘ ginklais, netrukus ėmė aiškėti meninio vientipiškumo grėsmė“ (402). „Apribotas gamybinės veiklos sfera, realizmas nepajėgia pagauti visų žmogaus dvasinio gyvenimo pusių“ (403 p.). „Literatūra, analizuodama realybę, negali nepajusti, kad pasaulyje ir žmoguje dar lieka kažkas nežinoma, keista ir nuostabu, ką sunku išmatuoti tik materialinių sumetimų ir socialinio determinizmo logika, kam galioja ir kitokia — pasakos, sapno, svajonės — logika. Romantizmas šią logiką iškelia į pirmąjį kūrinio planą“ (407 p.).

Romantinės pasaulėjautos pradų ir romantinės poetikos („ornamentuotos kalbos, jausmingo tono, patetikos, smulkaus metaforiškumo, aukštų ir skambių žodžių“) autorius randa daugelio dabartinių poetų ir beletristų raštuose. „Šiuolaikinėje lietuvių literatūroje romantizmo tradicija pažadino iš sustingimo ir padėjo iškilti į paviršių moralinio idealizmo ir tyro dvasingumo jėgoms, kurios būtinos tikrai meninei kūrybai. Ji atgaivino neišsprendžiamą ir neišsekantį konfliktą tarp idealo ir tikrovės (M. Sluckio *Laiptai į dangų*), tarp dvasinio prado ir žmogaus nužmogėjimo (J. Grušo *Meilė, džiazas ir velnias*)... Bet romantizmo tradicija jau nebedrįso atgaivinti maištingo nepasitenkinimo dabartimi... Dabartinis romantizmas daugiau idealizuoja, negu barasi, daugiau trokšta vienybės ir užsimiršimo, negu kovos. Romantiniame eilėraštyje dažnai tik iš inercijos tebešvilpia ‚neramūs vėjai‘, plakasi į padangę ‚mėlyni sakalai‘, šniokščia ‚marių banga‘, kai iš tiesų kūrinio nuotaika — ramus susitaikymas su viskuo, kas yra...

Tačiau romantizmo tendencijų gyvavimas bei reabilitacija — žingsnis į priekį, o ne atgal... Tai žingsnis nuo vienatipiškumo į daugiabalsiškumą ir įvairumą" (447—448 p.).

Antanas Masionis rašiny „Poezijos ir dailės sankryžos" svarsto: „Kas labiau šiandien veikia lietuvių poeziją — muzika ar dailė?". Atsako: „Muzikinis pradas apskritai gana ryškus pirmosios XX a. pusės lietuvių lyrikoje — tiek simbolistinės krypties (B. Sruoga, F. Kirša ir kt.), tiek ir kitų poetinių mokyklų (K. Binkis, S. Nėris, K. Boruta ir kt.) eilėraščiuose" (456 p.).

Dailės ekspansiją jaučia autorius stipresnę negu muzikos V. Šimkaus, J. Vaičiūnaitės, Alf. Maldonio, A. Baltakio ir kt. kūryboje — esą čia ėmė įsigalėti „statiško poetinių vaizdų samprotavimo būdas... Tradicinį lyrikos muzikalumą dar silpnina pastaruoju metu plačiai prigijusios baltosios eilės" (456 p.). „Regimųjų vaizdinių gausumas, lyrinės emocijos ‚sudaiktinimas', regimaisiais įspūdžiais grindžiamų menų poveikis — tai nuoseklus kelias, kuriuo eina nūdienė lietuvių poezija" (460 p.).

*

Užvertus knygos paskutinį lapą, pasilieka įspūdis, kad visi autoriai savo darbą yra atlikę rūpestingai, gerai susipažinę su nagrinėjama literatūra ir pasirėmę svetimų teoriniais pasisakymais. Suprantama, pasiremti turėjo daugiausia literatūros rusiškais nagrinėtojais. Šiek tiek pasiremta lenkais ir čekoslovakais. Atsitiktinai yra nurodymai į prancūziškus ir angliškus veikalus. O vienas citavo ir Vakaruose esančių lietuvių rašytojų pasisakymus (J. Aisčio, J. Blekaičio, St. Santvaro, *Aidų*).

Skaitytojui straipsniai daro nevienodo įtaigumo. Pvz., straipsniai apie „žmogaus koncepciją" ar „poemos tenden-

cijas" galėtų būti sąmoningai sutikti tik to skaitytojo, kuris yra skaitęs nagrinėjamus veikalus. Kitaip su kitais straipsniais, kurių tvirtinimai yra paremti veikalų citatom ar žinomo literatūrinio gyvenimo raida. Tos rūšies įtaigiausias rašinys bene bus apie „romantizmo likimą".

Nors straipsniuose daugel minčių kartojasi, bet tai rodo bendrą vienos grupės galvojimą. To bendro galvojimo būdingas rezultatas — atiduota pirmenybė literatūrinių formų analizei, palyginti tik su užuominom apie problemas. Anksčiau marksistinė kritika vadino dekadentiniais tuos literatūros nagrinėtojus, kurie nepriklausomoje Lietuvoje pirmenybę atiduodavo estetinei, formalinei kūrinio pusei. Nelinkėtume, kad tokiu priekaištu būtų sutikti šios knygos autoriai.

Formos tendencijų raidos vaizdas nereiškia meninio vertinimo. Pvz., Just. Marcinkevičiaus poemų formai iliustruoti pavyzdžiai meniniu atžvilgiu yra blankūs. Dėl to šią knygą tektų priimti ne kaip dešimtmečio literatūros istoriją, o kaip to dešimtmečio literatūrinių formų raidos istoriją.

Skaitytojui toje istorijoje rodos nauja, kada lietuvių rašytojai atremiami į Vakarų literatūros laimėjimus ir eksperimentus. Ypačiai tas labiausiai visų pabrėžiamas literatūros nukrypimas į žmogų, žmogaus padarymas, anot vieno iš jų, visa ko kriterijum. Tačiau lieka neaiškus tas žmogaus suvokimas, nes jis reiškiamas bendriniais, štampiniais posakiais. Radzevičius, pvz., kartoja partijos apibrėžtą uždavinį „auklėti naują žmogų, kuriame harmoningai derinasi dvasinis turtingumas, moralinis tyrumas ir fizinis tobulumas". Ir nuo savęs prideda: „Pilnavertės, visapusiškos ir harmoningos žmogaus asmenybės ugdymas šiandien yra labai svarbi tarybinės visuomenės vystymosi sąlyga. Todėl bendražmogiškų dorovinių savybių kėlimas ir akcentavimas šiuolaikinėje literatūroje visiškai neprieštarauja socialistinio humanizmo

dvasiai ir principams“ (9 p.). Ir vėl pasirėmęs partijos doktrina: „Komunistinė moralė apima pagrindines bendras žmogiškos moralės normas, kurias liaudies masės sukūrė per tūkstančius metų, kovodamos prieš socialinę priespaudą ir dorovės ydas“ (10 p.).

Tai komunistinis žmogaus supratimas, reiškiamas daug kur panašiais žodžiais kaip krikščioniško žmogaus supratimas. Bet tuose panašiuose ar tokiuose pat žodžiuose yra visai kitas turinys. Taigi iš esmės ir kitas žmogus, kita moralė. „Žmogaus“, „moralės“ žodžiuose yra tokis skirtingas turinys, kaip „demokratijos“ ar „laisvės“ žodžiuose.

Turėdami išeitį aiškintis žmogų suprantamą pagal partijos aptarimą, ir šios knygos rašytojai galėjo taip kelti žmogaus asmenybę į dėmesio centrą, nors gali rodytis paradoksas: „asmenybės kultą“ pasmerkė, o literatūroje atgaivinamas žmogaus asmenybės kultas. Šio tariamo kuriozo prieštaringumas dingsta, tik atsiminus įprastą taktiką — duoti visų vartojamiem žodžiam kitokį turinį: viena kalbėti, kita manyti.

Jeigu kalbamoje knygoje su palankumu užsiminta apie Sartre, Camus, apie egzistencialistų suprantamą žmogų, su jo „pasąmonės srautu“, tai partijai ir tokis žmogus nepriimtinas. Antai, kai skaitai knygą ir nori gėrėtis ja kaip pragiedrėjimu, tuo pačiu metu grėsmingai prašneka *Literatūroje ir mene* (1970 rugpjūčio 15) iš *Komunist* pakartotas straipsnis, kuris įspėja prieš tuos Vakarų rašytojus ir jų tendencijas, kurios ir Lietuvos rašytojus vilioja, bet kurios nevilioja partijos. Straipsnis pasmerkia Vakaruose išplitusį „literatūros srautą, kuris teigia vienatvę, individualaus pasaulio uždarumą ir, kas dar madingiau, gyvenimo absurdiškumą“. Iliustruota tai faktu: esą kai „šįkart Švedijos akademija pasirinko vieną iš absurdo teatro lyderių — Beketą — ir apvainikavo jį Nobelio premijos laurais“, Vakarų inteligentija tai sutiko be nuostabos ir protesto. „Kadangi Nobelio premijos

nuostatai reikalauja teikti pirmenybę idealios, humanistinės krypties kūriniams, šiųmetinis pasirinkimas lyg pabrėžia, kad absurdas ir yra toji riba, ligi kurios nusmuko šios inteligentijos samprata, kas yra idealu ir humanistiška".

Tas rašinys kritikuoja taip pat „tendenciją viską psichologizuoti"; laiko tai „buržuazinės ideologijos žygiu prieš asmenybę", ir jam „visai nelauktai padeda žmonės, kurių daugelis įsitikinę, kad jie gina žmogaus ir žmonijos reikalus".

Atmeta žavėjimąsi Kafkos ir Joyce kūriniais, kuriais žavisi sovietiniai kritikai, įžiūrėdami juose kritiką buržuazinės visuomenės supuvimui. Bet *Komunist* straipsnis mato tuose rašytojuose ne visuomenės buržuazinės klasės, o „apskritai žmogaus nuvainikavimą". Atmeta taip pat ir populiarų kalbamoje knygoje dažnai minimą „sąmonės srautą", vadindamas jį „vulgariu psichologizmu".

Šis *Komunist* straipsnis, pakartotas ir Lietuvos rašytojam, rodo, kad partija „budi". To „budėjimo" faktas gali paaiškinti ir V. Kubiliaus minimą laikraštinį faktą — kad „dabartinis romantizmas" lietuvių literatūroje be „kovos", o tik „ramus susitaikymas su viskuo, kas yra".

Tegul pamėgintų imtis „kovos" — nuo to padidėtų gyventojų skaičius bepročių namuose.

JIE GRĮŽO Į NEPRIKLAUSOMYBĖS PRIEŠAUŠRĮ IR RYTMETĮ

TRIJŲ PASAKOTOJŲ KNYGOS

Dažna, kad, svečiuose kraštuose gyvendamas, rašytojas svajonėm grįžta į savo jaunų dienų kraštą.

Grįžo ir Kazimieras Barėnas savo romanu *Tūboto gaidžio metai,* pernai premijuotu, nors išleistu 1969 metų data.

Grįžo Jonas Jaškauskas pernai išleista knyga *Lemtingos dienos.*

Grįžo Česlovas Grincevičius pernykščiu romanu *Geroji vasara.*

Visi jie grįžo beveik į tuos pačius laikus — į Pirmojo pasaulinio karo galą, kada vokiečių okupacija baigėsi ir ėmė rodytis nepriklausoma Lietuva.

Kiekvienas betgi pažvelgė į to meto Lietuvą kitaip. Kiekvienas kitaip savo matomą Lietuvą ir literatūriškai apipavidalino.

Kazimieras Barėnas parodė chronologiškai anksčiausius laikus — kada siautėjo okupacinė administracija. Baigė karo pabaiga, vokiečių išsikraustymu ir savo vaizduojamo kampo ginkluotų jėgų organizavimu, vieni už nepriklausomą Lietuvą, kiti už bolševikinę.

Pagrindinis veikėjas ūkininkas Gasiūnas išjoja pas

pirmuosius, o jo berno Ignaco neapsisprendimu, į katrą pusę eiti, romanas ir baigiamas.

Literatūriškai tai vykęs finalas, nes jis palieka skaitytojui pačiam pratęsti vaizduojamo laiko istoriją ir galimą to herojaus apsisprendimą. Ir socialiniu atžvilgiu toks finalas galėtų rodytis suprantamas, nes tie du veikėjai yra skirtingų socialinių klasių, taigi ir skirtingų interesų atstovai. Betgi istorija nesutampa su tokiu „sociologiniu" galvojimu. Nesutampa, nes tarp pirmųjų savanorių, savanorių, stojusių už nepriklausomą Lietuvą Ignaco „klasės" elemento buvo itin gausu. Jie ir sudarys paskiau jau nepriklausomoje Lietuvoje savitą socialinę „klasę" — naujakurių klasę, nes tiem savanoriam bežemiam žemės reforma pirmiausia davė sklypus.

Vokiečių okupuotos Lietuvos kaimui Barėnas davė ramiai, plačiai tekančio epo pavidalą — su to meto kaimo išsilaikymo problemom, su ryškiais veikėjais, kuriuose yra kas nors, kas yra jų gaivališka aistra. Ta aistra yra spyruoklė jų veiksman, kurių jie gal nesiimtų, jei vadovautųs tik „sveiku protu". Gasiūno aistra — gražus arklys ir noras juo pamandrauti prieš kitus. Pastangos savo sartį išsaugoti nuo vokiečių, bet taip pat nenugalima pagunda perlėkti su juo per miestelį, pasirodyti Julės akyse ir yra pagrindinis intrigos siūlas visam romanui. Ignaco kitokia aistra — tai kūrybinis gaivalas; iš nugirstų naujų žodžių „Eier, Butter, Mutter"... jis sudaro dainušką, kurios prasmės pats nesupranta, bet kuria užkrečia viso kaimo vaikus ir išgąsdina kaimynus, kad užtrauks vokiečių rūstybę. Tuo gyvena kurį laiką visas kaimas tai atsiliepia Ignaco likimui. Ir tai antrinis siūlas romano įvykiuose.

Autorius geba rodyti, kaip vieno asmens idėja užkrečiamas palaipsniui visas kaimas; geba tokius besirutuliojančius masinius paveikslus rodyti objektyviu ramumu. (Ramiai

plaukiančiam epo stiliui gresia retom progom prasiveržiantis polinkis sugroteskinti, pvz. istorija su škaplieriais, medalikėliais, ražančiais — juo labiau, kad tas praeinamas epizodas tolesniam veiksmui palieka be įtakos).

Knyga buvo verta gautos premijos.

(Kazimieras Barėnas, *Tūboto gaidžio metai*. Nidos klubo leidinys 1969, 438 p., kaina 2.50 dol., nenariam 25 proc. brangiau).

Jonas Jaškauskas savo knygą *Lemtingos dienos*, pavadintą „apysaka", pradeda nuo to, kaip po Pirmojo pasaulinio karo grįžta iš Rusijos kariai ir nekariai šviesuoliai. Grįžę susiduria taip pat su vokiečių administracijos tvarka. Bet jie patriotai kaip ir vietos mokytojas. Jie organizuoja slaptą būrelį gintis nuo vokiečių, paskiau nuo bolševikų. Atsilankę Vilniuje nieko paguodžiančio neranda, nes ten šalia patriotinio veikimo reiškiasi ir bolševikinės drumzlės. Bolševikų antplūdis, v-bės persikėlimas į Kauną, kovos, kuriose aktyviai dalyvauja apysakos veikėjai. Tokiame fone pinasi ir meilės istorijos, o laimėjus taiką ir vedybos.

Atrodo, kad literatūrinių pretenzijų apysaka nebus turėjusi. Bet ji gali būti skaitoma dėl to laikotarpio įvykių gausumo, dėl patriotinio patoso ir sentimento.

(Jonas Jaškauskas, *Lemtingos dienos*. Apysaka, Brooklyn 1970, 187 p.).

Česlovo Grincevičiaus *Geroji vasara* vaizduojamo laiko aiškiau neapibrėžia. Tik iš įvykių, socialinių problemų gali spręsti, kad tai jau paskesnis laikas už anų dviejų knygų — jau taikos, valstybinės kūrybos metai. Bet savo žmonių dvasia ši knyga nusileidžia į daug senesnius laikus.

Tų laikų žmones (ir autoriaus santykius su jais) galėtum aptarti veikėjo Bernardo žodžiais: „Žmonės čia man patinka. Geresnių niekur nesutikau. Reikia tik juos pažinti. Jie paprasti, tie kaimo miestelio ūkininkai. Ne visi net ir skai-

tyti moka. Juk caro laikais užaugo... Nedaug ir turto turi, už tai laimingesni už kitus. Kai žmogus visko pertekęs, laimingas, išsigalvoja visokių bėdų, kad būtų nelaimingas... Teisybė, jie neturi aiškios ribos tarp tikėjimo ir burtų, todėl neįtikinsi, kad duoną pakepti galima esant bet kuriai mėnulio atmainai. Senų laikų tikėjimo likučiai... Jų vaikai, lanką mokyklas, jau bus kita karta. Tada graži bus mūsų Lietuva" (70 p.).

Neidealizuoja savo veikėjų, bet ir jų nesmerkia. Žiūri į juos su šiluma. Moka į vienų veiksmus žiūrėti su humoru — plg. senelį altaristą, kaip jis pamokslą sako; plg. jaunimo naują pažangą, kaip jis teatrą organizuoja. Bet kai ima rodyti žmonių ryšį su gamta, autorius pats pakyla į poetinį patosą: „Rasa nuklojo pievas ir daržus, o švento Jono vabalėliai šviečia kelią. Grįžkite visi neramieji į namus trumpai vasaros nakčiai. Pakilkit vėl su ankstyva saule ir vieversio giesme. Taupykit jėgas rytojaus darbui. Šiąnakt jums užteks. Visvien viso susikaupusio nesuprantamo ilgesio, graužiančio širdį, dainomis neišliesite" (78 p.).

Tais žmonėm ir jų darbais autorius grožisi, nesirūpindamas pinti intrigos. Pradžioj galėtum manyti, kaip susimegs socialinė intriga dėl kilnojimosi į viensėdžius, bet ji, gaila, dingsta, ir vienas paveikslas eina šalia kito, lyg mozaikoje. Šia prasme teisingai autorius savo knygą pavadino „mozaikiniu romanu".

Mozaikos šukeles tesieja riboto laiko rėmai — vienos vasaros. Tesieja vieno asmens — kaiman atvykusio studento (tai autoriaus personifikacija) pergyvenimų šviesa, kuria nušviečia tas kaimo šukeles. Galėtum tų šukelių skaičių didinti, galėtum kai ką išmesti. Bet visos jos yra brėžtos keliais švelniais brūkšniais, dažytos šiltom spalvom. Idiliška, kartais romantiškai paslaptinga nuotaika.

Gražiausiai suspindi miniatiūros, kurios sutelpa vienam sakiny: žaismas, vaizdas, etnografija.

Geroji vasara yra viena iš poros, trejeto geriausių pasakojimų, kuriais pereiti metai praturtino skaitytojo biblioteką.

(Česlovas Grincevičius *Geroji vasara,* Mozaikinis romanas. Lietuviškos knygos klubo leidinys, 1970, 264 p., kaina 5 dol.).

LIETUVIŲ POEZIJA III

PADARYTA ČIA, KO NEBUVO GALĖTA PADARYTI LIETUVOJE

Lietuvoje tebegalioja dėsnis, įsakmiai kitados K. Korsako paskelbtas: „Mums būtina viską marksistiškai pervertinti... Objektyvumas prie nieko gero neprives“ (*Pergalė*, 1959).

Tai nereiškia, kad tų žodžių autorius taip galvoja, bet jam būtina taip kalbėti!

Kad tai būtina, buvo matyti ir iš *Lietuvių poezijos* dviejų tomų, išleistų Vilniuje 1967 (antras leidimas 1969). Juose pirmumas atiduotas prokomunistiniam poetam, nors jie literatūriniu požiūriu nereikšmingi; juose partine doktrina pamatuoti ir tie poetai, kurie rašė išeivijoje: arba jų raštai visai nutylėti, arba suminėti tik tie, kurie buvo pasirodę nepriklausomoje Lietuvoje.

Buvo tad natūralu ir prasminga laisvajame pasauly padaryti tai, ko nebus leista okupuotoje Lietuvoje. Prasminga buvo išleisti rinkinį tos poezijos, kuri pasirodė išeivijoje.

Iniciatyvos ėmėsi Kazys Bradūnas, išeivijos gyvenime, berods, didžiausias literatūrinio gyvenimo judintojas, organizatorius. Jis vienas iš pirmųjų organizavo ir redagavo dar Vokietijoje *Aidų* žurnalą; jis vienas iš buvusių *Literatūros lan-*

kų redaktorių; jis dabar gyvai, kartais provokuojančiais brūkšniais organizuoja kultūrinio gyvenimo vaizdą *Draugo* šeštadieniniame priede; jis redagavo eilę literatūrinių leidinių, paskiausiai *Lietuvių literatūrą svetur* (1968), o dabar — *Lietuvių poeziją 1945—1971.*

Kūrybinis pajėgumas, jo amžiaus, kaip sakoma, pati jaunystės viršūnė (55 metai) įgalina laukti dar ne vieno panašaus darbo kaip ši knyga.

Knyga naudinga. Naudinga, nes ji sutelkia vienon vieton daugumą išeivijos poetų, duoda išeivijos poezijos bendrą vaizdą.

Naudinga ir dėl to, kad ji papildo lietuvių poezijos augimo vaizdą, kurį vienašališkai buvo davę Lietuvoje išleisti rinkiniai. „Redaktoriaus žodyje" ir sakoma, jog ši knyga esąs „lyg ir trečias tomas anos vilniškės antologijos, kad bendrasis lietuvių poezijos veidas pasiliktų autentiškas, niekieno iš pašalės nesužalotas".

Iš anų vilniškių rinkinių šiai knygai paskolintas ir viršelis; paskolinta pati knygos sutvarkymo technika ir net šriftas parinktas tokis pat.

(Gali būti diskusijų klausimas, ar gerai padaryta nepažymėjus, jog tai paimta iš anų vilniškių leidinių!).

Redaktoriui šiame rinkiny teko prisiimti didesnę atsakomybę negu jo redaguotoje *Lietuvių literatūroje svetur*. Ten jis sudėjo eilės autorių paruoštus rašinius, palikdamas jų kiekvieno individualybę — galvojimą ir stilių. Čia teko pačiam nelengvas uždavinys — kuriuos poetus dėti, kuriuos jų poezijos pavyzdžius parinkti.

Poetų pririnko 80. Parinko ir tuos, kurie išleido savo poezijos rinkinius, ir tuos, kurie tepasirodė periodikoje. Bet ne visus: „antologijon nepateko vienas kitas ir eilėraščių rinkinius išleidęs, bet jais neprašokęs savo kelio pirmatakų ir nieko naujo mūsų poezijos raidoje neatnešęs".

Tai jau subjektyvus vertinimo matas — redaktoriaus skonis. Ir čia jis rizikavo sulaukti nepasitenkinimo tų, kurie nepateko į antologiją, nors yra išleidę savo poezijos rinkinį ar rinkinius. Nepateko kai kas ir iš tokių, kurių pavyzdžiai buvo įdėti ankstesnėje antologijoje.

Šiam apžvalgininkui rodosi, kad subjektyviu matu matuodamas, redaktorius be reikalo mėgino logiškai aiškintis. Pvz., dėjo Mačernio poeziją, nors ji rašyta ne išeivijoje, rašyta prieš 1945 metus, kuriais čia pradedama atranka. Aiškina, jog dėjo dėl to, kad jo poezija buvo paskelbta išeivijoje. Bet tokia logika pasigestum ir V. Putino Mykolaičio paskutinių eilėraščių, kurie buvo paskelbti išeivijoje, o Lietuvoje vietos jiem nebuvo. Dar labiau pasigestum Mykolo Vilties *Neparašytų laiškų,* kurie buvo minimi ir *Lietuvių literatūra svetur.* Tegul jie buvo parašyti okupuotoje Lietuvoje, bet jie paskelbti taip pat čia išeivijoje, ir tarp jų yra stipresnės poetinės jėgos eilėraščių negu antologijoje paskelbti kai kurių poetų tom pačiom temom eilėraščiai.

To nevertėjo praleisti, norint, kad „poezijos veidas išliktų autentiškas..."

Rūpestingai parinktiem poetam atseikėtas puslapių skaičius. Pirmoj vietoj atsidūrė J. Aistis — 24 psl.; antroj Rādauskas ir Niliūnas — 23 psl.; trečioj Brazdžionis, Nagys, Šlaitas — 22 psl.; save redaktorius nukėlė su Mackum — 21 psl.

Juos visus sugrupavo jau formaliai objektyviniu pagrindu — pagal gimimo metus. Iš šios tvarkos tepadarė išimtį tik M. Vaitkui — jį paleido pirmuoju, nors jis 10 metų jaunesnis už Baltrušaitį; toliau jau chronologiškai. Jei vyriausias poetas gimęs 1873 (Baltrušaitis), tai jauniausia 1954 (Daiva Karužaitė).

Visam rinkiniui palankiai skaitytoją nuteikia Viktorijos Skrupskelytės (dr. prof.) tos poezijos apžvalga „Egzodo poezijos šuoliai".

Skaitytojui apžvalga palieka pasitenkinimo, kad išeivijoje susidarė savas literatūros specialistų prieauglis. Anksčiau gabiai ėmė reikštis R. Šilbajoris, paskiau B. Ciplijauskaitė, I. Gražytė, V. Skrupskelytė.

V. Skrupskelytės čia paskelbta studija (40 puslapių!) palieka pasigrožėjimo, kad išėjusi visus tremties ir įsipilietinimo į svetimą aplinką etapus, yra susidariusi lankstų, subtilų, niuansuotą lietuvišką sakinį. Pasigrožėjimo, kad jos rašiny nerasi išdidžios teisėjo pozos — pasmerkimo, ironijos ar pompastiško gyrimo nagrinėjamam kūriniui. Ji eina prie kūrinio su nusiteikimu jį suprasti, atidaryti duris į jo vidų, parodyti, kaip to kūrinio esmę atitinka dvasinė ir žodinė išraiška. Ir šiame kely ji parodo didelio įsijautimo, suvokimo, sintetinio sprendimo.

Ji sustoja ne prie visų antologijos poetų. Tik prie „kertinių", būdingų savam laikotarpiui, ir toliau paralelėm bei kontrastais paseka per visus 25 metus tos poezijos šuolius. Tiesa, labai artimus tiem, kokius buvo pastebėjęs J. Girnius *Lietuvių literatūros svetur* Visumos žvilgsny.

Svarstymą baigia, lygindama išeivijos ir pavergtos Lietuvos poezijos raidą. Jos išvada: nėra esminio skirtumo tarp dvejopuose kraštuose augančios poezijos. Esąs betgi skirtingas evoliucijos tempas. „Išeivijoje poezija vystėsi kur kas greičiau, ir todėl jau 1945—1950 metų bėgyje pasuko į motyvus bei kalbinius eksperimentus, kurie okupuotos Lietuvos poezijoje pasirodė tik penkiolika metų vėliau" (44 p.).

Apie šią knygą teko platėliau atsiliepti, nes tai knyga neeilinė.

(*Lietuvių poezija išeivijoje 1945—1971*. III). Redagavo Kazys Bradūnas. Išleido Ateitis. Chicago, 1971, 672 psl., kaina 13 dol.).

BARONO „VĖJAS LEKIA LYGUMA“

Kas gyvi ir kas mirę:

Kai gyvieji prisimena mirusius, tie mirusieji yra mirę tik biologiškai. Mirę tuo, kad jų organizmas yra nustojęs veikti. Mirę tuo, kad jų kūnai yra grįžę į žemę ir tapę tos pačios žemelės dalim. Tačiau jie nėra mirę sociologiškai. Kol gyvieji juos prisimena; kol mirusių prisiminimas veikia gyvuosius; kol gyvieji pažįsta jų idėjas, nuotaikas, kartoja jų mintis ir darbus, tol tie mirusieji yra gyvi. Gyvi sociologiškai. Gyvi, nes jie, būdami po žeme, veikia ir formuoja esančius ant žemės.

Ir priešingai — yra biologiškai gyvų, kurie vaikščioja ir naudojasi šios žemelės gėrybėm, bet jie yra mirę sociologiškai. Mirę, kad nieko kitiem neduoda, jų neveikia nei gera, nei pikta linkme.

Šią sociologinę tiesą yra pajutęs rašytojas Aloyzas Baronas savo paskutinėje knygoje *Vėjas lekia lyguma*. Joje kalba apie biologiškai žuvusius partizanus, bet sociologiškai gyvus ir tebeveikiančius.

Jei kitados Putinas Mykolaitis galėjo jaustis, kad iš kapo „žemės žiedu“ pražydėsiąs, tai A. Baronas kalba apie „vėją“,

kuris „pralėkdamas purtė medžius, lėkė lyguma, ir šiureno žolė savo gležnom viršūnėm. Mirusiųjų dvasia lėkė per Lietuvą ir purtė širdis“ (175 p.). Tie mirusieji lyg įaugo į vėją, į žolės šiurenimą ir į kiekvieno širdį.

Šią sociologinę tiesą įsakmiausiai ryškina pasakojime „Šviesiaplaukis berniukas“. Berniukas sako enkavedistam, kad juos saugoja nuo „okupanto“ Skirmantas, Stėvė, Šeštokas, Uosis, Ąžuolas, Aitvaras...“ „Bet jie visi seniai žuvę“ — atkerta enkavedistai. „Ne, nueikite, jie ten yra, matėt, juda medžiai“, gyniojasi berniukas. „Jie gi visi žuvę“, kartoja enkavedistai. Bet vienas iš jų, Burlitskis, sutinka, kad „negyvi neapverčia sunkvežimių“ (174 p.).

Ir tą gyvybę reiškia ne tik vėjas, šiurenanti žolė, bet ir mirusių ar tebegyvų kūryba. „Aš žinau, ten drąsių inteligentų, samdinių, skulptorių, rašytojų, gimnazistų ir studentų dvasia perlekia Lietuvą ir krečia ją ir virpa visų gyvųjų širdys. Taip, tie vyrai tebėra gyvi“ (176 p.).

Kad jie gyvi, pridėkim prie autoriaus teigimų dar vieną faktą — ir čia, laisvajame pasauly, jautėsi „supurtytom širdim“ rašytojai Alė Rūta, Gliauda, Grinius, Jankus, Kairys, Landsbergis, Vaičiulaitis... kurių veikaluose ataidėjo partizaninės temos. O knyga *Vėjas lekia lyguma* yra taip pat „supurtytos širdies“ atgarsis.

Tarp fakto ir legendos:

A. Baronas knygos pradžioje įspėja: „Skaitytojas tenebando atsekti čia surašytų įvykių tikrumo, nes žinomų faktų ir nežinomų žygių pynė sukūrė didžiąją ir nemirštamą tautos legendą“. Skaitytojas betgi ir be „spėjimo“ matys, kad autorių buvo supurtę įvykiai, aprašyti J. Daumanto *Partizanuose*. Juos papildė Lietuvoje išleista knyga *Vanagai iš anapus*, kur aprašomas J. Daumanto ir J. Būtėno likimas grįžus į Lietuvą.

Ten aprašyti faktai pažadino autoriaus kūrybinę vaiz-

duotę duoti jiem literatūrinę formą. Nors autorius tą formą pavadino „romanu“, bet ji labiau baladinė, legendinė, negu romaninė. Legendinėje, baladinėje formoje mažiau žiūrima realistinės tikrovės, psichologinės tiesos; žavimasi labiau regimo pasaulio įvykių įprasminimu aukštesne idėja, pakilia nuotaika. Šia kryptimi ir veikia pagrindinės literatūrinės technikos priemonės Barono knygoje.

Tarp tų priemonių autorius ypačiai mėgsta naudotis staiga keičiamom šviesom, staiga keičiamais garsais, daiktų ir žmonių kontrastais su kiekvieno pasakojimo finale pakilesne nuotaika. Antai, „Mirties lankoje“ po kruvinų kautynių triukšmo, „kai rytą nauji rusų daliniai atvyko prie tilto, niekas jo nebegynė. Saulė spindėjo Jiesios vandenyje ir kranto medžių lapuose. Nebuvo niekur jokio šūvio. Buvo tylu, ir rodos, nieko čia vakar dieną nebuvo, ir niekas nekovojo. Negyvieji gulėjo ramiai ir tyliai“ (24 p.). Taikos, ramybės nuotaika čia šviečia gamta. Taikos bei ramybės nuotaika pagauna akimirkai ir pačius kovotojus: „Uosio ir Dešinio vyrai taip tiksliai kirto, kad vėl visa staiga nutilo, atrodė, kad vėl visa baigta, rodos, staiga atėjo taika“ (22 p.).

Taika yra natūralus gamtos ženklas. Taikos ilgisi žmogus. Ir kautynės daro įspūdį, kaip stipriai yra žmogus išblokštas iš jam natūralaus ritmo. „Laukinės antys“ savo finale trumpai, bet stipriai išreiškia šį natūralų gyvenimo kelią. Po palių kautynių, „po to, kai visi išvažiavo, pelkės vėl buvo tuščios. Virš jų suklykė antys, jos vėl buvo laisvos savo neprieinamuose plotuose, ir senė antis beviltiškai šaukė jau gerokai paaugusius linksmus, gyventi pradedančius ančiukus“ (40 p.).

Nuotaikos, susimąstymo tikslui autorius žaidžia daiktų, žmonių panašumais ar kontrastais. Antai pravertas trobelės langas randa atitikmenį pravertam langui į Vakarus, prisitaikantis prie režimo gydytojas Kaupas virsta kontrastu kitam gydytojui — Vincui Kudirkai.

Kautynių rezultatą brėžia trumpu aštriu brūkšniu,

vaizdą tuojau uždengdamas. Enkavedistas Kotovas „atrodė baisiai. Jis buvo pataikytas į galvą, ir viena akis išsprogusi žiūrėjo kažkur tolyn, lyg norėdama įžiūrėti savo nepasiekiamus namus kur nors tolimoj Rusijoj" (23 p.). Žodžiai, pradedant nuo „lyg", galėtų būti ir praleisti be jokios skriaudos, jei težiūrėtume realistinio vaizdo.

Vyrai prie idėjos ir vyrai prie lovio:

Pasakojimuose iškyla dvejopi lietuviai. Juos enkavedisto lūpos taip aptaria: „Vieni plakasi prie idėjų, o kiti prie lovio" (168 p.). Knygos pagrindas yra pirmieji. Pirmųjų, tų idealistų partizanų eilėje ryškiu vaizdu iškyla ne J. Daumantas ir ne Stėvė (Būtėnas). Vaizdingiausias ir labiausiai partizanines idėjas ryškinąs yra Mikalojus. Savo socialine padėtim jis yra bernas. Savo interesais — „filosofas". Savo sugebėjimais — liaudies skulptorius. Jam „bolševizmas buvo baisus ne kad atima turtą, bet kad paverčia pastumdėliu" (12 p.). Tos prievartos negalėjo pakęsti ir prieš ją kovoti išėjo į miškus. Kitaip sakant, ne socialiniais motyvais jam komunizmas nėra priimtinas, bet asmens laisvės motyvais. Laisvės atėmimas sukėlė jo pergyvenimuose skausmą, kurį jis reiškia savo drožiniais. Jo išdrožtos madonos veide jaunesnis kovotojas ir draugas Šeštokas „įžiūrėjo į Sibirą išgabento Mikalojaus šeimininkų dukters bruožų" (42 p.). O veide Marijos statulėlės, kurią padovanojo Daumantui, vykstančiam į Vakarus, — „mažoj šviesoj Marijos veidas buvo toks skausmingas, kad, rodos, į šį gelsvą medį Mikalojus buvo surėžęs visų motinų, kurių sūnūs gulėjo pamesti Sasnavos rinkoje, skausmą" (99 p.). Tas skausmas gimdė ne rezignaciją, bet pasipriešinimą. Ir Mikalojus šį pasipriešinimą reiškė kitų ženklu: prie užmušto enkavedisto ar susprogdinto sunkvežimio dėjo popierėlį su įrašu: visus jus ištiks toks likimas, nes čia mūsų žemė. Ir dar piešė ar brėžė Gedimino stulpus (kurių

simbolinę prasmę enkavedistai suprato kitaip nei lietuviai; suprato kaip kartuves!). Tie ženklai yra personifikacija tos pačios idėjos — tautinės gyvybės, kuri eina iš žemės, iš lapų šnarėjimo, iš tebetrunkančios kūrybos.

Enkavedisto lūpom autorius apibūdina ir kitą lietuvių grupę, tuos, kurie grūdasi „prie lovio"; imasi vienas kitą kandžioti dėl geresnio kąsnio ar savisaugos. Tokių kovotojų „prie lovio" eilėje nesunku įžiūrėti du rašytojus, nors vardais ir nesuminėtas — Petrą Cvirką ir Antaną Venclovą. Cvirkos mirtis čia parodyta kaip padaras enkavedisto sumanyto žaidimo, kuris turėjo parodyti, kad tie komunizmo skleidėjai dėl savo paties likimo bus pasiryžę vienas kitam buteliu galvą suskaldyti. Autorius prideda savo sentenciją, kad tie du rašytojai buvę „nuodų šaltinis", nes daugel žmonių „savo raštais nunuodijo ar apnuodijo".

Enkavedistas pakeliui į atsivertėlius:

Enkavedistų veidai ryškesni. Bet jų yra tiek, kad ilgainiui susilieja. Jie visi žino, kad jie yra įrankiai karui baigti; jie tiki, kad čia greitai susitvarkys, iškeliaus namo ar gaus aukštesnes vietas, o partizanų pasipriešinimas juos erzina, nes ką gero jie savo raportuose galės viršininkam parašyti. Iš jų visų išsiskiria pulkininkas Burlitskis, kuriame vyksta dvasiniai lūžiai nuo susidūrimo su partizanais.

Burlitskis yra mažiau iš veikiančių, daugiau iš galvojančių asmenų. Vadovaudamas kovai prieš partizanus ir rasdamas Mikalojaus įrašus „nes čia mūsų žemė", Burlitskis savo mintyse sutiko, kad čia nėra rusų žemė. Vartydamas tardymų raštus, „matė sąrašus žuvusių lietuvių tarnautojų, darbininkų, studentų ir moksleivių, ir jų tarpe tiek nedaug buvo turtuolių. Jis matė, kad vidutinieji buvo didžiausi kovotojai prieš bolševizmą ir nemaža turtingų buvo tokių, kurie komunizmą palaikė" (58 p.). Vadinas, ne ekonominiai bei socialiniai, ne klasiniai interesai vertė juos kovoti, o tas

Mikalojaus pasakymas, kad „čia mūsų žemė". Tie Mikalojaus raštai ir Gedimino stulpai, kurie nuolat pasikartojo čia ten, čia kitur, vertė jį galvoti ir mistiškai pergyventi, kad visa Lietuva yra tų pačių žmonių įtakoje, ir kėlė jam klausimą: „Kas juos verčia taip kovoti?" (40 p.). O po „Molio pilies" gynimo jis darė išvadą: „Norint šitaip gintis, reikia velniškai neapkęsti" (95). Tai patvirtino ir enkavedistas Šurovas: „Atsimeni, kai mus politrukai mokė, kad kas aukojasi ir neapkenčia, tą sunku nugalėti. Manai, kad tai netinka lietuviams?" (141 p.)...

Ir toki pergyvenimai paveikė Burlitskį tiek, kad jis po septynerių metų atsidūrė Vakaruose.

Burlitskis yra taip pat istorinis asmuo, Kersteno komitete liudijęs 1954 apie pasipriešinimą ir apie partizanų vadą Miškinį.

Pasakojimai „aplanke":

Burlitskis knygoje panaudojamas ir kompoziciniam tikslui: visi paskiri pasakojimai (o jų yra bene 14) yra sudėti, lyg paskiri lapai į aplanką, į „pikto vyro" pasikalbėjimą su tuo pačiu Burlitskiu knygos pabaigoje; jei pradžioje Burlitskis kalbėjo apie žuvusius, tai pabaigoje jis sutinka liudyti, kad jie nėra žuvę, kad jie tebegyvena. Tai ir yra knygos vedamoji mintis, sustiprinta dar optimistiškai nuteikiančiais paskutiniais žodžiais: „Laikas ir laisvės vyksmas buvo nesustabdomi".

Tarp tų 14 pasakojimų autorius stipriausiai gavo „išsitiesti" su jam būdingu sugebėjimu supinti istoriją — Laukinėse antyse, Mažojoj skulptūrėlėj, Rudeniniame apsiauste ir ypač Molinėje pilyje.

Negalima nepasidžiaugti šia knyga kaip autoriaus pastangom ir didžia dalim sugebėjimu dokumentiniam faktam duoti literatūrinę formą. Bet jei kada būtų leidžiamas antras šios knygos leidimas, pageidautum žmonių „prie

idėjos“ ratą praplėsti Pušelės ar kurios kitos moters vaizdu; pageidautum bent Daumantą padaryti ryškesnį ar tiesioginiu vaizdu ar tarpiškai per kitų veikėjų liudijimus; autorius yra padaręs didelę pažangą, apvaldydamas gaivališką savo žodžių srautą, bet jeigu dar susilaikytų kai kada nuo savo įspūdžių („rodos“ taip ir taip), daugiau laimėtų pasakojimo epinis charakteris.

A. Barono knyga pasirodė „laiku“ — t.y. Daumanto ir Būtėno žuvimo sukakties metais. Lig šiol rezistencinės kovos literatūrai leisti iniciatyvos daugiausia rodė Į Laisvę fondas; dabar, atrodo, tą iniciatyvą perima Lietuvos atgimimo sąjūdis, kuris išleido ir šį Barono veikalą.

Būtų taip pat laikas išleisti J. Daumanto *Partizanų* naują leidimą.

Aloyzas Baronas. *Vėjas lekia lyguma*. Romanas. Išleido Lietuvos atgimimo sąjūdis 1971. 190 p. 4 dol.

B. Nepriklausomoje Lietuvoje

R. TAGORE „NAMAI IR PASAULIS“

Nors mūsų sumaterializėję laikai siūlėsi patenkinsią visą žmogų, bet apvylė. Jie įtraukė jį tik į tamsią melancholiją ir rezignaciją. Materializmas, užliejęs visą žmogaus esybę, šiandien jau pakyrėjo, ir aukštesnioji žmogaus prigimtis instinktyviai trokšta ko nors skaidresnio, idealesnio. Žmogus siekia to, ko jis neturi, jį žavi tai, kas jam yra nepasiekiama. Taigi ir aukštesnių idėjų troškimas yra tuo didesnis, kuo žmogus toliau nuo jų stovi, kuo giliau jis yra pasinėręs į materializmą. Jis galbūt rezignuoja, nė nemano mėginti kilt į tas idėjas, bet jo širdį žavi jų atsiminimas, apie jas svajonės.

Štai kuo būtų galima aiškinti nepaprastas indų poeto-filosofo Tagorės pasisekimas dabarties žmonėse. Jo kūriniai, pilni idealizmo, optimizmo, savęs išsižadėjimo, artimo meilės, vos išėję iš po plunksnos, verčiami į Europos kalbas.

„Kada privargdavau ką kita bedirbdamas arba sunkios mintys imdavo varginti vieno ar antro Europos šių dienų rašytojo paskaičius, — imdavau Rabindranath Tagorės raštų, kuriuos beskaitant šviesiau sieloje pasidarydavo...“ sako A. Rimka, gal daugiau negu kas kitas pas mus Tagore pažinęs.(1)

Tagorė yra menininkas ir poezijoj ir filosofijoj. Jo poezijos raštų turime ir lietuvių kalbon išsivertę. Išverstos seniau dvi dramos *Auka* ir *Pašta*, lyrikos rinkinys Gitanžali,(2) o dabar Jablonskių Jonas išvertė epinį jo kūrinį *Namai ir pasaulis*.

I. *Namus ir pasaulį* Tagorė parašė dar neseniai — jau karo metais. Kūrybine medžiaga šiam romanui panaudojo savo laikų indų gyvenimo nuotykius, o indų gyvenimas tikrai buvo margas.

Indai skaidosi tarpu savęs į daugybę šakų, šakelių, kurios skiriasi nuo viena kitos tai kalba, tai religija, tai papročiais, ó kartais ir vienais ir kitais. Tokioj sudėty nėra gyventojų pilno susitarimo, ir sunku dėl to viena valstybė sudaryti. Prieš mažesnes valstybes indai atsispirdavo, o kai užgulė anglai — indai neišlaikė; žymi jų dalis pateko anglų valdžion. Prie tikybinių, kalbinių, politinių ir kitų skirtumų prisidėjus dar socialiniams nelygumams, pigu suprasti, kokia tai lengva dirva įvairiems agitatoriams. Ir iš tiesų, induose dažnai kildavo įvairių ekonominių ar net ginklu bruzdėjimų prieš anglus. Žinoma, vienybės trūkstant, jie lengvai būdavo numalšinami.

Iš tokio bruzdėjimo metų Tagore ir ima foną savo romanui. Pavadinęs kūrinį *Namai ir pasaulis,* autorius tikrai ir sustato priešpriešais šeimą (Namus) ir aplinką (Pasaulį).

Veikiamieji asmens čia paimti iš inteligentijos gyvenimo. Tai turtingas indas Nikhil, jo žmona Bimalė, Nikhilio mokslo draugas Sandipas. Apie juos sukasi visas veiksmas. Kiti asmens yra tik epizodiniai.

Turtingos ir aukštos kilmės jaunikaitis indas Nikhil išėjo mokslus, gerai susipažino su Europos kultūra bei civilizacija ir, grįžęs į savo tėvynę, sukūrė šeimą. Jo sutuoktuvės su Bimale įvyko iš tikros meilės, ir jaunieji gyveno sau „aukso amžių". Į ramų ir laimingą Namų gyvenimą įkelia koją Pasau-

lis. Induose kilo tautinis sąjūdis prieš anglus. Jame dalyvauja ir Nikhil. Čia pasireiškia dvi to sąjūdžio kryptys. Nikhil evoliucijos keliu ieško savo tautai laisvės, keldamas savą pramonę, kultūrą, o jojo mokslo dienų draugas Sandipas tą sąjūdį varo revoliucijos keliu; jis agituoja savo tautiečius skelbti anglams ekonominį ir ginklo karą, deginti anglų pramonės gaminius, o kas neklauso — terorizuoti. Tautinio sąjūdžio („Swadeši") dvasia pagavo ir Nikhilio žmoną Bimalę:

> Vieną gražią dieną Bengalijoje prasidėjo nauja era — Swadeši; bet kaip tas nutiko, aš negaliu aiškiai įsivaizduoti, pasakojasi Bimalė: „Čia nebuvo ėjimo laipsniais iš praeities į dabartį. Man rodos, kad kaip tik todėl naujoji epocha atūžė lyg tvanas, naikindama visus tvenkinius ir nušluodama visą mūsų išmintingumą ir atodairą. Mes nespėjom nė pagalvoti apie tai, ar suprasti, kas atsitiko ir kas dar gali atsitikti.
>
> Mano protą ir jausmus, mano viltis ir troškimus — viską raudonai įkaitino tos naujovės aistra. Ir nors dar sienos namų, buvusių man pasaulio vietoje, stovėjo nesugriautos, aš žvelgiau pro jas į tolį ir girdėjau iš tolimo akiračio šauksmą, kurio reikšmė nebuvo man visai aiški, bet kur skverbėsi į pačią mano širdį..."

Kraštutinio patriotizmo dvasia užvaldo Bimalės dvasią. Ji vardan indų tautos nori sudeginti anglų darbo savo drabužius, išvyti savo mokytoją tik už tai, kad ji buvo anglė. Būdama tokia aistringa patriotė, Bimalė mitinge kartą gavo išgirsti bruzdėjimo agitatoriaus Sandipo ugningų kalbų. Ir štai Bimalei atrodo, kad tai ne paskiras žmogus kalba, kad į jį suplūdę milijonai jo krašto sielų. Ji ima Sandipą dievinte dievinti už didelį jo patriotizmą. Sandipas, kaip Nikhilio mokslo draugas, dažnai jo namuose buvoja. Ir čia Bimalė gauna progos dažnai su juo susitikti, karštai pasikalbėti

„Swadeši“, tautos, reikalais. Dažnai jiedviem besikalbant, nelaukiamai atsiranda erotinis motyvas. Sandipas visa savo geležine valia, visu smarkumu bei gaivalingumu metasi palenkti Bimalės valią savo pusėn. Tam reikalui pavartotos karštos jo kalbos, komplimentai Bimalę įtikina, kad ji turinti būti indų tautinio sujudimo centras, avilio karalienė; ji įsivaizduoja turinti aukštą pašaukimą ir drąsiai — jau ne kukliai, kaip pirma — tariasi su Sandipu tautos reikalais. O Sandipas jau iš tiesų ją padaro ne tautos, bet savo karaliene. Sandipas aiškiai mato, jog eina prie to, kad paveržtų sau savo draugo žmoną, ir vis dėlto sąmoningai ir aistringai to siekia. Bimalė jaučia savo slidų kelią, bet jo bijo ir įsikalbinėja, kad visi jos santykiai su Sandipu eina tik iš bendros tautos idėjos. Ir ji linksta vis artyn prie Sandipo ir tolinasi nuo savo vyro. Net apvogia jį.

Nikhil tuo tarpu visa tai mato ir jaučia. Bet jis kenčia ir tyli. Toji jo tyla ir davė progos susikomplikuoti taip santykiams tarp jo žmonos Bimalės ir Sandipo. Bet ji iš kitos pusės bado Bimalės sąžinę. Bimalė blaškosi, ir tik vieno rūstesnio vyro žodžio pakaktų, kad ji mestųsi į Sandipo glėbį. Bet jis kenčia. Bimalė neturi jėgos nei žengti toliau, nei grįžti atgal. Ir tik kada Sandipas jau tiesiog pasakė jai savo tikslą, ji pamato savo nuopuolį ir visomis dar likusiomis jėgomis grįžta prie Nikhilio. Tik dabar Nikhil, pamatęs Bimalės atgailą, eina jai moraliai padėti ir pašalina iš savo namų Sandipą.

Tuo tarpu minios, Sandipo suviliotos, prieš jį sukyla. Sandipas bėga. Įtūžusios minios puola ramius gyventojus. Nikhil, norėdamas juos perkalbėti, skuba prieš riaušininkus. Deja, jo neklauso ir patį mirštamai sužeidžia.

II. Išorinių faktų atžvilgiu romano fabula labai paprasta, nesudėtinga. Bet dėl to negalime dar teigti, kad šis romanas būtų nevertingas.

Esama veiksmų ir išorinių ir išvidinių, materialinių ir

dvasinių. Išorinių veiksmų parinkimo gausingumas ir jų kombinacijos tobulumas parodo autoriaus vaizduotės galią. Kur kas yra sudėtingesni dvasiniai žmogaus veiksmai. Jie sunkiai pajaučiami pačiam subjektui, o dar sunkiau prieinami stebėtojui, — šiuo atveju, leiskime, kūrėjui. Minia priklauso daugiau materialiniam pasauliui. Ji mieliau priims išorinių netikėtų vaizdų, efektų pasaulį, nes jie lengviau jos virškinami.. Norėdamas miniai įtikti, ne vienas rašytojas rūpinasi sukurti rašinį, paremtą tik išoriniais efektais, sensacingais nuotykiais. Bet tai nereiškia, kad jis jau yra menininkas. Meno kūriny turi būti vidaus, dvasios veiksmas. Jeigu išorinės fabulos kombinavimas gali vykti ir vidurinio gabumo talentui, tai išvidinės — žmogaus dvasios būsenų — fabulos sukūrimas priklauso tik dideliems talentams.

Šio antrojo tipo yra ir Tagore. Išorinę fabulą jis tiek tik tevartoja, kiek ji būtinai reikalinga išoriniam rašto vieningumui palaikyti ir sudaryti sąlygoms, kuriose pasirodytų žmogaus dvasia. Tagore čia pasirodo tikras menininkas.

Čia jis parodo, kaip giliai jis perpranta žmogaus sielą, visus jos intymiausius kampelius ir kaip subtiliai, tiksliai jis moka tai išreikšti. Asmenų psichikai pavaizduoti jis pavartojo ir tam tikrą išviršinę rašymo formą, būtent, kalbėjimo nuo savęs. Nikhil, Bimalė ir Sandipas patys pasakojasi, ką jaučią ir kuo gyveną. Tokioj formoj, tiesa, iš karto sunkiau surojamas veiksmas, bet tai tikresnis įtikinimo būdas. Nikhilio, Sandipo ar Bimalės pasakojimąsi skaitai, kaip kokią ištrauką iš dienoraščio, kuriame paprastai žmogus iš tikro rašo tai, kuo gyvena. Todėl skaitant tuojau susidaro nuoširdumo, atvirumo nuotaika. O atvaizduot psichiniai pergyvenimai čia yra nelengva, ypač Bimalės, kurios sielos būsenos keičiasi kiekvieną momentą. Ir vis dėlto Tagore tai atliko.

Tagore kartu yra ir poetas ir filosofas. Ir be reikalo ieš-

kotum jo kūrinio be poezijos ar be filosofijos. Taigi ir čia autorius filosofas-poetas pasirodo drauge. Kiekviena proga per savo veikiamųjų asmenų lūpas Tagore sėja filosofines mintis. Ir tų minčių yra pilnas šis romanas. Lengva, labai lengva virsti čia tik filosofu ir nuskriausti kūrinio dailės pusė, leidžiant asmeniui dėstyti šiokias ar tokias idėjas, — dėstyti tik žodžiu, bet ne gyvenimu, širdimi. Tagore švelni intuicija sutaiko filosofinį elementą su poezija, ir visai nejaučiama doktrininės tendencijos. Jo filosofinės mintys eina per visą kūrinį, išeidamos iš gyvos dvasios, surištos neišskiriamai su gyvenimu. Filosofija jungti su poezija tegalima tik didiems talentams, nepaverčiant niekais pačios filosofijos ir poezijos. Jeigu Tagore to išvengė, tai jau galima daryti išvadų apie jo talentą...

III. Šioks ar toks bebūtų veikalas, jis vis iškelia kokių nors gyvenimo klausimų ir mėgina duoti į juos atsakymą. Žinant, kad Tagore yra filosofas ir poetas kartu, à priori jau galima būtų tvirtinti, kad jis turi iškelti svarbių gyvenimo problemų daugiau, nei kuris kitas rašytojas.

Tikrai negalima čia išgvildyti visų tų problemų, kurias stato ir gvildo pats autorius. Svarbu, kad jo keliamos problemos yra visuotinės: visiems žmonėms ir visiems laikams. Tiesa, jo išsprendimas yra savotiškas, kuris kartais vienur ar kitur gali nesutikti su mūsuoju sprendimu.

Jau pats sugretinimas Namų ir Pasaulio — šeimos ir visuomenės sangrąžinės veikmės rodo autorių gvildant visuotines problemas. Juk, tikrai, daug gyvenimo komplikacijų kyla iš vienokio ar kitokio visuomenės ir individo santykių nustatymo.

Namai ir pasaulis duoda pažinti bent kiek Tagorės pasaulėžiūros pradus, iš kurių išeidamas jis sprendžia įvairias problemas. Autoriaus mintims romane atstovauja Nikhil.

Tai principų žmogus. Jo pagrindinis principas — tiesa. Ji

yra viso gyvenimo ir veikimo norma. Principui įgyvendinti vienintelė galia tai atsižadėjimo galia, priešpastatyta kumšties jėgai. Išeidamas iš tokių principų, Nikhil — taigi ir Tagore — reiškia tikra žodžio prasme humaniškumo pažiūras į žmonijos, tautos ir asmens gyvenimą.

Šis romanas duoda daugiausia jo pažiūrų į tautą, patriotizmą.

1. Nikhil yra uolus savo tautos mylėtojas; jis vienas iš pirmųjų ėmė steigti pramonės įmones, bankus, rėmė moraliai ir medžiagiškai kiekvieną tautiškos kultūros žygį. Bet kai Sandipas ėmė agituoti savo tautiečius naikinti svetimų įmonių gaminius, terorizuoti neklusniuosius, tada Nikhil nepalaiko, pasak jo, to įsikarščiavimo. Kodėl? — Nes:

„*Tėvynė nėra ta žemė*, kurioje mes gyvename, bet jos žmonės", kalba Nikhilio mokytojas (121 p.). Dėl to reikia žiūrėti, kad tas sąjūdis būtų žmonių sąjūdis, o ne keleto ar keliasdešimties karštuolių, nes

> tautos, kurios yra ko pasiekusios šiame pasaulyje, pasiekusios yra darbais, bet ne kunkuliavimais (62 p.).

Jis stoja prieš tai, kad tautiečiams būtų užmetama kokia nors prievarta vartoti tokias, o ne kitokias prekes. Visas tautos sąjūdis turįs eiti laisva kiekvieno valia.

> Tie, kurie deda tėvynei aukas, yra iš tiesų tikri jos sūnūs,... bet tie, kurie verčia kitus aukoti save vardan jos, tie jos priešai. Jie pakerta laisvės šaknį, norėdami laimėti laisvę viršūnėje (111 p.).
>
> Prievarta, kurios griebiamasi tėvynės labo vardu, yra lygi prievartai, kuri užkraunama pačiai tėvynei (132 p.).

Visuomeninis ar tautos darbas privalo skaitytis su priemonėmis, kuriomis siekia savo tikslo. Viena tauta privalo ne-

nuskriausti kitos, besiekdama savo naudos. Tauta privalo neperžengti tiesos principo.

> Tą dieną, kada mes imsim kelti mūsų tėvynės gerovę, eidami teisingumo keliu, Jis, kurs yra aukštesnis už mūsų tėvynę, atsiųs mums tikrąjį pasisekimą (152 p.).
>
> Aš geidžiu... tarnauti savo tėvynei, bet garbinti galiu tik Teisingumą, kurs yra daug aukštesnis už mano tėvynę. Garbinti savo kraštą lyg dievybę reiškia užtraukti jam prakeikimą (19 p.).
>
> ... žmogaus istorija kuriama viso pasaulio rasių, ir todėl toks sąžinės pardavinėjimas iš politinių motyvų, — toks dirbinimasis stabo iš tėvynės, — negeras yra. Aš žinau, kad Europa su tuo gali nesutikti, bet šiuo atveju ji neturi teisės būti mūsų mokytoja. Žmonės, kurie miršta už tiesą, daros nemirtingi, ir, jei ištisa tauta numirtų už tiesą, ji žmonijos istorijoje taip jau pasiektų nemarybę (214 p.).

Taigi Tagore yra tautininkas, bet ne šovinistas, fanatikas. Santykiams tarp tautų ir tarp asmenų nustatyti norma yra tiesos principas. Išeinant iš to principo, priemonės tegali būti vartojamos tik tos, kurios sutinka su prigimtosios etikos reikalavimais. Jei asmuo ar tauta jiems nusideda, tai anksčiau ar vėliau turės už tai atsakyti.

Tokias mintis skelbia romane Nikhil, tokias mintis skelbė gyvenime ir patsai Tagore. Nors jis politikoj nedalyvavo, bet 1905 , kada kai kurie patriotai dėl tam tikrų anglų žygių induose savo tautiečius ragino sukilti, Rabindranath Tagore metė savo filosofiją, metė poeziją ir važinėjo po kraštą, kviesdamas tautiečius ramiu kultūriniu būdu kovoti dėl savo teisių. Ir šalis jo paklausė. Netrukus, ko revoliucionieriai norėjo pasiekti revoliucija, tai gavo indai įstatymų

keliu. Tačiau tai nereiškia, kad Tagore būtų buvęs anglofilas. Ne, jis pats, kai Anglijos karalius norėjo jį apdovanoti, grąžino karaliui dovanas, paaiškindamas, kad negalįs priimti dovanų iš karaliaus, kurio valdžia taip skriaudžianti jo tautiečius. Taigi, jo teorija sutampa su jo praktiškuoju gyvenimu.

2. Įdomiai, tiesa, ne visai sutinkamai su mumis, Tagore gvildo ir šeimos santykius Nikhilio ir Bimalės asmenyse.

Nikhil vedė Bimalę, tik didžiai ją mylėdamas. Bet jis nesitenkina šeimine laime ir prašo Bimalę, kad ji išeitų iš purdaho — uždaro gyvenimo — į viešumą. Ir kam?

> Jei mudu susitiksim ir pažinsim vienas antrą realiame pasaulyje, tik tada tobula bus mūsų meilė (12 p.).

Bet štai išėjusią į realų gyvenimą Bimalę siekia pavilioti Sandipas, tas geležinės valios ir aukštų idėjų Nikhilio draugas. Ir ką gi Nikhil? Jis visa tai aiškiai mato ir jaučia, bet jis nevaro iš savo namų nei Sandipo, neįspėja nei savo žmonos. Kodėl? Nes

> tas, kurs nor išvystyti žmogų, tokį, koks jis yra iš tiesų, tas privalo atsižadėti visų pretenzijų į tą žmogų, pamatuotų vien sąlyginėmis teisėmis (36 p.).

Jis nenori ir negali varžyti jos laisvės.

> Jei stengčiausi sutūrėti Bimalę prie savęs, kaip grandinėlę ant kaklo, tas reikštų, kad aš sąmoningai laikau slegiančią mano širdį sunkenybę... Tiktai tada, kada mes patys paleidžiame iš narvo paukštelį, tik tada suprantame, kad paliuosuotas paukštelis grąžino ir mums laisvę. O visa, ką mes įmetam į narvą, sukausto mus troškimais, kurių grandys tvirtesnės už geležį... Ar nekalbėjau aš melsdamasis, kad, jei laimė man nėr skirta, lai ir neateina; jei skausmas turi tekti mano daliai, lai

pasiekia jis mane, kad tik nereiktų gyventi nelaisvėje... Laisvė... žmogui yra svarbiausias dalykas. Niekas negali jai prilygti — niekas (168 ir 169 p.p.).

Nors jis mylėjo, bet vardan laisvės jis nesistengia sulaikyti prie savęs Bimalės. Bet tai nereiškia, kad jam nebūtų skaudus jos atsitraukimas. —

Namuose, kurie rados tušti mylimiesiems išsiskyrus, dar gyvena muzikos garsai jų tuštumo širdyje. Bet tyla tų namų, kurie rados tušti dėl to, kad mylimieji tapo svetimi vienas antram, yra nyki ir baisi. Net iš skausmo sušukti nedera.

Jis turi ir skausmo atsižadėti: —

Ir aš turiu nutildyti tą skausmo riksmą savyje. Kol aš kentėsiu, tol Bimalė nepažins tikros laisvės. Aš *privalau* (pabr. autor.) ją visiškai paliuosuoti, nes šiaip ar pats niekada negalėsiu pasiliuosuoti iš netiesos (100 p.). Nes turėjimas per tiesą to, kas iš tiesų yra netiesa, tėra paties savęs smaugimas (168 p.).

Kaipgi tas „skausmo riksmas" savy nutildyti?

Aš privalau kentėti; bet turiu visomis priemonėmis, kokios tik yra man prieinamos, apsaugoti save nuo vienos savęs kankinimo rūšies: aš neprivalau įsigalvoti, kad mano gyvenimas nustojo savo vertės dėl to, kad kažkas mane atstūmė ir tuo privertė mane kentėti. Gyvenimas per daug yra brangus, kad aš galėčiau jį visą atiduoti už mano ankštą namų pasaulėlį; negalima leisti, kad viso gyvenimo darbas galėtų pareiti nuo menko pasisekimo ar nepasisekimo mano paties džiaugsmų ir liūdesių srityje (70 p.).

Taip optimizmo pilna širdimi Nikhil žvelgia į susidariusią šeimos dramą.

Toliau, Nikhil tyli tol, kol pati Bimalė pamato savo klaidą, tik tada jis paduoda jai pagalbos ranką. Čia Tagore parodė, kad pati Bimalė nusikaltusi, pati turėjo už tai ir atsakyti, atkentėti dvasios kovą.

Kartu čia yra ir pedagoginis klausimas: ar žmogus, krintąs į klaidą, persergėti, ar palikti jį, kol jis pats pasijus suklydęs, ir tik tada padėti pasitaisyti.(3)

Mūsų nuomonė gal ir nesutiktų su autoriaus mintimi, bet ne vieta čia ji kritikuoti.

Tagore šiame romane paliečia nors trumpai ir sielos, ir žmogaus esmės, ir amžinybės klausimus, bet per daug jau rašinys nusitęstų, norint kiekvieną pagvildyti.

IV. Vertėjas padarė gerą ir naudingą darbą, imdamas versti Tagorės, šio mistiko filosofo-poeto optimisto beletristinį kūrinį. Gaila tik, kad darbas atliktas ne visai sąžiningai. Yra užsilikę nemaža klaidų ir gramatikos, ir žodyno, ir sintaksės. Pavyzdžiui, vertėjo rašoma: kaž koks, kaž kas, privalėjo (vietoj privalijo), tobūlas, pamastė, sąvaitė, augštesnis, pasirįžote, kliūdysite, nesamonė, nesamoningai, Apveizda, grimzta, gązdinimas, įsivaizdini (įsivaizduoji?) skaityk save laiminga ir kt. Yra šiaip jau klaidų, kurios bus pasitaikę greičiausia tik per neapsižiūrėjimą.

Galima kiek užkliudyti ir sintaksė. Vertėjas verčia: Kai mano vyras man pasipiršo, astrologas, atvykęs pažiūrėti mano delną (delno 14 p.); ... mano ligos išgydomos tik „Swadeši" piliulėms jas apšaudant (... tik „Swadeši" piliulių apšaudomos 27 p.), Man pasisiūlius pagelbėti jai ji krūpteli ir protestuoja (kai aš pasisiūliau jai padėti, ji... 51 p.); Ypač, „kai jo gymį apšvietė paskutinis spindulys lėnai nusileidžiančios saulės, jai nuriedėjus jau žemiau už paviliono stogą, man pasirodė lyg jį dievai pažymi, kad jis yra jų pranašas, kurį jie

pasiuntė mirtingiesiems žmonėms“. Šitas pavyzdys, be sintaksės klaidų, yra jau ir sunkoko stiliaus. Tokių sakinių yra ir daugiau (pavyzdžiams gaila vietos). Rašybos ženklų vertėjo visai neatsižiūrėta: kur reikia, nėra jokio ženklo, kur nereikia — pristatinėta. Iš visa ko matyti, kad vertėjas kalbą moka pusėtinai. Tik jei darbą jis būtų atlikęs daugiau atsidėjęs, tai ir kalba ir stilius būtų buvę daug geresni. O šiam romanui ypačiai privalu gera kalba — harmonijos principas reikalauja, kad didį turinį atitiktų ir puiki forma.

Rabindranath Tagore: *Namai ir pasaulis.* Iš anglų kalbos vertė Jablonskių Jonas. Kultūros b-vės leidinys. Šiauliai 1925. 272 psl. Kaina 10 lt.

A. VIENUOLIO RAŠTAI III

Jei šiandien kur ne kur nusiskundžiama, kad mūsų rašytojai esą nutolę nuo mūsų gyvenimo, tai niekas to nedrįs pasakyti apie A. Vienuolį. Tiesa, jis pats yra pasitraukęs nuo centro sūkurių, gyvena dabar provincijoj, bet jo kūryba yra glaudžiai su gyvenamuoju momentu susijusi. Iš realaus gyvenimo jo kūryba kyla, realų gyvenimą ji ir atspindi. Vienuolis bastėsi po Kaukazą — užtat turime Kaukazo vaizdelių, novelių, atsidūrė Lietuvoje — Lietuvos motyvais ir temomis pina savo kūrybą.

Šis trečiasis Vienuolio raštų rinkinys sukurtas taip pat dienos temomis. Pirmuoju eina romanas „Prieš dieną". Jei romanai skaidomi į psichologinius, šeimyninius, istorinius, visuomeninius pagal tai, kuris elementas juose vyrauja, tai „Prieš dieną" tektų vadinti visuomeniniu romanu.

Pats alegoriškas vardas rodo, kad šis romanas turi apimti valstybinio Lietuvos gyvenimo priešaušrį, kada lietuvių gyvenime dar nepasirodo jokio doro gyvenimo spindulio, bet jaučiama jau, kad neilgai laikysis tamsa ir pabrėkš.

Ir tikrai! — Romane nepasirodo nė vienas idealus tipas: Alfonsas — karjeristas, kyšininkas, apgavikas, kriminalistas; jo brolis Edvardas — girtuoklis, vėjavaikis, vagilius; senis

Gerulavičius — girtuoklis — partneris savo sūneliui; jo argumentas — tik kumščia; Gerulavičienė — davatka fariziejus, pamaldi formalistė, kuriai svarbu, „kad tik žmonės nežinotų", arba „kad žmonės žinotų" ir kuri visoms savo šeimos šunybėms pridengti ieško Dievo pagalbos; Gliaudelienė — pergedusi savo puikybe boba, kuri nė nemirktelėjusi už tuščios garbės šnabždesį atiduoda savo dukters skaistybę; jos duktė Marytė — tuščiagalvė koketė, pavyduolė, kuriai, motinos pamokytai, turtingas vyras prisivilioti svarbiau už savo mergystės vainiką. Ir visi kiti tipai toki tamsūs, be šviesesnio bruožo. Papievaitė, būsimoji Edvardo žmona, atrodytų simpatingiausia, ideališkiausia, bet ir toji išteka tik dėl to, kad neliktų senmergė.

Visuomeninis romanas turi atspindėti visą laikotarpio gyvenimą. O šis valstybės sukūrimo laikotarpis itin buvo sudėtingas. Nenuostabu todėl, kad Vienuolis, norėdamas jį pilnai apibūdinti, įtraukė čia visokiausių luomų atstovus. Čia ir mažažemiai Stašeniai, ir ūkininkai Gerulavičiai su Gliaudeliais, čia šlėktos Sadukevičiai, čia ir pramonininkas, malūnininkas Papievis, čia savivaldybės ponai su savo „sekretorkom" ir „Iršiukais".

Lietuva anuo metu, kaip ir šiandien, buvo perskelta: nepriklausomoji ir lenkų okupuotoji. Autorius pasistengia apimti abu plotu ir pirmąją romano dalį (147 psl.) skiria nepriklausomosios Lietuvos gyvenimui vaizduoti, o antrosios dalies 25 puslapius — Vilniui. Aišku, nepriklausomosios Lietuvos gyvenimas yra pilnesnis, atvaizduotas su visomis smulkmenomis, o okupuotieji rytai išeina netaip reljefingi.

Bet tokio romano tikslas ne tik atvaizduoti visuomeninė padėtis. Jis turi ir vieningų, nuosakiai besiplėtojančių tipų. Čia Vienuolis, bebėgdamas nuo vilko, užbėgo ant meškos. Besistengdamas pilniau atvaizduoti momentą, jis prisikrovė tiek medžiagos, kad nepajėgė jos sugromuliuoti.

O iš tiesų toji medžiaga yra brangi, iš jos susidarytų dar gal keletas romanų. Užsimezgęs Edvardo ir Stašenytės romanas taip ir nutrūksta, neparodydamas Stašenytės tolimesnio galo; įdomus būtų lietuvio Skrebūno Juozo su jo žmona lenkininke šeimyninis, o kartu ir visuomeninis romanas, panašiai, kaip Lazdynų Pelėda suveda inteligentus lietuvį su ruse. Pagaliau ar neįdomu būtų Edvardo gyvenimas su malūnininko džiovininke dukterim Papievaite. Ir „sekretorkos" Marijos Jekovlevnos tipas būtų naujas ir įdomus.

Vienuolio čia vaizduojami tipai yra kiekvienas savotiškas, vienas kitame nepasikartoją, bet per savo gausumą nepilni. Pagrindiniai tipai — Alfonsas Gerulavičius ir jo būsimoji žmona Marytė Gliaudelytė. Apie juodu turi pintis visa fabula. Bet visų luomų atstovų epizodai temdo juodviejų romaną ir neleidžia pačių pagrindinių tipų psichologinio išsiplėtojimo atvaizduoti.

Alfonsas Gerulavičius — kunigu nepadarytas, o mužikas pagadintas, išvytas tėvo iš namų, bastosi iki karo, prisiplaka prie vokiečių, paskui prie bolševikų, o visą galią parodo prie lietuvių, valdydamas, kaip raštininkas, valsčių suktybėmis, kyšiais, apgaudinėjimu, gavęs dėl tų savo darbų bėgti už demarkacijos linijos, vėl sugrįžęs atgal ir administracijos suimamas. Tas vienas tamsiųjų gyvenimo šešėlių išvelkamas į dienos šviesą, ir autorius gali pasakyti, kad jau „brėkšta".

Alfonsas — diplomuotas apgavikas, gerai jaučia savo slidų kelią, norėtų retkarčiais taisytis, bet po viskam — nėra vilties, bevalis. Jisai moka puikiausiai šlėktas Sadukevičius už nosies vadžioti, bet nepajėgia atsikratyti nuo Gliaudelytės. Jo psichologinis pasikeitimas — milžiniškas: iš gudraus karjeristo prigaviko lieka liguistas mistikas, kuriam net „stebuklai" rodosi, kuris po miestelį vaikščioja ražančium barškindamas, dreba dėl savo žmonos ištikimumo.

Mes matom tą jo pasikeitimo faktą, jaučiam jo priežastį, bet nematom gyvo pasikeitimo vyksmo.

Gliaudelytės tipas paprastas — toliau savo nosies nieko nemato, ką motina įšneka, tą daro, savaimingumo, jei parodo, tai visas jos veiksmas apykvailis. Ir tokia ji lieka visą laiką. Tik kažkuriam, nežinia, galui autorius pirmu pažvelgimu parodo ją kuklia, skaisčia kaimo mergele, kuri tuo savo nekaltumu ir sužavi Alfonsą.

Nepakankamai pagrįstas ir Edvardo tipas. Iš girtuoklio, kuris neiškentė neišsitraukęs net į šliūbą važiuodamas, iš išdidusio — kas tai aš! — vėjavaikio pasidaro rimtas, susivaldąs, žmoną mylįs ūkininkas dar pačią pirmutinę po šliūbo dieną. Prie savo žmonos, kurią jis vedė tik dėl turto, jis negeria, ją gerbia, prie jos, it vaikas, pravirksta, laukdamas jos paguodos.

Aprašinėdamas šlėktas, autorius jas net šaržuoja, o tatai įneša disonanso į bendrą nuotaikos toną.

Nežiūrint tų stambesnių trūkumų, romanas yra vertingas mūsų literatūrai, mokėjimu gyvenimo momentus poetiškai atvaizduoti paprastu, sklandžiu, nerafinuotu pasakojimu, ypačiai turint prieš akis dabartinę literatūros krizę. Tai iš viso mūsų literatūroje bene antras romanas (jei šis veikalas romanu yra vadinamas).

Visuomenės tema yra ir smulkesnis dalykėlis — apysaka „Vėžys“. Apysakos fabula, prasidėjusi dabarty, daro ekskursiją į Put Putarleckių giminės praeitį. Ir čia vardo alegorija reiškia tą fizinį vėžį, kuris baigia ėsti paskutinį Put Putarleckių giminės narį, o moralinis vėžys jau seniai suėdė visą giminę, išmesdamas ją iš visuomenės organizmo. Tas dvasinis vėžys pražudė visą Lietuvos valstybės buvusią atramą, bajoriją. Per visą Put Putarleckių giminę tėra tik tamsūs šešėliai; žiaurumo apogejaus pasiekė grafienė Barbora. Bet kraštutinybę lydi reakcija. Ir čia pasirodo šalia žiau-

riosios Barboros vienintelis visoj giminėj šviesus spindulys, žmonių angelas, bet ir tas pats ne iš Lietuvos, bet iš vakarų Europos. Tai buvusi vienuolė, grafo žmona, Kristina. Per ją prasideda artinimasis dviejų luomų: ponų ir mužikų. Svetimoji Kristina — tai ir ženklas, kad nėra savoj tautoj to, kas jungia tuos du luomus. Ta jungiamoji grandis eina iš svetur, bet ir ji sutrūksta, tik rezignacijos atbalsiu nuaidėjusi. Suėstoji vėžio visuomenės dalis džiūsta nuo to laiko, ir miršta paskutinis jos narys jau tada, kai mužikų luomas valstybę atstatė.

Stilinga nuotaika, gražūs vaizdai (Kristinos laidotuvės) verčia atsidėjus grožėtis apysaka. Tik kiek įgrįsta Put Putarleckių giminės likimas po Kristinos mirties. Tai gryna kronika, bet toliau vėl eina malonūs vaizdai. Apskritai, Vienuolis per plačiai apžioja. Paėmęs tik daugiau gyvenimo faktų, nepajėgia jų pilnai kūrybiškai sugromuliuoti. Tatai krinta į akį romane, tas pats ir su šiomis „Vėžio“ kronikinėmis žiniomis.

Yra dar pora vaizdelių taip pat dienos klausimu. Patriotiški motyvai jau virsta šablonu. Bet Vienuolio vaizdeliuose ar kad ir feljetonuose jie paprastai yra vykę. Autorius neparodo juose dirbtinio jaudinimosi, patriotiškų jausmų išpūtimo, bet paprastai, nesaldžiais, nerafinuotais žodžiais ir vaizdais diegia skaitytojui vieningos nuotaikos, jausmo.

Aukščiau suminėtos ir kitos šio rinkinio ydos nekenkia, kad ateitininkų knygynėliai įsigytų šį naująjį Vienuolio raštų rinkinį; priešingai — jis patiems skaitytinas ir kitiems patartinas skaityti, ypačiai mažiau literatūroj išsimiklinusiems žmonėms, nes tokiems Vienuolis geriausiai suprantamas, lengviausiai prieinamas.

A. Vienuolio *Raštai* III., Kultūros bendrovės leidinys. Šiauliai, 1925, 268 psl., 8.50 lt.

A. VIENUOLIO RAŠTAI IV

Visa trylika iškarpų iš kondensuoto Didžiojo karo ir nepriklausomybės metų laikotarpio. Vaizdeliai prasideda Didžiojo karo gandu, plėtojami chronologiška tvarka ir prieina pagaliau ligi mūsiškio Plečkaičio avantiūros.

Vienuolis vienintelis toks mūsų literatūroj. Jo kūryba be gyvenimo dokumentų neįmanoma. Ir pindamas kūrinio gijas mūsų tautos gyvenamojo momento metmenimis, kai kur jis pasiekia puikaus, nuoširdaus, patriotinio, o kartu ir estetinio, pasakyčiau, efekto („Prabočių keliais" III tome).

Šioj knygoj tuos gyvenimo dokumentus Vienuolis sunaudoja dvejopai: tiesiog kaip realistas vaizduotojas-pasakotojas ir kaip satyrikas ar sarkastas. Prie pirmojo tipo rašinių priskirtume „Didįjį karą", „Už tėvų kaltes", „Pagrįžęs". Autorius šios rūšies vaizdeliuos duoda ne tipus, net ne kurio, pasakyčiau, savo didvyrio fabulą, bet įprastiniu teptuku pakabinęs stambią dažų dozą, nedvejodamas tepa Didžiojo karo visuomenės vaizdelius vieną po kito. Vietomis į karo baisumus tiek įsitraukia, kad ima net pasikartoti (kovų aprašymai). Štai, ūkininkas Dėdelė mobilizuojamas, mūšiuose kaujasi ir žūva. Tai visa „Didžiojo karo" fabula, bet užtat prieduose matai ir žmones, išgandintus karo gandų ir

tyliai akimis lydinčius traukinį su savo artimaisiais į karą, girdi pragariškuosius pabūklus poškant ir verčiant visą ligšiolinį gyvenimą iš pašaknų ant šono...

Kad ne asmuo, o viso gyvenimo momentas užfiksuoti autorui knieti, dar aiškiau rodo „Už tėvų kaltes". Tai vaizdas po „brolių" — bolševikų ir nebolševikų — skerdynių Maskvoj. Jo finalas — lavoninė, užversta skerdynių aukomis, kur giminės ir pažįstami apmirusiomis širdimis ieško savųjų, o tuo pačiu metu buvusi tarnaitė mergšė Akulina su kareiviais trenkias automobiliais po gatves ir skelbiasi darysianti buržujų galvoms reformas. Tai du žmonių sugedimo vaizdai iš karto. Fabula čia nėra pinama apie kurį nors vieną asmenį, nebent tuos faktus jungia paties kūrėjo asmuo, kuriam tenka juos pergyventi.

Paties kūrėjo asmuo dar labiau į centrą stoja pasakojime „Pagrįžęs". Autorius okupacijos metais iš Vilniaus grįžta į tėviškę ir registruoja visa, ką tik išgirsta ar pamato charakteringa apie Didžiojo karo vaisius, apie okupantų žiaurumus, apie atsikeliančios Lietuvos Tautos tarybą. Čia jis nepaiso jungti į vieną visumą net šaržo dalykus („strukcijos") su rimtu graudžiu jo sesers pasipasakojimu ir jo paties refleksijomis šviesią mėnesėtą naktį. Kiek stilingas ir ligi galo išlaikytas nuoširdus sesers pasipasakojimas apie karo vargus, tiek čia ne vietoj, atrodo, įsprausti tie šaržo posmai. Skyrium išimti jie tiktų kaip monologas kaimo scenai, bet šioj vietoj jie kvepia fabrikacija ir primityvumu.

Antrojo tipo rašiniai: Lietuvių pabėgėlių bei tremtinių spiečiai, „Triumfas", „Darbymetis", „Komisarų gadynė Lietuvoje", „Pirmieji bandymai". — Net trimis atvejais autorius „leidžia pro dantis" lietuvių tremtinių visuomenines ydas: komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpti posėdis, kur šeimininkauja kraštutiniai kairieji; Meškuvos lietuvių moterų susirinkimas, kur visos nežino, kaip savo pažangumą supras-

ti; Lietuvos reikalų komisariate mitingas, kur „žodžio nelaisvė“ buržujams apsaugota kulkosvydžiais ir šautuvais.

Autorius praveda pro akis ištisą eilę mūsų visuomenės veikėjų, pridengtų iškraipytomis pavardėmis ar slapyvardžiais. Beironizuodamas jų atstovaujamos visuomenės ydas, autorius nepasitenkina viena ironija, — griebiasi šaržo, tiesa, kartais gana pigaus, banalaus. Poželą išvadinti „pažėlęs“ ar „apžėlęs“; pasakyti, kad senutė, išgirdusi mitinge Evangelijos žodžius, žegnojasi ir džiaugiasi gaunanti tą dieną išklausyti dviejų pamokslų, — nėra didelis sąmojus.

Įdomesnis atrodytų „Triumfas“. Tiesa, čia ta pati visuomenės veikėjų galerija. Jie grįžta į Lietuvą. Bet satyra daros įdomesnė dėl to, kad autorius čia gauna įdėti daugiau vaizdų, daugiau plastikos ir dinamizmo šalia dialogų, kurie ankstyvesniuose feljetonuose sudaro patį „cimusą“. Vienuolis labiau moka operuoti vaizdais nei dialogais.

Kitų šaržų ar satyrinių pasakojimų ir neliesim. Jiems medžiaga jau imama iš Lietuvos gyvenimo pradžios.

Šie visi satyriški vaizdai yra, tarsi, feljetonai, kurie paprastai esti „gardūs, kol šilti“, t.y. kol liečiami juose atsitikimai yra aktualūs; kol tikrieji faktai, kurie čia ironizuojami, gerai išsilikę skaitytojų atminty. Savo laiku jie buvo visai įdomūs. Šiandien, kurie jau nepažįsta ano meto gyvenimo, tiek nebesidomi, o po kiek laiko jie turės daugiau reikšmės ne pačiai literatūrai, bet kultūros istorijai. Kultūros istorijai dėl to, kad čia sukaupta istoriškai tipingų gyvenimo reiškinių pluoštai.

Skyrium vėl paliestinas didžiausias šio rinkinio rašinys „Lietuvių tautos nepriklausomybės šimto metų sukaktuvės Vilniuje“. Autorius, persikėlęs už šimto metų, vaizduoja dabartinį Lietuvos gyvenimą, pradėdamas nuo Didžiojo karo ir baigdamas Plečkaičio avantiūra. Rašė autorius ne vienu laiku, ne vienodose politinėse aplinkybėse, dėl to nevie-

ningas išėjo ir jo „pranešimas“ už šimto metų. Iš pradžių aprašinėja rimtai, paskui staiga keičia stilių, peršokdamas į šaržą ir šaržu išvaro ligi galo. Tempora mutantur, et...

Visai gražiai Vienuolis vaizduoja tą ateities gyvenimą, kuriuo dar niekas nėra suinteresuotas, bet kada paliečia šiandienykštį, neišsilaiko ir Vienuolis menininko aukštumoje; tada jis virsta paprastu laikraštininku publicistu, mėginančiu kitus išjuodinti, o savuosius nutylėti.

Iš viso, šaržas, kai tik netenka objektingumo, kai tik vieniems taiko vienokį mastą, kitiems kitokį, tada toksai šaržas virsta pamfletu. O tokio šališkumo gausiai čia parodo Vienuolis; iš jo šaržo veržiasi aitri pagieža. Tai jau ne meniška...

Nepaliesta liko dar pora dalykų: „Mirtinai sužeistas“. ir „Pirmutinė bado auka“. Jiedu taip pat Didžiojo karo motyvais. Bet tyčiomis juodu išskyrėm, kaip duodančius šiokius ar tokius tipus. Visai įdomus būtų pirmasis. Jau pati antraštė rodo, kad Didysis karas su savo žiaurumais taip paveikė idealistą daktaro kandidatą Balį, kad jo idealistiniam nusiteikimui buvo suduotas mirštamas smūgis.

Antrasis tipas — švelnus, mandagus, geraširdis Besotis, beieškodamas duonos, pakliūva į bolševikų kalėjimą ir savo psichiką pakeičia tiek, kad išėjęs iš jo visai nebesidomi gyvenimu, viskam jis lieka abejutis: „visai jam nebuvo baisus nei gyvenimas, nei mirtis, nei pati bado šmėkla“.

Abudu šiuodu tipai yra karo aukos. Abiem karas mirštamai sužeidė psichiką. Ir tiktų juodu į panašių tipų galeriją, į „Inteligentų palatą“. Bet jų psichologinė motyvacija yra silpna, arba tikriau, jos visai nėra.

Mes matom, kad karas, kad kalėjimas pakeitė jų psichiką, bet vis dėlto matom tik patį faktą — kad pakeitė, panašiai kaip dar III tomo romane „Prieš dieną“ randam persikeitusį Gerulavičių. Ir ten ir čia skaitytojas norėtų žinoti,

kaip tas pasikeitimas įvyko, žinoti, kad jis galėjo įvykti tik ta, o ne kita kryptimi. Kitaip — neįtikina...

Atrodo, kad Vienuolis savo kūrybos priemonėse eina ne koncentravimosi keliu; jis nesuveda veikalo į vieningą visumą, ir dėl to šiuo atžvilgiu jo veikalams tenka daugiausia prikišti. Atrodo vėl, kad jis rūpinas išsiplėsti į periferijas, į atskirus epizodus, decentralizuotis. Šiuo keliu eidamas, jis duoda jau vykusių atskirų plastiškų vaizdų, stilingo, gyvo, vietomis kiek patetiško pasakojimo, šiek tiek įdomios žodyno medžiagos.

Pati kalba daug kur dar būtų taisytina...

Galutinoj sąvadoj — šis ketvirtasis tomas yra tiek susiję̨s su konkrečiais visuomenės gyvenimo reiškiniais, kad juo džiaugsis galbūt ne tiek pati literatūra, kiek bendrai kultūros istorininkas, kada nors studijuodamas mūsų visuomenės gyvenimą. Net pats paskutinis rašinys, kur ypač jausti šališkumo nuotaika, parodys *ateities žmogui*, kaip tam tikra žmonių grupė suprato ir vertino dabartinio gyvenimo reiškinius, duos pažinti tos pačios grupės psichiką.

A. Vienuolio *Raštai* IV. „Žingsniai ir žygiai“. Lietuvių tautos nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms paminėti. Vairo b-vės leid. Kaunas, 1928, 208 psl. 7.50 lt.

A. VIENUOLIO „VIEŠNIA IŠ ŠIAURĖS“

Tai mergaitės Aldonos Tijūnaitytės istorija. Ją Vienuolis plačiai pasakoja skaitytojui, o trumpai ją Vytautui Audeniui išskambina Santae Mariae Dolorosae bažnyčios didieji ir mažiuliai varpai. Jie pasakoja, kaip ir Vienuolis, „apie skaisčios mergelės meilę, jos vargingą ir didingą gyvenimą, pradedant nuo to, kaip ją tėvas mažutę našlaitę šiltame pajūry vieną paliko, kiek ji vargo, skurdo ir kaip, pagaliau, likimo keliais milioniere tapo ir neišpuiko, neištvirko, o parodė artimiesiems savo skaisčią širdį, jautrią sielą ir visų mylima ir mylėdama tyliai ant savo mylimo rankų užgeso. Skambino varpai, pasakojo, kalbėjo apie viešnios iš šiaurės grožį, jos tobulumus, o didžiasai jų nubaigdavo ir amžinai patvirtindavo tai, ką sakė mažesnieji“ (II.287).

Šitokia melodramiška Aldonos Tijūnaitytės istorijos pabaiga kai kam atrodo netikėta: sportininkė, rekordistė ir džiova mirė. Tačiau ir šitokis temos pasirinkimas ir šitokia nuotaika visai harmonizuojasi su Vienuolio kūrybine ideologija: jis mėgsta paimti žmogų ir persodinti jį į nepaprastas jam gyvenimo sąlygas (net klimatines!) kaip augalėlį. Ir naujose aplinkybėse tas žmogus bus kaip viešnia ar svečias, negalįs be savojo gimtojo kampo pabūti. Kaip „Vėžio“ ponia Kris-

tina, ta trapi pietų gėlė, buvo atkelta į usnėtą Lietuvą ir čionai nunyko, palikdama tik kvapsnius atsiminimus, taip Aldona Tijūnaitytė buvo persodinta į pietų kraštą, į saulėtąją Italiją. Ji tenai ilgai skurdo, bet nenuvyto, atsigavo fiziškai. Tačiau iš tėviškės ji buvo išsinešus du palinkimu: savo krašto pasiilgimą ir įgimtus džiovos diegus. Juodu pasirodė jos gyvenime nesuderinami: arba fizinė sveikata, arba moralinis pasitenkinimas. Ir ieškodama moralinio džiaugsmo (aplankydama Lietuvą) ji turi atsižadėti gyvybės. Tai daugelio Vienuolio herojų likimas.

O jeigu Vienuolis Tijūnaitytei primetė džiovą, tai taip pat visai neatsitiktinai. Tai paveldėtoji nuodėmė — kilimas iš bajorų luomo, kuris yra, simboliškai tariant, jau „vėžio" ėdamas. Tik atskiros to luomo atžalos — Kristinos, Tjūnaičiai, Aldonos — tiesias į viršų, bet kelmas neduoda užtenkamai syvų, ir jos greitai nudžiūsta. Net naujo kelmo ūgiai, kaip Vytautas Audenis, nepajėgia išlaikyti jų gyvenimui, tik pasaldina, o sykiu ir pakartina jų greitą gesimą. Bajorų luomas fatališkai pasmerktas žūti, ar atskiras individas būtų kaltas ar nekaltas. Tai lietuviškas fatalizmas, kaip graikuose slaptingoji Ananke.

Tačiau Vienuolis į tą dėsnį nežiūri tragiškai. Tai skaudu, bet ne tragiška. Skaudu, nes žūsta neišsiplėtojęs žiedas ir nedavęs vaisių. Ir juo skaudžiau, juo tas žiedas skaistesnis. Dėl to Vienuolis Aldonos mirtį palydi su patosu, su teatrališku gestu, net visai be reikalo, psichologiškai neįtikinamai, priversdamas mirštančią Aldoną deklamuoti „Traviatos" ariją. Ne tragiška, nes vienų mirtis, kitų gyvenimas yra in ordine rerum. Su kažkokiu gaivališku būtinumu vieni miršta, kad jų vietą užimtų nauji diegai, naujos rūšys, kurios toliau gyvenimą varys. Jeigu „Vėžy" mirštant paskutiniam Put Putarleckiui iš oro skardenos gyvybės ir jėgos kupina naujosios Lietuvos kareivių daina, tai ir Vytauto Audenio kelionė į

Ameriką, Aldoną palaidojus, simboliškai byloja apie naujos kartos plieninę kūrybos ir kovos nuotaiką: „Laivas suposi, kretėjo savo mašinomis ir, skrosdamas pasišiaušusią jūrą, kovojo su vandens stichija. Vėjas taršė Audenio plaukus, plėšė nuo jo rūbus, taškė vandeniu į veidą, bet pasiryžėlis tvirtai laikėsi geležinių laivo virbų ir susimąstęs žiūrėjo pirmyn. Kartais regėjos jam, kad ir jis kovoja su dviem stichijom: su skausmu sielos gelmėse ir su nauju pasiryžimu gyvenime..." (288).

Dėl tokios idėjinės Lietuvos gyvenimo interpretacijos Vienuolio veikalas yra visai priimtinas.

Žiūrint į romano beletristinį vaizdavimo būdą, peršas išvada, kad čionai daug „filmuojama", mažiau „retušuojama". „Retušuodamas" tame gyvenimo filme autorius kūrėjas paprastai daug gyvenimo vaizdų ir faktų visai ištrina, kitus paryškina. Vienuolio romane neužtenkamai „retušuota". Pvz., aprašinėja Vienuolis arbatėlę:

> Jaunimas šoko, žaidė, barstėsi gėlėmis, o seniai ir vyresnieji sėdėjo aukštuose minkštuose Manganelli salės krėsluose, sriūbčiojo iš mažučių farforinių puodukų juodą kavą su likeriu ir šnekučiavo. Šnekučiavo apie tą, apie šią, gėrėjosi jaunuomene, gėrėjosi jų šokiais, žaislais, muzika (106 p.).

Autorius nieko nauja nepasako skaitytojui: visi juk žino, kad tokioj normalioj arbatėlėj svečiai šnekėsis „apie tą, apie šią". Jeigu autorius nenori ką nors charakteringo tame pasikalbėjime iškelti, kas toliau veiksmą varytų ar asmenis charakterizuotų, tai tokiais bendriniais posakiais jis tik atima iniciatyvą iš skaitytojo pačiam įsivaizduoti ir toliau plėsti autoriaus vaizdą, antra, tarp tų žodžių paskandina kitus svarbesnius bruožus. Panašių pavyzdžių rastume tokiam pat kito baliaus aprašyme, arba kada Aldona, belaukdama

tėvelio sugrįžtant (I t.), po kelis kartus bėgioja į gatvę, arba kada ponia Manganelli vis siuntinėja tarną po kelis kartus dukters ieškoti, ir kiekvienas tas įvykis skyrium aprašomas. Tiesa, tatai visai gyvenimiška, bet literatūros veikalas paprastai vietoj visų įvykių, vietoj visumos pasigauna dalies vaizdo — pars pro toto. Tada gyvenimo aprašymas esti kondensuotas, skaitytojas gauna ryškesnį įspūdį, o pats autorius mažesniam veikale sutalpina daugiau turinio.

Iš visos eilės žmonių, kurių dalis (dėl to jų gausumo ir neryškumo) iškrinta iš atminties, stipriausiai lieka epizodinis tėvas Bernardas, ant asiliuko, mostakuodamas kojom, apkabinęs našlaitę, linkčiodamas ir prakalbindamas kiekvieną sutiktąjį, plepiai jaučiąsis kaimo smuklėj prie vyno stiklo, smagiai knarkiąs ant žolės išsitiesęs, bet nutyląs ir įsibaigštinąs prie miesto artėdamas. Tai gyvas žmogus.

Reikia tikėtis, kad jaunimas *Viešnią iš šiaurės* mielai skaitys.

A. Vienuolis: *Viešnia iš šiaurės* I ir II dalys. Romanas. Sakalo leid. Kaunas, 1933, 338+290 psl., 4+3.50 lt.

J. GRUŠO „PONIA BERTULIENĖ“

Grušo pavardė ateitininkams gerai girdėta. Į jo vizitinę kortelę galėtum įrašyti daug „buvęs“ ir „esąs“. Jis *Pavasario* buvęs redaktorius; jis Šatrijos d-jos b. pirmininkas, jis *Nuvainikuotosios Vaidilutės* misterijos organizatorius; jis kitokios spaudos žmogus; jis pedagogas, jis pagaliau knygos autorius.

Jo *Ponia Bertulienė*, kuri duoda jam paskutinį titulą, nėra vienas kūrinys — tai dešimties kūrinėlių rinkinys. Grušas nėra rašytojas modernistas. Gyvenimo fonas, kuriame jisai įsega fabulą, dalies kūrinių yra liaudiškas, panašus į tą, kurį vartojo senoji Žemaitė ar L. Pelėda. Bet kai kuriais dalykais jis ypačiai artimas kaimui. „Aleksiuko piršlybose“ ne tik paveikslo spielčiai (fonas) yra kaimiški, bet ir paveikslas, į juos įstatytas, yra nuteptas kaimiškais dažais: tai kaimo veikėjai, kaimo papročiai ir ta naivi primityvi kaimo psichologija, kuri spiria mus „mokytinius“ humoru leipti ir kartu užjausti tuos naiviuosius veikėjus. Savo fonu lygiai liaudiški yra „Tėvas“, „Pušies koplytėlė“, „Žuvėdrų kerštas“. Bet jau šiame paskutiniame įnešta nekaimiško kvapo — kareivinių gyvenimo vaizdų. Tai jau persiritimas per slenkstį iš kaimo į „civilizuotąją“ visuomenę. Ir kitų tolesnių kūrinių: „Ponios Bertulienės“, „Kas moters — moteriai“, „Ant bedugnės“, „Pasiaukojimo“, „Lelijos sapno“ veiksmas yra

dekoruotas jau miesto ar bent miesčioniško inteligentiško gyvenimo fonu.

Temų autorius ieškosi ne senoviškoj praeity, bet eina kartu su laiku, ypač kur liečiamas Lietuvos gyvenimas. Buvo Lietuvą bermontininkai užplūdę — autorius pastato mums tragišką to meto figūrą Tėvą; modernus dalykas komunizmas — čia pat „Artimo meilėj" siužetas, kaip policijos agentai komunistų literatūrą gaudo; madnas publikai dalykas sportas — autorius pastato savo didvyrius sporto aikštėn, kad dama galėtų stebėtis jai išrinktuoju sužadėtiniu besportuojančiu, o ne poeziją deklamuojančiu ar pamaldžiu veidu serenadą niūniuojančiu. Ir šios, vadinas, dienos gyvenime autorius moka rasti momentų, vertų menui susidomėti. Bet esama kūrinių, kurie nėra susieti su konkrečia vieta, ar laiku, tik su apskritai žmogišku gyvenimu („Ponia Bertulienė", „Kas moters moteriai"...). Nėra susieti dėl to, kad autoriui, manding, nerūpi duoti visuomenės ar laikotarpio vaizdas, o iliustruoti juo tik savą mintį, savą sprendžiamą problemą. Daugumoj šių novelių ar apysakaičių glūdi koki tezė, kurią kūrinio visuma turi pateisinti. Ir tos idėjos ar problemos apskritai yra gan svarbios ir įdomios. Antai „Pušies koplytėlėj" rodoma kaimo tikėjimo tragedija: kaip nesąmoningai tikėdamas kaimo žmogus iškraipo religijos supratimą ir savo darbais nuo jos visai nutolsta. Antroji tos pačios tezės dalis — kaip kaimo pusinteligentis, gerų norų jaunuolis, aplinkybių stumiamas susidaro klaidingą pasaulėžiūrą ir pats nuo to žūva. O „Kas moters — moteriai" įrodoma moters motinystės teisė, kuri paneigta gresia gyvenimo katastrofa. Tai svari mūsų literatūroj nenagrinėta problema.

Net patys veikėjai yra ne tiek svarbūs savo psichologiniais niuansais, kiek tuo, kad jie yra kurios idėjos nešiotojai. Idėjinio elemento čia labai gausu. Charakteriai apmesti čia vienu kuriuo ryškesniu bruožu. Ponia Bertulienė, antai,

pasiaukojėlė, kuri paaukojo savo vardą visuomenės akyse, kad neleistų sutepti vardo savo vyro, nors jis jai buvo toks neištikimas. Zaleckienė yra keršto moteris. Ji, kaip Euripido Phedra ar Medėja, susiranda baisų keršto būdą dėl savo nepavykusios meilės, keršto dvejopo: neištikimam vyrui ir savo mylimam žmogui už tai, kad jis atstūmė josios aistras ir priminė jai moters pareigas.

Moterų charakteriai autoriaus mėgstami labiau. Ir jų čia daugiau esama. Jeigu gali būti moteris, pasiaukojusi savo vyrui, jei gali būti pavydo aistros moteris, tai kodėl šalia jų negal atsistoti dar galingesnio idealizmo pasiryžėlė Irena „Pasiaukojime!" Dirstelkime bent į šios moters tragediją. Gailestingoji sesuo Irena slaugė Rusijos gilumoj tremtinį Liudą Norvilą. Tik josios nežemiškas atsidėjimas ir gili meilė, kilusi jai beslaugant, išlaikė jį gyvą. Norvila turėjo jau savo sužadėtinę Birutę. Bet karas juos buvo perskyręs, ir kaip tik tuo metu pasklido gandai, kad jo Birutė ištekėjus. Liudas Norvila, netekęs Birutės, taryt, atsidėkodamas Irenai už gyvybės išgelbėjimą, pasiūlė susidėt bendram gyvenimui. Jau susižadėję parvažiuoja į Lietuvą, į Palangą. Čia susitinka ir Birutę. Ji nei tekėjus, nei maniusi tekėti; ji tebemylį tą patį. Ir Liudui išbunda senoji meilė. Bet po laiko. Jis yra pasižadėjęs Irenai ir teisingai duoto žodžio nelaužys. Jau rengias galutinai susituokti, kad dingtų visos pagundos. Bet Irena jaučia tą kovą, kuri vyksta juose visuose trijuose. Pasiaukojusi dėl mylimo žmogaus kartą, nenustoja ir antrą — ji atsižada jo paties, grąžindama jį senajai meilei. Ir vienuolynas priima naują kandidatę.

Tai stipraus charakterio moterys. Tie charakteriai artimesni tragedijai nei epiškam pasakojimui novelei ar apysakai. Juose tiek daug konfliktų, tiek daug gali būti vidaus kovos, kad šias noveles ar apysakaites galėtume pavadinti subeletristinta drama. Tik idėja ar aistra, kurios pastumia

tuos charakterius veikti, kartais nustelbia patį veiksmą, patį psichologišką veikėjų gyvenimą. Psichologiški momentai čia daro šuolių, zigzagų, kurie ne visados įtikina skaitytoją (pavyzdžiui, kad ir Liudo pasiaiškinimas su Birute „Pasiaukojime").

Esama ir paprasto gyvenimo veikėjų, be kurių ypatingų charakterio bruožų. Čia ir pilkoji kasdieninė Geniutė, kuri, berniuko suviliota, lenda į ežero „akį"; čia ir inteligentė panelė Pajauta, kuri turi tekėt už to, kurio ji nemyli; čia ir Tadas Žilvitis, kuris pametęs kaimą atitrūko į miestą, išmoko „žuliku" būti, kad net užmiršta savo tėvą, miesčioniškų „lotofagų" prisirijęs, ir rengiasi banką apiplėšti...

Nei kompozicijos nei stiliaus atžvilgiu kūrinėliai nėra vienodi. Patys svarbieji apysakos pobūdžio, („Ponia Bertulienė", „Kas moters — moteriai", „Pušies koplytėlė", „Pasiaukojimas", „Lelijos sapnas", „Žuvėdrų kerštas"). Tik keletas dalykų yra tipingos novelės, kuriose duodamas vienas pasakojamo dalyko momentas („Tėvas", „Artimo meilė..."). Fabula kartais atrodo to paties tipo. Pavyzdžiui, „Ponia Bertulienė" ir „Kas moters — moteriai" prasideda vienokia kriminališka vyro nužudymo sensacija. Tik priešingi charakteriai daro tas apysakaites skirtingas.

Formos atžvilgiu autorius daro mėginimus. Vieni jo kūriniai yra parašyti grynai realistišku pasipasakojimu, kiti impresionistišku vaizdavimu. Pradėta pirmąja („Ponia Bertulienė", „Kas moters — moteriai") ir baigta antrąja formos rūšim („Žuvėdrų kerštas"). Autoriui geriausia vyksta ten, kur reikia pafilosofuoti, sensacijų pareikšti. Tos rūšies jo pasakojimai dažnai yra kondensuoti, aforizmų pobūdžio. Ir šitam dalykui geriausiai dera pasakojamasai stilius. Bet mūsų skonis yra jau rafinuotas, ir mes norim nepaprastos formos. Dėl to impresionistiško vaizdavimo kūrinėliai daugiau ras pasisekimo.

Tarp dviejų minėtų formos rūšių gali užtikti dar kitą savotišką reiškinį. „Pušies koplytėlėj“ stilius yra realistiškas, bet visa fabula vedama trumpomis scenomis. Scenos keičiasi kinematografišku greitumu. Šitas sceniškumas, dinamizmas, kartais ir palaidas, pasiekia to, kad skaitytojo dėmesį sukoncentruoja.

Dėl idėjinio turinio, dėl sensacingos kartais fabulos, intrigų supynimo, kuo prisitaikyta prie mūsų visuomenės išsilavinimo, — *Ponia Bertulienė* bus daugelio skaitytojų svečias.

Girdėti, kad knyga iš tiesų smarkiai plintanti. Linkėdami gero jai pasisekime, lauksime jo kūrybos pražystant dar skaidresniais, sultingesniais žiedais.

Juozas Grušas: *Ponia Bertulienė*. Vairo b-vės leidinys. Kaunas, 1928, 176 psl., 3 lt.

J. GRUŠO „KARJERISTAI“

Buvo skundžiamasi, kad mūsų literatūra atitrūkusi nuo gyvenimo. Šiandien tas skundas beprasmis. Ir proza ir poezija paskutiniais laikais ypačiai tematiką semia iš aktualaus visuomenės gyvenimo. Su Putinu pradėtas lietuviško romano žanras tik vienu Šeiniaus *Sigfriedu*... pasišoko į svetimas problemas. Visi kiti romanai gyvena Lietuvos opomis. Vienas užgriebia moderniosios šeimos problemą, kitas — mokytojų luomo, trečias lietuvių „amerikonų“, ketvirtas lietuvių klaipėdiečių likimą. Grušas pasiėmė vadinamųjų visuomenės veikėjų gyvenimą ir pataikė į pačią skaudžiąją šių dienų žaizdą — į karjerizmą. Tas karjerizmas lietuviuose pavirtęs tokiu vėžiu, kad paskutiniais laikais ir spauda ir gyvasis žodis ėmė šaukte prieš jį šaukti, reikalauti padorių žmonių, ieškoti gamtinių ir antgamtinių priemonių asmenybėms sudaryti.

Šitokia medžiaga rašytojui pravarti, nes patraukli, net iš dalies pikantiška. Bet dar labiau pavojinga, nes lengva pasiduoti pačiam autoriui subjektyviai kasdieninio gyvenimo nuotaikai, ją perdėti, neteisingai nušviesti. Ar išvengė Grušas to pavojaus?

Autorius rodo tikrai skurdų Lietuvos dvasinį veidą. Prie gerų norų oficialiai valdančių žmonių prisiplakę tiekos karjeristų, kad jie yra apnuodiję visą atmosferą. Kur tik jie prisiliečia, padorieji žmonės dūsta, trokšta; asmenybė menkėja, žmogus virsta skarmalu. Kas nori tą karjerizmo atmosferą pravėdinti — suminamas, sunaikinamas. Ir Puškino pasakymą apie Gogolio atvaizduotą Rusiją peršasi parafrazuoti mūsų dienoms: „Dieve, kokia skurdi mūsų Lietuva".

Tačiau autorius nėra nuotaikos sutirštinęs, perdėjęs. Atvirkščiai, jis net per daug idealistas, rodydamas, iš kur pas mus tiek karjerizmo. Jo karjeristai nėra lietuviškos žemės padaras. „Demokratinio" režimo karjeristas Murza yra išaugęs Rusijoj ir iš ten parsinešęs visą dvasinį nihilizmą. „Tautinio" režimo karjeristas Nikolskis yra išsigimusių Lietuvos aristokratų atstovas, dvarininkėlis. O lietuviško kaimo vaikai (Domantas, Kraujelis) yra sveikos prigimties, tiktai tie karjeristai juos morališkai ar fiziškai sulamdo, sužudo.

Autorius nėra pesimistas dėl Lietuvos ateities. Nors karjerizmo užtroškinti vieni žūva (Kraujelis, Domantienė), bet kiti išlaiko savo asmenybės bent pačius branduolius (Domantas), treti visiškai atsistoja ant kojų (Būtautaitė). Galų gale ir patys karjeristai išplaukia ar išplauks į paviršių. Net konstruktyviai parodo autorius, kokiose sąlygose asmenybė gali išlikti savarankiška, susidaryti plačius horizontus, nepaisydama siautėjančių karjeristų. Viena iš tų sąlygų — išsimušti lietuviui inteligentui iš valdininko kėdės, kur jis vis kitiem tarnauja. Dar nuo baudžiavos laikų lietuvis membership papratęs kitiems dirbti. Jeigu ne ponui, tai valdžiai. Iš tokio žmogaus, kurio likimas pareina nuo viršininko ar nuo valdančios partijos malonės, sunku laukti savarankiškos iniciatyvos žmonių — kūrėjų. Reikia prasimušti į laisvas profesijas, kur pats žmogus sau būtų užtikrinęs rytojaus dieną ir būtų laisvas su savo įsitikinimais (Būtautaitė!).

Negalima neigti, kad šitokia ideologija yra sveika ir pozityvi. Taigi Grušas išvengė to pirmo pavojaus: jo veikalo nuotaika be pagiežos, tik su skausmu, retkarčiais su švelnia ironija, su pragiedruliais ir konstruktyvia idėja ateičiai.

Antras pavojus tokią aktualią medžiagą pasirenkant — lengva literatūros veikalui išvirsti reportažu, kada autorius kopijuoja gyvenimo faktus, bet nesuranda išvidinio tų faktų dėsningumo; nesuranda principo, vedamosios idėjos, pagal kurią iš gausybės gyvenimo faktų galėtų išsirinkti tik tuos, kurie reikalingi harmoningai ir organiškai veikalo visumai.

Grušas to pavojaus apskritai išvengė. Jis pajėgė pakilti aukščiau dienos įvykių. Jis medžiagą apvaldė, surado vedamąją idėją — kad visų tų negerovių ar gerovių šaltinis yra žmogaus asmenybės taurumas. Lietuvoj skurdu, nes asmenybė sunyko. O kad Lietuva atsigautų, Domanto žodžiais betariant, „Lietuvai reikia sąžiningų ir teisingų žmonių. Lietuvai reikia asmenybių“ (111 p.). Programos, partijos tada tik reikšmingos, kada jų laikosi tie, kurie jas skelbia. Bet jos — popierius, kada patiems skelbėjams jos tiktai firma.

Šitokią idėją dedant veikalo pasaulėvaizdžio pagrinde, autoriui svarbu ne išorinis visuomenės gyvenimas, bet dvasia, psichologija. Ir visai suprantama, kodėl vaizduodamas pirmoje romano dalyje „demokratinio“ režimo laikus, rinkimų akcijai tėra skyręs vos pusę lakštelio, o įžengdamas antroje dalyje į „tautinio“ režimo laikotarpį, patį sukilimą tėra pažymėjęs tik dviem žodžiais. Niekur nemini nei krikščionių demokratų, nei liaudininkų, nei tautininkų vardų, niekur nedėsto jų ideologijos, nes ne tai svarbu. Tiesa, randi pasakojamus įvykius tikrai buvus, jauti tikro lietuviško karjerizmo realiuosius faktus: kyšius statybų darbuose, spekuliavimą tautiečių idėjom, staiga išdygstančius veikėjų rūmus ir vilas, jubiliejų dovanas viršininkams, šalinimą iš

tarnybos kitaip manančių žmonių, vertimą į partiją rašytis, užkulisines ponių intrigas ir protekcijas, jaunų ekstremistų kurstymą į aktyvumą, politines klikas, net atentatus... šeimos gyvenime — abortus, susidėjimą su svetimom žmonom. Tačiau tie įvykiai taip apibendrinti ir suvisuotinti, kad jie atrodo padaras ne vienos ar kitos mums pažįstamos grupės, bet tam tikro režimo, vienaip ar kitaip palankaus karjerizmui. Šito apibendrinimo, suvisuotinimo daugiau yra pirmoje romano dalyje. Ir suprantama: tolesnis laikas; visuomenės gyvenimas jau lengviau sekti iš perspektyvos. Antroje dalyje jausti daugiau konkrečių realių faktų. Ji ir yra silpnesnė; čia vienur, čia kitur šmėkšteli feljetoniškai traktuota medžiaga (posėdis dėl ministerio jubiliejaus, — tiesa, dar iš pirmos dalies galo posėdis pas žurnalistą Butkų).

Apibendrindamas autorius ne tiktai beletristiškiau į dalyką pažvelgė, bet ir išvengė pamfleto, kuris galėtų kai ką įžeisti. Vengdamas išorinio gyvenimo, išvengė ir pavojaus žymiau suklysti tuose šiaip publikai gerai pažįstamuose gyvenimo konkrečiuose faktuose. Nenukrypdamas į visuomeninio gyvenimo smulkmenas, autorius eina tiesiog į savo tikslą: parodyti karjerizmo dvasią ir jos įtakoje deformuojančią asmenybę.

Tų karjerizmo atstovų romane randam kelis, bet kiekvienas kitoks. „Demokratinio" režimo karjeristas Murza yra politikas; karjeristas, kuris remiasi savarankišku imponavimu masėms. Likvidavus politinio veikimo laikus, karjeristai politikai persiorientuoja į ekonomines sritis. „Tautinio" režimo laikais ir išplaukia tokis ekonomistas Nikolskis, kuris savo karjerą paremia pataikavimu ne masėm, bet asmenims; bet kadangi vyrai valdo pasaulį, o vyrus moterys — tai ir pareina tokių karjeristų likimas nuo pataikavimo ponioms (Lepšienė). Dėl to jie be savito veido, be įsitikinimų, be asmenybės. Jie samprotauja: Lietuvos

nebuvo ir vėl gali nebūti, o mums visados reiks gyventi. Tie karjeristų tipai yra jau susiformavę — statiški. Bet autoriui svarbiau ne patys karjeristai vaizduoti, kiek tie žmonės, kurie jų įtakoje, toje karjerizmo atmosferoje, deformuoja savo asmenybę. Tų karjerizmo aukų charakteriai yra dinamiški. Autorius nuosekliai seka ir pagrįstai dėsto jų evoliuciją, sukurdamas visą eilę psichologinių dramų (Domanto, Kraujelio, Būtautaitės, Domantienės). Kiekvienas šių veikėjų vis kitoks, kitokia ir kiekvieno drama. — Domantas idealistas, iš kaimo kilęs inteligentas. Jo tragedija — karjeristų veikiamas, jis ne tik pašalinamas iš tarnybos, bet svarbiausia netenka palaipsniui savo idealizmo; išsaugoja tik viena — savo įsitikinimų niekam neparduoda. — Visai kitokis tipas yra Kraujelio, ir kitokia jo drama. Jis skurdžiaus sūnus, į gyvenimą mušęsis visomis keturiomis; dėl to energingas, aktyvus — Domantas pasyvus. Gyvenimo skriaudžiamas jis kitaip reaguoja: pajunta žmonėms neapykantą ir norą atkeršyti — Domantas pasitraukti, užsidaryti vienumoje. Jis žino einąs klaidingu keliu, bet negali susilaikyti, nes griauti jam vienintelis belikęs malonumas. Bet jis nėra tik griovimo demonas, ir kada autorius atskleidžia jo prisirišimą prie idealisto Domanto, jo savotišką herojizmą, žudant kitą ir pačiam žūvant, padaryti kitus laimingus, kada pamatai mirties akivaizdoj prabilusį jo norą gyventi — jo paveikslas daros labai žmogiškas ir gilus. Autoriui pasisekė surasti ir būdą atskleisti jo asmenybės dramai, kad vis daugiau ir daugiau juo susidomi ir nuoširdžiai nori jį užjausti. Ypačiai gerai jo charakteris atsiskleidžia dialoguose.

Vėl kitaip į karjerizmą reaguoja moteris, miestietės duktė, socialistė, pašalinta iš tarnybos ir griebusis prekybos — ta moteris generolas Būtautaitė. Jos evoliucijoj matyt, kaip to generolo nemoteriškieji kampuotumai šlifuojasi, ir pamažu susidaro vidutiniškas savarankiškos moters tipas. —

Visai priešinga Domantienė, kilusi jau iš valdininkų šeimos, be idealų, bet su natūralia moteriška siela, gavusi iš aplinkumos tik karjeros norą. Jos visa istorija, kaip susidūrus su karjeristu Murza pamažu modernėja blogąja prasme: pradėjus nuo papirosų, eina į tolimą flirtą su svetimais vyrais, baigia abortais, išsiskyrimu, ir pagaliau nuo tos moderniškos operacijos miršta. Domantienė ne pati karjeristė, bet karjeristinės atmosferos auka. Ir autoriui gražiai pasisekė apgaubti pasigailėjimo, tylios užuojautos nuotaika.

Suminėta čia tik keletas svarbiausių charakterių. Jų yra ir daugiau. Bet daug užgriebdamas ir norėdamas parodyti kiekvieno dramą dar skyrium, tokio tūrio veikale autorius visiškai negali visų tų žmonių detaliai išryškinti. Dėl to kai kurie charakterizuoti schematiškai. Kur schematiška — ten logiškai taisyklinga, tvarkinga, bet neužtenkamai gyva; ten kaulai be raumenų. Mažiau ryškūs yra Nikolskis, Lapšienė, Butkus, net iš dalies Būtautaitė, užtenkamai gyvi Kraujelis, Domantienė, Domantas, net ir Murza.

Tų asmenų individualios dramos supintos gana nuosekliai ir įtikinamai plėtojama intriga, nors ir nestipria, kaip ir daugumas mūsų kitų romanų. Tačiau jos visai pakanka, kad skaitytum susidomėjęs.

Stilius nežodingas, bet lengvas, gana taisyklingas, paprastas be jokių manierų, kaip paprastai rašo jau brendę rašytojai.

Juozas Grušas: *Karjeristai*. Romanas. Sakalas, 398 psl. Kaina 4,50 lt.

J. PAUKŠTELIO „VIDURNAKČIO BALADĖ“

Juozas Paukštelis literatūros skaitytojams lig šiol buvo žinomas iš įvairių laikraščių kaip eilėraštininkas, novelių rašytojas, komedijos autorius. Čia surinkta tik 10 jo novelių, daugiausia jau kur nors spausdintų. Jose kyla aikštėn visa jauno žmogaus dvasia su jos švelnios erotikos, melancholijos, sentimentalizmo ir idealizmo siūlais siūleliais, su visais smulkiais, anot Donelaičio, vargeliais ir darbeliais. Čia eina „Alyvose“ gimnazistės ir mokytojo meilės romanas; čia „Raudonojoj rožėj“ vėl trijų paaugėlių erotinis motyvas patriotiškame atgimstančios Lietuvos fone; čia vėl tas pats meilės vargelis „Ką smuikas jam kalbėjo“; o „Belaisvis“ mums sukelia atminimus apie senąjį lietuvio ir lenkės meilės motyvą, tik ataustą šiandienykščiais ataudais. Altruistiško idealizmo pagautas jaunuolis paprastai veržiasi, jo supratimu, iškrikdyto gyvenimo taisyti. Tokio nusiteikimo žmogui parodyti Paukštelis leidžia idealistui Alfui nedorėles moteris taisyti. Tai bendroji viso rinkinio nuotaika ir kartu daugumos tematika, dar paįvairinta patriotizmo, riteriško narsumo, kaimiško paprastumo nuotrupomis, žmogaus nenuilstamu žengimu pašaukimo keliu ir našlaičio skurdžių dienų paveikslėliais.

Bet kuriomis formomis autorius išreiškia tuos žmogaus sielos patraukimus?

Neužsimodamas spręsti giliąsias problemas, Paukštelis nesirūpina nė psichologiškai nuosakiu charakterių plėtojimu, ar dramatišku veiksmingumu. Tai ne jo specialybė. Jis jaučias savas ten, kur jis gauna aprašinėti, paveikslus piešti, momentus fiksuoti. Gamtos aprašymai, tiesa, nepasižymi nieku ypatingu. Geriausiai aprašinėti sekas žmonės, ypač tie kaimo žmoneliai, į kuriuos galima įdėti kiek švelnaus humoro ir naivumo. Tokio žmonių aprašinėjimo pavyzdžiu gali būti „Dėdė Vilkelis". Tai paprastas realus seniokas, mėgstąs pasigirti būtais ir nebūtais daiktais, bet jo pagyrai dvelkia senatvės naivumu ir kaimišku primityvumu. Gražus ir Domelis, kaip Vaižganto Sauliukas, besigėrįs pavasario saulele (bet to jau negalėtume pasakyti apie suaugusį Domelį dailininką). O gal įdomiausias yra našlaitis Juozapėlis, kuris, netekęs motinos, ujamas pamotės ir visų namiškių, prisiriša prie visai svetimos mergos Paliutės. Prisiriša tiek, kad net plytgaliais veja nuo jos jaunikį, kuris atima iš jo Paliutę. Čia vykusiai pastebėti charakteringi jo mažytės sielos pulsavimai, besireiškiančios gimstančio erotizmo liepsnelės. Aprašinėti autorius yra linkęs ne tik žmogaus pavidalą, jo veiksmus, pro kuriuos prasiveržtų jo sielos būvio spinduliai, bet ir pačią fantaziją, svajojimus, kliedėjimus. Svajoja ar kliedi žmogus be kokio logiško sąryšio, kiekvieną momentą vis ima naują įvaizdį, visai nepaisydamas nuosakaus ryšio su ankstyvesniuoju. Šitokių momentų fiksavimas labiausiai iškyla „Raudonoj rožėj" ir dar kiek „Belaisvy". Onutė apie savąjį Antaną mąsto ir svajoja vaizdais. Net nelaimės nujautimas yra ne baimė prieš kažką paslaptinga, bet stoja vaizduotėje patsai konkretus nelaimės kaltininkas. Pirmu paskaitymu net sunku sugauti, kur Onutė tik mąsto apie Julių, įsivaizduoja jo akis, o kur jos iš tikrųjų pasirodo (135 p.), vadinas, įsivaizduojamas elementas sunkokai išskiriamas nuo realiojo. Fiksuodamas gyvenimo reiškinius, autorius kartais ir per

daug pasiduoda aprašinėjimo inercijai. Tokio smulkmeniško pasikartojančio aprašinėjimo bene daugiausia turi „Alyvos". Nors, apskritai, Paukštelis sugeba suieškoti gyvenime atskirų vaizdų. Paprasčiausiu to pastabumo pavyzdžiu galėtume laikyti to paties „Dėdės Vilkelio" melus su jo teisybėmis.

Kalbant apie vaizdų grupavimą, apie kūrinių kompoziciją, charakteringa Paukšteliui, kad jis leidžia fantazijai laisvai kombinuoti vaizdus, be žymesnės jų kritikos. Ir šiuo atžvilgiu visus kūrinius iš tiesų galėtume suskirstyti dviem nelygiom grupėm: vienai visos aštuonios novelės, antrai — viena priešpaskutinė „Pilkosios moterys". Pirmąsias skaitydamas gauni įspūdį, kad autorius savo fantazijos vadžias stengiasi sutūrėti ten, kur kūrinio planas ir kompozicija liepia sustoti arba pasukti kiton pusėn. Ir čia jo kūriniai išeina vieningesni. Vieningiausia atrodo romantiška, kiek sentimentali novelė „Ką smuikas jam kalbėjo". Bet ir tai dar pasitaiko šuolių į šalį. Antrojoj „grupėj" autoriaus norėta, matyt, daryti eksperimentai, — duoti visišką laisvę fantazijai vaizdus kurti ir juos komponuoti. Tai „Pilkosios moterys". Jose autorius rašo, ką pakiša įkvėpimo momentas. Ir dėl to čia randam įvairiausių scenų supinta, įvairiu stilium, kuris kartais suskamba disonansu, o palaidos scenos nustumia mus nuo pagrindinės intrigos. Net pačios „Pilkosios moterys" vietomis visai išnyksta mums iš akių, o į centrą stoja daugiau pats Alfas su savo kolegomis. Tai jau nebe pilkosios moterys, o pilkieji vyrai. Ir jų vaizdas atrodo gyvesnis, nei tų moterų. Nieku turbūt nenusikalstume kūriniui, jeigu išmestume kai kurias scenas auditorijoj, nerealius psichologijos kolokvijumus, plokščią profesoriaus filosofavimą...

Pasikliaujant fantazijos galia apeliuojama į skaitytojo smalsumą: rūpinamasi duoti kas netikėta, nelaukta. Tai nustebina. Bet kartais savaime iškyla abejojimai dėl to

netikėtumo: kas pasidarė Alfui, kad jis ima su lazda švaistytis prie nepažįstamos moters ir prie savo mylimosios portreto, ko jam reikėjo susidėti iš pirmo karto su pasileidėlėmis, svarbiausia, kas verčia jį sekioti paskui nedorėlę moterį tada, kai visos aplinkybės jam primena šviesų jo mylimosios paveikslą. Gal ir galimas tai dalykas, bet norėtum jam šiokio ar tokio psichologinio pagrindo. Panašiai ir kitose novelėse pasitaiko scenų, kurios nėra pateisinamos psichologiniais sumetimais ar vieningos kompozicijos reikalavimais. „Pilkosiose moteryse" laisvai leista pintis ir pačiam stiliui. Čia sentimentalus romantiškas posmas staiga nutraukiamas natūrališko aštrumo posakiais (plg. 272 p.). Kartais tai kondensuoti pasakymai, o kartais — banalūs, bet svarbiausia, kad jie nesiderina. Čia reikėjo daugiau autokritikos.

Kitose novelėse autoriaus būta daug atsargesnio stiliaus atžvilgiu.

Dėl techniškojo darbo reikėtų gerokai išsibarti. Ir spaustuvė ir korektoriai čia parodė labai prastą savo darbą. Linkėtina „Vairui" geriau prižiūrėti ir spaustuvę, ir korektorius. Kad skaitytojus patenkintum, ir rašytojui, ir leidėjui, ir spaudėjui visiems reikia įdėti sąžiningo, kruopštaus darbo.

Juozas Paukštelis. *Vidurnakčių baladė.* Novelės: Vidurnakčių baladė. Alyvos. Dėdė Vilkelis. Domelis. Raudona rožė. Belaisvis. Ką smuikas jam kalbėjo. Kalėdos. Pilkosios moterys. Našlaitis. Vairo b-vės leidinys. Kaunas, 1928. 382 psl. Kaina 5 lt.

K. INČIŪROS „FATIMA BURTININKĖ“

1. Kai imiesi Inčiūros apysakaites ar noveles skaityti, tuojau pro eilutes pajauti besišypsantį, skaistaus gyvenimo džiaugsmo kupiną veidą. Tai paties autoriaus paveikslas, autoriaus, kuris į gyvenimą visad moka žiūrėti pro šviesiuosius stiklus. Visuose čia kūrinėliuose nepamatysi jo beviltiškai nusiminusio, melancholijoj skęstančio, paskutinius gyvenimo spindulius atsisveikinančio. Ne, jis visur yra optimistas. Tas jo džiaugsmas gyvenimu neleidžia jam net baigti rašinių pesimistiška nuotaika: „Vaiduoklio“ klebonas bloga padarė, klajoja, kankinas, pagaliau vis dėlto savo klaidą pataiso; „Žvangulių“ Janušų gyvenimas pakrikęs, namuose — pragaras, o baigias vėl „susitaikinimo švente“; „Galukaimio trobelėj“: Juodviršienė pameta savo vyrą, Juodviršis geria, bet apysakaitė baigiasi tuo, kad Juodviršienė grįžta į namus, o Juodviršis važiuoja jos pasitikti; jiems karas viską sunaikina, bet lieka dar galukaimy pirtelė, ir vėl žmoneliai ir autorius patenkinti... Net Fatimos ir Liudo žuvimas yra daugiau tik efektingas ir nesukelia mumyse pasibaisėjimo to gyvenimo žiaurumais.

Šitas optimizmas čia juo labiau pažymėtinas, kad mes dar tebegyvenam skundimosi gyvenimu laikotarpį; natū-

rališkas gyvenimo vočių skrodimas, dar pridedant geroką sentimentalizmo dozą — tai mūsiškas weltschmerzas, tebetrunkąs nuo Lazdynų Pelėdos ir iš dalies Žemaitės. — Kad Inčiūra parodo beletristikoj daugiau gyvenimo pragiedrulių, dėl to jis daugelio mėgstamas ir mėgstamas pelnytai.

2. Inčiūra beletristikoj yra gerokai efekto žmogus. Jau eilėraščių rinkiny jis pasirodė vartojąs daug patoso, retorikos. Tas patosas prabyla ir beletristikoj, mėgindamas užtušuoti psichologinio netikrumo spragas. O tų spragų, kur autorius vaizduoja savo psichiką veikėjų vietoj, — esama apsčiai. Autorius taryt negali sutūrėti savo jausmo, kai jo veikėjai kenčia ar džiūgauja; jis ima reikšti savuosius jausmus, užuot parodęs, kokiais jausmais gyvena jo veikėjai. Sakysim, pirmoje apysakaitėje „Fatima burtininkė" artojas Liudas ir čigonė Fatima šoka ant žirgo ir skraido pernakt po žydinčias lankas, svajodami apie žvaigždes, žaliųjų girių kvapą, šnabždėdamiesi apie išdidžias, visagales tankumynų dvasias... Tai ne kaimo berno (kad ir gimusio čigono), tai ne čigonės Fatimos (kad ir burtininkės) svajojimas. Jiems užsimiršimo naktis nesukels tokių, pasakytum, rafinuotų asociacijų. Tai vaizdai, kurie kyla pačiam autoriui, begalvojant apie Fatimos ir Liudo naktį...

Romantikai, tiesa, mėgsta ir savo įspūdžius beletristikoj įpinti, bet šiuo atveju autorius, rodos, be reikalo imasi jausti už savo veikėjus. Juk ta pati „Fatima burtininkė" pradėta grynai realistų stilium, realistine nuotaika, — tad būtų daug įdomiau, jei autorius užmirštų save ir stengtųsi tik atspėti, kas dedas Liudo ir Fatimos širdy ir su kokiais vaizdais juodu susieja tuos jausmus, juodu, o ne autorius. Juk čigonė, ar ji šiokia ar ji bus tokia, neoperuos, pavyzdžiui, „laisvų dukrų" terminu. Tai jau abstraktaus proto sukombinuotas pasakymas. Arba vėl autorius išveda, kaip Liudas seka Fatimą į dvarą. Fatima šoka, daužo būgnelį, ir tie būgnelio

dūžiai asocijuoja artojui Liudui kovos vaizdą: „Ir Liudui pasirodė, kad ne Fatimos būgnelis ten skamba, o dangaus muzika mūšio lauke. Jis šarvuotas lekia kaip viesulas į ugnį, kulkos zvimbia pro galvą, kulkosvydžiai tarškia, tratina, spiaudo, — o jis lekia neatsigręždamas, iškėlęs dešine kalaviją. Štai dzingtelėjo šarvai — viena kulka įsirausė į širdį...“ (25). — Toki vaizdai artojui (kad ir gimusiam čigonui) nėra pažįstami. Lauktume, kad artojo sieloj sukils kokios „artojiškos“ charakteringos smulkmenos, o čia net šarvai (viduramžiai) ir net kulkosvydžiai (modernizmas)! Tai neįtikima atrodo, lygiai kaip neatrodo įtikimas pats Liudo ir Fatimos žuvimas. Tai poetinis patosas, efektas, bet ne poetinė tikrovė.

3. Jausmus, jau ne su savais įvaizdžiais susietus, bet su veikėjų — autorius išreiškia „Žvangulių“ Daratoj. Darata — mergina darbininkė, vienturtė ūkininko duktė, išgirdusi, kad Jonuška žadąs jai pasipiršti, apsiruošus įsmuko į seklyčią, užsirakino, prisislinko į užstalę, tarp kalendorių ir dainų knygelių susirado aptriušusį albomą su Jonuškos fotografijomis..., ir jos vaizduotėje kyla ne žvaigždės, ne Velykų varpus ausyse išgirsta, bet atsimena vakaruškas, kada visi siuto, ūžė, kada net trys armonikos žviegė; kada Jonuška Vincas numovė jai žiedą... O paskui, po vestuvių, šeimos gyvenimas jai kai įkyri iki gyvo kaulo, tai vaidenas vestuvių paveikslai vienas už kitą graudesni... — Vis tai rodos jau tikra, natūralu.

Simpatiškiausios atrodo tos vietos, kur autorius taryt visai atsikrato patosu ir ima vaizduoti mažažodes arba beveik visai nebylias scenas. Negaliu neparodyti dviejų scenelių apysakaitėj, vardu „Ką matė galukaimio trobelė“. Pirma — Juodviršienės elgsena ir pokalbiai, kai ji persiskiria su vyru, — ir antra — kai grįžta. Juodviršis, apsigalvojęs negerai elgęsis su Agota, pasikinko arklį ir vejasi, o Juod-

viršienė tuo tarpu, klebono subarta ir suraminta, grįžta namo. Susitinka:

Privažiavo ir sustabdė arklį.
Sustojo ir Agota.
Abudu stovi ir tyli.
Jis apgręžė arklį. Agota kopia į vežimą ir nutraukdama šneka:
— Buvau melstis... Gerai, kad pasitikai... (177).

Panaši scena (tik ne tokia kondensuota) yra ir „Žvanguliuose", kada Darata ateina taikytis su vyru.

4. Šitokio natūralumo, kur kalba daugiau dvasia, ne lūpos, pasitaiko Inčiūros realistiniuose kūrinėliuose (minėtieji „Žvanguliai", „Kudlius", „Brolio smuikas", „Ką matė galukaimio trobelė"...). Gal ryškiausias, stipriausias konturais apibrėžtas yra kiek sentimentalus „Brolio smuikas". Tik neaišku, kam tas smuikas buvo reikalingas, kokia jo rolė visoj šeimos dramoj. — „Kudlius" — vaizdelis, pilnas gilios širdies, žmoniškumo, panašiai kaip Biliūno „Brisiaus galas". — „Vaiduoklis" siužetas dvilypis: artistės žuvimas ir haliucinacijos klebono, kuris palaidojo ją nešvęstuose kapuose. Gerokai ištęsimo, patoso. Bet įdomus pradžioje paprastutis stilius. lakoniškais, kapotais sakiniais, kaip žmonių, kurie staiga išgirsta apie mylimo žmogaus mirtį ir skubinas į laidotuves. — Minėtoji jau „Ką matė galukaimio trobelė" reališka karo pradžios apysakaitė. Viena iš gerųjų. Tik kam ta pirkelė, kad ji anksčiau jokios rolės nevaidino? Kam ir tie vilkai, kurių bijojo Juodviršienė ir kurie slankiojo net tuo metu, kai gaisrai dar vos išgest spėjo? — Nebent kokie simboliai...

5. Visai kitokia yra grupė, kurios priklauso „Neišdainuotos dainos", „Ijolė Rymaitė". Juose autorius paliečia mūsų literatūroj dar mažai keno gvildentą sritį — artistų gyvenimą. Jų gyvenimas autoriui yra artimas, mielas; dėl to

jis imasi jį vaizduoti visomis poezijos rūšimis kartu, viską supindamas, sumaišydamas. Čia eina ir beletristinis pasakojimas, ir dienoraščio forma, ir laiškai, ir eilėraščiai. Kompozicija kaip tik atrodo nenatūrali, lipytinė, pačią fabulą gerokai aptemdo. Autoriaus paties jausmai ir norai čia dar karščiau prabyla — ištisomis patoso srovėmis. Bet visa nelaimė, kad vaizdus, ypačiai dantišką kelionę po mirusiųjų artistų gyvenimą, užpila lietus gražių, skambių, nušlifuotų žodžių, ir vaizdo nematyti. Paprastai įsikerta giliai atminty tas vaizdas, kuris esti išreikštas nedaugeliu charakteringų žodžių, — o čia jis paskęsta tų žodžių jūroje.

Paskutiniame kūriny „Ijolėj Rymaitėj", spėdamas dar tebegyvenančių asmenų ateitį, asmenų konkrečių ne tipų rašytojas daros ne poetas kūrėjas, bet fantastas feljetonistas.

Bet reikia spėti, kad autorius, ir toliau pasilaikydamas jaunystės idealizmą, apvaldys jaunystės blaškymąsi ir karštuosius žodžius, reikalaudamas iš savęs daugiau paprastumo ir poetiškosios tikrovės.

Kazys Inčiūra. *Fatima burtininkė.* Vairo b-vės leidinys Kaunas, 1929. 224 psl. Kaina 2,50 lt.

M. VAITKAUS „IŠ ĮVAIRIŲ PASAULIŲ“

„...O vis dėlto mano dvasia, atsiskyrusi nuo kūno, buvo aplankiusi kažkokį svetimą, tolimą pasaulį!“ (156 p.). — Taip, autoriaus dvasia skrajojo po žemę, po realiąją žemelę, ir čia surankiojo kasdieninius berniuko Petrelio darbelius ir atodūsius; čia vėl ji suplasnojus nuo žemės sužviejo iš pasakingos karalystės karalaitę Nendrę, kad iš jos pasimokytų žemės vabalai. Idiliškas realizmas ir didaktiškas alegorizmas — du šių apysakaičių ašigaliai.

Informacijai suminėsiu pirma bent apysakaičių vardus, jau originalių, jau verstinių ar perdirbtinių: „Kaip Petriukas bandė patapti šventuoju“, „Savižudžiai“, „Žmogžudys“, „Stebuklingas vanduo“ (verst.), „Gero darbo geri vaisiai“ (sek.), „Dievo teismas“, „Va, buržujus“, „Aštuntojo išminčiaus tarinys“, „Ne šiame pasauly“, „Ar ilgam?“, „Vieno skorpiono nuotykiai“ (verst.), „Iš garbingų laikų“, „Kunigaikštytė Nendrė“, „Žmonių priešas“, „Sėkmingas veiksmas“, „Sudie“, „Lai būna, kas bus!“, „Gūdu ir juokinga“, „Ar buvo ar bus?“ — Viso 19 apysakaičių, nevienodo tūrio. Didžiausioji — pirmoji, „Kaip Petriukas bandė patapti šventuoju“ (98 psl.). Čia pasakojama kaip mažasis Petriukas, pasiskaitęs *Žyvatuose šventųjų* apie kankinį Povilą, pats ren-

„Tik šiaudadūšiai gali ramia sąžine užsidėti vienos ideologijos etiketę, o rytoj pakeisti ją nauja".

J. Brazaitis

1. „Darbininko" redakcija: Paulius Jurkus, Simas Sužiedėlis, Modestas Stepaitis OFM ir Juozas Brazaitis. 2. Vytauto Didžiojo universiteto Didieji rūmai. Trečiajam aukšte buvo Teologijos-filosofijos fakultetas, kuriame nuo 1933 rudens Brazaitis skaitė paskaitas.

giasi būti šventuoju, kaip jo žmogiškieji įgimtieji palinkimai dažnai jį nutraukdavo nuo svajojamojo idealo, kaip „učiteliaus“ — bedievio įtakoj sugriūva jo idealas ir kaip pagaliau užaugusiam Petrui tas idealas ir *Žyvatai šventųjų* keldavo kažkokius graudžius ir malonius atsiminimus. — Tai siužetas iš paprasto mūsų kaimo gyvenimo, kada vaikas, išaugęs tikinčioj šeimoj, pakliuvęs į aplinkumą, ypačiai į prieštikybišką mokyklos įtaką, pats netenka tikėjimo. Bet jo širdy tikėjimo spragos niekas negali užkišti. Kiekviename varge jis pasigenda to jaunystės idealo.

Intriga čia nesudėtinga, jos tarsi nepaisoma. Duota eilė epizodų. Jie vieni turi dominti skaitytoją. Ir pačią kompoziciją nulemia tie epizodai: apysakaitės užuomazga — perskaitytas Potitaus gyvenimas pastato Petriukui idealą patapti šventuoju; finalas — idealo sugriuvimas; vidury — ištisa eilė kasdieninio Petriuko gyvenimo scenų ir epizodų, kuriuos jam pačiam teko patirti ar iš kitų nugirsti, — kuriuos pagaliau galėtum plėsti ar mažinti. — Autorium dėtas, kėsinčiausi išmesti bent „mislijau dieną, mislijau naktį“; šitas epizodas į bendrą idilišką nuotaiką braujas kažkokiu sarkazmu. Ar nebus ir vaikiuko psalmės „egzegezė“ kiek pertempta, sušaržuota? Kiti epizodai — kaimiški anekdotai, ar tariamieji nuotykiai, gyvi, lakoniški, kondensuoti (tėvelis moko ražančiaus, Petriukas pasiskelbia einąs į šventuosius).

Tie epizodai plėtoja ne išorinį veiksmą, bet atskleidžia vis naujesnes Petriuko dvasios gijas. Autoriaus pagrindinis uždavinys, rodos, ir buvo parodyti mažo vaiko dvasinė fizionomija. Tai pavyko. Paveikslas net detalizuotas.

Stilius apskritai — lakoniškas, gyvas, tik pradžia užsimota periodais kaip *Tvane*.

Ko galima būtų stiliuj nepageidauti — tai vietomis autoriaus kreipimąsi (dažnai skliausteliuos) į skaitytojus, Petrelį,

ar „panelės“ dorybes. Kažkas pretensionalu. Bet tai menkniekis.

Petriuko apysaka yra susieta specifiškai su realiu lietuvišku gyvenimu. Čia papročių atvaizdavimas (ypačiai Velykų) duoda net etnografinės medžiagos.

Visai kito tipo yra dauguma mažųjų apysakaičių ar vaizdelių. Jose dominuoja idealinio pasaulio paveikslai. Kai kur fantastiniai vaizdai yra kuriami apie konkrečius faktus ir asmenis. Antai, a.a. mūsų karžygių Antano Matulaičio ir Vinco Dovydaičio žuvimas. Autorius vaizduoja ne narsų vieno ir antrojo kovojimą dėl tėvynės, ne efektus, kuriuos pastebi akis ar ausis, bet karžygių dvasios gyvenimą: kaip A. Matulaičio vėlė kyla į šv. Petrą kartu su lenko vėle, tarsi muitininkas ir fariziejus.

Tiesa, šiuo atveju tokis pažvelgimas į žinomuosius žmones yra charakteringas, bet ne originalus. Jis dvelkia jau savotiška didaktika, ta didaktika, kurios tolimesnėse apysakaitėse pasitaiko dar daugiau („Aštuntojo išminčiaus tarinys“, „Karalaitė Nendrė“...) ir kuri išvirsta tiesiog alegorijon. Net vieni veikėjų vardai peša neskoningai įasmenintas abstrakcijas — Tenbaimė, Jumsgalas, Skaudmintis.

Iš viso mažuose kūrinėliuose (išskyrus nuotaikingąjį „Sudie“ ir dar vieną antrą) jausti daugiau abstraktaus proto kūrybos nei fantazijos lakumo, nors ir išsiveržta iš materialaus pasaulio. Net pačiam stiliuj daugiau apibendrinimų nei charakteringų posakių. Štai aprašomas karalaitės sodas:

> ... Eina į šodą prie gražiausių savo gėlių, kur auga aplink mielą tvenkinį... Aplinkui snaudžia gražūs, tankūs medžiai. Oras pilnas maloniausių kvapų (189p.).

Tokis aprašymas teduoda menką vaizdą; epitetai abstraktiški, bendriniai. Trūksta čia to pastatymo, kuriuo galėtum kartais pasigrožėti Petriuko apysakoj.

Taip, trūksta. Bet galimas daiktas, kad autorius nė nesistengė čia barstyti „deimančiukų“. Vertimai ir sekimai perša

manyti, kad šiuos trumpus dalykėlius autorius taikė pritaikomiesiems tikslams: liaudžiai (ne mokytiniams) moralizuoti, skatinti į dorybės kelią.

Jei taip, jei autoriaus intencija teisingai atspėta, tai liaudies knygynams tikrai tik rekòmenduotina, ir nieko daugiau nebelieka sakyti.

M. Vaitkus: Iš įvairių pasaulių. Apysakaitės. Šv. Kazimiero d-jos leidinys Nr. 452, 1929, 216 psl.

„KIRČIUOTA LIETUVIŲ KALBOS CHRESTOMATIJA“

Lietuvių kalbos ir literatūros pamokos vieneriais metais gavo net dvi chrestomatijas, abidvi sudarytos sutelktinėmis jėgomis, — P. Klimo ir St. Dabušio *Skaitymai*, V. Kamantausko ir Pr. Skardžiaus čia kalbamoji chrestomatija; abidvi kirčiuotos. Literatūros chrestomatijai V. Kamantauskas parinko tekstus; Pr. Skardžius juos papildė, sutrumpino, sukirčiavo, kalbos, rašybos žiūrėjo.

Chrestomatija, kaip antraštė ir Skardžiaus „Pratarmė“ rodo, taikyta aukštesniosioms mokykloms, ypačiai nelietuvių. Tą chrestomatijos paskyrimą turint prieš akis ir tenka vertinti medžiagos parinkimas ir jos sutvarkymas.

Pirmiausia Kamantauskas duoda tautosaką (dainas, pasakas, mįsles, patarles), kuri lietuvių mokyklose yra skirta penktajai klasei. Dainelės čia parinktos iš tiesų pačios gražiausios.(1)

Pasakų tarpe randam vėl pačias charakteringąsias lietuviams pasakas — apie Eglę, žalčių karalienę, Devyniabrolę, Sigutę, dvylika brolių, Elenytės ir Jonuko pasakas ir ypačiai lietuviškas laumių ir aitvarų pasakas. Šitos pasakos gal labiausiai lietuviškos tarp apskritai internacionalių pasakos motyvų.

Rašytinės literatūros visas centras chrestomatijoj yra S. Daukantas ir M. Valančius. Nors juodu yra du didieji mūsų kultūros veikėjai, nors juodu duoda pradžią tikrai tautiškam

lietuvių sąjūdžiui, bet vis dėlto kiti mūsų literatūros darbininkai (kad ir nevisuomenininkai) yra minėtini taip pat. Palyginti su Daukantu ir Valančium, jie yra nuskriausti: Daukantas istoriniams dalykams gavo 14 p., Valančius 53 p., Maironis 17, Vaižgantas 19, Krėvė 18, o Žemaitės, Lazdynų Pelėdos, Šatrijos Raganos, Vienuolio — tik po vieną dalykėlį. Kitiems kai kuriems — mūsų literatūroj vis dėlto minėtiniems — visai neteko vietos — Poškai, Strazdeliui, Pietariui, nekalbant apie naujesnius. Man rodos, galima būtų buvę praeiti pro Alekną, net pro Gimžauską, bet Strazdelis vis dėlto minėtinas (jis įtrauktas ir į mokyklų programą), kaip to paties Gimžausko ir Vienažindžio pirmatakas, pasigavęs liaudies dainelių stiliaus. Šiaip galima būtų buvę pasitenkinti trumpesnėmis Daukanto ir Valančiaus ištraukomis, kad ir kitiems šis tas tektų. Tiesa, pats autorius nebuvo dėjęs nė Vienuolio su visomis keturiomis moterimis. Jas įdėjo Skardžius. Galbūt autorius buvo norėjęs dar antrą chrestomatijos dalį leisti. Bet čia jau spėjimas...

Tų autorių, kuriems čia teko laimės pakliūti, parinkti iš tiesų gražūs dalykėliai. Nebent norėtum pageidauti, sakysim, tarp Vaičaičio eilėraščių jo vieno gražesnių ir įdomesnės formos „Graži naktis", ar Maironio „Vakarų ant Keturių Kantonų ežero". Autoriaus, atrodo, daugiausia lasyta patriotikos, taip charakteringos tiems poetams.

Nors autorius taikė savo chrestomatiją aukštesniajai ypačiai nelietuvių, mokyklai, bet tenka nugirsti, kad ji kai kur jau vartojama ir pirmosiose klasėse. Čia ji atsistoja šalia Klimo *Skaitymų*, vadinas, konkuruoja. Be abejo, žemesnėms klasėms Klimas labiau tiktų kai kuriais atžvilgiais — įvairesnis, labiau pritaikinti straipsneliai. Kamantausko straipsneliai, be to, yra gana ilgi, dėl to sunkiai pritaikomi, pavyzdžiui, klasės darbams atpasakojimams.

Tačiau ši chrestomatija turi kitą pliusą, palyginti su *Skaitymais*. Iš vidurinės mokyklos išsivarius, jau nereik pirkti

naujos chrestomatijos, priprasta prie tos pačios. O mokiniams tai gana svarbu.

Kalbą ir rašybą taisė Pr. Skardžius. Nuo dabar vartojamos Rygiškių Jono rašybos ir žodyno kiek nutolstama, ypačiai rašybos atžvilgiu. Praktikoj dėl to susidarė dar daugiau painiavos. Gerai, kad rodos, Šviet. ministerija jau ėmėsi iniciatyvos ir sukvietė tam tikrą komisiją rašybos dalykams suvienodinti. Kaip tos komisijos dar bus nusistatyta ir kaip ministerijos priimta, dar nežinia; nežinia dėl to, ar išliks šio vadovėlio rašyba, ar dar sykį ir jį teks keisti.

Tekstus sukirčiavo taip pat Pr. Skardžius. Suniekinęs dėl kirčių Dabušį, Sereiskį (su Jablonskiu), nekolegiškai sukirtęs dar jo taisomam V. Kamantauskui, taisytojas pasisako remiąs šitą kirčiavimą panemuniečių tarme: taria tai būsiant aiškiau, vienodžiau.

Be abejojimo, įvairiose Lietuvos vietose įvairiai ir kirčiuojama. Pvz., paskaičius bent vieną Kudirkos straipsnelį — Iš Lietuvos tilto atsiminimų, — daliai suvalkiečių rodytųs keistoki kirčiai: nevà, arbà, stvérsis, panérčiau, baladojo, nebūčiau, dár... Apie Marijampolę, rodos, pasakytų: nèva, arba, stversis, panerčiau, bàladojo, nebūčiau, dar... (tvirtagalės prieg.).

Tai menkniekis. Bet norint literatūros kalbą suvienodinti ir kirčių atžvilgiu, teks, greičiausia, šauktis ir vėl autoritetingų instancijų kaip ir rašybai. Juk, sakysim, Dabušis vienaip sukirčiavo, Sereiskis (Jablonskio padedamas) kitaip, Skardžius vėl kitaip. Skardžius pabara kitus: bet kas bus, jei baramieji, kurie taip pat savo krašto tarimą pažįsta, norės tvirtai laikytis savos nuomonės?

Gera būtų dėl to, kad prie Švietimo ministerijos sudarytoji komisija būtų pastovus organas, kuris spręstų kilusius praktinio kalbos ar rašybos vartojimo klausimus.

Kirčiuota lietuvių kalbos chrestomatija aukštesniajai mokyklai. Sudarė Vikt. Kamantauskas. „Sakalo“ b-vės leidinys. Kaunas, 1929, 350 p. kaina 8 lt.

V. BUTLERIO „UŽ KĄ?“

Originalas parašytas rusiškai. Į lietuvių kalbą verčiamas paties autoriaus rūpesčiu. Kol kas lietuviškai teišspausdintos tik dvi knygelės. Rusiškasis originalas turėjęs gražaus pasisekimo; teko matyti laiškų autoriui su sveikinimais ir prašymais daugiau tokių raštų.

Butleris verta pažinti ir lietuviams. Viena, kad autorius yra lietuvių kilimo ir pats save laiko lietuviu, nors lietuviškai moka dar labai maža — tebesimoko. Antra, romanui medžiaga paimta daugiausia iš lietuvių gyvenimo. Autorius rengiąs ir naują romaną, kuriam medžiagą imąs vėl iš lietuvių būties.

1. Rašytojo seneliai — nelietuviai. Airijos bajorai, atsikėlę į Lietuvą per 30 metų karą. Buvo taip. — Valenšteinas kovai su protestantais formavo didžiulę armiją. Sudarė ir airių pulką. Į jį savanoriu įstojo Valteris Butleris, rašytojo tolimas senolis. Butleris kariuomenėj įgijo didelį Valenšteino pasitikėjimą, gavo pulkininko laipsnį ir patį pulką. Valenšteinas ėmė rodytis pavojingas ir pačiam imperatoriui Ferdinandui II. Kad juo nusikratytų, organizuoja sąmokslą. Valenšteinas jautė prieš jį kesinantis. Sudarė dėl to ištikimų savo šalininkų būrį. Tarp jų buvo ir Butleris. Sąmokslininkai

patraukė Butlerį į savo pusę. 1634 m. Valenšteinas atvyko į Egerio pilį. Jam pagerbti iškelta puota. Pokylio metu įsiveržė Butlerio dragūnai ir visus svečius išžudė. Žuvo ir Valenšteinas. Imperatorius Butlerį gausiai apdovanojo ir suteikė grovo titulą. Butleris netrukus metė kariuomenę ir įsikūrė Reino pakraščiuos. Kilo intrigų. Butleris pamatė, kad gali susilaukti tokio pat likimo kaip ir Valenšteinas. Pamažu likvidavo savo turtus pareinėse ir persikėlė į Lietuvą. Čia jo nebegalėjo pasiekti imperatoriaus rūstybė. — Tokiu būdu iš airių bajorų kelmo pradėjo augti nauja jau lietuviška bajorų giminė. Į pabaigą ši giminė net sudemokratėjo, nes dabartinis Butleris, rašytojas, yra vedęs valstietę Oną Kiaušaitę nuo Anykščių. Grafo titulu niekados jie ir nesivadinę, nes jis pelnytas žmogžudyste.

Rašytojo tėvas buvo liberališkų pažiūrų inteligentas. Kai baudžiava buvo panaikinta, valstiečiai jį išrinko Vilkmergės taikos tarėju. Tai buvęs pirmasis taikos tarėjas. Bet neilgai. Raudamas su šaknimis sukilimo „kramolą“, Muravjovas Butlerį išsiuntė į Sibirą, o dvarus konfiskavo. Vladas Butleris, rašytojas, jau Sibiro vaikas, gimė 1867 m. Jo gyvenimo kelias skurdus. Bet prasimušė vis dėlto į šviesą: baigė kavalerijos mokyklą. Karo tarnyba nepatiko. Dirbo komercijos įstaigose. Per didįjį karą mobilizuotas fronte. Bolševikų antplūdžio metu šiaip taip išvengė mirties ir parkilo į Lietuvą. Stojo savanoriu į Lietuvos armiją. Nemokėjo lietuviškai, ėjo tad gudų bataliono komendanto pareigas. Karo operacijos baigės. Batalionas išformuotas. Nuo šiol Butlerio gyvenimas smarkiais šuoliais blogėja. Perėjo visokias profesijas — kareivinių prižiūrėtojo, bufetininko, ledų dirbėjo, pieno vežiotojo su rateliais, naktinio sargo. Ir visų vietų neteko: nemokėjo lietuviškai, o antra jau ir jėgų nebebuvo: eina jau 63 metus. Gyventi su žmona ir trimis dukrelėmis reikėjo. Negalėdamas Kaune gauti darbo, išsiuntė savo šeimą į Rygą, pas žmonos

motiną, o netrukus ir pats persikėlė. Pradėjo rašyti. Štai jo *Už ką?* — „kukli, bet nuoširdi dovana, — kaip sako autorius, — karštai mylimai mano protėvių tėvynei — Lietuvai".

2. *Už ką?* romanas yra gerokai autobiografinis. Jo svarbieji žmonės yra paimti iš Butlerių šeimos ir iš lietuvių valstiečių tarpo. Aprašomi dar sunkūs baudžiavos laikai su dvejopais to meto visuomenės atstovais: dvarininkais Butleriais ir baudžiauninkais Dumbriais. Visas kaleidoskopas skurdžios baudžiauninko būties paveikslų. Charakteringų, ryškiai atvaizduotų. Antras momentas. Baudžiava panaikinta. Prasideda rami kaimo ir dvaro sutartinio gyvenimo idilija. Išdrasko ją 1863 m. sukilimas. Ypačiai ryškiai, iš pagrindų, dokumentaliai atvaizduotas Muravjovų atsiųstų valdininkų tardymas ir „kramolos" rovimas. Paskum veiksmas iš Lietuvos pradingsta. Romano herojai Butleris ir valstietis Antanas Dumbrys gauna pinti savo gyvenimo fabulą jau Sibiro plotuos. Ištisi paveikslai rusų gyvenimo, ypačiai papročių. Autorius tarytum specialiai leidžia savo veikėjams keliauti, kad ta proga gautų parašyti apie įvairių tautelių papročius ir gamtą, kurie jam, matyti, gerai pažįstami. Vietomis įpina ir daugiau lietuvių tremtinių ir net vieną lenką.

Intriga pinama gana gyvai, bent per pirmas dvi knygutes. Paskum atleidžia, kada autoriaus akys nukrypsta į etnologinius dalykus. Veikalą ištęsia kartais ir kasdienio gyvenimo smulkmenų aprašinėjimas.

Personažai labai nekomplikuotos psichologijos: geri arba blogi. Gerieji — darbštūs, teisingi, savo kraštą mylį, o ypačiai religingi. Religija, religija ir dar sykį religija lydi kiekvieną gerojo tipo žingsnį. Jų psichologijoj daug to, ką mes vadinam sentimentalu, bet, pažinęs autorių, turi pripažinti, kad jis atvaizdavo tai, kuo pats giliausiai tiki, ką jis pats jaučia: jis pats didelis entuziastas, optimistas, pripažįstąs didžiausią reikšmę religijai šeimos ir visuomenės gyvenime.

Moraliniai sumetimai bus ir paskatinę autorių paskirstyti žmones į geruosius ir bloguosius. Net nedorėlių autorius nepalieka skęsti nedorybių liūne. Butlerio sūnelis, mamos lepūnėlis, katėms uodegas pjaustė, lizdelius draskė, baudžiauninkus kankino, Uršulę išgėdino, — tačiau, idealaus pedagogo padedamas, autorius ir jį kelia į viršų, pataiso.

Auklėjamosios idėjos — aiškiai teigiamos. Jomis autorius gerokai primena anglų Dikensą, tą rašytoją visuomenininką. Pasižiūrėjus į jų paveikslus — net keista: ir čia gerokai panašumo.

Vertimas būtų gana geras. Taisytas vieno mūsų žinomo kalbos mokytojo. Tik gausios korektūros klaidos vietomis sugadino ir kalbą.

Naujųjų romanų tarpe *Už ką?* aiškiai rekomenduotinas jaunimui, ypačiai lengvai būtų prieinamas ir suprantamas kaimo jaunimui ar jaunesniesiems mokiniams.

Vladas Butleris: *Už ką?* Romanas. I ir II dalys. 1930.

RAKŠTIES RAKŠTYS

Satyra mūsų literatūroje tokis pat svečias, kaip Nemune jūrų šuo. — Lietuvio tipas gal neturi reikiamų satyrikui žymių — pastabumo, miklaus sąmojingumo ir jautrios socialinės etikos, be kurios satyra gali virsti užgauliu iškoneveikimu. Satyrai ne visada pavyksta išlaikyti pirštas atkreiptas į viešąsias ydas, jis palinksta ne kartą į asmenį, ir tada satyros sąmojis virsta griaunamąja jėga, kuriai nieko nėra šventa, kuri, pasak Schillerio, amžinai kovoja su visa, kas aukšta, netiki nei angelu nei Dievu, kurią dėl to Jean Paul vadina tiesiog bedievybe.

Paskutiniais laikais vienas Tilvytis palaikė mūsų satyros žanrą parodijomis; jam patalkino kiek Laucius. Ir daugiau nieko. Dėl to avansu maloniai nustembi, radęs poetą, recenzuojamos knygelės autorių, kurs imasi šio atsakingo ir slidaus literatūros žanro.

1. *Rakščių* knygelė nedidelė, bet gana talpi: smulkaus šrifto net 96 psl.

Satyros objektai dvejopi: einamojo gyvenimo, kitaip sakant — epochiniai, ir bendrinės visų laikų ydos. Konkretaus kasdieninio gyvenimo faktų prisimedžioja autorius iš įvairių pasaulių — iš Lenkijos ir net Meksikos; daugiausia, žinoma,

iš Lietuvos gyvenimo: literatūros, meno kritikos, teatro, publicistikos, politikos, visuomenės. Daugiausia įpilama politikams, paskum publicistams, atsirūgstama recenzentams, paglostomas prieš plaukus Kauno, Palangos gyvenimas, praleidžiama pro dantis lašinių byla, Kauno senmiesčio skerdykla, studentų imtynės su policija, konkė...

Autorius eruditas, pažįsta visuomenės gyvenimo kartais ir smulkmenas. Tik ir istorikas kartu: ironizuoja kai kur gyvenimo dokumentais, jau seniai į archyvus padėtais ir į užmirštį išmestais. — Štai *Ryto* diskusijos su *Lietuviu,* kuris jau kelinti metai palaidotas, Amadori ir *Lietuvos žinių* incidentas, kurį visuomenė jau spėjo užmiršti, lygiai kaip nebekvaršina sau galvos dėl Kauno skerdyklos senmiestyje, dėl kelių seimo atstovų pašalinimo iš salės ir dėl kuinų, kuriems reikėjo konkės tąsyti. — Dabar tie faktai nebeaktualūs, ir satyrikas atlieka čia istoriko darbą, užfiksuodamas tas išvirkščios mūsų kultūros padraikas. Kai kurie faktai net kažin ar beverti būtų satyriko plunksnos (Baugpūčio istorija *Lietuvos žiniose).*

2. Satyros tonas nelygus. Vietomis autorius taikstos tik pabadyti smailiu plunksnos gyliu, vietomis tvoja visa plaštaka. Pirmuoju atveju autorius kartais paslepia net realų satyros pagrindą ir vedamąją mintį: neaišku, nei iš ko autorius šaipos, nei už ką. O kada nežinom realaus satyros pagrindo, tikrojo gyvenimo fakto, tai ir pats sąmojis sunkiau duodas pajaučiamas. Tokių neaiškių satyrų pasitaiko, pavyzdžiui, šiuose puslapiuose, 10, 11, 21, 23, 41.... Be komentarų, anot A. Jakšto, sunku suprasti.

Tai kasdieninio gyvenimo epochinių temų satyros. Bendrinės, kuriose šaipomasi iš apskritai žmonių silpnybių, temos sulasytos daugiausia iš amžinai „šviežio ir įdomaus" vyro ir moteries gyvenimo ar jų sugyvenimo. Ta proga autorius paleidžia ir didaktinių eiliuotų aforizmų panašios rūšies, kaip

mūsų pseudoklasikų Poškos ar Klemento epigramos (plg. 23 psl.).

3. Iš karto į akį krinta ne mokėjimas temas parinkti, bet klasiškas, išdailintas išlankstytas stilius, eiliavimo technika. Geriausiai toji technika pritikus, man rodos, dialogams (plg. *Lietuvos žinių* konfliktas su Amadori). Kai kur taip pat ryškiai, plastiškai mokama iškelti satyros objekto ydos charakteringomis smulkmenomis. Pvz.:

Aukštoji Komisija,
Didė tavo misija:
Šviežias knygas gaudyti,
Akim klaidas šaudyti,
Svetimumus uostyti... ir t.t. (42 p.).

Eiliavimo formos įvairios, gyvos. Bepaisydamas eiliavimo technikos, autorius, rodos, pamiršta ir satyros objekto svarbą, vedamąją mintį; belieka tik eiliuotinė publicistika:

„Lietuvos žinių" Baugpūtį
Manėm esant gal Dailidę...
Nun mums sako: „Tai tik Pronskus"...
Tad ne Dzidorius, tik Dzidė.
O tas Dzidė — juokdarėlis,
„Magaryčių" Aklasmatė
Tad, matyt, vien magaryčioms
Jį „žinioms" vadai pristatė... (11 p.).

Nei sąmojo nei įdomesnės minties. Patąsyti vardai ir tiek.

4. Apskritai autorius nevengia žmones vadinti tikraisiais vardais. Satyrose praleidžia jis pro „šerengą" ištisą eilę žinomų ar žinotų vardų — Šliūpą, Herbačiauskį, Voldemarą, Musteikį, Toliušį, Požėlą, Pronskų, Mykolaitį, Tysliavą, Dailidę, Čepinskį... O žmones, kurie prisidengia pseudoni-

mais, satyrikas pliekte pliekia, vadindamas „plėšriausiai išsišiepusių“ bailių, zoilų vardais.

Jau tokia bailių natūra:
Sėdi pats saugiai už mūro:
Kaip gi čia nepasmarkauti:
Kirst kitam, pačiam negauti! (27).

Autorius toli nuo tokių bailių. Jam civilinės drąsos netrūksta. Jis ne „bailių natūros“: pasislėpęs ne už mūro, o tik už Rakšties...

Rakšties Rakštys. Satyros ir juokai. Kaunas, 1930 V. D. metai, kaina 2 lt.

„GRANITAS“

Tiesos kelio skaitytojams tenka būti gyvenimo pryšakyje. Tenka dėl to pažinti judėjimas ir literatūros gyvenime.

„Mes naujų turim ieškoti aidų, naujas kurti formas, bet ne senovės saldžias kartoti dainas“, — taip kalba Krėvės *Likimo keliu* poetai. Pirmieji panašų aitrų žodį buvo tarę *Keturi vėjai*. „Dirbtuvės, aeroplanai, radio ekspresai, bet ne seni griuvėsiai reikia apdainuoti. Štai kur glūdi ateities menas!“ — kartojo Krėvės ateities poetas, futuristas su futuristiškais *Keturiais vėjais*. Smarkiai šūkavo, tarėsi: „Senuosius šapkami zakidajem“! Bet dabar *Vėjai* jau aptilo. Nors kūrybos maža parodė, bet sujudino jaunąją rašytojų kartą, metė bombą į tariamai stingstantį literatūros liūną.

Naujesnį žodį tarė jaunesni — *Trečias frontas*. Jų žodis — masė, kaimo bernas! Kūryba — masės norų išreiškimas. Reklama didelė, smarkiais žodžiais — progresyviškoji visuomenė, progresyviškoji spauda, progresyviškoji kūryba. Baubas — nacionalistinis slogutis ir kleras. Ligi šiol daugiau reklamos nei kūrybos. Tai antra popierinė bomba į jaunų literatų gyvenimą.

Trečias naujausias žodis — *Granito*. Jis ne toks garsus. Ne taip skambiai ir efektingai tariamas. Tik, žiūrėsim, gal bus patvaresnis.

Kas jo per žodis?

Jis nori tylos, susitelkimo — ne reklamos „... šalia triukšmaujančių srovių yra dar kita, ramesnė, bet gal vaisingesnė ir patvaresnė... O šūkavimas, spardymasis ir boksavimasis dar nėra kūryba. Kūryba... reikalinga tylumos ir susitelkimo".

— *Granitas* modernistas ar konservatorius? — pasklaus tuoj nekantresnis skaitytojas. — Teoriškai štai ką apie save sako: „Almanache susitelkę žmonės moderniškumo nelaiko šmėkla. Priešingai, jis stengsis eiti sykiu su gyvenimu ir net jam vadovauti". Bet *Granito* modernizmas ne bezdžionautinis, ne pamėgdžiotinis. „Jie tolimi nuo tų, kurie vakarų paradoksą ar halambūrą... ar spekuliantų suktą gestą laiko paskutiniu meno kūrybos žodžiu".

Granitas yra atsirėmęs studentų ateitininkų „Šatrijos" meno draugijos. Laikosi katalikybės principų ir pripažįsta katalikybės didelį vaidmenį kūrybos procesui, nes katalikybė racionalizavo žmogaus fizinę ir psichinę energiją ir moka išauginti asmenybę, be kurios didingumo kūryba neįmanoma. O išeidamas iš kūrinio proceso psichologijos, almanacho redaktorius akcentuoja, kad kūrybą (poeziją) sudaro muzikiniai, plastiniai, emociniai ir intelektiniai pradai. Vienas jų skyrium paimtas neturės estetinės vertės. Tik visų kuriamųjų galių sintetiškas, organiškas sutelkimas gimdo poeziją. — Taigi štai teoriškojo nusistatymo linijos: 1. pozitinga kūryba — ne reklama. 2. pažangus savarankiškas modernizmas, 3. modernizmas, apvaldytas krikščioniškai nuteiktos asmenybės — ne minios, 4. kūrybos galių ir priemonių sintetiškoji pusiausvyra.

Tai teorija, o pati kūryba?

2. Poezija. — Poetų, eilėraščių — 10. Senėlesni — Juozas Stanišauskas, Salomėja Nėris ir toliau einant — Orintaitė, A. Dičpetris, Brazdžionis, St. Anglickis, Benys Rutkus,

P. Karuža, G. Tulauskaitė, Naujokaitis. Jaunųjų stipriausi atrodo Brazdžionis ir Anglickis. Jų kūryboj reklamos tikrai nedaug. Gerokai net kuklumo, įsitraukimo į vidų, kaip apdainuojamos sraigės. Jau pati tematika — transcendentinės būties klausimai. Pastebėk tik Brazdžionio „Jo rūškanų šešėlį“, giesmę apie nepabaigą ir apvainikuok tą ciklą Anglickio nebūties kondensuota sausa poema „Žalvario angim“.

Brazdžionis su Anglickiu šaltu gestu apkabina erdves, o Petro Karužos refleksija elegiškai skęsta į savąją gilumą ir skundžias gyvenimo menkybe, medituojama gatvėj ar restorane. Tai du kontrastai — visatos refleksija, egoistinė elegija, kuriuos kitados buvo labai gražiai sujungęs Putinas „Pesimizmo himnuose“.

Visuomeninių motyvų nėr. Juos kairieji išdainavo. Erotinių — vos truputis truputis: Tulauskaitės. Bet ir toji erotika tiek suabstraktinta, susimbolinta, kad jos beveik nepastebi. Gal dar gamtos motyvų? jausmas gal reiškiamas su gamtos peizažais? Jais kvėptelia vietomis visai gražiai Al. Dičpetris, atsidus vos pastebimai Brazdžionis — ir viskas.

Tie daugumo motyvai poeziją daro kietą, granitišką, kad ir gilesnę.

Forma. — Žodį poezijos idėjai reikšti granitininkai nevienaip vartoja. Brazdžioniui žodis eina muzikinei emocijai kelti. Dėl to poetinės priemonės — aliteracijos, pakartojimai. Net palyginimai ir metaforos paimti iš muzikos terminologijos. Kai kur šiek tiek pertempia muzikalizmo stygą:

Laumės laukia lauke, laukuose
Pazarų pazaringo pazaro — (13 p.).

Arba — pakartojimuose jausti pretenzijų:

Ir nuskinu ir padedu ant kelio į žadėtą žemę, į žadėtą žemę kelio (15 p.).

Tačiau autorius iš viso nepasiduoda muzikinės emocijos manierizmui taip, kaip, sakysim, *Trečio fronto* Pr. Morkūnas, kuris surioglina krūvą beprasmių žodžių ir tarias gausiąs iš jų estetinį įspūdį. Autorius čia išlaiko, palyginti, pusiausvyrą tarp įvairių kuriamųjų ir patirties galių.

Anglickis tiek pat telkia visas kuriamąsias galias ir stengias prabilti į visus poezijos patiriamuosius organus. Tik jam persvarą ima plastika, vaizdingumas, net pačias abstraktiškąsias temas reiškiant. Šiuo atžvilgiu labai plastiška, graži jo „Sraigė".

Daug mažiau savarankiškas — ne tik motyvais, bet ir forma — yra Petras Karuža. Jis — vidurys tarp *Trečiojo fronto ir Keturių vėjų*. Jis borutiškas, kai sako:

Ant kelio lyg kartuvės kryžiai
Iš tolo žegnojas sūnaus palaidūno (38 p.).

Jis tilvytiškas tardamas, kad pardavęs save „už kontramarkę" (41), kad „likusį raudoną Petro kraują po lašą išparduodąs" (39), ar bardamas mėnulį, kad jis lojąs, „kaip alkanas šuva prie skylėtos būdos" (38).

Užteks beminėjus eilėraščius. Jie, rodos, neiškrypsta iš minėto sintetiško kūrybos kelio, o jų kai kurie gali kūrybos keliu žengti — neabejotina. Kiek blogėliau su beletristika.

3. Beletristų nedaug — 4: Juozapas Banaitis, A. Vaičiulaitis, Albinas Briedis, A. Budrys. Rašytojų vos keli, o kiekvienas vis kitoniškos srovės. Vienam kampe pastatom Vaičiulaitį, visai priešingam atsidurs Banaitis. Vaičiulaičio apysakėlėj („Pro išmuštą vitražą") lygiai balansuojas turinys, pasakytum, ir forma. Egzotiškas fonas, personažai — vaikai, gražiai, bet natūralia, stilizuota kalba, kuria pinama ne fabula, bet plastiškai aprašinėjami tam tikri vaiko gyvenimo niuansai. Bus švelnutis lyrizmas. — Visa tai daro savotišką egzotiško estetizmo įspūdį.

Iš viršaus į gilumą siekia A. Budrys. Nors kūrinėlis („Kodėl tu tai padarei?...“) atrodo per daug sutrauktas: nėra dar kaip reikiant motyvuota — kodėl Alisa kankinasi dėl savo negražumo, kodėl tėvas taip stipriai reaguoja, — bet įdomus: rodo pastabumo, mokėjimo kondensuotai, bet be pretenzijų piešti vaizdus ir charakterizuoti. Autorius, rodos, pirma galvoja kas realizuoti kūrybine forma, o ta forma jam savaime natūraliai ateina.

Kaip tik tokio natūralumo, net natūralaus stilizavimo trūksta kitiems dviem beletristam — „Sulaužytų žodžių“ ir „Apysakos Amen“ — autoriam.

Pastebėta ir garsiai pasakyta, kad žmogus savo mintis reiškia nebūtinai logiškais spręsmais. Gali ir atskiromis sąvokomis, kurias išreiškia ne sakiniai, o atskiri žodžiai. Imta toks minčių reiškimo būdas vartoti literatūroj: kapoti posakiai, atskiri žodžiai, nepaisant jų logiško nuoseklumo. Tai savotiškos kalbos stilizavimas. Jei kūrėjas yra kaip reikiant, jam pavyksta ir toks ir kitoks stilius. Iš anksto nieko blogo nepasakysi: naujas stilius jo veikalui duos daugiau gyvumo, naujumo. Menkesnio masto rašytojai, jais pasekdami, griebias dar toliau stilių „stilizuoti“, nuvaryti į kraštutinumus. Gal ir neateina į galvą, jog ir tas stilizavimas turi savas ribas. Juk ir portretą piešdamas, dailininkas nepasitenkina modelio realybe. Vienus bruožus stipriai akcentuoja, kitus retušuoja, vadinas, stilizuoja. Bet kai jis per daug kurias linijas pratęs ar sutrumpins, gaus jau karikatūrą, truks dalių proporcingumo. Tas pats ir su žodžio stilizacija. Gali ir čia pritrūkti proporcingumo, atitikimo tarp minties ir jo išraiškos žodžio, sakinio, rasis karikatūra, žodžio iškoneveikimas. Plastikoj lengviau pastebėsi, kur karikatūra, poezijoj sunkiau duodas tie reiškiniai sugaunami.

Ir Juozapas Banaitis daug kur gražiai mokėjęs piešti peisažėlius „laužytais žodžiais“, vis dėlto nukrypo gerokai į

formalizmą, ekstravagantiškumą. Užtenka pažiūrėt, kad ir į tokį sakinį:

„Iš auksinių rėmų. Apipintų. Iš kampo žiūrėjo. Sopulingoji. Ant kelių sūnus. Iš gėlos miręs“ (23 p.). Taškų dėliojimas čia vaizdą ne sustiprina, bet temdo. Jauti tokio pat malonumo, kaip klausydamas oratoriaus, kuris po kiekvieno žodžio daro pusės minutės pauzą. Net tokis kapotinis stilius ne visur išlaikytas:

> Dvaras.
> Kolonų plytos sukiužę, sulūžęs balkonas ir stiklai tirpo nakties tamsume ir lyg išartam parke.
> Iškukavo tris. Gegutės. Sieninio laikrodžio.

Skaitymo įspūdis būtų daug stipresnis, jei ne paskutinė eilutė būtų sukapota, bet vidurinioji. Tiesa, autorius skaitymo akį atkreips tuo kapojimu, nustebins... Bet nusistebėjimą kelia ne visada tik meningumas, tik išmintingumas...

Tas žodžių laužymas yra kartu ir autoriaus gabumų iškoneveikimas, o jų vis dėlto esama. Reikia manyt, kad Banaitis, metęs pretenzijas, parašys gerų dalykų.

Apie Albino Briedžio „Apysaką amen“ šiuo tarpu nieko negaliu pasakyti. Skaityti tokias gilias mintis kaip — „Traukinys tikrai stovėtų, jei ratai stovėtų“ — nebepajėgiau.

Baigiant, tenka suminėti vertimai iš svetimų literatūrų (Stefan George, T. Werfel, Rainer Maria Rilke, Milašius, P. Claudel) ir turiningi straipsniai. J. Keliuočio — „Poezijos meno problema“ ir „Moderninės prancūzų literatūros estetika“, J. Griniaus „Romantizmas ir moderniosios literatūros srovės“, Igno Skrupskelio „Ekspresionizmo žlugimas ir naujojo realizmo pradžia vokiečių literatūroj“. Straipsniai gan aktualūs ir rimti.

Bendras *Granito* įspūdis — iš visų panašios rūšies raštų

kol kas rimčiausias. Jo žodis — daugiausia turi realaus pagrindo. Spaudos technika nebloga. Šepečio viršelis dailus. Daugiausia darbo, žinoma, padėjo almanacho redaktorius J. Keliuotis.

Granitas — naujosios literatūros almanachas. Redaktorius J. Keliuotis. „Žinijos“ leid., 112 p. 3 lt.

„DARBAI IR DIENOS“

Nenorima čia šis leidinys nei kritikuoti, nei vertinti, o tik informuoti apie jį. Netenka vertinti, nes čia specialistų darbai, o norima informuoti, nes tai dalykai įdomūs ir aktualūs, ir vis dėlto lyg užpečky slepiami. Tas pat esti ir su „Universiteto“ leidiniais. Nors dalykas ir geriausias, bet devyniais raktais esti užrakintas garsas apie jo pasirodymą. Lyg jis būtų leidžiamas ne tam, kad jį žmonės skaitytų.

O literatūros dalykais besidomintiems žmonėms šis leidinys iš tiesų pravartu pažinti. Jame yra nedaug — tik trys studijos, bet visos mielai skaitytinos: Balio Sruogos „Petro Vaičiūno dramaturgija“ — 120 psl., M. Banevičiaus „Proletarų literatūra Tarybų Rusijoj“ — 110 psl. ir J. Tumo „Mūsų tremtinių Sibirijon literatūra“ — 22 psl.

Balys Sruoga išveda, kad P. Vaičiūno dramų „atskiros scenos — teatrališkas šedevras, o ištisa pjesė — beletristiška anarchija“, kitaip sakant, nepajėgia tų scenų sujungti į vienalypį veikalą. Kodėl taip? — Tai pareiną nuo to, kad „Vaičiūnas nė vienoje pjesėje neduoda aiškaus veikiančio faktorio, neduoda aiškaus centralinio herojo“ ir draminiam veiksmui nemoka vartoti kontrastavimo priemonių. — Tiek to su pačiomis autoriaus išvadomis dėl Vaičiūno dramaturgijos. Mums daug įdomiau tie metodai, tie keliai, kuriais jas prieina. Čia Sruoga pradžioje dar sykį reiškia mintį ir ją

paremia, kad teatrinis veikalas iš esmės esąs skirtingas nuo literatūrinio ir dėl to negalima prie scenos veikalo eiti su literatūrine kritika. Literatūrinis tekstas esąs tiktai medžiaga draminiam veiksmui organizuoti. Čia teoriniai samprotavimai dėl pozitingosios teatrinio veikalo kritikos kiek miglotesni, bet jie gražiai aiškėja, kai autorius ima nagrinėti pačią Vaičiūno kūrybą. Nagrinėjimas įdomus, pavaizduotas gausiomis diagramomis. Jo metodai labai praverčia pažinti nagrinėjant scenai skirtus veikalus.

Ne mažiau įdomi ir aktuali yra Banevičiaus studija apie proletarų literatūrą, apie kurią rimtesnių balsų mūsų periodikoje (jei neskaitysim nabašninkų *Skaitymų*) beveik nepasirodo. Čia autorius vaizdingai ir pamatingai išpasakoja proletarų literatūros ideologiją, jos reiškimą meno veikaluose, rezultatus per ištisą dešimtį darbo metų. Lenino norais, literatūra paversta „socialdemokratiško mechanizmo sraigteliu, rateliu". O menininkas rašytojas — partiniu agitatorium, jačeikos sekretorium. Šitokią literatūrą valdžia globoja, o negarbinantiems revoliucijos vaisių ir marksistinių idėjų uždėjo bjaurų cenzūros antsnukį. Ir ką davė po dešimties metų valdžios globojama proletariškoji literatūra? Iš valdžios pastangų sukurti valdišką literatūrą cenzūros ir įvairių spaudimų keliu niekuomet nieko gero neišėjo... dešimtmetinės pastangos sovietų Rusijoj pasodinti proletariškai literatūrai pasibaigė visiškai pralaimėjimu", įrodo autorius, panagrinėjęs pačius geruosius veikalus. Bankrotą priėjo literatūros atžvilgiu ir rašytojai ir kritikai, ir jie patys tą bankrotą pripažino.

Proletarų literatūros perspektyvoj, kurią čia duoda autorius, gerokai aiškėja ir mūsų paskutinių dienų literatūros šūkiai, kai kurių grupių filosofinės ir literatūrinės ideologijos, o gal ir rezultatai?

Darbai ir dienos. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 268 p.

P. KUBILIAUS „TARP BETONINIŲ SIENŲ“

Šitai betoninei lyrikai temų davė miesčioniškas, proletariškas gyvenimas. Tiesa, daug kur sugalvotas ar išskaitytas, nes mums nėra nei manifestacijų, nei fontanų (nebent Karo muziejaus „diedukas“), nei biržų, nei dokų, o fabrikuos atidirbama savo aštuonias valandas, ne visą dieną; net ir mūsų kalėjimai, nors populiarūs, bet vis dar plytiniai, o ne betoniniai. Tas gyvenimas, kurio daviniais maitinasi šios knygelės lyrika, koncentruojas kaip tik kalėjime, bulvaruos, smuklėse, manifestacijose...

Bendra tokio gyvenimo — ir eilėraščių — nuotaika — juodas ligi prakeiksmo pesimizmas, dantimis griežimas arba — spjaut į viską. Vietomis lyg blykstelia revoliucinio, audringojo, grasinančio entuziazmo, to entuziazmo, kuris čia reiškias skatinimu „galąsti dalgį“, „išmesti sentimentališką padarą — širdį“, čia vėl romantiško stiliaus svajojimu Lietuvą „iškelt virš debesų ir trimis raktais užrakint pačiam dievų pamūry“. Tačiau šitas entuziazmas apskritai dingsta bendroje pesimizmo nuotaikoje.

Tokiems jausmams atsako ir negausūs, bet charakteringi motyvai — elektros, betono, apskritai technikos padargų, klevo ar gluosnio, berno, dar šuns su jo atributais.

Šitie motyvai ar simboliai čia charakteringi, nors apskritai jie gerokai jau pavargo naujausioje mūsų poezijoje. Ypačiai visi pamėgę paskutinį: jeigu jau pagaus šunį, tai būtinai jis turi paskalyti, o jei šuns nėra, tai priverčia ir žmones ar medžius skalyti (28 p.). Iš pradžių buvo įdomu, dabar — nusibodo.

Tokią aukštą „materiją" imantis temomis, lengva eilėraštis paversti retorika. Ir čia dažnai išgirsti patosą, bravūrą (tegul jau bus „poetiškai" pasakyta!) „skalijant". Retorikai ypač svarbu intonacija. Autorius, kaip ir kiti naujieji, stipriausiai nori pabrėžti šitą intonacijos dalyką. Jai žymėti daug kreipia dėmesio į grafišką minčių dėstymą. Dėl to čia į valias randi vienažodžių eilučių su trumpais ir su poros centimetrų brūkšniais. Vietomis pasitaiko visai gražiai išdėstytas periodas (13 p.).

Bet... Kaip būtų gera, kad poezija iš viso būtų tik deklamacija ar spaudos ženklų raizginys, kad daugiau nieko nereiktų...

Kita stilistinės sintaksės priemonė — negramatiškieji sakiniai. Čia autorius vartoja jau daugiau kažin ar pateisinamų dalykų:

Tarytum alkanas.
Šuva.

Arba:

Vienintelis
Kaip telegrafo.
Stulpas.

Čia prašyte prašos išmetami taškai. Jų nepateisinsi psichologinio kūrybos proceso ar poetinės veiklos klausytojui dėsniais. Kai pasakai *telegrafo* ir darai pauzą, skaitytojas pats asociacijos keliu jau supranta, kad apie stulpą kalbama. Kada autorius po pauzos dar prideda stulpą, klau-

sytojui dalykas bus jau pasenęs. — Kas kita būtų palyginimas:

Kaip stulpas. Telegrafo.

Trečia dažna stilistinė priemonė — palyginimai. Jais autorius nustebina. Deja drastiškai, arba dažniau karikatūriškai: „tebus likimas mano kaip mėlyna *rakieta* — — Devyniais vėsulais prašvilpsiu, sumosiu saulei, *kaip šventa Elzbieta* — — — —". Arba 39, 48 p.

Maža skonio. Dar mažiau, kur kalba apie Kristų ir velnius (22 p.), Nebejaučiama saiko ir faktus registruojant — kur iš kopūstų ir kaliošų norima sudaryti lyriką (9 p.). Tas mėginimas visai nevykęs. Pavyzdžiams gaila vietos.

Eilėraščių konstrukcijoj pažymėtinas eilėraščio baigimas — dažniausiai pirmojo posmo pakartojimu.

Geriausiai būtų vykęs, man rodos, „eilėraštis apie laisvę ir nepriklausomybę", jeigu ne tas (39 p.) nevykęs palyginimas.

Knygelė nedidelė, nors brangoka. Kiti tiekos puslapių savo kūrybą po litą pardavinėja.

Petras Kubilius: *Tarp betoninių sienų*. Vairo b-vės leidinys. Kaunas, 1930, 48 p. 2 lt.

RUDENS LYRIKA

Rudens lyrika. (Kolektyvinė recenzija).

I. Šį rudenį, lig Naujųjų Metų, Kauno vitrinose pasirodė 9 eiliuotinės knygos knygelės. Simboliškas lietuviškas skaičius! Beveik visos jaunųjų žmonių. Tik trijų rašytojų čia jau antrosios trečiosios knygelės. Visos kitos — pirmagimiai.

Kad būtų pilnesnis vaizdas, kas pas mus rašo eilėraščius, kiek jų pasirodė per pusę metų, suminėkim autorius, jų profesijas, knygų vardus, eilėraščių skaičių. Štai toji statistika.

Vl. Suchockis, spaustuvininkas, rinkėjas, *Roboto daina* — 8 eil., 46 psl.; Petras Babickas, žinomasis „radijo dėdė", *Geltona ir juoda* — 10 eil. dalykų, bet 68 psl.; B. Rutkauskas, studentas literatas, *Eilėraščiai marėse* — 38 eil., 48 psl.; P. Kubilius, rodos, pašto valdininkas, *Tarp betoninių sienų* — 8 eil., 48 psl.; P. Orintaitė, gimnazijos mokytoja, *Vingių vingiai* — 48 eil., 78 psl.; J. Graičiūnas, rodos, studentas mokytojas, *Akių ganyklose* — 30 eil., 64 psl.; A. Žemaitis, žinomas dailininkas Žmuidzinavičius ir dar Šaulių sąjungos pirmininkas, *Gyvenimo takais* — 62 eil., 106 did. psl.; Alė Sidabraitė, artistė, *Eskizai* — 65 eil., 80 psl.; Pr. Gegecka, *Sutemų dainos* — 33 eil. 48 p.

Štai su viršum pusšešto šimto puslapių poezijos per tą mielą rudenėlį! Trejetas šimtų lyrikos „kąsnių"! Tiesa, Babickas yra daugiau epikas. Jo eiliuoti po kelis puslapius dalykai yra ištisos poemos, apysakos, romanai.

Čia suminėjome tik rašytojus, išleidusius šiokias ar tokias lyrikos knygas. Jų tarpe randam 6 centro gyventojus, 3 provincijos, 7 vyrus, 2 moteris. Tačiau tai dar nereiškia, kad iš viso moterų rašytojų esama mažiau produktingų. Užtenka atsiminti rašytojas, kurios nuolatos peni periodiką: Vaičiūnienę, Buivydaitę. S. Bačinskaitę ir k. Pastarosios eilėraščių rinkinį buvo pasiskelbęs išleisiąs vienas žurnalas. Tik, girdėt, recenzentas kažkur rankraščius nudėjęs...

Jei mūsų jaunieji rašytojai pretenduoja į poetų pasaulį, pasiteiraukim pirma, kokie yra jų kūrybos keliai: kas paskatino juos griebtis plunksnos, kas sukūrė juose jausmų ir idėjų sroves, kiek jos galingos, gilios, kiek ir kaip jomis sugebėjo užkrėsti skaitytoją. Kitaip sakant, čia iškyla tematikos, nuotaikos, literatūrinių formų klausimas.

II. Du svarbiausi gyvenimo centrai įkvepia čia nagrinėjamų rašytojų plunksnas: kaimas ir miestas. Kaimo gamtos ir jo žmonių primityvumas ir švelni melancholija; miesto technika, gatvės palaidumas ir kova dėl būvio. Du kraštutinumai, du jų atstovai. Kaimo romantikas sentimentalistas Jonas Graičiūnas; miesto — Suchockis. Kiti talpstosi vidury. Į Graičiūno kompaniją — P. Orintaitė, Rutkauskas; į Suchockio — Kubilius, Babickas; Babickas ypačiai mėgsta dinamizmą — ekspresai, autobusai. Ši tvarka tereiškia tematiką, ne rašytojų kūrybinį pajėgumą.

Nors miestas ir kaimas turi maždaug po lygiai atstovų, tačiau, apskritai imant, kaimas persveria. Net tie, kurie mieste dūrinėja, kurių tematikoje figūruoja restoranai, kavinės, bulvarai, betoniniai kalėjimai, autobusai, traukiniai, taksi... ir kiti miesčioniško ar technikos gyvenimo daiktai, ir

tie, kur buvę kur nebuvę, reiškia kaimo pasiilgimą, kaimą idealizuoja, ypačiai jo gamtą.

Kaip su įprastiniais erotikos ir patriotiniais ar, tiksliau tariant, pilietiniais motyvais? Charakteringa, kad šitie motyvai jaunųjų poetų tarpe randa mažiau susidomėjimo. Daugiausia ir stipriausių eilėraščių erotiniais motyvais yra davusi Alė Sidabraitė. Pilietinės patriotinės poezijos jaunieji visai nerašo, jei neskaitysim kelių eilėraščių iš to trejeto šimtų. Atgimstančios Lietuvos romantiškas šaukimas į vienybę, romantiškas viso, kas lietuviška, idealizavimas, net mūsų tautos aktualijos (opusis Vilniaus klausimas) jau nebestengia rašytojų įkvėpti. Tie dalykai kažkaip liko nuvalkioti, suprofanuoti, ir jau tariami visuomenėj — net keista! — su kažin kokia skurdžia ironija. Ironija iš savęs pačių, nors mylim tėvynę, rodos nė kiek ne mažiau kaip anksčiau! Rašytojai dažniau kalba ne apie tėvynę, bet apie tėviškę — mažesnės tysos sąvoką. Tai rodo net atskiri eilėraščių ciklai: tėviškės dangui (Orintaitė), tėviškė fioletinių saulėlydžių atokaitoj (Graičiūnas). Tai gaivališkas prisirišimas prie savo gimtosios gamtos, kurį jaučia kiekvienas sėslys žmogus. Nuo tėvynės sąvokos, kiek abstraktesnės ir suprantamos kiek kultyvuotam protui, sugrįžta į pirminių emocijų sritį, į kurią įeina tėviškės gamtos ir jos žmonių pajautimas.

Senuoju piliečio, patrioto, šaulio keliu žengia tik Žemaitis. Bet tai išimtis. Žemaitis susiformavęs dar senaisiais maironiniais laikais. Kai kurie jo eilėraščiai parašyti dar 19 amžiuje, kada visi susipratėliai lietuviai degė tėvynės idealizavimo patosu. O kai dabar Žemaitis rašo, jis, matyt, niekados neužmiršta, kad jis Šaulių s-gos pirmininkas. Jo visuomeninis padėjimas nulėmė temų pasirinkimą ir jų interpretavimą. Lygiai kaip visuomeninis ar profesinis būvis, gyvenimo suteiktos ar primestos pareigos gerokai nusvėrė ir kitų rašytojų kūrybos pobūdį. Tam ir buvo pradžioje

suminėta, kuo čia nagrinėjami rašytojai verčias.

III. Tematikos faktas nulemia ir nuotaiką. Retoriškas aimanavimas (ar bent noras paaimanuoti!), apatija, melancholija, vietomis net skysta mizantropija ar šiaip elegija pagavo ir Suchockį, ir Graičiūną, ir Kubilių, net Rutkauską, o kartais ir Orintaitę. Švystels vienas kitas saulėtesnis šypsnys, nuaidės energingesnis garsas, pagrūmos revoliucingesnis gestas Suchockio, Kubiliaus eilėraščiuose, bet vėl taryt nusigąsta — ir vėl lyriška dejonė.

Kodėl?

Skurdžios apatijos balsais paprastai prabyla rašytojai priespaudos laikais, kada asmenybė esti paminta po batu ir nėra jokios vilties išsivaduoti. Bet priespaudos laikais gimsta ir revoliucijos dainos. Gal čia yra mūsų rašytojų apatijos priežastis? Gal jie įžiūri kokią priespaudą? Tokiais visuomeniniais motyvais eilėraščių blyksteli Kubiliaus, Suchockio rinkinėliuose, kur jausti priespaudoj darbo žmogus. Tačiau daugiausia yra egotistinio pobūdžio skundas — laimė kažkur nuskrido, veidas pasidarė kaip naginė, nujautimas, kad jį kaip pranašą ar latrą nukryžiuos. Ir šitas dejavimas, apatija daug kur atrodo jau retoriškas. Tai ten, kur rašytojas imasi melancholijos iš mados. Tuo nenuoširdumu ypačiai „griešija" Suchockis, Kubilius, net Graičiūnas. Esama vietomis ir nuoširdžios elegijos, kurios priežasties pats rašytojas, rodos, nežino:

O kas iščiulpo akis, krūtinę? —
paklausiu žynį — uosį.
Nepasakysi, nepasakysi —
tik galvą palinguosi!.. (Rutkauskas).

Elegijos pamėgimas ar išdidi visam kam panieka vis dėlto paaiškinama rašytojų psichologija. — Matėm, kas pas mus rašo: iš kaimo atvykę į miestą. Tas miestas, nors

menkas, duodasi jiems pažįstamas (kaip paprastai!) iš blogosios pusės: krinta į akį smuklių gyvenimas, gatvės, mašinizmas. Tad ir aprašomas tas gyvenimas kaip žmonių, kurie negali tenkintis tuščiu gatvės triukšmu, viską ryjančia mašina, kurie nori kažko daugiau, kurie vis dėlto, tarsi, neturi valios, tarsi, neturi gyvenimo idealo, aiškios krypties kas daryti. Belieka tik elegija ar sarkazmas, panieka. Mažiau elegijos Orintaitės ir Sidabraitės eilėraščiuose. Geriau joms ir sekas lengvos nuotaikos dalykai.

Tik Babickas, jau brendęs žmogus, o be to iš prigimties į gyvenimo reiškinius, matyt, linkęs žiūrėti ir humoristo akimis, apsieina be elegijos. Net ramina pesimistus; nepagailėdamas vietomis netikėto humoro:

Jei kas tave
kankins,
tyčiosis,
skriaus,
tik juokis ir tylėk,
bet nesišaudyk, nesikark
ir pagaliau nesipjauk,
o kur nors pamiškėn
ar palaukėn pabėk,
nusišypsok ir nusispjauk.

Visuomeniškai didaktišku atžvilgiu tai visai sveikas receptas.

IV. Tematikai ir nuotaikai atsako ir literatūrinė eilėraščių forma: poetinis žodynas, sintaksė, kompozicija.

1. Skurdžiaus, bedalio nuotaikai išreikšti gausingai vartojami skurdų emocingumą ir vaizdingumą kelią motyvai — iš gamtos ar iš gyvulių gyvenimo. Ypačiai visų mėgstamas palaužtas ar nulūžęs (ne tik svyruojąs!) beržas. Toliau medžių simbolikos grupė prasitęsia: svyruojąs gluosnys,

žynys uosis, klevas, žilvytis, ąžuolas... su tam tikrais skurdžiais epitetais.

Vienišumo nuotaikai labiausiai vartojamas šuns motyvas — ir dar skalijančio šuns. Įdomus šiaip ir gražus. Rodos, Borutos pargabentas, jis paplito jaunųjų tarpe. Tiesiog mada virto: ir šuns biografijos rašomos, ir save su šunim lygina, o šuns atributą — skalinimą perkėlė žmonėms; net pakelės medžiai skalina! Kol simbolis buvo naujas, lyriškai ar net tragiškai jis nuteikdavo (prisirišimas, ištikimumas, o vis dėlto liūdnas galas!); tačiau dabar jau jis per daug nuvalkiotas. Atsisako tarnaut, kaip ir pats šuo pasenęs... Tas pat su pasigautu lietuvišku bernu.

Skyrium apie epitetus, palyginimus ir kt. poetines priemones nekalbėsim. Iškeltinas tik poetinio žodyno (lygiai kaip ir tematikos) dvilypumas: kaimo žodynas ir miesto technikos žodynas. Arčiau šiuo atžvilgiu prie kaimo stovi P. Orintaitė. Ji kalba kaimo kalba. Graičiūnas, nors yra kaimo romantikas (žiūrint tematikos), bet jo žodynas jau labiau iš miestiškų aktualijų. Štai aprašo šunį, nušautą kaip komunistą; aprašo neišklausomus prašymus ir palygina: „Galbūt aš rytdieną Tau kaip ministeriui valkiosiu prašymą". Ar dar įdomiau: „Gervės vienetą parašė, Lietuvos padange siausdamos". („Vienetas! Pažink mokytoją").

Tie, kurie semias temas iš miesto ir technikos gyvenimo, kartais netenka „lietuviškos" kalbos. Viską sumechanina! — Babickas kalba apie širdies motorą:

> Širdies mašina eina be remonto, —
> kartais šimtą metų...
> — Taip, taip, — pertraukiau, —
> bet kartais meilės *fronte*
> signalo nepamatę,
> mes skubame *atakon*
> ir kovą jau *à conto*,

kaip *autobuso ratą,*
į pajamas įrašom.

Dar toliau grybštelia Suchockis:

Į mano širdį
jausmų *brigados*
marširuoja,
į mano širdį
žvilgsnių *kanonados saliutuoja.*

Kiek eilučių, tiek technikinių žodžių! Kai skaitai, turi daugiau šypsotis iš tos forms. Dėl to Babicko kituose dalykuose, kur jausti irgi tam tikras humoras, tie svetimieji žodžiai neskamba tokiu disonansu, kaip čia Suchockiui.

2. Išviršinė forma. Pirmoji grupė — klasiškai eiliuoti dalykai: ritmingi, su rimu, posminiai; sakiniai daugiausia gramatiškai taisyklingi. Šios grupės laikosi stipriausiai Alė Sidabraitė, P. Orintaitė. Šalia jų Rutkauskas, dar Graičiūnas.

Antroji grupė — laisvas sakinių sudarymas, laisvas jų kombinavimas eilutėje ar puslapyje, laisvas ritmas ir rimas. Iš čia kapotiniai negramatiški sakiniai; iš čia gausu eilučių po du žodžiu, po žodį, ar tik po šauktuką, klaustuką, brūkšnį... Kartais puslapy tik po keturias eilutes (Graičiūnas).

Visos tos priemonės savaime yra geros, kol vartojamos kaip priemonės lyriškiems nusiteikimams reikšti. Bet kada jos virsta sau tikslu, kada belieka išviršinė grafiška forma be vidaus turinio — poezijos sričiai daugiau nepriklauso. Tuo formalizmu ypačiai pavirtęs čia visas Kubilius.

Statikos temoms plėtoti praverčia plastiškas vaizdingumas. Dinamizmui — ypačiai ritmika. Daugiausia dinamizmo, ekspresijos rodo Babickas (neužmirština, kad jis per dienų dienas verčiasi radijo dinamika!). Traukinio, automobilio šėlimas jam sukelia ir pamėgdžiojamąjį veiksmo ritmą, nelyginant kaip senajam dainos seneliui... girnų

ūžimas. Tik įsiklausykim į jo ekspreso pašėlišką lėkimą: iš karto po laisvo ritmo eilučių pajunti šniokščiančio traukinio ritmiką.

Literatūrinę srovę šiuo tarpu gražiai charakterizuoja net viršelių iliustracijos: Suchockio ratai — iš karto rodo čia esant mašinizmą ir techniką. Rutkausko burės — simbolizmo mėgimą, Graičiūno beržas — romantiką, Žemaičio šaulė — už save kalba, Babicko išsiskėtęs žmogus — ekspresionizmą...

Radom kelius, kuriais rūpinas eiti mūsų „rudens" rašytojai lyrikai. Matėm, kad jie rūpinas eiti naujais keliais, nori būti originalūs. Tik nuo senojo vilko bėgdami ant naujos meškos užbėga: krypsta į kraštutinumus. Tai rodė tiek tematika (bent iš dalies!), tiek motyvai, tiek literatūrinės formos.

V. Kurie literatūriniai vaisiai išnagrinėtais keliais einančių rašytojų? — Apie kiekvieną trumpai skyrium.

Suchockis — dvilypis: agitatorius ir poetas. Kur agitatorius, ten jis rašo manifestus, proklamacijas, kitus niekina kaip supuvusius, pats giriasi „nesutepęs nuodėme batų". Ten jis nenatūralus, pasipūtęs. Tai visai ir netinka, matyt, jo prigimčiai. Jis iš esmės kitoks: jis daug natūralesnis ir daug nuoširdesnis, kada ima aprašinėti, pavyzdžiui, kad ir... gamtą. Čia jis moka vietomis vaizdingas būti („Mylimai", „Kūčių vakaras", „Rudens eskizas"), o kartais net nuoširdus („Tėviškei"). Yra daug dar senojo tipo — romantiškų eilėraščių: ten jausmas negilus, eiliuoti moka. Ten, matyt, būta „jaunojo" Suchockio.

Petras Babickas — originalus. Dinamikos žmogus. Humoristas. Moka trumpai kondensuotai aprašinėti, sutraukti veiksmą keliais sakiniais, vaizduodamas atskirus fragmentus, kaip Sovkino filmai. Per 4 puslapius jis išpasakoja visą romaną. Ypač tai matyt jo „505". Įdomus ir jo „Ekspresas". Tik kartais jau įgrysta technikos žodynas. Savo

rašinius iliustravęs pats — tas pats dinamizmas ar ekspresizmas. Pasirodo, jam sekas ir piešti.

P. Orintaitės tematika įvairesnė, bet emocijos negilios, plokščios. Geresni atrodo lengvo žaismo eilėraščiai, sruogiški („Audimo vingiai", „Smilgos", „Saulės laumės"). Formoj vietomis parodo įdomesnės rimų kombinacijos:

Mylėjau aš tave, o jaunas lovelase!
Kiek ilgesio kentėjimų ir kiek maldų!
Didžioji meilė ta lig šiol dar neišgeso —
Tu gyveni mano širdy, o lovelase!

Tas pats rimas kartojasi tris kartus ketureilyje; tas pats žodis pirmoj ir paskutinėj eilutėj (plg. dar 72 p.).

Orintaitė mėgsta dažnai tiesiog savo jausmus reikšti. Čia dažniau išvirsta į plokščią retoriką. Bet imasi kartais ir daiktus vaizduoti, aprašinėti. Ir šis antrasis būdas jai labiau vykęs. Čia ji moka vaizdą sudaryti, o svarbiausia — pasirodo pastabi („Amen", „Mergužėlė drobes audė", „Pašešupio gluosnis" ar net „Tėviškėje"). Ar tik ji nebūtų geresnė beletristė?

Alė Sidabraitė — kaip ir Orintaitė — nėra stipraus jausmo ar gilios refleksijos rašytoja. Nėra ji nė peizažistė. Tematika taip pat jau per ne lyg vienoda — erotizmas. Bet ji — formos poetė, formos elegancijos, muzikos. Kartais jauti, kaip rašytoja su žodžiais žaidžia, „išdykauja" panašiai, kaip išdykauja tam eilėrašty jis ir ji:

Nepavysi! Nepavysi!
Nepavysiu? Pamatysi!
    Saulė juokias jos akyse...
Na, palaukš, nedovanosiu,
Pasivijęs išbučiuosiu
    Visą šiene išvoliosiu!

Išbučiuosi? Na, tai kas?!
Vėjas draiko jos kasas...

Kaip viskas kondensuota, kaip visas tas šelmiškas ūpas gyvai atvaizduotas, kaip pagaliau staigiai nauju motyvu nutrauktas tas dialogas! Panašaus šelmiško ūpo, lengvo humoro prisisunkęs yra „juokdarys mėnulis“ (62), o formos žaismo daugiau pavyzdžių randam 51, 58, 7, 66 p. Bet vietomis vis dėlto pasitaiko ir ritmikos klaidų ir net sintaksės.

J. Graičiūnas šiuo tarpu neįdomus, nors rūpinas būti originalus. To originalumo ieško stiliaus priemonėse: ima kiek begalėdamas stilizuoti. Tik įpuola į trafaretą: ima daryti stiliaus priemones viena ir ta pačia maniera (plg. įnagininko palyginimus). Vaizdingumo ypačiai paisydamas, gausiai vartoja metaforiškus pasakymus. Tik suradęs kokią prašmatnesnę metaforą negali atsikratyti pagunda antru ir trečiu kartu jos vėl pasigauti: miestas ar balos po kelis kartus rūko pypkes, o ganyti — tai visi gano: liepa akį gano, žiedas orą gano, saulė pati ganosi, autorius akis gena į akių ganyklas ir t.t. Gal dėl to ir visas rinkinys pavadintas *Akių ganyklomis*. Savaime tai visai gali būti gražios metaforos. Tik nuolatinis tos pačios priemonės kartojimas nėra kūrybingumo žymė. — Geriausiai vykęs — „Tėviškės ganyklose“.

A. Žemaitis vis dėlto yra geresnis dailininkas nei poetas; tiesa, L. Giros liudijimu, jis ir nepretenduoja į Parnasą. Jo „Lietuvos vaiko katekizmas“, kiek pataisytas, praverstų iš tiesų elementoriui patriotiniam auklėjimui.

P. Gegecka sakos dainius esąs. Skaitydamas jo lyrikos posmus, kaip:

Sutemos širdį man užgavo,
Skausmas dainą pagamino.
Skausmas dainą man dainavo,
Daina širdį kiek ramino. —

turėsi pripažinti, kad Lietuva baisiai poetinga šalis, tokios „poezijos“ rašytojų kiekviena aukštesnioji mokykla turi vis po kelias dešimtis. — Apie Rutkauską ir Kubilių *Židinyje* buvo rašyta skyrium.

Kažkas mūsų rašytojams atėjo į galvą nedėti turinio sąrašo. Kada nori surasti reikalingą eilėraštį, vartyk visą knygelę. Argi tuo norima diplomatiškai priversti dar iš naujo visą rinkinį perskaityti?

Bendrai imant — visa pereito rudens lyrika yra nedidelis indėlis į mūsų literatūrą. Tačiau tai yra pirmieji darbai. Juos išsijojęs randi keliolika visai gerų dalykų, kurie rodo, kad kai kuriems gabumų nepašykštėta. Kai prie tų gabumų dar prisidės platus apsiskaitymas, kritiškas į visas naujybes ir senybes žvelgimas, o iš čia — nuoširdus savarankiškumas, lauktina ir geresnių dalykų.

J. ERETO „VOKIEČIŲ LITERATŪROS ISTORIJA I“

1. Šiame tome dėstoma nedėkingiausia literatūros istorininkui dalis — pati literatūros pradžia, kur tenka žymėti tik skurdžios pirmosios literatūros liekanos, nesileidžiant į kokią savarankiškesnę interpretaciją. Ta medžiaga autoriaus sutvarkyta keturiais skyriais. Pirmas — senovės germanų literatūra, antras — senoji vokiečių literatūra, trečias — ankstesniųjų vidurinių amžių literatūra, ketvirtas — klasiškųjų vidurinių amžių literatūra. Baigiama riterių poezijos sunykimu.

2. Medžiagą skirstydamas, autorius laikosi dėsnio: nuo visumos prie dalies, nuo rūšies prie individo. Sakysim, pirmiausia germanus įglaudžia į indoeuropiečių šeimą, paskui charakterizuoja pačius germanus ir jų kultūros pradžiodalas, paskui jau eina prie atskirų epochų. Kiekvieno skyriaus pradžioj duoda bendrą epochos kultūrinį, socialinį ir, sakytum, kalbinį vaizdą, paskui literatūros, paskui jau atskirų kūrinių ar kūrėjų. Tuo pačiu maždaug principu nagrinėjamas atskiras kūrinys: kūrimo kilimas, paskui kūrinio bendrieji dalykai — nuotaika, fabula, kompozicija, idėjos; toliau einama prie kūrinio dalių — charakterių, stiliaus kalbos.

3. Veikalas yra specialisto darbas. Į jį tektų ir žvelgti specialisto germanisto akimis, pirmiausia, būtent, turinio atžvilgiu: kiek teisinga ir tikra autoriaus patiektoji medžiaga. Vienas tų pirštais skaitomų specialistų (Žr. Studerus, N.

romuva, 10 nr.) šiuo klausimu apie veikalą atsiliepė teigiamai. Pažvelgtina į jį ir skaitytojo akimis, daugiau jau formos atžvilgiu: kiek čia teikiamą medžiagą skaitytojas gali perprasti ir pasisavinti? kiek jam gali čia padėti autoriaus minties forma ir priemonės jai išreikšti?

4. Skaitytojas paprastai dalyką tiek aiškiai supranta, kiek aiškiai jį vaizduojas ir išreiškia pats autorius. Pasiskaitęs jau kelis puslapius, randi, kad autoriaus mintis yra aiški ir griežta, bet atsargi. Mintis sakoma tiesiai, be rezervų atgal trauktis ar dalyką kitaip pakomentuoti (o tokie rezervai, savotiškos stiliaus priemonės, dažnai kyla iš neužtenkamai aiškios apie dalyką nuomonės ir baimės suklysti). Minties aiškumas ir griežtumas čia šoktelia kartais ligi kondensuoto ir drąsaus vaizdingumo, ypačiai charakteriuose. Atverčiam, pavyzdžiui, Nibelungus.

> „Nepatenkinta, kad teko tokiam lepšiškam Guntheriui, Brunhildė ryžtasi sunaikinti Kriemhildės laimę"; „Brunhildės širdy tuo akimirksniu suliepsnoja baisus kerštas, kurio liepsnoj turi žūti Siegfriedas, jos mylimas išniekintojas"... „O Hagenas, piktas, akiplėša, stačiai atrėžia"... „Giliai sujaudintas kilnus Rudigieris ilgai svyruoja, ar būti ištikimam savo priesaikai ar savo draugams burgundamas. Nusveria priesaika, duota tai valandinne Kriemhildei, t.y. „velniškai moteriai". Arba: „Skaityti ir rašyti jis (Lichtenšteinas) nesimokė, bet jam — pirmam tų laikų frantui ir flirtininkui — to nė nereikėjo".

Drąsūs tai posakiai, bet jie kondensuoti ir atsargūs. Atsargūs ta prasme, kad jie neiškrypsta į hiperbolizmą ir teisingai charakterizuoja pačius asmenis. Minties aiškumas ir griežtumas, kurio čia keli pavyzdžiai buvo nurodyti, kyla paprastai iš dalyko gero pažinimo. Svarbu dėl to priminti autoriaus žodis įvade: „Norėdamas įsigyti savas pažiūras, sten-

giausi prieiti prie pirmųjų šaltinių. Dėl to retas šiame tomely paliestas kūrinys, kurio nebūčiau išstudijavęs, ir reta žymesnė čia aprašyta vieta, kurios nebūčiau aplankęs". Tokios aplinkybės, be abejo, leidžia susidaryti ir tarti aiškią ir griežtą, bet sykiu ir tikslią, mintį. Ji lengviau pasisavinama ir aiškesnė liekas paties skaitytojo sąmonėje.

5. Dėstydamas medžiagą autorius konkretus. Jis neverčia skaitytojo tenkintis tik savo teigimais ir išvadžiojimais. Jiems pagrįsti ar pailiustruoti leidžia kalbėti patiems tekstams. Be gausingų citatų, daug gausingesnių, kaip panašaus tipo vokiškose istorijose, veikalo gale dar pridėtas tekstų rinkinys. Duoti skaitytojui į rankas teksto porą posmų yra naudingiau nekaip komentarų porą puslapių, kuo ypačiai „griešijo" senesnieji vokiečių literatūros istorininkai. Dalis citatų duota tik lietuviškai (Beowulfas, Wessobrunno malda, Muspilli, Otfriedo kūrybos ištrauka ir kt.). Dalis, dažniausiai eilėraštinės citatos, duota tik vokiečių senovine kalba. Suprantama, eilėraštis išversti — ne riešutas perspausti; labai retai kada vertimas gali atstoti originalą. Bet dar blogiau, kada senovinė vokiečių kalba nesiduoda suprantama. Dėl to būtų pravertę kompromisai: išnašoje įdėti ir prozinį vertimą, iš kurio pažintum citatos turinį.

6. Dėstomą dalyką pasivaizduoti, suprasti, žinias susiklasifikuoti, įsiminti padeda gausingos istorinės iliustracijos, žemėlapiai, schemos, lentelės; dalyką susirasti ir žinias papildyti — registeris ir gausingas literatūros sąrašas.

7. Veikalas praverčia ne tik germanistikos studentams, bet ir aukštesniųjų mokyklų mokytojams, ar aukštųjų klasių mokiniams, ypačiai kalbant apie vokiečių epą; praverčia pasiskaityti ir apie vokiečių senovinius dievus ir papročius, kalbant mokykloj apie lietuvių mitologinę tautosaką.

Vokiečių literatūros istorija I. Parašė dr. Juozas Eretas, Vytauto Didžiojo universiteto profesorius. VDU Teol.-filosofijos fakulteto leidinys. Kaunas, 1931, 250 p.

KNYGA APIE LENINĄ

Karo šmėkla, kaip Boeklino paveiksle, nežabotu žirgu nudūko viršum mūsų gyvenimo ir, kaip pasakų piktoji dvasia, paliko smarvę, kurioj ligi šiol kvėpuojam ir niekaip neiškvėpuojam. Nuo jos mūsų širdys prisipildė bjaurios kartybės. Tarsi tą kartybę pamaišytum, kai paskaitai mūsų gaudomas literatūros aktualijas: Remarque vertimus, Dorgeles *Medinius kryžius*, Marcinkevičiaus *Sukaustytus latrus;* tai duobės ne tik kartybės, bet tiesiog jau tulžies: be jokio giedresnio vėjo pūstelėjimo. Ne rašytojai dėl to kalti: toks jau mūsų pokarinis gyvenimas. Ir ne estetinės vertybės, bet daugiau tas temos aktualumas patraukia skaitytojus.

Ossendowskio vertinys yra paveikslas kitos su didžiuoju karu sutapusios atrūgos. Tai bolševizmas Rusijoj: rusų visuomenės tešla, kurioj prasidėjo rūgimas, bolševizmo kibirkšties išpūtimas ir didysis gaisras. Kibirkšties įpūtėju ir senosios Rusijos sprogdintoju parodytas Leninas. Tai bolševizmo Mahometas, Liuteris, Kalvinas. Jame parodyta pasiutus valia, žalčio protas, o jausmo — gerojo jausmo: pasigailėjimo, artimo meilės — jam nėra. Jis myli tik savo abstrakciją idėją. Ją maudo kraujuose, plauja ašarom, liūliuoja kulkosvydžių garsais. Tai ne ruso tipas, tai žmogus su

mongoliškomis priemaišomis, o jam talkininkais rusai netinka: tik žydai geriausiai tinka tam darbui. — Ir vis dėlto tas Leninas čia atrodo beveik simpatiškas: gerų norų, tik negerų vaisių.

Lenino gyvenimą Ossendowski ima vaizduoti nuo pat jo jaunų dienų: parodo senosios visuomenės santvarkos puvėsius, kurie atėmė vaikui tikėjimą, tėvynės meilę, pripildė širdį tai santvarkai neapykantos, pastūmėjo į Markso studijas. Bet pažymėtina, kad Ossendowski nepažįsta vaiko psichologijos. To mažiau žymu, kai vaizduoja Leniną jau suaugusį. Geriausiai vis dėlto O. sekasi piešti daiktingasis pasaulis: gyvenimo scenos. Čia jo paveikslai gyvi, ryškūs; jų turinys, atrodo, gerai pažintas, įtikinąs, verčia skaitytoją drebėti. Tai Ossendowskio scenos iš bolševikų valdomos Rusijos.

Apskritai šis vertinys yra pusiau biografinis romanas, pusiau istorija; dailioji literatūra sumišusi su publicistika.

Labiau pažymėtinas šitas veikalas dėl jo visuomeninės reikšmės. Jame pamatom bolševizmo evoliucijos paveikslą; jis įspėja dėl bolševizmo pavojaus; jis parodo ir kovos metodą su bolševizmu. Bolševizmo idealas — abstrahuotoji proletariato idėja. Metodas — žiūrėt, ko momentas reikalauja, nepaisant jokios taikos, jokios moralės. Priemonės — publicistika ir... kulkosvydis. Pats Leninas pasakęs, kad revoliuciją sukėlusi plunksna, savęs reklama ir kitų šmeižimas. Ta pati priemonė, tas pats metodas ir šiandien bolševikų vartojami. Užtenka tik vieną kitą vakarą pasiklausyti, kaip bolševikai informuoja per radiją apie pasaulio įvykius, kad ir kinų japonų kivirčus, anglų demonstracijas, vokiečių gyvenimą. Antai, kažkoks jūrininkas Karimovas pasakoja savo kelionės po Europą įspūdžius: girdi, vokiečiai darbininkai buržuazijos taip sunaikinti, kad masėmis ėmę žudytis; dėl duonos kąsnio mergaitės verčiąsi prostitucija, apie kurią Rusijoj jau visi užmiršę (?!). Jo draugas, girdi, pamatęs tokį

gyvenimą, tuojau įsirašęs į komunistų partiją, prikalbinęs kitus draugus, nes tik komunistų partija išgelbėsianti darbininkus.

Šitokia bolševikų akiplėšiška agitacija rodo, kad ir kovoje su bolševizmu praverčia imtis panašios priemonės: demaskuoti jų ideologiją ir darbus, žinoma, ne tokia etika, kaip jie daro; jiems reikia prasimanytų argumentų, o prieš juos užtenka ir grynų faktų. Į šią knygą ir galima žiūrėti kaip į veidrodį, kuriame atsispindi bolševizmo veidas. Čia yra sutekėjęs bolševizmo pralietas kraujas; čia suvirtę lavonų kupetos; čia sustingusios jau nebeišverkiamos ašaros; čia plevėsuoja kažkur padangėse kovos idealas — proletariato abstrakcija, o ne patys gyvieji žmonės; čia sukrauti tos kovos laimėjimai: to proletariato žmonių dorinis ištvirkimas, nedarbas, badas.

Bolševizmu neužkrėstam kraujui ši knyga gali būti gera apsauga nuo užsikrėtimo, o užsikrėtusiam geros valios žmogui gali būti užmušąs tuos mikrobus dezinfektorius.

F. A. Ossendowski *Leninas*. Vertimas iš lenkų kalbos. I ir II dalys. „Lietuvos žinių“ leidinys. Kaunas 1931. 250 ir 216 psl.

JAUNOJO VERTERIO KANČIOS

Būk vyras ir nesek manim!
Verteris

1. Johann Wolfgang Goethe (1749—1832) audringiausius ir kūrybingiausius jaunystės metus (1770—1775) praleido Strasburge, Wetzlare ir gimtajam Frankfurte. Čia jis išgyveno pasaulėžiūros krizę, netekdamas krikščioniško dievybės supratimo ir palinkdamas į panteizmą, Gamtą-Dievą. Čia blaškė jį erotinės aistros, kankindamos jo sąžinę kaip furijos ir gundydamos net nusižudyti. Čia jis patapo Rousseau mokiniu, drauge su juo protestuodamas prieš kultūrą ir visuomenę ir skelbdamas primityvų paprastumą ir individo teises. Šitos dvasios buvo kupina visa Goethės būtybė. Ją stengės išsakyti gausingais eilėraščiais, *Götzo* drama (1773), *Verterio* romanu (1774), meno ir net teologijos straipsniais. Verterio romanas tą nuotaiką išsakė geriausiai ir turėjo daugiausia įtakos amžininkams.

2. Medžiaga, iš kurios Goethė sukūrė savo pirmąjį romaną, buvo iš dalies paties autoriaus pergyvenimai, iš dalies jo pažįstamo Jeruzalemo. — 1772 m. atvykęs į Wetzlarą teismo praktikos atlikti, Goethė susipažino su pasiuntinybės sekretorium Kestneriu ir aistringai pamilo jo sužadėtinę Lotą. Iš pradžių slėpė savo jausmus, bet paskui

negalėjo ištverti ir pabėgo iš Wetzlaro, palikdamas draugams tik graudų laišką. Netrukus gavo iš Kestnerio žinią, kad jo pažįstamas Jeruzalemas, kaip ir jis, buvo pamilęs svetimą žmoną, bet paprašytas nebelankyti jos namų, pasiskolinęs iš Kestnerio pištalietus ir nusišovęs (1772). Tada „Verteriui planas, sakos Goethė, buvo surastas". Romanas tuojau buvo parašytas. Jame autorius nori „atvaizduoti giliais ir nuoširdžiais jausmais apdovanotą jaunuolį, kuris pasiklysta savo svajinguose sapnuose, įsikasa į spekuliacijas, ligi pats palūžta pritapusių aistrų, ypačiai begalinės meilės įtakoje, ir paleidžia sau į kaktą kulką".

3. To jaunuolio figūra sudaryta iš Jeruzalemo ir paties Goethės ir pavadinta Verterio vardu. Lota įamžinta savo tikriniu vardu. Vietoj Kestnerio įvestas Albertas. Herojaus dvasia ir jos kančios parodyti autoriui labiausiai rūpėjo, dėl to fabula labai paprastutė. Verteris, pamilęs Lotą, neturi užtenkamai jėgos ir noro savo aistrai suvaldyti, bet jis neturi užtenkamai jėgos ir Lotai pavergti. Antra vertus, jis nėra tiek nesąžiningas ir tiek energingas, kad savo konkurentą nuveiktų ir iš Lotos širdies jį išstumtų. Jis kenčia ir vis giliau ir giliau skęsta į savo aistrą, kol pagaliau jam lieka tik vienas būdas neišsprendžiamam konfliktui išspręsti — pištalietas. Savižudybė dėl meilės? Meilės romanas? — Ne visai. Meilė čia kaip magiško žibinto šviesa: apšviečia aistrų apsvaiginto žmogaus dvasios kerteles ir parodo, kaip jis prieina prie savižudybės.

Koks tas žmogus, kuris ryžtas sau gyvybės siūlus sutraukyt? Kas jį prie to veda? Nevienodus atsakymus *Vertery* surado Goethės amžininkai ir modernus literatūros kritikas.

4. Goethės amžininkai žvelgė į Verterį tik iš gerosios pusės. Jiems Verteris rodės idealus žmogus, paleistas gyventi netikusioje visuomenėje. Jis garbina gerą, meilų

Dievą, gailestingą Tėvą, kurį jis randa margaspalvyje gamtos pasaulyje; jis myli prastuolius kaimo žmonelius, švelnias kaimo mergaites prie šulinio; jis džiaugias naiviu vaikų juoku ir kalba; jis mėgsta klausytis švelnios muzikos, piešti galveles ir kampelius kaimiškos gamtos, į kurią jis mėgsta kasdien išbėgti. O tačiau to kilnaus žmogaus tokis galas! Goethės amžininkai drauge su autorium protestuoja prieš visuomenę, kuri to idealaus herojo nenori suprasti, jo talentų įvertinti; protestuoja prieš moralę, kuri visai ne su užuojauta ir pasigailėjimu žiūri į savižudybę, kuri net mirusio herojo nemoka pagerbti. Verteris buvo nakčia palaidotas, be draugų, be iškilmių. „Jį nešė darbininkai. Nė vienas kunigas jo nepalydėjo". Verteris aniems laikams rodės tikrasis genijus, gamtos žmogus, kuris bėga iš gyvenimo ne dėl to, kad jis per silpnas gyventi, bet dėl to, kad jis per daug kilnus, kad galėtų gyventi menkų žmonių visuomenėj. Ir kaip gi taip suprasto herojo neužjausi. „Geriau visą amžių neturtėliu būti, ant šiaudų gulėti, vandenį gerti, šaknelėm maitintis... nekaip tokio sentimentalaus poeto neužjausti", rašė vienas kritikas.

Iš Rousseau pasiskolintos ir Goethės pagilintos *Verterų* idėjos padėjo pagrindus vėlesniam „pasaulio sielvartui" (Weltschmerzui): kilnus ir laisvas žmogus negali būti šioje visuomenėje laimingas; jam skirta kentėti ir žūti. O prancūzas Chateaubriandas, Verterio sekėjas, dar aiškiau pabrėžė: juo kilnesnė dvasia, juo didesnes kančias ji turi pakelti. Vienintelis išganymas — mirti.

5. Verterio kančias šitaip suprantančius Goethės amžininkus, pasak Salzerio, pagavo Verterio karštligė. Kaip maldininkai šventąją žemę, jie lankė Jeruzalemo kapą, liejo ašaras dėl herojaus likimo. Jausmingi jaunikaičiai dėvėjo drabužius kaip Verterio (mėlyną fraką, geltoną liemenę, raitelio kelnes). Merginos svajojo mylimųjų, tokių kaip Verteris; susiėję kalbėjosi Verterio posakiais; dainavo apie Verterį ir

Lotą; pasisavino Verterio pasaulėžiūrą, nešiojosi su savim Verterio knygelę; net Napoleonas septynis kartus skaitęs prancūziškąjį vertimą ir išsigabenęs romaną į tolimąją ekspediciją, į piramides. Daugelis nusivylėlių nešiojęsi su savižudybės mintimi, o ne vienas ją ir įvykdęs. Prancūzė ponia Staël juokais taria, kad dėl Verterio daugiau nusižudę, kaip dėl gražiausios moters.

Per dvejus metus *Verterio* išėję net 16 leidimų. Garsas nuskambėjo ir per užsienius; romanas išsiversta daugiau kaip į 25 kalbas. Iš tų, kurie savo kūriniuose atgaivino verterizmą, labiausiai pažymėtinas anglų Byronas.

Bet netrūko ir priekaištų. Nikolai parašė parodiją „Jaunojo Verterio džiaugsmas"; Lessingas patarė Goethei sukurti „Geresnįjį Verterį", o Leipzigo miesto taryba uždraudė jį platinti; Danuos, buvo įtrauktas į sąrašą knygų, pavojingų ne tik religijai, bet ir viešiesiems papročiams.

6. Po pusšimčio metų, kai pasirodė *Verteris*, Goethė prisipažino Eckermannui tik sykį teskaitęs savo kūrinį. Jis „bijąs vėl atgaivinti tas patologines būsenas, iš kurių veikalas buvo kilęs". Jis pats jau seniai buvo išgyvenęs audringojo genializmo amžių. Neišlyginamas konfliktas tarp širdies ir pasaulio, tarp idealo ir tikrovės, tarp individo ir visuomenės, kuris sužudė Verterį, dabar jau buvo jam svetimas. Iš individo šalininkų Goethė jau buvo perėjęs į visuomenės pusę ir pirmąjį palenkė antrajai. Tas individas, kuris Vertery buvo viso ko centras, „Tasso" pavirto mažute visuomenės organizmo dalele ir savu noru klauso visuomenės įstatymų, nes „žmogus nėra gimęs laisvas būti".

7. Mūsų dienų skaitytojas ir kritikas, atsipalaidavęs nuo epochos dvasios, kitaip žiūri į herojų ir veikalą vertina visai dėl kitų motyvų. — Daryti tik tai, kas malonu, vengti ir neapkęsti pareigos, skųstis negerovėmis, bet jų netaisyti ir net nenorėti taisyti — šiandien nėra jokis idealas. O tos charak-

terio ydos apnuodija net šviesiausius Verterio bruožus: meilę ir švelnumą. Ar jis myli prastuolius žmones ir jų sunkius darbus, kad pats imtųsi darbo? Ar jis myli vaikus, kad pats sukurtų šeimą? Ne. Jis myli juos dėl to, kad jie tokie tolimi, tokie jam nekenksmingi; su jais gali būti ramus, nereikia kovoti (Croce). O kovoti jis nenori. Jis bėga į gamtą, nuo žmonių, nuo pareigos, kad tik nereiktų kovot su kitais ir svarbiausia su pačiu savim, su aistromis. Papratęs su jausmais nekovoti, jis pasirenka verčiau žūti nekaip sutelkti savo valią ir atsižadėti to, kas jį kankina ir kas jį tuo pačiu metu maloniai jaudina. Net pasitraukdamas iš gyvenimo, kad neardytų bičiulių laimės, jis nepagalvoja, kaip žiauriai suskaudina tuos, kurie jį myli. Jam liguistai malonu jaudintis įsivaizduojant, ką Lota darys, išgirdus apie jo mirtį.

Šiandienykščiams skaitytojams aišku, kad jo mirties kaltininkas yra ne visuomenė ir ne meilė, bet jo paties charakteris: perdėtas jautrumas, pasingumas, bevališkumas. Jam trūko jėgos aiškiai apsispręsti ir nusigalėti (Walzel). Tai tragedija žmogaus, panašaus į Hamletą.

8. Mūsų laikų kritikai daugiau dėmesio kreipia ne į socialines *Verterio* tendencijas, kaip Goethės amžininkai, bet į estetines veikalo vertybes: 1) į pilnus gyvybės, jausmo ir pastabumo gamtos paveikslus, 2) į idiliškus žmonių gyvenimo epizodus (plg. mergaitės epizodas prie šulinio), 3) į gilų pažvelgimą herojo dvasion, 4) pagaliau į nuoseklų jo dvasios evoliucijos rutuliojimą — Goethei puikiai pavyko parodyti, kaip liguistumas Verterį siaubia giliau ir giliau ir ritinas su juo vis kylančiu ir smarkėjančiu tempu kaip lavina. Ta gamta, kurią jis anksčiau gaubė meile, jam kelia jau nusivylimą; joj mato nebe dieviškąsias kuriamąsias galias, bet baisų karstą. Jo neveiklumas auga: net savo mėgstamos paišybos jau nebepajėgia imtis. Fantazija aptemus: aiškaus Homero vietoj skaito niūrias miglotas Osiano giesmes. O jos

susilieja su Lotos juodų akių burtais, vaidenas gelmėmis, kuriose jis turės paskęsti. Kiekvienas Verterio žygis rūpestingai pagrįstas. Viskas išplaukia iš jo liguistos psichikos, sutaria su ja ar ją toliau plėtoja.

Katastrofa artėja per ištisą scenų ir būvių margumyną. Čia esam su herojum plačioj didžioj gamtoj, čia prie virtuvės židinio, čia prie šulinio, sode, vaikų kambary, žvilgančiame grafo salone, skurdžiame kaimo viešbutyje. Autorius veda herojų per visus metų laikus ir visokias gamtos nuotaikas, kurios dažniausiai sutaria su Verterio dvasios būsenomis ir su aprašomu dalyku suderinta kalba. Ji laki, kai kalbama apie didžiąsias pasaulio mįsles; paprastutė, kai vaizduojamos idiliškos būklės; ji čia rami ir švelni, čia audringa, aistringa. Dvasios gelmes pavaizduoti techniškai daug padeda iš Richardsono ir Rousseau pasiskolinta laiškų forma.

Nors praėjo jau sentimentalieji laikai, nors nieks nenori būti sentimentaliu šaukiamas, bet ir šiandien pasitaiko žmonių, kurie jaučias dėl savo gabumų aukštesni už kitus, tačiau kurie dėl savo didelių pretenzijų sau ir kitiems nieko gero nepadaro ir nedaro. Jie tik ardo sau ir kitiems gyvenimo laimę, įsikalbėdami neveiklumo priežastis (Walzel). Į juos tebus taikomas Goethės motto, pridėtas prie *Verterio* vėlesnio leidimo:

Žiūrėk, tau moja jo dvasia iš kapo:
būk vyras ir nesek manim!

V. JUNGFERIO „HINTER DEN SEEN..."

Tai ne mokslinė studija. Tai tik informacija. Tai autoriaus paskaitos (daugiausia radijo) Berlyne, Karaliaučiuj. Pirmoj kondensuotai aprašo Lietuvos kraštą ir gyventojus, antroj — lietuvių liaudies meną, trečioj — lietuvių liaudies kultūros vertybes, ketvirtoj — vestuvių papročius ir toliau prideda 7 pasakas ir 18 dainų.

Nors tai informacija, bet ji atlikta meniškai. Autorius moka skaitytojui paduoti žinias ir sykiu jį sudominti, palankiai nuteikti lietuvių kultūrinėms vertybėms. Antai, kaip gražiai objektyvias žinias apie lietuvių dainas perduoda subjektyviai, beveik poetiškai.

> 1916 metais dažnai jodydavau po Lietuvą, po Žemaičių aukštumas su jos ežerais ir giriomis, kuriose gegutė kukavo, o šiaip jokio garso, tik kurtus it perkūno ūžimas aukštai, viršūnėse. Galėjai tada šitam krašte joti ištisus pusvalandžius, jokio kiemo neužtikdamas. Šiandien, kada žemės reforma priveisė naujakūrių, šalis atrodo tirščiau gyvenama. Naujakurių trobelės tarsi po nakties iš žemės išaugo. Bet tada kitaip buvo. Pavakare norėjau vėl susirasti vieškelį,

kuris vedė atgal į miestą. Aš jojau ir jojau; prijojau pelkes, turėjau grįžti ir pasijutau pagaliau visai pametęs kelią. Užtraukė rūkas, lankos padrėko, ir mažas lietuviškas šyvis, paleistas vadžias, traukė drėgnos žolės ir dumblo kvapą, galvą nuleidęs, pamažu žengė pirmyn per gluosnynėlius ir berželius. Staiga jis sustojo.

Iš kažkur ėjo daina. Svetima, melancholiška ir sunki — eilė garsų, kuriuos vėjas atnešė kaip svetimą klausimą likimui:

... augo rūta, augo mėta...(1)

Tik vėliau, daug vėliau supratau man svetimos kalbos šitų žodžių prasmę, bet šitas vakaras buvo pirmasis mano meninis pergyvenimas šitoje šalyje, iš tikrovės, ne iš literatūros kilęs. Ir rami, tyli mergaitė, kuri ramiai šalia manęs žengė, mano arklį už pavadžių ir mane išvedė į vieškelį, man pasirodė simbolis josios tautos, kuri savo dainose išsivaduoja iš jos nepatenkinančios pilkos kasdienybės ir kuri susidaro gražesnę aukštesnio jausmo, džiaugsmų ir skausmo pasaulį, kuriame viskas yra tikrovė, kas čionai, žemėj, tik sapnas tėra.

Tai visa aplinkuma šalies, kurioj gema dainos.

Autorius, be abejo, mato Lietuvoje daug usnių. Bet apie jas nekalba. Jei reikia kalbėti apie lietuvių materialinę civilizaciją, tai jis lygina dabartinę Lietuvą ne su vakarais, bet su rusų meto Lietuva. Suprantama, kokis rezultatas. Bet Jungferiui daugiau knieti dvasinė kultūra, kuri apsireiškia per tautosaką, papročius, tautodailę. Įdomesnis minčių atžvilgiu tas straipsnis, kuriame kalba apie lietuvių liaudies kultūros vertybes. Autorius iškelia klausimą, kokias dvasines vertybes lietuvių liaudis gali duoti vakarų žmogui, vokiečiui. Autorius įžiūri, kad vakarų žmogus yra atsipalaidavęs nuo gamtos, ją apvaldęs, bet jam pačiam gresia pavojus visiškai ryšius su

gamta nutraukti ir patapti ne valdovu, bet mašinos vergu; jam gresia pavojus susilieti su visuomene, pamiršti savo laisvę, tapti rateliu pasaulio, kuris pamiršo gyvenimo prasmę ir tikslą. Autorius ir kreipia akį į lietuvių natūralumą, paprastumą ir nuoširdumą, mokėjimą gyvenimo tikslą surasti ir save įpinti į visuotinį ritmą gamtos, kurios maža dalelė esąs žmogus. Dainos nurodo jam optimistišką išvadą dėl žmogaus gyvenimo. Antai, kad ir motina mirė, bet ji byloja iš liepos šniokštimo į paliktą dukrelę. Net lietuvių kapinių sieksniniai kryžiai su savo saulių spinduliais, prasiveržiančiais pro kryžiaus medį į periferiją, rodą lietuvio pagarbą jėgai, kuriančiai žemėje visą gyvybę.

Kiek tokis simboliškas komentavimas atsako lietuvio dvasiai, čia ne vieta nagrinėti. Tik pažymėtina, kad tai nėra pirmoji panaši mintis vokiečių mokslininkų raštuose apie lietuvių religiją, gamtos kultą. Taip paduota ji rodo paties autoriaus tylias simpatijas Lietuvai, kelia jas ir tarp tų, kurie žavis primityvumu, pasakytum, širdies paprastumu.

Romantišku primityvumu ir natūralumu nuteikia ir knygelės viršelis — su lietuvišku puošniu kryžium, su aplūžusia daiktais tvora, su pirkia, su inkilėliu paukšteliams, su palšu, ūkanotu dangum, parašu „už ežerų, už girių".

Pasakos ir dainos parinktos gražios, tai visai knygelės dvasiai atsakančios. Vertime rūpėta ne tiek turinio tikslumas, kiek estetinė pusė. Dėl to nuo teksto tolėliau nutolstama, bet vertimas išeina gražesnis.

Iliustracijos puikios.

Autorius vertas pagarbos, kad, pas mus begyvendamas, prisidėjo prie to lietuvių vardo populiarinimo, kurio mes patys dažnai ir nesiimam ir apsileidžiam imtis.

Hinter den Seen, hinter den Wäldern. Bilder litauischen Vokstums von Victor Jungfer. Grafe und Unser (Verlag) Königsberg Pr., 166 psl.

K. ŠAKENIO „AUSZRA IR JOS GADYNĖ“

Jau 50 metų praėjo, bet dar neturime *Aušros* visapusiškos istorijos. Mums trūksta platesnio ir gilesnio užsimojimo. Trūksta ir specialaus laiko, nes rašo ligi šiol daugiausia tie, kurie raštams tegali skirti tik mažutes nuliekamas valandėles. Dėl to ir turime *Aušros* istorijai bent keletą vis dalinių nagrinėjimų. Gražios istorinės medžiagos buvo davęs *Varpas,* minėdamas 20 metų Aušros sukaktuves, padaręs paskum atskirą atspaudą; mažutę knygelytę, bendrinę apžvalgą apie Basanavičių ir *Aušrą,* parašė a.a. M. Gustaitis; apie *Aušros* poeziją išleido knygelę J. Petrulis; A. Rimka ir Šalčius panagrinėjo *Aušros* ekonominius pagrindus; P. Klimaitis vėl duoda bendrinę, labiau kritišką apžvalgą žurnalistikos kursų leidiny *Lietuvių spaudoj,* neskaitant daugelio šiaip straipsnių.

Tarp tų specialių ar bendrinių leidinių atskira vieta tenka bene didžiausiai knygelei, dabar pasirodžiusiam K. Šakenio darbui. Joje vyrauja noras nušviesti *Aušros* laikų visuomeninį gyvenimą. Tai matyti jau iš paprasto, nuoseklaus suskirstymo: I. Prūsų lietuviai septintame ir aštuntame *devyniolikto amžiaus dešimtmetyje,* II. Didžioji Lietuva priešaušriniame periode. III. Šis tas iš *Aušros* istorijos. IV. *Aušros*

turinys ir jos siekiai (gal geriau — siekimai?). V. Mūsų kaimynų balsai, *Aušrai* pasirodžius.

Savo pratartyje autorius skaitytoją nuteikia dėl savo knygos skeptiškai: primena, kad tai seni straipsniai, spausdinti dar *Vilniaus žiniose*. Bet skepticizmas išsiblaško, paskaičius pačią knygelę. Pamatai, kad joje autorius sutraukė žinias, šiaip išblaškytas leidiniuose, šiandien sunkiai prieinamuose; antra, jas išdėstė nuosekliai, lengvai, matyt, tuos senuosius straipsnius kiek pataisydamas ir suderindamas; trečia, mūsų žinomus istorijos faktus viena kita žinia gerokai praplėtė. Dar 1905 bestudentaudamas Petrapily — kaip pratartyje pasisako autorius — jis buvo gavęs iš Imperatoriškos viešosios bibliotekos skaityti *Aušros* komplektus ir kitas draudžiamas knygas, pasirankioti ištraukų apie lietuvius iš ano meto rusiškos, lenkiškos ir vokiškos spaudos. Čia ir randam daugiau kaip kitur tos dokumentinės medžiagos visuomeninei atmosferai pailiustruoti.

Ryškiausias ir pilniausias yra skyrius apie M. Lietuvos lietuvių tautinį gyvenimą ir jos santykius su Prūsų vyriausybe. Mažiausiai ryškus — *Aušros turinys ir jos siekimai*. Tai dėl to, kad autoriaus kreipiama daugiau dėmesio, kaip minėta, į visuomenines sąlygas, kurias aiškindamas, laikosi griežto faktų registravimo metodo. Pvz., *Aušros* žlugimo priežasčių nurodomas Mikšo bankrotas ir kunigų paskesnis nuo *Aušros* atšalimas. Į tautos dvasinio gyvenimo pakitimą, į lietuvių istorijosofiją nesileidžiama.

Tekste įdėta keletas istorinių *Aušros* ar jos žmonių paveikslų. Tai ypačiai svarbu mokykloms, kuriose knygelė bus daugiausia vartojama. Tik leidėjų duotas viršelis rimtai knygai yra netikęs: tegul jis ir simboliškai prasmingas, bet „cukerkinis“, dar aušriško sentimentalaus skonio.

Inž. Šakenio knyga neužkerta kelio ir kitiems *Aušros* tyrinėti. Dar neįvertinta *Aušros* kalba ir stilius, filologija — ar-

archeologija. Bet tų faktinių istorinių žinių dar trūkstame apie žmones, kurie daugiau ar mažiau dirbo prie *Aušros*, nors J. Tumas ir daug jų prirankiojo. Nežinia net tikrai, kurią dieną *Aušra* pasirodė. Nežinia net, kas yra tikrasis *Aušros* sumanytojas. Čia dirva dar atvira. Ir autorius visai tiksliai padarė, pavadindamas vieną savo skyrelį tik „šis tas iš Aušros istorijos".

Inž. K. Šakenis: *Auszra ir jos gadynė.* Penkių dešimtų metų Auszros sukaktuvėms paminėti. Dirvos leid., Kaunas—Marijampolė, 1933, 76 p. 2,50 lt.

V. RUOKIO „PER EUROPĄ...“

Autorius pavadina savo knygą dviejų mėnesių kelionės įspūdžiais, kurių jis prisirinko Italijoj, Afrikoj, Prancūzijoj, Anglijoj, Belgijoj, Olandijoj ir Vokietijoj. Nuo turisto kelionės aprašymų Ruokio knyga skiriasi tuo, kad jos autorius turėjo specialų mokslinį tikslą — dirvožemį tyrinėti. Dėl to visose aprašomose kelionėse jo akys daugiausia atkreiptos į žemę ir jos sudėtį. Apie ją nenusimanau, bet perskaitęs knygą pagailavau, kad nesu gamtininkas, tiksliųjų mokslų mėgėjas, grynai... stiliaus reikalams. Autoriaus profesija, atrodo, atsiliepus ir jo stiliui. Su mikroskopiniu tikslumu, kokio reikalauja egzaktinis mokslas, autorius yra pastabus ir sykiu lakoniškas. Antai, vienas pavyzdys teparodo, kaip jis moka teisingai ir trumpai sintetiškai charakterizuoti Nürnbergo visą miestą: „Bavarijos lygumoje Nürnberg'as žiūri į mus siauručiais viduramžių nameliais ir paskutinio statymo rūmais“ (9 p.). O kai reikia, jis moka daug daugiau analitiškai pastebėti charakteringumų vienam smėlio grūdelyje, gulėdamas ant jūros kranto.

Su tiksliu pastabumu mokslininkas gauna sujungti ir atgaminamąją vaizduotę. Kaip Ruokis puikiai atkuria Italijos ežerų ar kalnų geneologiją! Nors į mokyklinę chrestomatiją dėk!

... Sudrebėjo apylinkė. Sulingavo kietos uolos. Drebėjimo ratai nubėgo neišpasakytu greitumu judinti ramiai tūnojusių uolų. Susiūbavo žaliomis giriomis apaugę plotai, trūko medžių šaknys, neišlaikydamos liemens inercijos. Pajutę, kaip visada pastovi, rami žemė siūbuoja po kojų, gyvuliai nustojo vilties, pametė protą. Kam tik tarnavo jausmai, lėkė, kur akys neša. Netvirtai tūnojusios kalnų dalys atitrūko, ritosi greitėdamos žemyn, malė kitas uolas ir daužėsi pačios į skeveldras. Pribyrėjo upės akmenų, žemės. Apačioj vanduo nuseko, viršuj vis kėlėsi, kėlėsi, tapo slėnio kūdra, bet naujas pylimas neišlaikė skystosios sienos spyrimo, trūko, o milžiniškos vandens masės šoko kriokdamos sausan slėnin, rovė medžius, skandino netikėtai užkluptus gyvulius. Kada drebėjimo bangos nutilo, apylinkė tapo kitoniška. Gili, kvadratiniais kilometrais seikėjama dauba atsivėrė, kur dabar Bracciano ežeras (115 p.).

Pasakoja ne trafaretiškais sakiniais. Autoriaus nepažįstu, bet stilius rodo, kad jo esama savarankiškos asmenybės, norinčios ir mokančios pasakyti savaip, originaliai, kūrybiškai, ypačiai metonimiškai, su humoro atošvaistom. Dėl to visas veikalas įdomu skaityti jau vien dėl stiliaus, nes fabulos čia nėra, stilių gadina nebent tik sintaksinės ar rašybinės klaidos: pavylioja, ginklotas, įlysti ir pan., ypačiai dažnai pasitaikanti konstrukcija su tokiu įnagininku — „jaučiame ir patį miestą lietuviškesniu“ (7 p.).

Į aprašymus įpinta ir samprotavimų. Jie liečia daugiausia moralinius, tautinius ir religinius klausimus. Ir čia autoriaus mintys ne iš kitų pasiskolintos, bet paties išgyventos, dėl to išreikštos originalia forma ir argumentacija. Daug nuoširdumo ypačiai Lourdo aprašymuos. Tai beveik poetiška religijos apologija!

Nuoširdus paskatinimas į prigimtinį natūralumą, į lietuviškumą ir humaniškumą, kuriuos vainikuotų praktikuojama religija, veikalą daro ir idėjiniu atžvilgiu itin vertingą mūsų dienoms.

Prof. V. Ruokis: *Per Europą ir Afrikos kraštą.* Žinijos leid. Kaunas, 1933, 404 p. 4,50 lt.

DE LA BRÈTE „MANO DĖDĖ IR MANO KLEBONAS“

Jean de la Brète yra iš tų rašytojų, kurių vardas mažai žinomas, bet kurių knygos gausiai skaitomos. Šito Jono, tikriau, rašytojos Alice Chambonnel (gim. 1852), nemini net prancūziškasis *Larousse;* tačiau *Mano dėdės*... išpirkta šimtai tūkstančių.

Romanas pasakoja apie mylinčius žmones ir parodo kiekvieno jų smulkutę vidaus dramą. Pasakoja apie 16 metų našlaitės Reginos intymius išgyvenimus nuo to momento, kada pradėjo busti joje moteris. Pasakoja apie Paulių Konpratą, kuris klaidingai buvo pamilęs Reginos seserėčią. Pasakoja apie kleboną, kuris tėviškai prisirišo prie savo mažos akiplėšiškos, bet mylinčios avelės Reginutės ir turėjo su ja persiskirti, pats likdamas, kaip senas žvirblis, tik su savo sakykla. Bet visos dramos baigėsi gerai: Reginutė gavo norimą Konpratą. Konpratas pasijuto tikrai mylėjęs tik Reginą, ne jos seserėčią, klebonas, visas nušvitęs, galėjo vėl džiaugtis savo Reginutės laime.

Romanas imponuoja charakterių, fabulos, kompozicijos vientisumu ir paprastumu, net stilizuotu paprastumu, saulėtu humoru ir sunkiausiomis aistringo dūkimo, tylaus atsidusimo valandomis, nepaprastai plastišku ir kondensuotu sti-

lium, ypačiai dialogais. Viskas taip skoningai naivu ir giedra, kaip tik prancūzai temoka parodyti. Didelis nuopelnas už tai priklauso ir vertėjui, kultūringam žodžio stilistui. O čia jam dar geriau sekėsi, nes ir pats verčiamasis dalykas yra jo skonio.

Jean de la Brète: *Mano dėdė ir mano klebonas*. Iš prancūzų kalbos vertė A. Vaičiulaitis. Sakalas 1934, 102 p., 2 lt.

LITUANISTINIS SĄJŪDIS XIX A.

XIX amžiaus pradžia lietuviškuoju sąjūdžiu ir raštais ligi šiol daugiausia buvo domėjęsi profesoriai Mykolas ir Vaclovas Biržiškai, Augustaitis ir bent kiek Janulaitis. Autoritetingiausias ir populiariausias šio laikotarpio tyrinėtojas ypačiai buvo M. Biržiška. Populiarus yra ir pastarojo mokslininko metodas, artimas pozityvistiniam — bus rūpestingiausiai literatūrinius, ypačiai bibliografinius, biografinius faktus suregistruoti ir juos dokumentuoti.

Dr. V. Maciūnas savo disertacijoje pasirodė labai talentingas prof. M. Biržiškos mokinys ir savo pasirinktąja tema ir metodu. Jis pasiėmė gilintis į savo mokytojo pamėgtąjį laikotarpį — 19 amžiaus pradžią.

Šį laikotarpį tyrinėdamas, autorius kokių naujų problemų nesiima spręsti. Jis tik konstatuoja įžangoje, kad aušrininkų sąjūdis savo šaknis turi 19 amžiaus pradžios sąjūdyje, ir toliau dėsto, kad to laikotarpio sąjūdis yra padaras politinių ir kultūrinių aplinkybių, kad jis reiškėsi kalbos, istorijos, tautosakos susidomėjimu ir tyrinėjimu. Šitos tezės nėra naujos. Jos pažįstamos iš Augustaičio, Biržiškos, iš Tumo. Tačiau autorius teisingas sakydamas, kad vis dėlto savo knygoje jisai duoda daug ką nauja. Būtent, jis duoda gausiai naujos medžiagos, paremtos iš archyvų, iš nepažįstamos šiaip literatūros. Šita medžiaga jis paryškina, papildo ir dokumentuoja šiaip pažįstamas tezes. Pvz., pažymėtinai atsklei-

džia lietuviško gyvenimo reiškinius autoriaus surinktos žinios apie masonų ir šubravcų rolę, žinios apie populiarėjusią manierą falsifikuoti neva lietuviškus senovinius tekstus; naujoviškesnis, pilnesnis čia Poška ir kiti veikėjai.

Lietuvių gyvenimo ir literatūros faktus buvo įprasta atitraukti nuo kitų tautų ir analizuoti juos „uždaromis durimis". Maciūnas čia eina naujesniu ir teisingesniu keliu. Jis „duris atidaro", jis sugretina lietuviško gyvenimo faktus su lenkiškaisiais, su vokiškaisiais, Didžiosios Lietuvos įvykius su Mažąja Lietuva. Tokio sugretinimo rezultatas: tas sąjūdis, kuris kilo Lietuvoje 19 amžiaus pradžioje, yra artimame kontakte su Europos faktais ir idėjomis, kurios užgriebė Lietuvą per vokiečius, rusus ir ypačiai lenkus. Pažymėtinas autoriaus preciziškas priežastingumo ieškojimas. Konkrečiais veikalais ir citatomis jis nurodinėja tokio priežastinio kontakto pėdsakus. Dėl to autoriaus veikalas ir atrodo toks gausiai inventarizuotas, o mažiau problemingas.

Autorius labai kruopščiai, rūpestingai yra pasekęs domėjimąsi kalba, istorija ir tautotyra ir tokiu būdu parodęs 19 amžiaus pradžios lietuvio dvasios žymes. Bet ta dvasia objektyvavosi ne tik kalbos, istorijos ar tautotyros branginimu, o iš konkrečių lietuviškojo žodžio vartojimų. Iš pradžių tas žodis buvo „makaroniškas", toliau grynėjo, pagaliau pavirto dailiuoju poetiniu žodžiu. Būtų pravertę pasekti disertacijoje ir šis kūrybinio žodžio kelias.

Į Maciūno veikalą galima žiūrėti ir kaip į enciklopedinę santrauką bei sistemingą išdėstymą visų tų minčių, kurios kalbamuoju objektu buvo kitų paskelbtos. Tuo atžvilgiu šis veikalas yra nepamainomos vertės.

Vincas Maciūnas, *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*. Disertacija Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto daktaro laipsniui gauti. Atspaudas iš *Darbų ir Dienų* VIII tomo. Kaunas, 1939. 344 psl.

TAUTOSAKA

IŠ NAUJOSIOS LIETUVIŲ TAUTOTYROS RAŠTŲ UŽSIENYJE

1. Etnografija: Karutz, *Atlas der Völkerkunde.*
2. Burtai: Mansikka, *Litauische Zaubersprüche.*
3. Dainos: Moller, *Das Lied der Völker.*

Keleriais paskutiniais metais, kada pačioj Lietuvoj suskasta rankioti tautosaka, lasyti žodyno medžiaga, rengti ekspedicijos liaudies daiktinės kūrybos liekanoms fiksuoti, svetimoje mokslo literatūroje vėl pasirodė keletas naujų raštų apie lietuvių liaudies dvasią ir jos kūrybą.

1. 1925 ir 26 Stuttgarte išėjo prof. Karutz etnografinis dviejų tomų tautų atlasas *Atlasas der Völkerkunde.* Kiekvienos tautos etnografijai skirta po kelis puslapius. Lietuviams, lygiai kaip ir latviams, teko po 2 puslapius teksto ir po 2 iliustracijų. Tekste autorius charakterizuoja lietuvio tipą ir seniausią materialinę ir dvasinę lietuvių kultūrą.

Lietuviai esą gryniausiai išlaikę Europos senovinės rasės kultūros tradicijas. Tipas: „Prieš mus stoja siauri, pailgi veidai, mėlynos akys, šviesūs plaukai, vidutinio didumo lieknos figūros, darbštūs, ramūs, nepretensingi žmonės, senųjų kronikininkų vadinami ‚šiurkščiais, bet nuolankiais' “. Nuo senų laikų — pasakoja autorius — lietuviai visados artimai dvasiš-

kai sutapę su gamta, visą kultūrą ir sukūrę gamtoje, gyvendami tokiu būdu „medžio amžių" kaip ir kaimynai latviai. Ta kultūra esanti labai sena, bet įvairi, turininga ir meniška. Materialinė kultūra paprasta. Apie ją nedaug ir kalbama; paanalizuoja kiek trobos sudedamąsias formas, trumpai charakterizuoja mums žinomą pirtį, kurioj įkaitinti akmenys apipilami vandeniu (taip darą, sako, ir indiečiai), girnas, avilius, bitininkystę, medinę žagrę, panašią kaip latvių, klumpes, muzikos instrumentus. Pirkios vidaus charakteristikoje užkliūvi už tokios smulkmenos: ant sienų, girdi, kabą šventųjų paveikslai, dažnai aptinki senovės lietuvių kunigaikščių paveikslus (čia jau ir nori suabejoti!) ir charakteringa, girdi, smarkiai emigracijai pažymėti, fotografijas iš Amerikos.

Ilgiausiai autorius sustoja prie lietuvių dvasinės kultūros produktų, prie dainų, o paskui prie religijos. „Lietuviai yra muzikalūs, apdovanoti didžiais kūrybiniais gabumais. Jų dainos trumpais trochejiškais taktais ir švelniais jambais išsako giliai ir nuoširdžiai pajaustus, vaizdžiai išgyventus džiugesius ir skausmus žmogiškosios dvasios, palinkusios į melancholiją". Tautosakos tylų nuoširdumą autorius mato pasikartojant ir kapinių įtaisymuos bei nuotaikoje; jų nuošalumas kalvų pašlaitėse ir kalnelių kauburiuose; jų romantiškai apleisti gėlynai ir žalitvorės; jų milžiniški, tamsūs, įsakmiai graudiną Golgotos kryžiai ir apsamanoję kryželiai su kančios pabūklais patraukia ir praskina takus į jausmus. „Kad ir čia viskas apleista, bet žinai, jog lietuviui jo mirusieji yra artimi". Po šito teigimo ir atsimeni Krėvės Vainorą...

Lietuvių senojoj religijoj autorius veda šią mintį: lietuvis sutapęs su gamta, lietuviui šviesa (saulė, ugnis...) esanti gyvybės ir dvasingumo versmė. „Ilgai, ligi 19 amžiaus, išliko nuotrupų senosios religijos, kuri matė dieviškąsias jėgas gamtoje visur, pradedant nuo saulės ir žvaigždžių ir baigiant augalais

ir akmenimis; kuri matė vieningumą tarp žmogaus ir gamtos, gilius bei pastovius jų santykius bei įtaką. Kaip aiškiai matė dievybę gamtoje, rodo įvaizdžiai, jog lupant medžiui žievę, įskaudinama ir pačiai dievybei (kiek panašu į Vaižganto Valerą!). Kaip aiškiai buvo jaučiamas vieningumas, rodo paprotys auginti aplink namus medžius, su kurių klestėjimu susijusi gyventojų gerovė ir sveikata (panašu į Krėvės Lapiną!)". Šviesa, saulė buvus pasaulio centras ir esmė; jos pagerbti senovės lietuviai susirinkdavę į šventuosius miškus per pavasario, vasaros ar rudens šventes. Aukodavęs krivis, vaideliotų vyriausiasis, o jei reikėdavo, ir pats pasiaukodavęs ant laužo. Būti perkūno nutrenktam laikyta ypatinga malone. Dvasininkai buvę dvasiniai tautos vadai. Jie pranašaudavę iš gamtos reiškinių ir tautos ateitį. Rudens šventę, kurioj buvo aukojamas ožys (atsimintina: tu, oželi...), Karutz laiko egzoterine misterijų paralele. Po rugiapjūtės būdavęs sukuliamas ir vėl atnaujinamas dievo paveikslas; tatai esąs simbolis, kad dvasinės kosmo jėgos pagal metų laiko ritmą iš žemės išeinančios ir vėl į ją sugrįžtančios, kad žiemą jos telkiančiosi, atsinaujinančios, kad pavasarį vėl galėtų sutekėti į augalų pasaulį. Šiandieninės pabaigtuvės — sako — esąs paskutinis aidas tikėjimo tų dvasinių šviesos jėgų, kurios visą pasaulį esančios persunkusios ir sugyvinusios.

Šitame prof. Karutz atsiliepime mums dvelkia ta pati meilė mūsų tautos esmei, dvasinei kultūrai, kuria buvo nudažyti pirmieji svetimųjų balsai (Herderio, Goethės...) apie mūsų tautosaką. Latvių tuo tarpu jis paliečia beveik tik materialinę kultūrą ir visai šaltai. Iš kur tos Karutz simpatijos, lyg prošvaiste nušviečia jo paties ideologija. Apgraibomis pasidairius po jo kitus raštus, matai jį artimai sutapus su romantikų filosofais ir palinkus į teosofiją. Jo akcentuojamas panteistinis dvasingumas, to dvasingumo apraiška ir esmė — šviesa (atsiremia į Goethės spalvų teoriją) jo įžiūrimi labiausiai lietuviuose; tas sutapimas su gamta, misteriškas šviesos gar-

binimas (ar nepalygintina su Vydūno amžina ugnim?) jo akyse pakelia lietuvio vardą.

Kas manytina apie tuos autoriaus teigimus? Abejojimų sukelia tas panteistiškas lietuvio religijos charakterizavimas. Ir ne tik panteistiškas, bet teosofiškas. Mat nepatenkintas moderniąja tautotyra, kuriai daug kas prikiša apsivertimą žaliava, jos klasifikavimu ir per mažą komentavimą, laikydamas tai materialistinio mokslo padaru, jis rūpinas (kaip ir čia matyt) tautotyros reiškinius komentuoti ir ieškoti juose visuotinės esmės. Komentuoti ir spręsti, pasakytume, ne analitiniu, bet sintetiniu būdu. Šitokis sprendimas, kai kieno vadinamas estetiniu (žiūr. *Židinys*, 1931 Nr. 5—6, „Estetiškoji tautų charakteristika"), turi savo gerų pusių: greičiau išsprendžiama, bet ir blogų: dar greičiau paklystama, nes ne išvados daromos iš faktų, bet faktai taikomi prie sprendimo, padaryto intuicijos keliu. Čia irgi, rodos, autorius sprendžia „estetiškai" arba dar geriau pasakius: poetiškai (pvz., kad ir tas teigimas lietuvius tikint ar tikėjus, jog pagal laiko ritmą kosmo jėgos ištekančios ir vėl sutekančios į žemę; teigimas ne metaforiškai, bet tiesiogine prasme jo suprantamas). Kol panašių sprendimų nepatvirtins konkrečių faktų duomenys, tie sprendimai tegali likti tik nuomonėmis. Ligi šiol dar mes tikrai savo sentėvių religijos nepažįstam.

Iliustracijos vaizduoja daiktiškąją lietuvių liaudies kūrybą: trobas, pirtį, girnas, avilį, žagrę, muzikos instrumentus, šaukštus, samčius, puodus, mintuvus, kryžius. Viso 31 paveikslėlis. Bet pasigendam čia lietuvių audinių: apie juos nepaminėta nei tekste, nei iliustracijose.

2. 1929 *FF Communications* Nr. 87 yra skirtas lietuviškiems burtažodžiams, viso 116 p. Juos surinko ir pakomentavo folkloristas V. J. Mansikka. Jis, matyt, kruopščiai peržiūrėjo seniau paskelbtą medžiagą (Bezzenbergerio, Niemi, Petkevičaitės, Volterio, Sabaliausko, *Tautos ir žodžio)*, pasidairė neišleistuose ar privačiuose rinkiniuose

(Basanavičiaus, Vilniaus Liet. mokslo draugijos, Elisono, Būtėno, kun. Rudžio); porą mėnesių dar patsai pavaikščiojo po šiaurės rytų Lietuvą (Švenčionių, Vilniaus, Valkininko, Kalesninkų, Lazdonių, Labanoro, Perlojos, Merkinės, Panevėžio, Anykščių, Šimonių, Kupiškio, Palevėnės, Miežiškių ir Raguvos apylinkes) ir paskelbė viso 239 burtažodžius dviem kalbom: pirma lietuvių, paskui po kiekvieno burtažodžio vokiškai.

Daugiausia burtų yra kilę iš praktiško reikalo: iš reikalo gintis nuo ligų, nuo gyvačių, nuo blogo oro. Dėl to daugiausia čia ir surinkta burtažodžių nuo įvairiausių ligų: nuo karpų, nuo dedervinių, nuo navikaulio, voties, miežio, jeigu kas į akį įkrito, kad išeitų, nuo kraujo bėgimo, nuo gyvatės (ypačiai daug), nuo vėjo, nuo kirmėlės, nuo šuns kandimo, nuo pasiutusio šuns, nuo rožės (apsčiai), nuo nikstelėjimo, nuo kaltūno, dančio skaudėjimo, nuo ramato, galvos sopėjimo; grižiaus, nuo drugio, geltligės, gumbo, kartelio, nuo išgąsčio, akių ligų, blūdo, velnio vedžiojimo, kaip primonyti mylimas, kaip sugadinti meilė, kad bitės augtų, kad prūsokai išnyktų, kad javai augtų, kad debesys išsisklaidytų, kad nelytų, kad lytų, kad perkūnas netrenktų, kad nušautum žvėrį ir dar šis tas.

Burtas turi dvi svarbiąsias dalis: veiksmą ir burtažodžius. Mansikka duoda svarbių pastabų ir dėl vieno, ir dėl antro. Jis iškelia čia žmonių įvaizdžius dėl pačios ligos priežasties (išgąstis, vėjo užpūtimas, apraganavimas, kirmėlės; liga kartais personifikuota: įsivaizduojama gyva, judanti, keliaujanti iš vietos į vietą), dėl jos pašalinimo. Bet itin įdomios jo išvados dėl burto žodinės formulės, kuri dažnai eina sykiu su veiksmu dialogo forma ir klausimais bei atsakymais nusako burto veikimą ir jo tikslą. Daugelyje burtų, kur formulė yra išreikšta ne dialogu, bet monologine forma, žodžiai nurodo veiksmo simboliką, pažymi daiktus, vartojamus būrime, išreiškia veiksmo siekiamąjį tikslą; pvz., kad

gerai kopūstai augtų, rita ant ežios akmenį ir sako: „Kaip šitas akmuo didelis ir kietas, taip testa būna tokie kopūstai". Didesnėj savo paskelbtų pasakų dalyje Mansikka randa, kad burto žodžiai nieko bendra neturi su būrimo veiksmu. Kad ir nuo kirmėlės įkandimo sakomas burtažodis: „Paukštis be pieno, akmuo be sparnų, vanduo be kraujo". Burtažodis pradedamas tam tikru pasakojimu, epišku įvadu. Tik po jo kreipiamasi jau į ligą: dažniausiai tuose įvaduose pasakojama apie Kristų, rečiau apie Mariją ar šventuosius; pasakojamas ir gamtos koksai reiškinys; pvz., „Ėjo Viešpats Jėzus per pievą, nešės rankoj tris rožes: vieną pametė, kita nupuolė, trečia pati pragaišo; pragaišk ir tu, rože".

Ligai išvaryti dažnai yra įsakomoji forma, kartais net grasomoji. Formulė mėgstama kartoti; sykiais, kaip ir pats veiksmas, sakoma adverniškai: sukeičiant žodžių skiemenis.

Tiek būrimo papročiuose, tiek ir burtažodžių formoje Mansikka randa daug panašumo su latvių, vokiečių, bet ypačiai su gudų ir lenkų burtais. Turėdamas tai prieš akis, žinomasis Berlyno folkloro tyrinėtojas taip atsiliepia apie šį veikalą: „Labai vertingos yra pastabos apie burtažodžio asmenis, apie pažiūras į ligų esmę (demonai, personifikuotos ligos, kirminai) ir gydymo būdus. Toliau apie epišką burto įvadą, ypatingas manipulacijas (tas skiemenų sukeitimas) ir artimumą su lenkų, rusų ir vokiečių papročiais" (*Zeitschrift f. Volkskunde,* 1931 Oktober).

Mums įdomi dar kita pastabų dalis — apie burtažodžių rinkimo sąlygas Lietuvoje. Mansikka konstatuoja, kad Lietuvoje dar daug esama burtų (nors burtažodžių užrašyta labai nedaug, palyginti su kitais tautosakos žanrais). Burtais tikį net apsišvietę žmonės; jam dažnai pasakoję apie vieną ar kitą kunigą, kuris smarkiai kovojęs su burtais, bet kada gyvatė įkirtusi jo karvę ar arklį, tai jis pats liepęs pakviesti burtininką, ir gyvulys netrukus išgijęs. Kiek kaimų perėjęs, kiekvienam dar radęs bent po vieną burtininką. Bet iš burtininko

esą labai sunku burtų aprašymą išgauti. Viena, burtininkas tiki, kad išdavęs savo paslaptį, jis pats neteksiąs burtų galios, antra, katalikų Bažnyčia smarkiai su burtais kovojanti; burtininkas privengiąs jos nemalonės. Kai kurie net reikalaują, kad rinkėjas užtikrintų, jog jiems nieko už tai nebūsią; Perlojos žydelis burtininkas tesutikęs tik tada pasakoti, kai jam leisiąs klebonas (!).

Burtininkas (duoda Mansikka ir kitus jo vardus, lietuviškus ir skolintus iš slavų: raganius, žadėtojas, žavėtojas, vardytojas, užkalbėtojas, kerėtojas, nuodninkas, čėrauninkas, šeptūnas, varažbita ir kt.) dažnai išsiskiriąs iš savo kaimynų savo dvasiniu emocingumu ar gyvenimo praktika: daug keliavęs, kariuomenėj buvęs. Daugelis moką skaityt ir rašyt. Pažymėtina ypačiai, kad ten, kur jis vaikščiojęs, daug sutikęs burtininkų, visai ne lietuvių tautybės: sentikių, žydų. Burtų išmintį jie semią kartais ir iš knygų, rusiškų ar vokiškų; radęs ir lietuvišką burtų knygelę, matyt, verstą iš lenkų kalbos. Čia, reikia manyti, ir bus viena priežasčių, kodėl jis rado tiek daug panašumo su slavų burtais.

3. Šis tas nauja ir dainų literatūroj: lietuvių dainų įdėta į visų tautų didžiulį dainų rinkinį „Tautų dainą". Pilnas to veikalo vardas — *Das Lied der Völker*, ausgewählt, ubersetzt und mit Benutzung der besten ausländischen Quellen und Bearbeitungen herausgegeben von Dr. Heinrich Möller. Schotts Sohne, Mainz — Leipzig — London — Brüssel — Paris. Data nepažymėta: daugumas vokiečių leidėjų negali atsikratyti tuo bjauriu papročiu. Rodos, kad išėjo 1930, o paskutinis sąsiuvinis — gal ir 1931. Rinkinio yra 13 sąsiuvinių, arba trys dideli tomai. Pradėta nuo rusų dainų ir baigta Baltijos kraštais: lietuviais, latviais, estais, suomiais. Jiems skirtas 13 sąsiuvinis.

Kad rinkinys yra vertingas ir kuriais atžvilgiais, parodo jau tautotyros žurnalo atsiliepimas: „Möller davė imponuojantį veikalą, kuriame iš milžiniško Europos (ne tik Europos:

yra ir šiaurės Amerikės dainų. Aut.) tautų kūrybos lobyno rūpestingai ir skoningai yra surinkta kas gražiausia ir charakteringiausia. Šitas rinkinys padarys džiaugsmo įvairiems sluoksniams: muzikas mokslininkas ras vertingos medžiagos tautų melodijoms palyginti; muzikui mėgėjui ir koncertininkui veikalas bus šaltinis gražių ir savitų kūrinių, kurie apie svetimųjų dvasią daugiau duoda suprasti, nekaip galbūt galima tikėtis iš mažo dainos kūrinio; tautosakos tyrinėtojas gaus sutikti, kad čia atvaizduoti tipingi tautų dainos gyvenimo reiškiniai... Ypačiai verta pažymėti, kad M. išvengė pavojaus dainas suvokietinti ir nublukinti pirmykštį koloritą". (*Z. f. Volkskunde*, 1931 lapkričio mėn.).

Mums čia įdomu žvelgti tik į lietuviškas dainas. Baltijos tautų sąsiuvinyje yra viso 12 lietuviškų dainų, 5 latvių, 5 estų ir 32 suomių. Dainų tekstai paskelbti originalo kalba ir išversti vokiškai; kiekviena daina su melodija. Dėl to tektų ir kelti trejopas klausimas: kiek vykusiai yra parinktos dainos? kiek pavykę išversti? kiek melodija yra tautiška? Lietuviškos dainos parinktos charakteringos ir gana gražios: 1. Liniáles róvjau, rankas mazgojau... 2. Kol jaunas nevedęs buvau... 3. Bernytis į karą jojo... 4. Aš nueisiu sa sodelin... 5. Ir atlėkė sakalėlis... 6. Iš mažumėlės be motinėlės maža papratau vargelį vargti... 7. Oi ko žvengi, žirgeli... 8 Balnoj brolelis... 9. Šėriau sau žirgelį... 10. Aš paėmiau mergužėlę, ketinau nebarti... 11. Vai liūdnas liūdnas baltas berželis... 12. Vai tu, diemed, diemedėli... Galėtum dar prisiskirti ir „oi tu, ieva ievuže"., įdėtą latvių dainų skyriuje; jos ir žodžiai ir melodija yra tokie pat, kaip lietuvių dainuojamos dainos. Kelios dainos užrašytos su refrenais. Vienas toks refrenas ypačiai krinta į akį:

Kol jaunas nevedęs buvau
Karaliui slūžijau,
Flintelę šviesią šveisdamas tariau:
Fale rale rilož ralož...

Šitokis refrenas (lygiai kaip ir flintelė, plintelės vietoj) neatrodo lietuviškas; mažų mažiausia bent jau necharakteringas lietuviškoms dainoms. Lietuviai paprastai nevartoja f. Tiesa, jau ir Nesselmannas vienąsyk, rodos, buvo užrašęs apynio dainoje refreną su f: falandroti kumferta, bet Möllerio refrenas yra dar keistesnis, galūnės atžvilgiu. Būtent, lietuviai dažniau mėgsta balsingus refrenus (su balsiu gale); o jeigu jau yra priebalsis, tai jis „sprogdinamas" (dum-dum; dzik-dzak); trinamasis priebalsis kaip čia pažymėtasis ž, dainuoti yra sunkus. Ar tik tas vienas refrenas nebus kartais sugadintas dažnasis lietuvių valio ralio, rilio ralio?

Kad dainos būtų gražiai, poetiškai išverstos, sunku ir norėti. Jeigu Croce apskritai sako, kad poezija esąs neišverčiamas dalykas, tai liaudies poezija juoba. Ne be reikalo ir senasis Schleicheris keliais atvejais skundėsi, kad tos ar kitos lietuviškos dainos negalįs išversti ir jos gražumo parodyti. Vertėjo čia, matyt, labai stengtasi, bet ne visur sėkmingai. Pjauja vertėjus tie lietuviškų dainų deminutyvai; Mölleris stengiasi juos apeiti: mažybinimą išreikšti epitetu. Bet epitetas dažnai papjauja patį dainos gražumą:

O ir atjojo jaunas bernelis...
Kam just daher geritten ein junger Bursch...

Arba:

Pargrąžinsiu žirgelį
septintą nedėlėlę.

Doch es kehrt heim mein Rösslein.
Wohl in der siebenten Woche.

Jeigu jau ne mažybinumas kliūva, kaip matyti iš pavyzdžių, tai tas artikelių ir nevaizdingųjų žodžių vokiškas gausingumas (doch, daher, heim, just...) nublukina vaizdą,

praskiedžia vaizdo glaustumą, kondensuotumą. Nesselmannas ir Schleicheris dažniau kažkaip jų mokėjo išvengti.

Kai kur vertėjas griebias tyčia mažybinti kaip ir originale. Sykiais pavyksta, bet sykiais vaizdas daros „surazgytas, sumazgytas“:

O, žirge, žirge,
Šyvas žirgeli,
Oi, žirge, mūsų
Juodberėli.

Rösslein, o Rösslein,
Du liebes Rösslein,
Ach unser Pferdchen
Des Bruders Rösslein.

Kai vertėjas labiau nutolsta nuo teksto, arba kai daina ne tokia kondensuota, ten vertimas visai malonus (Nr. 9).

Nors autoriui rūpėjo kiek galima tobuliau saugoti dainos charakteringumai ir jie atiduoti nenublukinti, bet keliose vietose tekę ir nuo minties kiek nukrypti, o poroj vietų lietuviškas tekstas autoriaus, matyt, nesuprastas ir išverstas visai priešingai:

Cit neverki, mergužėle,
Jau daugiau nebarsiu.
Karo svirne kančiukėlis,
Aš jį nusikarsiu.

Still, mein Mädchen, nicht so weinen,
Lass dich doch versohnen.
Werde nie dich wieder schelten,
Nie die Peitsche brauchen.

Lietuviškas originalas yra gilaus, švelnaus sąmojo kupinas: daugiau nebarsiu, bet... kailį išlupsiu, ir išmoksi visus darbus.

Vertėjas to sąmojo nepastebėjo ir išvertė visai priešingai: Arba:

Mes nejosim, čia sustosim
Ir gaidelių paklausysim.

Nein, wir werden weiterreiten,
Werden nicht den Hahnen lauschen.

Iš įsisiūbavimo! Nepastebėta, kad daina mėgsta ne, ne, ne pagaliau jau — taip, ir pasibaigia.

Keli tie pavyzdžiai rodo, kaip sunku liaudies kūrybą išversti, kaip sunku iš vertimo pažinti tikroji tos kūrybos vertė. Bet šiame rinkinyje čia gelbsti melodijos. Melodijas buvo užrašę ir Nesselmannas su Schleicheriu, bet jų rinkiniai liko daugiau tik mokslininkų rankose. O šis rinkinys turėtų atlikti ir lyginamojo mokslo ir populiarizacijos uždavinį. Svetimieji muzikos specai sakos, kad jiems tos melodijos patinkančios. Iš paviršiaus atrodo, kad jos yra tokios pat, kaip liaudis dainuoja; pora paimta iš Brazio. Bet čia vertinimas jau priklauso muzikams.

Beje, 13 sąsiuvinio kaina 5 markės, viso rinkinio 48.

TAUTOSAKOS LITERATŪRINIS PERDIRBIMAS IR SEKIMAS

LYGINAMOJI VIENOS PASAKOS ANALIZĖ

Įvedamosios pastabos

(Analizės tikslas, linkmė ir medžiaga)

Literatūros gyvenime susiduriame su faktais:

1. kad tautosaka eina iš lūpų į lūpas, iš tautos į tautą, iš amžiaus į amžių;

2. kad amžių eigoje ir įvairiose tautose tautosakos forma ir turinys ne iš pagrindų kinta;

3. kad rašytojai tautosakos dalykus literatūriškai apdirbinėja ar jais paseka.

Klausimas: kaip tad tautosaka kinta rašytojo — apdirbinėtojo ir sekėjo rankose? Kuria linkme?

Šios analizės uždavinys yra surasti tik ta formalinė kitimo pusė, ar bent metodiškai į ją pažvelgti.

Prieš imantis analizuoti, būtina susitarti dėl nagrinėjimo tvarkos ir medžiagos. —

Kiekvienas pasakojimas — ar tai būtų tautosakinis ar literatūrinis — yra atskiras miniatiūrinis pasaulis. Šitam pasauly yra atskiros sudedamosios dalys: yra fonas, kuriame viskas dedas; yra veikėjai, kurie išeina į foną ir veikia; veikia

— vadinas, yra ir veiksmas; veikėjai turi išvidines galias (nusiteikimus), kurios juos verčia taip ar kitaip elgtis; pagaliau patsai pasakotojas turi tam tikrą dispoziciją (nusistatymą) į savo pasaulį. Fonas ir veikėjai yra pasakojimo statinis pasaulis; veiksmas reiškia judėjimą, išviršinį dinaminį pasaulį; paskutinės dvi žymės sudaro išvidinį pasakojimo pasaulį.

Iš tų elementų įvairiopų santykių kyla pasakojimo pobūdis.

Šitais atžvilgiais reikia ieškoti, ką pasakos perdirbėjas ar sekėjas duoda sava.

Tatai parodyti čia galima tik vienu pavyzdžiu. Tam reikalui imama pasaka, kuri yra ne vienos kurios tautos nuosavybė, bet visos žmonijos turtas!(1) Pirmoji pasakų rinkėjų vokiečių Grimmų rinkiny analizuojamoji pasaka pavadinta „Das brave Schneiderlein" (20 nr.). Bet Grimmas dar nebuvo supratęs, kad pasaka svarbu užrašyti tokia, kokia ji išeina iš pasakotojo lūpų. Dėl to jis, kaip sako vokiečių literatūros istorikas Schereris, „natūralų mūsų (vokiečių) liaudies pasakų toną idealizavo, išmokęs gražiausius, naiviausius, maloniausius liaudies pasakojimo motyvus ir paskui juos vartodamas, kur jie rodės geriausiai tinką, pagal pasakojimo technikos taisykles ir pagal savo paties nusimanymą.(2) Dėl to šitos analizės pagrindan imama pati pasaka net su 4 variantais Basanavičiaus pasakų rinkiniuose (III t. Nr. 62, 79, 83 ir 172). Visi variantai užrašyti vis kito asmens, bet geografinio ploto atžvilgiu nė vienas neišeina iš Vilkaviškio ir Marijampolės apskričių. Pasakos užrašytos iš žmonių. Tegul jų užrašytojai ir ne specialistai (tai mažina jų mokslinę vertę!), bet yra, matyt, patys iš liaudies. Dėl to jų užrašai vis tiek yra arčiausi liaudies pasakojimams.

Tą pasaką panaudojo ir vokiečių romantikas Brentano savo pasakų junginyje, pavadintame „Schneider Siebentot auf einen Schlag" (*Brentanos Werke*, B. H. Herausg. v. Max

Preitz, Lpzg.-Wien 1914, S. 369—379). Jo pasaką laikome liaudies pasakos literatūriniu apdirbimu, arba ir perdirbimu.

Šalimais dedame labai panašią suomių rašytojo Topeliaus, rašiusio jau realizmo laikais, literatūrinę pasaką, kaip liaudies pasakos sekimą. Ji pavadinta „Siuvėjas, kuris susiuvo Suomiją ir Švediją" (Zachris Topelius: *Neue finnländische Märchern*, übers. v. Ilse Meyer-Lüne, Haessel Verlag, Leipzig).

Pirmiausia reikia priminti turinys lietuviškos pasakos, su kuria maždaug sutaria Grimmo ir Brentano pasakos, o Topeliaus pasakojimas teeis skyrium.

Kurpius (62 nr. — kriaučius, 79 nr. — kareivis, 83 nr. — daržininkas, 171 nr. — kareivis, Grimmo — siuvėjas, Brentano — siuvėjas) pamatė sykį, kad jam ant rūgusio pieno (79 nr. — pieno, 83 nr. — arkliašūdžio, 171 nr. — duonos, Grimmo — obuolio, Brentano — obuolio) užtūpė daugybė musių (62 nr. — skruzdžių). Jis kirto su delnu ir užmušė 100 (62 nr. — 5,000, 79 nr. — 100, 83 nr. — 700+7, 171 nr. — 700+7, Grimm ir Brentano — 7). Bežiūrėdamas susiprato esąs stiprus, pasidirbdino parašą, kad vienu smūgiu užmušąs 100 (arba kitas skaičius, Grimmo ir Brentano — „Siebentot") ir iškeliavo į pasaulį. Jį, stipruolį, paėmė tarnauti ponas. Ponas pavedė jam iš miško išvyti žmogžudžius (62 nr. — užkariauti karalystę, 79 — eiti už karalių ant vainos, 83 nr. — turi kautis jo bičiulis galijotas su 100 kareivių, 171 nr. — baigti karą, Grimm — raganosį, Brentano — milžiną), paskui nugalėti liūtą (62 nr. — nėra, 79 — tą patį karalių, 83 — turi kautis jo bičiulis antras galijotas — 200 kareivių, 171 nr. — žmogžudžius, Grimm — du milžinu, Brentano — šerną). Kai karalius išgirdo jo tokius žygius, liepė nugalėt karaliaus kariuomenę (62 nr. — nėra, 79 — nėra, 83 — pats turi kautis su galijotu, 171 — liūtą, Grimm — šerną,

Brentano — raganosį). Kurpius nugalėjo ir gavo atlyginimą.

Kiek kitaip pasakoja Topelius:

> Mažas siuvėjas susigalvojo vesti. Jis turėjo pasirinkti vieną iš dviejų mergaičių: trumpukę Mają ir ilgąją Nillą. Kadangi jis pats buvo mažas — pasirinko ilgąją. Bet ši nenorėjo už jo tekėti ir reikalavo iš savo jaunikio rogėms užtiesalo iš lapių kailių, vestuvių apsiausto ir perlų karolių. Mažasis siuvėjas viską jai davė. Bet ir tada Nilla nenorėjo jo žmona tapti. Dėl to jos tėvas jaunikiui uždavė dar du darbus: susiūti Švediją su Suomija ir pasikalbėti su jo seseria, kuri gyveno Švedijoj. Siuvėjas uždavinius atliko, bet dabar jis nebenorėjo ilgosios padykėlės Nillos ir vedė trumpąją Mają.

Šitos pasakos imama lyginti, norint surasti atsakymą į pradžioje iškeltą klausimą.

I. Pasakos statinis pasaulis

A. Fonas

1. Aukščiau suminėtieji pasakojimai, ypačiai lietuviškoji liaudies pasaka, priklauso prie realistinės pasakojimų rūšies, būtent prie pasakų-pasakėčių, vokiškai vadinamųjų „Schwankmärchen",(3) nors visos keturios yra pavadintos pasakos vardu.(4) Jos yra sukonstruotos ant tikrovės pagrindo.

Lietuviškos pasakos fonas yra žalia pieva prie kelio, ūkininko pirkia, plėšikų ola, pono namai, karaliaus dvaras, bet ypačiai miškas.(5)

2. Literatūrinės pasakos eina dar toliau į tikrovę ir patį veiksmą lokalizuoja. Brentano pasakoje veiksmas eina Calais, Bretanijos, Burgundijos žemėse. Mėgindamas paaiš-

kinti, kaip atsirado vandenys tarp Prancūzijos ir Anglijos, su tomis konkrečiomis vietomis pasaka susiriša esmiškai (etiologinis motyvas!). Bet veiksmo, pasakytum, scena yra tamsi. Vienas Calais ar Bretanijos vardas klausytojui nieko nepasako.

Tik suomis Topelius foną individualizuoja. Savo herojaus namelį jis piešia gyvai, plastiškai:

> Senas apgriuvęs namelis tolimajam krante priklausė jam. Tikrai, vadinas, anksčiau jis atrodė kaip juodvarnio lizdas, bet dabar jis yra raudonai nudažytas, su šiaudiniu stogu, tikrai su sienom, su langų užuolaidom.

Arba štai kaip Topelius charakterizuoja Rytų marias, kurias siuvėjas turi persiūti:

> Jis (siuvėjas) turėjo gerą orą; šiaip audringos marios ištisą savaitę visai atsitiktinai buvo ramios kaip tiršto pieno dubuo (153 p.).

Lietuvių liaudies pasakojimas, o taip pat Grimmo ir Brentano, tuo tarpu pasitenkina tik daikto rūšiniu vardu — tipu: giria, ola... Jie laikosi arčiau prie pasakai charakteringų žymių.

B. Veikėjai

3. Ta pati išvada peršasi ir apie veikėjus.

Liaudies pasakojimas (lie., Grimm), o taip pat ir Brentano, lieka arčiau prie pasakos: į realistinį foną jie išleidžia ne tik žmones, bet gyvulius ir milžinus. Žmogus turi su gyvuliais ir milžinais kovoti. Tokiu būdu čionai yra sumišęs pasakiškas elementas su pasaka-pasakėčia (Schwank).

Topelius išveda išimtinai tik žmones.

4. Pasakoj-pasakėčioj (Schwank) veikėjas esti ne tik žmogus (vyras, brolis, pati, sesuo...) kaip grynosiose

pasakose, bet sykiu ir tam tikros profesijos atstovas: siuvėjas (kriaučius), kurpius, kareivis, studentas...

Čia nagrinėjamos pasakos vartoja visus suminėtus profesinius vardus, bet daugiausia siuvėjo. Tačiau pažymėtina, kad lietuvių liaudies pasakoje šita profesija neturi jokios reikšmės herojaus veiksmams. Siuvėjo vietoj galėtum tą patį herojų pavadinti kurpium, kareiviu, ir veiksmas nieko nenukentės. Taip ir iš tiesų atsitinka. Variante 79 nr. jau randame kareivį, 83 — daržininką.

Lygiai su savo profesija nėra susijęs ir Grimmo siuvėjas.

Literatūrinės Brentano ir Topeliaus pasakos veikėjų profesiją susieja su pačios pasakos veiksmu. Uždaviniams atlikti siuvėjas pavartoja savo adatas: Brentano herojus užsiuva šernui ir milžinui visas kūno skyles; Topeliaus siuvėjas turi Suomiją su Svedija susiūti ir t.t. Siuvėjas čia negalėtų būti pakeistas kareiviu.

5. Nors herojus, pavadintas savo profesijos vardu, jau daugiau apibrėžtas, vis dėlto liaudies pasakoje jis lieka tiktai tipas. Grimmo pasaka apibrėžia savo siuvėją tik vienų vienu „artikeliu“ (ein), lietuviškos pasakos autorius parodo savo nusistatymą dėl jo: vienas variantas vadina paprastai „kriaučius“, kitas „tinginys kriaučius“, „vargšas žmogelis, bet didelis girtuoklis“ (apie tokio nusistatymo priežastis — III dalyje!), lietuviškas pasakojimas (182 nr.) dar priduria apie jo kilimą:

> Tėvai „norint labai menką gyvenimą turėjo, vienok sūnų, kaipo vieną, labai lepino. Kaip tik sūnus paūgėjo, leido jį į mokslą, ale kaip be priežiūros išdykusei augo, mažai ką jis prasilavino. Matydamas senukas, kad sūnui iš to mokslo nėra jokios naudos, — o jau buvo gerai paūgėjęs: — dėl to jįjį atėmė iš mokslo ir leido mokyties amato kurpinįkystės. Sūnus, pramokęs truputį amato, pradėjo patsai dirbt, kad ką tai užsipelnytų; bet kaip jau labai išdukusei buvo užaugęs, per

tai nieko neuždirbo. Jeigu kokį skatiką kada uždirbo, teip tuo pragėrė.

Tai truputį ilgesnė charakteristika, išdykėlio ir tinginio tipizavimas. Taigi pasakojimas jau rodo žymių atsipalaiduoti nuo grynosios pasakos formališkumo (Formelhaftigkeit). Ir visiškai tatai įvyksta Topeliaus pasakojime.

Topelius savo herojų charakterizuoja aiškiai, platokai, realistiškai, individualiai.

Tikka buvo geras kaimo siuvėjas, ir be to geras siuvėjas, kuris galėjo sagas taip įsiūti, kad jos neištrūkdavo, jeigu koks garbus ūkininkas po bendruomenės posėdžio pietums gerai privalgydavo žuvies, grucės ir kiaušinienės. Be to, Tikka buvo puikus vaikinas, kurį visi mėgo: jis buvo darbštus ir patenkintas, tvarkingas ir lieknas. Geresnio siuvėjo negalima buvo nė norėti. Bet jis turėjo vieną trūkumą, kuris ne nuo jo paties parėjo: jis buvo mažiausias vaikis visame kaime; jis buvo toks mažas, kad ilgajam Pietari siekė tik ligi juostos. Pasakoja, kad turtingas Antilos dvaro savininkas sykį Tikką pasvėręs ir radęs jį tokio sunkumo kaip dvaro šuo. Ar tikrai taip buvo, to griežtai aš negaliu pasakyti, bet jis buvo mažas, mažas ir vikrus, bet vis dėlto tikras vaikis. Miške vilkui iš kelio jis nesitraukė, bet kitų žmonių draugystėje jis buvo teisingas, nuolankus žmogelis, kuris sykiu su visais juokėsi, kai jį erzino dėl mažo ūgio. Tik juokai turėjo neperžengti ribos, nes ir nuolankiajam Tikkai ne viskas galėjo patikti (146 p.).

Brentano, parinkdamas savo pasakojimui herojų, grįžtelia vėl į grynąją pasaką. Tačiau jo siuvėjas vis dėlto yra šiek tiek atvaizduotas: jis yra —

mažas žmogiukas, nedaug ilgesnis kaip nykštys, ant

nugaros buvo apsitempęs visų maloniausią raudoną švarkelį (349 p.).

Iš fono ir veikėjų analizės galima išvesti šios žymės:

TAUTOSAKA	LITERAT. PERDIRBIMAS	SEKIMAS
(Lietuv. ir Grimm)	(Brentano)	(Topelius)
	F o n a s :	
realus	realus	realus
bendrinis	lokalizuotas	lokalizuotas
abstrakčiai atvaizduotas	abstrakčiai	konkrečiai
siaurai atvaizduotas	siaurai	individualizuotas
		plačiau
	V e i k ė j a i :	
žmonės ir gyvuliai	žmonės ir gyvuliai	žmonės
tipai	tipai	individualybė
siaurai atvaizduoti	platėliau	plačiau

Taigi: Statinis pasaulis tautosakoje yra mažiau akcentuojamas kaip literatūriniam liaudies pasakos sekime. Perdirbimas stovi tarp jų, arčiau prie tautosakos.

II. Pasakos dinaminis pasaulis

A. Ekspozicija

6. Liaudies pasakojimas nuveda skaitytoją į kitą pasaulį,

nusako trumpai veikėją, ir veikėjas tuojau pradeda veiksmą. Jo veiksmo metu pasirodo antriniai veikėjai.

Topeliaus pasakojimas visus savo veikėjus išveda iš karto į sceną ir tik tada pradeda veiksmą.

Pirmojo tipo pasakojime pasakotojas pasilieka laisvas rankas įvesti, kada panori, naujus veikėjus, pasakojimą toliau tęsti arba nutraukti. Be to, toksai pasakojimas visados turi priemonę skaitytojui laikyti nežinioje, kas bus toliau.

Antrasis pasakojimo būdas — Topeliaus — pasakojimą padaro organiškai vieningą.

Pirmasis kelias yra nuotykių romano, antrasis — visuomeninio romano kelias.

Brentano prisišlieja prie pirmojo.

B. Veiksmo pradžia

7. Kas veikėjus spiria veiksmą pradėti? — Musės! Musės užtupia ant duonos (kiti liet. variantai: sūrio, arkliašūdžio (83), pieno; Grimmo ir Brentano: obuolio). Herojus jas užmuša; jam tada ateina mintis, kad jis esąs toks stiprus, ir išeina į pasaulį.

Brentano jaučia, kad tokia priežastis nėra užtenkama, ir stipriau motyvuoja: jo siuvėjas negalėjo pakęsti kopūstų, kuriuos jam šeimininkas duodavo pusryčiams ir vakarienei.

Topeliaus herojus veiksmą pradeda taip pat atsitiktinai. Besmuikuojant jaunimo pašokime jam atėjo mintis: jis esąs 30 metų, jis galįs žmoną išmaitinti. Ir nusprendžia žmonos ieškoti. Bet jo argumentai tikrai yra pakankami, kad galėtų vesti!

Taigi: liaudies ir Brentano pasakojimai turi tik priežastį veiksmui, o Topeliaus pasakojimas ir tam tikrą tikslą.

Ir nuo šiol prasideda visa eilė nuotykių.

Kaip yra sudarytas atskiras nuotykis, motyvas arba epizodas? Kaip visi epizodai tarp savęs sujungti?

C. Epizodo sudarymas

8. Herojus turi nuveikti kliūtis. Kyla kova. Liaudies pasakojime kovos dalyviai charakterizuojami labai trumpai, ypačiai priešininkas. Trumpa pastaba (dažnai trumpas palyginimas!) parodo hiperbolišką antitetiškumą tarp jo ir herojaus.

Pavyzdys:

> Siuvėjas rado milžinus miegant po medžiu ir knarkiant, kad net medžių šakos linkčiojo (Grimm). — „Išgirdau baisius žingsnius, kad net žemė drebėjo“ (Brentano).

9. Priešininko jėga išreiškiama ir matematiškai: girioje buvo 515 plėšikų (liet.); reikėjo 20 arklių negyvam milžinui parvežti (Grimm). Tokioje charakteristikoje pabrėžiama tik sunkenybė, kurią herojus turi nugalėti.

10. Herojuje pasakotojas pastebi taip pat tik tai, su kuo jis nugali priešininką. Bet priešininkas nugalėti, kliūtys apveikti yra pasakojimo pats centras. Kaip jis tatai padarė — yra pasakojimo svarbiausias klausimas.

Dėl to daug plačiau yra aprašomas herojaus pasiruošimas į kovą.

11. Herojus nugali savo priešininką ne jėga arba dėkingų žvėrių ir burtininkų padedamas, kaip tai įvyksta grynosiose pasakose, bet iš dalies dėl savo gudrumo, o daugiausia dėl savo priešininko kvailumo ir dėl atsitiktinumo. Klausytojo akyse jis kartais pasirodo gudrus ir drąsus, kartais tik laimės globojamas, bet visados jis atrodo išmintingas ir stiprus jo priešininko akyse. Ir pasaka suteikia savo herojui visas priemones, reikalingas priešininkui išgąsdinti arba apgauti.

Pavyzdys:

> Kurpius ateina pas žmogžudžius su pypke.

Žmogžudžiai klausia, kodėl jis toks stiprus. Dėl to, kad jis šitą pypkę rūkąs (liet.). —

Čia pypkė yra būtina veiksmui.

Taigi: liaudies pasakojimo kovotojo charakteristikoje yra tik tie bruožai, kurie toliau varo veiksmą.

Panašų motyvą su pypke randam ir Topeliaus pasakojime; tik jis vartojamas ne veiksmui plėtoti, bet veikėjams pagyvinti, paryškinti, individualizuoti.

Pavyzdys:

Kai Tikka piršosi Nillai, jos tėvas klausėsi „kurį laiką ilgos kalbos, iškrėtė savo pypkę prie židinio ir staiga pasileido juokais“ (150 p.).

Vėliau, kada Tikka atsisakė nuo jo dukters, „parapiečiai šnibždėjosi ir šaipėsi, kas Antilos dvaro poną taip įpykino, kad jis savo pypkę į židinį pusiau perskėlė“ (162 p.).

Antras pavyzdys:

Lietuviškos pasakos kareivis nugali savo priešą tuo, kad jį, būtent kariuomenę, išgąsdina. Kaip liaudies fantazija išpuošia herojų, kad jo galėtum išsigąsti.

Visa kariuomenė joja keliu, o herojus (kareivis) pasiprašė ko menkiausią arklį. Jis „mislijo, ties giria dajojęs, pabėgtie, dagi užsisėdo be jokio pamovimo, tiktai pasiėmė valgyt ir mažą rykštelę. Visi kareiviai joja keliu, o jo kumelaitė kaip pradėjo jį nešt ant girios! O tenai pagiriu buvo pastatytos kartuvės: kaip insipainiojo toj kumelaitė in tais kartuves, kad ait‘ tai ait‘ tiesiog ant to neprieteliaus!“ (171 nr.).

Kita pasaka įbruka herojui į rankas ne kartuves, bet kryžių. Kas yra baisiau kaip kartuvės?!(6) Antra vertus, kas yra kilnesnio ir galingesnio kaip kryžius?! Žinoma: su tokiom priemonėm priešininkas turi būti nugalėtas:

Ans (priešas), pamatęs, kad jau atjoja, stoja ant kares; atsigryžta in šoną — atlekia tiesiog an jų neapsakoma baisybė! Teip jis persigandęs — bėgtie... (171 nr.).

Arba:

Kariuomenė nusigando pamačius kurpių atlekiant su kryžium ir „ėmė šnekėt, kad jie negalį pradėt, nes jis su Dievo galybe atjoja". Jį susistabdė, pasisveikino ir susitaikė (172 nr.).

Atrodo, kad liaudies pasakojimas, palyginti su literatūriniu, yra labai šykštus žodžiams.

12. Liaudies pasakojime (liet.) didelės reikšmės turi atsitiktinumas. Kodėl pradėjo arklys bėgti? Kodėl veikėjas griebėsi ranka už kryžiaus ir t.t.? Kai kurie pasakojimai tuos atsitiktinumus mėgina pagrįsti: arklį pabaidė kurapkos, arklys užuodė kitus arklius. Herojus išsigando ir norėjo už kryžiaus užsikabinti ir sustoti, bet kryžius buvo persenęs, ir kurpius jį nulaužė. Bet kitame to paties motyvo pasakojime trūksta tokio motyvavimo. Pasitenkinama eile įvykių, nepaisant jų logiškos eilės. Rūpinamasi tik, kad tie įvykiai nustebintų.

13. Kai kurios pasakos-pasakėčios (Schwänke) tokį nemotyvuotą veiksmą paverčia žaislu. Šitą liaudies pasakojimų žymę suprato Brentano ir ją pavartojo savo pasakai.

Pavyzdys:

„Milžinas davė man su pirštu tokį spriktą, kad aš nulėkiau į girininko trobelės kaminą ir pataikiau į didelį puodą pieno, kuris stovėjo prie židinio". Arba: „Kai ožys pagriebė su savo ragais mane už antjuosčio, porą sykių pakratė šen ir ten ir paskui su neaprašoma jėga sviedė viršum medžių į girią, aš nukritau švelniai ant šieno kupetos" (376 p.).

Taigi: liaudies pasakojimas stovi vidury tarp atsitiktinumo ir motyvavimo.(7)

Kas čia pasakyta apie liaudies ir Brentano pasakojimus, negalima pritaikinti Topeliui. Jo herojus pergalėtoju tampa ne dėl gudrumo ir atsitiktinumo, bet dėl išmintingumo ir kantraus darbštumo. Dėl to ir jo pasakojimo būdas yra kitoks.

Darbas reikalauja ilgesnio laiko. Ne viena diena herojus nugali kliūtis; tam reikalingas jis visai tiksliai pažymėto laiko tarpo — dviejų vasarų, visos žiemos.

Autoriui nereikia rūpintis, kuriom priemonėm nustebinti ir išgąsdinti; jis turi tik įtikinti. Dėl to jis pasakoja labai planingai, nepagailėdamas žodžių. Kaip jau buvo pažymėta, autorius išpuošia veiksmą ir visą paveikslą. Scenos su žmonėmis jam yra dar svarbesnės kaip pats uždavinių atlikimas. Dėl to čia jis gali savo vardu veikėjus charakterizuoti.

D. Epizodų sujungimas

14. Lietuviškoje pasakoje nuotykiai eina vienas paskui kitą (Kettentechnik). Juos susieja tik tas pats herojus. Net ne tas pats asmuo skiria jam uždavinius. Grimmo pasakojime visi uždaviniai eina iš vieno asmens.

Brentano ir Topelius stipriau susieja. Brentano pasakojime atskiri motyvai sujungti dvejopu būdu: jie sugrupuoti ne tik apie tą patį herojų, bet ir visos kliūtys eina iš vieno ir to paties šaltinio: milžinas ir šernas yra raganosio tarnai. Topelius visus epizodus susieja dar vieningu herojaus tikslu.

15. Nors liaudies pasakojimo epizodų palaidumas leidžia pasakotojui tęsti pasakojimą, kolei nori, bet jis pasitenkina įprastiniu trijų skaičium: lietuviškas pasakojimas 62 nr. — 1, 79 nr. — 2, 83 nr. — 3, 171 nr. — 3, 172 nr. — 3, Grimmo — 3+1, Topeliaus — 3+2, Brentano — 3+1+00,(8). Tačiau tik

Topeliaus ir dar šiek tiek Brentano pasakojimuos esama epizodų kilimo, kuris yra taip charakteringas grynajai pasakai. Lietuviškose pasakose ir Grimmo užrašytoje visi trys eipizodai yra kaip pasakoj — pasakėčioj (Schwank). Dėl to juos lengva sukeisti vietomis, pakeisti naujais epizodais, visai praleisti ar naujų įpinti. Taip iš tikrųjų ir yra atsitikę: matom tai, lygindami lietuviškąsias pasakas.

E. Pasakojimo pabaiga

Žinoma: visi šitie pasakojimai „gerai" pasibaigia. Visi herojai gauna žmonas ir laimingai gyvena.

16. Grynoji pasaka paprastai turi trafaretinę formulę, kuria ji iš kito nerealaus pasaulio, tarsi, nusileidžia į paprastąjį, kasdieninį.(9) Pasakai-pasakėčiai (Schwank) tokia formulė yra tekusi iš pasakos, šiaip jos nevartoja. Vis dėlto lietuviškas pasakojimas tokią baigiamąją formulę turi:

Pavyzdys:

> Generolas turėjo dukterį. Jis iškėlė puotą, išleido dukterį už narsuolio kareivio ir padovanojo jam visą karalystę. Ir paskui: „Ir aš ten buvau, pas pečių sėdėjau, in vestuvininkus žiūrėjau ir ką girdėjau ir mačiau, žodis in žodį užrašiau" (171 nr. panašiai ir 172 nr.).

Ir Topelius yra pajutęs reikalą iš pasakojimo pasaulio parvesti skaitytoją vėl į kasdieninį gyvenimą. Bet jis nevartoja trafaretinės formulės. Perėjimas yra individualus, simboliškas:

> Šiaurės uolomis, Tikkos siūlais ir dar daug kuo Suomija ir Švedija yra tarp savęs susijungusios (164 p.).

Iš to kas pasakyta, gaunam šias žymes pasakojimo dinaminiam pasauliui:

TAUTOSAKA	LITERAT. PERDIRBIMAS	SEKIMAS
	Ekspozicija:	
Vienas po kito	vienas po kito	iš karto
	Veiksmo pradžia:	
Tik veiksmo priežastis	priežastis	priežastis ir tikslas
Priežastis nepakankama	pakankama	pakankama
	Epizodo sudarymas:	
Epizodo centras pergalė Įtikimas atsitiktinumas	pergalė a. įtikimas atsitiktinumas b. žaismas atsitiktinumais	pergalė ir vaisiai motyvavimas
	Epizodų sujungimas:	
Jungia - herojus	herojus ir priešininkas	herojus ir tikslas
Epizodų skaičius 3,3+1	3+1+oo	3+2
Epizodų tolygumas		augimas
	Pasakojimo pabaiga:	
Pasakos formulė	pasakos—pasakėčios	simbolinė formulė

Taigi: Tautosaka ir Brentano pasakojimai akcentuoja ypačiai patį veiksmą; Topeliaus pasakojime yra pusiausvyra tarp fono, veikėjų ir veiksmo.

Tautosaka, iš dalies ir Brentano pasakojimai, palaidai ir mechaniškai laikosi liaudies pasakos technikos; Topelius laikosi liaudies pasakos technikos griežčiau ir epizodus organiškai jungia.

III. IŠVIDINIS PASAULIS

A. Herojaus dispozicija į pasaulį

17. Nors visi herojai yra kurpiai, siuvėjai arba kareiviai..., jie pasirodo ir įvairių kultūrų atstovai. Šitas dalykas matyt iš jų dispozicijos į išorinį pasaulį, į kitus žmones.

Pavyzdys:

> Lietuviško pasakojimo kurpius sėdi žmogžudžių urve „ant galinio suolo". Išgirdo žmogžudžius pareinant. „Aš jų nebijau", sako kurpius ir „pasislinko tolyn už stalo. Štai įeina dvylika žmogžudžių, viriausis pirmiausei ir jis žiuri ne teip į keleivį, kai į jo kaktos parašą. Visi suvėję stovi pas duris. Viresnisis žmogžudžių sako: „o ko tu če?" — „o ko tu če?" klausia kurpius. — „Na kad tu toks pons, kaip aš tai sveiks!" Kaip tik pasisveikino viriausis žmogžudžių, teip ir visi kiti su juom' pasisveikino. Tuojaus pasiuntė tą mergą atnešt valgyt ir, tą kurpių drauge pasisodinę, visi išvien pavalgė" (172 nr.).

Šitam dialoge iškyla apskritai žmogaus instinktyvus polinkis išgąsdinti ir apveikti savo priešą jau viena savo povyza ir trumpu drūtu žodžiu. Tatai charakteringa ne tik žmogui, bet ir zoologiniams gyvūnams (plg., kaip katinas prieš katiną, gaidys prieš gaidį pučiasi ar stiepiasi, plg. ir kaip bernai prieš susipešdami kartais stengias iš aukšto pažvelgt į savo priešininką, arba kaip vyras ar mergaitė savo išviršine povyza stengias vienas kitam patikti, kitaip tariant, vienas

antrą „nugalėti“!) Galingasis nereikalingas daugelio žodžių (plg. Odisėjų!). Bet jeigu abudu yra stiprūs, abudu lygūs, tada tarp lygiųjų daroma bičiulystė, atsiranda vaišingumas.

Tai buvo žmogaus primityviškumo žymė.

Dar charakteringesnis yra kurpiaus (kuris šiame variante jau kareiviu pavirtęs!) dialogas su „jenarolu“:

> Kareivis guli pakelėj ant pievos. Pro šalį važiuoja „jenarolas“, pamato kareivį su parašu, kad jis iš karto 700 ypatų ir 7 galinčius“ užmušąs, ir nori jį pažadinti. Jis sako: — „ponas kareivi, ponas kareivi!“ O kareivis pabudęs rūsčiai paklausė: „Ko nori, kad lendi in akis?..“ — „Meldžiu tamistos — sako jenarolas — neužpykite an manęs; ar negalėtumet' važiuotie su manim — jau man rytoj' paskutinė diena, reik storie an pleciaus, o jaigu rytoj' neatlaikysiu, tai jau atima nuo manęs viską“. — „Gerai, pažiūrėsim“, atsakė kareivis“ (171 nr.).

Tai yra tipiškas valdovo pasikalbėjimas su valdiniu, kuris kreipias į poną su prašymu. Šitas pasikalbėjimas yra labai tipiškas ir tam tikram tautos gyvenimo amžiui. Valdovo ir valdinio skirtumą, kaip sunkų jungą, buvo pajutę lietuviai, kada jie buvo svetimųjų valdžioje. Posakis „pažiūrėsim“ dar šiandien yra populiarus Lietuvoje kaip valdininkų biurokratizmo atminimas (plg. Kudirkos viršininkus!).

Brentano herojus jau turi kitos kultūros žymių — dvaro, riteriškos kultūros. Užtenka tik įsiskaityti į analogišką herojaus „Siebentot“ dialogą su Burgundijos karalaičiu:

> Kriaučiukas įsigulė į kunigaikščio šalmą. Dešine ranka karalaitis čiupo šalmą už lankelio, norėdamas užsidėti, bet „aš (pasakotojas Siebentot!) užtrenkiau jį su tokiu smarkumu, kad jam privėriau pirštus. Ir kai jis suriko:
>
> Kas per nenaudėlis yra man šalme?
>
> Aš vėlei sušukau:
>
> Nukąsiu ranką tau tu, šelmi!

Esu aš riteris, aš „Siebentot“ vardu,
Septynis aš suėdu ir visus kartu.

Jis tarė:

O mielas karžygy, brangus,
Pasigailėk manęs, paleisk!
Atlyginsiu aš tau, mato dangus,
O kiek tu nori — pats priteisk!

Liaudies pasakos fonas, be kita ko, yra ir karaliaus rūmai. Bet jie atrodo visai ūkininkiškai. Brentano herojus į juos žvelgia jau riterio akimis. Ir jo dvasioje esama riteriui charakteringų žymių: nuotykių pamėgimas, vasališkas atsidavimas, damos garbinimas. Lietuviškas herojus visai nesvajoja apie meilę. Vokiškas Grimmo herojus turi obuolį, ant kurio musės užtūpė, bet nežinai, iš kur jį gavo. Brentano pasako tai aiškiai: herojui obuolį padovanojo „puiki mergytė“. Siuvėjas vis pasižiūri į obuolį, prisimena mergytę ir pasistiprina naujoms kovoms.

Topeliaus herojus žiūri į pasaulį moderniško žmogaus akimis — doro piliečio „buergerio“. Jis nepasitiki Antilos pono žodžiu, kada tas jam pažada savo dukterį: jis reikalauja liudininkų. Jis yra praktiško realistiško amžiaus atstovas. Kai jis mėgino susiūti Švediją su Suomija, sykiu jis organizuoja ir didelę žvejybą, davusią jam apsčiai naudos. Net meilėje jis yra praktiškas: jis veda pagaliau mergaitę, kuri yra jam lygi ir gera. Tikka yra atstovas to amžiaus, kada luomas jau nieko nereiškė, kada visi buvo jau tik žmonės; juos skyrė tik turtingumas ir neturtas.

Topeliaus herojus yra ne tik „biurgeris“, bet ir individuali asmenybė. Jo dialogai parodo jo asmeninius dvasinius nusiteikimus, kaip jau anksčiau pavyzdžiais buvo parodyta.

B. Pasakotojo dispozicija į herojų ir pasakojimo pasaulį

18. Pasakos — pasakėčios (Schwänk) herojus paprastai

nesti toks paprastas kaip pasakos: geras ar blogas. Lietuviško pasakojimo herojaus charakteristika (kaip buvo surasta) rodo pasakotojo nusistatymą prieš herojų dėl jo praeities (tėvai siuntė jį į mokyklą, bet jis nieko neišmoko!). Šita antipatija kyla iš to, kad pasakojimo herojus yra paniekinęs lietuvio valstiečio aukštesniojo gyvenimo idealą. Lietuvis mielai duoda savo vaikui mokslo. Tai ypačiai buvo valstiečio idealas tais laikais, kada tik kilminingųjų ir valdininkų vaikai turėjo teisę aukštesniąsias mokyklas lankyti. Sūnaus atsisakymas nuo šito idealo valstiečiui tėvui buvo didelis pažeminimas. Jeigu berniokas nenorėjo mokytis, jis buvo laikomas išdykėliu, tinginiu. Iš jo tada tegalėjo išeiti, kaip žmonės vadino ir tebevadina, „kriaučiukas" ar „šiaučiukas", nes šitas amatas valstiečiui rodės ir dar teberodos žemas. Dėl to lietuviško pasakojimo herojus iš dalies yra nesimpatiškas.

Vis dėlto berniokas mokės mokykloje; daugiau žino už valstiečius; tarp jų liekasi gyventi; jis jiems artimesnis kaip dvarininkas ar valdininkas ir dėl to iš valstiečių susilaukia ne tik pašaipos, bet iš dalies ir simpatijos. Jo negerbia, bet su juo miela jiems pabūti.

19. Tas pasikalbėjimas rodo ir komiškąją pasakojimo pusę.

Iš kasdienio gyvenimo pasakojimas mėgsta pabėgti paprastai dvejopu būdu: arba jis nukelia klausytoją į fantastinį pasaulį, arba parodo kasdieninį gyvenimą išvirkščią. Pacituotas liaudies pasakojimo dialogas šliejasi prie antrojo tipo. „Jenarolas" yra atsidūręs prašančiojo rolėje, kareivis jaučiasi valdovo galybėje. Tatai labai charakteringa realistinės pasakos žanrui.

Brentano savo herojum ir jo žygiais parodijuoja visą riterišką gyvenimą. Parodija pasireiškia tuo, kad kilnius dalykus Brentano pakeičia žemais, smulkučiais.

Pavyzdys:

„Siebentot" kovojo su šernu. Pergalės trofejų Brentano herojus apsako tokiu būdu: „Aš nupjoviau

šernui uodegą, paskui uždariau koplyčią ir su savo šerno uodega skubėjau atgal į rūmus... ir padėjau ją prie karaliaus kojų" (373 p.).

Į savo pasakojimą Brentano įpina ir politinę satyrą, būtent dėl karo tarp Anglijos ir Prancūzijos (372 p.).

Jis vėl su žodžiais ir įvykiais žaiste žaidžia tik tam, kad žaistų. Atrodo kartais, kad savo veikėją jis vartoja kaip sviedinį. Žaismingumą stiprina ir eiliuoti posmai, kurių Brentano vienur kitur įpina.

Jeigu Brentano parodijuoja tam tikro amžiaus papročius, tai Topeliaus pasaka labiau paliečia apskritai žmonių silpnybes. Gyvenime Topelius mato tai, kas kilnu, bet nepraleidžia ir to, kas menka, nuo ko nėra laisvas nė vienas žmogus. Jeigu Brentano herojus yra palinkęs į tai, kas didinga, tai visi Topeliaus veikėjai simpatizuoja mažumui; dėl to jie atrodo ne komiški, bet tik vaikiški. Visas pasakojimas yra pilnas humoro.

20. Topeliaus juokas yra visai kitoks kaip Brentano ar lietuviškos pasakos. Lietuviška pasaka žiūri į dabartį; Brentano su praeitimi žaidžia; Topelius žiūri į dabartį, bet jo humoras siekia ir į ateitį: jis skaitytoją pakelia. Dėl to jo veikėjas yra simpatiškas; jis turi tik fizinių trūkumų (čia jam pasakotojas parodo užuojautos!) bet jo dvasia yra stipri. Šitas realus žmogus sukurs savo kraštui ateitį, nes pasakotojas nepasiilgsta praeities; jis tikis geresnės ateities. „Viskas keičiasi, ir gerai, kad bus kas nors geriau".

Tokia skirtinga yra pasakotojo dispozicija į savo veikėjus. Tas pat pastebima ir dispozicijoje į dorovinę tvarką.

21. Lietuviškam pasakojime (o taip pat ir Grimmo!) laimės simbolis yra vestuvės ir turtas, Brentano — vestuvės ir vaikas; Topelius gyvenimo laimę aprašo šiais žodžiais:

> Tikka ir Maja buvo laiminga pora: abudu buvo vienodo didumo, ir nė vienam nereikėjo iš aukšto žiūrėti. Juodu buvo lygiai turtingi ir lygiai darbštūs. Senas apgriuvęs namelis buvo pataisytas ir naujai nudažytas.

Prieš langus augo balzaminai, ir trys riebios karvės davė nameliui užtenkamai pieno ir sviesto... Kada Tikka su Maja kaip mažos, malonios, gyvos lėlės trepseno per kalną į bažnyčią, žmonės sakė: „Lygus lygiam geriausiai tinka!“.

Taigi pilietiškas, arba, kultūriškai valstietiškas (biurgeriškas) gyvenimo idealas!

22. Lietuvių liaudies, Grimmo ir Brentano pasakojimų pasauly vyrauja tik idėja teisingumo su atlyginimu ir bausme, kaip paprastai esti pasakoje. Šiuo atžvilgiu Topelius yra humaniškesnis (arba: krikščioniškesnis!): jo pasakojime su teisingumu eina ir pasigailėjimas: už savo išdidumą Nilla buvo nubausta — ji labai nuskurdo. Bet trumpoji Maja jai padėjo.

Taigi dispozicijoje į pasaulį atsispindi šios žymės:

TAUTOSAKA	LITERAT. PERDIRBIMAS	SEKIMAS
	Herojaus dispozicija:	
Primityviškai valstietiška	riteriška	kultūriškai valstietiška, miestietiška
Tipiška	tipiška	individuali
	Pasakotojo dispozicija:	
Luomo ir laikotarpio komizmas	luomo ir laikotarpio parodija, politinė satyra grynas žaismas	humoras dėl žmogiškų silpnybių, dėl socialinių skirtumų
Teisingumas su atlyginimu	teisingumas su bausme	teisingumas su pasigailėjimu

Taigi: visos trys pasakų rūšys daugiausia skiriasi savo išvidiniu pasauliu. Grimmo pasaka prisišliejusi labiausiai prie grynosios pasakos. Lietuviškoji pasaka jau įdeda kai kurių tam tikro laikotarpio žymių, dar daugiau Brentano ir Topelius. Topelius duoda ne tik laikotarpio žymių, bet ir savų individualių nusiteikimų. Brentano pavartoja liaudies pasakos medžiagą ir formą, tik nušviečia ją savo šviesa, savo dispozicija į pasaulį. Topeliaus pasaka pavartoja liaudies pasakos išviršinę formą ir duoda naują medžiagą (statinis pasaulis), savą šviesą. Brentano pasakojimas yra artesnis nuotykių pasakojimui. Topeliaus yra artesnis visuomeniniam pasakojimui.

— — —

Iš visos analizės, kaip tautosaka kinta perdirbėjo ar sekėjo rankose apskritai, galima išvesti šios žymės:

1. Individualinė kūryba stipriai laikosi tautosakos technikos.

2. Sausos, stereotipinės tautosakos statinio ir dinaminio pasaulio išviršinės formos

3. atgaivinamos subjektyviu ir tam tikro laikotarpio išvidiniu pasauliu ir

4. susiejamos išvidinio vieningumo tendencija.

TAUTOSAKOS AUTORIAUS PROBLEMA

Su Vytauto jubiliejaus metais imta aktyviau ir organizuotai rūpintis tautosakos rinkimu. Pirmojo tautosakos žurnalo *Mūsų tautosakos* bendradarbiai skatino domėtis tautosaka, nes ji savaime yra vertingas poezijos šaltinis, nes ji svarbi literatūros mokslui, literatūros kūrybai, istorijai, archeologijai, etnografijai, kalbai, psichologijai... O svarbi esanti dėl to, kad tautosakoje glūdi liaudies, tautos siela, dvasia. Kodėl gi tautos sielos ieškoma tautosakoj labiau nei rašytinėj literatūroj? Į šitą klausimą atsakymo metmenys aiškėja, kai persvarstom — 1. kas yra tautosakos autorius, 2. kuo jis skirias nuo rašytinės literatūros autoriaus, 3. ar tautosakos autorius evolvuoja ir kaip.

1. Kas yra tautosakos autorius?

18 amžiaus romantikams ir jų pirmatakui Herderiui visa tautosaka buvo tautos, kolektyvo padaras, nes Herderis įsivaizdavo tautą turint realią sielą. Net graikų epopėjos, prancūzų ir germanų herojiniai epai buvo laikomi kolektyvine kūryba. Bet šiandien, kada aiškiai linkstama pripažinti tų epų individualinį kilimą, kada skeptiškai žiūrima į tautos sielos

realumą, atsisakoma nuo kolektyvinio autoriaus ir tautosakoje. Jau 1870 Kleinpaul drąsiai galėjo pasakyti, kad „... visur ir visuomet buvo tik atskiri kūrusieji, atskiri sukūrusieji, atskiri perkūrusieji, nors ir bendruomeniška dvasia" (*Von der Volkspoesie,* 13 p.). O Fr. Seiler, ištyrinėjęs vokiečių patarles, rado, kad patarlės kūrime kolektyvo dalyvauta tik pasyviai; kad „patarlės, lygiai kaip žodžio kūryboje tautos vaidmuo yra ne kuriamasis, bet pasirenkamasis" (Cit. iš Krohn: *Folkloristische Arbeitsmethode,* 1926, 24 p.).

Iš kolektyvo, iš masės eina giesmės, dainos, pasakos pasiilgimas, o iš atskiro individo eina atsakantis tam receptyvumui aktyvus pasisiūlymas. Tai tas pats davimo ir ėmimo principas, kuris reiškiasi ir individualinės kūrybos santykiuose su publika.

Nėra reikalo įrodinėti, kad atskiro autoriaus sukurtas tautosakos faktas, pakliuvęs į liaudies lūpas, šlifavosi kaip akmenėlis upės srovėje.

Bet vis dėlto kyla klausimas: o kas tas pirmasis kūrėjas galėjo būti, bent iš kokio luomo: iš žemojo luomo ar iš aukštojo, iš liaudies ar iš šviesuomenės.

Hans Naumann yra vienas iš kraštutiniausių, kurie tvirtina, kad tautosakos žymi dalis yra ne iš pačios liaudies, bet iš aukštuomenės kilusi. „Liaudis ne produkuoja, ji tik reprodukuoja... Liaudis visados yra atsilikusi, ji maitinasi likučiais, kurie nukrinta nuo dvasiškai turtingesniųjų stalo". (*Grundzüge der deutschen Volkskunde,* 1929, 11 p.). Pasak Naumanno, tai esą pagrindiniai moderniškos tautotyros dėsniai.

Išeitų, kad tautosaką, kaip ir visą dvasinį gyvenimą, kurią aukštesnysis luomas. Jo sukurtas dalykas pakliūva į liaudį. Liaudyje transformuojasi pagal liaudies dvasią ir virsta ne liaudies sukurtuoju, bet tik liaudies perdirbtuoju dalyku. Jeigu žemasis luomas ir kuria, tai tik jau esamos kūrybos ribose — kitaip tariant, imituoja. Ar aukštasis luomas progresuos, ar regresuos, liaudis juo paseka.

Savo tezei paremti Naumann nurodo, kaip viduriniais amžiais iš aukštojo luomo persimetė į liaudį kai kurios drabužių formos, kaip mėgstamiausios apie 1900 metus dainuotos dainos pasirodė esančios atskirų rašytojų sukurtos dar 18 amžiaus pradžioje. Taigi liaudies skonis pasivėlinęs apie porą šimtų metų.

Tvirtindamas, kad aukštasis luomas, kuris sykiu sudaro tautos šviesuomenę, duoda toną žemajam luomui — liaudžiai, H. Naumann apskritai yra daug tiesos pasakęs. Prisiminkim tik, iš kur prasidėjo mūsų liaudies nutautimas, iš kur ėjo religinis indiferentizmas, kaip eina mados, sportas ir t.t. Vis pirma aukštasis luomas — šviesuomenė, o liaudis iš paskos.

Tačiau perdedama sakant, jog žemasis luomas apskritai nekuriąs. Jis kuria. Jeigu jis turi prieš akis nors ir iš aukštuomenės paskolintą modelį, — paseks juo, eis mažesnio energijos eikvojimo kryptim. Jeigu neturi — pats kurs savarankiškai. Šituo antruoju keliu daugiausia bus ir žengus lietuvių tautosaka. Į jį pastūmėjo tautosakos kūrėją ypatingos istorinės sąlygos. Juk lietuvių aukštuomenės kai kurios dalys įsivesdino ne tik oficialiesiems, bet ir šeimyniškiems reikalams gudų, paskiau lenkų kalbą. Dėl kalbos skirtingumo aukštuomenės žodinė kūryba liaudžiai buvo neprieinama. Dar labiau aukštuomenę nuo liaudies atskyrė socialinis nelygumas — įvestoji baudžiava. Liaudies ir aukštuomenės skirtingi interesai negalėjo būti palankūs bendrai dainai, pasakojimui. Ir abudu luomai nuėjo savais keliais. Sunku tikėti, kad aukštasis bajorų luomas būtų apsiėjęs be kūrybos. Dar sunkiau tikėti, kad jam būtų užtekę pasakų ir dainų apie bernelį, mergelę, žirgelį... Bet mums likę tik negausūs padavimai apie lietuvių atkeliavimą iš Romos, Kęstučio ir Birutės romantišką susitikimą, Vilniaus įkūrimą. Kaip nunyko pats aukštasis luomas, taip nudžiūti, nuskęsti į užuomarštį galėjo ir jo kūryba.

Dėl to į dabartinę lietuvių tautosaką galima įžiūrėti kaip į tikrą liaudies kūrybą. Ir ne be reikalo P. Galaunė vietoj tautodailės pavartojo liaudies meno vardą.

Liaudies kūrybą galėjo sužaloti rašytinė literatūra, betgi rašytinė, žmonėms bent kiek prieinama literatūra, atsirado labai vėlai, tik su 19 amžiaus pradžia; tuo tarpu tautosakos rinkinių turime taip pat jau iš 19 amžiaus pradžios. Todėl tik nežymi dalis istorinių dainų, padavimų yra aiškiai knyginiai produktai, nors jų autoriai ir nežinomi; lygiai negausios yra ir žinomųjų rašytojų (Strazdelio, Vienažinskio, Maironio) dainos, pakliuvusios į tautosakos lobyną.

Galėjo daug tautosakos sunaikinti ir religijos keitimas. Žinom juk Mažvydą ir kitus rašytojus skatinus pamesti kaukus, žemėpatis, smerkus dainas ir pasakas. Tačiau H. Naumann, aprašinėdamas vokiečių pirminės dvasios likučius, pažymi, jog katalikiškuose jų kraštuose jos daugiau užeinama, nes katalikų bažnyčia stengėsi esamas tradicijas panaudoti ir įprasminti krikščioniškomis idėjomis, o protestantizmas jas visiškai naikinęs.(1)

Iš čia aiškėja nepaprasta mūsų tautosakos reikšmė liaudies kūrėjo, o sykiu ir liaudies dvasiai pažinti.

2. Kuo gi skiriasi tautosakos kūrėjas nuo rašytinės literatūros kūrėjo?

Charakterizuoti tautosakos kūrėjas yra bemaž tiek pat kaip charakterizuoti pati tauta, šiuo tarpu liaudis.

Minėtasis H. Naumann tautos evoliucijoje randa du kraštutiniausius etapus: pirminę tautą ir civilizuotą tautą. Pirminei tautos stadijai, natūraliajai tautai (Naturvolk), charakteringa bendruomenės dvasia (Gemeinschaftsgeist); civilizacijos stadijoje arba civilizuotose tautose yra įsigalėjęs individualizmas.

Bendruomeniškumo stadijoj atskiras asmuo nėra sąmoningai pajutęs savo individualybės. Jis jaučias galingas tik

sykiu su sava bendruomene, nors jos reikalais ir nesirūpina. Jis galvoja, jaučia, veikia, kaip ir visi, neieškodamas originalumo.

Ta bendruomeniškumo dvasia pastebėti tik vadinamose nekultūringose, primityviose tautose — būtų naivu. Jos pėdsakų randame ir labiausiai kultūringose tautose ir visuose luomuose; skiriasi tik laipsniu. Agrarinės tautos jos turinčios daugiausia, tačiau ir čionai individualizmas pamažu išstumia bendruomeniškumą. Žvilgtelkime tik į mūsų kaimo papročius, šiandien jau nykstančius.

Kolektyviai čionai dirbama: rugiapjūtei, linamynei, kūlimui daromos talkos; talkinama mišką, nupirktą trobą vežant, bendrai susirenkama plunksnų plėšyt, verpti. Kolektyviai vaišinamasi: valgoma iš vieno dubenio, geriama iš tos pačios aplinkui einančios taurelės (kitose tautose — bendrai rūkoma pypkė). Į laidotuves atsilankyti laikoma pareiga ir nekviestiems. Lankytasi, net šiandien kai kur nekviestų lankomasi ir į vestuves, kurios tampa beveik viso kaimo švente. Paskerdęs kiaulę ūkininkas neša savo kaimynui skerstuvių. Vyresniuosius, nors jie būtų kažin kaip svetimi, vaikai įpratinami vadinti „dėdėmis", „dėdienėmis", lyg jie būtų įtraukiami į tą pačią šeimą. Steigiamos bendros institucijos: bendras kaimo piemuo, bendros ganyklos, bendra kaimo pirtis, bendri pašokimai „subatvakariais" ar „nedėldieniais", net šokiai rodo daugiau tendencijos būti kolektyvūs, kuopiniai, tuo tarpu moderniškam šoky pora atsiskiria nuo viso kolektyvo ir savo šokį individualizuoja, kaip kam patinka. Bernioko vyriškumo reiškimasis tampa viso kaimo bernų švente, kada su tam tikrom ceremonijom jis priimamas į bernų kompaniją, o Vokietijoj kai kur tokios bernų bendruomenės net meilės dalykus paversdavę bendruomenės reikalu: vaikinui jo širdies pasirinktąją bernų kompanija paskirdavus ar parduodavus visiems metams. Pagaliau instinktyvus traukimas į bendruomenę „subatvakariais" suveda jaunimą į kuopas, kurios nerimstančią, prigimty

susitvenkusią gaivalinę jėgą rėkte išrėkia, baubte išbaubia (plg. Vaižganto pašvenčių dainininkus su Petru Šešiavilkioku!), sutartinai, bendruomenėj, ne skyrium, kaip individualistas, kuris vienas su Rūpintojėliu norėtų prie lygaus kelio parymoti.

Tik keli faktai rodo mūsų liaudį palinkus į bendruomeninį gyvenimą, kuris ne visai suprantamas individualistui, civilizuoto pasaulio žmogui, kaip Vaižganto Sviestavičius negalėjo suprasti Šešiavilkioko ir jo kompanijos noro patalkinti nemokamai jam, nepažįstamam.

Šitokioje bendruomeniško gyvenimo stadijoje individas tol stiprus, kol jis priaugęs prie bendruomenės. Jei atskirsi nuo jos, tai pasirodys tada neužtenkamai išplėtota individo savisąmonė, nepasitikėjimas savim, nusilenkimas kitam. O bendruomenė, netekusi vieno nario, nelabai nuostolį pajus, nes dingusį individą lengvai kitas atstos. Šioje stadijoje dar nėra „nepakeičiamų".(2)

Iš šitokios bendruomenės kilęs tautosakos poetas tiek skirias nuo rašytinės literatūros kūrėjo, kiek pirminė tauta skirias nuo civilizuotos tautos.

Tiek vienas, tiek antras yra reikalingas įgimtų kūrybinių sugebėjimų; tiek vienas, tiek antras šitais sugebėjimais iškyla aukščiau savo laikų bendrinio niveau (plg., kad ir amatininkus, kurie pasakas, anekdotus lietuvių tarpe ypačiai nešiodavo!); tiek vienas, tiek antras kuria išvidinio būtinumo spiriamas, bendruoju ir fiziniu ir psichiniu pusiausvyros tendencijos principu: suspaustas oras veržiasi į skystesnio oro erdvę, susitvenkus energija stengias išsilieti nors ir dainos ar pasakos forma, kad po to eitų tam tikras palengvėjimas, atoslūgis.

Tačiau tautosakos autorius pasitenkina savo įgimtais, natūraliais gabumais, o jeigu juos ir lavina, tai nusižiūrėjęs į tokius pat tautosakos pavyzdžius. Individualinės literatūros kūrėjas savo talentą, kaip teisingai pastebi Kleinpaul, sustip-

rina studijomis, kūrybinių dėsnių ir svetimų literatūrų pažinimu. *Jis* sąmoningai pavartoja savo talentą literatūrinei kūrybai, o tautosakos poetas dainuoja, „kaip paukštelis ant šakos, nes pati prigimtis jam skyrė šį meno patraukimą, kuris jo burną praveria ir jo balsą tautos balsu padaro" (Morf). Padaro jo balsą tautos balsu, nes jo paties gyvenimas yra glaudžiai sutapęs su tautos gyvenimu; jo norai, siekimai, emocijos yra bendrinės — kaip ir kitų; jas išreiškia bendrine forma, tradiciniu nusistojusiu trafaretu (plg. dainų pastovią simboliką, pasakų visados vienodus veikėjus su trim broliais, kurių du išmintingi, trečias kvailas, pasakų kompoziciją, kurioj vyrauja įprastinis trijų atsitikimų junginys...). Tuo tarpu individualinės literatūros kūrėjas čia yra kontrastas: jis individualistas; jame išbudęs savo asmenybės pajautimas, noras save įterpti, geismas daryti originaliau, naujoviškiau, kur reikštųsi jo paties individualus dalyvavimas kūrime.

Šitas bendruomeniškumas iš vienos pusės ir individualizmas iš antros ar tik nebus pagrindinės žymės, charakterizuojančios tautosakos ir rašytinės literatūros autorius. Iš jų, kaip iš šaltinių, jau teka visos kitos.

Tautosakos kūrėjo tipą poetiškai nusakė V. Krėvė-Mickevičius *Šarūne,* (114 p.) asmenyje Rainio, einančio, kur tik skamba šventa tėvų kalba, kuris jaučiasi esąs tėvynės gysla, jungianti tėvus ir sūnus, praeitį ir ateitį. Tai poetas, kuriame viskas susikolektyvinę, sutapę su tauta.

Jo kontrastą, individualistinį poeto tipą, išreiškia kitas Mickevičius — Adomas, tardamas: „Vienatvė! Kam man žmonės? Lyg jiems aš dainuoju! Klausykis, Dieve, ir tu, gamta, klausykis. Štai jūs verti garsai, jūs verta daina: aš — jos milžinas!" (Biržiška: *Iš Adomo Mickevičiaus raštų,* 82 p.).

Tarp tų dviejų kontrastų esti tarpinių tipų. Suprantama, kad labiausiai liaudies dvasią išreiškia arčiausiai su ja susijęs. Bet pačiose senosiose literatūrose randam poetų, kurie, patys kurdami ar kitų sukurtas dainas bei padavimus platindami, išsiskiria iš liaudies, sudaro atskirą profesiją: graikų rapsodai,

homeridai, gallų druidai, vidurinių amžių prancūzų trubadūrai, vokiečių minezingeriai, skandinavų skaldai, anglų ministreliai, lietuvių vaidilos ar kitaip vadinami. Pastebėta, kad juo labiau poetų luomas užsidaro tam tikrų taisyklių ribose, juo jų poezija labiau nutolus nuo liaudies. Iš suminėtųjų labiausiai nuo liaudies nutolę skaldai, mažiausiai ministreliai. Su liaudim poetas labiausiai sutapęs žemdirbių, piemenų, žvejų, medžiotojų tautose; iš čia ir eina gryniausia liaudies poezija (Kleinpaul, 22 p.).

Dėl šito artimumo bendruomeninei dvasiai liaudis prisiima ir atskirų rašytojų dainas. Antai, Vienažinskio „Žirgeliai sukinkyti..." taip sutapo su liaudies kūryba, kad ji pateko kaip liaudies daina į Niemi ir Sabaliausko dainų rinkinį, nors šiaip jau tas rinkinys yra vienas iš moksliškiausiai sudarytų. Tačiau to paties Vienažinskio „daina mano — dūšia mano" arba „man vis tiek pat" neįėjo į liaudies dainų repertuarą, nes jos neatsako kolektyvinei bendruomeninei dvasiai; jose yra daugiau individualizmo. Panašiai ir su Maironio dainom. Jo liaudies dainuojama „eina garsas...", kaip ir liaudies dainose, pasakoja kasdieninio gyvenimo bendrinį įvykį, eleginę fabulą, o subjektyvią emociją suobjektyvina, sukolektyvina bendriniais karo, bernelio, seselės simboliais; liaudies dainų keliu — ir Maironis nupiešia karo vaizdą tik pora trumpų posakių; kaip liaudis, nemėgsta suktų sakinių, apsieidamas visai be šalutinių.

Dėl to daina ir virto žmonių lūpose sava daina. Tos dainos, kuriose yra daugiau paties kūrėjo individualizmo, į liaudies repertuarą nepakliuvo.

Tokiu būdu peršas išvada, kad tarp liaudies ir rašytinės literatūros poeto yra ne kokybinis, bet kiekybinis skirtumas. Kur išsilygina skirtumas tarp liaudies ir visuomenės kūrėjo, ten šviesuomenės kūryba įsilieja į liaudies kūrybą ir atvirkščiai.

Bet, niveliuojantis skirtumams tarp liaudies ir šviesuomenės,

3. Kas darosi su liaudies poetu: ar jis liaujas kūręs, ar jo kūryba gauna naują linkmę?

„Įprasta sakyti, kad bundant kultūrai ar bent civilizacijai, nyksta liaudies kūryba. Ir mūsų senovės mylėtojai dažnai nusiverkia, kad lietuvių dainos nykstančios, kad lietuvių tautinis atgimimas užmušęs liaudies kūrybą“ (B. Sruoga: *Dainų poetikos etiūdai,* 10 p.). Bet Sruoga primena, kaip net Didžiojo karo metu, tolumoj patrankoms griaujant, vasaros vakarais ir naktimis jaunimas dainavo. „Ir gimdavo nauji žodžiai, nauja muzika, naujos dainuotės. Kitos tą pačią naktį padainuotos dingdavo iš atminties, kitos, kur lakesnės, įstrigdavo giliau širdin ir būdavo vėl dainuojamos“ (16 p.).

Taigi liaudies kūryba nyksta tik ta prasme, kad daugelis dainų ar pasakų žūsta neužrašytos. Bet kuriamoji galia nėra susilikvidavus. Tiktai „kiti laikai, kitoki žmonės, kitokios sąvokos, kitokios ir dainuotės“.

Kuria, būtent, linkme kinta?

Kada nyksta distancijos tarp aukštojo luomo ir tarp žemojo, tarp liaudies ir tarp šviesuomenės, tai ir ribos tarp liaudies ir šviesuomenės kūrybos rodo tendencijos tirpti. Nors liaudies poetas konservatyvus, tačiau jo bendruomeninė dvasia po truputį perleidžia vietą individualinei. Liaudies poetas naujų gyvenimo aplinkybių sužadintus išgyvenimus stengias išreikšti tradicine senąja forma, bet čia šen, čia ten įsibrauja jau individualistinė žymė.

Šito liaudies kūrybos individualėjimo pėdsakų galima rasti dainose, atsiradusiose kad ir to paties Didžiojo karo metu, apie kurį buvo kalbėjęs B. Sruoga (Norkus: *Didžiojo karo lietuvių dainos,* 1927).

Augo sode klevelis,
Augo sode žaliasis,

Po tuo klevu, po žaliuoju
Guli jaunas bernelis.

Nepapūskie, vėjeli,
Nepajudink šakelės.
Nepajudink klevo šakų,
Nepabudink bernelį.

Ir papūtė vejėlis,
Pajudino šakeles,
Pajudino klevo šakas,
Pabudino bernelį.

Kelkis, jaunas berneli,
Gana ilgai miegoti,
Laikas stoti jau į kovą,
Ginti laisvės Lietuvos.

Nors ir sunkiai reiks kovot,
Vis tik priešą pergalės:
Plieno kardai ir durtuvai
Smarkų priešą nukovos...

Ir nebaigus dainos, jau aišku, kaip dainininkas, pradėjęs dainuoti tradicinį žmogaus susiėjimą su gamta, įsibrovė į dienos motyvus, ir dainelė suskambėjo disonansu, nors perėjimas į naują motyvą ir logiškai sukonstruotas.

Naujas gyvenimas pamažu stumia laukan net senąsias, į tradiciją įėjusias formas; vietoj „sėdau ant žirgelio“ randi realistišką neskoningą „sėdau ant mašinos“. Vietoj bendrinio vardo į senąją dainelę įspraudžia tikrinį, jam aktualų, ir tokiu būdu suaktualina pačią dainą. Pvz., žinomoji dainelė „Lygios lankos, žalios pievos, balti dobilėliai“ pavirtus į „Už Širvintų pas Širvintus didi karė buvo“, ir toliau dainuojama jau apie varną ir aukso žiedelį (71 nr.).

Gauni išvadą, kad liaudies kūrėjas nesirūpina sukurti naują dainą: jis nori tik senąją perdirbti ir pritaikinti dabar-

tiniams reikalams. Kadangi liaudies daina yra bendrinės dvasios reiškėja, tai tik pakeitei vieną kitą žodį, ir vėl ji tinka naujesniam momentui.

Liaudies poetas perdirbinėja ir individualines dainas. Kas nepajus, kad yra parafrazuojamas, nors ir nevykusiai, Maironis, kada dainininkas taria:

Čia Vytautas didis garsiai viešpatavo,
dėl savo tautos jis laisvę išgavo.
Čia prakaitu mūsų aplaistyta žemė,
čia nevieno priešo sutriuškinta galybė (164).

Rašytinės literatūros įtakoj liaudies dainininkas gali pakeisti, iškreipti net liaudies dainos charakterį, kada jis liaudies dainose švelniai, atsargiai apdainuotą karo vaizdą pakeičia iš sentimentalios rašytinės literatūros išmoktais drastiškais ir neskaniais paveikslais:

Gal aš daugiau nesugrįšiu,
Gal tavo grožybės daugiau nematysiu,
Gal kardas pervers man krūtinę.

Arba:

Ir mano rankas kojas nutraukė:
kritau ant žemės ir mirties laukiu (36).

Taigi, liaudies kūrėjo, o sykiu ir kūrybos, charakteris yra konservatyvus, bet vis dėlto kinta nežymiai su pačios liaudies gyvenimo kitimu, kinta pagal amžiaus ypatumus ir rašytinės literatūros pavyzdžius. Antra vertus, ir liaudies poeto produktas tam tikromis epochomis daro įtakos rašytinės literatūros kūrėjui.

Konstruktyvinė išvada: visomis išgalėmis paremtinas tikslus ir planingas liaudies kūrybos faktų rinkimas, kad galėtum a) estetiškai liaudies kūryba grožėtis, b) moksliškai tirti iš liaudies kūrybos tautos dvasinį ir materialinį gyvenimą, c) kūrybiškai panaudoti tautosaką rašytinei literatūrai.

METMENYS PASAKOS POETIKAI

Įžanga. Domėjimasis pasaka kaip poezijos kūriniu

„Tokio gražumo aš niekad nemačiau ir nematysiu. O jūs rasit ir norėtumėt to pamatyti?..“

— Et, pasakos! — ir paniekinamai mojame ranka, klausydamies neįtikimų dalykų, lyg parodydami, kad pasakos neverta klausytis.

— Et, vaikų pasakos! — kartais dar priduriame, lyg pažymėdami, kad pasaka yra vaikų, ne suaugusių dalykas.

Tačiau ta mūsiškai niekinama pasaka, kaip istorija rodo, buvo mėgstama visose tautose, visuose luomuose, ir mažų ir suaugusių.(1) Tiesa, ne visais amžiais vienodai. Europoje pasakos labiausiai klestėjusios viduriniais amžiais. Renesansas ir klasicizmas šviesuomenės akį nukreipė į antikinę literatūrą. Šviesuomenės tarpe labiausiai niekinamos pasakos buvo 18, racionalizmo amžiuje. Jos buvo laikomos auklių padaru vaikams žadinti, bet ir tai netikusiu padaru, nes nustelbiančios vaiko protaujamąją galią, išmokančios vaiką svajoti, nerealiai mąstyti ir gyventi. Jų vietoj racionalistai protegavo pasakėčią.

Po racionalistinio, pasakas niekinusio amžiaus su visu karščiu jas ėmė adoruoti romantikai. Nesitenkindami tik

vienu žavėjimusi, broliai Grimmai išleido liaudies pasakų rinkinius (1812, 1815) ir jais davė konkretų impulsą visuotiniam susidomėjimui.(2) Nuo tada imta pasakos 1) rinkti, 2) tirti, 3) kurti — perdirbinėti. Ir ligi šiol tos pasakų literatūros susidarė tiek, kad vienam žmogui vargiai ji ir perskaitoma.(3)

Pasakos tyrėjai matė pasakoje a) šaltinį primityvaus žmogaus kultūrai pažinti, b) šaltinį tautos dvasiai ir istorijai susekti, c) poezijos kūrinį kaip tam tikrą estetinę vertybę.

Į pasaką, kaip į tam tikrą literatūrinį vienetą, norima žvelgti ir šiame straipsny, nes artimesni yra estetinei sričiai, nekaip istorijai ar didaktikai, ir pasakos charakteris ir pasakos uždavinys — palinksminti, pasmaginti klausytojus. Savo uždavinį pasaka atlieka, nukeldama klausytojus iš kasdieninio, realaus gyvenimo į kitą, kur viskas dedas taip, kaip klausytojas norėtų. Jeigu ir patiriama nelaimių, tai tik tam, kad po ašarų būtų galima nuoširdžiai juoktis, kad po lietaus pasirodytų saulė, nes normali pasaka baigias „gerai".

Tiktai pasakos pasaulis nuo realaus gyvenimo nutolęs nelygiai. Vienose iš realaus gyvenimo esti paimti elementai, bet jie sujungiami ir tarp savęs santykiuoja ne realaus pasaulio dėsniais. Šitokiose pasakose burtai, magija, stebuklai ir kiti nuostabūs realiam gyvenimui reiškiniai ten yra galimi ir natūralūs. Šitos pasakos vadinamosios tikrosios pasakos,(4) arba fantastinės (pvz., pasaka apie raitelį, kurs su auksiniu žirgu užjojo pas karalaitę ant stiklinio kalno!).

Kitose pasakose ir elementai ir jų sujungimas, kompozicija yra gyvenimiškesnė; santykiai tarp daiktų tvarkomi panašiais dėsniais, kaip realiame gyvenime. Šitos rūšies pasakos vokiečių vadinamos Schwank, o šiame rašinyje (nesuradus specialaus vardo) bus vadinamos tiesiog realistinės pasakos (pvz., pasaka apie Šiokį I. 139).(5)

Skirtumas tarp tų dviejų pasakų grupių tenka turėti prieš akis, nagrinėjant pasaką apskritai. Tačiau tiek į vieną, tiek į antrą galima žiūrėti kaip į epinį pasakojimą, kuris iš

gyvenimo paimtą ar pramanytą medžiagą suorganizuoja į tam tikrą visumą.

Kuriom priemonėm toji medžiaga esti suorganizuota pasakoje ir kokį estetinį įspūdį jos daro — ir norima čia apžvelgti. Kitaip sakant, norima apžvelgti pasakos poetika pačiais elementariaisiais bruožais.

Pasakoje, kaip ir kiekviename epiniame pasakojime, yra šios sudedamosios dalys: išviršinis statinis pasaulis (fonas, veikėjai), išviršinis dinaminis pasaulis (veiksmas), išvidinis pasakojimo pasaulis (veikėjų ir autoriaus nusiteikimai).(6)

1. Pasakos statinis pasaulis

„Mačiau tik iš tolo, per kopūstų lysę,
juos karūnavojant..."

Pasaka, nukeldama klausytoją į kitą pasaulį, nesirūpina aiškiai charakterizuoti nei to pasaulio fono (laiko, vietos), nei veikėjų.

Laikas arba visai neapibrėžiamas, arba nurodoma tik, kad viskas įvykę kažkada seniau. Dažniausiai tas praeities fonas lietuvių pasakose susakomas tokiomis formulėmis: Buvo toks žmogelis (III.106 — laikas visai nepažymėtas!)... Sykį važiavo ponas ir kučierius (I.1)... Kitąsyk... Vienąsyk... Vienąkart... Gilios senovės čėsuos... Jau seniai... Pirm ilgų čėsų... Ne šiandien, ne vakar, bet senos' gadynės'... Nežinau, nei kur, nei kada... Senuosiuos amžiuos... Seniai, labai seniai.

Dienos ar metų laikas, atmosferiniai ypatumai tepažymimi tik tada, jeigu jie turi reikšmės veiksmui:

> Viens šaunus ūkininkas sykį į miestą važiavo, o kaip jis į girią įvažiavo ir labai miglota buvo, tai jis paklydo (I.22).

Vieta irgi charakterizuojama griežčiau tik ten, kur jų iškeliamos ypatybės veiksmui reikšmingos:(7)

> Dabar jis rado kaimenę galvijų ant plikos juodos ganyklos, ale galvijai buvo visi labai gražūs... Toliau... jis rado gražią, žaliuojančią lanką ir toj šauną kaimenę galvijų, tie buvo virš iki pilvo žolėj, ale taip blogi ir kūdi, kad vėjas juos galėjo parpūsti (I.21).

Šiaip pasaka pasitenkina suminėjusi patį vietos rūšinį vardą: girią, daržą, pievą, marias, ežerą, upę, rūmus — palocius, pragarą, dangų, rojų, miestą, dvarą. Ne dėl to jų neaprašinėja, kad nepažintų. Neaprašinėja nė kaimo pirkios, kuri pasakotojui labai sava.

Tik realistinės pasakos, neišvesdamos klausytojo į fantastinį pasaulį, o palikdamos jį arčiau realiojo gyvenimo, ir patį laiką atkelia arčiau į mūsų dienas ir vietą griežčiau susako. Ne „seniai, labai seniai" pradeda sekti, bet „Kad buvau mažas ir ganiau pas gaspadorių kiaules" (III.63)... Kad kitą syk, kad buvo baudžiavos, ponai ant žmonių turėjo didelę valią (III.14)... Seniau, kada dar ponai turėjo žmones vergijoj (III.14). Arba vieta — bent tikriniu vardu suminima: „vienam kieme, kurs Vargužiais vadinamas buvo, gyveno burs, tas buvo vardu Vyturys" (ib. 32).

Vis dėlto bendra išvada: pasakos charakteris reikalauja pro daiktus praeiti greitosiomis, foną nusakant tik schematiškai.

O kaip atrodo tokiam fone veikėjas?

Kaip veikėjai pasakose dalyvauja, pirmiausia, žmonės. Tai pasakos pagrindas. Bet su žmonėmis susiduria aukštesnės ir žemesnės už žmogų būtybės. Dėl to šalia žmogaus paprastai veikia augalai, gyvuliai, paukščiai, velniai ir kt. Tik atskirose pasakų rūšyse dominuoja ne žmonės, bet gyvuliai, pvz., gyvulių pasakose. Tačiau ir tas gyvulių gyvenimas yra žmogiškas.

Antra, šitie veikėjai žmonės esti arba aukštojo luomo: karaliai, kunigaikščiai, ponai, arba žemojo luomo, valstiečiai: ūkininkai, žvejai, amatininkai, ypačiai siuvėjai, dailidės, rečiau

kareiviai. Fantastinės pasakos labiau mėgstančios operuoti aukštojo luomo žmonėmis, realistinės — siuvėjais, kareiviais. Svarbiausių herojų amžius — maždaug bręstančio ar subrendusio žmogaus amžius. Žinoma, kitaip esti pasakose, skirtose vaikams.

Pasaka į savo spielčius mėgsta įjungti dviejų kartų žmones: dažnai pasakoja, kai tokiems ir tokiems tėvams gimė sūnus, ir tik paskiau, palikus senąją kartą, jau pasakoja jaunosios kartos herojaus žygius.

Trečia, tuos savo veikėjus charakterizuoja labai šykščiai: sumini, kad jis žmogus, vadinas, duoda tik rūšies vardą. Net tikriniai vardai (Jonukas, Elenutė) tų veikėjų nieko individualesnio neiškelia. Kartais net nurodoma profesija yra ne iš esmės sutapusi su veikėjo charakteristika, bet tik atsitiktinai: vietoj siuvėjo įdėsi į pasaką kareivį ar tik žmogų, ir ji nieko nenukentės. Tik realistinėse pasakose labiau veikėjo darbai susiję su jo profesija.

Ketvirta, jeigu jau keliais žodžiais veikėjas ir charakterizuojamas griežčiau, tai dažniausiai iškeliamas tik vienas kuris jo būdo bruožas: kad jis kvailas, kad jis gudrus, kad tinginys, kad gražus, geraširdis, šykštus, o jeigu keli bruožai, tai visi gerieji, arba visi blogieji. Tokiu būdu sukuriamas schematiškas tipas. Bet veikėjo išorės pasaka nemato konkrečiai. Net jeigu sako, jog karalaitė esanti graži ir net labai graži, tai kuo tas gražumas reiškiasi — ar ji šviesiaplaukė, ar liekna, ar veneriška, ar rubensiška — nemini.(8)

Apsisaugoti, kad šitie teigimai nebūtų suprasti per plačiai, ar per siaurai, geriausia pasiiliustruoti pavyzdžiais:

> Buvo sykį vienas žmogus (I.2)... Sykį buvo du žmonės, vyrs ir moteriškė, o juodu neturėjo vaikų, bet buvo bagoti (4)... Sykį buvo vienas gaspadorius (6)... Buvo karalius, tas turėjo labai gražią pačią (7)... Buvo du broliu, viens labai didelis bagočius, kupčius buvo mieste, o neturėjo nė vieno vaiko... ale kits buvo varg-

dienys ant kiemų, bet tas toks vargdienys buvo, kad neturėjo nė ką į burną dėti (9)... Buvo sykį labai nelabs kunigs viename bažnytkaimy, o godings be galo, be krašto, ir taip durus kad pas jį joks berns ištrivoti negaljėo (18)...Buvo karalius ir turėjo tris dukteris: viena graži, kita dar gražesnė, jauniausia gražiausia (102).

Vengdama aprašinėti foną ir veikėjus, pasaka visą dėmesį sutelkia į veiksmą, įvykius. Statinis pasaulis svarbus ne savaime, bet tik kaip pastovi atrama, kurioje ir apie kurią plėtojasi įvykių visuma.

Taigi, kaip suorganizuotas tas įvykių pasaulis? Tą klausimą nagrinėja antroji rašinio dalis.

2. Pasakos dinaminis pasaulis

„Ir jis iš tikro užjojo ant to kalno, parsivedė labai gražią princesę".

Ekspozicija. Pasaka neprasideda momentu, išgriebtu iš veiksmo vidurio, kokiu staigiu įvykiu ar dialogu. Normalus pasakų kelias — nuo ekspozicijos, ilgesnės ar trumpesnės. Iš karto duodamas pažinti veikėjas, o tokiose pasakose, kaip „buvo trys broliai" arba „gyveno du kaimynai — turtingas ir neturtingas", parodomi ekspozicijoje net keli personažai. Tačiau toliau pasakojama ne apie visus lygiomis. Pagrinde esti tik vieno istorija — biografija. Kiti asmenys yra judąs fonas, kuriame atsimuša svarbiausiojo herojaus veiksmai. Šitokį foną sudarantieji žmonės yra ryškiai, net rėkiamai kontrastingi pagrindiniam herojui: jei herojus laikomas kvailiu, tai jo partneriai išminčiai, jei vargšas — tai partneris turtuolis; jei gailestingas, kuris net šuniuką už paskutinius skatikus išpirks nuo mirties, tai partneris beširdis, kuris broliui akį išlups už paskolintuosius pinigus.

Intrigos užuomazga prasideda tik tada, kada veikėjas jau pažįstamas. Jis bus išsiųstas į gyvenimą, ir ten prasidės jo nuotykiai, epizodai vienas po kito.

Kas gi duoda impulsą herojui iš ekspozicinės situacijos pasinešti į veiksmą? Pažymėtinas pirmiausia žmogaus prigimties dinamiškumas, kuris pastūmi žmogų judėti gyvenime. Kada herojus sulaukia tam tikro amžiaus, jis pats išeina į pasaulį „vandravot", svieto pažinti, aiškaus tikslo neturėdamas; kitur tas tikslas aiškiau apibrėžiamas — žmonos susiieškot, iš velnio atimti raštelio, kurį tėvas buvo išdavęs. Kitur ir tėvai išsiunčia. Bet labai dažnai nepakenčiamos namie sąlygos išveja: materialinis skurdas, tėvas ar brolis nori dukterį ar seserį vesti, dėl to ji pabėga, pamotė išveja podukrą. Tik rečiau tokie aukštieji motyvai, kaip „12 brolių" pasakoj brolių meilė.

Šitaip išėjusį į gyvenimą veikėją ištinka visa eilė įvykių — epizodų, kuriuos papasakoti yra pagrindinis pasakos uždavinys.

Epizode dėmesys sutelkiamas į situaciją, kurioje yra atsidūręs herojus, ir į būdą iš jos išsisukti. Tas kliūtis herojus nugali dažniausiai fizine jėga: stipriojo Jono kova su ilgabarzdžiu; gudrumu: kareivis suraišiojo 100 žmogžudžių; atsitiktinumas herojui padeda; aklasis vaikinas nusiklausė žvėrių pašnekesio apie gydomąjį vandenį; gyvulių — žvėrių padedamas; pagaliau magiška galia: pabėgusi nuo tėvo duktė sudainuoja prie ąžuolo „atsiverk" ir gauna stebuklingus drabužius.

Magiškos galios ir magiškos priemonės išsisukti iš situacijos yra mėgstamiausios fantastinėse pasakose. Realistinės pasakos gyvenimiškai logiškesnės: herojų laimėjimas pagrįstas dažniau jų gudrumu ar atsitiktinumu.

Pasakoje sutelktos visos poetinės priemonės, kad tos situacijos būtų ar baisesnės, ar įspūdingesnės, ar graudesnės, ar juokingesnės, atsižiūrint, kokia bendra pasakos nuotaika. Kad būtų juo baisesnė situacija, pasaka griebiasi

išviršinių priemonių: jei nepavogsi mano visų gražiausio žirgo, tai nukirsiu tau galvą (II.26). Šitokia alternatyva labai dažna, bet primityvi. Jau daug tobulesnė priemonė, kada pasaka sustato į kovą du priešininku, abudu stipriu. Tada ji parodo priešininko stiprumą ir sykiu tą pavojų, kuris gresia herojui. Klausytojas, girdėdamas tą pavojų, baiminasi dėl savo herojaus likimo. Kai herojus laimi, klausytojo nuogąstavimas pavirsta pasitenkinimu. Tokis įtempimo ir atoslūgio pasikartojimas duoda klausytojui malonumo. Tas malonumas nėra grynai estetinės kategorijos, jis paremtas smalsumu. Tačiau pažymėtinai pasakoje jis dažnas.

Situacijos įspūdingos pasakoje sudaromos ypačiai ten, kur vartojamos magiškos galios. Čia pasaka paleidžia fantazijos vadžias, herojams leisdama pasiversti įvairiausiomis būtybėmis, sugalvodama priemonių nelaimėms išvengti, situacijoms laimėti. Tačiau pasaka mažiau aprašinėja pačias tas priemones ir pačius tuos neribotos fantazijos sukurtus paveikslus, bet kaip jais nugali savo partnerį, kokį įspūdį jie partneriui daro. Antai, Elenytė, apsitaisius magiškaisiais saulės drabužiais, „apšvietė visą bažnyčią: niekas į ją negalėjo tiesiai žiūrėti kaip į saulę“ (III.102). Na, kur jau tokia nesusidomės karaliūnas! Tas magiškas daiktas ne pats savaime įdomus, bet tik tiek, kiek jis daro įtakos kitiems, veiksmą stumia.

Graudumo įspūdžiui sudaryti pasaka griebiasi net lyriškų situacijų, jas sustiprindama eiliuotomis dainelėmis,(9) nors ir jos reikalingos intrigai. Kai pamotė ragana išvarė Onutę arklių ganyti, ji dainavo tokią dainą:

Ei, žirgeli juodbėrėli,
Ko neėdi žalią žolę,
Ko negeri srovę upę?

Tai tas arklys prašneko ir atsakė:

Ką aš ėsiu žalią žolę.
Ką aš gersiu srovę upę?

Ana, Laumė, raganėlė
Su broleliais vyną geria,
O tų brolių sesužėlė
Turi žirgelius ganyt (plg. III. 29, II. 104).

Pagaliau tam tikras situacijas pasaka stengiasi parodyti juokingas, komiškas. To komizmo esama daug primityvaus, neestetiško, paremto vulgarizmu, trivialumu. Bet esama ir estetiškesnio juoko — būvių komizmo. Antai, nueina žmogelis į pirtį, atsigula į vonią. Nakčia ateina kažkas, atneša pilną dubenį varškėčių lašinuočių. Palieka. Vaikinas paima dubenį, pusę nuvalgo. Girdi, ateina dviese. Radę, kad nuvalgyta, skundžias katinu. Bet susėdę baigia valgyt. Vaikinas nori pasižiūrėt, kas toki. Pasiverčia ir kad kris su visa vonia ant žemės. Atėjusieji išbėga (II. 61)... Toki triukai nieku nemenkesni už amerikoniškų komedijų triukus.

Dažniausiai vis dėlto juokas kyla iš charakterių, žmonių kvailumo, godumo... Tas kvailumas esti sukarikatūrintas, bet tarpais jis tik humoriškas, žaismingas (plg. II. 80, 81).

Kai Dievulis keliavo per pasaulį sykiu su žydu, gavo juodu kažkur sūrį. Benešdamas žydas suvalgė. Priėjo ežerą. Dievulis pasiūlo užsikąsti. Sūrio nėra.

— Na, tai tau, o kur dėjai? — klausė senukas.

— Ui, senuk, aš nežinau, — užsigynė... Eina abudu per vidurį ežero, žydą apsėmė vanduo iki kelių; klausė senelio:

— Ui, senuk, kodėl aš klimstu į vandenį?

— Pasakyk, kas sūriuką suvalgė?

— Senuk, nežinau.

Eina toliau. Žydą apsėmė iki juostos.

— Ui, senuk, gelbėk! Kodėl aš skęstu?

— Pasakyk, kas sūriuką suvalgė...

— Senuk, dievaži, nežinau.

Eina toliau. Žydą apsėmė iki kaklo, suriko:

— Ui, senuk, gelbėk, jau skęstu!

— Kas sūriuką suvalgė?

— Nežinau, senuk, tikrai nežinau!...

Davė pakajų senukas žydą kankinęs. Perėjo per ežerą ir susėdo ant kranto pasilsėti; pasilsėjus liepė eiti žydui atsinešti spatą. Kada atsinešė, „kask", sako senelis. Žydas iškasė tris puodus raudonųjų pinigų. Senukas sako:

— Tai vienas tau, kitas man.

— Ui, senuk, o kam trečias?

— Trečias tam, kas sūrį suvalgė.

— Senuk, aš! Tikrai aš. Žinai, senuk, aš vis paskui ėjau ir tuokart suvalgiau (LPY. III, 37).

Prie šitokio estetinės vertės charakterio juoko pridėtinas dar sąmojis:

Sykį žmogus rado lapę duobėj, ir lapė prašosi:

— Ištrauk mane iš duobės; ką norėsi, tą duosiu.

Žmogus ištraukė. Lapė nubėgdama pasakė:

— Ką nori, tą pasiimk (II. 59).

Taigi, pasaka apeliuoja ir į klausytojo smalsumą, ir į vaizduotės įspūdingumą, į lyrines ar juoko emocijas, nors nevienodos estetinės vertės priemonėmis.

Tačiau visos tos situacijos parodomos dinamiškai. Tas dinamizmas, jei taip galima pasakyti, esti dvejopas: horizontalinis ir vertikalinis. Horizontalinis ta prasme, kad pasakos veiksmas visą laiką šoka pirmyn, ieškodamas naujų įvykių. Dėl to pasakojimas, palyginti, toks kondensuotas, be gamtovaizdžių, be aprašymų. Antai, kaip be jokių tapybinių epitetų, ištiktukais ar savotiškais veiksmažodžiais dinamiškai parodomas žmonių sumišimas dėl vilko:

Sode buvo veselė. Nuėjo žvirblys su vilku į sodą, lipi vilku įlinsti į kanapius tės langu (tyčiomis rašoma su visais tarmiškumais!) — ir pats žvirblys tup kanapiusi, o vasaras laiki langai atidarinieti, susiedin' žmonis apie

stalą, gier', valga, jukes. Kur bus nebuvįs žvirblys purst! ir įlieki par langą ant stala, pradie meisą lesti: čak! čak! Pamati bobos pradie šaukti: „Žvirblys, žvirblys les meisą!" Veselnįkai, viskon pametin, pradie žvirblį gauditi. Žvirblys purst! pakila į palubį, pradie po trobą lakioti, o veselnįkai sukilo visi gauditi žvirblį po trobą. Žvirblys iš trobos į bukavą, iš bukavos į priesienį; gauda veselnįkai žvirblį, o vilks tu tarpu dreikt! pašoka ant stala, pradie jesti meisą ir ragaišius — jed kiek noriedams. Kur bus nebuvusi, pamati motriška, kad vilks ant stala, pradie šaukti: „Vilks! vilks". — Ti, pametin žvirblį gauditi, puli pri vilka. Vilks par langą drykt iššoka, visako prijėdįs, o žvirblys par duris purst! išlėki, ir abudu nueje atgal į mišką (II. 13).

Pasakos dinamizmas yra vertikalinis ta prasme, kad, stabtelėjusi prie kurio daikto, pasaka yra linkusi daiktą, būtybę ar jos galią dažniausiai tik padidinti ar sumažinti — suhiperbolinti. Natūralias daikto ribas pasaka pratęsia ar susiaurina, visai nesiskaitydama su realybe. Dėl to ji taip mėgsta milžinus ir nykštukus; dėl to mėgsta baisybes ne kaip fantastiškiau išpiešti, bet duoti joms 3, 6, 9 galvas; dėl to kalvio krepšys pasakos fantazijoj išsiplečia tiek, kad į jį telpa ir velniai ir šv. Petras, o milžinas taip knarkia, kad net medžių šakos linksi. Pasireiškia labiau kiekybinis fantazijos polinkis.

Ir pati žodinė išraiška, konkreti, daiktinga, atrodo labiau plastiška, nei tapybiška. Toje plastikoj brėžiamos tik pačios ryškiosios linijos; pustonių nepažįstama. Primityvus žodinės išraiškos plastiškumas ir konkretumas daugiausia ir imponuoja.

Jau mažiau estetinių vertybių pastebima epizodų sujungime, bendroje pasakos kompozicijoj.

Epizodai sujungiami ne visada vienodai. Dažniausiai vis dėlto forma — vienas epizodas eina paskui kitą, mechaniškai sudėti apie tą patį herojų, kaip žiedai sunerti ant piršto.

Pvz., III. 70 pasakoj herojus, iš žvėrių patyręs paslaptis, išsigydo akis, paskiau nueina išgydo karalaitę, paskiau miestui grąžina vandenį. Galėtum karalaitės išgydymą ir miestui vandens grąžinimą sukeisti, bet kurį epizodą išmesti, ir fabula nenukentės, nes epizodai nėra sujungti išvidine logika. Šitas mechaniškas sujungimas ir duoda pagrindo naujiems variantams.(10)

Nors pasakos sankūra atrodo tokia nesucementuota, tokia trapi, vis dėlto ji aiškiai rodo tendencijos apsiriboti tam tikra schema. Natūrali pasaka palinkus rečiau į dviejų ir dažniau į trijų epizodų schemą, trijų dalių schemą, trijų motyvų schemą: tris darbus atlieka, trys broliai gyvena, trejopus drabužius, arklius, obuolius, paukščius... turi, tris slibinus sutinka, tris žvėris talkon gauna...

Dviejų epizodų, dviejų dalių pasaka dažniausiai yra iš gyvenimo imtoji: turtingas ir neturtingas, beširdis ir gailestingas. Jos gana artimos pasakėčioms. Šitos rūšies pasakos pagrįstos kontrasto dėsniu.

Kontrasto dėsnis suskaldo kartais ir fantastinę pasaką į tris dalis: karalaitis išvaduoja užburtą karalaitę ir veda, paskui ji prapuola, trečia dalis — ji vėl atrandama; arba Genovaitės tipo pasakos: laimė, nelaimė, vėl grąžinama laimė. Čia, kaip matyt, nepasitenkinama laime ir nelaime: pasaka reikalauja, kad perėjęs per eilę mėginimų herojus vėl sugrįžtų į laimę.

Tačiau dažniausiai pasitaiko trijų epizodų ar motyvų gradacija: žvaigždžių, mėnesio, saulės žirgas, drabužiai; boba įsigeidė būti ponia, karaliene, Dievu...

Šitas epizodų gradavimasis yra jau daug aukštesnės estetinės vertės nekaip lygiarūšiai epizodai. Jis dažnesnis fantastinėje pasakoje nei realistinėje.

Ligi šiol buvo žvelgta į pasakas, kurių epizodai yra vieno pagrindinio herojaus nuotykiai. Tokių pasakų daugiausia. Tačiau randam ir kitokių, ypačiai vaikų pasakų, kurių

kompozicija savotiškai įdomi, pagrįsta masine akcija — pagrindinis herojus lyg dirigentas, o visi kiti yra masinis kolektyvas. Visas kolektyvas, kaip varpos, vėjo pučiamos, svyra vienas paskui kitą į vieną pusę; paskui įvyks kas nors, nelyginant varpas nustos vėjas pūtęs, ir visi veikėjai pasisuka į kitą pusę. Šitos masinės akcijos lietuviškose pasakose nesunku pastebėti trejopi variantai:

> Kad kitą kartą buvo senis žvirblis; jis nulėkė pas kietį ir sako: „Kieti, kieti, pasupki mane". Kietis nesupa, nei neklauso. Nulėkė pas ožką, sako: „Ožka, ožka, eiki graužt kiečio". Neklausė nė ožka. Nulėkė pas vilką, sako: „Vilke, eiki ožką pjaut, ožka neina kiečio graužt; kietis nesupa, nei neklauso". Neklausė nė vilkas. Nulėkė pas medėją, sako: „Medėji, eiki vilką šaut; vilkas neina ožkos pjaut; ožka neina kiečio graužt; kietis nesupa, nei neklauso". Neklausė nė medėjas...

Ir žvirblis lekia toliau pas ąžuolą, pas ugnį, pas vandenį, pas jautį, pas žydą... ir kiekvieną kartą vis su didesniu skundų našuliu. Bet visi skundžiamieji stovi, nejuda. Tik kai nulekia pas velnią, viskas persisveria, ir prasideda dinamika:

> Velnias paklausė ir pradėjo žydą smaugt; žydas pradė jautį pjaut; jautis, pradė vandenį gert; vanduo pradė ugnį liet; ugnis pradė ąžuolą degint, ąžuolas pradė medėją mušt... kietis žvirblį pradė supt; dar ir dabar, jei užsitupia, taip gi supa (III. 56).

Jeigu šitoj pasakoj visi veikėjai masiškai stovėjo, tik paskiau masiškai sujudo, tai randam kitą pasakos tipą, kur masinė veikėjų grupė auga palaipsniui: pradės kas nors viena linkme eiti; pakeliui prie jo prisideda kiti, ir visa masė auga, graduojasi, kaip sniego kamuolys nuo kalno; paskui vėl po vieną nyksta, nelyginant nuo sniego kamuolio atitrūktų po vieną dalelę, kol atlekia iki mūsų pati paskutinė, ir ta nuo

saulės sutirpsta. Labai graži tuo atžvilgiu pasaka „apie katiną ant pakutos“ (II. 59).

Ir pagaliau trečias šitokios masinės akcijos tipas — kada į tą masę veikėjai dedasi vienas paskui kitą, ir paskui ta masė kartu sprogsta, nelyginant stiklo kamuolys, sudavęs į sieną, sutykšta šukelėmis (plg. II. 60).

Šitokia masine akcija pagrįsta pasaka apeliuoja ne į klausytojo smalsumą, bet greičiau į motorinius refleksus, duoda jam pajusti tą pasakos veiksmo dinamiką, išdėstytą tam tikru ritmu. Ritmiškas įvykių bangavimas klausytojui malonus.

Motorinę ritmiką dar labiau čionai sustiprina akustinė: nesunku būtų pajausti pasakos sakinių struktūroj tam tikras gana taisyklingas ritmas, o jį dar labiau niuansuoja ir pabrėžia dvilypiai rimuotiniai vardai: lapė-kapė, katins-patins, zuikis-ruikis... Taigi tokios rūšies negausingose pasakose gauni pasigrožėti pačia forma.

Pabaiga. Pasekus eilę herojaus gyvenimo epizodų, pasaka baigiama herojaus laimėjimu, dažniausiai vestuvėmis, nelaukiant mirties. Tačiau pačiai pabaigai pasigaunama ypatingos formulės. Petsch,(11) ištyrinėjęs įvairių tautų pasakų baigiamąsias formules, konstatuoja, kad jas ypačiai vartoją rytų prūsai, slavai, latviai, lietuviai. Lietuvių pasakos mėgstama baigti tokiomis formulėmis (citatose pažymima ir dalis pačios pasakos, kad būtų matyti, kaip pritampa prie jos baigiamoji formulė):

Paskui buvo tos merginos veselija; ji pavirto į ponią. Aš ir ant tos veselijos buvau, per barzdą taukai varvėjo, burnoj nieko neturėjau; ten valgiau ir gėriau, dikčiai linksmybių turėjau (III.7).

Kada Jonas su ta tarnaite apsivedė, tai buvo puikios vestuvės, ir aš ten buvau, valgiau ir gėriau, per barzdą taukai varvėjo, burnoj nieko neturėjau. Įlindau į

viralinę, pasigriebiau šmotą mėsos ir valgiau; virėjas pamatė, pagriebęs ližę kaip davė man per subinę, aš pasijutau besėdinti ant suolo ir pasaką bepasakojanti (III. 10).

Ant to baliaus ir aš buvau... ką mačiau ir girdėjau ir jums pabarbėjau (III. 11).

Ant to baliaus ir aš buvau... girts atsiguliau į pakulas ir užmigau. Buvo vaina, armotas provijo, tai su pakuloms kimšo; bekimšdami ir mane šičia atšovė, ir dabar jums papasakojau šitą pasaką (III. 16)... Ar graži mano pasaka (III. 62)... Jums graži, ir man graži (III. 63).

... padarė balių, ant katro ir mane paprašė, čėstavojo vynu ir midumi; aš viską valgiau, gėriau, dūšios neregėjau, per ūsus varvėjo, burnoj neturėjau. Kaip aš ėjau namon, tai ponas mane apdovanojo viskuo. Davė man popieriaus žiponuką, sviesto kepurukę, stilinius čebatus, ir aš pėsčias ėjau namon. Tada buvo purvynas, ir aš, išėjęs ant plento, nusikratysiu purvyną nuo čebatų; ale nepaspėjau aš patrepsėti, kaip mano iš batukų pabiro tik šmotai. Einant namon mane ištiko vėjas ir žiponuką mano sudraskė į šmotukus, o prie tam saulutė visą skrybėlaitę sutarpino, ir aš basas, vienmarškinis, vienplaukis parbėgau namon pas tėvus (III. 70).

Kiekvienas ir senas ir jaunas gėrė ir valgė, per barzdą varvėjo, burnoj nieko neturėjo. Ir dabar, jeigu nenumirė, tai Jonas gyvena (III. 71).

Jis iš tikro užjojo ant to kalno, parsivedė labai gražią ir bagotą princesę ir su ja linksmai svodbą laikė. Ant jo svodbos ir nuėjau. Apsirėdęs buvau stiklinėmis kurpėmis, sviesto kepure, margos popieros sermėgaite, vortinklėlių kelinėmis. Pasvyruodamas pokšt į akmenį, sukūliau kurpes; įkritau į krūmus, suplėšiau tri-

nyčius, o kelnes vėjas sudraskė, kepurę saulė sutirpino, vos-ne-vos parsislapsčiau apyžlėjo (I. 43).

Taip paikutis princesę laimėjo kaip mučę (I.47).

Užaugę susimilo ir susivedė. Mačiau dar iš tolo per kopūsto lysvę, pro plyšį juodu karūnavojant. Tokio gražumo aš niekur nemačiau ir nematysiu. O jūs, rasi ir norėtumėt to matyti? Tai palaukit, kol vėl kartą taip nusiduos (I. 75).

Tose formulėse aiškiai mėginama sujungti klausytojas arba pasakotojas su pačiu įvykiu; kitur mėginama padaryti viso pasakojimo santrauka, rezultatas; mėginama pažvelgti į tolimesnį herojų likimą, padaryti moralinė išvada.

Kokis psichologinis ar estetinis pagrindas toms formulėms? — Berods, kiekvienas yra pajutęs, kaip dažnai sunku kalbėtojui pabaigti. Norėtum ką nors pasakyti, kas pačią mintį sustabdytų, ir jau nieko negalėtum pridėti. Norėdamas minčiai sudaryti tokią užtvarą, kasdieninis kalbėtojas ar publicistas pavartoja dažnai net mechanišką trafaretinę formulę: tokia yra mano nuomonė, tai tiek tuo tarpu ar panašiai. Taigi ir pasakos formulė yra kilusi iš bendro psichinio reikalavimo padaryti pasakojimą pabaigtą, nebegalimą toliau tęsti.

Antra, pasakai tokis pabaigimas juo labiau reikalingas, nes klausytojai buvo nukelti iš kasdieninio pasaulio į kažkokį tolimą. Šitokia formulė vėl parkelia klausytoją, lyg kokiais laiptais į kasdieninį realų gyvenimą ir savo aiškiai tikrovei priešingais sugretinimais sudaro nuotaiką, kad ir ten, toje pasakoje, viskas buvo gražus tik prasimanymas. Tokia išvada juo labiau peršas, kad baigiamosios formulės pasitaiko kaip tik fantastinėse pasakose ir beveik niekad realistinėse. Realistinės baigiamos pačiu įvykiu, arba dar priduriama kartais: „O tai tau..." ir pan.

Matom, kad pasakos dinaminio pasaulio struktūroje esama daug šablono ar sujungiant epizodus, ar juos išbaigiant. Vis dėlto konstatuota, kad pasakoje pasireiškia kūry-

bos. Jos daugiausia, sudarant epizodą — įvykį. Tas epizodas — įvykis, parodydamas daugiausia kūrybos, parodo daugiausia ir veikėjų bei paties pasakotojo nusiteikimus, kurie juos spiria savaip elgtis. Išorinis įvykių pasaulis, dinaminis pasaulis, yra tik išdava vidaus pasaulio. Taigi kuriais nusiteikimais gyvena pasakų veikėjai ir pats autorius?

Tas klausimas gvildenamas trečiame skyriuje.

3. Pasakos išvidinis pasaulis

„Aš viską valgiau, gėriau,
dūšioj neturėjau..."

Pasakos veikėjų psichinės galios labiau atsiskleidžia, kaip jų išorė. Ir kyla klausimas: kurios galios pasakoje vyrauja ar bent pasireiškia: intelektas, emocijos...?

Intelektas — gali būti teorinis ir praktinis. Kad pasakos herojai būtų teorinio proto, nežymu. Nerandam pasakų, kur herojus būtų faustiškos prigimties, kur intelektualinis pažinimas skatintų jį į žygius, o visa pasaka tokiam intelektualizmui pritartų. Iš nelaimių herojų vaduoja ne protas ir skiriamus jam uždavinius atlieka ne protu, bet dažniau dėkingų gyvulių ar žmonių padedamas. Dėl to pasakose taip dažnai ir laimi kvailiukai. Tik realistinėse pasakose herojai paleidžia į darbą savo protą. Tačiau jų protas ne loginis, teorinis, bet praktinis, intuityvinis. Prisimintina tik žmogus, kurs su velniu rungėsi: katras aukščiau išmes, katras katrą įveiks, katras katrą pralenks. Pasaka mėgsta dialektinį ginčą, kuriame matyti ne tiek samprotavimo logika, kiek intuicija, nujautimas. Tuo paremtos ištisos mįslių pasakos, uždavinių pasakos, kur karalaitė sutinka ištekėti už to, kas ją peršnekės (plg. II. 21); dar populiaresnė pasaka, kaip dialektiškai mergina rungiasi su karalium, kuris jai liepia nei ateiti, nei atvažiuoti, nei raitai, nei pėsčiai, nei nuogai, nei apsirengusiai... (III. 175).

Idealizuodama realistinį praktinį protą, pasaka mėgsta pasijuokti iš tų, kurie toje gyvenimo praktikoje nesusiorientuoja (plg. kaip septyni gaspadoriai pirko bažnyčią II. 155).

Herojus į gyvenimą atsiliepia ne tiek protu, kiek juslėmis ir jausmais (sensualistinis ir emocinis gyvenimas). Kas juslėms ir jausmams malonu, tai brangina; kas nemalonu — vengia. Malonumą keliančių akstinų skalė nėra plati: 1. fiziologinis noras gyventi: kai neturi ko valgyt, eina žvejot, medžiot ar pasikarti; kai neišgyvena pas pamotę, pabėga; 2. natūralus dinamikos geismas, kuris verčia žmogų vietoj nerimti (už kurį suaugusieji tiek pribara vaikus!): sueina į metus ir vaikai, palikę tėvus, išeina „vandravot"; 3. lytinis instinktas: iškeliauja žmonos ieškoti, žygius atlieka dėl karalaitės; 4. aukštesnieji, dvasiniai akstinai: socialiniai, etiniai — sesuo brolių ieško, žmogžudys atgailoja.

Sensualizmas. Su fiziologiniu noru gyventi, su lytiniu instinktu yra artimai sutapę pasakų motyvai apie herojų aistras, gobšumą, tinginiavimą, norą gerai pavalgyti, pavydą, kerštingumą. Vis tai žemieji žmogaus prigimties polinkiai, kurie yra įsigalėję veikėjų psichologijoj. Jų vedami herojai pridaro ir kriminalinių dalykų: vagia, apgaudinėja, užmušinėja, net brolis brolį, vaikus pameta, seksuališkai nusikalsta. (Vienas teisininkas Wulffen net suregistravo vokiečių pasakų kriminalinius nusikaltimus).(12)

Už nusikaltimus didžiausia bausmė — fizinė: mirtis, kalėjimas... Už gerus darbus didžiausias atlyginimas materialinės, sensualistinės gėrybės.

Jei materialinės, sensualistinės gėrybės tiek reikšmingos žmonių gyvenime, tai nepaprasti žmonės iš kitų tarpo ir iškyla dažnai savo sensualistinėmis galiomis, kurios arčiausiai yra susijusios su medžiaga. Kuo, pvz., karalaitė skiriasi nuo kitų? Ji nepaprastai jautri: per septynerius patalus žirnis jai taip spaudžia šoną, kad ji negali užmigti. Idealizuojamos ir

kitos juslės: stiprus regėjimas, kad net žolę augant mato. Tik pastebėtina, kad herojų akis ir pati pasaka nelabai jautrūs spalvoms: dažniausiai jie pastebi tik tamsumo, šviesumo įspūdį. Šviesumas reiškiasi aukso spalva, vadinas, gelsva, retkarčiais raudona. Jų akis labiau pastebi dinamiką, judėjimą.

Svarbūs veikėjams jų akustiniai sugebėjimai: pridėjęs ausį prie žemės herojus girdi atsivejant; akustiniais dalykais kitus žavi: bernas savo muzika sužavi velnius ir giltinę; Jonukas, pavirtęs geneliu, savo dainomis sužavi pirklius, net raganą pamotę. Uoslės, skonio juslės rečiau pasitaiko herojuose. Nepaprastą uoslę randam greičiau nežmogiškų būtybių: raganius, velnias... užuodžia, kad jo pirkioje žmogienos esama.

Tačiau labiausiai herojuose reiškiasi fizinė jėga: užmeta ant kaklo girnų akmenį, stiprusis Jonas taria, kad lapas užkritęs; nusikala geležinę lazdą, bet pirštu užgavęs ją sulenkia. Su fizine jėga eina ir fizinio skausmo pakentimas: kai paukštis, benešdamas herojų iš požemio, išalko, herojus pjauna mėsos gabalą sau iš šlaunies ir paukštį šeria; merginai nupjauja su žiedu pirštą, ji tyli.

Tokis fizinio skausmo pakentimas, fizinė jėga, juslių jautrumas labai imponuoja primityviam žmogui. Tatai pastebima ir dabartinėse nekultūrinėse tautose. Tačiau kaip nekultūrinėse tautose, taip ir pasakose šalia sensualistinio gyvenimo, šalia žemosios žmogaus prigimties yra labai stiprus ir aukštesniųjų žmogaus emocijų gyvenimas: etinis, socialinis, kiek religinis ir estetinis.

Etinei, moralinei tvarkai jeigu ir nusikalsta veikėjai, tai pati pasaka gale duoda aiškų etinį sprendimą: už kaltes baudžiama, ir už dorybes atlyginama. Išimtis kai kam atrodo tipas pasakos apie gudrų vagį, kuris pavogė ponui jaučius, nuo pono žmonos marškinius, kleboną nešė į dangų, o nunešė į vištidę. Girdi, čia neišsilaiko pasaka etinėje aukštumoje. Vis dėlto ir šita pasaka idealizuoja ne pačią vagystę, bet tą praktiškąjį gudrumą, sąmojingumą. Daugiau etikai

nusikalsta realistinės pasakos,(13) fantastinės švaresnės.

Socialiniai jausmai pasakų herojams nėra svetimi. Tik jų skalė siaura: teapima savą šeimą, giminę, artimuosius draugus. Tiesa, gana dažna yra artimo meilė, užuojauta net kenčiantiems gyvuliams. Bet vis tai konkrečios būtybės. O platesnio masto ir, be to, abstraktesnės būtybės: tautos, valstybės, žmonijos, meilė pasakų herojams svetima. Tik realistinėse pasakose reiškiasi platesnis socialinis jausmas — simpatija valstiečių luomui, antipatija ponams.

Bet kiek socialinis jausmas siauras, tiek jis gilus. Ir šitas artimo atjautimas sukuria visą eilę idealistinių paveikslų: jaudinantis tarno ištikimumas ponui, tarnas duodasi net galvą nukertamas jam išgelbėti; pasiaukojančios sesers meilė, kad ji ryžtas net dvylika metų nekalbėti; neturtėlio gailestingumas, kad net paskutinius skatikus atiduoda už pasmerktą žudyti šunelį; brolio meilė, kad pats rizikuodamas gyvybe, jo eina ieškoti; moters viską nugalintis kantrumas ir nusižeminimas, su kuriuo ji klaidžioja po mišką ir ten gyvena, netekusi vyro (Genovaitės tipas).

Religinių jausmų ir pažiūrų randam mažiau (jie reiškiami daugiausia padavimuose, ypačiai mitiniuose!). Tik vėlesnės pasakos — legendos, jau krikščioniškai suformuotos, parodo pasakos supratimą apie dievybę, žmogaus santykius su dievybe.

Dievybė gali būti pergyvenama, pasak R. Otto,(14) trimis pagrindinėmis formomis: 1. pajuntama, kad dievybė yra iš ano pasaulio — paslaptinga, mysterium; 2. kad tas mysterium yra tremendum — verčianti mus drebėti, bijoti, savo rūstybę apreiškianti gamtos katastrofomis; 3. pagaliau šitas mysterium yra fascinosum — žmogų patraukianti savo išvidiniu gerumu. Tokia dievybė vadinama paprastai — „geras tėvas“.

Negausiose lietuviškose pasakose Dievas yra tik fascinosus, pritraukiantis. Ir Dievo ir šventųjų buveinė, pavidalas,

psichologija tokia žmoniška, tokia suetnografinta. Dievas — ubagas, kunigas su barzda (IV. 2), dažniausiai senukas, kuris kreipias į žmones, juos vadindamas vaikeliais (IV. 5); jais tėviškai rūpinas, pabausdamas, o kai susipranta, ir vėl atleisdamas. Šv. Petras mūsų pasakose irgi įsivaizduojamas kaip diedukas, Dievo Motina — bobutė. Taigi žmogaus santykiai su jais pagrįsti nuolankumu, meile, ne baime.

Nepaliesta dar liko, kiek pasakos veikėjai jautrūs *estetinėms* vertybėms. Pasakos herojus mėgsta, kas gražu. Kas gi jam gražu?

Gamtos grožiu veikėjas nesižavi.(15) Daug prieinamesnis jam daiktų (stalų, lovų, rūmų, drabužių) grožis. Jų gražumą ir patikimą apsprendžia ne forma, bet medžiaga: gražu, kas iš aukso, sidabro, deimanto. Dėl to ir našlaitė gauna žvaigždžių, mėnesio, saulės arba sidabro, aukso, deimanto drabužius. Gražu, kas nepaprastą smalsumą žadina. Dėl to karalaitė siunčia nakčia savo tarnaites vieną po kitos, o paskui ir pati eina pas dziegormeistrą, kad išprašytų iš jo stebuklingą laikrodį. Gražu ten, kur švaru, tvarkinga.

Dar jautresnis pasakos veikėjas žmogaus grožiui. Dėl to karalaičiui patinka tik gražios karalaitės. Kada karalaitė buvo paversta į varlę ar nuskurusią bobą, ir ją išgelbėti galėjo tik pabučiavimas, tai karalaitis retai tesiryžta tokiam žygiui. Pabučiavimas, kaip išvadavimo priemonė, dažniau vartojamas padavimuose, kurie baigias katastrofa. Pasakose karalaitės vaduojama kitais būdais — herojus fiziškai turi rungtis su slibinais, turi visaip jų gąsdinamas neišsigąsti. Nugalėti slibinas, ištverti vaiduokliai jam lengviau nekaip pabučiuoti negraži būtybė.

Ir moteris, rinkdamosi vyrą, vadovaujasi gražumu. Patinka jai vyras gražaus kūno: princesė išteka už elgetos, kada jis buvo išpraustas ir sušukuotas; dvi mergaitės atsisako nuo jaunikio, nors jis išgelbėjo nuo mirties jų tėvą — atsisako, nes jis trejus metus plaukų nekirpęs, barzdos

neskutęs, nagų nepjaustęs. Tik trečioji aukojasi, bet ir tai išteka jau tada, kai jis buvo apsikirpęs ir apsiskutęs. O tuomet kitos dvi seserys, pamačiusios, kad neteko tokio gražaus vyro, iš gailesčio ir piktumo pasikorė. Paprastai su fiziniu grožiu eina ir moralinis grožis: pamotės raganos ir jų dukterys bjaurios, našlaitės — gražios.

Žavėjimasis daiktu dėl jo medžiaginio brangumo yra glaudžiai sutapęs su gobšumu. Žavėjimasis intriguojančiu daikto nepaprastumu susijęs su smalsumu. Žavėjimasis žmogaus grožiu yra plonom gijom susietas su erotinėm ar etinėm emocijom. Taigi pasakos veikėjų estetinis skonis yra susipynęs su naudingumu, su smalsumu, su erotizmu ir kitom neestetinėm vertybėm.

Tačiau esama ir gryno estetinio pajautimo, ypačiai dažnai, muzikai: skurdi daina karalaitės — našlaitės, kurią ragana pavertė piemenaite, išvilioja iš namų pasiklausyti josios brolius. Jonuko sielvartinga dainelė sustabdo pirklius; sujaudina tiek, kad tie biznio žmonės meta našlaičiui pinigų maišelį. Muzikanto smuikas taip sužavėjo net Giltinę, kad ji užsimiršo ir vogti. Daina ir muzika taurina pasakos klausytoją.

Taigi pasakose reiškiasi tiek sensualistinis gyvenimas, kaip žemesnės žmogaus prigimties dalykas, tiek moralinės, estetinės, religinės, socialinės vertybės, kaip sveiko natūralaus žmogaus aukštesnės prigimties žymės. Kurių daugiau, pareina nuo atskirų pasakų.(16)

Tačiau ir natūralus žmogus, su tomis pačiomis emocijomis ir juslėmis, dar gali skirtis temperamentais. Pasakos mėgsta parodyti herojų jausmus iš karto su nepaprastu intensyvumu ir reaktyvumu įsiliepsnojant. Tada jie visi aptemdo sąmonę, ir afekto pagautas žmogus padaro savo žygius: tik pamatė karalaitę ir taip pamilo, kad be jos gyventi negali; tik pamatė karalaitis, kad ištikimasis Jonas neva bučiuoja jo žmoną, ir nori jam galvą kirsti; tik išgirdo iš

akmenų atverstas jaunikaitis, kad jo išgelbėtojas brolis nakvojo su jo žmona, čiupo kardą ir nukirto jam galvą, o kada sužinojo, jog tarp brolio ir žmonos buvo padėtas kardas, vėl puolėsi užmuštojo gaivinti.

Tokių faktų akivaizdoje dar negalima daryti išvados, kad pasakos herojai yra sangvinikai. Tas tariamasai afektingumas yra greičiau pasakojimo forminė, stilistinė priemonė. Juk pasaka nemėgsta sekti viso proceso, kaip emocija kilo, augo, pavirto veiksmu. Pasaka to proceso nemėgsta, kaip kad nepripažįsta ir laiko ar erdvės distancijų.

Jei jau kalbėti apie temperamentus, tai jų randame visokių. Kvailys fantastinėse lietuviškose pasakose palinkęs į flegmatizmą. Kartais tas flegmatiškumas sutapęs su tinginiavimu ligi karikatūros — kvailys guli ant pečiaus arba prie pečiaus, į pelenus įsikasęs. Flegmatiškas ir studentas, kurs eina į peklą rašto atsiimti ir velnius išvaiko. Martynas, pakliuvęs po žeme, pasirodo gerokai nekantrus; palinkęs kiek į sangviniko tipą. Jis veiklus, bet esti visai pasyvių, net sentimentalių herojų. Antai, karalaitis, kuris gavo iš velnio uždavinius, nepasitiki savim, sėdi ir verkia. Ir reikia, kad ateitų velnio duktė ir nuramintų, apsiimdama už jį darbus nudirbti. Sentimentali pasyvi ir našlaitė, kuri tepajėgia tik apsikabinus šėmosios kaklą verkti, o karvė už ją pakulas suverpia.

Pasitenkinsim tais keliais pavyzdžiais, jais pažymėdami bent linkmę, kuria galėtų dar būti tiriama mūsų pasaka. Gal iš jos ką nors galėtume daugiau pasakyti apie lietuvišką charakterį.(17)

Šiuo atveju nesileidžiant pasakos tautiškumo spręsti, tenka baigti visa, taip sakant, anatomiška — atskiromis molekulėmis ir atomais — pasakos poetikos analizė. Ji privedė prie išvados, kad grožėjimasis pasakomis, kaip objektyviu kūrybos faktu, yra pagrįstas objektyviomis jų idėjinėmis ir forminėmis vertybėmis. Tos vertybės nėra vienodo laipsnio, tiek idėjiniu-moraliniu atžvilgiu, tiek estetiniu. Dėl to nepatei-

sinamas nei absoliutus pasakos, kaip literatūrinės vertybės, neigimas, nei besaikis jos kultas.

Antra, pasakoje pasirodė ne tik objektyvios forminės priemonės, kuriomis pasaką daro estetinį įspūdį, bet ir subjektyvus psichologinis pasakos kūrėjo polinkis, sudarant pasakos pasaulėvaizdį, su jo daiktais, žmonėmis, nusiteikimais, santykiais...

Kyla pabaigai klausimas: kiek tas pasakos estetinis ir psichologinis pobūdis yra charakteringas apskritai liaudžiai, kiek jis charakteringas apskritai žmogaus psichologijai.

Pabaiga. Pasaka kaip nekultūrinio žmogaus pasakojimo žanras.

„Ar graži mano pasaka?..“

Pasakos sudarymo pagrindiniai bruožai yra artimi kitoms liaudies meno rūšims. Ir liaudies mene, kaip ir pasakoje, pirmiausia, perspektyva neryški. „Nė viename mūsų liaudies raižinyje nėra atvaizduotas nei namo nei šventyklos interieur'as, o tik nupieštas lygus ir neutralus fonas, paįvairintas ornamentais ar debesėliais... Peizažo vaizdavimas yra toks pat šabloniškas“.(18)

O kai vaizduoja liaudies raižiniai žmones, „krinta į akis raižomų paveikslų tipizacija. Raižytojas vaizduojamąjį šventąjį ne individualizuoja, o tik duoda jam bendrą tipą... Dėl to dažnai sunku yra atspėti, kurio amžiaus šventasis yra vaizduojamas. Šv. Katryna su šv. Barbora yra nukankintos pačioje jaunystėje, tačiau mūsų raižiniuose jos veik niekuo nesiskiria nuo šv. Elenos, nukankintos daug senesnės už jiedvi. Net Madonos stebuklingų paveikslų kopijavimas dažnai neturi originalių individuališkų savybių, o tos kopijos yra tik aplamai sutipizuotos“.(19)

Sutipizuotus šventuosius geriau gaunam pažinti iš jų veiksminių situacijų: šv. Antanas neša šv. Sakramentą, šv.

Vincentas laiko už kuodo velnią, šv. Mykolas velnią mindžioja, šv. Rokas duonos bandelę atneša, Kristus kryžių neša, laimina pasaulį, šv. Jurgis smaką duria, šv. Izidorius aria... Šitas veiksmingumas primena pasakų veikėjus, kuriuos paprastai pažįstam irgi iš veiksmų. Arba kada įsižiūri į raižinių ornamentiką, kiek ten gyvybės ir dinamikos, gamtinės dinamikos, kaip augalui augant.

Kur piešiamos masinės scenos — veikėjai išdėstomi vienas šalia kito, ar vienas ant kito, nepasinaudojant trimis matavimais. Tokiu būdu kompozicija susidaro kiek mechaniška tokia prasme, kaip ir pasakų epizodų kompozicija.

Taigi atrodo priimtina tezė, kad pasakos kūrime dalyvauja kuriamoji psichologija, panaši, kaip ir kitose liaudies meno šakose. Jeigu sakoma, kad liaudies menas išreiškia nekultūrinio, kitų vadinamo primityvaus, arba gamtos žmogaus (Naturmensch) dvasinę kūrybą, tai pasaka yra tokio nekultūrinio žmogaus kūrybos pasakojamasai žanras.

Bekultūrių žmonių ieškom paprastai tolimuose kraštuose ar tolimuose amžiuose, bet nekultūrinio žmogaus psichologija artima ir mūsų laikams.(20) Jeigu patikrintume tūlą pasakojimą, rašytą liaudžiai, kažin ar nerastume, kad jo formalinė struktūra gerokai panėši į pasakos struktūrą. Pvz., Valančiaus *Palangos Juzė,* sudaryta iš eilės epizodų mechaniškai sujungtų apie vieną veikėją. Pats veikėjas charakterizuojamas tik su savo tipiniais bruožais, bet visai neindividualizuojamas ir t.t.

Nekultūrinio žmogaus estetikai artima iš vienos pusės vaiko, iš antros civilizuotinio žmogaus (pasisavinusio tik materialinę kultūrą) estetika. Vaikas nėra dar priaugęs, bet matom, kad savo piešiniuose jis irgi nepažįsta perspektyvos, jo Antanas ir Petras vienodai piešiami, o jo mėgstamiausioji lektūra yra pasakos, ypačiai fantastinės, ir nuotykiai su stipriais, drąsiais herojais, kurie atitinka pasakoj fizinės jėgos ir geros širdies kultą.

Civilizuotinis žmogus, pasisavindamas materialinės kultūros laimėjimus, apleidžia dvasinę kultūrą. Dėl to jis yra iš dalies peraugęs nekultūrinio žmogaus psichologiją, jau nebegali pasitenkinti pasakomis ir reikalauja sudėtingesnio žanro. Tačiau tiek vaiko, tiek primityvaus, tiek civilizuotinio žmogaus psichologijai bendra ieškoti pasakojime nuotykių. Tokiu būdu pasaka yra prototipas nuotykių romanui, taip išplitusiam jaunimo tarpe ir vadinamoje buržuazinėje visuomenėje.

Tačiau labai dažnai civilizuotinio žmogaus dvasinis niveau, ypačiai jo nelavinamas estetinis skonis yra regresavęs, ir jis neprilygsta pasakos estetikai. Kokiu būdu tai gali įvykti? Kaip pasakos herojaus, taip ir tokio žmogaus estetinis pajautimas dažnai esti sumišęs, kaip buvo įrodinėta, su kitais, neestetiniais dalykais: utilitarizmu, smalsumu, erotika. Civilizuotinis žmogus, nepasitenkindamas materialistiniame gyvenime paprastumu, nepasitenkina ir estetiniame gyvenime pasakos natūraliomis priemonėmis. Imdamasis rafinuotų priemonių tariamai estetinėm emocijom žadinti, jis rafinuotu būdu žadina utilitarizmo pajautimą (iš čia moralizuojantieji, politikuojantieji, agituojantieji... veikalai), ir smalsumą (iš čia atsiranda kriminalinės, pikantiškos intrigos pasakojimai, vengiant aprašinėjimų, pvz., gamtos), erotizmą (iš čia vad. bulvarinė literatūra su seksualinėm scenom). Tokiu būdu akcentuojant pasakos poetikoj pastebėtus neestetinius momentus rafinuotomis priemonėmis ir esti tam tikros civilizuotinės visuomenės skonis ir jos skaitomi veikalai estetinės vertės, žemesnės už pasaką.

Iš antros pusės aukštos estetinės kultūros žmogus, kaip ir kiekvienas žmogus, nėra paneigęs intrigos, nuotykių reikalo. Tačiau į pasakos intrigos nuotykius jis žiūri ne tik smalsumo skatinamas, bet ir grožėdamasis ta forma, kuria intriga esti supinta. Taigi, sustiprėja forminis grožėjimasis. Šalia tiesioginės savo prasmės pasaka estetiškai kultūringo

žmogaus akyse gali turėti ir antrą, simbolinę, kartais alegorinę prasme.(21) Taigi sustiprėja grožėjimasis pasakos idėjiniu prasmingumu. Dėl šito forminio grožio ir idėjinio prasmingumo, kuriuos pastebime estetiškai kultūringo žmogaus psichologijoj, ir jo sukurtoji literatūrinė pasaka esti dar aukštesnės estetinės vertės už liaudies pasaką.

KARYS IR KARAS LITERATŪROJE

(ESKIZAI)

La terre
Sans guerre,
C'est le Paradis,
Que le monde s'unisse!
Que le Ciel te bénisse,
Congrés de Paris.
Pacificus

Tokia telegrama autorius antrojo Lietuvių himno ,,Lietuviais esame gimę", dr. Jurgis Zauerveinas pasveikino 1899 taikos kongresą Paryžiuje. Tačiau nei pacifistiniai linkėjimai, nei pacifistiniai kongresai, nei nusiginklavimo konferencijos nepajėgia ligi šiol karo pašalinti, ir Zauerveino linkėjimai telieka tik siekiamas idealas.

Karas nužymėjo visą žemės istoriją. Jis pripildė ir literatūrą — tautosakinę bei rašytinę ir graudžių, ir herojiškų, ir kraujingų, ir išdavikiškų, ir grynai nelaimingų figūrų. Tų paveikslų charakteringumas suryškina kiekvienos tautos pažiūras ir emocijas, kylančias dėl karo, atskleidžia pačios tautos išgyventą dalią ir jos svarbiausias peripetijas. Kaip karys ir karas suprastas lietuvių poezijoj?

Restauruotas karžygys

Dabar pažįstamoje lietuvių tautosakoje svarbiausias objektas yra šeimos sudarymo etapai. Karo dainų iš peržiū-

rėtų rinkiniuose 4325 tėra apie 290, vadinas, netol 7%. O tokio herojinio, karinio epo, kaip graikai, prancūzai ar rusai, lietuviai visai neturi. Neturi ne dėl to, kad nebūtų buvę herojiški. Blaškydamiesi nuo marių link marių, dangindamiesi į Maskvą ir gindamiesi vakaruose, lietuviai rodė daug herojizmo. Apie jų žygius turėjo būti dainuojama ir sekama. Bet kada aukštasis luomas atitrūko nuo lietuvių kalbos ir lietuviškų tradicijų, o žemąjį luomą pajungė baudžiava, senosios dainos nutrūko ir nyko. Nebuvo, kas jas saugotų.

Tos herojinės didybės mūsų praeitininkai ieškojo bent Lydos, Trakų, Vilniaus... pilių griuvėsiuose, aukse ir sidabre, levuose ir ristuose žirgeliuose, dunojėliuose ir svečių šalelėse, kurios tebeglūdi mūsų dainose ir padavimuose. Kaip Trakų ežere griuvėsiai restauruojami į didingiausią Lietuvos senovinę pilį, taip iš tautosakos nuolaužų apie karžygius Krėvė yra restauravęs herojinius Lietuvos karius ir milžinus.

Jo *Dainavos šalies senų žmonių padavimų* herojai nėra žemdirbiai žmonės, kurie vengia bet kokių suiručių. Jie medžiotojai, nuotykių ieškotojai, neramios dvasios žmonės, vandravotojai po svetimas šalis, kaimynus plėšiantieji, o į savo pilis jie grįžta tik poilsio, kaip briedžiai į laužus, kaip vanagai į lizdus.

Jų dvasia nesudėtinga. Trys jausmai juose įsikeroję: garbė, meilė, laisvė. Bet fizinės galybės milžinuose ir tie jausmai reiškiasi milžiniški. Dėl garbės, dėl meilės, dėl laisvės jie visko išsižadės. Dėl garbės jie kraują lies, karus kariaus. Pamilę moterį, pamirš tėvus, karingumą, žudys nekaltus, savo laisvės nebrangins, net pasirinks pražūtį („Gilšėj!"), nors šiaip ryšis pats mirti, žudys savo mylimąją, kad nekęstų belaisvio paniekos (Zubrys). Vidurinių amžių Europos herojus jie prašoka savo primityvumu.

Valstybinių jausmų ir siekimų, net vasalinių jie dar neturi. Net Šarūnas, niokodamas kraštus ir žudydamas pačius artimuosius, to vieno tenori — garbės. Dainavoje turi

būti viena saulė ir jis vienas Dainavos valdovas. Bet iš Šarūno pasąmonio iškyla kartais ir aukštos jo karų idėjos — sujungti visą kraštą, kad jam nebūtų baisūs nei lenkai, nei gudai, nei kryžiuočiai. Ta valstybės kūrimo idėja įprasmina kruvinuosius žygius. Bet ji dar tokia neryški, kad nežinia, ko daugiau tame karyje: ar tuščios kerštaujančios savigarbos, ar valstybinio susipratimo.

Tų herojinių kario figūrų mėgino ir kiti restauruoti (Pietaris, Maironis, Gužutis, Putinas), bet niekas su tokiu priartėjimu prie liaudies kūrybos, niekas su tokiu giliu įprasminimu, niekas su tokiu kūrybiniu entuziazmu.

Pavergtos Lietuvos kareivėlis

— Praėjo laikai, išnyko girios, nuskurdo žmonės — nebeliko ten didvyrių milžinų, kur gyveno senovėje...

Lietuviškas dainas dainavo žemasis luomas, liaudis. Jos gyvenimas tekėjo siaura vaga, kaip Nemunas iškirtus miškus. Interesai neplatūs. Daugiausia šeimos sudarymas ir jos gyvenimo rūpesčiai. Daugiausia tos rūšies ir dainų pridėjo. Apie herojinius žygius ir svajoti negalėjo. Karas jaudino tiek, kiek jis sudrumsdavo ramaus ūkininko gyvenimą. Nė viena profesija nenukentės nuo karo taip, kaip žemdirbys. Nė viena profesija netrokšta rimties ir pastovumo taip, kaip ūkininkas. Totorių, rusų, švedų, prūsų, prancūzų antplūdžiai tegalėjo palikti jam tiktai karčius atsiminimus. Dar liūdnesnius, kada kareiviai rankiota iš baudžiauninkų, kada ponai nepatinkamus vyrus atiduodavo į kariuomenę, kada kareiviai net naktimis juos gaudydavo ir gabendavo kažkur į pasvietį visiems 25 metams — ar galėjo būti herojiškai nusiteikęs karys ir jo namiškiai?

Šito visuomeninio fono akivaizdoje aiškėja visiškai pakitęs charakteris minčių ir emocijų, kuriomis liaudies dainos yra apipynusios ir kario, ir karo sąvokas.

Tipinga karo daina: tėvas augina sūnelį; ateina žinia apie

karą; bernelis atsisveikina su tėvu, motina, seselėm, mergele, ramindamas parsiųsiąs gromatėlę, dovanėlių, pats parjosiąs; pristoja prie karaliaus vaiskelio; kovoje kritęs siunčia žirgelį su mandierėle, kepurėle; seselės belaukdamos kalne duobelę išstovėjo, tvorelę nurymojo; liūdna.

Kitos dainos tik išplėtoja atskirus čia suminėtus variantus, kiek papildo.

Koks skirtingas šių dainų pasaulėvaizdis palyginti su herojiškuoju kariu! Bernelis, tas būsimasis karys, dar iš mažens žino, kad jis auga tėvui užvadėlis, karaliui kareivėlis. Bet jis nenori kareivėliu būti, kardelį nešioti, „o tai aš noriu artojužiu būti, žagrelę vartoti" (A. J. II. 629). Tiesa, jis mėgsta pavandravoti su žirgu. Bet tai tik bręstančio vyriškumo apraiška, kaip tas pats vyriškumas prasimuša „subatvakariais" bernų dainomis ir „vandravojimais". Dainos bernelis ūkininkas, žemdirbys; jis savas prie dalgelės ir šėmų jautelių. Nuo ten jį dažnai ir pavaro gulbės į karą joti, ar ponas su šaltyšiais, slapčia susitarę, viena nakčia ėmė, rišo ir į kantungą varė. (A. J. I.223).

Jo, kaip ir herojiškojo kario, visuomeniniai jausmai dar neišbudę. Bet jis ir neužsidaro taip pačiam savyje, kaip garbės apsvaigintas herojus. Jo visuomeninis jausmas ribojosi šeima. Su ja giliai suaugęs. Ištraukti iš šeimos yra didžiausia jam ir namiškiams nelaimė. Dėl to ir suprantamas dainoje graudus atsisveikinimas, bloga savijauta — vienišumas karo tarnyboje. Retai kada dainos karys eina ar joja drąsiai, jaunuoliškai besišvaistydamas, kad visi kaimynužiai žiūrėtų ir visos miesčionkėlės dabotųs. Dažnai net plintą pasistatę, kardais pasirėmę, o šilkelių burkužėlėm ašarėles šluosto (A. J. II. 624). Karingumo nedaug. Labai retas gali pasigirti:

O aš iškirtau
Šimtą kariuomenės
Aš jaunas kareivužėlis
Karaliaus dragūnėlis (A. J. II. 1087).

Bet kitas ir visai nesivaržo prisipažinti:

O dar neprijojau
Nė Lietuvos,
Sutikau kazokus
Be šaudyklių.

Atėmė iš manęs
Bėrą žirgą,
Ištraukė iš manęs
Šviesų kardą.
(A. J. II. 1088)

Karo disciplina jam nepakeliama. Prašosi vaduojamas iš nevalios.

Tai nėra kovotojas.

Jau daugiau heroizmo parodoma tose dainose, kurios dainuojamos ne vienaskaita, bet daugiskaita, ne apie vieno likimą, bet apie visų. Jose kariai ir ulioja, ir su kardeliais švaistosi, lenkus į turmą ima, duoda prancūzui ar prūsui į kailį (A. J. 1162, 1167). Bet tokių, palyginti, nedaug. Jos aiškiai naujesnės, neišsišlifavusios.

Visuomenė patį kareivį nedaug tegerbia. Matyt, svetimųjų kariuomenių įtakoj kareivio iš viso prisidingi. „Gerai sakė mano motinėlė, neklausyki šelmių kareivėlių" (A. J. 301). Kareiviai ir patys pasisako dūmoją „o kaip mes, o kaip mes mergužės prigausim" (A. J. 107). Vis dėlto merginoms patinka kareivis, — primityvaus skonio žmogui blizganti uniforma visados imponuoja, — bet ištekėti nori tik už artojo.

Daugiausia karo dainų turi dzūkai — iš 551 dainos prof. Krėvės-Mickevičiaus rinkinyje yra apie 50 kariškų. Maždaug tiek pat M. Lietuvos Kalvaičio rinkinyje. Mažiausia rytiečių — Niemi ir Sabaliausko rinkinyje iš 1459 nr. tik 25 pažymėtos kariškos. Dzūkai labiau susidūrė su rytais, su gudais. Į ten vis rengiami žygiai. Tenai joja ir Šarūnas karalius. Bet narsumo, agresijos, heroizmo nematyt. Dzūkų dainos tokios

skausmingos, liūdnos, liūdnos, tikras karo siaubo išgyvenimas. Tos pačios dainos žemaičiuose jau yra netekusios karingumo, pavirtusios šeimos, meilės dainomis. Lietuvos vakaruos dainuojama apie prūsus, austrijokus, Bonapartą — į ten rengiami žygiai. Čia daugiau kuopinių dainų, daugiau net vokiško pasaulėvaizdžio ir vokietizmų kalboje.

Tie nedideli lokaliniai skirtumai nenutrina charakteringųjų dainos kario žymių — jis ne karo žmogus, jis tik baudžiauninkas ūkininkas, kuriam karas svetimas.(1)

Iš tokio karo dainų pasaulėvaizdžio išvada, kad lietuvis iš viso nekaringas, būtų klaidinga. Tai tik pasaulėvaizdis, kaip matyti, vieno laikotarpio. Antra, lenkų, rusų, na ir prūsų pulkuose, lietuviai nedažnai begalėjo dainuoti lietuviškai. Tas dainas dainavo namiškiai, ypačiai moterys. Jų nuotaika daugiausia ir išreikšta. Tuo tarpu apie realų lietuvį kareivį, bent apie prūsų lietuvius, žinoma, kad jie buvę pagarsėję stiprūs kareiviai, aukšto ūgio, dėl to ir į Berlyno gvardiją juos rinko.

Nors liaudis nesukūrė karingos poezijos apie karą, bet ji sukūrė gilią, estetingą karo poeziją. Stipriai išgyventas ir poetiškai išsakytas esti atsisveikinimas, kareivio vienišumas, kuriame jis teturi draugą kardelį ir plintelę, sesių ir motinos laukimas bei gedėjimas, kario žuvimas. Žinomi jau seniai dainos sintetiški vaizdai, kaip karo baisumai išreiškiami nepaprastai stipriai, bet sykiu švelniai. O koks vėl naiviai realistiškas ir toks poetiškas bernelio bendravimas su žirgeliu, kuris parneš žuvusio brolio mandierėlę ir kepuraitę.(2)

Laisvos Lietuvos karys

Atėjo laisvos dienos. Formavosi pirmieji Nepriklausomos Lietuvos pulkai. Visai naujos aplinkybės, nauja psichologija. Karys ne prievarta ėjo, bet dažnas savanoris. Jam nereikia į svetimas šaleles keliauti. Žino, už ką kariauja.

Pokarinio žmogaus visuomeninis jausmas platesnis; jis nėra taip nė prie šeimos priaugęs. Dėl to ir atsisveikinimas negali būti tokis graudus. Nauji išgyvenimai, nauji net dainininkai, dainos kūrėjai. Nebe moterys, pasilikusios namie, bet patys kariai eina su daina. Net specialūs menininkai dainininkai gastroliuoja po kariuomenės dalis.

Naujojoj atmosferoj ir dainos turi būti naujos. Pirmaisiais nepriklausomybės metais dainuojamos senosios dainos, bet jose kinta ištisi posakiai ir nuotaika. Naujos dainos kario pasaulėvaizdyje mažta asmeniniai interesai, auga pilietinė patriotinė sąmonė. Kenčiančio baudžiauninko nuolanki psichologija kinta į sąmoningo asmens psichologiją. Vergas virsta sau žmogum. Jis žino, kad jis kovoja dėl Lietuvos, jis pasitiki savo jėga. Tas naujas žmogus geriausiai galima pajusti iš pačios dainos:

Aš kareivis Lietuvos,
Turiu pajėgos drąsios,
Aš kovodamas narsiai
Ginsiu šalį atkakliai.

Mane priešas nors užstos,
Kels jau lazdą ant galvos,
Aš jiems duosiu pamatyti,
Kaip reik ginklą suvaldyti.

Mano tėviškė maža,
Bet galinga jos dvasia,
Nors spaudžia ją kietai vargai,
Neliūsta jos sūnai.

Trypė Lietuvą ilgai
Rusai, lenkai, vokiečiai,
Bet dabar tegul bandys, —
Juos pamokys lietuvys.

Vargas slėgė jį piktai,
Pančiai kaustė jį kietai,
Bet dabar jau to nebus,
Ašei ginsiu lietuvius.

Ginklo valdomo stipriai
Nepadėsiu aš lengvai,
Nors man skirta bus kapai,
Bet geriau gyvens vaikai.
(Norkus: *D. Karo laikų liet. dainos.* 179 N).

Ne tiek patį kareivį dabar dainuoja, kiek Lietuvos reikalus. Kreipiama drąsa prieš rusus, kolčakininkus, bet ypačiai prieš lenkus. Prieš Pilsudskį paleidžiama dainelė pamfletėlis. Prisimenami kritę karžygiai — Lukšys dainoje išeina iš kapo ir pareiškia: geriau laisvam kautis ir kovoje žūti, negu visą amžių gailiu vergu būti. Patriotinės publicistikos, agitacijos retai kuri daina išvengia šiame kovų laikotarpyje.

Vadinas, atgyja tam tikra herojiškoji dvasia. Ji daug aukštesnė už pirmojo herojiško karžygio dvasią, nes jį jau sąmoninga, ne vien instinktyvi, ji kovoja ne dėl savo garbės ar kito savo intereso, bet dėl aukštesnių tikslų.

Šitas nepriklausomybės kovų tarpas rado išraišką ir beletristikoj (Vienuolis, Paukštelis, Švaistas). Joje kario ideologija tokia pat.

Kovų dienos praėjo. Prasidėjo ramus kareivinės darbas.

Šalia senųjų dainų, dainuojamos ir naujos. Jose prisimenamos tautos aspiracijos — Vilnius, Klaipėda, jūra, bet ypačiai jau epiškai apdainuojama kareivio buitis pulke, nuo atvykimo į pulką — iki išeina atsarginis. Aprašinėjamas tas momentas, kuris taip šykščiai buvo atvaizduotas senosiose dainose. Aprašomas rajonas: ginklas žvanga, blizga šautuvai, kardai, dainos, plinta draugiškumas, vienybė. Aprašoma sargyba, žygiai — naktį, pūgoje, manievrai su

tankų, motorų žviegimu, kulkosvydžių tratėjimu. Specialinės dalys: ulonai joja, merguželių akys juos lydi, vykstantiems mojuoja; artileristas pasakoja apie šovimą, aviatoriaus lėktuvas kai pakyla, merguželės gėlėm moja, o dujininkai: vasaros naktis, ūžia plieno indai, dujų bangas vėjas neša, priešas žemėj lindi. Pagaliau atsarginis atsisveikina su šautuvėliu, durtuvėliu ir su pasididžiavimu grįžta į tėviškę.

Visos tos dainos su aiškia optimistiška nuotaika, patriotine tendencija.

Šita nauja karo dainų ideologija jau siekia ir naujos poetinės formos. Tiesa, dar daug jų seka senosiomis, kai kurios maironine eiliavimo forma. Bet žymi dalis (bent kariuomenei išleistame dainų rinkinyje *Dainuojam*) jau imasi dabartinės lyrikos formos.

Visai natūralu. Pats skonis neprisiimtų, jeigu tą naują pasaulėvaizdį mėgintų išdėstyti liaudies dainų senovine forma. Bet poetinė šitų dainų vertė dar toli gražu neprilygsta baudžiauninko liūdnoms dainoms. Ilgainiui atkris daugybė publicistinių ir retorinių šapų, ir paliks keliolika svarių ir švarių poezijos grūdų.

Taikos metu kariai, ypačiai viršesnieji, įėjo herojais ir į beletristiką (Putinas, Ramonas). Jie traktuojami kaip ir visa mūsų laikų šviesuomenė, kurioj įžiūrima apsčiai karjerizmo ir ypačiai sumiesčionėjimo.

Karo filosofija

Liaudies poezija neieškojo gilesnės karo prasmės ir priežasčių. Ji skaitėsi su pačiu faktu ir tereagavo emocijom: linksma ar skurdu. Šviesuomenės raštai eina toliau. Gilesnės karo prasmės ieškoti ypačiai pastūmėjo Didysis karas.

Jau Vaižgantas nesitenkino, rodydamas karo baisumus, tuos pačius, kaip ir liaudies dainos: karas atima tėvams sūnus. Vaižgantas parodė, jog karas turi ir gilios dorinančios prasmės: širdis valo, širdis dezinfekuoja, artimo kentėjimais

pažadindamas žmoniškumą ir užuojautą („Rimai ir Nerimai", „Antimilitarininkas" ir kt.).

Bet giliausiai karo priežasčių ieško Vydūnas *(Gaisras)*. Karas yra priešingybė visatos esmei, priešingybė tikrajai žmogaus prigimčiai. Visatoj ir žmogaus prigimties palinkimuose matyti kūrybos pradas, o karas yra kūrybos naikinimas. Iškrypus žmogaus prigimčiai, pačiam savęs nepažįstant — atviras kelias į karą. Dėl to *Gaisro* įeigoje ant apgriuvusio graikų dievnamio angos parašyta: Pažinki save! Šviesveidis Moksleivis susirūpinęs, — kad pagaliau pradėtume tik tirti, iš kur ir kam ir kas žmogus? Žinot, kas žmogus? Save supraskit!

Bet senas Mokslininkas tarias jau viską supratęs ir kartoja pozityvistų tezę: yra tik tai, kas paveikia jusnis. O nieko šiaip daugiau. Vadinas, ir žmogus yra tik kūnas, medžiaga.

— Nėra taip! Ir negali būt! — sako Šviesveidis Moksleivis. Bet jo niekas negirdi, visi pritaria Mokslininkui, jį kilnoja, juo seka. Pozityvistinės jo filosofijos įtakoj kuria bedvasės mašinos amžių. Garlaiviai sušvilpia ir plaukia, traukiniai bėga, lėktuvas aplink pasaulį skrieja. Dirbama patranka. Bematant baigta. Vyras, ant jos pasilypėjęs, sušunka! — Toje mašinoje sukaupta visa mūsų galia!.. Ir dabar su tokia mašina mes nebeapveikiami! — Dabar pasaulio mes galingiausieji!

Tik Šviesveidis Moksleivis:

— Iš jūsų dvasios ir širdies išaugo mašinos!... Bet ar patiems širdies dar liko?... Naikinti norit priešą savo mašina. Bet mašina naikins ir jus! Bejėgiai ir be galios suteškėsit! Raudonuokite! Nerykaukit! Raudokit!

Žmogus, nesupratęs savo esmės, pasidavė savo žemajai prigimčiai, tapo jos vergu. O toji prigimtis rengia kerštą.

— Tarnausim jam, kol bus kuklus! Bet į puikybę kylantį — pavergsime! Tas kerštas — tai paties žmogaus svai-

gulingas toliau pasidavimas, kuris stumia karo glėbin:

— Mes norim karo! Todėl jis turi būt!

— Bet žmonės jo nenori! Neeis į karą.

— Mes skelbsime, kad reikia gint aukščiausiuosius žmonijos reikalus!

— Nepatikės! Nebėr senų laikų!

— Kam čia derėt! Kam aiškintis! Mes norim karo! Norim platesnių kraštų!

Tokia filosofija sukūrė karui palankią psichologiją. Kilo karas, ir žmonės save pražudė. Auga nauja karta. Ta pati tragedija kartojas. Bet iš kariaujančių jau atsiranda vienas, kuris nusijuosia kardą ir sako:

— Ko karui reikia, visa aš metu! Be ginklų žengsiu į gyvenimą, pasitikėdamas savo galiomis! Nūnai žmonijoje jos viešpataus! Jas reik augint ir kurti ateitį.

Vydūnas giliai pažvelgė į tikrąsias karo priežastis — į paties žmogaus sugedimą. Tai mūsų dienų netikros kultūros padaras. Jis parodė ir išeitį — ugdyti pačiame žmoguje žmoniškumą: sugebėjimą apvaldyti savyje materialinės prigimties egoizmą ir palenkti jį dvasiniam pradui. Jo žodžiai įgauna ypatingos reikšmės mūsų metais, kada senoji Atenė, ginkluota ietimi, vedusi vyrus į kovą, įkvėpusi valstybės vyrams išmintingas kalbas, auginusi taikos metais alyvos medžius, šiandien vis labiau išstumiama raudonojo Marso, kuris temoka ietimi svaidyti. Šių dienų nervingumas yra Vydūno *Gaisro* žmonių pamišimas. Jis ypačiai apima didžiąsias valstybes. Mažosios neturi tos didybės manijos, kuri reikalauja dar didesnės galios ir erdvės. Jos tenori apginti ir išlaikyti savą teritoriją. Tam jos ir stiprina savo ginamąsias pajėgas.

Lietuvių ir tautosaka ir rašytinė literatūra taikos dvasią ypač yra saugojusi. Tiesa, herojiškasis parodydavo savo agresijos, kaimynus plėšdamas. Bet užtat jo likimas liūdnas. Pavergtos Lietuvos karys visais jausmais purtosi nuo karo.

Laisvos Lietuvos karių dainose vengiama agresingumo. Nematyti jokios neapykantos kitoms tautoms, krašto priešams. O jeigu dainuoja apie karingumą, tai tas karingumas yra ne puolamasis, bet ginamasis.

Lietuvių tautos karo dievaitis Kovas buvęs ženklinamas žirgu arba gaidžiu. Stovinčioj tarp erelių lietuvių tautoj paskutiniu laiku per ypatingą meilę mūsų kariuomenei ir prabilo gaidžio budrumas saugoti savo ribas ir žirgo prisiderinimas, pavojui ištikus, šuoliais tempti patranką, o pavojui praėjus — žingsniu traukti dirvoj arklą.

SAVĘS BEIEŠKANT TAUTOSAKOJE

Lietuvių tautoje kitados persiskyrė šaknys ir viršūnės. Šviesuomenė palinko į svetimą kultūrą, liaudis be šviesuomenės ėmė gyventi atskirą savitą gyvenimą. Viršūnės, pasirodo, greičiau nudžiūvo: šviesuomenė, pražudžiusi politinę laisvę, visiškai sunyko. Liaudis, iš prigimties linkusi į konservatizmą, užsidarė savo tradicijose, išlaikė dvasinę laisvę. Išsilaikymo instinktas privertė ją kurti savą kultūrą. Tos kultūros didžiausia apraiška — josios daina, architektūra, o ypačiai tautosaka. Tiesa, saviškiai tos tautosakos nevertino. Svetimieji 17 amžiuje ją peikė, vadino vilkų staugimu, nuo kurio reikia ausis užsikimšti (Lepner). Vis dėlto pripažino, kad lietuviai esą musici naturales. Jau 18 amžius lietuvių tautosaka ima žavėtis. Bet žavisi tik kaip gražiu palikimu tautos, kuri rengiasi mirti, neturėdama šviesuomenės. 19 amžiuje lietuvių liaudis parodė norinti gyventi, išaugino naują savą šviesuomenę. Ją ugdė tomis pačiomis dainomis ir pasakomis. Ir vėl atsirado šaknys ir viršūnės; tik tarp jų nebuvo prarajos. Liaudis ir šviesuomenė sudarė harmoningą visumą, pasinešusią viena linkme.

Jeigu iš kaimo išėjusi šviesuomenė, besidairydama į rytus ar į vakarus ar savo karjerą, vėl atitrūktų nuo liaudies, jai grėstų tas pats pavojus sunykti, kaip sunyko senoji luominė šviesuomenė. Dalis jautresnių žmonių, rašytojų, tą

pavojų pajuto ir šiandien mėgina aliarmuojamai šaukti atgal į kaimą. Daugumas kultūrininkų sutartinai nuo seniai ragina tautos kūrybai pavyzdžių ieškoti ne rytuose ir vakaruose, bet savoje tautoje. O lietuviškumas, tautos dvasia, arba entuziastų vadinamas tautos genijus, geriausiai duodasi pažįstamas liaudies mene, tautosakoj. Kaip anksčiau tautosaka išlaikė tautinę gyvybę, taip dabar — tautosaka turinti duoti impulso ir gairių tautinei kūrybai. To reikalo akivaizdoje vėl daros prasmingi prieš 90 metų tartieji A. L. Jucevičiaus žodžiai: „... atidarykime tą sandoros skrynią, ir mes pamatysime, kiek daug rasime tiesos, kuri lig šiol buvo uždengta mokytų tyrinėtojų akims".

Tačiau toji tiesa, tasai tautos genijus tautosakoje yra giliai paslėptas. Jis duodasi nujaučiamas, bet sunkiai duodasi suformuluojamas. Ir poetai lig šiol jį geriau pastebi nekaip mokslininkai.

Pirmiausia daug skepticizmo įvaro faktas, kad žymi tautosakos dalis internacionali. Tuo, ką lietuvis laiko tautišku dalyku, žiūrėk, besididžiuojąs ir vokietis. Ypačiai internacionalios pasakos; toliau, mįslės, patarlės, netgi kai kur dainos. Atskirti, kas yra kurios tautos, sunku. Tautotyros mokslas, palyginti, tebėra jaunas. Tebedirba tik paruošiamuosius milžiniškus darbus, po kurių visų akių plotu tebus galima tarti, kas charakteringa vienai tautai, kas kitai. Dainų ir pasakų rinkiniuose trumpos įžangos apie kurią tautos kūrybą paprastai esti tik bendras įspūdis, nepilnas, susidarytas iš negausių faktų ar dar neužtenkamai palygintas su kitų tautų kūryba. Kartais net prieštarauja. Rėza neranda lietuvių dainose vulgarumo, įžeidžiančio dorovę, o Spechtui lietuviškos pasakos esančios šiurkščios ir be skonio. Kol nebus atliktas kruopštusis, benediktiniškas mūsų tautosakos tyrinėtojų darbas (o jis dirbamas!), visos išvados apie tautosakos dvasią tegalės būti reliatyvios vertės. Ir šios fragmentinės pastabos nepretenduoja būti tikslios.

Visa Lietuvos žemė yra apipinta padavimais, pasakomis,

apdainuota dainomis, — epine ir lyrine tautosaka. Ir nežinia, ar daugiau lyrikos ar epo. Kaip planeta, apsupta šviesulių migla. Bet tik smulkių. Stambesnės žvaigždės lietuvių tautosaka neturi.

Tautosakoje matyti gilus mokėjimas stebėti gyvenimą, intuityviai nujausti ryšius tarp būtybių ir daiktų. Bet tuos ryšius tautosaka aiškina ne intelektu, o vaizduote, į gyvenimą reaguoja emocijomis. Antai, tautosakos kūrėjas nujaučia žmogaus santykius su metafiziniu pasauliu, o jo fantazija sukuria įvairių metafizinių būtybių. Pastebi žmogaus amžiną materialių gėrybių troškimą, ir fantazija sukuria materialių gėrybių amžiną priešingumą tarp žmogaus, kultyvuotojo, ir gamtos gaivalo ar mechaninės jėgos, kultyvuojamo. Ir vaizduotė laumes apdovanoja ta mechanine jėga, kuri nemoka darbo nei pradėti nei pabaigti — kaip mašina; ji suverps ne tik linus, bet ir samanas iš sienos; ji suverps ir pačią šeimininkę. Joje, toje mašinoje, glūdi demonizmas, nukreiptas prieš žmogų. Tik žmogaus gudrumas tą mašiną sulaikys ir išvengs katastrofos. Tautosaka pastebėjo psichinį motinos prisirišimą prie kūdikio. Ir vaizduotė supynė paveikslus, kur laumė bėga gelbėti savo vaikų — šluotražių: nors netikęs, vis tiek vaikas. Lygiai pastebėjo vyriškojo ir moteriškojo prado linkimą į vienas antrą ir jam išreikšti fantazija sukūrė šimtus pavidalų ir ataudė juos tam tikromis emocijomis.

Iškeltina šiuo tarpu, kuo charakteringa toji vaizduotė, kurianti pasakojimų formas? Kuo charakteringa emocija, kylanti iš santykiavimo su pasauliu?

Vaizduotės sukurtos pasakojimų būtybės dažnai esti tos pačios, kaip ir kitų tautų kūryboje. Tik lietuvio vaizduotė jas bent kiek kitaip interpretuoja, kitais atributais niuansuoja. Būtent, taip, kaip tegali interpretuoti ūkininko, žemdirbio fantazija ar emocija.

Antai, lietuviškoj mitologijoj bendra indoeuropietiška būtybė laumė yra gavusi ūkininkės lietuvės profesinius bruo-

žus: laumė verpia, audžia, skalbia, šeštadieniais eina į pirtį, šventadieniais net į bažnyčią su pundeliu rankoj. Nerandam laumių nei analogiškų būtybių, kurios, kaip skandinavų valkirijos, lydėtų į karą didvyrius ir jų kūnus į valhallą neštų. Mūsų laumės ne sirenos; jos vilioja ne žaismu, bet dažniau moteriškuoju darbu, vakarais skalbdamos.

Ūkininko vaizduotės yra sukurti aitvaro, perkūno ir kitų metafizinių būtybių pavidalai. Ir paukščių bei kitų gyvių padavimuose fantazija nėra fantasmagoriška, ji kaimiškai paprasta, reali.

Ūkininkas karo vengia; jam tik nelaimių šaltinis. Dėl to Šarūnas antipatiškas. Net gausios dzūkų karo dainos dažniau dainuoja karo sielvartą, ne pačias kovas.

Heroizmo nematyti net, kai palygini, dūmų ir ugnies mįslę: liet. — tėvas negimęs, sūnus pražilęs; estų — tėvas ginkluojas, motina ginkluojas, o sūnus jau pusės pasaulio; suomių — sūnus kariauja, tėvas dar negimęs (FFC. 26, 23).

Valstiečio lietuvio horizontas neplatus. Ūkininkas neturi didelių užsimojimų; jo mastas smulkus. Tas bruožas galima pastebėti ir populiarioje pasakoje apie Jonuką ir Elenutę, kuri yra internacionali — mažiausiai pažįstama Europos šiaurės vakaruose, daugiausia rytuose, ypačiai slavuose. Lietuviškoj pasakoj Jonukas eina keliu, geria iš avinuko pėdos ir pavirsta avinuku. Rusiškam variante prieina prūdą su karvių kaimene, paskiau upę su arklių kaimene, ežerą... Čia jausti pasakotojas, mėgstąs platumas, gausumą, didelį mastą. O vokiškam variante broliukas su sesyte dideliame miške randa iš uolos čiurlenantį šaltinį. Tame čiurlenime sesytė išgirsta balsą: kas iš manęs gers, pavirs stirniuku. Vokiškasis variantas mėgsta paslaptingumą: tai nepaprastas šaltinis, raganos užburtas. O lietuviškam pasakotojui visai paprasta, visai natūralu, kad Jonukas pavirto avinuku — juk jis atsigėrė iš avinuko pėdos. Mitine logika einant, kitaip ir būti negalėjo.

Ne tik čia, bet ir kitose tautosakos rūšyse lietuvio santykiavimas su gamta yra natūralus, tiesioginis. Bus visai natūralu, jei ąžuolėlis pavirs tėveliu, o jo žalios šakužėlės baltosiom rankelėm. Nieko čia paslaptinga. Panašiai, berods, gamtą išgyvena ir Vaižganto žmonės: ne paslaptingumą, bet tiesioginį artumą jausdami.

Emocinis santykiavimas su kitomis būtybėmis ir su gyvenimu — lietuvių tautosakoj patriarchališkas. Patriarchališki santykiai su Dievu. Jis tikras tėvas; jokio didingumo; net pro pirštus žiūri, lengvai apgaudinėjamas, kaip tėvas į vaikų siautimą; tik nusikaltusius išvaro laukan, nelyginant kaip ūkininkas piemenį. Patriarchališkoje šeimoje esti glaudūs ryšiai tarp šeimos narių, didelė brolių ar seserų meilė, o iš kitos pusės ir neapykanta. Iš čia tiek daug brolio ir sūnaus gailavimo dainose, pasakose; taip dažnai traktuojamas šeimos sudarymo motyvas, o net karo dainose dainuojamas sielvartas, kad brolis žuvo.

Sielvartingumu išaiškina tautosaką ir gegutės charakteringiausią bruožą — jos kukavimą — sukurdama graudų ir sykiu neužjaučiamą gegutės tipą. Tai sesuo, tai mergelė, motina, kuri mylimųjų rauda. Ji graudi dėl nelaimės, bet vengiama dėl nuolatinių skundų, dėl nemokėjimo tenkintis esamu padėjimu ir šypsotis pro ašaras. Karvelis, nors nelaimės ištiktas, bet nesiskundžia; dėl to jis gaubiamas simpatija. Karvelyje tautosaka išreiškia net visą džiaugsmo filosofiją, kuri padeda ir nelaimėse linksmam būti; jis linksmas todėl, kad visus ir visa myli. Iš to, kad dainose pasitaiko daug elegijos, dar netektų išvesti, kad lietuvis mėgsta elegiją. Tai gali būti tik epochos, aplinkybių rezultatas. Baudžiava įspaudė. Atvirkščiai, humoro, juoko, sąmojo žmonės tautosakoje mėgstami.

Valstietiškos ūkininkiškos psichologijos kūryba ir estetinių efektų pasiekia savo paprastumu, natūralumu, net švelnumu. Dainų švelnumą pastebėjo iš karto tyrinėtojai. Net karo scenas aprašinėja taip švelniai, o sykiu taip ryškiai: ten

nutvėrė aukštas tvoras šviesiųjų kardelių, tas nukimšo gilius griovius juodų kepurėlių. Niekados nepasakys per daug, verčiau mažiau; kita pats skaitytojas nujaus. Palyginkime tą vieną motyvą, kaip pasakoje paskandinama ir pagaunama iš vandens Elenytė. Rusiškam variante užkabina ant kaklo akmenį ir nuskandina; itališkam, vokiškam tą mergaitę praryja žuvis, lietuviškam — mergaitė uždaroma stiklinėj skrynutėj, arba pirmesnis — mergaitė paversta žuvim. Daugely svetimų variantų tokią žuvį pagauna ir išima mergaitę, arba žuvis ją išspjauna; rusų — mergaitė iškyla į viršų, ir karalius už plaukų ją sugauna; lietuviškoj — mezga šilko tinklą dimnai žuvelei sugauti. Nekalbant, kad šitas variantas atrodo seniausias, lietuvio psichikai jis turbūt atrodys ir poetiškiausias — ne natūralizmas, ne fantastika, bet tikras poetinis realizmas.

Be abejo, tai tik vienas tautosakos aspektas, kuris čia — rodės man — labai charakteringas lietuvių šitoje ūkininkų tautosakoj. Šalia švelnumų esama ir vulgarumo, bet kaip literatūroje esame linkę ieškoti ne trečiaeilių kūrinių, taip ir tautosakoj pačių gerųjų. O tie gerieji ir yra, berods, tie sukurtieji sveikos valstietiškos, ūkininkiškos dvasios.

Tautosaka, kaip ir viskas, kinta. „Kiti laikai, kiti žmonės, kitokios sąvokos, kitokios dainuotės“ (B. Sruoga). 19 amžiaus pradžioje į tautosaką pradėjo brautis knyginė literatūra. Pati literatūra augo tiesioginėje lenkų literatūros įtakoje, ypačiai sentimentalinės gamtos ir kaimo poezijos. Pakliuvusi į liaudį, ji nutolo nuo anksčiau apžvelgtosios ūkininkiškos tautosakos ir savo turiniu ir forma. Neteko sykiu ir grožio.

Tokia knyginė sentimentalinės idilės poezija gadino tautosaką per visą 19 amžių. Tik su Maironio dainomis liaudis savo repertuarą papildė gražiu skoningu indėliu, kuris derinasi su konstatuotomis tautosakos žymėmis (plg. „Eina garsas nuo rubežiaus“).

Kuria linkme plėtosis toliau tautosaka, Naumanno tikinimu, pareis nuo šviesuomenės, kuri savo kūryba daro įtakos liaudžiai. Dėl to tautosakos dvasia dvejopai svarbu pažinti: kad pasisemtum gaivalinės jėgos tolimesnei kūrybai; kad apsaugotum liaudį nuo negeistinos šviesuomenės įtakos. Tautotyra, įspėja Naumann, rodo šviesuomenei josios atsakomybę. Mokyklos, bibliotekos, švietimo įstaigos turi tai pajusti ir pasidaryti išvadas (*Grundzüge der deutschen Volkskunde,* 11 p.).

LIETUVIŲ LIAUDIES PASAKOJIMAI

1. Du didieji liaudies pasakojimų žanrai

Indų padavimas pasakoja apie nykštuką, kuris paprašęs valdovą žemės tiek, kiek jis išsimatuosiąs trimis žingsniais. Valdovas nusijuokęs ir leidęs. Nykštukas staiga pradėjęs didėti ir išaugęs milžinu. Jis žengęs žingsnį ir peržengęs visą žemę; žengęs antrą ir peržengęs visas oro erdves; žengęs trečią ir peržengęs dangų. Ir nuo to laiko jis pasaulio valdovas.

Kaip nykštukas atrodo iš pradžių ir vaikams sekamoji pasaka bei padavimas. Ji tokia menkutė, kad suaugę iš jos pasišaipo. Bet rimtai apsidairęs, pamatai, kad šitų pasakojimų sekėjas savo mintim, fantazija, jausmu yra aprėpęs ir žemę, ir orą, ir dangų. Žemės, atmosferos ir metafizinio pasaulio reiškinius jis stebi, juos aiškinasi, su jais santykiauja ir tuos pastebėjimus bei santykiavimą užfiksuoja pastovia žodžio forma, kildindamas gausius pasakojimus.

Tų liaudies pasakojimų yra du stambieji pagrindiniai žanrai: padavimas ir pasaka. Padavimui kilti psichologinį pagrindą duoda stebimieji realūs gyvenimo reiškiniai. Juos pastebėjus, kaip mažam vaikui, primityviam žmogui kyla klausimas: iš kur jie, kodėl toki. Į tuos klausimus jis atsako ne tiek logiškai, kiek analogiškai, asociatyviai. Nesuprantamą pastebėtą reiškinį palygina su pažįstamaisiais savo

„Jaučiuosi ir kitaip patenkintas — kada pamatau pražydus kokį naują talenčiuką (kaip Saulaitytė) ar prasiveržus su visuomeniniais polėkiais (kaip Philadelphijos vyrai)“

Iš vieno laiško 1968 Velykų 2 dieną

1. Prof. Juozas Brazaitis su vyskupu Pranu Braziu „Darbininko“ redakcijoj. 2. Dainavos stovykloje su Bernardu Brazdžioniu ir Stasiu Barzduku.

paties gyvenimo dalykais. Dėl to gamtos reiškinius primityvus pasakotojas taip mėgsta supersonifikuoti, sužmoginti, benorėdamas juos išsiaiškinti.

Pasakos psichologinis pagrindas iš dalies kitas. Ne tiek noras sužinoti, išsiaiškinti, kiek žaismo noras. Žaisti noras yra labai artimas polinkis tiek primityviam, tiek kultūriniam žmogui. Net kasdieninis gyvenimo interesas gali pavirsti žaismu. Antai, pastebėta, kaip vaikas, norėdamas valgyti, ima kartais verkti ir motiną šaukti. Beverkdamas ir bešaukdamas mamą, jis ima linguoti ir motinos vardą jau dainuote dainuoti, visai pamiršęs tą gyvenimo akstiną, kuris jį buvo privertęs pirmu kartu pašaukti motinos vardą. Jis dabar ėmė gyventi kitu pasauliu, ėmė žaisti.

Šitas linkimas žaisti, žaismingumas skiria pasaką nuo padavimo psichologinio kilimo atžvilgiu. Skirias tiedu žanrai ir klausytojo atžvilgiu. Jeigu padavimas reikalauja iš klausytojo, kad pasakojimu tikėtum, tai pasaka rūpinas klausytoją tik sudominti, padaryti jam dvasinę pramogą. Dėl to padavimo turinys ir nuotaika rimta, kartais rūsti, o pasakoj žaisminga. Padavimas perduoda įvykį ir visą dėmesį yra sutelkęs į jo priežastis. Forma jam nesvarbu, ji yra paprasta, nesudėtinga. Dėl to padavime nagrinėtojui reikia susikoncentruoti, o pasaka mėgsta būti daugiau išpuošiama. „Pasakos daugiausia primityvus tik turinys, bet ne forma“ (Naumann). Padavimas primityvioms tautoms atstoja istoriją. „Visų tautų jaunystėje padavimai pavaduoja istoriją... istorija prasideda tik vyriškame tautų amžiuje“ (Simrock). Pasaka atstoja primityviosioms tautoms dailiąją literatūrą. Kaip dailiosios literatūros žanre, pasakoje labiau pasireiškia forminis artizmas nei padavime.

Pasaka yra labiau tarptautinė už padavimą. Turi tarptautinių motyvų apsčiai ir padavimai. Bet padavimai, realiuoju pagrindu sutapę su konkrečiu laiku, vieta ar faktu, daugiau turi lokalinio kolorito. Dėl to jie leidžia lengviau

pažinti tautos dvasinės kūrybos plotą ir pajėgumą. Padavimai parodo, kuriais objektais tautos domėtasi, koks jos pastabumas, vaizduotė, minčių ir jausmų platumas, intensyvumas, taurumas. Pasaka, kad ir daugiau tarptautinių elementų turėdama, padavimų rezultatus papildo: parodo irgi tautos fantazijos charakterį, interesus, o ypačiai duoda daugiau pažinti tas formines priemones, kuriomis primityvusis žmogus sugeba apskritai sukelti plačiaprasmio žaismo nusiteikimus. Taigi mūsų liaudies pasakojimai čia įdomūs ir kaip istorinis šaltinis tautos charakteriui bei jo evoliucijai pažinti ir kaip estetinės vertybės.

2. Žemdirbių krašto ir luomo dvasia lietuvių pasakojimuose

Gausių lietuvių liaudies pasakojimų nespėta dar ištirti. Tik po ilgesnio laiko apie juos bus galima griežtesnė nuomonė pasakyti. O dabar turim tenkintis tokiu bendruoju įspūdžiu ir tokiomis bendrinėmis žiniomis, kokias taria keleivis apie mišką, iš jo išėjęs...

Lietuviškų padavimų realusis pagrindas labai įvairus. Turim mitinių padavimų (apie perkūną, aitvarą, laimes, laumes, vilkolakius, vėles, velnius); grožinių padavimų apie žvėris, gyvulius, šliūžus, paukščius. Ypačiai gausingi paukščių padavimai (apie gegutę, balandį, lakštingalą, kregždę, garnį, kielę...). Gausiai esama geografinių padavimų (apie pilis, ežerus, akmenis). Jau mažiau herojinių ir istorinių. Gausiausi iš viso yra tie padavimai, kurie šiokiu ar tokiu būdu yra sutapę su gamta. Lyg visa Lietuvos žemė lietuviui būtų pilna paslapties ir gyvybės. Ta paslaptinga gyvybė kalba iš ežerų, kalnelių, upių, akmenų, kapų, medžių, gyvių.

Padavimų charakterį žymiai nulemia geografinės, klimatinės, socialinės, istorinės aplinkybės, nes jos sudaro tą realųjį pagrindą, apie kurį susipina padavimo pasakojimas. Pvz., tautosakos tyrėjų nurodoma, kad padavimai apie

laukines medžiokles rudens ar žiemos vakarais esą ypačiai išplitę kalnuotose ir miškingose vietose; Lietuvoj Basanavičius jų yra pažymėjęs, rodos, tik 5 variantus; padavimai apie kalnų dvasias, milžinus sekami kalnuotose vietose. Arba vėl pastebėta, kad Vokietijoj saksų pietų vakaruose yra daugiau romantiškų padavimų, kurie labiau atsako gyventojų švelnesniam charakteriui. Tuo tarpu saksų rytuose, Wehrhano liudijimu, esą daugiau padavimų apie drakonus. Kalnuose, kasyklose, kur pati kalnakasių profesija susijusi su įsitempimu, su pavojum, padavimuose įsisunkia daugiau mistikos ir tragikos.

Lietuvoje geografinės ir profesinės sąlygos kitokios. Dėl to ir lietuvių padavimų ar pasakų visos paslaptys sukoncentruotos ne kalnuose; dažniausias jų šaltinis yra miškai. Miškingos lygumos pripildė lietuvių sąmonę ir pasąmonį miškinių būtybių. O lietuvių profesija, žemdirbystė, sustiprino lietuvių tautosakoj žemdirbio dvasiai artimas būtybes ir motyvus. Su žemės ūkiu sietini aitvarai, kaukai, žemėpačiai, laukosargai; žemdirbio profesija verčia su ypatinga pagarba žiūrėti į saulę, į ugnį.

Žemdirbio fantazija nėra tokia laki, kaip medžiotojo ar kito bastūno, jam svetimas bet kokis platus užsimojimas. Svetimi jam herojiniai žygiai. Svetima jam ir gyvenimo tragika. Jo dėmesys sutelktas į smulkius įvykius ir daiktus, kurie pinasi apie žemdirbio profesinius darbus, norus, jausmus. Jo vaizduotė yra nuosaiki, realistinė. Jo emocinis santykiavimas su gyvenimu elegiškas, idiliškas, humoriškas.

Lietuvių padavimų didžioji dalis atrodo ir yra šitokios žemdirbio dvasios produktas. Jiems pailiustruoti prisimintini laumių padavimai. Tiesa, panašios būtybės sutinkamos ir kitur, elben, elfen ar feen vardu. Bet laumių pavidalai yra sukurti žemdirbės, ūkininkės vaizduotės. Antai, kokia laumės išorė paprastutė. Ji kasdieninė moteris; nuo kitų moterų tesiskiria savo ilgais plaukais, didelėmis krūtimis, dar

nagais. Cia jos kasos lig žemės nusvirę, čia ji apsikudlojus kaip nevalyva boba; čia dar šlubčioja. Laumės profesija moteriška, žemdirbiška. Ją sutiksi prie ežero, prie upelio, prūdo skalbiant. Ji įsiprašys į trobą verpti, austi. Ji eis į pirtį vakarais mazgotis. Ji eina į atlaidus su pundeliu rankose, kaip lietuvė moteris sodietė.

Lietuvių padavimams iš viso svetimos tokios moteriškos būtybės, kaip skandinavių valkirijos, kurios didvyrius į karą lydėtų ir į valhallą jų kūnus vežtų; svetimos ir tos, kurios gražių mergelių pavidalu gyventų kalnuose, maitintųs kaimenės pienu ir kaimenes saugotų. Nerandam kol kas dabartiniuose rinkiniuose nei elfų, kurie mėnesienos spinduliuos prie vandens šokius šoktų, nei sirenų, kurios muzika ir dainomis praeivius viliotų. Tik vienas dainų variantas tekalba apie dievo dukrytes ir sūnelius, kurie susirinko prie šaltinėlio šokti.

Charakteringa, kad lietuvių mitologinė tautosaka apskritai ar buvo neišplėtota, ar jau dingo. Tokio griežto antropomorfizmo laipsnio, kaip graikų, romėnų ar net skandinavų, nejausti. Lietuvių religijoj, sako Klimas, matome daugiau betarpio ir tiesioginio santykiavimo su gamta. Jo mintis atrodo teisinga, įsižiūrint į lietuviškų laumių gyvenimą. Jų šeiminis gyvenimas maža teakcentuojamas. Tekalbama dažniausiai apie vienas laumes, apie moteris. Laumių vyrų, nors jų esama, bet paprastai nematyti. Tuo tarpu germanų antologijoj aptinkam vyriškąjį rūstųjį Nickertą, Wassermanną, kuris mergaites grobiąs ir gabenąsis į vandens gelmes.

Ir kitos mitinės būtybės, išlikusios lietuvių padavimuose (aitvaras, perkūnas, laimė), yra gavusios tokius pavidalus, kurie tegali eiti tik iš sėslio žemdirbio psichologijos. Gal dėl to ir mūsų visoje tautosakoje trūksta herojinės dvasios, trūksta tragiškų momentų. Tevyrauja elegiški, idiliški, herojiški nusiteikimai ir smulkūs užsimojimai. Tiek pasakojimuose, tiek dainose.

3. Senovinės ir naujovinės kultūrų dvasia liaudies pasakojimuose

Susakytas lietuvių liaudies pasakojimų charakteris buvo nurodytas kaip geografinių, profesinių sąlygų padaras. Bet lietuvių tautosakos charakteriui žymios įtakos yra davę ir kiti veiksniai. Gal daugiausia perėjimas iš pagoniškosios kultūros į krikščioniškąją. Senovinė pagoniškoji buvo sudariusi pasaulėvaizdį, kuriame su ypatingu griežtumu žmogus santykiavimo su gamta. Žmogus tos gamtos akivaizdoje buvo statistas. Matydamas visur garbintinas paslaptis, jis plėtojo savo refleksines galias, pats likdamas pasyvus ir nuolankus. Krikščioniškoji kultūra atėjo su didesne dinamika. Ji turėjo numušti tų garbinamų paslapčių aureolę ir gamtos gaivalus palenkti žmogaus kultūrinei veiklai. Naujoji kultūra, išstumdama senąją, turėjo pakeisti žmogaus pasaulėžiūrą, pasaulėjautą. Šitas perėjimas į naująją kultūrą su jos pasaulėžiūra yra palikęs žymių pėdsakų ir liaudies pasakojimuose. Ne tik senovinių pasakojimų daug nuvarė užmirštin, bet ir daug jų pakeitė. Gražiai duodasi tai pastebėti Elisono surinktuose padavimuose ir prietaruose apie žaltį bei gyvatę.

Gyvatės ir žalčiai minimi daugelio tautų padavimuose. Apie juos kalbėjo žydai, egiptiečiai, graikai, indai, skandinavai. Romėnams žaltys buvo namų saugotojas.

Lietuvių senovinės kultūros, pagoniškosios, tradicijose tiek žaltys, tiek gyvatė buvo ypačiai gerbiami. Stryjkowski, Pretorijus, Daukantas mini, kad lietuviai garbinę žalčius. Net sykiu su vaikais maitinę. O Valančius pastebi, kad žalčių ir gyvačių kaukoles susiverdavę ant siūlo ir nešiodavę ant kaklo, norėdami apsisaugoti nuo ligos, padauginti turtus. Tikėta, kad kiekvieni namai turį savo gyvatę, kurios niekas negalįs paliesti, jei bijo nelaimės. Dėl to ir padavimuose bei prietaruose žaltys ir gyvatė lemia laimę, pasisekimą. Juodu esti panašūs geradariai kaip aitvaras. Tik aitvaras dažniausiai yra materialių gėrybių būtybė, o žaltys su gyvate yra

abstraktesnės laimės lėmėjai, sveikatos ar apskritai viso to, dėl ko žmonės sako: sekas. Seniau, anot kai kurių padavimų, gyvatę žmonės garbinę kaip gyvybės žavėtoją. Žmonėms imponavo gyvatės gyvastingumas, žalčio gudrumas ir gyvenimiškasis kaip tu man, taip aš tau. Dėl to ir susidarė nuomonė, kad

„Naminės gyvatės negalima mušti, nes ją užmušus atsitinka nelaimės, kurios tęsiasi 7 metus“ (Panevėžys). — „Jeigu gyvatė kelią perbėgo, bus laimė“ (Surviliškis), — „Žaltys — geras namų saugotojas, kuris sergsti namus nuo perkūnijos, ligos, žmogžudystės“ (Dotnuva).

Ir liaudies medicinoj gyvatė vartojama nuo visokių ligų: nuo danties sopėjimo, nuo džiovos, nuo niežų, nusigandimo, pilvo skaudėjimo, pasiutimo, ypačiai gyvių. Ji vartojama ne dėl savo cheminių fizinių gydomųjų galių, bet dėl magiškųjų.

Šalia tokių prietarų ir padavimų apie gyvatę ir žaltį randam štai ir visai priešingų:

„Susitikęs gyvatę, turi būtinai ją užmušti; jei to nepadarysi, tai papildysi didelę nuodėmę“ (Panevėžys), — „Jei daug gyvačių atsiranda, bus nelaimingi metai“ (Baisogala). — „Kai užmuši žaltį, tai pašalinsi visas nelaimes iš namų“ (Naumiestis). — „Jei žaltį užmuši, tai apturėsi 500 dienų atlaidų“ (Raguva).

Čia jau aiški krikščioniška įtaka liaudies pažiūroms į žaltį ir gyvatę. Naikindama pagonystę, mušdama, vaikydama žalčius, krikščionybė turėjo ir liaudies psichikoj sudaryti įsitikinimą, kad tie šliūžai yra naikintinos blogybės. Jeigu gyvatė ir žaltys anksčiau buvo artimi aitvarui, tai dabar jie suvedami į bičiulystę su velniu:

„Jeigu gyvatę užmušęs nusispjausi, tai velnias pasigailėjęs atgydys“ (Naumiestis). — Kaip velnias buvo pabaisa ir bausmė nekrikščioniškai gyvenantiems, taip bausmė dabar yra žaltys ar gyvatė:

„Jei šventą dieną Mišių metu nueisi uogauti, tai gyvatė

apie kaklą apsivynios“ (Naumiestis). — Kovai su gyvatėmis ir žalčiais, kaip su piktosiomis dvasiomis, pavartojamos sakramentinės priemonės:

„Jei sugausi gyvatę, tai reikia ją pašventinti arba kryželį degtuku ant nugaros parašyti, tai iš miško visos gyvatės išlakstys“.

Tai konkretus liudininkas to dvasinio persilaužimo, kuris įvyko kultūrinių religinių bangų įtakoje. Tačiau liaudies pasakojimai pajunta ir socialinę atmosferą. Jos pėdsakus randam ne tik padavimuose, kur vaiduokliai pro kapus važinėja puikiais juodžiais, buvusiais nedorėliais ponais. Žymi realistinių pasakų dalis ar jų motyvai rodo dviejų luomų santykius — ponų ir baudžiauninkų. Tai aiškus baudžiavos laikų padaras. Pasakose prie ponų dažnai esti pritapę ir kunigai, ypačiai protestantiškuose kraštuose. Prieš juos pasakos ar jos motyvo kūrėjas valstietis rodo aiškų nusistatymą, o simpatijas baudžiauninkui. Net paskutinis lenkmetis, paskutinės socialinės reformos, baudžiavos panaikinimas, yra davęs indėlį į pasakas. Antai, baudžiavą panaikinus, buvo suardyti varžtai, kurie valstiečių vaikams buvo užtvėrę kelią į mokslą. Nuo tada, ypač valstiečių idealas buvo — išleisti į mokslus bent vieną vaiką. Ir jeigu vaikas atsisako šito savo tėvų idealo, nenori mokytis, nereikia didesnio valstiečiui paniekinimo. Liaudies pasakojimai iš savo pusės pasmerkia tokį sūnų. Šitos epochos įtakoj randam, pavyzdžiu:, atsiradusią kad ir ne visą pasaką, tai bent jos vieną lietuvišką motyvą apie siuvėją ar kurpių, kurie apskritai ir kitose tautose dažnai pasitaiko. Bet lietuvių pasakojimai tokiam kurpiui duoda savotišką interpretaciją:

Tėvai „norint labai menką gyvenimą turėjo, vienok sūnų, kaipo vieną, labai lepino. Kaip tik sūnus paūgėjo, leido jį į mokslą, ale kaip be priežiūros augo, mažai ką jis prasilavino. Matydamas senukas, kad sūnui iš to mokslo jokios naudos, — o jau buvo gerai paūgėjęs, — dėl to jįjį atėmė iš

mokslo ir leido mokytis amato — kurpininkystės. Sūnus, pramokęs truputį amato, pradėjo patsai dirbti, kad ką tai užsipelnytų; bet kaip jau išdykusiai buvo užaugęs, per tai nieko neuždirbo. Jeigu kokį skatiką kada uždirbo, tai tuoj pragėrė" (LPY, III. 128 nr.).

Čia aiški antipatija herojui, nes jis paniekino lietuvių liaudies idealą. Jeigu berniukas nenorėjo mokytis, jis laikomas tinginiu, pasileidėliu. Iš tokio begali išeiti kriaučiukas šiaučiukas. Šitais kriaučiuko šiaučiuko vardais ilgai buvo gąsdinamas lietuvių vaikas ir niekinamas sykiu amatas. Lietuvis nieko kito nenorėjo, kad dabar jo vaikas būtų ponas, kaip kad ponais jis buvo matęs savo skriaudėją dvarininką. Bet socialinis luominis antagonizmas prieš ponus toks stiprus, kad su atlaidžia akimi pažiūri ir į aną tinginį girtuoklį, nenorėjusį mokytis, kada jis ponus ir karalius nuveikia. Jis, tai tinginys valstietis, vis tiek liaudžiai artimesnis nekaip dvaras.

Šitokiu būdu liaudies pasakojimuose, nors ir kaip jie būtų tarptautiški, yra atsispindėjusi lietuvių tautos religinė, socialinė, ekonominė dinamika, ir, kaip ankstesniame skyrelyje buvo iliustruojama, lietuvių gyvenamosios vietos geografija bei lietuvių profesija.

Visa tai įdomu, tautos istoriją sekant. Bet liaudies pasakojimai yra sykiu ir literatūros veikalai. Jų literatūrinė vertė gali pareiti nuo to, kiek jie parodo subtilaus pastabumo fiziniams ar psichiniams gyvenimo reiškiniams bei tiesoms, kiek jie pajėgia sukurti žodinius vaizdus pastebėtiems reiškiniams pasakyti.

4. Psichologinis ir idėjinis gilumas liaudies pasakojimuose

Pastabumu pirmiausia remiasi padavimai. Pirma pastebimas fizinis ar dvasinis reiškinys, o paskui ieškoma jo priežasčių. Gausiuose ypačiai gyvūnų bei medžių padavimuose

liaudis pasirodė labai pastabi fiziniams reiškiniams. Tie pastebėjimai rodo žmonių visą gamtamokslį. Žmonės pastebėjo išskirtines gegutės žymes: jos keistąjį kukavimo būdą, jos lygiai keistąjį kiaušinių dėjimą į svetimą lizdą; pastebėjo, kad paukščiai ir žmonės jos vengia. Beaiškindamas kodėl ji taip kukuoja ar vaikų neperi, padavimas yra sukūręs graudų gegutės paveikslą ir sykiu giliai pažvelgęs į socialinę psichologiją. Rusiškasis variantas komentuoja, kad tai esanti motina, užkeikusi save ir vaikus, kai ragana pamotė nužudžiusi vyrą. Vokiškas variantas iš Pomeranijos interpretuoja, kad tai esanti neturtinga moteris, norėjusi nusikratyti vaikais; už tą žiaurumą Dievas ją pavertęs gegute. Lietuvių populiariausias padavimas, kad gegutė tai motina, sesuo, mergelė, pavirtusi gegute iš gailesčio, kai nesulaukusi iš karo sūnaus, brolio, bernelio. Tai likimas mylinčio žmogaus, į didį vargą įpuolusio. Dėl jos nelaimės padavimas ją piešia graudžiai. Bet kodėl ji vengiama ir paukščių ir žmonių? Dėl to, kad ji skundo, sielvarto moteris. Ir pats padavimo kūrėjas nejučiomis čia yra pastebėjęs ir iškėlęs aną gilią socialinės psichologijos tiesą, kad žmonės nemėgsta savo tarpe dejuojančių, nemokančių tenkintis esamu padėjimu ir juoktis nors pro ašaras. Jų vengia. Panašioj nelaimėj atsidūręs karvelis betgi yra žmonių mylimas. Mylimas, nes jis savo likimo nekeikia, mylis, burkuojas, bučiuojas. Tik tokis mėgstamas kitų žmonių tarpe.

Ne tik socialinei psichologijai rodoma pastabumo — ir šeimos psichologijai, tiems santykiams, kurie susidaro tarp tėvų ir vaikų. Tie santykiai primityvioje šeimoje turėjo būti stipresni, nei civilizuotinėj. Šeima buvo ratas, kuriame kraujo ryšys ir tarpusavio pagalba kovoje dėl gyvenimo glaudžiau siejo šeimos narius. Dabar, kada šeimos nariai įeina į daugelį kitų ratų — draugijas, tautą, valstybę — tie patriarchališki ryšiai atsipalaidavę, net lengvai nutraukomi. Padavimuose ir pasakose randam pastebėtus labai stiprius tuos šeimos ryšius. Ypač pastebėtas stiprus motiniškumas. Antai, net

laumė ilgisi vaikų. Ji, kaip kiekviena motina, nori, kad vaikas būtų gražiausias, idealiausias. Ji vagia tokius vaikus, šilkais taiso, palikdama jų motinoms savus vaikus laumukus, padarytus iš šluotų, kurie negali augti, neturi tos gyvosios dvasios, brandinančios grūdą ir žmogų. Tačiau laumė motina myli ir šitokį vaiką. Kada ūkininkė rengiasi laumuką mesti į karštą krosnį, atbėga laumė savo vaiko gelbėti — nors bjaurybė tas vaikas, o motinai vis dėlto savas.

Šalia šeimos ir socialinės psichologijos randam pasakose — padavimuose pagilintą asmeninę žmogaus psichologiją. Žmogus yra labai komplikuota būtybė. Čia jis veikia sąmoningai, apgalvotai, čia prasiveržia jo iracionalūs, spontaniški veikimai; čia jis giliai humaniškas, o čia vėl tas pats žmogus pasirodo demoniškas. Paslaptingieji žmogaus prigimties vingiai ypač atsiskleidžia tokiais iracionalaus spontaniško prasiveržimo momentais. Tik įsižiūrėkim į tas švelniąsias motiniškas ar moteriškas laumes. Tų laumių tarpe dalis ateina su moterimis verpti ar austi, kad pačios verpalus pasiimtų, o šeimininkes sudraskytų ir žarnas suverptų. Jose yra kažkas stichiška, kaip pavasario išsiliejusioj upėj; demoniška, kaip atmestame šėtone, kuris negali nurimti, matydamas laimingus žmones, kuris dėl to vis prie žmonių glaustosi. Tas demoniškumas eina jau ne iš laumės žmogiškos prigimties, bet iš mechaniškos, kuria liaudies fantazija laumes apdovanoja. Antai, laumės negalinčios darbo nei pradėti nei baigti, kaip mašina, kaip garo katilas, kuris spiria veikti, bet reikalingas paleisti, ir kuris nesustos, kol garas nebus išleistas ar mechanizmas sulaikytas. Ir būtų katastrofa, jeigu žmogus nesurastų magiškų ar apgaulės būdų tai mechaniškai demoniškai laumės energijai suvaldyti. Tai žmogaus ir gamtos, žmogaus ir mašinos tarpusavio kooperavimo ar kovos problema. Ją laimi žmogus, jeigu bus kilnių troškimų ir reikiamos išminties. Didi ir įdomi problema, atsidūrusi ir rašytinėj literatūroj.

Taigi imponuoja matant, kiek liaudies pasakojimuose pastebimas išorinis gyvenimas, socialinio, šeimos ir asmeninio ir kosminio gyvenimo psichologija. Ir tie pastebėjimai yra tikslūs, subtilūs, o pastaruoju atveju net didingi, gilūs. Žinoma, liaudies pasakojimų kūrėjas nėra galvojęs apie tokias aukštas materijas. Jas įžiūri jau šviesuomenė toje liaudies nesąmoningai sukurtoje medžiagoje. Bet argi Eschilas savo *Prikaltame Prometejuje* norėjo išreikšti tai, ką mes šiandien vadiname prometejizmu? Ar Servantes norėjo parodyti tą idealizmo ir materializmo, romantikos ir realizmo pradų santykiavimą, kurį mes šiandien randam jo nemirštamam romane? Vargiai. Svarbu, kad liaudies kūrėjas nesąmoningai, spontaniškai davė tokią medžiagą, kurioje mes galim patys dalyvauti, kurti, sąmoningai išpildyti tas giliąsias būties tiesas.

5. Estetinis grožis liaudies pasakojimuose

Ne tik gilaus pastabumo fiziniams ir dvasiniams reiškiniams, ne tik gilios minties glūdi liaudies pasakojimuose. Juose aptinkam gilios estetikos, nors ir pirminėm literatūros priemonėm.

Pasakojimų vaizdai, nors sukurti nelakios vaizduotės, imponuoja savo nuoširdumu, paprastu konkretumu ir nuotaikos elegiškumu, sąmoningumu, žaismingumu, kaip liaudies daina, kaip Lietuvos peizažas. Užuot bendrybėmis kalbėjus, iliustruokim šią tezę konkrečiais atpasakotais vaizdais iš laumės likimo:

> Vieno ūkininko bernas išjojęs naktigonės. Išgirdęs dainuojant ir pamatęs ateinant būrį laumių. Bernas pabūgo. Bet prisiminęs tėvuko pasakojimus aprėžė apie save ratą geležiniu raktu ir laukia. Prisiartino laumės, jaunos, gražios merginos ir visaip berną viliojusios. Viena truputį peržengusi ratą, ir bernas capt nutvėręs ir įsitraukęs į vidurį. Kitos laumės ėmusios prašyti, kad

jų draugę paleistų. Nuliūdusios atsitolino. Bernas įdėjęs imtinę į geležinius pančius. Jodamas namo, užsimetęs ją ant arklio ir parjodinęs namo. Namiškiai laumei nukirpę čiuprą, nupjaustę nagus ir prirakinę geležiniais prie girnų kamaraitėj. Laumė, girnas sukdama, maitinusis tik vandens garais, nieko nevalgiusi. Kamaraitėj buvęs langelis. Šeštadienio vakarais eidamos į pirtį, draugės užsukdavusios prie langelio belaisvės aplankyti ir pasikalbėti (LPY-II, 44).

Kokiais paprastais, bet giliasparniais vaizdais parodytas jaunos laumės likimas. Likimas tos viliojančios, naivios nakties būtybės, iš tolo palinkusios į žmogų. Kokia lyrinė drama, kada susidūrė su tuo šiurkščiu, brutaliu bernu, sugavusiu ir pančiais surakinusiu. Tai tokia pat lyrinė drama, kaip dainoje nelaimingai ištekėjusios mergaitės. Kas norėtų pasekti panašios laumės likimą, kada ji buvo priversta ištekėti už tokio berno, bet negalėjo atsižadėti buvusios laisvės, pabėgo, tik kūdikiams kas ketvirtadienio vakarą atnešdavo po marškinėlius — tepaskaito LPY. I.25.

Taip elegiškai nenuteikia tikroji, grynoji pasaka. Ten pajuntam žaismo, sąmojo, humoro, komizmo. Tiesa, to komizmo esama apsčiai vulgaraus, paremto seksualiniais vaizdais, dviprasmiškais pasikalbėjimais su aliūzijomis į seksualijas, pigių situacijos triukų, kuriais yra pagrįstos vadinamos amerikoniškos komedijos. Esama betgi ir komizmo, paremto žmogaus charakterio silpnybėmis. Šitokio grožio galima pajusti štai kad ir pasakoje apie Dievulį ir žydą. Žr. 447 p.

Šitokių literatūrinių vaizdų pasakai pavyksta sukurti, nors nei padavimuose, nei pasakose neieškok peizažo, niuansuotų charakteristikų, kompozicijos mandrybių. Čia galima rasti dažnai pasakojimo dinaminio grožio, kada šokuojama nuo vieno įvykio prie kito, be puošiamųjų epitetų, be palyginimų su tais plastiškais ar dinamiškai vaizdingais ir

konkrečiais žodžiais, kaip štai viename pasakojime apie Perkūną:

> Buvo kitą syk teip sau medinčius. Jis vieną dieną išėjo medžiot ant zuikių. Diena buvo graži, saulėta, karšta, nors ir marškinius padėk. Jam besukinant po krūmus, pradėjo iš vakarų lig kad griaužti: prasidėjo vėjuks pustė, debesys juodas, kad baisu pažiūrėti koks, užmauroja. Pradėjo lyt; žmogus pasistojo po aržuolu, o nelabai toli iš priešais buvo didelis akmuo. Jam bežiūrint, iš kur ne iš kur ant akmens atsirado vokietuks ir šoka kazoką. Sužaibavo — šmakšt po akmeniu pasilindo ir kiuto; griaustinis pagriovi jis ir vėl ant akmens šoka kazoką. Teip vieną syk — antrą syk. Medinčius sumislijo, kad čia ne geruoju jis taip šokinėja, ar ne velnias tiktai, ir, išsiėmęs iš kišenės sidabrinį pinigą, įsidėjo į muškietą ir, kaip tik velniuks užšoko ant akmens, jis pacieliavojęs jam tiktai dzykt! ir iššovė — velniukštis keberėkšt! išvirto ir pasiliejo ing smalą.

Akcentavom liaudies pasakojimuose tuos momentus, kurie imponuoja savo minties didybe, nemeluotu tikrumu, psichologiniu pastabumu, primityviu grožiu. Negirdomis praeita pro liaudies pasakojimų realybes. Bet ir rašytinės literatūros istorijoj ieškoma ne menkareikšmių, niekingųjų raštų, o pačių kūrybos žiedų.

Pajusti kiekvieno liaudies žiedo tikrą spalvą ir kvapsnį tegalėsim tik ateityje, bendradarbiaujant gyviesiems tautosakininkams su literatais estetais. Pirmieji atskleis atskirų liaudies pasakojimų geneologiją, jų originalumą ar paskolas iš kitų kraštų. Antrieji parodys jų estetinį grožį.

Nuo Rūgio laikų tautosakos garbintojų ir mokslininkų akys nukreiptos į dainas, o pasakojimai buvo pavirtę posūniais. Dabar sykiu su dainomis jau sparčiai renkami liaudies pasakojimai ir varomi paruošiamieji darbai, kad būtų galima

pažvelgti į ramiai nesąmoningai kuriamų liaudies pasakojimų gilumas. Lyg rodos apie mūsų liaudies pasakojimų likimą kalbėtų indų dievo Krišnos padavimai: Krišnai jo žemiškoji motina — seka padavimas — pravėrusi burną ir viduj, jo kūne, pamačiusi neišmatuojamą dangaus skaistumą su visu jo pasauliu. Bet vaikas ramiai toliau žaidęs, ir rodėsi, lyg nieko apie tai nežinotų.

TAUTOSAKA MOKYKLOJE

Metodinis ėjimas į tautosaką

Jau antras šimtmetis renkama mūsų tautosaka. Rinkimas, nepalyginti, ištobulėjo: ištobulėjo rinkimo organizacija, priemonės, metodai. Jie davė ypačiai paskutiniu laiku geros, patikimos medžiagos. Medžiaga sukraunama stirtomis. Iš jos mokslininkai rašys tyrinėjimus, darys išvadas apie tautos charakterį, ideologiją, pasaulėjautą ir t.t. Perspektyvos — gražios.

Tačiau šiuo pat metu tautosaka ima skursti gyvojoje kalboje. Dainuoja, bent kai kuriuose regionuose, mažiau. Mįslės maža kur menamos. O pasakų iš lūpų dažnai vaikas visai nebegirdi, ypačiai miestiečių namuose. Vidurinėje mokykloje, jeigu paprašysi vaiką pasekti, ne iš karto vaikas pasaką prisimins. Tautosaka traukiasi atgal, perleisdama vietą knyginei kūrybai. Tautosakos mokslas auga, tautosakos gyvenimas silpsta.

Tai vis pastebimi faktai. Bet irgi faktas, kad paskutiniais laikais tautosaka visur įvedama į mokyklas, į pradines, į vidurines, į aukštąsias. Sąmoningai stiprinamas susidomėjimas tautosaka. Kam gi? Tautosakos žmogus turi pažinti tautos charakterį, papročius, pasakas, reagavimą į aplinką, žodžiu, visa, kas dar Herderio buvo pavadinta tautos siela. Per tautosaką jis turi susigyventi su pačia tautos praeitimi: įsijausti į

jos galvojimo, jausmo būdą, suprasti jos idėjas bei nusiteikimus. Per tautosaką jis turi nujausti tautos ateities kelius ir juos tiesti, atsižvelgiant į ligšiolinius tautos charakterio pagrindus. Šitokiu būdu išlaikomas dabarties ryšys su praeitimi ir ateitimi. Dėl to vokiečiai, kurie taip mėgsta viską sistemingai suformuluoti, vidurinėms mokykloms skirtose „Richtlinien" 1925 skelbia: „Tautosaka žemesnėse ir aukštesnėse klasėse nori suartinti mokinį su tėviške, o per ją ir su tėvyne. Tautosakos pagrindas yra gyvoji, ne iš knygų išmoktoji, o iš stebėjimo, pergyvenimo pasemtoji tautosaka. Tėviškėje ir iškylomis į tolesnes apylinkes mokinys įauga į gentį, kiek ji pasireiškia kalba, žodžio kūryba, drabužiais ir valgiais, ypatingu tam tikrų gyvulių ir augalų vertinimu, vardų davimu, sodybų ir namų formomis, teise papročiais, iškilmių ir gedulo apeigomis, visokiais prietarais..." (Cit. *Handbuch der Erziehungswissenschaft,* IV. 2, 394 psl.).

Šitokiu būdu tautosaką norima padaryti ne atšalusiu lavonu, kurį mokslininkai skrostų ir analizuotų, bet ir gyvąja mokomąja bei auklėjamąja medžiaga mokykloje. Tai yra ne mažiau garbingas ir ne mažiau sunkus tautosakos darbas, kaip jos rinkimas ar mokslinis tyrinėjimas.

Kaip su tautosakos medžiaga dorotis mokykloje, kad šitas tautosakos mokymo tikslas būtų pasiektas — turėtų būti šio rašinio uždavinys. Tačiau šitaip suformulavus temą, tektų daugiausia kalbėti apie tautosakos dėstymo metodus. Pranešimas tiktų tada tiktai mokytojams — ir tai ne visiems. Atsižvelgiant vis dėlto į skaitytojų margesnį kontingentą, uždavinys tenka pasirinkti bendresnis. Būtent, kaip tautosakos skaitytojas, vis tiek ar jis būtų mokinys, ar mokytojas, ar šiaip šviesuolis, turi elgtis, kad jis tautosakoje pajustų plazdančią tautos dvasią ir su ja suaugtų.

I

Ir tam, kuris tautosaką dėsto, ir tam, kuris šiaip tau-

tosaka nori grožėtis, — pirmas reikalavimas — nepersikrauti medžiagos. Principas tas pats kaip ir su knygomis: reikia skaityti ne geras knygas, o tik geriausias. Per dideli tautosakos kiekiai virsta balastu. Jo negali nei vaiko nei suaugusio vaizduotė ir atmintis pasisavinti.

Tautosakos medžiaga tenka pasirinkti tik ta, kuri yra vertinga a) etiniu, b) tautiniu, c) estetiniu atžvilgiu. Šiandien nebe šviečiamojo amžiaus laikai, kad nepripažintume tautosakai tų trejopų vertybių. Bet ir nebe romantizmo laikai, kad visoje tautosakoje galima būtų žavėtis etiketiniu tamsumu, tautos dvasios žymėmis, grožėtis idėjos realizavimo formomis. Yra daug menkavertės, tuščiavidurės tautosakos, kaip ir menkaverčių knyginės literatūros veikalų, kaip ir pačių žmonių. Tenka išsirinkti tik geriausią. Etiškai dažniausiai vertingi yra padavimai, arba vadinamosios sakmės; jau po jų eis pasakos. Mažiausia etinio taurumo dainuškose.

Ir tautos dvasiai pažinti ar pajausti geriau dera tie patys padavimai, nekaip pasakos, nors mūsų mokykloje ir gyvenime jie yra labai nustumti už pasakos. Tiesa, ir pasakos nevienodai turi tautinio ar lokalinio kolorito. Daugiau jo pasitaiko vadinamose realistinėse pasakose.

Skaitytojo ar mokytojo pasirinkimas turėtų užkliūti už tų padavimų, kuriuose atsispindi a) padavimo kūrėjų santykiavimas su antgamtinėmis, metafizinėmis būtybėmis, b) su gamtos reiškiniais (medžiais, gyviais), c) su istoriniais bei vietoviniais reiškiniais (ežerų, kalnų atsiradimais, pilių statymu), d) su mirusiais protėviais, kitaip sakant, su vėlių pasauliu. Šitie reiškiniai jaudino visų tautų žmones. Visose tautosakose atsispindi žmogaus santykiavimas su jais. Tačiau kiekviena tauta santykiauja sava forma: savaip įsivaizduoja tas būtybes, savaip sutvarko savo santykius su jomis. Čia ir atsiskleidžia tautos fantazijos pajėgumas ir lakumas, ar paprastumas ir nuosaikumas. Atsiskleidžia tautos moralės

taurumas ar palaidumas. Atsiskleidžia estetinis skonis, parenkant žodį, sukuriant vaizdą ar liaudies statyboje — liniją, plokštumą.

Jeigu tik prieinama, jeigu medžiaga leidžia, paralelė su kitų tautų liaudies kūryba dar labiau išryškina ir savosios tautos charakterį, ir ideologiją, ir estetinį skonį. Kuklutis štai pasakos pavyzdys: lietuviškoje pasakoje apie Jonuką ir Elenutę (J. Basanavičius, *Lietuviškos pasakos įvairios*, III, 29 nr.) — Jonukas, paverstas aviniuku, šaukiasi į seselę:

Oi, Onute, oi sesele,
ketin mane ponas piauti.
Jau peilelį pagalando
Ir geldelę pamazgojo.

Avinėliui pabaigus, atsiliepė jūrose balsas:

Oi, Jonukai, oi broleli,
Pasakykie savo ponui,
Tegul mezga šilkų tinklą,
Tegul meta ant jūrių,
Pagaus dimną žuvelę

O rusiškame tos pačios pasakos variante:(1)

Elenut, sesele mano,
Išplauk, išplauk į krantelį.
Dega ugnys kaitrios kaitrios,
o katilai kunkuliuoja,
Peilius tekina riestuosius,
Žada mane jie papiauti!

Lietuviškame variante — kiek paprastos, kuklios mažo maštabo dvasios: peilelis, geldelė... O rusiškame — jau didelio maštabo, plačių užsimojimų, dinamizmo.

Panašiai atrenkam iš daugybės medžiagos ir dainas, tik pačias charakteringąsias, kurios parodytų žmogaus santykius su dievybe, su gamtos reiškiniais, žmogaus santykius

su darbu, kuris yra fizinės ir dvasinės egzistencijos šaltinis; su šeimos sudarymu, su mirtimi. Tai yra vėl apskritai žmogiškieji reiškiniai. Juos tenka išgyventi visų tautų, visų kultūrų žmogui. Tačiau jie parodo, su kokiais nusiteikimais kiekviena tauta priima tuos gamtos reiškinius, su kokiais vaizdiniais ir garsiniais paveikslais juos išreiškia. Juk ta pati populiarioji „Mėnuo saulužę vedė" yra ir latvių dainynuose, ir, A. R. Niemio teigimu (*Mūsų tautosaka,* VI, Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai, 1932, 259 psl.), greičiausia iš latvių į Lietuvą atkilusi, o vis dėlto, kokis vaizdo ir charakterio skirtumas: lietuviškam variante Saulė, Mėnesio pamesta, viena sau dirba, kenčia, tik širdis pilna liūdnumo, o latviškam variante Saulė daug aktyvesnė, pasakytum piktesnė — ji botagu muša Mėnesį. Tas pats net su mįslėmis. Jos yra labai tarptautinis padaras, o vis dėlto formoje atsispindi kokis nors, jei ne tautos, tai bent epochos charakteris. Pvz.: kas daugiausia galva dirba? (Jautis). Šitos formos mįslė šiandien negimtų. Ji tegalima tokioje epochoje, kurioje buvo jaučiais ariama. Koks skirtingas dviejų tautų įvaizdis apie kiaušinį: Ein Fäschen mit zweierlei Bier = Pramuši ledą, randi sidabrą, pramuši sidabrą, randi auksą. Arba vėl: tėvas negimęs — sūnus pražilęs (dūmai); estai apie dūmus kitokesnį vaizdą sukūrė: tėvas ginkluojas, motina ginkluojas, o sūnus jau už pusės pasaulio... O estetiniu atžvilgiu — kaip grakščiai kondensuotais kontrastais sukūrė lietuvis laikrodžio mįslę: eina, o be kojų; muša, o be rankų. Vokiečiui tuo tarpu reikėjo ilgesnės ir gramozdiškesnės, nors ir eiliuotos formos:

Ich armer Soldat muss Schildwach stehn,
Hab keine Füsse und muss doch gehn,
Hab keine Hände und muss doch schlagen:
Wer kann mir dieses Ratsel sagen?

Arba koks lietuviškas ir kondensuotas, palyginus vėl su vokiškuoju:

Eins sind wir zwei,
Und wenn wir uns zusammen fügen,
Entzwein wir alles,
was wir kriegen.

Lietuviškai: Du galu, du žiedu, per vidurį vinis (žirklės). Taigi išvada: mažesnis medžiagos kiekis, o didesnis įsižiūrėjimas, ieškant etinių, tautinių, estetinių vertybių ir jas išgyvenant, yra pats tikrasis kelias tautosakininkui grožėtis. Jis dar aiškesnis, kada nušviečiamas bent maža kitos tautos analoginio motyvo paralelė.

Čia pat reikia pastebėti, kad šitas kelias mums dar gana sunkus. Neturime dar rinktinio nei padavimų (sakmių), nei pasakų, nei dainų leidinio specialiai mokyklai ar visuomenei. Tenka dar pačiam mokytojui ar šiaip tautosaka besidomінčiam rankioti ir klaidžioti. Netrukus Lietuvių tautosakos archyvas įstengs bent iš dalies šitą spragą užkišti.

II

Norint su tautosakos dvasia susigyventi, neužtenka ja domėtis tik mokykloje ir tik tomis valandomis, kuriomis specialiai yra tautosaka dėstoma. Tačiau visai čia nereikalaujama daugiau valandų mokykloje tautosakos dalykui. Vokiečių tautosakos metodininkas Adolfas Bachas (*Handbuch der Erziehungswissenschaft,* IV. 2, 391 psl.) net aiškiai formuluoja: „Tautosaka ir jos nagrinėjimas turi būti ne dėstomasis dalykas, bet tiktai vedamoji idėja, kuri persunktų ir kitų dėstomųjų dalykų medžiagą“.

Šiame teigime teisinga viena mintis: būtent, tautosaka reikia domėtis ne tik mokykloje, ne tik lietuvių kalbos pamokose. Tautosaka gali būti tinkama medžiaga ir kitų dalykų mokantis ar mokant. Imkim konkrečiais pavyzdžiais. Štai istorijos pamokoms gali būti panaudota padavimų

medžiaga, istorinės dainos. Padavimas yra poetinė istorija. Apie Vilniaus pilies statymą, apie Kęstutį, apie Vytautą — mokykloje einama ne tik sausi istoriniai faktai, bet ir jų padavimai. Ir tie dalykai einami ne būtinai kalbos, o net geriau istorijos pamokoje.

Gamtos ar higienos mokslo medžiagoje gali rasti iliustracinės vertės padavimai apie augalus, apie gyvius, liaudies medicinos pastebėtos medikamentų ypatybės.

Kraštotyrai neabejotinai svarbios yra žinios, kurias duoda jau medžiaginė folkloristika.

Netgi religijos pamokoms tautosakos medžiaga išnaudotina: religinės legendos, šventosios giesmės, religinės tradicijos su giedojimais vakare, šventadienio rytą, su rarotų ėjimu, didžiųjų švenčių papročiais. Juk čia pasirodo tautos santykiavimas su dievybe. Galbūt tas santykiavimas atrodys primityvus, naivus savo formomis, bet jis parodo nuoširdžią tautos dvasią. Tą pačią dvasią modernusis žmogus galės reikšti naujomis formomis, tačiau jisai pajus, kiek iš esmės jis artimas yra tėvų, sentėvių dvasiai.

Taigi išvada: tautosaką bedėstantiems ir tautosaka besidomintiems tautosakinė medžiaga reikia kiek kur galint panaudoti ir kituose mokomuosiuose dalykuose.

Jeigu lietuvių kalbos būtų mokoma ar mokomasi tik mokykloje, tik per lietuvių kalbos pamokas, o kitose pamokose ar visuomenės gyvenime kalbos visai nebūtų paisoma, — vaisiai būtų nedideli. Mokinys dėl to ligi šiol dažnai su lietuvių kalbos mokėjimu ir šlubuoja. Jeigu dažnai gimnaziją bebaigiąs jaunuolis nesugebės prisiminti prozos padavimų ar keliolikos dainų, jeigu nemokės pavartoti savo kasdieninėje kalboje tautosakiškai vaizdingų patarlių, tai priežastis dažniausiai bus ta, kad su šitais tautosakos turtais bus tekę susidurti tik per tautosakos pamokas.

III

Tautosaka, kaip ir kiekvienas dalykas, pasisavinama sąmoningai ir nesąmoningai. Nesąmoningai pasisavinama tada, kai gyvenama aplinkoje, kurioje yra apsčiai tautosakinės dvasios. Niekas anksčiau specialiai vaikų nemokė nei pasakų nei mįslių, bet jie daugiau už mus mokėjo: aplinkui save jautė jie visur tautosaką.

Sąmoningai tautosaką pasisavinant, jau pradedama ji intelektuališkai analizuoti, lyginti, dėsnių ieškoti. Normalioje tautosaka domėjimosi eigoje turi būti einama nuo nesąmoningo prie sąmoningo tarpsnio. Bet svarbu to sąmoningo intelektualinio tarpsnio neapsunkinti. Per ankstyvas intelektualinis tautosakos nagrinėjimas užmuša jaunam žmogui tautosakos fakto gyvybę, atima visą jo aromatą. Vokietis Böhmas su ypatingu aštrumu pasisako prieš tuos, kurie iš vaiko nori padaryti mokslininką folkloristą: „Kas pradinėje mokykloje pasakas ir dainas analizuoja ir papročiuose bei tradicijose preanimistinių pėdsakų ieško, tas veikia taip, kaip šalna gegužės mėnesį". Dėl to pradinės mokyklos amžiuje ir tenka palaikyti spontanišką, nesąmoningą, emocinį tautosaka domėjimąsi. Žaidime, dainoje jis turi rasti savo dinaminei prigimčiai išraišką. Mįslėmis galima nejučiomis plėtoti jo gyvenimišką pastabumą ir orientaciją. Užtenka, kad su tais dalykais jis susipras, juos pasisavins. Jaus iš jų tam tikro pasitenkinimo.

Tik su vidurinės mokyklos amžiumi palaipsniui gali eiti pamažu jau mokslinis tautosakos aiškinimas, nagrinėjimas. Nesitenkinama vienu emociniu tautosakos išgyvenimu. Jo protas skatinamas suprasti tai, ką mes anksčiau pavadinom tautos dvasia. Tautosakoje vokiečių vidurinių mokyklų programos su „Richtlinien" net pabrėžia, kad aukštesniosiose klasėse turi būti duodama suprasti psichologinė vokiečių tautos struktūra.

Tačiau su intelektiniu gilinimusi į tautosaką ir vidurinės mokyklos amžiuje turi eiti aktyvus mokinio įsitraukimas tautosaką stebėti, rinkti, o tik paskui tyrinėti. Stebėti papročius, stebėti liaudies statinius, statulas, kryžius, giedojimo, pasakojimo būdus yra puikūs uždaviniai ir rašiniams ir mokykliniams pasikalbėjimams ir net įscenizacijoms. Jie lavina ir pastabumą, ir orientaciją, ir sugebėjimą galvoti ne mažiau kaip, pavyzdžiui, įrodinėjimas patarlės, kurios tiesa ir, be to, visiems aiški.

Šitas kelias mokykloje pririš žmogų prie tautosakos, padės jam suprasti visą tautosakos gilumą, atskleis vadinamąją tautos dvasią, padės net save patį pažinti. Pati tautosaka nebus užmiršta su išėjimu iš mokyklos. Pats sunkusis tautosakos rinkimo organizavimas turės didesnį pateisinamąjį pagrindą — tautosaka bus ne tik mokslui, bet ir gyvenimui.

LIETUVIŲ DAINOS

1

Tai ne scenai ir ne salionui skirtos dainos. Jos dainuojamos natūroje; visu būriu žengiant namo rugius nukirtus, linus nurovus ar iš jaunimo pasilinksminimo šventadienio vakarais; dainuojamos kaimo seklyčioje, ūžiant vestuviniam pokyliui ar kitai kaimo pramogai; dainuojamos vienos dainininkės šeštadienio vakarais darželį ravėjant, gėles laistant; ar lopšį supant; dainuojamos vienų vyrų, susimetusių į būrį vakarais prieš šventes, drebinančių savo balsais visą kaimą, ir jiems atsiliepia dainos kitam kaime. Dainas pavaduoja ar joms pritaria ragų, trimitų, vamzdžių, kanklių, skudučių muzika. Dainos žodžiais palydimi ar muzikos pritariami pinasi čia pat liaudies šokiai su stipria bendruomenine dvasia, kuriai dar svetimas yra solo šokis; net šokis poromis turi būti įjungtas į bendrą veiksmą. Tokia socialinė aplinka — bendruomeninė ūkininko būties aplinka, kurioje yra šios dainos išaugusios ir kurioje jos natūraliai dainuojamos.

Ne tik socialinė, bet ir gamtinė aplinka ne be įtakos.

> Das litauische Volkslied ist ein Kind der einsamen Heide, der grossen Wälder, es kam in kleinen moosbedeckten Hütten zur Welt, in jenen stillen

Dörfern, die in weiten Linien der Landschaft so tief eingebettet sind, als seien sie selbst ein Teil von ihr... Man muss die litauischen Volkslieder draussen gesungen hören. In ihren Melodien lebt die litauische Landschaft mit ihren stillen Seen und Wäldern, in denen der Kuckuck ruft, mit ihren heissen Sommern, in denen die Sichel klingt, und ihren nebligen Herbstabenden, an denen die Hirtenkinder sich fröstelnd an Heidefeuer wärmen. Vielleicht spricht die abendliche Trauer der Landschaft, in der der Sommer so kurz ist, noch stärker aus ihnen als die Freude des Sommmers, und vielleicht schwebt in ihnen auch etwas von der wehmütigen Bescheidung eines ganzes Volkes in sein traurige Schicksal (V. Jungfer, *Litauen, Antlitz eines Volkes*, S. 36).

2

Ši socialinė bei gamtinė aplinka apsprendžia ir dainų pobūdį. Jos daugiausia yra lyrinės. Jose ne įvykiai sekami kaip anglų ar germanų baladėse. Tiesa, lietuviai turi baladžių, tačiau ir jų baladės yra sulyrintos, sujausmintos. Žemdirbio gyvenime negali būti gausių ir šiurpių nuotykių, apie kuriuos galėtų būti dainuojamos dainos, kokios kyla karių klajoklių tautose. Lietuvių dainininkas dainuoja savo pergyvenimus, nuotaikas.

Lyrinis pobūdis reiškiasi net dainos struktūroje: mes dainininkas žvilgsnį į gamtą ar buities vaizdą, bet jo nepiešia, nesileidžia į detales; jau antra trečia strofa nukrypsta į asmeninius pergyvenimus. Tokiu būdu gamtiniai vaizdai nėra savaime vertingi kaip epiniame veikale, bet tik kaip išraiška tos dainininko nuotaikos, kurią pajaučiam iš tolimesnių strofų.

3

Dainos pergyvenimai nerafinuoti, nesudėtingi. Bet įvairūs. Visose žemdirbio buities pergyvenimai, pradedant nuo piemens vargų, pirmųjų vyro ir mergaitės bundančių meilės jausmų, jų svajonių ir būkštavimo dėl savo ateities dienų; žmonos sielvartas, pakliuvus į realistinį ištekėjusios moters likimą; motinos džiaugsmas ir būkštavimas prie lopšio ir kapas,(1) baigiant, žmogaus santykiais su saule, žvaigždėmis, mėnesiu ir Visatos kūrėju. Dainoje figūruoja pergyvenimai ir dėl įvykių, daugiausia dėl karų, kurie ramų ūkininko gyvenimą išmuša iš normalios vagos. Vis dėlto turtingiausias dainų skyrius tai tų, kuriose reiškiami jaunystės pergyvenimai — meilės dainos. Jų daugumas Goethei net buvo sudaręs klaidingą įspūdį: esą lietuviai apie nieką nedainuoja, tik apie mergelę ir bernelį. Tačiau šios gausios meilės dainos nėra tapatybingos vakarų Europos vidurinio ar aukštesniojo luomo produktui — romansui.

4

Lietuvių liaudis, kuri socialiniu atžvilgiu buvo baudžiavos prislėgta ilgiau nei vakaruose (iki 1863), kuri politiniu atžvilgiu nuo 18 amž. pabaigos pakliuvo į rusų okupaciją (mažesnė dalis į vokiečių ir sudarė Rytprūsių Lietuvą), negalėjo dainuoti linksmai, entuziastiškai. Sunkus socialinis ir politinis gyvenimas davė daugiau minorines, elegines gaidas. Jas stiprino ir tradicinis šeimos sudarymo būdas — tekėti ir vesti ne būtinai iš meilės, bet dažnai iš ekonominio reikalo, tekėti už mažai pažįstamo — vis tai kėlė baiminimąsi prieš nežinomą likimą šeimos gyvenime, o ne vienam kėlė ir konfliktų tarp širdies pasirinktojo ir gyvenimo būtinybės parinktojo.

Minorinė nuotaika ypačiai ryški vieninėse dainose, t.y. dainuojamose vieno asmens, daugiausia mergaitės.

Tačiau ir kasdieninėje realybėje, nors ji būtų sunki, liaudis suranda progiedrių, kurie jos dvasiai duoda užsimiršimo ir džiaugsmo. Mažorinės gaidos dažniausiai skamba kuopinėse dainose, t.y. būrio dainuojamose — vestuvėse, pokyliuose ar kitur, kur žmonių nuotaika esti pakilusi. Meilės dainose ji reiškiasi pirmosiose svajonėse apie mylimąjį, kol gyvenimas jų nėra suardęs.

5

Tarp šių dvejopų nuotaikų svyravimo skalė nėra labai plati. Liaudies dainininkas nenugrimsta į gilų pesimizmą, nepakyla nei į aukštą entuziazmą. Jis nepažįsta jokio kraštutinumo, kaip slavai, kurių jausmas liejasi aistringai, iki chaoso ir vidaus anarchijos. Lietuvių jausmas apvaldytas, nelyginant prancūzų klasiko, kurio jausmus kontroliuoja protas. Dėl to lietuviškai dainai (ir apskritai tautosakai) yra būdingas nuosaikumas, pusiausvyra. Nuosaikumas net formoje. Lietuvių muzikinės tapybos genialus atstovas M. Čiurlionis pabrėžė, kad lietuviškos dainos melodija išsitenka neplačioje skalėje. Tačiau mokėjimas toje neplačioje skalėje melodija moduliuoti, nesudėtingomis priemonėmis sukurti estetinį efektą ir sudaro dainos meninę vertę. Tokia estetika ypačiai gali būti artima tautoms, kurios visu savo charakteriu labiau yra pamėgusios grožį (das Schöne) nei didingumą (das Erhabene).

6

Nuosaikumo logiška išvada yra pergyvenimų etinis taurumas. Jeigu liaudies kūryba apskritai nevengia vulgarumo, cinizmo, kada paliečia vyro ir moters santykius, tai to negalima pasakyti apie lietuvių liaudies kūrybą. Ji nenusileidžia iki natūralizmo. Ji išsilaiko etinio idealizmo plotmėje. Tiesa, dainininkas neužmerkia akių prieš faktus, kurie rodo,

jog realiame gyvenime tie santykiai neišsilaiko grynoje platonikoje. Tačiau liaudies dainininkas tatai pasako ne tiesioginiu žodžiu, kuriuo prašneka natūralistai, bet griebiasi simbolių, kuriais dalykus duoda pajausti ir suprasti, bet neužgauna nei etinio, nei estetinio jausmo. Tuo lietuvių dainos vėl stipriai išsiskiria nuo rytinių slavų folkloro.

Simboliais eina visas aplinkinis žemdirbio ir gamtos gyvenimas — medžiai ir kiti augalai, paukščiai ir kiti jam pažįstami gyvūnai, dangaus šviesuliai. Dažnieji simboliai virto tiesiog stereotipine išraiška: mergaitei ir jos esminėms žymėms poetiniais simboliais yra rūta, mėta, vainikas, antelė, liepelė... vyrą ir jo vyriškąjį charakterį simbolina žirgas, sakalas, putinas, kepurėlė, pentinai, karvelis, ąžuolėlis...

> Lässt der Falke sich auf einem „Bäumlein nieder, so bedeutet dies, dass der Bursche um ein Mädchen freit. Zerbricht er die Äste des Baumes und fliegt davon, so hat er das Mädchen entehrt. So wird der Baum zum Sinnbild der Menschen, seine Blätter sind Worte, der Tau bedeutet Tränen... (Jungfer, S. 65-66).

Štai kaip išreiškiamas ištekėjusios mergaitės pergyvenimas:

Der Kuckuck ruft in der Linde-
Mein Herz ist trübe und weh,
Es weht mein Kränzlein im Winde
Wohl über Berge und See...

Mit seidnen Segeln jagen
Die Boote hinaus auf das Meer,
Mein grünes Kränzlein tragen
Zurück sie nimmermehr. (Jungfer, S. 57).

Į idealistinę išraiškos plotmę taip pat kelia — ir tik daugiau švelnumo naivios miniatiūros duoda lietuvių liaudies

dainos gausingos mažybinės maloninės žodžių formos, kurios dainą daro jau tiesiog nebeišverčiamą į svetimas kalbas, neturinčias tokių gausių žodžio priesagų (sufiksų).

7

Gamtiniai vaizdai išreiškia pergyvenimus, atskleidžia ir dainininko dvasią ir etnografinę bei klimatinę aplinką. O estetiniu atžvilgiu jie duoda dažnai konkretaus vaizdingumo. Tie vaizdai dažnai pasiekia spontaniško grožio, kokio galima aptikti žmogaus rankos nesugadintoje gamtoje. „Ar aš nesakiau tavai, mergele, neik per linų laukelį. Oi užkris užkris linų laiškelis už geltonų kaselių". Nuostabiai gaivus, stiprus vaizdas, kurio simbolinę nelaimės prasmę nuvokiam tik iš tolimesnės desperacinės strofos: „Žaibuok, žaibeli, griausk perkūnėli, užmušk piktą vyrelį..." Ir tokiu spontanišku gamtos vaizdingumu žybčioja visa liaudies kūryba, žybčioja nuoširdžiu jausmu, gyvenimo tikrovės pažinimu ir aukšta estetine jos išraiška.

Estetinis įspūdis nebūtų pilnas, jeigu dainą atjungtume nuo jos natūralios aplinkos, nuo darbo, nuo šokio, nuo tautiško liaudies drabužio.

> Die litauischen Gesangstänze bieten dem Beschauer ein farbenfreudiges Bild, namentlich, wenn die Madchen in ihrer alten Nationaltracht bei Festlichkeiten erscheinen. Das farbige Mieder, die langen bunten flatternden Bänder, die am Kopfschmuck befestigt werden, die leuchtenden Schürzen — alles atmet Frölichkeit und vereinigt sich mit dem Charakter der Tänze zu einem einheitlichen schönen Bilde. (Jungfer, S. 48).

Kaip iš dainos, taip ir iš tautinio drabužio prašneka nepretensingumas, nerėkiančio derinio spalvos, derinys ne

tiek kontrastais, kiek švelniais niuansais pagrįstas, kaip kontrastais nepasižymi ir dainininkių derlinga gimtoji žemė.

8

„Welch ein naiver Witz! Welch reizende Einfalt! Man kann hieraus lernen, dass untere jedem Himmelstriche Dichter geboren werden"... žavėjosi Lessingas (1757), pirmasis iš Vakarų Europos mokslo vyrų pažinęs lietuvių dainas. Iki tada iš viso nebuvo atkreipta Europoje dėmesio į folkliorą, kaip į estetinės kūrybos faktą. Racionalizmas folkliorą niekino, ir kai po jo Vakarų Europoje sukilęs romantizmo sąjūdis atrado grožį liaudies kūryboje, lietuvių daina ne kartą buvo vartojama to grožio pavyzdžiu (Herder, Goethe, Chamisso, V. Hugo). Nuo tada Europoje prasidėjęs susidomėjimas liaudies kūryba reiškėsi trimis kryptimis: rinkti bei tirti liaudies kūrybą, jos motyvais naudotis individualinei kūrybai, palaikyti ir toliau gyvą liaudyje jos pačios sukurtą produktą. Lietuvių šviesuomenės domėjimasis daina reiškėsi tomis pačiomis linkmėmis. Galima tik pabrėžti, kad lietuvių tautos kova dėl kultūros kaimynų okupacijų metu buvo susijus su dainų rinkimu ir chorų organizavimu. Nors po Pirmojo pasaulinio karo jau buvo pasikeitusios socialinės sąlygos, nors liaudies muzika nyko, nors tautiniai drabužiai iš liaudies perėjo į šviesuomenę iškilmingoms patriotinėms progoms, bet visa tauta išliko dainuojanti iki paskutinių laikų. Dainuojanti arba grynas liaudies dainas, arba liaudies dainas, jau atskirų kompozitorių harmonizuotas. Ir aukšto meninio lygio chorai savo repertuaruose šalia individualinės muzikos iki paskutinių laikų liaudies dainoms skirdavo nemaža vietos.

Taip buvo iki Antrojo pasaulinio karo, kuris dainininkus išblaškė, dainų organizacijos tinklą suardė, bet dainos vis tiek nenutildė. Ji skamba nauja gaida lūpose vyrų, prievarta atsidūrusių Lietuvos miškuose, ji skamba tremtyje, žadindama naujus iki tol nepergyventus jausmus.

„ATLANTIS“

Yra padavimas, kad neprieinamose ir nežinomose Afrikos tyrų vietose slepias puiki pasakiška šalis Atlantis. Tas padavimas tarp kitko davė progos prancūzų rašytojui Pierre Benoit parašyti gražų fantastišką Atlantidos romaną. Kad toji pasakiška šalis ar pilis yra tik lakios vaizduotės sukurta, abejoti netenka, bet kad ji nėra visai be pagrindo, įrodo štai tuo pat vardu išleistas kai kurių Afrikos tautų pasakų rinkinys. Tą Alantidos pasakų karalystę „atrado“ žinomas vokiečių keliauninkas — tyrėjas Leo Frobenius. Jis yra atlikęs aštuonias vargingas keliones į Saharą, Sudaną, išvažinėjęs visą šiaurės Afriką nuo Nilo lig Kongo. Tų kelionių metu jis ir surinko aukščiau minėtą Afrikos pasakų leidinį. Nėr abejonės, kad tas leidinys yra svarbus ne tik etnologams ir literatams, bet taip pat ir religijų tyrėjams ir apskritai kultūros istorikams. *Die Schöne Literatur* redaktorius Will Vesper taip atsiliepia apie šį leidinį: „Prieš Rytų bangą, kuria kaip vienintele ligšiol mes stebėjomės, čia ateina kita banga iš pietų ir vakarų, kurios veikimą mes tik dabar pradėsime įžvelgti. Vis dėl to yra tikra, kad Atlantis nėra sapno paveikslas, bet didelė įvairi tikruma; prieš mūs akis iškyla sena su visais savo turtais kultūra, nuostabūs padavimai, tropikų puikumo ir įvairumo pasakos, pasakėčios, pajuokos, taip, kad vargiai kuri kita kultūra galėtų tiek jų turėti.

„Sahelio grojiko pasakojimuose“ panašiai kaip *Eddoj,* apdainuojama vienos tautos, gyvenančios tyrumose tarp Sudano ir Saharos, senas karžygių luomas. Seni padavimų ir pasakų motyvai yra čia pasireiškę visai savotiškai. Taip pat randame visai naujų motyvų ir pažiūrų, pasakojimų, pilnų gyvenimo išminties, pilnų humoro ir stačiokiškumo, bet taip pat doroviškosios gyvenimo nuovokos, religiškumo ir mitiškos nuojautos. Viskas yra puiku ir atkakliai galinga, kaip ir tropikų gyvuliai ir augalai. Visa žėri karščiu ir gyvu pajautimu. „Tūkstantis ir viena naktis“ susilaukia lygiavertės sesers ten, kame viešoji nuomonė vien „juoduosius“ ir „laukinius“ matydavo“.

Atlantis — pasakos išleistos rūpesčiu Müncheno „Forschungsinstitut für Kultur -Morphologie“.

Atlantis. Volksmärchen und Volksdichtungen Afrikas. Hgb. von Leo Frobenius. Verlegt bei Eugen Diederichs, Jena. I-III t. Volksmärchen der Kabylen. 1. Weisheit. 2. Das Ungeheuerliche. 3. Das Fabelhafte. IV t. Spielmannsgeschichten der Sahel.

„VILNIAUS PADAVIMAI“

Autorius pažymi, kad šituos padavimus parašęs, sekdamas lenkų istorininku Zahorskiu. Viso čia jų yra keturiasdešimt plus ne visai trumpa Vilniaus istorija (54 psl.), kuri artimai siejas su visos Lietuvos istorija. Ypačiai akcentuotas Vilniaus lietuviškumas ir jo sistemingas lenkinimas.

Padavimas stovi angoje tarp pasakos ir istorijos, tarp prasimanymo ir realybės. Dalykas, apie kurį padavimas pasakoja, esti realus: koks nors istoriškas asmuo, įvykis, geografinė vieta, vardas, paprotys. Ką liaudis myli, neapkenčia, stebis, baisis, apie tą ir pasakoja. Tik pasakoja savivališkai: sukrauna pasakojimo herojui visa, kas jam pritiktų, kas jį daro mielą, baisų, stebėtiną. Čia jau fantastiškasis, prasimanytas padavimo elementas.

Vilniaus padavimų realųjį pagrindą sudaro istorijos įvykiai: Vilniaus pastatymas, Kęstučio laidotuvės, Vilniaus pilies apgynimas nuo kryžiuočių, kalvinų kovos su katalikais, švedų, kazokų antplūdis ir kt. Ne mažiau medžiagos liaudies fantazijai davė topografinis Vilniaus padėjimas, statiniai, daugybė rūsių, požemių, paveikslų, akmenų. Tačiau pasitaiko ir tokių pasakojimų, kurie iš esmės neturi realaus pagrindo: nėra susieti nei su istorijos įvykiu, nei su geografine vieta. Pvz., Tvardauskas, Pasmerktieji, Du draugai, Kunigas piktadarys, Ypatingas vaiks. Tiesa, ir čia pasakojama, kad vaidenos,

kad buvo kas pakartas ar pasmaugtas Vilniuj tam tikroje vietoje, bet su ta geografine vieta šie padavimai yra susieti tik atsitiktinai, mechaniškai. Pakeisk tik Vilniaus vardą Kauno ar kitos vietos vardu, ir galėsim sakyti, jog tai Kauno, Šiaulių, Kalvarijos, Gardino, Krokuvos padavimai, arba tikriau — pasakos.

Padavimų daugume pinasi antprigimtiniai ženklai. Tas antprigimtinis elementas reiškiasi įprastiniais motyvais: pranašingais sapnais, būrimais; atsiradimu vandens sūkurių, kur nuskendo du mylimieji; virtimu žmonių paukščiais, augalais; žemės atsivėrimu, atgyjančiu lėkštėje gaidžiu, atgyjančiu numirėliu; pasirodymu stebuklingo seniuko kunigo, apsireiškimu Kristaus; šmėklų ir vėlių iššaukimu; nepaprastu vaiko augimu ir vėl sumažėjimu, stebuklingais išgijimais. Kaip matyt, vieni tų motyvų yra dar senosios pagoniškosios kultūros padaras, kiti — jau krikščioniškosios. Pažymėtinas labiau senasis motyvas, kur atsispindi lietuviškas animizmas. Štai nelaimingai besimylį vaikinas ir mergina pavirsta vienas lakštingala, antra rože. Čia erotinis lakštingala virtimo motyvas, tuo tarpu, kad graikams lakštingala yra gailaujanti motina, kuri savo sūnų buvo nužudžiusi (Bolte).

„Rašiau padavimus paprasta liaudies kalba“, sako autorius. Tikrai, jo padavimai aprašyti kaip korespondento reporterio — „nesuliteratūrinti“. Gal dėl to jie ne tokie gyvi, kartais ir nevaizdingo stiliaus. Pigiai tai pastebi, kai palygini, pavyzdžiui, tą patį Vilniaus įkūrimo padavimą, Vaižganto ir Vingio redaguotus. Kalba gana švari.

Čia surinktų padavimų reikšmė tik ta, kad bus daugiau medžiagos mūsų padavimų nagrinėtojams, o vienas kitas dalykas apie istorijos asmenis ir faktus, Kęstučio laidotuvės, šv. Kazimiero gandras, Lizdeika. Vilniaus įkūrimas, gali eiti „skanėsiais“ istorijos pamokose.

Vilniaus padavimai. Sekdamas d-ru Zahorskiu parašė P. Vingis. Išleido „Aitra“. Kaunas 1931. 230 p.

„MŪSŲ PASAKOS“

Tautosakos komisija ligi šiol skelbdino *Mūsų tautosakoje* tik papročių aprašymus, padavimus, smulkiąją tautosaką. Pasakas tik rinkdino. Šitas rinkinėlis yra pirmasis — gražiai išleistas, gražiom Šimonio vinjetėm papuoštas, sklandžiai S. Nėries papasakotas.

Rinkinyje yra 27 nr; daugumas tikros pasakos, o 10, 12, 13, 14, 15, 16 nr. yra padavimų charakterio — apie vaiduoklius, ežero atsiradimą. Mūsų pasakų vardas dar nereiškia, kad jos yra tik mūsų, lietuviškos. Pasakos apskritai yra internacionaliausia tautosakos rūšis, ir tie patys motyvai klajoja įvairių tautų pasakose. Šitame rinkiny nėra pasakų tipų, kurie dar būtų nežinomi, tik atskiri motyvai įsipina kartais neįprasti. Daugumas čia surinktų pasakų variantų paskelbtos jau Basanavičiaus rinkiniuos. Daugumas pažįstamos ir Antti Aarne pasakų tipų katalogo. Kadangi pačiame rinkiny tų atitikmenų nėra pažymėta, tai čia juos suminėsiu, kiek greitosiomis teko pastebėti.

Pirma teeina *Mūsų pasakų* nr., paskui Basanavičiaus tomas ir pasakos nr., gale Antti Aarne kataloge pažymėtos pasakos nr. (po ranka teturiu tik 1910 metų leidimą).

1 — II 187, III 11 — 516; 2 — I 140, II 188, 303; 3 — labai dažnai vartojamas motyvas: pažadėti, ko namie nepalikai. Basanavičiaus jis užrašytas I 126, 131, IV 66; *Mūsų pasakose*

velnias paverstas neįprastu užburtu kunigaikščiu, kuris turi giltinės formą. Pačiam motyvui Aarne kataloge artimiausi 425 C; 4,6 — II 40 — 313 B, 325; 5 — I 122 — 314; 7, 8 — I 33, III 71, 145, 146 — 650 A; 9 — I 30 — 330 A, B; 17 — II 167 — primena 331; 18 — kaip sūnus gelbėjo iš pragaro savo piktąją motiną. Basanavičiaus rinkiniuos varianto nepastebėta; iš viso tokią motiną vaizduoti lietuvių tautosaka nemėgsta; Aarne kataloge primintų kiek 751 nr.; 19 — kaip velnias buvo apgaudinėjamas — variantas girdėtas, bet rinkiniuose dabar nepastebėtas; 22 — II 123, 139 — panaši į 1071, 1084; 25 — Bas.: *Iš gyvenimo vėlių bei velnių* 280 p. 26 — užrašytos, rodos, jau ir Volterio *Litovskija legendy* (neturėdamas spaudinio, negaliu patikrinti!); 27 — panaši į Bas.: *Iš gyv. v. v.*, 334 p.

Taigi daugumui pasakų jau surasti atitikmenys ir kitose tautose. Atidžiau pasidairius, greičiausia susirastų ir kitoms. Ir apie tų pasakų specifišką lietuviškumą vargu ar begalima kalbėti. Gal lietuviškos pirmiausia tuo, kad mūsų liaudis prisiėmė tuos, o ne kitus motyvus. Tik nežinia, ar visi čia motyvai yra tiesiog iš liaudies išėję, ar dalis yra pridėta. Jau aukščiau buvo minėta, kad kai kurie motyvai atrodo neįprasti lietuviškoms pasakoms, o rusiškasis motyvas apie trobelę ant vištos kojų, taip plačiai pagarsintas Puškino, rodytų, kad šitų pasakų pasakotoja galėjo ne tik pasakos motyvus kaitalioti, bet ir pridėlioti, ne tik iš tų, kurias pati yra pažinusi iš liaudies, bet ir iš literatūros.

Gal daugiau pasakos lietuviškumas reiškiasi tų bendrinių motyvų interpretacijoj. Kaip čia pasakojamieji motyvai pačios liaudies interpretuojami, kiek sunkiau pasakyti, nes atrodo, kad jie perduodami netoki, koki buvo nugirsti iš liaudies pasakotojo lūpų, bet stilizuoti. Atrodo, kad S. Nėries eita tais pačiais keliais, kuriais ėjo kitados Grimmas — pasakas pagražinti. Tik *Mūsų pasakose* tas gražinimas, stilizavimas daug kur nutolsta nuo liaudies pasakos stiliaus, ir greitai

pajunti individualinio kūrėjo indėlį. Sakysim, mėgstama įterpti gamtos peizažų:

Buvo giedras pavasario rytas. Saulė maloniai šildė.. Pakelėmis sutinka juos berželiai, šermukšniai ir gluosniai, paukščiai sveikina savo dainomis. Žiūri, jau saulė nebeaukštai. Per visą dieną smarkiai kaitinusi, gaivinusi žemę, dabar jau pailsusi ir išraudusi ji rengėsi poilsin. Oras atvėso. Paukšteliai baigė savo čiulbėjimus (55, 6, 7 psl.).

Buvo tyli mėnesiena. Nė vienas lapelis nešlamėjo. Tiktai mėnulis liejo savo sidabrą ant rasotų medžių ir žolių (82).

Liaudies pasakos tuo tarpu gamtavaizdžius mini tik tiek, kiek jie reikalingi veiksmui.

Mūsų pasakų stilizavimas prasimuša ir pamėgimu epitetus vartoti ir noru veikėjo paveikslą individualizuoti (63, 116, 129 psl.) ir pagaliau pačiu žodynu bei sintakse:

Gerai, kad jis nebuvo kvailys, o drąsus ir savim pasitikįs vyras, tai ir dėmesio į tai nekreipė (182).

Kalvis nupasakojo siuvėjui savo kelionės tikslą, nupiešė jį tokiomis varsomis, kad ir siuvėjas neberimo kaily (55). — Mano uždavinys baigtas (102). Ir t.t.

Be abejo, čia jau ne liaudies kalba.

Pasakų metrika labai primityvi: pažymėta kad jos esančios surinktos Panevėžio ap. Bet lyginamajam pasakų tyrimui ir tas pažymėjimas labai svarbus. Tik keista, kaip čia įsibrovė suvalkietiškas Alvitas (23 nr.), kuris panevėžiškiams vargu ar bus pažįstamas. Metrikos, girdėti, redaktoriai negalėjo pažymėti dėl to, kad šitas rinkinėlis esąs sudarytas iš pasakų, kurios užrašytos be metrikų, netiksliai, tik nuotrupomis. Tai rezultatas buvusio primityvaus pasakų rinkimo.

Tai kiltų abejojimas: ar apsimoka dabar rekonstruoti

pasakas iš tų nuotrupų, kada yra į valias ištisinių pasakų? Jos galėtų likti specialistams tyrinėtojams rankraščiuose. Kažin ar nepraverstų pirma leisti tas pasakas, kurios tiksliausiai yra užrašytos, sumetrikuotos, nes tokios pasakos ir yra svarbiausios lyginamajam pasakos tyrimui? O šitas rinkinys lyginamajam pasakų tyrimui mažiau naudingas kaip Basanavičiaus rinkiniai. Kas kita, jeigu šitos pasakos leidžiamos ne mokslo sumetimais, tik šiaip žmonėms pasiskaityti. Tačiau ir tokioms stilizuotoms literatūrinėms pasakoms daugiau medžiagos duotų gal tiksliai užrašytosios. O jų tarpe būtų daug gražesnių, daug lietuviškesnių nei čia surinktosios.

Labai praverstų prie pasakų rinkinių sužymėti ir kitų tautų pasakų atitikmenis. Žinoma, tai darbas nėra toks lengvas, bet tie, kurie pasakomis naudosis, už jį būtų labai dėkingi.(1)

Mūsų pasakos. Spaudai paruošė S. Nėris. Vinjetes piešė K. Šimonis. Tautosakos komisijos leidinys. Kaunas 1934. 160 p.

„LIETUVIŠKOS EILĖDAROS KŪRIMOSI RAIDA“

Gira poetas, „susidėjęs“ su Radzikausku kritiku, pavirto literatūros istoriku — drąsių, naujų kelių ieškančiu. Šioje studijoje naujų literatūros faktų jisai neiškelia, bet tuos pačius jis imasi pažvelgti iš naujos kertės. Pirmiausia jam knieti organiškiau susieti lietuvių literatūros istorijoje tautosaka su knygine poezija. Jam rodos, kad ligi šiol tautosaka mūsų mokyklose esanti pavirtusi kažkokiu priedu prie negausios knyginės literatūros. O iš tikrųjų ji esanti kaip minezangas, kaip dabartinė knyginė poezija, sukurta atskirų rašytojų, nors ir nežinomų. Ji esanti tos pačios individualinės kūrybos ankstesnis produktas.

Kaip tokią išvadą autorius priėjo? Jis atsirėmė į premisas,

1. kad vadinamoji liaudies poezija esanti ne kolektyvo kūryba, bet individo;

2. kad atskiras individas sukuriąs dainos pirmavaizdį; minia, liaudis jį pasisavinanti ir, leisdama per lūpas, sugadinanti, Dėl to atsirandą daugybė variantų.

Kas tada lieka istorikui daryti?

1. Jo uždavinys susekti tuos dainos pirmavaizdžius ir žvelgti į juos, kaip į nežinomų autorių kūrybą;

2. į dainų variantus, o be to į pasakas, patarles, padavimus, mįsles žvelgti kaip į liaudies kolektyvinę kūrybą.

Autoriaus tezė apie liaudies poezijos autorių tautosakos moksle nėra nauja. Taip maždaug kalbama naujųjų folklori-

ninkų. Tik L. Giros teigimai, man rodos, per daug visuotiniai. Visiškai sutinkant, kad dainos pirmavaizdį sukuria vienas žmogus, negalima dar teigti, kad tas pirmavaizdis yra jau galutinai atbaigtas, tobulas kūrinys. Nėra įrodyta, kad pirmavaizdis negalėjo būti tik užuomazga, iš kurios rutuliojos dainos tekstas. Atvirkščiai, esama faktų, kur giesmė prasideda kaip tik nuo užuomazgos ir tik paskiau rutuliojasi (plg. šiaurės rytų Lietuvos giesmes!). Taigi viena daina galėjo vienaip kilti, kita antraip.

Antra, autorius nepasisako aiškiau, kas yra tas individas kūrėjas, iš žemojo ar aukštojo luomo, iš liaudies ar šviesuomenės. Iš to, kaip aštriai pasisako prieš patį liaudies kūrybos vardą, atrodo, kad L. Gira greičiau sutartų su Hans Naumannu, *Grundzüge der deutschen Volkskunde* knygelės autorium, kuris įrodinėja, jog kultūrą kurią tik aukštasis luomas, šviesuomenė. Vis dėlto ir jis visiškai neatima liaudžiai kuriamosios galios. Ji kurianti tik ribose to, kas jau sukurta, pasekdama, perdirbinėdama. Lietuvių dainos ypačiai turėjo būti sukurtos pačios liaudies poetų, nes jiems nebuvo kuo pasekti. Ir jeigu liaudies poezijos vardas L. Girai atrodo atmestinas dėl to, kad naikinąs asmeniškumą, tai jis atrodytų paliktinas dėl to, kad parodo dainos idėjinį ir formalinį pritikimą liaudies psichologijai (žiūr. Tautosakos autoriaus problema. *Židinys* XIV t. 152 p.).

Pagaliau liaudies kūrybai priskirti dainų variantai ir pasakos, o atimti dainų pirmavaizdžiai kažin ar pateisinama. Jeigu L. Gira taria dainos pirmavaizdį esant sukurtą individo, tai Antti Aarne tą pat seniau yra pasakęs apie pasaką: pasaka yra atsiradusi tam tikrame laike ir tam tikroje vietoje ne kaip motyvas, bet kaip ištisas pasakojimas, pirmavaizdis. Ir pasaką tiriant ieškoma jos pirmavaizdžio, jo amžiaus, jo tėvynės, jo plėtimosi kelių į kitus kraštus. Taigi kodėl dainos pirmavaizdį skirti į individ. kūrybą, o pasakos — į tautosaką?

Taigi šitokis liaudies poezijos suskaldymas nėra racionalus.

Tai vis teoriniai ar metodologiniai klausimai. Bet daug įdomiau, kai L. Gira imasi analizuoti pačią poeziją. Pasitenkinsime konstatavę tos analizės išvadas:

1. Vadinamosios liaudies poezijos, tų nežinomų autorių kūrybos, esą du laikotarpiai: savarankiškoji lietuviškoji poezija ir poezija Vakarų Europos paveikta. Pirmoji siekianti net 15 amžiaus, o suklestėjusi 18 amžiuje. Antroji siekianti 16 a. ir gausingiausiai pasireiškusi 19 a.

2. Lietuviškos mokyklos poezija savarankiškai susikūrusi toninę metriką. Tik lenkų skiemeninės metrikos įtakoj natūralus žodžio kirtis imta sužaloti: duodamas žodžiui svetimas kirtis priešpaskutiniame eilutės skiemenyje.

3. Lietuviškoji poezija nežinanti tikslaus meniško sąskardžio (rimo). Tačiau žymi dalis turinti priesaginius sąskardžius. Jie esą primityvūs ir, aišku, ankstesni ir žemesnės vertės už meniškąjį rimą. Jeigu daina turi meniškąjį rimą, tai ženklas, kad ji yra susidariusi lenkų ar vokiečių įtakoj ir priklauso jau antrajam periodui.

4. Tie formaliniai požymiai yra vienas iš kriterijų susekti dainos senumui ir paskiau jau kitoms išvadoms padaryti.

Toliau autorius nagrinėja atskirų periodų eilėdarą. Sveikintina, kad autorius ir tautosakos tyrimą žvelgė iš naujos kertės: užuot tautosakos medžiagą skirstęs rūšimis pagal turinį, autorius mėgina susekti jos istorinę evoliuciją. Užuot kūręs dainų sistematiką, kuria dainų istoriją.

Su iniciatyva autorius pasirodė ir lietuvindamas tarptautinius terminus, kaldamas naujadarus. Vieni iš jų gerai vykę: sąskardis = rimas, sankūra = struktūra, nuosmūkis = dekadansas. Bet daugelis tokių kaip: kitatvarkiai = reformuotojai, minčiokryptis = ideologija, lyčiarūšis = žanras, pirmabandis = primityvas... yra nei šis nei tas.

E. Radzikauskas (Liudas Gira): *Lietuviškos eilėdaros kūrimosi raida*. I dalis. 16—18 amžiai. Kaunas 1934. Atspaudas iš *Darbų ir dienų*, 86 p.

„MUSIQUE ET CHANSON POPULAIRES“

1928 Prahoje buvo sušauktas pirmasis tarptautinis liaudies meno kongresas. Jame buvo svarstyti specialiai ir liaudies dainos bei muzikos reikalai. Rezoliucijose konstatuojama, kad daugumui liaudies dainų ir melodijų gresiąs pavojus dingti. Jas išsaugoti esą būtų nuopelnas menui ir mokslui. Kongresas skatino įvairių kraštų vyriausybes kiek galima daugiau liaudies muzikos užrašyti fonografiškai.

Užrašyti ir susisteminti — tai vienas moksliško tyrimo tarpsnis. Antras — jau padaryti mokslines išvadas. Kad jos būtų galimos, tyrinėtojui vienos tautos liaudies kūryba tenka lyginti su kitų tautų. Palyginant aiškėja tautiniai saitumai ir tarptautinės ertybės. Kad kitų tautų kūryba būtų prieinama tyrinėtojui, organizuojama tarptautinė pagalba. Jos gausiai jau susilaukė pasakos tyrinėtojas. Ji organizuojama ir liaudies dainoms bei muzikai tirti. Po antrojo tarptautinio liaudies meno kongreso jau sudarytas tarptautinis muzikos biuras prie Tarptautinio intelektualinio bendradarbiavimo instituto. Jo artimiausias uždavinys buvo sudaryti sąrašą liaudies dainų ir liaudies muzikos archyvų, muziejų, privatinių rinkinių, bibliografijos, mokslininkų specialistų įvairiuose kraštuose. Tam tikromis anketomis kreiptasi į atskirus kraštus; iš atsakymų ir sudaryta čia minimoji knyga. Joje nurodomos kiekvieno krašto įstaigos, kurios rūpinasi liaudies dainomis ir

muzika, fonografiškai ir ranka užrašytoji medžiaga, to krašto bibliografija, mokslininkai. Čia yra žinių apie Vokietiją, Belgiją, Estiją, Prancūziją, Britaniją, Islandiją, Italiją, Latviją, Luksemburgą, Meksiką, Norvegiją, Niderlandus, Lenkiją, Rumuniją, Švediją ir Čekoslovakiją. Nors tai ne visi Europos kraštai, bet tyrinėtojui jau didelė parama. Lietuvos nėra. Lituanistikos randam keletą veikalų tik lenkų dainų ir muzikos bibliografijoje: Brzozowski, *Pieśni ludu nadniemeńskiego z okolic Aleksoty*. Poznań, 1894; Juszkiewicz A., *Melodje ludowe litewskie*. Kraków, 1900; Probłocki, *Próbki piosenek litewskich*, 1887; Bernstejn M., *Przyczynki do etnografi Litwy*, 1907; Zahorski W., *Podania i legendy Wileńskie*. Wilno, 1925. Argi į Lietuvą nebuvo kreiptasi?

Musique et chanson populaires. Dossiers de la Cooperation intellectuelle. Société des Nations Institut International de Cooperation Intellectuelle. Paris, 1934. 20 fr.

„TAUTOSAKOS DARBAI I“

Tautosakos komisija prie Humanitarinių mokslų fakulteto išleido *Mūsų tautosakos* 9 tomus. Jos vietoj sudarytasis prie Švietimo ministerijos Tautosakos archyvas jau irgi davė savo žurnalo pirmą nr. Jame yra šie straipsniai: dr. Jono Balio — Lietuvių tautosakos rinkinių apžvalga (angliškai), J. Elisono — Kaimiečių pasisveikinimų ir etiketo formos, A. Sabaliausko — Kaip prof. Niemi's rinko Lietuvoje tautosaką, K. Žitkaus — Profesorius Niemi's Vabalninke, P. Būtėno — Laiko matavimo būdai, J. Mickevičiaus — Žemaičių krikštynos, L. Nezabitauskio — Talkos Žemaičiuose, dr. Oskar Loorits — About the Baptism of Novices as Practised by the Baltic Sailors, dr. J. Balio — Nuo žirgo kritęs bernelis, Z. Slavinsko — Liaudies melodijų tvarkymo sistemos, B. Buračo — Kupiškėnų vestuvės, dr. J. B. Raganavimai vestuvėse, M. Šneideraitienės — Lietuviška tautosakos bibliografija 1935.

Kaip matyt, žurnalas tęsia pirmatako tradicijas, skelbdamas visoje eilėje rašinių tautosakos medžiagą. Įdomi pasisveikinimo medžiaga (Elisono), kuri būtų surinktina iš visos Lietuvos, kurios geografiškas išplitimas būtų išdėstytas žemėlapyje ir išaiškintas kilimas. Įdomūs ir kiti papročių aprašymai, bet jų tarpe dar pažymėtini raganavimai vestuvėse tuo, kad juose lietuviškoji medžiaga mėginama suvesti į kontaktą su kitų kraštų tautosaka.

Žurnalas daug toliau pažengęs tautosakos moksliniais nagrinėjimais (Būtėno, Slavinsko, Loorits, Balio). Lituanistikai labiausiai pažymėtinas „Nuo žirgo kritęs bernelis". Studijėlė įdomi, kruopšti, metodinga. Šituo metodiniu atžvilgiu, tiesą sakant, net įdomesnė, nekaip prieitais rezultatais, — parodo, kuriais būdais modernioji tautotyra eina į tautosakos faktus: 1) autorius surenka medžiagą (užtenka čia tiek kruopščiai, kiek mūsų sąlygos leidžia), 2) žemėlapyje išdėsto jos geografinį išplitimą, 3) rekonstruoja tariamąjį pirmavaizdį, 4) palygina su kitų tautų panašiais motyvais, norėdamas surasti jo tėviškę. Autorius išveda, kad toji nuo žirgo kritusio bernelio daina esanti kilusi iš pietinių slavų (ukrainiečių, serbų, bulgarų). Bet nepamėgino autorius nagrinėti dar kitų tolesnių klausimų: 5) dainos atsiradimo laiko, 6) kelių bei priemonių, kuriomis ji galėjusi į Lietuvą atkeliauti. Tai metodiniu atžvilgiu. Grįžtam prie studijėlės rezultatų, būtent, prie dainos tėviškės. Jau prof. Niemi teigė: „Galimas daiktas, kad ši daina savo kilme iš slaviško pasaulio" (*Mūsų tautosaka* VI, 269 p.). Balys tik labiau dokumentuoja ir precizuoja: duoda daugiau panašios dainos motyvų iš kitų tautų ir aiškiai kildina ją iš pietinių slavų. Betgi tas faktas, kad kitose tautose esama tų pačių motyvų, dar neįrodo dainą kilus ne Lietuvoje, tik kitur. O kita straipsnio argumentacija irgi dar neužtenkama tai išvadai padaryti.

Jau ir kitokių rezervų kyla dėl Loorits angliško straipsnio. Gera, kad žurnalas įsigijo tokį plačiai žinomą tautosakos specialistą į bendradarbius. Bet kiek pagrindo spausdinti jo straipsnį angliškai? Lietuviškuose žurnaluose spausdinti svetima kalba būtų pagrindo tada, kai straipsnis taikomas užsieniui. Mes esam suinteresuoti, kad užsienis žinotų apie lituanistiką. Dėl to visai suprantama angliškai dr. Balio informacija apie lietuvių tautosakos rinkinius (anglų kalbą rekomendavo ir pasakos tyrėjų kongresas Lunde 1935). Apie Loorits straipsnį negalima to pasakyti — lietuviai

nėra suinteresuoti, kad užsienis jį skaitytų. Lietuviams įdomu patiems pažinti to specialisto darbas, o nemokėdami angliškai — jie negalės. Pagaliau kompromisą darant, reikėjo bent lietuviška jo santrauka duoti — taip, kaip anglišką santrauką dr. Balys yra pridėjęs prie savo lietuviško straipsnio.

Kitąsyk pageidautina ir turinio sąraše visų straipsnių antraštes žymėti abiem kalbom. Lygiai lauksim kitąsyk ir kronikinių informacijų knygos gale apie tautotyros naujienas kituose kraštuose.

Tautosakos darbai I. Leidžia Lietuvių tautosakos archyvas. Redaguoja dr. Jonas Balys. Kaunas 1935. 304 p.

„TAUTOSAKOS DARBAI II“

Turinyje: Dr. Jonas Balys, Lietuvių pasakojamosios tautosakos motyvų katalogas.

Tautosaka, o ypačiai pasakos turi daug tarptautinių motyvų. Tiriant lietuvių pasakojimus, reikia pažinti ir slavų, germanų, skandinavų, romanų, oriento. Bet kiekvienoj tautoj jau tiek yra pririnkta medžiagos, kad vienam mokslininkui nebeįmanoma visus tos medžiagos rinkinius perskaityti. Vienintelis čia išsigelbėjimas — pasakų ir kitos pasakojamosios tautosakos motyvų katalogai. Jiems pagrindus davė suomis Antti Aarne, 1910 išleisdamas *Pasakų tipų sąrašą*. Jo katalogą 1927 pataisė ir papildė Thompsonas. Ir kiekviena tauta rūpinasi susidaryti savo pasakojimų motyvų katalogus.

Aarnes = Thomsono pasakojimų katalogas mokslininkui padeda tuo, kad jame matyti, kuriose tautose ir kuriuose rinkiniuose esama rūpimų pasakojimų; iš katalogų jau matyt net, kiek apytikriai tas pasakojimas skiriasi nuo analoginio pasakojimo kitose tautose. Tokiu būdu sutaupomas laikas ir lėšos; mokslininkas įgalinamas lyginamuoju būdu spręsti ką nors apie pasakojimo kilimo laiką, vietą, plitimą, tautinį charakterį.

Lietuvių pasakos dar netyrinėtos. Didžiausia kliūtis, kad neturėjom katalogo. Šią spragą užkišo dr. J. Balys čia recenzuojamuoju veikalu. Jo katalogas iš esmės sudarytas ta pačia Aarnes = Thomsono sistema. Tik smulkmenomis išsi-

skiria: tais dalykais, kuriais autorius norėjo prisitaikinti prie specifiškų lietuvių reikalų, prie užsienių mokslininkų ar pačios sistemos. Būtent:

a) Pažymėjęs pasaką tuo pačiu nr., kaip ir Aarnes = Thompsono kataloge, Balys platėliau atpasakoja pasakos turinį. Jį galima dažnai suvokti ir neskaitant paties rinkinio, iš kurio toji pasaka yra paimta. Tam pačiam reikalui lietuvio skaitytojo informacijai gale pridėta ir populiari studijėlė apie tautosakos pasakojimus bei jų tyrinėjimus.

b) Tą pačią motyvų žymėjimo sistemą Balys pritaikė tiek pasakoms, tiek padavimams (kuriuos jis čia vadina sakmių terminu). Iki 3000 nr. žymėjo pasakas, o toliau 3000—4000 nr. skiria toms sakmėms. Šitas sistemos pakeitimas atrodo visai racionalus ir priimtinas, nes dažnai vadinamosios sakmės negalima atskirti nuo pasakos. Nėra reikalo dėl to nė atskiros numeracijos daryti vėl nuo pirmojo nr. pradedant. Tik neįprastas atrodo tas sakmės terminas tam dalykui, kurį ligi šiol žymėjo padavimo terminu (Sage). Ar nebūtų geriau pasilaikyti šitokius terminus: Märchen — pasaka, Sage — padavimas, Schwank — sakmė, o jau Fabel, basnia — pasakėčia. Tektų dar su kalbininkais pasitarti.

c) Balys, įvesdamas į tą pačią numeraciją ir padavimus, papildė tokiu būdu katalogo nr. Aarnes katalogas baigėsi 1960 nr., Thompsono — 2411 nr., Balio 3912 nr. Viduje, žinoma, esama visuose kataloguose ir tuščių nr. dar galintiems atsirasti lig šiol neįtrauktiems motyvams. Balys gerokai tų nr. yra išnaudojęs. Tokiu būdu jo katalogas išėjo pilnesnis. Be to, jis duoda ir tos pasakos variantų skaičių.

d) Kad galėtų naudotis kitų tautų mokslininkai, kurie lietuvių kalbos nemoka, dalis motyvų yra išversti į anglų kalbą. Išversti daugiausia tie, kurių nėra kituose kataloguose arba kurie yra kitokesni. Pasitaiko išverstų ir žinomų, bet nedaug. Vertimams pasirinkta anglų, ne vokiečių kalba. Anglų kalbą tenka priimti, nes ir tautotyrininkų kongresas

Lunde 1935 ją rekomendavo tarptautiniams tautotyros reikalams.

e) Patys šaltiniai, iš kurių sužymėti pasakojimai, yra gana gausūs. Šalia išspausdintųjų rinkinių ar žurnalų medžiaga paimta iš rankraščių Lietuvių tautosakos archyve ir Lietuvių mokslo draugijoje Vilniuje. Tik nurodant nekataloguotus šaltinius, vertėjo išvengti to termino falsifikatas. Jis turi blogo darbo prasmę, o pas mus jis sutapdytas net su literatūriniu tautosakos sekimu bei stilizavimu, dėl to gali sėti nereikalingo trynimosi tautosaka besidominčiųjų tarpe.

Praktiškai vartojamas katalogas gal ir parodys vieną kitą smulkesnį trūkumą, bet tai smulkmenos, kurių visados negali išvengti didesnis darbas. Bet iš esmės Balys atliko didelį ir kruopštų darbą, kuris tolimesniam tautosakos tyrimui labai labai reikalingas.

Tautosakos darbai II. Lietuvių tautosakos archyvo leidinys. Kaunas 1936. 296 p.

„TAUTOSAKOS DARBAI IV“

Vilniaus lietuvių tautosaka

Pažymėtinas medžiagos gausumas ir jos rūpestinga atranka. Pratartyje redaktorius pastebi, kad šiame rinkinyje paskelbtosios dainos — 410 variantų — yra atrinktos iš 3,500 dainų; iš 1,100 pasakų ir padavimų, turimų archyve, paimta rinkiniui tik 169. Paskelbtoji medžiaga yra paimta ne iš vienos Vilniaus apskrities, bet iš didesnio ploto: Brėslaujos, Švenčionių, Vilniaus — Trakų, Ašmenos, Lydos, Gardino ir Suvalkų. Užrašyta dar 1932—1936 metų laikotarpyje, kada tautosaką rinkti Vilniaus krašte dar nebuvo uždrausta. Vadinas, šita tautosakos medžiaga rodo dar gyvuosius, tebesančius tų apylinkių žmonių santykius su gyvenimu.

Šitos žmonių santykiavimo su gyvenimu sritys ir jų žodinė forma vilniškėje tautosakoje yra tos pačios, kaip ir visoje Lietuvoje. Ir čia visas dainų centras yra šeimos gyvenimas su meile, jos partnerių lūkesčiais, šeimos sukūrimu, povestuviniais santykiais; žymiai mažiau liaudies poetui rūpi karas, ar darbas, o senovinės religijos pėdsakų jau tik nuotrupos dainose. Pasakojimuose jos daugiau. Tie šeiminiai ar kitokie rūpesčiai čia išdainuojami dažnai net tos pačios redakcijos dainomis, kaip ir kitose Lietuvos vietose. Gal dau-

giau tik pasitaiko apirusių dainų, su nutrupėjusiais fragmentais ar iš kitų dainų prisiplakusiais.

Tačiau jau redakcijos pratartyje tiksliai pastebėta, kad Vilniaus krašte susiduria lietuviškoji ir slaviškoji kultūros. Jos viena kitą veikia. Tik pažymėtina, kad lietuvius labiau veikia gudai, negu lenkai. Gudiškosios įtakos jausti ir tautosakos pavyzdžiuose. Lengviausia įsibrauti žodyno svetimybėms; surinktuose pavyzdžiuose pasitaiko jų nemaža. Bet gilesnė jau įtaka, kada įsibrauja įvaizdžiai ar pasiskolinamos stilistinės formos, kuriomis įvaizdis išsakomas. Negalima sakyti, kad tokių nelietuviškų įvaizdžių šiame rinkinyje būtų daug; vis dėlto jų pasitaiko. Pvz., motyvas, kaip mergelė susilaukia kūdikio su visu tiesioginiu realizmu, kokį randam Nr. 20, nėra savas lietuviškai dainai, kuri tokius dalykus palieka simboliais pridengtus. Lygiai svetimas yra motyvas, kaip vyras paskandina nedorą žmoną. Tiesa, jis gausiai pasitaiko ir Krėvės surinktose dzūkų dainose. Bet tai tik rodo, kaip rytų lietuviuose gudiškasis pasaulėvaizdis braujasi į lietuviškąsias dainas. Neįprasta lietuviškos dainos formoj motiną vadinti tikruoju stačiokišku „mocinos" ar net „motkos" vardu („Neskelsiu, mocina, tai neskelsiu..."). Su tokiu stačiokiškumu eina sykiu ir realizmas, kuris čia pakeičia įprastinį lietuviškos dainos idealistinį įvaizdį. Pvz., populiariojoj dainelėj patinkamai mergelė šiaip sucharakterizuojama: „Žandai raudoni, Plaukai geltoni, Ir juozmenio patogi" (Nr. 3), vietoj pulko gulbelių, kurios sudrumsčia šaltinio vandenį, čia atlekia pulkas žąsų... Bet iš kitos pusės tebėra tokių pat gražaus švelnumo ir gaivumo idealistinių įvaizdžių net toj pačioj dainelėj, kur buvo kalbama apie „raudonus žandus": „Sėdžiu prie lango, / Žiūriu per langą, / Iš kur vėjelis pučia, / Nei pučia rytys, / Nei puč vakaris, / Tik nuo mielos mergelės" (Nr. 3).

Nesileidžiant toliau nagrinėti giminystės su gudiškąja tautosaka motyvų ar stiliaus atžvilgiu, užtenka ir jų iliustra-

cinių pavyzdžių konstatuoti, kad šio krašto tautosaka yra įdomi medžiaga kultūrų susidūrimo reiškiniams tirti.

Redaguodamas dainų skyrių, Balys yra pamėginęs kurti sistemą dainoms suskirstyti grupėmis pagal tematiką, pagal motyvus. Principas tas pats, kaip ir epinėj tautosakoj, ir jis yra visai priimtinas. Grupių čia sudaryta 18. Iš esmės jos irgi priimtinos. Tik gal būtų ir praktiškiau (nes lengviau surasti!) ir sistemingiau tas 18 grupių (o gal jų ir daugiau būtų) suskirstyti pirma pagrindinėmis grupėmis, o paskui tas grupes paskyriais. Tradicinį suskirstymą gal būtų galima šiaip reviduoti: I šeimos dainos — paskyriais čia įeitų Balio sužymėtos atskiros grupės I—V, XIV. II Darbo dainos, kurios toliau skirstytinos pagal darbą, kuris minimas dainoje, virtęs šios dainos motyvu ar kartais pagal apdainuojamąją profesiją — Balio VIII grupė. III Pramoginės dainos — šokių ir žaidimų, gėrimo, dainuškos — Balio IX, X, XII grupės. IV Gamtos dainos — vėl jas skirstyti pagal apdainuojamus medžius, paukščius, gyvulius, metų laikus. V Karo dainos, bendrinės ar istorinės, žiūrint kokie įvykiai apdainuojami — Balio VI ir XVII grupės. Pagaliau VI Tikybinės giesmės, mitologinės ar net krikščioniškos. Čia būtų apimtos tos sritys, su kuriomis paprastai tenka susidurti natūriniam žmogui.

Redaktorius mėginęs išlaikyti autentišką tekstą su tarmybėmis. Lygino tik pačią rašybą. Išlaikyti tarmiški tekstai fonetiniu atžvilgiu, žinoma, yra geras dalykas, jeigu jie yra tiksliai užrašyti. Tik pratartyje redaktorius pastebi, kad dėl primityvių užrašinėjimo priemonių tekstų fonetinis tarmiškumas negali būti autentiškas. Į tai atsižvelgiant, galima manyti, ar nebūtų buvę geriau šiuo atveju tekstas skelbti jau bendrine kalba, nepaisant fonetinio tarmiškumo, bet paliekant žodyninį ir gramatinį lokalinį koloritą.

Išvadoje — šitas rinkinys vertingas tiek medžiagos, tiek jos sutvarkymo atžvilgiu. Rinkinys ir aktualus. Tai pirmas

rimtas indėlis į vilnistikos mokslinę literatūrą. Jis sveikintinas juo labiau, kad mes tebesame įpratę tenkintis tik bendromis patetiškomis frazėmis apie tuos dalykus, kurie mums yra brangūs.

Tautosakos darbai IV. Vilniaus lietuvių tautosaka. Lietuvių tautosakos archyvo leidinys. Spaudai paruošė dr. J. Balys. Kaunas 1938, 330 psl.

„LIUDO RĖZOS DAINOS"

Rėzos darbai yra pradinis ir kertinis akmuo lietuvių tautosakos mokslui. Jų ėmėsi Rėza, nuoširdžiai norėdamas įvesti ko didžiausią lietuvišką indėlį į bendrą jo svajojamą vokišką kultūrą, kurioje susiderintų lietuvybė ir vokietybė — taip, kaip buvo nuoširdžiai svajojama D. Lietuvoj suderinti lietuvybės ir lenkybės interesus.

Organiškos lietuviškos vokiškos kultūros nebuvo galima sukurti, nes per daug yra skirtingi elementai. Jų mišinys tedavė lig šiol kažkokius išsigimusius kultūros monstrus. Tačiau Rėzos pastangos parodyti ko didesnį lietuviškos kultūros lobį išgarsino lietuvių vardą ir davė impulso plačiai lietuvių kultūrai iš naujo atsigauti. Dėl to Rėza dabar įdomus ir kaip savotiškas ano meto galvojančio, jaučiančio, norinčio lietuvio tipas; įdomūs ir jo darbų rezultatai.

Su pasitenkinimu galima pasigirti, kad po 100 metų (1940) nuo Rėzos mirties būsime jo atminimą žmoniškai pagerbę: prof. M. Biržiška išleido jo lietuviškas dainas trečiuoju leidiniu, o prof. Eretas leidžia studiją apie jį patį.

Prof. M. Biržiška trečiąjį dainų leidimą rengė su benediktinišku atsidėjimu ir kruopštumu. Jis patikrino pačias Rėzos dainyno versmes — Karaliaučiaus Valstybinio archyvo rankraštinę medžiagą su Rėzos ir jo gausių talkininkų paskelbtomis ir nepaskelbtomis dainomis. Iš jų Biržiška sudarė dvi dainyno dalis. Pirmoj davė tas pačias dainas,

kurios buvo Rėzos 1825 metų leidiny. Antra dalis sudaryta iš dar likusios rankraštinės medžiagos, kurios dalis buvo paskelbta V. Biržiškos, dalis nauja. Į antrą dalį įėjo ne tik liaudies dainos, bet ir tuose rankraščiuose buvę vertimai, knyginiai eiliavimai, patarlės.

Šis leidimas paruoštas be vokiško vertimo. Tekstas paliktas originalo, tiktai pirmos dalies rašyba sudabartinta; o antros dalies palikta originalo rašyba. Žinoma, sudabartinant neišvengta smulkesnių nenuoseklumų, kuriuos yra pastebėjęs ir pats redaktorius.

Didžiausias šio leidimo originalumas — tai dainų teksto lyginimas ir teksto kritika. Pagrindu paėmęs 1825 metų leidimą, M. Biržiška lygina kiekvienos dainos tekstą su rankraštiniais Rėzos rinkiniais, ypačiai su Nesselmannu, net su Schleicheriu ir Kalvaičiu. Duoda kiekvieną jų atmainą ne tik prasmės, bet net rašybos. Šitame lyginime ir pasireiškė didžiausias prof. M. Biržiškos kruopštumas ir istorinė bibliografinė erudicija.

Galėtų kilti kam nors net klausimas, ar visas leidimas bevertas tokio didelio rūpestingumo? — Tekstų lyginimas sutraukė čia visą Rėzos dainų medžiagą; neturėdami pačių rankraščių, galėsime prireikus tenkintis antromis rankomis — šito leidimo duomenimis. Tai viena. Antra, į tas kruopščiai suregistruotas dainų atmainas galima būtų žiūrėti dvejopai: kaip į knygines atmainas ir kaip į žodinės kūrybos atmainas. Daina, žodžiu perduodama, natūraliai kinta. Jeigu norėtume sekti tik šitą dainos istoriją liaudies lūpose, tai, pavyzdžiui, rašybinės atmainos, prof. Biržiškos užrašytos, beveik nieko apie tos dainos istoriją liaudyje nesakytų Tačiau daina gali kisti ne tik liaudyje, bet ir knyginių leidėjų — redaktorių rankose. Įvairiais sumetimais dainos tekstą jie gali perredaguoti. Norint susekti šitą dainos, jau į knygas patekusios, istoriją, jau svarbesnės daros net rašybinės atmainos. Rėzos dainų istorijoje kaip tik ir pažymėtinas šis antrasis

atvejis — Nesselmannas, pavyzdžiui, rado reikalo Rėzos rinkinio dainas pataisinėti, rekonstruoti. Ir įdomu daros, kuriais sumetimais ir kuria kryptimi jis taisinėjo. Taigi prof. Biržiškos mėgstamasis literatūros moksle istorinis kultūrinis metodas su kruopščiu išorinių faktų konstatavimu šitame Rėzos rinkinyje randa pateisinimo, duodamas įdomių smulkmenų laikotarpio charakteristikai ir ypačiai pačiam dainos mokslui, dainos likimui mokslininkų rankose. Tiesa, iš tų smulkmenų jis išvadų nedaro. Jis palieka tik žalią medžiagą. Dėl to atrodo sausa, kieta tos pastabos skaityti. Bet iš tų pastabų jau lengviau išvadą ir kitiems padaryti.

Pagaliau esti knygų, kurios praverčia ne praktiškai vartoti, bet, taip sakant, meninei ar mokslinei reprezentacijai. Pvz., Kisino paruoštoji monumentali Smetonos biobibliografija prezentuojasi savo puikia technika ir naujai pritaikytu metodu. Iš dalies panašiai prezentuojasi ir prof. M. Biržiškos paruoštasis dainynas savo lyginamuoju metodu ir jo technika Šiuo atžvilgiu ir šioje srityje Rėzos dainynas yra vienintelis.

Liudo Rėzos dainos. Pirmojo lietuviško dainyno III leidimas, M. Biržiškos spaudai parengtas. I ir II dalis. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leid. Kaunas 1935 ir 1937, 172 ir 112 psl.

„LIETUVIŲ LIAUDIES PASAULĖJAUTA“

Dr. Jonas Balys nepriklausomoje Lietuvoje buvo vienintelis gerai paruoštas specialistas tautosakos klausimams. Savo tyrinėjimuose jis ypačiai laikėsi suomių Kaarle Krohno ir Antti Aarnes geografinio istorinio metodo, siekiančio surinkti tautosakos fakto variantus ir jų lyginimu nustatyti pirminio pasakojimo tipą, jo atsiradimo laiką bei vietą, jo plitimo kelius bei atmainas. Tai reikalauja plataus susipažinimo su visų kraštų tautosakiniais faktais. Šią plačią J. Balio orientaciją rodo ir jo veikalas *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje* (išleido Pedagoginis lituanistikos institutas Chicagoj 1966, 120 psl. Kaina 3 dol.).

1. Apie pasaulėjautą, t.y. kaip lietuvių liaudis yra pergyvenusi jos matomą pasaulį, kokiais fantazijos vaizdais ji yra apipynusi atskirus to pasaulio reiškinius, kokiais jausmais juos yra palydėjusi, autorius sprendžia tik iš savo specialybei gerai pažįstamų tautosakinių faktų. Ne iš tų faktų visumos, bet iš specialiai atrinktų būdingų pasakų, dainų, burtų. Ši medžiaga ir davė planą visai knygai: Žemė, Kalnai ir akmenys, Ugnis, Vanduo, Griaustinis ir žaibai. Dangaus skliautas (saulė, mėnulis, aušrinė, žvaigždynai, kometos, meteorai, pamėnai, vaivorykštė), Miškas ir medžiai. Žmogus ir gamta mūsų dainose, Likimas, Mirusieji, Magija, arba

burtai, Mitologiniai vardai ir sąvokos. Ir pabaigai: Lietuvių mitologijos sintezė.

Tiems reiškiniams autorius yra surinkęs lietuvių tautosakos faktus ir atitikmenis kitose tautose. Čia yra knygos stiprybė.

2. Silpnesnė, arba, sakykim, santūresnė, atsargesnė yra knygos sintetinė dalis, kurioje lauki atsakymo į autoriaus teisingai keliamą klausimą: „O kas gi mūsų liaudies kultūroje yra specifiškai lietuviška, kaip reiškiasi joje etninis lietuvių charakteris, mūsų tautos pažiūra į pasaulį, žmones ir dievus?" Ir po visos apžvalgos knygoje aiškūs atsakymai tėra šie: „Lietuvių kultūros ir mitologijos periodizacija tebėra nenustatyta" (111 p.).

„Iš visų dievų labiausiai gerbiamas buvo Perkūnas". „Suomių-ugrų giminė erza mordvinai griausmo dievą vadina Pirgene arba Purgine. Tai aiškus skolinys iš lietuvių". „Yra pagrindo manyti, kad slavų perun irgi yra lietuviškos kilmės, bet ne atvirkščiai". „Vieno vyriausio dievo greičiausiai nebuvo" (112 p.).

Prie tokių išvadų galėtume pageidauti, kad nagrinėjimas būtų pratęstas. Jei, sakysim, konkrečiu pavyzdžiu buvo parodyta, kad Perkūnas yra lietuviškiausias, tai natūralu būtų ryškinti, kokiais charakterio bruožais jis išsiskiria nuo skandinaviško ar germaniško perkūno. Tie bruožai ir būtų specifiški ženklai ano etninio lietuvių charakterio, kurio ieško autoriaus studija.

Dar vienas pageidavimas: jei autorius kreipė dėmesį labiausiai į du veiksnius, formavusius lietuvių pasaulėjautą, į pagonybę ir krikščionybę, ir trumpomis pastabomis rodė, kaip Perkūnas gauna krikščioniškas spalvas, tai būtų prasminga žiūrėti dar į kitą veiksnį — socialinį: ar Perkūno vaizdo nelemia žemdirbio profesija, kuri žmogui įspaudžia sėslumo pamėgimą, nuosaikią realistinę fantaziją. Į žemdirbio profesiją autorius yra atkreipęs dėmesį, kalbėdamas apie mėnulį, kuriam lietuvių tautosaka skirianti daugiau reikšmės nei

saulei, nes „lietuviai iš seno yra žemdirbių tauta, o ten kaip tik vyrauja lunarinė mitologija“ (60 p.). Priminimas apie žemdirbių profesiją ir lunarinę mitologiją betgi dar neparodo tų konkrečių įvaizdžių ir jausmų, kuriais apipinamas dangaus skliauto reiškinys, o tai ir sudaro pasaulėjautos spalvas, linijas, tonus.

Kitados J. Balys buvo atrinkęs eilę pasakų, kurias laikė labiausiai lietuviškomis. Jei kada nors ateity jis imtų ryškinti jų ne tiek „mitologinį“ charakterį, kiek „stilistinį“ — pasisakymo būdus, tai pagilintų liaudies pasaulėjautos vaizdą, parodytų jos estetinius pomėgius, o tai vėl priklauso pasaulėjautos sąvokos esmei.

Tai pageidavimai. Galbūt autorius vengė juos tenkinti iš mokslinio atsargumo, vengė kaip nepakankamai pagrįstų per skubių apibendrinimų.

3. Neišvengė betgi autorius kai kurių apibendrinimų, kurie veikalui nebūtų reikalingi. Pvz.:

Įvade kartoja Gedimino žodžius: „Krikščionys garbina savąjį Dievą pagal savo papročius, rusai vėl savo apeigomis, lenkai — vėl pagal savo papročius, o mes garbiname Dievą pagal mūsų apeigas, ir visi turime vieną Dievą“. Ir autorius kitu sakiniu daro netikslią išvadą: „Šis Gedimino atsakymas atitinka panteistinę pasaulėžiūrą: būtent, kad dievybė yra visuose daiktuose ir tuo pačiu visi dievai yra lygūs“.

Pasakęs, kad Perkūno paslaptingumas turi „realios mistikos“, autorius skuba su šiam veikalui netinkančio stiliaus apibendrinančia išvada: „O juk visos religijos remiasi misterijomis ir kalba apie neįtikimiausius dalykus, liepdamos jais tikėti“ (112 p.).

Pasakęs, kad Perkūnas galėjo būti slavų skolintas iš lietuvių, vėl skuba su išplėsta neįrodyda apibendrinančia išvada: „Žodžiu, dvasinės kultūros srityje senais laikais lietuviai darė savo kaimynams didelės įtakos“ (112 p.).

Pasakęs, kad krikščionybė buvo lietuviams „primesta grubia prievarta“, vėl teigia nepakankamo pagrindo api-

bendrinimą: „Visados nauja religija ar ideologija (pvz. komunizmas) plačiose masėse be jėgos pavartojimo neprigyja" (116 p.).

Toki apibendrinimai gal yra būdingi autoriaus pasaulėjautai, bet jie nėra būdingi lietuvių liaudies pasaulėjautai ir nėra moksliškai pagrįsti kultūros raidos ženklai. Be jų galėjo apsieiti knyga, kurią priimti reikia kaip naują indėlį šios rūšies literatūroje ir kaip ženklą, kad autoriaus mokslinio tyrinėjimo dinamika tebėra gyva ir šiame krašte.

Straipsnių šaltiniai

Literatūros baruose

ŽMOGUS IR ŽODIS TAUTOS KŪRYBOJE, iš rinkinio *LR* (Lietuvių rašytojai), kur straipsnis ėjo įžanginiu.

NAUJOSIOS LIETUVIŲ LITERATŪROS LINKMĖS, pranešimas skaitytas LKMA suvažiavime 1936, išspausdintas *LR;* su praplėsta antrašte: „Naujosios lietuvių literatūros idėjinės ir formінės linkmės", išspausdintas *LKMA Suvažiavimo darbų* II tome, 1936 (pakartotas leidinys: Roma, 1973), pasir. Juozas Ambrazevičius; kiek perredaguotas ir sutrumpintas, antrašte: „Idėjinės ir formalinės linkmės naujojoj lietuvių literatūroj" buvo įdėtas *Naujojoje romuvoje,* 1936 Nr. 15—16, pasir. Juozas Ambrazevičius. Į šį tomą str. imtas iš *LR.*

Autoriaus pažymėtos nuorodos:

1. *Unser Weg,* Bonn 1928, 79.

2. *Das Wortkunstwerk,* Leipzig 1926, 110 p. *Gehalt und Gestalt...* 1929, 86, 7 p.

3. Plg. A. Jakštas: *Meno kūrybos problemos,* 1931, 21; „Amžinoji poezija ir jos kūryba, *Židinys,* 1932 VII, VIII—IX.

4. Plg. mano str. „Maironio lyrikos sociologija", *Židinys,* 1932 VIII—IX, 108.

5. Plg. Jakšto nusistatymą dėl Čiurlionio paveikslų 1909 trečiojoje lietuvių meno parodoje. Jakštas, *Meno kūrybos problemos,* 148.

6. 1915 *Bare,* 101 p., B. Sruoga rašė: — „Čiurlionis — dieviš-

kas pranašas nauju neapčiuopimu pasauliu, kupinu naujo džiaugsmo, naujos laimės, naujos givibės, pirmas pradėjo pinti Jaunosios Lietuvos savitą vainiką. Jis atėjo kaip degans meteoras nuo tolimu tolimu mitu pasaku pasaulio, nuo žilu dainu melodiju ir papuošė vainika visugražiausiu žiedu. O mes po žolike, nors po pumpuriuka nešame, krauname. Bet niekas dar tokio gražaus žiedo, kaip anas pirmasai nerado, nors jau daugel kitų atnešta ir inpilta..."

7. St. Šilingas L. Bytauto mirties proga laiko jį tam tikru Uebermenschu, aiškindamas, kodėl jis negalįs mylėti tik vieną moterį — motiną: „Dėl to, kad galingas esi, kad nesamoningai žinai, jog Tavo esibė — vainikas, jog Tu ratas iš bočių evoliucionavusių grandinio. Tu ja mili, nes ji Tau davė kūna — Dvasia Tave pagimdė. Tu instinktiviai nujauti, kad nepagaminsi už save augštesnės, tobulesnės esibės. Tu atėjai kad būti ratu, kad sutverti savimi grandini".

Tas giminės žiedas — tęsia toliau Šilingas — panteistiškai susiliejęs su visuma: „Gal tai tik Visumos posman insipinė Jo Dvasia, kad lukterėjus vėl nusileisti ir dabaigti nepabaigta Sielos giesmehimna, minčiu grandini išdainuoti tas dainas, kurios liuliavo Jo Sielą, kurios nusinešė su savim" (*Baras,* 1915).

8. Plg. Dobilas: „Vienožinskis ir reikalingumas mums renesanso", *Skaitymai,* 1922 XVII.

9. Plg. mano straipsnį „Dobilas", *Židinys,* 1934 Nr. 12.

10. Tiesą sakant, Cvirkos talentas pasirodo ne ten, kur jis „naująjį" žmogų kuria, bet ten, kur jis į gamtos stichiją gilinasi; ten, kur gyvenimišką, kenčiantį žmogų rodo, ypač visų apeitą.

11. 1936 birželio mėn. pasirodęs *Literatūros* žurnalas, leidžiamas V.D. Un-to Hum. mokslų draugijos, visuomenine ir literatūrine ideologija, savo bendradarbiais, savo tonu ir net pačia žurnalo technika yra *Trečio fronto* tęsinys. Skirtumas tas, kad *Trečias frontas* buvo jaunuoliškesnis ir dėl to ekstravagantiškas, o *Literatūra* subrendęs ir išryškėjęs su savo siekimais. Ypačiai išryškėjęs karingasis laisvamanybės skelbimas. Pažymėtina ir tai, kad *Trečias frontas* buvo vedamas jaunosios kartos atstovų, o *Literatūroj* susijungė ta pati jaunoji marksistų karta su *Šarūno* autorium ir jo kartos akademikais.

12. Plg. B. Sirakuzino — B. Sruogos neigiamą nusistatymą prieš Vydūno kūrybą, *Skaitymai,* 1921.V.160 tt., X. 87 tt. Dobilo teigiamą įvertinimą ten pat X. 62 tt.

13. Šalkauskis, *Ruomuva,* 1921, 11 p.

14. Vienu vardu visos linkmės apibūdinimas, be abejo, yra labai schematiškas, reliatyvus. Tačiau bent metodiškai jis yra atrama sugrupuoti palaidiems faktams.

15. Ermatinger, *Das dichterische Kunstwerk,* Leipzig 1923, 11.

Nurodyta literatūra. Autoriaus pastaba: surašomi tik patys svarbieji straipsniai ir tik apie pačią naująją literatūrą:

Aleškevičius A., Kiršos kūryba. *Naujoji romuva,* 1934 12 nr.

Bičiūnas V., 44 poetai, *Židinys,* 1929, 12 nr.

Bičiūnas V., *Keturi vėjai. Gairės,* 1924 12 nr.

Brazdžionis B., Petro Karužos poezijos motyvai. *Naujoji romuva,* 1933 117.

Dobilas J., Šarūnas, Altorių šešėly ir mūsų renesansas. *Akademikas.*

Grinius J., *Putino lyrika,* Kaunas 1932.

Grinius J., Putino Altorių šešėly, *Židinys,* 1933 1 nr.; 1934 1 nr.

Jakštas A., Mūsų kova su trečiafrontininkais. *Židinys,* 1931 8—9 nr.

Keliuotis J., V. Mykolaičio-Putino Altorių šešėly. *Naujoji romuva,* 1933 110, 121 nr.

Keliuotis J., Petras Karuža. *Naujoji romuva,* 1933 117 nr.

Keliuotis J., Poeto gyvenimo pasaka (Aleksandravičius), *Naujoji romuva,* 1934 159 nr.

Keliuotis J., Lietuviškumas ir literatūra (rašytojų nuomonės diskusijose). *Naujoji romuva,* 1933 117 nr.

Kirša F., Trys rašytojų kartos mūsų dailiojoj literatūroj. *Vairas,* 1929 1, 2 nr.

Kossu-Aleksandravičius, Jeruzale, Jeruzale, nenoriu tavęs (Brazdžionio Krintančios žvaigždės). *Naujoji romuva,* 1933 151 nr.

Kossu-Aleksandravičius, Ant. Miškinio lyrikos vedamasis motyvas. *Naujoji romuva,* 1934 207—8 nr.

Kralikauskas J., Vedamosios idėjos luominių santykių tematikoj (apie trečiafrontininkus). *Lietuvos mokykla,* 1936 3 nr.

Mykolaitis V., Keturi vėjai. *Židinys,* 1926 12 nr.

Mykolaitis V., Lietuvių literatūros problemos. *Naujoji romuva,* 1935 10—11 nr.

P. S., Trečio fronto kaukės. *Židinys,* 1931 7 nr.

Pad. Kas., Keturių vėjų užuovėjoj. *Gairės,* 1934 2 nr.

Radzikauskas, Mūsų beletristika šiandien. *Naujoji romuva,* 1935 3 nr.

Radzikauskas, Fausto Kiršos Pelenai. *Vairas,* 1930 4 nr.

Radžvilas J., Dėl literatūrinių kartų generacijos, *Kultūra,* 1930 2 nr.

Radžvilas J., Linkmes nustatant. *Kultūra,* 1930 10—11 nr.

Radžvilas J. Kunigo romanas (Putino), *Kultūra,* 1933, 34, 5, 1934 1 nr.

Vaičiulaitis A., Natūralizmas ir lietuvių literatūra. Kaunas 1936.

FORMOS PROBLEMA NAUJOJOJ LIETUVIŲ LITERATŪROJ, išspausdintas *Naujojoj romuvoj,* 1937 Nr. 21—22, pasir. J. Ambrazevičius; perspausdintas *LR* rinkiny, kur papildytas pabaigoj 12 eilučių, pradedant žodžiais: „Nueita net iki žalingo kraštutingumo"... iki ...„bet į gilumą, kurioj sintetintųsi gili minties ir žodžio kultūra". Į šį raštų tomą straipsnis imtas iš *LR.*

IDEOLOGINIŲ GRUPIŲ SANTYKIAI AUŠROS IR VARPO GADYNĖJE iš *Krikščionybė Lietuvoje.* Praeitis, Dabartis, Ateitis. Šv. Kazimiero draugijos leidinys Nr. 726, Kaunas 1939, pasir. Juozas Ambrazevičius.

LAUREATŲ AKIVAIZDOJ, pranešimas literatūrinėje šventėje 1948, išspausd. *Aiduose,* 1948 Nr. 13, pasir. J. Brz.

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS LITERATŪRA, *Aidai,* 1968, Nr. 2, pasir. Juozas Brazaitis.

LITERATŪRA SPAUDOS DRAUDIMO LAIKAIS, *LE* XV, Boston, Mass. 1968. Pasir. Juozas Brazaitis.

Sutrumpinta straipsnio versija anglų k., antrašte „The Period of Press Ban", pasir. J. Brz., įdėta *EL* III, Boston, Mass. 1973, į raštus neįtraukta.

1. Redakcijos nuoroda: M. P. gimimo metai ištaisyti į 1877. Žr. *LKMA suvažiavimo darbai* II t. 1936; pakartotas leidinys: Roma, 1973.

2. Autoriaus nuoroda:

Drama kai kieno priskiriama ne Juozui Vilkutaičiui (1869—1948), bet jo broliui Antanui Vilkutaičiui (1864—1903). (B. Vilkutaitytės-Gedvilienės 1979 m. pasirodžiusiame veikale *Tikrasis Keturakis ir jo raštai* dokumentais įrodinėjama, kad tikrasis autorius yra J. V. Red.).

Nurodyta bibliografija:

J. Ambrazevičius, *Lietuvių rašytojai*, 1938; *Vaižgantas*, 1936; Vc. Biržiška, „50 metų spaudos laimėjimo sukaktį minint" *(Aidai)*, 1954 Nr. 4, 6; S. Čiurlionienė, *Iš mūsų literatūros*, 1913; I. Kostkevičiūtė, *Kritinis realizmas lietuvių prozoje XIX a. pabaigoj — XX a. pradžioj*, 1956; *Kovos metai dėl savosios spaudos*, red. V. Bagdanavičius, P. Jonikas, Švaistas-Balčiūnas, 1957; Lietuvos Mokslų Akademija, *Lietuvių literatūros istorija*. Red. K. Korsakas II (*LE* pažymėta klaidingai „I"), 1958; *Maironis*, jo gimimo šimtmečiui paminėti, 1963 (straipsnių rinkinys iš *Aidų* 1962—1963); V. Mykolaitis, *Naujoji lietuvių literatūra*, 1936; *Literatūros etiudai*, 1937; A. Sprindis, *Lietuvių literatūrinė kritika* (1861—1905), 1957; J. Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos*, draudžiamasis laikas 1924—25 (serija knygelių apie ano meto rašytojus); A. Vaičiulaitis, *Natūralizmas ir lietuvių literatūra*, 1936.

SOVIETINAMAS LIETUVIŲ LITERATŪROS MOKSLAS iš *Į Laisvę*, 1957 Nr. 12. Žurnalo redakcija pridėjo dar tokį prierašą:

Europos LF studijų savaitėje buvo specialiau nagrinėta, kuria linkme sukamas okupuotoje Lietuvoje lietuvio dvasinis gyvenimas moksle bei mene... Pridedame žvilgsnį į literatūros mokslą. Lig šiol lietuvių literatūros istorija dar neparašyta. Dar nesurasta, kaip istorinio materializmo metodu išaiškinti visus lietuvių literatūros gyvenimo reiškinius. Tenkintasi atskiromis monografijomis ar chrestomatijomis. Tačiau ir jose iš dalies pasireiškia, kaip sovietinis metodas mėgina prieiti prie lietuvių literatūros faktų. Sustojame prie poros tokių leidinių.

NIETENDENCYJNA LITERATURA LITEWSKA, straipsnis lenkų kalba buvo įdėtas Lietuvai skirtam *Wiadomości Literackie* (Literatūros naujienos), Varšuvoj ėjusiam laikrašty, 1934 Nr. 12. Pasir. Juozas Ambrazevičius.

LETTERATURA (Lituania) italų k. iš *Encyclopedia Cattolica* Vol. VII. Firence 1951, 1432—1434 kol. Pasir. Giuseppe Brazaitis.

Nurodyta bibliografija:

G. Morici, *Canti popolari lituani,* Roma 1930; O. W. de Lubicz Milosz., *Contes lithuaniens de ma mère* L'oye, Parigi 1933; W. Katzenelenbogen, *Anthology of Lithuanian and Latvian Folksongs,* Chicago 1935; V. Mykolaitis, *Naujoji lietuvių literatūra,* Kaunas 1936; I. Lavoix, Quand la fumière nouš vient du nord, Parigi 1938; J. Mauclère, *Litterature lithuanienne,* ivi 1938; P. Lapienė, *El Litova poezio,* Kaunas 1938; H. Engert, *Aus litauischer Dichtung,* Lipsia 1938; A. Paterson, *Old Lithuanian songs,* Kaunas 1939; A. Vaičiulaitis, *Outline history of Lithuanian literature,* Chicago 1942; V. Jungfer, *Litauischer Liederschrein,* Fellbach-Württemberg 1948; id., *Litauen, Antlitz eines Volkes,* ivi 1948; J. Balys, *Lietuvių tautoska* I-II, ivi 1948; Pr. Naujokaitis, *Lietuvių literatūra, Tübingen 1948; J. Baltrušaitis, Lithuanian folk art,* Monaco 1949.

Knygų vertinimai

A. I š e i v i j o j e

BALTRUŠAIČIO LIETUVIŠKASIS PALIKIMAS, recenzija. *Aidai,* 1948 Nr. 19, pasir. J. B.

P. NAUJOKAIČIO „LIETUVIŲ LITERATŪRA", rec. *Aidai,* 1949 Nr. 23, pasir. J. B.

J. JANKAUS „NAKTIS ANT MORŲ", rec. *Aidai,* 1949 Nr. 24. Pasir. J. B.

„BRONIUS KAZYS BALUTIS". Jo gyvenimas ir darbai. *Aidai,* 1952 Nr. 7 (41), pasir. J. B.

„LIETUVA", politikos žurnalas. *Aidai,* 1952 Nr. 8 (42) pasir. J. B.

Č. GRINCEVIČIAUS „VIDURNAKČIO VARGONAI". Laiškas autoriui. Rankraštis.

P. JURKAUS „PAVASARIS PRIE VARDUVOS", rec. *Darbininke,* 1954 birželio 29. Pasir. J. Brazaitis.

DR. S. ALIŪNO SUTAISYTI VALERIJONO LAŠAI, rec. *Darbininkas,* 1954.VIII.31. pasir. J. Brazaitis.

IŠPARDUOTOJI KNYGA. Stasys Raštikis: „Kovose dėl Lietuvos". Kario atsiminimai. *Aidai,* 1956 Nr. 10(95), pasir. J. Brazaitis.

K. BRADŪNO „MORENŲ UGNYS". Pirmoji recenzija iš *Darbininko,* 1958 rugsėjo 23, antroji iš *Aidų,* 1959 Nr. 5. Pasir. J. B.

K. BRADŪNO „DONELAIČIO KAPAS". *Darbininke* 1971 vasario 26 įdėtos recenzijos originali antraštė buvo: „Ar galima patriotinė poezija mūsų laikais?"

L. ANDRIEKAUS „SAULĖ KRYŽIUOSE", rec. originali antraštė *Darbininke,* 1960 lapkričio 15 buvo: „Giesmė Dievui, Lietuvos žemei ir jos artojui", pasir. J. B.

L. ANDRIEKAUS „PO DIEVO ANTSPAUDAIS", rec. Originali antraštė *Darbininke,* 1969 gruodžio 5 buvo: „Andriekus — naujoje poetinėje rolėje".

ŠVENTINIS VIZITAS MANO BIČIULĖMS. *Darbininkas,* 1961 gruodžio 19, pasir. J. B.

TRIS KNYGAS PASKAIČIUS. *Darbininke,* 1963 sausio 15, pasir. (b).

ANTANO JASMANTO POEZIJA, užsklandos žodis Antano Jasmanto rinkiniui „Gruodas". Brooklyn, N.Y. 1965, pasir. J. B.

M. VILTIES „NEPARAŠYTI LAIŠKAI", iš ok. Lietuvos poezijos rinkiniui užsklandos žodis, — parašytas laiško forma Vytautui Galvydžiui, pasir. J. B.

M. SAULAITYTĖS „KAI MES NUTYLAM, nors tai retai esti", rec. *Darbininkas,* 1968 balandžio 2, pasir. (b.).

„LIETUVIŲ LITERATŪRA SVETUR 1945—1967", red. K. Bradūnas, rec. *Darbininke,* 1969 liepos 2 ir 9, nepasirašyta.

K. GRIGAITYTĖS „TRAPUS VAKARAS", rec., originali *Darbininko,* 1969 balandžio 25 antraštė: „Pamirštam, kad tarp dviejų gyvenimų įstrigom. Nepasirašyta.

V. BOGUTAITĖS „LIETUS IR LAIKAS", rec. Originali *Darbininko,* 1969 rugsėjo 12 antraštė: „Apeliaciniam teisme užvedė bylą bežemė tauta". Nepasirašyta.

V. ŠLAITO „AGUONŲ GAISRAS", rec. Originali *Darbininko,* 1969 gruodžio 10 antraštė: „Vladas Šlaitas — dviejų pasaulių poetas". Nepasirašyta.

„TILTAI IR TUNELIAI", rec. Originali *Darbininko,* 1969 gruo-

džio 31 antraštė: „Atėjo su savo žodžiu nauja generacija — Tiltai ir tuneliai — jaunųjų poezijos rinkinys". Nepasirašyta.

„ŠIUOLAIKINĖS LIETUVIŲ LITERATŪROS BRUOŽAI", recenzija V. Kubiliaus redaguotos knygos, ta pačia antrašte išėjusios Vilniuje 1969. *Aidai,* 1970 Nr. 10, pasir. J. B.

JIE GRĮŽO Į NEPRIKLAUSOMYBĖS PRIEŠAUŠRĮ IR RYTMETĮ. Trijų pasakotojų knygos. *Darbininkas,* 1971 vasario 12. Nepasirašyta.

LIETUVIŲ POEZIJA III. Padaryta čia, ko nebuvo galėta padaryti Lietuvoje. K. Bradūno redaguotos antologijos „Lietuvių poezija išeivijoje 1945—1971" rec. *Darbininkas* 1971 kovo 31. Nepasirašyta.

„VĖJAS LEKIA LYGUMA", Aloyzo Barono nauja knyga, rec. *Darbininkas,* 1971.X.26 ir 27, nepasirašyta.

B. Nepriklausomoje Lietuvoje

RABINDRANATH TAGORE: „NAMAI IR PASAULIS", recenzija. *Ateitis,* 1925 Nr. 9—10, pasir. J. Ambrazevičius.

Autoriaus nuorodos:

1) A. Rimka: „Rabindranath Tagore — rašytojas ir žmogus", Kaunas 1924, psl. 3.

2) *Žr. J. Keliuočio recenziją Ateity,* 1924 Nr. 10.

3) Palikti žmogų beklystantį pačiam sau labai pavojinga, nes kada jis pamatys savo klaidą, gal tada bus per vėlu. Geriau neleisti, nei kaip nuklimpusį traukti. Manydamas, kad reikia leisti blogiui augti, kol jis pats parodys blogus vaisius, Tagore, mums rodos, bus padaręs nemažą pedagoginę klaidą (*Ateities* red.).

A. VIENUOLIO RAŠTAI III, rec. *Ateitis,* 1926 Nr. 9, pasir. J. A.

A. VIENUOLIO RAŠTAI IV, rec. *Ateitis,* 1928 Nr. 4 pasir. J. Ambrazevičius.

A. VIENUOLIO „VIEŠNIA IŠ ŠIAURĖS", rec. *Židinys,* 1933, Nr. 11, pasir. J. Ambrazevičius.

J. GRUŠO „PONIA BERTULIENĖ", rec. *Ateitis,* 1928 Nr. 11, pasir. J. A.

J. GRUŠO „KARJERISTAI“, rec. *Židinys,* 1935 Nr. 5—6, pasir. J. A.

J. PAUKŠTELIO „VIDURNAKČIO BALADĖ“, rec. *Židinys,* 1929 Nr. 1, pasir. J. Ambrazevičius. Siauresnė tos pačios knygos recenzija *Ateity,* 1929 Nr. 1, čia neįglaudžiama.

K. INČIŪROS „FATIMA BURTININKĖ“, rec. *Židinys,* 1929 Nr. 5—6, pasir. J. Ambrazevičius.

M. VAITKAUS „IŠ ĮVAIRIŲ PASAULIŲ“ rec. *Židinys,* 1929 Nr. 8—9, pasir. J. Ambrazevičius.

„KIRČIUOTA LIETUVIŲ KALBOS CHRESTOMATIJA“ aukštesniajai mokyklai, *Židinys,* 1929 Nr. 12, pasiraš. J. Ambrazevičius.

Autoriaus nuoroda:

1) Čia įdėta ir dainelė „Žirgeliai sukinkyti“... Ją yra įsidėjusios ir kitos chrestomatijos. Bet ją yra įrašęs ir doc. J. Tumas tarp dainelių, Vienužio sukurtų, nors vėl Niemi ir Sabaliausko rytų aukštaičių dienyne ji su mažais variantais įdėta kaip liaudies daina. Pačios dainelės kai kurių posmų struktūra kalbėtų gerokai Vienužio naudai.

V. BUTLERIO „UŽ KĄ?“, rec. *Židinys,* 1930 Nr. 5—6 pasir. J. A.

„RAKŠTIES RAKŠTYS“, rec. *Židinys,* 1930 Nr. 5—6, pasir. J. Ambrazevičius.

„GRANITAS“, rec. Židinys, 1930 Nr. 6, pasir. J. Ambrazevičius.

„DARBAI IR DIENOS“, Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, rec. *Židinys,* 1930 Nr. 11, pasir. J. A.

P. KUBILIAUS „TARP BETONINIŲ SIENŲ, rec. *Židinys,* 1930 Nr. 12, pasir. J. A.

RUDENS LYRIKA, rec. *Židinys,* 1931 Nr. 1, pasir. J. A.

J. ERETO „VOKIEČIŲ LITERATŪROS ISTORIJA I“, rec. *Židinys,* 1931 Nr. 4.

F. A. OSSENDOWSKIO „LENINAS“, rec. *Židinys,* 1932 Nr. 10, pasir. J. A.

„JAUNOJO VERTERIO KANČIOS“, įžangos žodis į J. W.

Goethes veikalo „Die Leiden des Jungen Werther“ vertimą. Sakalo bendrovės leidinys, Kaunas 1932, pasir. J. Ambrazevičius.

V. JUNGFERIO „HINTER DEN SEEN...“, rec. *Židinys*, 1932 Nr. 10, pasir. J. Ambrazevičius.

Autoriaus nuoroda:

1. Pažodžiui verčiant, būtų: Žydi rožės, žydi rūtos...

K. ŠAKENIO „AUSZRA IR JOS GADYNĖ“, rec. *Židinys*, 1933 Nr. 3, pasir. J. A.

V. RUOKIO „PER EUROPĄ...“, rec. *Židinys*, 1933 Nr. 5—6, pasir. J. Ambrazevičius.

JEAN DE LA BRÈTE „MANO DĖDĖ IR MANO KLEBONAS“, rec. *Židinys*, 1934 Nr. 3, pasir. J. A.

VINCAS MACIŪNAS, „LITUANISTINIS SĄJŪDIS XIX AMŽIAUS PRADŽIOJE“, rec. *Lietuvos praeitis* I, sąs. 1, 1940, pasir. J. Ambrazevičius.

Tautosaka

IŠ NAUJOSIOS LIETUVIŲ TAUTOTYROS RAŠTŲ UŽSIENYJE, str. iš *Židinio*, 1932 Nr. 1, pasir. J. Ambrazevičius.

Autoriaus nuoroda:

1. Neturėdamas su savim dainų rinkinių, aut. negali patikrinti tekstų autentiškumo, juo labiau, kad veikale nenurodyta, kas iš kur paimta.

TAUTOSAKOS LITERATŪRINIS PERDIRBIMAS IR SEKIMAS, *Authenaeum* IV, 1933, pasir. Juozas Ambrazevičius.

Autoriaus nuorodos:

1. Plg. Bolte J. und Polivka *Anmerkungen zu den Kinder — u. Hausmärchen der Brüder Grimm*, B. J., Leipzig 1913, 165 psl.

2. Cituota iš Weber L.: *Märchen und Schwank*, Kiel 1904, 6 psl.

3. Lietuvių kalboje nesu aptikęs tai pasakų rūšiai atskiro vardo, nors dainos turi — šalia dainos yra dainuška.

4. Plg. Berendson W. A.: *Grundformen volkstümlicher Frzählerkunst in den Kinder — und Hausmärchen der Brüder Grimm*, Hamburg 1921, 80 ir 89 psl.

5. Palygintina būtų su liaudies tapybos fonu ir perspektyva.

6. Žmogžudystė, nesava mirtis, dar prieš Didįjį karą Lietuvoje buvo tokia pasibaisėtina, kad iš toli suplaukdavo žmonės pasižiūrėti nužudyto arba pasikorusio.

7. Šitas pasakos nesistengimaş veiksmus motyvuoti būtų palygintinas su dainų šuoliais (Sprunghaftigkeit). Ar jis nebūtų išaiškinamas tuo pačiu atminties nestiprumu, užsimiršimu? Kaip dainoje mažiau svarbi logiška žodžių eilė už melodiją galbūt ir čia tas pat: noras sužadinti, nustebinti, nugali logišką, nuoseklų ir lėtą įvykių išdėstymą. Klausytojas neturi laiko žiūrėti, ar čia logiška ar ne. Jis nori vis toliau ir toliau bėgti su veiksmu. Tas šuolių klausimas pasakojime galėtų būti paaiškintas tik tolesnių tyrinėjimų.

8. Begalybės ženklu čia pažymėta, kad šalia motyvų, įeinančių į nagrinėjamą pasakojimą, esama dar visos eilės kitų, per kuriuos jis susijungia su kitais pasakojimais. Brentano pasaka kaip tik ir yra vidurys iš visos pasakų eilės; tos pasakos eina viena šalia kitos ar po kitos. Sakytum, jis rašo vieną pasaką, visai negalvodamas, ką jis toliau rašys. Dėl to plg. ir Mahl Ilse: *Der Prosastil in den Marchen Clemens Brentanos,* Berlin 1931, 35 p.

9. Plg. ir Petsch, *Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen,* Berlin 1900; Krohn: *Die folkloristische Arbeitsmethode,* Oslo 1926.

TAUTOSAKOS AUTORIAUS PROBLEMA, Židinys, 1934 Nr. 2, pasir. J. Ambrazevičius.

Autoriaus nuorodos:

1. Būtų labai įdomu pasekti ir palyginti tautosakos likimas katalikiškose ir protestantiškose Lietuvos srityse!

2. Iš čia aiškėja, kodėl daugelis lietuvių, atitrūkę iš savo tėvynės, greitai sulenkėjo, suamerikonėjo, sugudėjo, kodėl lietuviai inteligentai, vesdami svetimtautes, jų nesulietuvino, nors apie tai prieš vestuves svajodavo; kodėl mes taip neįvertinam savųjų žmonių.

METMENYS PASAKOS POETIKAI, *Athenaeum* V, 1934, pasir. Juozas Ambrazevičius.

Autoriaus nuorodos:

1. Plg. Bolte u. Polivka: *Anmerkungen zu den Kinder u. Hausmärchen der Brüder Grimm* IV. Leipzig, 1930.

2. Apie lietuvių pasakų pirmuosius rinkinius žiūr. Grigonytė-

Zablockienė, E.: „Pasakų tyrimo metodai". *Mūsų Tautosaka* VIII, 17—25 p.

3. Plg. Antti Aarne: „*Übersicht der Märchenliteratur*", Hamina 1914 (XIV, 90 nr.).

4. Pavyzdžiai visur iš Basanavičiaus rinkinių *Lietuviškos pasakos yvairios* I, II, III, IV t.

5. Plg. Weber, L. F.: *Märchen und Schwank*. Kiel 1904.

6. Žiūr. *Athenaeum*, 1933, 145 p.

7. Plg. Harold: „Dorf und Stadt." *Handwörterbuch des d. Märchens*. B. I, Berlin u. Leipzig 1930/33, 401—408 p.

8. Tiesa, šitokį teigimą gali sugriauti kad ir tokis veikėjo charakterizavimas vienoje Basanavičiaus rinkinių pasakoje:

„Bagotoj žemėj augo karaliaus vienturtis sūnus, taip didžiai švaraus veido, taip nesvietiškos sylos, tokios aukštos išminties, tokio švankaus elgimos, tokios drąsios širdies, jog jam lygaus ant žemės nebūtumei radęs. Po tėvo galvos jam teko didelė bagota karalystė. O toli Kitajų žemėj jam augo vienturtė karalaitė, graži ant veido, kaip saulės duktė, augalota, kaip eglė girioj, ant viso kūno daili, kaip nudrygiuota, gelsvų kaselių, mėlynų akelių, raudonų lūpelių, mandagi, dora, meilinga, išmintinga be galo, be krašto, kokios visame sviete nerastumei, kurios gražumą tūkstant raštininkų neaprašytų".

Šita jau platesnė charakteristika pasakai atrodo, nenatūrali. Ji bus čia atsiradusi greičiausiai iš kvieslio oracijos, kur jaunųjų ypatybės esti išdėstomos smulkiai. Kvieslio oracijos visai kitas ir tikslas: išgirti, išgarbavoti jaunuosius. Tačiau ir šitas prisiplakėlis motyvas kuria ne individualų charakterį, bet tik idealų tipą.

9. Apie eiles pasakoje žiūr. Kahlo G.: *Die Verse in den Sagen und Märchen*, Iena 1919.

10. Kaip nauji variantai atsiranda, plg. Kaarle Krohn: *Die folkloristische Arbeitsmethode*, Oslo 1926.

11. Petsch, Robert: *Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen*, Stuttgart 1900.

12. Wulffen: „Das Kriminelle im deutschen Volksmärchen". *Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik*, B. 38, 1910.

13. Kai kas dėl realistinių pasakų vulgarumo mano, kad jos

(Schwank) esąs vyrų padaras, fantastinės — moterų.

14. Müller: Psychologie d. d. Volksmärchens, 89 p.

15. Tiesa, Kahlo (*Handwörterbuch d. d. Märchens*. B. I. 132 p.) sako, kad gamtos grožiui pasakos herojus esąs jautrus. Jis iš Grimmo pasakų nurodo net pavyzdžius, kaip gamta aprašoma: „Es war ein schöner Abend, die Sonne schien zwischen den Stämmen der Bäume hell ins dunkle Grün des Waldes (K. *H. M.* 69 nr.); die Abendsonne schien über die glänzenden Steine; sie schimmerte und leuchtete so prächtig in allen Farben" (K. *H. M.* 161 nr.). Tačiau nesunku pastebėti, kad toki gamtos aprašymai yra užrašinėtojo priedas (plg. ir „Mūsų pasakų" stilizavimą. *Židinys*, 1934 19 tomas 425 p.). Iš dalies su ta mintimis sutinka ir pats Kahlo.

16. Iš čia pareiga būti atsargiam, parenkant pasakas didaktikai.

17. Plg. von Löwis of Menar: *Der Held im deutschen und russischen Märchen*. Jena 1912.

18. Galaunė, P.: *Lietuvių liaudies menas*, Kaunas 1930, 252 p.

19. *ib.*

20. Pal. Lützeler, H.: *Formen der Kunsterkenntnis*. Bonn 1924, 19 p.

21. „Tautosakos literatūrinis perdirbimas ir sekimas". *Athenaueum*, 1933, 153 p.

Autoriaus nurodyta literatūra pasakos poetikai:

Be tekste suminėtų veikalų, kurie nagrinėja specialius pasakos formos klausimus, čia nurodomi populiariausieji veikalai, kurie nagrinėja bendrus pasakos poetikos klausimus.

Berendsohn, W.: *Grundformen volkstümlicher Erzählerkunst in den Kinder und Hausmärchen der Brüder Grimm*. Hamburg 1922.

Bethe, E.: *Mythus, Sage, Märchen*. Leipzig.

Bolte, J.: „Zur Geschichte der Märchen". In *Anmerkungen zu den Kinder — u Hausmärchen der Brüder Grimm* IV. B. Leipzig 1930.

v. d. Leyen, F.: *Das Märchen*. Leipzig 1925.

Müller, E.: Psychologie des deutschen Volksmärchens. Munchen 1928.

Panzer, F.: „Märchen". *Deutsche Volkskunde* v. J. Meier. Berlin-Leipzig 1926. S. 219—262.

Propp, V.: *Morfologija skazki.* Leningrad 1928.

Spiess, K.: *Das deutsche Volksmärchen.* Leipzig 1926.

Thimme, A.: *Das Märchen.* Leipzig 1909.

Be to, sykiu su kitomis tautosakos rūšimis paliečia pasakos formos klausimus ir

Ledermann, W.: *Das Märchen in Schule und Haus.* Berlin-Leipzig 1926.

Naumann, H.: *Grundzüge der deutschen Volkskunde.* Leipzig 1929.

Reuschel, K.: *Deutsche Volkskunde* I. Leipzig-Berlin 1920.

KARYS IR KARAS LITERATŪROJE, str. iš *Židinio,* 1935 Nr. 11, pasir. J. Ambrazevičiaus, išspausdintas lapkričio 23 proga.

Autoriaus nuorodos:

1. Kad lietuviškos dainos pasaulėvaizdis būtų dar ryškesnis, atpasakojama čia vokiečių labai išplitusi daina:

a. Bėmuos yra miestelis, kuriam, žino visi, gali sutikti gražiausias mergeles.

b. Miestelyje mažam stovi garnizonas, šaunių, garsių šaulių visas bataljonas.

c. Ir kiekvienas šaulys čia turi sau mergelę, ir kiekviena mergina mielai šaulius myli.

d. Tėvams ir močioms yra didi garbė, jeigu ateina šaunus šaulys su šautuvu, kardu.

e. Gyveno jie drauge miestely daugel metų — daugel šimtų šaunių šaulių, visas bataljonas.

f. Bet teko jiems išeiti kruvinon kovon, kovoti už karalių, kovot ir nugalėt.

g. Buvo gegužės mėnuo penkiasdešimt devintaisiais, pakilo sielvartas, pravirko mergelės, didė ir maža.

h. Ten Hage, prie Magentos didžią duobę kasė, palaidojo tenai visus drąsiausius ir narsuolius.

i. Drauge ten guli dvylika šimtų, nudėtų kulkos ir mirtingo plieno.

j. Eiliniai ir karininkai čia ilsis bendram guoly; ir tuos, kurie sudūmė į ataką, mirtis paguldė.

k. Pora ragų girdėt, skamba jie aiškiai, garsiai; džiaugiasi močia, ir sužadėtinė džiaugias.

l. Prie vartų laukia jos, ir visa jos užmiršta, nes tikisi surast, kas joms brangiausia yra.

m. Septyni dar išliko, ir grįžta jie nūnai į mielą tėviškę su sielvarto žvilgsniu.

n. Neplazda vėliava, nedunda bubinai, jie eina į tėvynę pailsę, tokie blyškūs.

o. Pora ragų *girdėt tyliajam gedule: „Mes esam paskutiniai* septyni visam bataljone". (J. Sahr; *Das deutsche Volkslied,* Lpzg. 1912, 79 p.).

2. Tą poezijos pasaulį dar lengviau pajusti, kada palygini su svetimos dainos panašiu grynai realistišku atsisveikinimu:

a. Saulė leidos vakaruos; leidos ir naktis, rūko apglobta tamsi, vėsi naktis.

b. Kritusių tarpe gulėjo mirštantis karys, o šalimais klūpėjo draugas jojo.

c. Palenkė galvą į draugą ir mirdamas kalbėjo: „Paimki, mielas broli, kas yra man prie krūtinės.

d. Paimk žiedą nuo piršto, kai aš numirsiu, ir mano visus laiškus, kur krepšely guli.

e. Ir jei tave likimas tėviškėn parves, grąžink mano mielai brangią dovaną.

f. Sakyki jai, kad prie Sedano aš kritau kovoj ir paskutiniojoj prisiminiau savo mieląją.

g. Ir jei po metų ji kitą išsirinks, dažnai teprisimena žuvusį draugą...

h. Ir nors likau aš prie Sedano, danguje melsiu aš jai laimės.

i. Eik šen, mielasis broli, pabučiuok mane. Jaučiu, aš mirštu ir nuo jos turiu aš skirtis".

j. Ramiai jis atgulė, brangus, narsus karys, tik liko blankus kūnas Sedano laukuose.

k. Ir saulė, mėnuo, žvaigždės sidabro spinduliais apšviečia blyškų kario veidą (J. Sahr, *Das deutsche Volkslied* I, 85 p.).

SAVĘS BEIEŠKANT TAUTOSAKOJE, *Naujoji romuva,* 1935 Nr. 10—11, pasir. J. Ambrazevičius.

LIETUVIŲ LIAUDIES PASAKOJIMAI, *Naujoji romuva*, 1937, Nr. 4—5, pasir. J. Ambrazevičius.

TAUTOSAKA MOKYKLOJE, *Židinys*, 1940 Nr. 3, pasir. J. Ambrazevičius.

Autoriaus nuoroda:

1. Tiksliau iš originalo:

Alenuška, sestrica maja!
Vyplyn', vyplyn' na beržok.
Ogni goriat' goriučyje,
Kotly kipiat' kipučyje,
Noži točat bulatnyje,
Chotiat menja zarezat! (A. N. Afanosev, *Narodny russkija skazki i legendy* II, 1922, 66 psl.).

LIETUVIŲ DAINOS, rankraštis.

Autoriaus nuoroda:

1. Lietuvių kapų giesmės yra specifinio turinio ir formos, rečitatyvinės, o ir jų vardas specialus — raudos.

„ATLANTIS". Volksdichtungen Afrikas, recenzija *Židiny*, 1925 Nr. 2, pasir. A.

„VILNIAUS PADAVIMAI", rec. *Židiny*, 1931 Nr. 3, pasir. J. A.

„MŪSŲ PASAKOS", rec. *Židiny*, 1934 Nr. 4, pasir. J. A.

„LIETUVIŠKOS EILĖDAROS KŪRIMOSI RAIDA, rec. *Židiny*, 1934 Nr. 8—9, pasir. J. A.

„MUSIQUE ET CHANSON POPULAIRES", rec. *Židiny*, 1935 Nr. 7, pasir. J. A.

„TAUTOSAKOS DARBAI" I, rec. *Židiny* 1936 Nr. 4, pasir. J. Ambrazevičius.

„TAUTOSAKOS DARBAI"' II, rec. Židiny, 1937 Nr. 3, pasir. J. A.

„TAUTOSAKOS DARBAI" IV, rec. *Židiny*, 1938 Nr. 8—9, pasir. J. Ambrazevičius.

„LIUDO RĖZOS DAINOS", rec. *Židiny*, 1938 Nr. 1, pasir. J. A.

„LIETUVIŲ LIAUDIES PASAULĖJAUTA", rec. *Aidai*, 1967 Nr. 9, pasir. J. B.

PASTABOS

Šio Juozo Brazaičio raštų tomo, jau trečiojo, pirmąją dalį sudaro studijiniai literatūriniai straipsniai, kuriuose įžvalgiai ir taikliai, su autoriui įprastu gilumu ir dėmesiu tiek kūriniui, tiek kūrėjui nagrinėjamas kuris nors mūsų literatūrinės kūrybos laikotarpis arba svarstoma estetinė, istorinė ar idėjinė jos problema, dėl vienos ar kitos priežasties pasidariusi itin aktuali ano meto skaitančiai lietuvių visuomenei. Kai kuriuos straipsnius parašyti paskatos davė ir ypatingi lietuvių kultūrinio gyvenimo įvykiai, k.a. sukaktys ar literatūrinės šventės. Visi jie sudėti chronologine paskelbimo eile, išskyrus patį pirmąjį, kuris sudaro tarsi įvadą tolesniam nagrinėjimui. Šie straipsniai papildo pirmuose dviejuose tomuose paminėtų autorių kūrybos analizę, nušviečia ją iš tolesnės perspektyvos, įgalina skaitytoją ryškiau matyti, kurią vietą vienas ar kitas kūrėjas užima bendrame literatūriniame paveiksle.

Pora nelietuvių kalba mažesnės apimties enciklopedinio pobūdžio straipsnelių gali būti įdomūs ir bibliografiniu atžvilgiu. Tokių informacijų svetimtaučių leidiniuose, pvz. latvių ar estų, Brazaičio buvo ir daugiau parašyta, tik šiuo tarpu jų visų nepavyko gauti.

Antrojoje tomo dalyje skaitytojas ras išeivijoje ir nepriklausomoje Lietuvoje išleistų veikalų vertinimus. Tai įvairios žurnaluose bei laikraščiuose paskelbtos recenzijos. Juos

rengiant spaudai, kilo nenumatytų sunkumų: negalint susisiekti su buvusiomis leidyklomis ar seniau ėjusių laikraščių redakcijomis, buvo sunku išspręsti visų šių raštų autoriaus klausimą. Daugumas jų pasirašytas slapyvardžiais, kurių nevisuomet pavyksta iššifruoti, arba inicialais J. B., kuriais pasirašo ar pasirašinėjo ir keli kiti asmenys. Redakcinei komisijai teko atidėti į šalį visus tuos raštus, kad ir įprastiniais J.B. inicialais pasirašytus, bet kurių autoriaus mūsų dabartinėmis sąlygomis nepavyko išaiškinti su visu tikrumu. Taip pat reikia pastebėti, kad čia išspausdintos recenzijos yra toli gražu ne visos, kiek jų Brazaitis yra parašęs. Jo studijiniai straipsniai buvo daugiausia spausdinami moksliniuose žurnaluose, kurių didelę dalį buvo galima rasti ir Vakaruose. Recenzijos tačiau buvo skelbiamos periodinėje dienraštinėje spaudoje, kurią sunkiau išsaugoti ateičiai. Jų dalis gal ir visiškai bus mums žuvusi.

Trečioje daly sudėta tautosaka — Brazaičio ypač mėgstama ir atsidėjus tirta sritis. Tai tautosakos temomis parašyti straipsniai ar jai artimų sričių veikalų recenzijos.

Techninis šio tomo parengimas yra toks pat, kaip dviejų pirmųjų. Norėta išlaikyti Brazaičio stilius autentiškas, dėl to šalia įprastinių gramatinių paliktos ir trumpesnės kai kurių linksnių formos, kuriomis Brazaitis naudojosi norimam sakinio skambesiui ir ritmui išlaikyti. Palikta autoriaus mėgstamos tarmybės ir kai kurie šiuo metu neteikiami vartoti išsireiškimai. Kaip ankstesniuose tomuose taip ir šiame skaitytojas pastebės kai kuriuose straipsniuose pakartojimų, kurių autorius negalėjo išvengti, aplinkybių priverstas rašyti ta pačia tema žymiai vėliau ir savo straipsnį skirti naujam skaitytojui, neturinčiam po ranka seniau tuo klausimu paskelbtų veikalų. Pasitaikančių citatų kalba liko netaisyta, tačiau straipsnių rašyba yra suvienodinta pagal dabar kalbininkų sutartus dėsnius.

TURINYS

Literatūros baruose

Knygų vertinimai

A. Išeivijoje

B. Nepriklausomoje Lietuvoje

Tautosaka